6
7-a
7

6
5 E
27

Ex Bibliotheca
majori Coll. Rom.
Societ. Jesu

G. 7. 2. 7

13. 4. 2.
13 13
f

FR. LUDOVICI GRANATENSIS

ORDINIS PRÆDICATORUM

ECCLESIASTICÆ RHETORICÆ,

SIVE

DE RATIONE CONCIONANDI LIBRI SEX.

BIBLIOTECA NAZ ROMA VITTORIO EMANUELE

ROMÆ MDCCLXXX.

EX TYPOGRAPHIA FRATRUM PUCCINELLIORUM

Prope Templum S. Mariæ in Vallicella.

Publica auctoritate.

Google

Digitized by Google

F. LUDOVICUS GRANATENSIS

EBORENSI ACADEMIÆ

Virtutum, & Litterarum altrici bonitatem, & diſciplinam, & ſcientiam.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

CUM te, o alma mater, & egregia virtutum, atque diſciplinarum magiſtra, ſereniſſimus Cardinalis Enricus dominus noſter e ſuis, ut ita dicam, viſceribus genuerit, nutrierit, & ab ipſis incunabulis in iſtam ætatem, & dignitatem provexerit, omneſque curas, & cogitationes ſuas in te una perficienda, cunctiſque muneribus exornanda poſitas, & conſtitutas habeat; dignum profecto eſt, ut nos, qui omnia clementiſſimo Principi debemus, & de tua tibi felicitate gratulamur, numeriſque omnibus abſolutam cupimus, opera quoque noſtra, qualiſcumque ea ſit, ſtudia tua aliqua ſaltem ex parte juvare curemus. Cum igitur conatus tuos omnes in hoc unum præcipue compares, ut alumnos tuos Chriſti Domini præcones egregios efficias, qui Dominicam meſſem cæleſtis doctrinæ fluentis irrigent; operæ pretium me facturum putavi, ſi libellum hunc, qui de ratione concionandi agit, tibi dicarem, quo hujus officii rudes, atque tyrones ad illud commode præſtandum inſtitueres. Quod eo libentius fecimus, quoniam D. Auguſtinus (*lib. 4. de doctri. Chri.*) bene dicendi artem, ſepoſito ad hoc idoneo tempore, in adoleſcentia diſcendam eſſe monet. Quam quidem eo facilius alumni tui aſſequentur, quo plenius a te Dialecticis, & Philoſophi-

ſophicis diſciplinis inſtituti ſunt. Ab his enim fontibus eloquentiæ laudem manare, parens ipſius eloquentiæ Cicero in his libris, quos de Oratore inſcripſit, ſub perſona Lucii Craſſi luculenter probat. Ut igitur hanc bene dicendi facultatem traderemus, neceſſe fuit, præcepta aliquot ex Rhetorum officinis colligere, ut hujus quoque artis diſciplina, quemadmodum & ceteræ, ſacræ Theologiæ, & divini verbi miniſterio deſerviret. De quatuor igitur præcipuis eloquentiæ partibus, nempe inventione, diſpoſitione, elocutione, atque omnium potiſſima pronunciatione, quam etiam actionem vocant, in his libris diſſerimus. Et quidem de pronunciatione, ſi non meliora, quam alii, certe plura ſcripſimus; quod citra illius opem cetera omnia, quamlibet eximia, frigeant, & langueant, atque adeo mortua ſint. Quid enim tam acre, aut magnificum eſſe poteſt, quod non jaceat, ſi id remiſſa, aut languida voce, & geſtu pronunciaveris? Inventioni autem, quæ probandi, & amplificandi materiam continet, tum communes locos, tum etiam privatos, & ſingulares aſſignavimus. Communes autem locos, unde ad quæſtiones omnes argumenta promuntur, Dialectici in libris Topicorum diligenter tradunt. De his igitur parcius loquuti ſumus; quoniam eorum cognitio a Dialecticis petenda eſt. De quibus breviter, atque dilucide paucis antehac diebus ſcripſit in Dialecticis inſtitutionibus R. P. Petrus a Fonſeca, qui etiam commodiſſimis exemplis ex ſacris litteris deſumptis, quod ad noſtrum pertinet inſtitutum, præcepta artis illuſtravit. Ad cujus opuſculum ſtudioſum concionatorem remittimus. Ceterum de ſingularibus locis, qui a privatarum perſonarum, & rerum circumſtantiis ſumuntur, qui peculiariter ad oratorem pertinent, & magnam vim ad probandum, & amplificandum habent, copioſius ſcribendum eſſe duximus. Ut autem quanta ſit circumſtantiarum vis ad res amplificandas, concionator intelligat; duo inſignia D. Chryſoſtomi exempla, quæ properanti mihi, cum ad hunc circumſtantiarum locum veniſſem, exciderunt, hoc in loco attexere libuit. Is igitur illam Domini prædictionem, qua mulieris caput ipſius ungentis memoriam per totum orbem celebrandam eſſe dixit, ex omnibus circumſtantiis hoc modo amplificat (*Orat. 3. adv. Judæos*) „ In omnibus, inquit, Eccleſiis appellari mu-
„ lie-

„ lierem audimus . Sunt conſules , duces , viri , mulieres ,
„ nobiles in omnibus urbibus , & in quamcumque orbis
„ partem deveneris, ſummo cum ſilentio audiunt omnes
„ hujus mulieris officium . Sunt Reginæ , primariæque fe-
„ minæ , quæ innumerabilia benefacta contulerunt in eos ,
„ quibus imperabant; quæ ne de nomine quidem ulli notæ
„ ſunt. Hæc autem abjecta mulier, quæ ſolum effudit un-
„ guentum , toto terrarum orbe decantatur . Ne temporis
„ quidem tam immenſa longitudo memoriam illius vel ex-
„ tinxit, vel extinguet umquam ; idque cum factum ipſum
„ non eſſet inſigne . Quid enim magni erat unguentum
„ effundere? Neque perſona eſſet celebris ; erat enim mu-
„ lier abjecta. Neque multi teſtes aderant; nam inter di-
„ ſcipulos res eſt geſta . Neque locus nobilis ; neque enim
„ hoc faciebat per theatrum tranſiens , ſed in domo decem
„ dumtaxat hominibus præſentibus . Attamen neque perſo-
„ næ vilitas, neque teſtium paucitas , neque ulla res alia
„ potuit illius abolere memoriam : quin potius reginis om-
„ nibus , ac regibus univerſis celebrior eſt nunc hæc mu-
„ lier ; nec ulla ætas oblivioni tradidit , quod factum eſt,, .
Hactenus Chryſoſtomus , qui in hujuſmodi circumſtantiis ex-
cutiendis ut frequentiſſimus , ita mirus artifex eſt . Sed com-
modiſſimum amplificationis hujus exemplum extat apud eum-
dem , quo mundi converſionem opera , atque doctrina Pau-
li perfectam inter maxima miracula computat ; rem videli-
cet ex omnibus circumſtantiis amplificans , maximeque mi-
rabilem faciens . Sic igitur ait (*Homil. 4. de laud. Pauli*)
„ Quomodo Paulus cum illa arte viliſſima tantam potuit
„ inſpirare virtutem , quantam ipſe rerum teſtatur effectus ?
„ Homo etenim ignobilis , abjectus , & circumforaneus ,
„ qui artem exercebat in pellibus , in tantum virtute pro-
„ greſſus eſt , ut vix triginta annorum ſpatio & Romanos ,
„ & Perſas , & Parthos , & Medos , & Indos , & Scythas , &
„ Æthiopes , & Sauromatas , & Saracenos , & omne pror-
„ ſus humanum genus ſub jugum mitteret veritatis . Reſpon-
„ de igitur , unde iſte opifex vilis , ac publicus , ſtans in
„ loco artis ſuæ , ac ſcabellum in manu gerens , ita ut ipſe
„ philoſophatus ſit , & alios docuerit philoſophari , gentes
„ ſcilicet , urbes , atque regiones , nec vim in ſe ſermonis
„ oſtendens? Audi enim ipſum loquentem , *& ſi imperi-*

„ *tus ſermone*, nec pecunias poſſidens; nam hoc quoque „ ipſe teſtatur: *Uſque ad hanc*, inquit, *horam & eſurimus*, „ *& ſitimus & nudi ſumus*, *& colaphis cædimur*. Et quid „ dico pecunias? cum ille ſæpe neceſſarium quidem non „ haberet cibum, nec quo ſe circumdaret indumentum. Quod „ vero nec de profeſſione clarus fuerit, ipſius diſcipulus oſten- „ dit dicens: *Quoniam manebat apud Aquilam*, *& Priſcil-* „ *lam*, *propterea quod ejuſdem artis eſſent*; *erant enim ſce-* „ *nofactoriæ artis*. Non igitur a proavis nobilis, quippe qui „ tam vilis fuiſſe artis oſtenditur; non a patria, non a „ gente; tamen progreſſus in medium, ac tantummodo „ apparens, inimicorum cuncta turbavit, univerſa confu- „ dit; & ſicut in ſtipulas, aut in fœnum ignis immiſſus, „ omnia dæmonum opera conſumpſit, atque in quidquid „ voluit, omnia convertit... At nobilis, & eruditus erat for- „ te perſuaſor. Nec iſtud quidem; nam hoc quoque ipſe „ confirmavit dicens: *Et ego veni ad vos non in ſublimi-* „ *tate ſermonis*, *aut ſapientiæ*, *annuncians vobis teſtimonium* „ *Chriſti*. *Non enim judicavi*, *me ſcire aliquid inter vos*, „ *niſi Jeſum Chriſtum*, *& hunc crucifixum*. *Et ſermo meus*, „ *& prædicatio mea non in perſuaſibilibus humanæ ſapien-* „ *tiæ verbis*. Sed cauſa nimirum ipſa prædicationis erat ido- „ nea, quæ ad ſe pertraheret audientes. Accipe quid etiam „ ſuper hac re ipſe pronunciet: *Quoniam*, inquit, *Judæi* „ *ſigna petunt*, *& Græci ſapientiam quærunt*: *nos autem* „ *prædicamus Chriſtum crucifixum*, *Judæis quidem ſcanda-* „ *lum*, *Græcis autem ſtultitiam*. Sed ſecuritate, ac liber- „ tate perfunctus eſt. At omnino a periculis numquam re- „ ſpiravit: *Et ego*, inquit, *in infirmitate*, *ac timore*, *&* „ *tremore multo fui apud vos*... Cum igitur & prædicator, „ & imperitus, cum etiam pauper eſſet, & prorſus igno- „ bilis, & quod prædicabatur, non modo commendatione „ ſui eſſet vacuum, verum etiam offenſione pleniſſimum, & „ auditores ipſi inopes, imbecilles, atque omnino nulli, & „ pericula tam crebra, tam varia non doctoribus ſolum, „ ſed etiam diſcipulis imminerent, & crucifixus eſſet, qui „ annunciabatur adorandus; nonne ſatis liquet, hoc tantum „ opus non humana, ſed divina fuiſſe virtute perfectum"? Hactenus Chryſoſtomus. Quem ejus locum: quoniam mire amplificandi rationem, quæ præcipua Concionatoris virtus

eſt,

eſt, & circumſtantiarum uſum docet, hic adſcribere libuit, ut quem ex eis commode tractatis fructum eccleſiaſtes colligere poſſet, aperte monſtrarem. Accipe igitur, inclyta mater, munuſculum hoc noſtrum, quo filios tuos ad divini verbi miniſterium imbuas, in cujus pia, & fideli tractatione magna ſalutis humanæ portio ſita eſt. Cujus rei periculum jam feciſti, dum multos filiorum tuorum magiſterii dignitate laureatos per varia hujus diœceſis loca ſpargis, qui ſalutaris doctrinæ ſemine eccleſiarum arva fœcundant. Jam enim illud Eccleſiaſtici tibi jure & merito convenit: „ aperta ſunt prata, & apparuerunt herbæ virentes, & collecta ſunt fœna de montibus “. Illud autem diligentiſſime curato, ut aſſiduis precibus a Deo contendas, ut parentem, atque altorem tuum quam diutiſſime ſervet incolumem, qui tam multa in te munera contulit, & multa item collaturus eſt; ut tandem partibus omnibus integram, & abſolutam, cum hinc ad ſuperos diſceſſerit, te relinquat, videatque filios filiorum ſuorum, & Eccleſiam ſuam opera, atque doctrina eorum, virtutibus cunctis egregie ornatam, & ſtabilitam. Vale.

IN LIBRUM

ECCLESIASTICÆ RHETORICÆ

SIVE DE CONCIONANDI RATIONE

PRÆFATIO.

CUM per hoſce annos decem, candide Lector, multis laboribus, ac vigiliis concionibus ſcribendis operam dediſſem, jamque divini Numinis beneficio opus eſſet ad calcem fere perductum; cœpi mecum attentius cogitare, quemnam fructum ex hoc tam diuturno, & pertinaci labore referre poſſem, ac illa pæne Salomonis verba cum animo meo verſare: Cui laboro, & fraudo animam meam bonis? *Cum enim hoc mihi propoſitum eſſet, ut opera, ac diligentia mea Domini mei gloriam, & animarum ſalutem his meis concionibus aliqua ſaltem ratione promoverem; intellexi tandem, hunc meum laborem parum utilitatis eſſe allaturum. Cujus rei cauſam minime ſilentio pretereundam duxi. Conſtat enim, tria eſſe præcipua egregii concionatoris officia: nempe invenire, eloqui, & pronunciare. Ad inventionem autem pertinet, ut inſignes, & præclaras ſententias, eaſque inſtituto ſuo accomodatas inveniat. Sic enim apte dicet; quæ præcipua inventionis virtus eſt. Ad elocutionem vero ſpectat, ut vim omnem ejus ſententiæ, quam invenerit, commode explicet, & animi ſui ſenſus ita verbis efferat, ut quidquid ipſe conceperit, in auditorum animos loquendo transfundat. Ad pronunciationem vero pertinet, ut vocem, geſtum, vultum rebus ipſis, quas dicit, appoſitiſſime accommodet. Et quidem ſententiarum inſignium inventio (ſi rerum dignitatem ſpectes) præſtantiſſima eſt; cujus ſtudio vel tota optimi concionatoris vita deſtinanda eſt. Semper enim inventis aliquid addere curabit, ut juxta Servatoris ſententiam proferat de theſauro ſuo nova, & vetera. Elocutio tamen, & pronunciatio, ſi auditorum conditionem inſpicias, hoc eſt imperitam multitudinem, quæ res non pro illarum dignitate, ſed pro explican-*

plicandi, atque pronunciandi ratione concipit, priori loco habenda ſunt. Videmus enim, rudes, & imperitos auditores, ſi quid acriter, & vehementer dixeris, vehementer etiam commoveri eumdemque affectum, quem verbis, voce, atque vultu præferas, ſimili ratione concipere. Contra vero animadvertere licet, multos concionatores eruditione, rerum ſcientia, & ingenii acumine præſtantes, qui tamen ſi inculti, barbari, & rudes in eloquendo ſint, faſtidio auditoribus eſſe. Neque vero ſatis eſt eloqui, niſi facultas etiam recte pronunciandi elocutioni adjuncta ſit. Multos enim videmus, & rerum optimarum ſcientia, & eloquendi ratione inſignes, qui quoniam hac pronunciandi facultate carent, contemptui habentur, præſertim ſi eis vel rauca, vel exilis, vel anguſta, vel aſpera, vel ingrata vox ſit, parumque flexibilis, & perperam rebus, quæ dicuntur, accommodata. Itaque attentius mihi harum rerum naturam conſideranti apparet, quod quemadmodum Philoſophi duas materiæ formas tribuunt, alteram, quæ illi præbet eſſentiam, alteram quæ exiſtentiam, quam ultimam rei perfectionem eſſe adſtruunt, ita ſane apparet, inventionem quidem materiæ, elocutionem vero prioris formæ, pronunciationem autem poſterioris loco habendam eſſe. Conſtat enim, rudem, & indigeſtam inventionem elocutione quidem expoliri, atque ornari; pronunciatione vero veluti ſuam quamdam faciem, & vultum induere, quem auditorum mentibus affigit, & repræſentat. Cum autem omnibus in rebus potior forma habeatur, quam materia, quæ formam recipit; demiror, concionatorum multos, cum tantum olei atque operæ inventioni, quæ inſtar materiæ eſt, impendant, nullam fere elocutionis, aut pronunciationis rationem habere; cum ſine his formis præclara etiam inventa facile ab imperita multitudine contemnantur.

Cum igitur, ut ad inſtitutum redeam, meus hic labor, ut feliciſſime cederet, quod vix ſperare poſſum, ad ſolam rerum inventionem pertineat, quæ, niſi accedat etiam eloquendi, & pronunciandi ratio, parum utilitatis eſſet allatura, adjeci animum, ut pro ingenioli mei facultate de eloquendi quoque, & pronunciandi ratione aliquid ſcriberem: ne in hac parte adeo neceſſaria concionatorum ſtudiis, & utilitati deeſſem, fruſtraque tantum in ſcribendis concionibus laborem inſumpſiſſem.

pſiſſem. Divina igitur ope nixus, aliquid ſupra vires meas, ſtudio magis juvandi, quam fiducia ingenii fretus, aggreſſus ſum. Itaque per oratoriæ artis præcepta quæ adoleſcens attigeram, oculos circumducens, ea, quæ ad munus hoc cumprimis neceſſaria eſſe videbantur, exterpere decrevi. Ut enim Orator a Dialectico propter ejus artis cognationem multa ſumit, cum finis utriuſque ſit fidem dicendo facere, ita multum etiam inter concionandi, & orandi munus affinitatis eſt, cum & concionator, quemadmodum & orator perſuadere ſtudeat, & uterque non in ſcholis apud eruditos, ſed in concione apud populum dicat, qui non ſolum rationibus evincendus, ſed affectibus etiam commovendus, variiſque dicendi figuris, & orationis ſplendore alliciendus eſt. Ex horum igitur officina nonnulla officio noſtro accomodata delibavi, quæ, quantum inſtituta libelli hujus brevitas patitur, ſanctorum Patrum exemplis illuſtranda curavi. Quia enim Rhetores totum hoc dicendi artificium ad civiles controverſias accommodarunt, exempla quoque ad id pertinentia poſuerunt, quæ parum inſtituto noſtro conveniunt. Equidem voluiſſem, ut non modo exempla, ſed etiam præcepta ipſa ad ſolam concionandi facultatem pertinerent, neque quidquam in hoc opere eſſet, quod Gentilium litteras redoleret. Quia tamen tota hæc diſciplina ex Rhetorum fontibus hauſta eſt, qui eam ad judiciales cauſas tractandas excogitarunt; fieri non potuit, quin & dicendi præcepta, & exempla, quæ ad inſtitutum noſtrum minus pertinere videbantur, huic operi admixta fuerint. Quæ tamen non prorſus otioſa erunt: quandoquidem facile ex ſimilibus ſimilia intelliguntur. Erit fortaſſe alius, cui plus otii ſuppetat, qui quod nos primum cœpimus, ut facile eſt inventis quædam adjicere, multo plenius, atque felicius hoc opus abſolvat, & Rhetoricam ipſam, ut ita dixerim, ex omni parte Chriſtianam nobis efficiat. Ex ſacris autem litteris, ac præcipue ex Prophetarum libris nonnulla exempla deprompſi. Fuerunt enim Prophetæ cæleſtes concionatores a Deo ad homines erudiendos, & corruptos eorum mores caſtigandos deſtinati, qui tamen ſine arte artificioſiſſime, hoc eſt eloquentiſſime dixerunt; utpote qui non ſpiritu rhetorico, ſed Spiritu ſancto afflati locuti ſunt; cujus cum perfecta ſint opera, eoſdem quoque perfectiſſimo docendi, atque dicendi munere donavit. Is enim, qui continet omnia, ſcientiam quoque

habet

habet vocis, linguaſque infantium diſertas facit. Cujus rei cum innumera pæne proferre exempla poſſem, priora quindecim Jeremiæ capita pio concionatori ſpectanda propono: in quibus divinus hic orator tanta vi dicendi fertur, tot figuris orationis, tot affectibus, tot metaphoris, atque aliis id genus tropis redundat, tantaque dicendi acrimonia ardet, totque ſubinde perſonas induit, & in tot vultus, atque figuras orationem flectit, ut neque Pericles, qui fulgurare, & permiſcere Græciam dictus eſt, cum hoc divino oratore ulla ratione ſit comparandus: cujus ſpiritum, & affectum, divinæ gloriæ ſtudio flagrantem, utinam concionatores omnes exprimere, atque imitari contenderent! Simili quoque orationis impetu pluribus in locis ſeſe Ezechiel Propheta effert, præſertim cum Judæorum peccata corripit, & cum perfidi, & ingrati animi crimen illis impingit, quod mira dicendi copia cap. 16. *facit. Idem argumentum ſimili magniloquentia, & verborum amplitudine, atque affectibus perſequitur Moſes in ſublimi illo Cantico, cujus initium eſt:* Audite cæli, quæ loquor, audiat terra verba oris mei.

Quod autem præcepta, quæ ſcribimus, multis interdum exemplis oneramus, id quidem non temere a nobis factum eſt. Neque enim pueris, qui Rhetorum cura, & magiſterio inſtituuntur, ſed concionatoribus ſcribimus, quibus exempla magiſtri vice futura ſunt; utpote quæ præcepta ipſa aptiſſime declarant. Cum enim hæc dicendi facultas, ut Rhetoribus placet, conſtet arte, imitatione, & exercitatione; exempla quidem imitationis vice ſunt, ad quorum normam orationem noſtram formare debemus. Nos tamen hac etiam re ſtudioſo lectori gratificari volentes, ea potiſſimum exempla delegimus, quæ eſſent gravibus referta ſententiis, ut etiamſi artis exempla non eſſent, digna tamen eſſent, quæ legerentur; in quibus tamen afferendis cum nihil ex noſtro adjecerimus, nonnulla, quæ minus neceſſaria videbantur, ſubtraximus, ne nimia longitudine lectori faſtidium pareremus.

Ceterum, ut quem ordinem in hoc opere ſequuti ſumus, concionator intelligat; animadvertendum eſt, quinque præcipuas oratoris partes eſſe, nempe inventionem, diſpoſitionem, elocutionem, memoriam, & pronunciationem. Ex his autem partibus memoriam ab arte ſecernimus, quod ea natura magis, quam arte conſtare videatur. Hac vero parte ſublata,

alia-

aliarum rationem tradere inſtituimus. Quamvis enim hunc laborem propter elocutionis, & pronunciationis neceſſitatem præcipue ſuſceperimus; tamen de reliquis duabus, nempe inventione, & diſpoſitione, ea præcepta tradere voluimus, quæ non ad civiles controverſias, quod Rhetores faciunt, ſed ad concionandi munus commodiora videbantur. Sed prius tamen, quam hæc ipſa attingamus, de Rhetoricæ artis origine, utilitate, & neceſſitate, deque ejus artifice eccleſiaſte, hoc eſt de ejus ſtudiis, moribus, & officii dignitate ante omnia dicendum fuit. Cui quidem argumento primus ſane liber deſervit: ſecundus probandi, atque argumentandi rationem continet: tertius amplificandi, & affectus concitandi præcepta tradit: quartus varia concionum genera, varioſque concionandi modos, partiumque concionis rationem, ordinemque deſcribit: quintus elocutionem: ſextus vero pronunciandi rationem, & nonnulla ad bene dicendum documenta præbet. His igitur ſex libris totum hoc dicendi artificium abſolvimus.

Quamvis autem in prioribus libris ea, quæ ad inventionis rationem, quam primam inter quinque artis hujus partes eſſe diximus, diſſeramus; tamen quia elocutio adeo cum inventione cohæret, & connexa eſt, ut vix ab ea divelli poſſit, multa etiam, quæ ad elocutionis artem pertinebant, illi adjungenda putavimus; ubi hoc ipſum rerum natura, atque cognatio exigere videbatur. Hæc ſtudioſum concionatorem ante hujus operis initium admonenda judicavimus, ut conſilii noſtri rationem, quam in eo ſecuti ſumus, planam illi faceremus.

REIMPRIMATUR.
Si videbitur Reverendiſſimo Patri Sacri Palatii Apoſtolici Magiſtro.
Franciſcus Antonius Marcucci Epiſcopus Montis-Alti Viceſgerens.

REIMPRIMATUR.
Fr. Bruno Thoma Ordinis Præd. Rmi Patris Mag. Sac. Pal. Apoſt. Socius.

LIBRO-

LIBRORUM, ET CAPITUM
INDEX.

LIBER PRIMUS.

De Rhetoricæ origine, utilitate, & neceſſitate; deque Concionatoris officio, ſtudiis, atque moribus. pag. 1
CAP. I. *De Rhetoricæ artis origine.* ibid.
CAP. II. *De Rhetoricæ artis utilitate, & neceſſitate.* 3
CAP. III. *De concionandi officio, & inſigni ejus dignitate.* 12
CAP. IV. *De hujus muneris difficultate.* 14
CAP. V. *De puritate, & rectitudine intentionis in eccleſiaſte.* 16
CAP. VI. *De probitate, & moribus Concionatoris.* 20
CAP. VII. *De ſtudio charitatis in Eccleſiaſte.* 25
CAP. VIII. *De ſtudio ſanctæ orationis, & meditationis, quod in Eccleſiaſte eſſe debet.* 32

LIBER SECUNDUS.

De pertinentibus ad naturam Rhetoricæ; necnon de præcipua Inventionis parte, hoc eſt probandi, & argumentandi ratione. 36
CAP. I. *Quid ſit Rhetorica, quæ ejus materia, quod officium, & finis, & quæ ſint ejus partes?* ibid.
CAP. II. *Quomodo Rhetorica a Dialectica differat.* 39
CAP. III. *Orationem omnem in triplici genere verſari, Expoſitione, Argumentatione, & Amplificatione.* 43
CAP. IV. *Diviſio quæſtionis.* 44
CAP. V. *De locis, unde argumenta ducuntur, quibus præcipue infinita quæſtio tractatur.* 46
CAP. VI. *De duobus aliis argumentorum fontibus, nempe genere rei, & ejus contrariis.* 52
CAP. VII. *Neceſſariam eſſe concionatori abſolutam earum rerum ſcientiam, de quibus eſt dicturus, quo ſupradictis locis uti poſſit.* 54

CAP.

CAP. VIII. *De locis ex circumſtantiis rerum, & perſonarum.* 58
CAP. IX. *De formis argumentorum, atque in primis de Inductione.* 63
CAP. X. *De collectione, & ejus partibus.* 70
CAP. XI. *De affectibus per totum corpus argumentationis, atque adeo per totam orationem aſpergendis.* 75
CAP. XII. *De accommodatione, ſive ad ſingularia deſcenſu.* 80
CAP. XIII. *De Sententiarum, & Epiphonematum ornamentis.* 87
CAP. XIV. *De Prolepſi, quæ latine Præſumptio, vel Anticipatio dicitur.* 94
CAP. XV. *De Elocutionis genere, quo argumentationes ſupra poſitæ tractandæ ſunt.* 99

LIBER TERTIUS.

In quo de Amplificandi ratione, & Affectibus agitur. 101
CAP. I. *Quid Amplificatio ab Argumentatione differat?* ibid.
CAP. II. *A Partibus amplificatio.* 103
CAP. III. *Ad adjunctis, hoc eſt antecedentibus, comitantibus, & conſequentibus amplificatio.* 105
CAP. IV. *A cauſis rerum, ab effectibus, a communibus locis, & circumſtantiis ſimul, amplificatio.* 109
CAP. V. *De modis amplificandi ex Quintiliano.* 113
CAP. VI. *De rerum deſcriptionibus.* 121
CAP. VII. *De perſonarum deſcriptionibus.* 132
CAP. VIII. *De Sermocinatione.* 136
CAP. IX. *De Conformatione.* 140
CAP. X. *De Affectibus in communi.* 145
CAP. XI. *De Affectibus in ſpecie.* 148
CAP. XII. *De Figuris elocutionis, quæ affectibus concitandis deſerviunt.* 155

LIBER QUARTUS.

Qui ſingularia concionum genera, & Diſpoſitionis ordinem, atque rationem explicat. 162
CAP. I. *De ſex orationis partibus.* ibid.

CAP.

CAP. II. *De primo concionandi modo in genere Suaſorio.* 178
CAP. III. *De ſecundo concionandi modo in genere Demonſtrativo, qui Sanctorum feſtis, & laudibus deſervit.* 184
CAP. IV. *Tertius concionandi modus, qui lectionis Evangelicæ enarrationem continet.* 192
CAP. V. *Quartus concionandi modus ex ſuperioribus mixtus.* 197
CAP. VI. *De genere concionis Didaſcalico.* 200
CAP. VII. *De diſpoſitione.* 201

LIBER QUINTUS.

De elocutione. 204
CAP. I. *De elocutionis commendatione, & qualitate ex Fabii lib.* 8. 205
CAP. II. *De quatuor præcipuis elocutionis virtutibus: ac primo de latinitate.* 208
CAP. III. *De ſecunda elocutionis virtute, videlicet perſpicuitate.* 209
CAP. IV. *De tertia elocutionis virtute, quæ in ornatu poſita eſt.* 211
CAP. V. *De ornatu, qui eſt in verbis ſingulis.* 212
CAP. VI. *De tropis.* 213
CAP. VII. *De ornatu, qui eſt in verbis conjunctis: ac primum de figuris.* 224
CAP. VIII. *Prima claſſis de figuris verborum, quæ ejuſdem verbi repetitione conſtant.* 229
CAP. IX. *Secunda claſſis de figuris, quæ verborum ſimilitudine conſtant.* 235
CAP. X. *Tertia claſſis de figuris verborum, quæ contrariis nominibus, aut rebus conſtant.* 236
CAP. XI. *Quarta claſſis de reliquis verborum figuris.* 241
CAP. XII. *De figuris ſententiarum.* 245
CAP. XIII. *Prima claſſis de figuris ſententiarum, quæ maxime ad docendum pertinent.* 246
CAP. XIV. *Secunda claſſis de figuris ſententiarum, quæ majorem vim, & acrimoniam habent.* 255
CAP. XV. *De uſu figurarum.* 273
CAP. XVI. *De compoſitione.* 275
CAP. XVII. *De apte dicendo.* 282

CAP. XVIII. *Quibus in rebus his tribus dicendi figuris, ſive generibus uti debeamus: ex D. Auguſtini ſententia lib. 4. de doctrina Chriſt.* 292
CAP. XIX. *De grandiloqui generis materia.* 307
CAP. XX. *De aliis ornatus virtutibus, ac in primis de energia, quæ Latine evidentia dicitur.* 310
CAP. XXI. *De vitiis elocutioni, ac præcipue ornatui oppoſitis.* 315

LIBER SEXTUS.

In quo de Actione, ſive Pronunciatione, & quibuſdam aliis ad concionandum adjumentis diſſeritur. 320
CAP. I. *Pronunciationis neceſſitas, & commendatio.* 322
CAP. II. *In quem finem, ſive ſcopum omnia hujus partis præcepta referenda ſint?* 325
CAP. III. *Quatuor eſſe præcipuas pronunciationis virtutes: quarum prima eſt, ut ſit emendata, hoc eſt ut careat omni vitio.* 326
CAP. IV. *Cujuſmodi pronunciatio tribus præcipuis orationis partibus, hoc eſt expoſitioni, argumentationi, & amplificationi conveniat.* 334
CAP. V. *De geſtu, & motu corporis.* 338
CAP. VI. *De vitiis pronunciationis, & actionis.* 341
CAP. VII. *De varia pronunciandi ratione in ſententiis.* 346
CAP. VIII. *Varia ſententiarum exempla e ſanctis Litteris excerpta.* 348
CAP. IX. *Exempla quædam e Litteris ſanctis deſumpta, in quorum pronunciatione rudes hujus officii exerceri valeant.* 359
CAP. X. *Qualis perfecti concionatoris vita eſſe; & quo potiſſimum tempore, quoque temperamento, & quo affectu concionandi munus exercere debeat.* 364
CAP. XI. *Quæ ſint, quæ ad concionatoris officium recte exequendum præcipue juvant.* 371
CAP. XII. *Qua ratione eccleſiaſtes concionem adornare debeat.* 387
CAP. XIII. *Quomodo eccleſiaſtes præparare animum ſuum debeat, quando concionem habiturus eſt.* 390

FINIS.

EC-

ECCLESIASTICÆ RHETORICÆ,

SIVE DE RATIONE CONCIONANDI

LIBER PRIMUS.

De Rhetoricæ origine, utilitate, & neceſſitate; deque Concionatoris officio, ſtudiis, atque moribus.

CAPUT I.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

De Rhetoricæ artis origine.

SUMMUS ille rerum omnium conditor, & moderator Deus, qui omnia fecit in numero, pondere, & menſura, ſic naturam humanam inſtituit, ut in ea & diſciplinarum omnium, & virtutum ſemina animis noſtris ingeneraret, quæ nos poſtea partim divina ope, partim induſtria, atque labore noſtro adjuti excoleremus, & ad ſuum finem perduceremus. Atque ut religionis, ceterarumque virtutum moralium officia omittamus (quarum in mentibus noſtris ſemina cum ipſa natura orta ſunt) quid tam proprium rationali creaturæ, quam ratiocinari, ac diſputare, & fidem dicendo facere? Ipſa tamen ratio, atque diſciplina ratiocinandi, atque argumentandi artem excogitavit, & varia præcepta invenit, quibus quod naturæ inſtinctu, atque beneficio ſine doctore agimus, arte, atque doctrina accuratius ageremus. Nec hoc ſolum in diſciplinarum, atque virtutum ſtudio, ſed in ceteris quoque artibus, quæ ad corporis cultum pertinent, locum habet. Initio namque mundi homines neceſſitate urgente, atque docente, cementariorum, fabrorum, & ſarcinatorum officiis fungebantur; poſtea tamen ſtudio,

atque diligentia, harum rerum artes inventæ ſunt, quibus hæc ipſa, quæ tunc, natura ſola docente, minus perfecte fiebant, longe perfectius, & exactius fierent. Unde illa ab omnibus recepta ſententia manavit, arte perfici, & conſummari naturam: illa enim initium peperit, hæc vero conſummationem, & veluti formam rebus addidit, extremamque illis manum appoſuit. Quocirca veriſſima illa Fabii ſententia putanda eſt, qua nihil dicit eſſe perfectum, niſi ubi natura cura juvetur. Cum igitur perſuadere, & fidem contradicentibus, & reluctantibus dicendo facere, & in ſuam ſententiam adducere, rudes etiam homines natura docente faciant, ars etiam dicendi a ſapientiſſimis hominibus excogitata eſt, qua id abſolutius, & commodius fieri poſſet. Cum enim hoc rudes, & indocti homines imperfecte, & indecore faciant: alii autem peracuto ingenio, & doctrina ſingulari præditi, ornatiſſime, & appoſitiſſime, & cum quadam dignitate faciant; utrorumque dicendi rationem primi hujus artis inventores diligentiſſime obſervarunt, & hac obſervatione, bene dicendi artem excogitarunt. Nam & qui præclare a natura ad dicendum inſtructi ſunt, & qui peſſime etiam dicunt, non vulgarem hujuſmodi obſervationibus materiam præbent. Ex illis enim virtutes, quas imitari; ex his vero vitia, quæ fugere debeamus, auditor minime ſtupidus colligere poterit. Unde non ineleganter diſertiſſimus quidam concionator rudem hujus officii tyronem, de ratione recte concionandi interrogantem, ad peſſimum quemdam concionatorem audiendum remiſit, & modum, quo ille concionabatur, diligenter annotare præcepit, nihilque prorſus eorum, quæ ille geſſiſſet, agere conſuluit: atque ita demum fieri poſſe, ut præclarus dicendi artifex evaderet, ſi omnia illius vitia ſtudioſe caveret. Hac autem ratione primi oratoriæ artis ſcriptores dicendi peritos, & imperitos audiendo, artis præcepta invenerunt. Hoc autem ante Ciceronem eloquentiæ parentem cumulatiſſime præſtitit Ariſtoteles. De quo ſic idem Cicero (*Lib. 2. Rhet. vet.*) ait: „ Veteres quidem ſcriptores artis uſque a principe illo, atque inventore Lyſia repetitos, unum in locum conduxit Ariſtoteles, & nominatim cujuſque præcepta magna conquiſita cura perſpicue conſcripſit, atque enodata diligenter expoſuit, ac tantum inventoribus ipſis ſuavitate, & brevitate dicendi præſtitit, ut ne-

nemo illorum præcepta ex ipſorum libris cognoſcat : ſed omnes, qui, quod illi præcipiant, velint intelligere, ad hunc, quaſi ad quemdam multo commodiorem explicatorem revertantur. Atque hic quidem ipſe & ſeſe ipſum nobis, & eos, qui ante ſe fuerant, in medio poſuit, ut ceteros, & ſeipſum per ſe cognoſceremus. Ab hoc autem qui profecti ſunt, quamquam in maximis Philoſophiæ partibus operæ plurimum conſumpſerunt (ſicut & ipſe, cujus inſtituta ſequebatur, fecerat) tamen permulta nobis præcepta dicendi reliquerunt. Atque alii quoque alio ex fonte præceptores dicendi emanarunt, qui item permultum ad dicendum, ſi quid ars proficit, opitulati ſunt". Hactenus Cicero.

CAPUT II.

De Rhetoricæ artis utilitate, & neceſſitate.

EX his autem, quæ diximus, ſatis liquet, eos, qui ad populum concionantur, plurimum Rhetoricæ artis adminiculo juvari poſſe. Cum autem aliarum artium ſtudia ad pleniorem ſacræ Theologiæ intelligentiam neceſſaria eſſe credamus; cur non etiam bene dicendi artem ad concionandi officium felicius tractandum arripiamus? Conſtat enim, Theologos noſtros jampridem vocaſſe ancillas ad arcem, hoc eſt, Philoſophiam omnem, rationalem, naturalem, ac moralem ad ſacræ Theologiæ obſequium, & ſtabilimentum attuliſſe. Gloriatur & noſtro ſeculo Hieronymus Vida poeta clariſſimus, quod ſordidas Gentilium poetarum muſas ad Jordanem fluvium adduxerit, eaſque ab omni ſpurcitia, quam a Gentilium poetis traxerunt, undis Jordanicis expurgaſſe, & Evangelicæ hiſtoriæ, Divorumque laudibus celebrandis conſecraſſe. Quæ cum ita ſint, cur quæſo Rhetoricen, hoc eſt bene dicendi artem ab Ariſtotele ſcientiarum omnium antiſtite, ceteriſque ſapientiſſimis viris ſummo conſilio excogitatam, multiſque poſterorum acceſſionibus auctam, & locupletatam, non ad concionandi officium accommodabimus? Si enim qui in Philoſophiæ, & Theologiæ ſtudiis, atque diſputationibus verſantur, Dialecticam artem prius ſibi comparant, cujus præceptis inſtructi & argumentari, & argumentis reſpondere, & fidem dicendo facere commodius

A 2 poſſint;

poſſint; non minus Rhetorica perdiſcenda eſt, qua populo, quæ volumus, ſuadere poſſimus, hoc eſt, non modo ita dicere, ut vera eſſe quæ dicimus, credat; ſed etiam (quod eſt difficilius) ut quæ vera, & honeſta crediderit, exequatur. Quocirca ſi nemo in Philoſophicis, & Theologicis diſputationibus cum laude verſari poterit, niſi diſputandi arte inſtructus ſit; ita vix quiſquam, niſi vel divino ſpiritu afflatus (quod Prophetis, & Apoſtolis contigit) vel feliciſſimo ingenio, & ad dicendum appoſito natus ſit (quod rariſſimis contingit) ſine hujus artis præſidio felix eſſe in concionando poterit: vel certe multo ornatius, atque commodius munus hoc adminiſtrabit, quiſquis diligenti hujus artis ſtudio fuerit adjutus. Quocirca non immerito multorum concionatorum accuſanda negligentia eſt, qui ſine hujus artis præſidio ad hoc officium accinguntur. Vehementer enim indignum eſſe judico, pulcherrimum hoc munus, maximeque in Eccleſia neceſſarium, omniumque difficillimum, abſque ulla inſtitutione, & dicendi ratione tractari: cum ne artes quidem ſedentariæ, niſi prævia inſtitutione, atque diſciplina, exerceri commode valeant. Quod quidem in cauſa eſſe puto, ut inter tam multos concionatores, quibus templa ubique perſonant, vix unus aut alter inveniatur, qui apte, copioſe, atque ornate dicat, multoque pauciores, qui improbos homines ad veteris vitæ pœnitentiam, & virtutis ſtudium dicendo traducant.

Quia vero hujus ego rei parum idoneus teſtis ſum, nonnulla clariſſimorum auctorum exempla in medium proferam: atque in primis graviſſimi Philoſophorum omnium Plutarchi, qui de hac dicendi facultate in Politica ſic ait: „ Non Rhetoricam ſuadendi opificem, ſed adjutricem eſſe debemus exiſtimare. Qua ratione illud eſt corrigendum Menandri: Mores dicentis ſunt, qui perſuadent, non oratio. Re enim vera utrumque eſt, quod rem efficit: mores nimirum, atque oratio; niſi quiſquam dicere velit, navem a gubernatore dumtaxat dirigi, non a clavo quoque: & equitem eſſe, qui equum in giros verſet, non etiam frænum: Item civitatem quoque oratorum vita, & moribus regi, non & oratione: nempe qua veluti gubernaculis, ac fræno utantur, quibus maxime verſatile animal homo (ut Plato inquit) tamquam e puppi regatur, atque verſetur. Homo

certe

certe privatus de veſte, atque habitu populari civitatem regere, multitudinis moribus modum facere numquam poterit, ni oratione, & eloquentia præditus ſit, qua una ſuadeat, afficiat, flectat, ducatque multitudinem. Lupum quidem ajunt auribus teneri non poſſe: populum autem inde maxime duci oportet „. Hactenus Plutarchus. Hanc autem aptæ orationis vim, atque potentiam appoſitiſſima ſimilitudine declarat Demetrius Phaleræus, armis eam, & ferro comparans. Quantum enim in bello valeret ferrum, tantum dicebat in Rep. valere orationem. Illic enim res geritur viribus, hic perſuaſione. Hinc Pyrrhus Epirotarum rex dicere ſolebat, plures urbes additas ſuo imperio oratione Cyneæ oratoris, ac legati, quam ſuis armis; ut Valerius Max. auctor eſt.

Sed inter has tamen inſignium virorum laudes adjiciam, quid de hujus artis utilitate, atque præſtantia diſertiſſimus Rhetorum Fabius (*lib.* 2.) dicat. Primum enim quorumdam orationem commemorat, qui hanc artem maledictis inceſſebant, deinde vero ejus defenſionem, & inſignem utilitatem, & dignitatem exponit his verbis: „ Sequitur quæſtio, an utilis Rhetorice? nam quidam vehementer in eam invehi ſolent; & quod ſit indigniſſimum, in accuſationem orationis utuntur orandi viribus: Eloquentiam eſſe, quæ pœnis eripiat ſceleſtos, cujus fraude damnentur interim boni, conſilia ducantur in pejus, nec ſeditiones modo, turbæque populares, ſed bella etiam inexpiabilia excitentur. Quo nomine & Lacedæmoniorum civitate expulſam fuiſſe ajunt, & Athenis quoque (ubi actor movere affectus vetabatur) quaſi reciſam orandi poteſtatem “. Huic igitur calumniæ, ſic Fabius reſpondet: „ Hoc ſane modo, inquit, nec duces erunt utiles, nec magiſtratus, nec medicina, nec denique ipſa ſapientia; cum in his, qui Philoſophorum nomine male utuntur, praviſſima nonnumquam flagitia deprehenſa ſint. Cibos aſpernemur; attulerunt ſæpe valetudinis cauſas: numquam tecta ſubeamus; ſuper habitantes aliquando procumbunt: non fabricetur militi gladius; poteſt uti eodem ferro latro. Quis neſcit, ignes, aquas, ſine quibus nulla ſit vita, & (ne terrenis immorer) Solem, Lunamque, præcipua ſyderum, aliquando etiam nocere? Nonne perterritos militum animos frequenter a metu revocat ora-

oratio? & tot pugnandi pericula ineuntibus, laudem vitæ potiorem eſſe, perſuadet? Nec vero Lacedæmonii, aut Athenienſes me magis moverint, quam populus Romanus, apud quem ſumma ſemper oratoribus dignitas fuit. Equidem nec urbium conditores reor aliter effecturos fuiſſe, ut vaga illa multitudo coiret in populos, niſi docta voce commota: nec legum repertores ſine ſumma vi orandi conſequutos, ut ſe ipſi homines ad ſervitutem juris adſtringerent. Quin ipſa vitæ præcepta, etiam ſi natura ſunt honeſta, plus tamen ad formandas mentes valent; quoties pulchritudinem rerum claritas orationis illuminat. Quare etiamſi in utramque partem valent arma facundiæ, non tamen eſt æquum, id haberi malum, quo bene uti licet. Verum hæc apud eos forſitan quærantur, qui ſummam Rhetorices ad perſuadendi vim retulerunt. Si vero eſt bene dicendi ſcientia (quem nos finem ſequimur) ut ſit orator in primis vir bonus, utilem certe eſſe eam, confitendum eſt. Et hercle Deus ille princeps, parens rerum, fabricatorque mundi, nullo magis hominem ſeparavit a ceteris, quæ quidem mortalia eſſent, animalibus, quam dicendi facultate. Nam corpora quidem magnitudine, viribus firmitate, patientia, velocitate præſtantiora in illis mutis videmus, eadem minus egere acquiſitæ extrinſecus opis. Nam & ingredi citius, & paſci, & tranare aquas citra docentem natura ipſa ſciunt. Et pleraque contra frigus ex ſuo corpore veſtiuntur, & arma his ingenita quædam, & ex obvio fere victus, circa quæ omnia multus hominibus labor eſt. Rationem igitur nobis præcipuam dedit, ejuſque nos ſocios eſſe cum Diis immortalibus voluit. Sed ipſa ratio neque tam nos juvaret, neque tam eſſet in nobis manifeſta, niſi quæ concepiſſemus mente, promere etiam loquendo poſſemus: quod magis deeſſe ceteris animalibus, quam intellectum, & cogitationem quamdam videmus. Nam & moliri cubilia, & nidos texere, & educere fœtus, & excludere, quin etiam reponere in hyemem alimenta, & opera quædam nobis inimitabilia (qualia ſunt cerarum, ac mellis) efficere, nonnullius fortaſſe rationis eſt; ſed quia carent ſermone, quæ id faciunt, muta, atque irrationabilia vocantur. Denique homines, quibus negata vox eſt, quantulum adjuvat animus ille cæleſtis? Quare ſi nihil a Diis oratione melius accepimus, quid tam

tam dignum eſſe cultu, ac labore dicamus, aut in quo malimus præſtare hominibus, quam quo ipſi homines ceteris animalibus præſtent? Nonne pulchrum vel hoc ipſum eſt, ex communi intellectu, verbiſque, quibus utantur omnes, tantum aſſequi laudis, & gloriæ, ut non loqui, & orare, ſed quod Pericli contigit, fulgurare, ac tonare videaris „? Hactenus Fabius.

Quod ſi quis hæc teſtimonia, quoniam Ethnicorum hominum ſunt, parvi facienda putet; in Eccleſiæ columnas, & clariſſima mundi lumina, nempe ſanctiſſimos doctores Latinos pariter, & Græcos oculos conjiciat, videbitque, nullam in eorum ſcriptis eloquentiæ partem defuiſſe. Qua de re Joannes Anglus Epiſcopus Ciceſtrenſis in Eccleſiaſticæ hiſtoriæ præfatione, quam is modo latinam fecit, ſic ait: „ Quid de veterum Græcorum ſcriptis ſtatuemus, qui & acute ad veritatis diſquiſitionem, & copioſe ad mentes hominum flectendas ſacra Dei eloquia explicaverunt? Nemo enim, opinor, eſt adeo a ratione averſus, qui non illis ſummam eloquentiam tribuat. Quis enim Chryſoſtomo vel verbis diſertior, vel crebrior ſententiis, vel numeris, & tota orationis circumſcriptione junctior? Aureum flumen Ariſtotelem olim fudiſſe dixit Tullius: nos vero Chryſoſtomum ex aureo ore aureum, & divinum orationis flumen fundere merito dicamus. Cujus verba adeo propria, leniterque fluentia, ut nihil nitidius, dulciuſve: cujus ſententiæ adeo ſapientes, ut divinitus ad eum delatæ, non humana indole inventæ videantur: cujus ſtructura verborum ſic concluſa, ut non longo anfractu, qui parit obſcuritatem, ſed ambitu circumſcripta terminato incedat. Nihil in eo, quod non præſtantis eloquentiæ tamquam effigiem repræſentet. Quod ſi ita aliena lingua loqueretur, ut loquitur ſua (quod vel vix, immo ne vix quidem fieri poteſt) tum ut jam paucis, ita tum pleriſque omnibus ejus diſerta oratio excitaret admirationem. Quis Baſilio Magno in polienda oratione exquiſitior, in amplificanda uberior, in toto dicendi artificio limatior? Cum deterret a vitiis, nemo commotior: cum ad virtutem incitat, nemo ardentior: cum res ob oculos ponit, nemo, ut ita dicam, pictior. In eo & nervi ſunt ad convincendum, & mira ad leniendum ſuavitas. In quamcumque partem orationem ita facile torquet, ut in rebus gravioribus altius

in dicendo ſe tollat, & incitatius feratur, in tenuioribus leniter, & placide fluat, & nonnihil de contentione remittat. Quem ſane quidam vir eruditus non veritus eſt Chriſtianum Demoſthenem appellare. Quid Gregorium Nazianzenum hoc loco commemorem? quis aliquando pungit acutius, quis orationem arctius colligat? Quem in oratione ſoluta Thucydidis imitatorem, in carmine Homeri æmulum rectiſſime dixeris. Nam in oratione brevis, & compreſſus eſt. Verborum numerum (ſic Tullius de Thucydide) ſententiarum numero conſequitur. Non vagum in eo orationis genus, ſed conſtrictum numeris, non longius excurrens, ſed brevi circuitu definitum apparet. Carmen plenum, & grande fundit, ſententiis Chriſti locuples, verbis Homeri diſertum. Quare ſive ſolutum orationis genus, & liberum, ſive (ut Poetarum mos eſt) numeris paullo adſtrictius ſequitur, ſemper magnus, ſemper in dicendo excellens videtur. Qua vero is aviditate ſtudiis eloquentiæ operam dederit, ipſe in oratione funebri ſuper Cæſarii fratris obitu explicat, cum illum ait, Philoſophiæ perdiſcendæ gratia, Alexandriam petiviſſe, ſe vero (ut ejus verbis utar) oratoriæ artis amore inflammatum in Palæſtinæ Academiis tum florentiſſimis pedem fixiſſe. In cujus artis ſtudio tantum profecit, ut Lybanius Sophiſta, clariſſimus ea tempeſtate ejus artis profeſſor, a diſcipulis rogatus, quis illi dignus videretur, qui ejus cathedram poſt mortem ſuſciperet, Gregorius, inquit ille, niſi Chriſtianus eſſet. Erat enim idolorum cultor Lybanius. Hæc de Græcis ſcriptoribus.

Ex Latinis vero primum Hieronymum proferamus in medium, cujus tanta fuit in ſcribendo facultas, ut omnes prope eloquentiæ numeros expleverit. Quando in aciem cum hæreticis prodit, nemo pugnacior, aut qui plus habeat lacertorum: quando reſpondet obtrectatoribus, nemo fervidior, nemo acrior: quando res geſtas narrat, nemo elegantior: quando funebrem orationem inſtituit, nemo ad conſolandum aptior, ad laudandum copioſior: quando familiariter cum amicis, & neceſſariis per litteras colloquitur, nemo ſuavior, nemo comptior. Mirum eſt videre, quo pacto in tota oratione paria paribus, contraria relata contrariis, jam verba duplicata, jam iterata, jam breviter commutata ſententias perpulchre illuminent! Aut igitur pellatur Hieronymus,

nymus, aut laudetur a Chriſtianis eloquentia: ita tamen, ut inde nos non nobis ipſis falſas gloriæ umbras, quæ de repente evaneſcunt, aucupati, ſed ad Eccleſiæ exædificationem, & ad veram Dei gloriam, cui omnis honos, decuſque impertiendum eſt, eam perpetuo retuliſſe videamur". Hæc omnia ex Joanne Anglo. Divo autem Hieronymo beatiſſimus Martyr Cyprianus merito copulandus eſt: cujus eloquentiam his verbis Lactantius Firmianus commendat (*Lib.5. Divin. inſtit.*) „ Unus igitur præcipuus, & clarus extitit Cyprianus, quoniam & magnam ſibi gloriam ex artis oratoriæ profeſſione quæſierat, & admodum multa conſcripſit in ſuo genere miranda. Erat enim ingenio facili, copioſo, ſuavi, & (quæ ſermonis maxima eſt virtus) aperto, ut diſcernere nequeas, utrumne ornatior in eloquendo, an facilior in explicando, an potentior in perſuadendo fuerit". Hactenus Lactantius. Ejuſdem vero Lactantii eloquentiam D. Hieronymus unice miratur, ipſumque Tullianæ eloquentiæ flumen appellat. Qui initio ſtatim divinarum inſtitutionum his verbis eloquentiæ facultatem commendat. „ Multum, inquit, nobis exercitatio illa fictarum litium contulit, ut nunc majori copia, & facultate dicendi cauſam veritatis peroremus, quæ licet poſſit ſine eloquentia defendi, ut eſt a multis ſæpe defenſa, tamen claritate, ac nitore ſermonis illuſtranda, & quodammodo differenda eſt, ut potentius in animos influat, & vi ſua, & instructa religione, & luce orationis ornata".

Sed ne quis nos exemplis ſolum ſanctiſſimorum Patrum, non etiam ipſorum teſtimoniis eloquentiæ cauſam agere putet; unum Auguſtinum in medium proferam, qui 4. de doctrina Chriſtiana lib. non ſolum præcepta multa, quæ ad hanc artem pertinerent, tradidit, eaque multis exemplis illuſtravit; ſed eam quoque commendat his verbis: „ Cum per artem Rhetoricam & vera ſuadeantur, & falſa, quis audeat dicere, adverſus mendacium in defenſoribus ſuis inermem debere conſiſtere veritatem? ut videlicet illi, qui res falſas perſuadere conantur, noverint auditorem vel benevolum, vel intentum, vel docilem proœmio facere, iſti autem non noverint? illi falſa breviter, aperte, veriſimiliter: & iſti vera ſic narrent, ut audire tædeat, intelligere non pateat, credere poſtremo non libeat? illi fallacibus argumen-

tis

tis veritatem oppugnent, afferant falſitatem: iſti nec vera defendere, nec falſa audeant refutare? illi animos audientium in errorem moventes, impellenteſque dicendo terreant, contriſtent, exhilarent, exhortentur ardenter: iſti pro veritate lenti, frigidique dormitent? Quis ita deſipiat, ut hoc ſapiat? Cum ergo ſit in medio poſita facultas eloquii, quæ ad perſuadenda ſeu prava, ſeu recta valeat plurimum; cur non bonorum ſtudio comparatur, ut militet veritati, ſi eam mali ad obtinendas perverſas, vanaſque cauſas in uſus iniquitatis, & erroris uſurpant? Sed quæcumque ſunt de hac re obſervationes, atque præcepta (unde fit illa, quæ facundia, vel eloquentia nominatur) ſepoſito ad hoc congruo temporis ſpatio, apta, & convenienti ætate diſcenda ſunt eis, qui hoc celeriter poſſunt. Nam ipſos Romanæ eloquentiæ principes non piguit dicere, quod hanc artem, niſi quis cito poſſit, numquam poſſit omnino perdiſcere". Hactenus Auguſtinus. Cujus tam illuſtri teſtimonio non ſolum novam hanc conſilii mei rationem tueri potero, ſed gratiam quoque apud hujus officii ſtudioſos inire (apud eos præſertim, qui variis occupationibus diſtricti ſunt) quod eos duplici moleſtia liberaverim: altera, evolvendi varia, & perplexa Rhetorum præcepta, quæ illi magnis voluminibus tradiderunt, altera, eligendi ea potiſſimum, quæ inſtituto noſtro eſſent accommodata: cum plurima illi ad civiles controverſias in foro, & judicio tractandas excogitaverint, quæ ad nos minime pertinent.

Si quis autem artis obſervationem impedimento eſſe dicat, quo minus ex animo, atque impetu divini Spiritus concitati dicere videamur; huic ego reſpondeo, quod quemadmodum qui Latinam linguam ex Grammaticæ præceptis addiſcit, cum primum loqui, aut ſcribere incipit, mentem quidem ad artis leges, & præcepta conjicit, ne quid contra ea faciat: ubi vero longo uſu, atque exercitatione recte loquendi rationem aſſequutus eſt, jam tum non, ut ante, præcepta conſulit, ſed ſola loquendi conſuetudine ductus, ex arte quidem, ſed ſine arte perfecte, & inoffenſe loquitur; ita hæc oratoriæ artis præcepta initio ardorem, atque fervorem ſpiritus nonnihil refrigerabunt: ubi tamen ars dicendi conſuetudine in naturam quodammodo verſa eſt, egregii artifices ſic ex arte dicunt, quaſi ſola naturæ vi inſtru-

inſtructi dicerent. Habitus enim ille multa exercitatione confirmatus (quem Philoſophi non multiplicem, ſed ſimplicem qualitatem eſſe dicunt) ſic in naturam vertitur, ut a natura ipſa inditus, non aliunde adſcitus eſſe videatur. An quiſquam credat, D.Chryſoſtomo, Baſilio, ejuſque fratri Gregorio Nyſſeno, & Cypriano (qui omnes, & eloquentiſſimi fuerunt, & artificioſiſſime dixerunt) impedimento artem fuiſſe, quo minus flagrantiſſimo ſtudio, atque affectu Dei cauſam agerent, & homines ab improbitate ad juſtitiam revocarent?

Ceterum, ne nihil ſit in hac parte, cui oratio noſtra non occurrat, illis quoque reſpondendum eſt, qui hoc præcipue nomine eloquentiæ ſtudia negligunt, quod Divum Hieronymum ſciant diris plagis vapulaſſe, quod Ciceronianus eſſet, non Chriſtianus. Quamvis autem idem D. Hieronymus ad Rufinum ſcribens, hoc fuiſſe ſomnium dicat; merito tamen illum vapulaſſe confitemur, non quod Ciceronianus eſſet, ſed quod ita ſe Ciceronis ſtudio addixiſſet, ut ſacrarum litterarum ſtudium (quod incultus illi ſermo horrorem pareret) prorſus negligeret. Quam multa enim ſunt in vita neceſſaria, quorum tamen immodicus uſus noxius eſt? Quid enim magis ad vitam tuendam, quam cibus, & potus, & vitalis calor, & ſanguis? Nihil tamen horum eſt, quod, ubi modum exceſſit, non vel perniciem, vel mortem afferat. Sic etiam & divitias, & honores appetere moderate licet: quorum tamen immodicus amor, cum eo uſque hominem perducit, ut divinas leges eorum cauſa violare non vereatur, nocentiſſimus eſt. Ad hunc ergo modum ſic aliquem Ciceronis lectioni incumbere, ut ſacrarum litterarum ſtudia negligat, quis non merito objurgandum putet? Jure ergo D. Hieronymus hoc nomine vapulavit. Quod vero nonnulli adverſus eloquentiam illud Apoſtoli afferunt: quod is non in ſapientia verbi, hoc eſt, nequaquam humanæ eloquentiæ, aut Philoſophiæ diſciplinis inſtructus annunciaverit Chriſtum; idem huic accuſationi reſpondet, cum protinus ſubdit: Ne evacuetur crux Chriſti. Summa enim crucis Chriſti gloria extitit, quod rudium piſcatorum opera, atque doctrina (qui nullis terrenæ ſapientiæ diſciplinis inſtructi erant) diaboli aras everterit, Imperatorum potentiam, atque ſævitiam fregerit, & mundum imperio ſuo ſubjuga-

jugaverit. Ne igitur hæc tanta gloria aliqua ex parte obſcuraretur, non debuit utique Chriſti fides inſignium Philoſophorum, aut clariſſimorum Oratorum facundia propagari, ne hoc tantum opus magis terrenæ ſapientiæ, quam omnipotentis Dei, & Crucis virtuti adſcriberetur. Jam vero quod quidam dicunt, infelices noſtri ſeculi hæreticos ſolius eloquentiæ armis Catholicam fidem impugnaſſe; hoc plane argumentum pro nobis eſt. Si enim tanta eloquentiæ vis eſt, ut impudentiſſima mendacia honeſtare dicendo poſſit; quanto magis veriſſima, atque ſanctiſſima catholicæ fidei dogmata eadem dicendi vis tueri, & fraudes, atque impietatem hæreticorum detegere poterit: cum præſertim illi ea mente ſint, ut omnia, quæ rudi, atque impolita oratione adverſus illorum blaſphemias ſcribuntur, exſibilent, rideant, & ne lectione quidem digna putent? Hac enim de cauſa eloquentiæ ſtudia negligere, perinde eſt, ac ſi quis ferreis globis ſulphureo pulvere jactis uti nos minime debere ſentiret, quod his armis Turcarum Rex magnam Chriſtiani orbis partem ſub imperium, atque ditionem ſuam ſubjunxerit. Hac enim de cauſa multo magis nos eiſdem adverſus illum armis (quæ tantum habeant virium) pugnare debere, certum eſt. Hæc de hujus artis commendatione præmonenda eſſe duximus, partim ut quorumdam obtrectationibus reſponderemus, partim etiam, ut pius Eccleſiaſtes majori ſe ſtudio, & alacritate huic diſciplinæ traderet, quæ tantum illi opis ad munus ſuum feliciter exequendum præbere poterit. Nunc, quoniam de artis commendatione ſatis dictum eſt, de artifice ipſo, nempe Eccleſiaſte, de ejus ſtudiis, moribus, & officii dignitate, atque facultate pauca tradenda ſunt, priuſquam ad ſingularia artis præcepta veniamus.

CAPUT III.

De concionandi officio, & inſigni ejus dignitate.

UT autem Eccleſiaſtes ex his noſtris lucubrationibus, atque adeo ex toto concionandi munere ſibi, aliiſque ſalutaris eſſe queat; viſum eſt ante hujus operis initium documenta quædam præſcribere, quæ hujus officii candidatis non parum utilitatis allatura ſint. Inter ea vero illud pri-

primum, & omnium maximum ſit, ut Eccleſiaſtes ante omnia, hujus officii dignitatem, & majeſtatem penitus exploratam, atque perſpectam habeat. Ea vero primum intelligi poterit ex eorum dignitate, quibus hoc officium a Deo demandatum fuit, qui ſanctiſſimi Prophetæ, ac deinde Apoſtoli Prophetarum filii extitere. Sed multo mirabilius eſt, quod idem ipſe Prophetarum, & Apoſtolorum Dominus in mundum venire, & per ſe munus hoc obire dignatus ſit. „ Multifarie enim, multiſque modis olim Deus loquens Patribus in Prophetis, noviſſime diebus iſtis locutus eſt nobis in Filio, quem conſtituit hæredem univerſorum, per quem fecit & ſecula “. Hinc ipſe de ſe Filius ait (*Jo.*19.) „ Ego in hoc natus ſum, & ad hoc veni in mundum, ut teſtimonium perhibeam Veritati. Et apud Iſaiam (*cap.*30.) „ Et erunt, inquit, oculi tui videntes Præceptorem tuum: & aures tuæ audient vocem poſt tergum monentis. Hæc eſt via, ambulate in ea. Et apud Joelem (*cap* 2.) “ Et filii, inquit, Sion, lætamini in Domino Deo veſtro, quia dedit vobis Doctorem juſtitiæ. Ex quibus locis, aliiſque, quæ longum eſſet recenſere, aperte liquet, quanta hujus officii dignitas ſit, quando ejus miniſtrum, & principem ipſum Dei Filium, Verbum, & Sapientiam Patris extitiſſe confitemur. Cui deinde Apoſtoli ſucceſſerunt: qui primitias Spiritus accipientes, Eccleſiam doctrina ſua fundaverunt. Horum enim eſt illa vox (2.*Cor.* 5.) „ Pro Chriſto legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos“. Nec miniſtrorum modo dignitas; ſed miniſterii quoque finis ejus dignitatem aperte declarat. Finis autem eſt divinæ majeſtatis gloria, & pereuntium animarum ſalus, quas Evangelicus concionator ex teterrimi draconis faucibus ereptas ad ſempiternæ felicitatis paſcua tranſmittit, & id perficere ſtudet, quod Chriſti Domini mors, & ſanguis operatus eſt. Neque hoc ingens beneficium in unum, aut alterum hominem, ſed in omnes, ad quos vox ejus pervenerit, conferre nititur. Itaque ſi ex fine rei dignitatem, ut par eſt, metiamur, nihil hoc fine majus, aut ſublimius excogitari poteſt. Ut illud etiam adjungam, quod in omnium ore verſatur: nempe, bonum quanto communius, tanto eſſe divinius. At concionum fructus, & utilitas ad omnes homines quam latiſſime patet.

Certat autem cum officii dignitate magnitudo meriti.

Sic

Sic enim ſpiritualium rerum naturam conditor inſtituit, ut quæ eſſent digniſſima, & honeſtiſſima, parem cum dignitate utilitatem, & meritum haberent, ſi non in hac vita, certe in altera. Quod in hoc officio videre licet, quo diſcernere nequeas, major ne utilitas, an dignitas ſit: quod paſſim ſacræ litteræ teſtantur. Hinc Jacobus Apoſt. (*cap.* 5.) „ Qui converterit, inquit, peccatorem ab errore viæ ſuæ, ſalvabit animam ejus a morte, & operit multitudinem peccatorum. Et Dominus in Evangelio (*Matth.* 5.) „ Qui fecerit, inquit, & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cælorum. Et Daniel Propheta (*cap.* 12.) „ Qui, inquit, docti fuerint, fulgebunt quaſi ſplendor firmamenti: & qui ad juſtitiam erudiunt multos, quaſi ſtellæ in perpetuas æternitates “. Hac vero de cauſa eos Dominus ſal terræ, lucem mundi, lucernam ſuper candelabrum, & civitatem ſupra montem poſitam appellat. Denique ea eſt meriti, & dignitatis magnitudo huic miniſterio a Domino propoſita; ut quemadmodum Virginibus, atque Martyribus aureola quædam (ut appellant) in cælis repoſita eſt (quæ in illis incorruptæ carnis virorem, in his vero invictæ virtutis conſtantiam ſingulari quadam gloria remunerat) ita Doctoribus ſimilis aureola, & corona in cælo parata eſt: propterea quod non modo ipſi virtutis, & juſtitiæ propoſitum tenuerunt; ſed alios etiam ad ſimile virtutis ſtudium doctrinæ ſuæ miniſterio excitarunt. Quæ res inter clariſſimas Præcurſoris Domini laudes numeratur (*Lucæ* 1.) quod videlicet multos filiorum Iſrael ad Dominum eſſet doctrina ſua pertracturus.

CAPUT IV.

De hujus muneris difficultate.

VErum, cum ita natura comparatum ſit, ut nihil in rebus ſublime, atque magnificum ſit, quod non etiam ſit arduum, atque difficile; tantum certe in hoc munere (ſi utiliter, & recte tractari debet) difficultatis, quantum dignitatis, & utilitatis eſt. Cum enim præcipuum concionatoris officium ſit, non modo pios doctrinæ pabulo ſuſtentare, ſed improbos etiam a ſceleribus, & improbitate revocare: & non modo currentibus calcar addere, ſed ad curſum

ſum jacentes, atque dormientes incitare: atque poſtremo non modo viventes in vita gratiæ doctrinæ miniſterio conſervare, ſed mortuos etiam in peccato eodem miniſterio ad novam vitam traducere; quid hoc ſtudio, & conatu difficilius? Pugnat enim adverſus hoc collapſæ naturæ vis, & potentia, quæ communis peccati tabe infecta proclivis in vitia eſt. Pugnat depravata, ne dicam inveterata, multorum conſuetudo, cujus tanta vis eſt, ut Seneca dicat (*In Epiſt.*) „ Ne univerſa quidem Philoſophia, etiam ſi in hoc omnes vires ſuas advocet, duram jam, & veterem ab animo extrahet peſtem". Quid hic mundum in maligno poſitum commemorem? Quid ſceleratorum hominum, inter quos neceſſario vivendum eſt, contubernia, exempla, conſilia, injurias, contumelias, fraudes, & ſubdolas adulationes referam? Quid antiqui ſerpentis vires, aſtus, inſidias, variaſque nocendi artes, atque tentationes oratione recenſeam? An non ſatis conſtat, verum eſſe, quod in libro Job (*cap.* 26.) ſcriptum eſt: „ Obſtetricante manu ejus (nempe Dei) eductus eſt coluber tortuoſus"? Quæ enim alia niſi omnipotentis Dei manus ad tortuoſum hunc colubrum (qui caudæ ſuæ voluminibus improborum animas ſtringit) foris protrudendum, ſufficiens eſſe valeat? Dum enim fortis armatus cuſtodit atrium ſuum, niſi fortior illo ſuperveniat, qui arma ejus auferat, & ſpolia diſtribuat, dictu mirum eſt, quanta pace atrium ſuum cuſtodiat, & vinctos ſuos retineat. Ita enim omnes ſenſus, atque aditus, per quos lumen aliquod illis affulgere poſſit, claudit, & obſtruit, ut mirabili quadam, & abſtruſa ratione videntes non videant, & audientes non audiant, nec intelligant. Neque vero exiguo nobis impedimento eſt utriuſque fortunæ, ſive adverſæ, ſive ſecundæ conditio. Dum enim illa vehementer premit, nihil audiunt homines, niſi quod illorum inopiam, & laborem levare poſſit: quod filiis Iſrael in Ægypto oppreſſis evenit, qui Moyſis verba ex ore Domini, propter operum, quibus premebantur, anguſtiam, audire noluerunt. Ubi vero ſecundæ fortunæ aura ſpirare, & ad votum omnia fluere incipiunt, ſic humani cordis anguſtia ſucceſſibus impletur, & intumeſcit, ut ad omnia fere alia obſurdeſcat. Quam rem D. Auguſtinus & experimento didicit, & his verbis expoſuit: „ Ego cum amatores ſeculi hujus intueor, neſcio quando poſſit eſſe

ad

ad eorum animos ſanandos opportuna prædicatio. Quando enim res hujus mundi velut proſperas habent, faſtu ſuo reſpuunt ſalubres monitiones, & quaſi anilem repurant cantilenam: quando autem adverſis anguntur, magis conantur evadere, unde ad præſens anguntur, quam capere, unde curentur". Sed ut multa brevi oratione complectar, tam ingens, & arduum opus eſt, hominem a peccati ſervitute ad Dei obſequium revocare, ut D. Gregorius dicat: „ Si inviſibilia penſamus, nimirum conſtat, quia majus eſt miraculum, prædicationis, & orationis ſolatio peccatorem convertere, quam mortuum carne ſuſcitare". His igitur argumentis intelligere Eccleſiaſtes facile poterit, quam ingens provincia ſibi demandata, quantumque onus humeris ejus impoſitum ſit, quantoque ſtudio contendere debeat, non modo ut parem huic difficultati animum, ſtudiumque exhibeat; ſed ut multo magis qua ſe erga Deum pietate, reverentia, animique ſubmiſſione gerere debeat: ut Divina bonitas, & providentia, quæ fere inferiorum cauſarum miniſterio cuncta operatur, eo tamquam idoneo inſtrumento ad hoc tantum opus uti velit. Hinc etiam intelliget, ſi non ſuam, ſed Domini ſui gloriam, & animarum ſalutem quærit, quanto magis negotium hoc orationibus, quam ſermonibus, lacrimis, quam litteris, lamentis, quam verbis, & virtutum exemplis, quam Rhetorum præceptis urgere debeat.

CAPUT V.

De puritate, & rectitudine intentionis in Eccleſiaſte.

ALia quoque non minor fortaſſe in hoc opere difficultas eſt, quæ non minus cæleſti ope indiget: nempe intentionis puritas, & rectitudo, quam Eccleſiaſtes in hujus muneris functione retinere debet; hoc eſt, ut ſui, ſuorumque commodorum, atque honoris oblitus, in ſolam Domini ſui gloriam, & animarum ſalutem tota mente defixus ſit: illam ſolam intueatur, illam captet, illam ſemper ob oculos habeat, nec unquam ab illa ad ſe mentem convertat. Indigniſſimum enim eſt, cum de ſummi conditoris gloria, & ſempiterna animarum ſive vita, ſive morte agitur; ut homo tantarum rerum momenta negligens, ſolam gloriolæ

ſuæ

ſuæ rationem habeat: magiſque hanc inanem rumuſculi popularis auram periclitari (ſi minus auditoribus grata ſit ejus oratio) quam Dei gloriam, & animarum ſalutem ſentiat. Quis vero adeo ſui amans, & Dei negligens erit, quem hujus tantæ perverſitatis, & divini contemptus non pudeat; ſi forte hanc affectuum ſuorum pravitatem in pectore ſuo animadvertit? Armenia clariſſima femina (ut Franciſcus Senenſ. memorat) cum a Cyri convivio domum rediens, Cyri pulchritudinem cunctis laudantibus, interrogata a viro fuiſſet, quid de Cyri dignitate ſentiret, reſpondit: „A te, mi vir, oculos nunquam deflexi; itaque qualis alieni viri forma ſit, prorſus ignoro“. Si igitur femina hæc nefas eſſe putabat, in alium, quamvis Regem, forma præſtantem oculos conjicere; quanto deteſtabilius erit, cum de Dei gloria, & ſumma hominum felicitate agitur, hac prorſus neglecta, de ſola gloriola ſua (quæ umbra citius evaneſcit) ſollicitum eſſe? Cum Eliſeus Propheta puero ſuo, quem cum baculo ad mortuum puerum mittebat, præcepiſſet, ut accinctis lumbis, quanta poſſet celeritate accurreret, nec illi reſalutandi, aut reſpondendi occurſantibus, & ſalutantibus facultatem tribuiſſet: quid aliud quæſo innuere voluit, quam eos, quibus hæc a Domino cura demandata eſt, ut mortuas in peccato animas, divinæ ſeveritatis, & judicii baculo ante oculos poſito, ad juſtitiæ vitam revocent, adeo in hoc tam præclarum, & ingens munus intentos eſſe debere, ut omnium aliarum rerum vel neceſſariarum obliti, hoc unum agant, hoc unum cogitent, in hoc unum dies noctesque intenti ſint, nec ullius terrenæ rei commercio ab hoc ſtudio avocentur: quo videlicet muneris amplitudini par quoque miniſtri cura, & diligentia reſpondeat? Si enim pater aliquis eniтenti filiæ, & ob difficultatem partus periclitanti ad medicum accerſendum properaret; num is hoc tempore populares ludos, aut ſimilia ludicra ſpectare, aut ad ea animum advertere poſſet? Cum igitur officii noſtri ſit, non periclitantia hominum corpora, ſed animas pretioſo Chriſti ſanguine redemptas ab ipſis æternæ mortis faucibus eripere, & immortali vitæ reddere; quid eſſe magis præpoſterum, atque deteſtandum poteſt, quam hoc tanto munere fungentem ad inaniſſimæ gloriæ ſuæ fumum oculos convertere?

Ceterum, quamvis hoc adeo damnabile ſit, ut vix ullis verbis tantæ rei indignitas amplificari poſſit; difficillimum tamen eſt, in hanc foveam non incidere. Hæc enim intentionis puritas (quam ab Eccleſiaſte requirimus) potentiſſimum intra præcordia noſtra hoſtem ſibi adverſantem, videlicet honoris, & propriæ excellentiæ appetitum habet: qui in pleriſque hominibus adeo vehemens eſt, ut inſitus a natura vitæ amor, & carnalis commercii cupiditas (quam Theologi inter ceteros corruptæ naturæ affectus dominari dicunt) ac ceteræ deinde cupiditates huic honoris, & gloriæ appetitioni cedant. Quam multos enim quotidie cernimus vitam (qua nihil in rebus humanis homini charius eſt) in ſummum diſcrimen adducere, immo & mortem oppetere, ne ullam honoris jacturam patiantur? Quam multos, qui illibatum carnis pudorem non tam divini timoris, quam humani dedecoris metu conſervant? Nec vero multis ad hujus affectus vim, atque tyrannidem explicandam opus eſt. Res geſtas omnium temporum homo ſibi ante oculos ponat, omnes orbis terrarum vaſtationes conſideret, & quæ bella Alexander Magnus, Julius Cæſar, ceterique Romanorum, aliarumque nationum Reges, & Imperatores ſuſceperint, & quotidianas item hominum pugnas inſpiciat; facileque deprehendet, omnes fere has flammas ab hujus cupiditatis igne excitatas. Quod ſi parum externis teſtimoniis credit, ſe ipſum introſpiciat, affectus ſuos ſcrutetur: & quantam vim hic morbus habeat, facile deprehendet. Hæc autem generis humani tabes intentionis puritatem, quam ad hoc munus integre obeundum requiri diximus, magnopere inficit. Hic enim affectus tanto eſt vehementior, quanto eſt honor, & gloria major, & ad plures permanat. At eximii concionatoris gloria non modo ejus civitatis, in qua degit, finibus continetur, ſed ad exteras etiam nationes, & regna pervadit. Sic audimus, Romæ, aut Mediolani eſſe concionatorem quemdam præſtantiſſimum, qui plurimum dicendi facultate ceteros antecellat. Neque vero hæc corporis virium, & fortitudinis fama eſt, qua a multis etiam brutis longe ſuperamur, nec divitiarum, & formæ gloria, quæ fluxa, & fragilis eſt; ſed ingenii, dexteritatis, eloquentiæ, liberalis eruditionis, atque adeo probitatis, quæ in egregii concionatoris oratione elucere debet. Quæ quidem gloria quanto dignior

gnior, atque præſtantior, tanto cupiditas noſtra gloriæ avida ardentius in eam rapitur, & concitatur. Quid vero de metu ignominiæ dicam, qui initio dicendi ita quorumdam mentes obſidet, ut corporis etiam membra ſolvantur, & tremant genua dicturis, nec ulla ratione hunc a ſe metum excutere poſſint? Unde autem hic adeo impotens affectus, niſi ex ignominiæ metu, & periculo, quod tunc dicturis impendet, proficiſcitur? Unde vero ingens hic metus ignominiæ, niſi ex immodica gloriæ cupiditate naſcitur? His igitur duobus affectibus occupata, & oppleta mens, quem in animo locum relinquet, ut in unam Dei gloriam, & animarum ſalutem omni mente, & ſtudio, ſpretis omnibus aliis, defixus ſit? Liquet igitur ex his, quam non ſit facile, hanc intentionis puritatem in hoc munere obeundo retinere, niſi illam concionator a Deo multis lacrimis, multaque vi precum, & virtutum meritis tamquam rarum aliquod, & ſingulare ejus donum impetrare contendat. Et ne, ſi hoc quidem ſtudioſe, ac diligenter fecerit, ab hujus labis periculo ſe prorſus immunem credat; ſemper enim in hac parte ſuſpectus ſibi eſſe debebit. Ut enim ſapienter D. Gregorius ait (*In Paſtor.*) „ ſæpe mens ſibi mentitur, & fingit de bono opere amare, quod non amat, de mundi autem gloria non amare, quod amat “. Hujus autem intentionis periculum idem vir ſanctus illa beati Job verba (*cap. 9.*) explanans: „ Si ſimplex fuero, hoc ipſum ignorabit anima mea; exponit his verbis: „ Sed ſunt nonnulla, quæ ſciri a nobis facile nequeunt, etiam cum geruntur. Sæpe officium prædicationis aſſumimus, ut per hoc fraternæ utilitati ſerviamus: ſed niſi placeamus illi, cui loquimur, nequaquam libenter accipitur, quod prædicamus. Cumque placere mens utiliter ſtudet, ad amorem laudis propriæ defluit turpiter, & quæ a captivitate vitiorum alios curabat eruere, ipſa ſuis favoribus incipit captiva ſervire. Quaſi latrunculus quippe eſt appetitus laudis humanæ, qui recto itinere gradientibus ex latere jungitur, ut ex occultis educto gladio, gradientium vita trucidetur: cumque propoſitæ utilitatis intentio ad ſtudia privata deducitur, horrendo modo unum, idemque opus culpa peragit, quod virtus inchoavit. Sæpe & ab ipſis exordiis aliud cogitatio expetit, aliud actio oſtendit “. Hactenus Gregorius. Hoc autem periculum con-

 cio-

cionatores multi, ac præſertim juniores adeo non cavent, ut nec etiam agnoſcant. Sicut enim in quibuſdam regionibus deforme ebrietatis vitium, nec vitium, aut dedecus eſſe putatur, propterea quod prava hominum conſuetudo huic vitio horrorem detraxerit; ita multis concionatorum adeo familiaris, & innata hæc vanitas eſt, ut vix eam advertant, & nec inter peccata quidem numerent. At qui divino timore acti ſe ipſos, & interiora ſua omnia diligenti examine ſcrutantur, ſeque ex omni parte circumſpiciunt, vehementer ſibi ab hoc periculo timent. Fuit olim mihi arctiſſima familiaritate conjunctus concionator quidam, vir pius, qui (ut ipſe narravit) cum primum concionandi munus aggreſſus eſt, parum vanitatis hujus periculum aliorum more prævidebat. At ubi proceſſu temporis oculos magis aperuit, & ea, quæ ante diximus, cum animo ſuo reputavit, adeo perterrefactus fuit, ut concionandi munus omnino relinquere deſtinaverit, & multo etiam tempore ab eo munere deſtiterit. Ubi vero ad illud parendi neceſſitate coactus rediit, multis ſe rationibus, multiſque precibus adverſus communem hunc concionatorum hoſtem munire ſtudioſiſſime curabat. Hæc a me paucis dicta ſunt, quæ multis plane dici debuerunt, ut occultiſſimi hujus periculi, reique omnium maxime ad hoc munus exequendum neceſſariæ, divini verbi miniſtros admonerem. Cum enim in iis, quæ ad finem aliquem ordinantur, ratio omnis ex fine petenda ſit, efficitur plane, ut fine perperam conſtituto omnia ordine, ratione, & merito etiam deſtituantur.

CAPUT VI.

De probitate, & moribus Concionatoris.

JAm nunc quid ex iis, quæ dicta ſunt, ſequatur, expendere incipiamus. Primum, ſi ea officii dignitas, & majeſtas eſt, ut ipſum Dei Filium principem, & auctorem habeat, pro eoque Eccleſiaſtes legatione fungatur in terris; qualis ejus puritas, & integritas futura eſt, qui huic tanto muneri deſtinatur? Neque enim natura rerum patitur, ut in tantæ dignitatis ſplendore vita ſordeat; ſed illud exigit, ut cum miniſterii dignitate vitæ puritas, & integritas certet.

Hinc

Hinc cum Dominus Jeremiam Prophetam ad depravatos populi ſui mores caſtigandos mitteret, in matris etiam utero deliteſcentem, nec dum in lucem editum, Spiritu ſancto replevit. Iſaiæ vero labia, Cherubini ad ipſum volantis miniſterio, cæleſtique igne ex altari Dei ſumpto, ab omni pollutionis, & peccati tabe purgavit, quo idoneus miniſter eſſet, per quem puritatis auctor ſcelerati, & rebellis populi crimina objurgaret. Quid Apoſtolos memorem, quos tanta Spiritus Sancti gratia in die Pentecoſtes Dominus replevit, ut idoneos Evangelicæ doctrinæ magiſtros efficeret? Quid Paulum referam, quem non modo eodem Spiritu replevit, ſed in tertium uſque cælum ſuſtulit: ut inter Angelos diſceret, quod inter homines doceret? Sed hæc omnia exempla illud mihi ſuperare videtur, quod ipſe Dei Filius non ante munus hoc docendi ſuſcepit, quam ſe ad illud quadraginta dierum jejuniis, orationibus, & ſolitudinis ſeceſſu præpararet: non quod is hac præparatione indigeret (qui puritatis, & ſapientiæ fons erat) ſed ut hoc exemplo Eccleſiæ doctores diſcerent, qua vitæ puritate, & innocentia ad hoc cæleſte munus obeundum accedere deberent. Intelligebat enim ſummus ille Magiſter, quanto eſſent ad fidem faciendam, & vitam hominum inſtituendam efficaciora præclara virtutum exempla, quam exculta, & perpolita verba. Unde, cum idem concionatores lucernam ſupra candelabrum poſitam appellaſſet, ut prælucerent omnibus, qui in Eccleſiæ domo eſſent, ſubdit continuo (*Matth.* 5.) „ Sic luceat lux veſtra coram hominibus, ut videant opera veſtra bona, & glorificent Patrem veſtrum, qui in cælis eſt “. Quibus verbis non obſcure indicavit, quanto magis egregia virtutum opera, quam ſelecta, & limata verba gloriam Domini illuſtrarent. Quod illud quoque Iſaiæ vaticinium (*cap.* 61.) declarat: „ Et vocabuntur in ea fortes juſtitiæ plantatio Domini ad glorificandum “. Quid enim magis divinæ gloriæ ſplendorem, quam probitatis, & juſtitiæ pulchritudo, atque conſtantia (quæ divinæ bonitatis imaginem refert) declarare poteſt? Denique ſi Eccleſiæ annales, & incrementa ad memoriam revocemus, facile inveniemus, longe magis Eccleſiam Sanctorum exemplis, quam diſertorum hominum verbis auctam, & locupletatam fuiſſe. Quam multorum Monachorum cæleſtem in terris vitam meditantium pater

 extitit

BIBLIOTECA NAZ. ... VITTORIO EMANUELE

extitit illitteratus Antonius? De quo illa Divi Auguſtini verba (*lib.* 8. *Confeſ.*) jactantur: „ Surgunt indocti, & rapiunt nobis paradiſum, & nos cum doctrinis noſtris in carne, & ſanguine volutamur". Quid illitteratum etiam Franciſcum referam, qui tot virtutum plantaria in Eccleſiæ paradiſo, ſanctitatis exemplis magis, quam diſertis verbis conſevit? Quid Simeon ille cognomento Stylites litterarum omnium rudis, cujus vitam coætaneus, & familiaris ejus amicus Theodoretus conſcripſit, quam multas nationes in columna illa manens, admirandæ vitæ ſuæ exemplis, ab idolorum cultu ad fidem Chriſti revocavit? Vicina quoque noſtro ſeculo Diva Catharina Senenſis & femina, & litterarum ignara tam multos homines a ſcelerata vita ad juſtitiam, & pietatem convertit, ut quatuor Confeſſarii (qui illi, annuente Gregor. XI. Pontif. Maxim. jugiter adſiſtebant) vix tempus ad quietem haberent, ut eorum confeſſiones audirent, quos illa ſplendore magis vitæ, quam doctrinæ, ad virtutis, & juſtitiæ ſtudium traducebat. Hæc a me breviter dicta ſunt, non quo doctrinæ munus aliqua ratione extenuarem; ſed quo vitæ ſplendorem, & dignitatem pio concionatori plurimum commendarem. Quam rem brevi oratione Seneca complexus eſt, cum ad Lucillum ſcribens ait: „ Eum elige doctorem, quem magis admireris, cum videris, quam cum audieris. Hinc Lactan. Firmianus (*in* 4. *divin. inſtit. lib.*) „ Qui dat, inquit, præcepta vivendi, debet amputare hominibus parendi neceſſitatem non vi aliqua, ſed pudore. Quomodo vero amputari poterit excuſatio, niſi ut qui docet, faciat quæ docet, & ſit quaſi prævius, & manum porrigat ſecuturo. Nam habere non poſſunt quæ doceas firmitatem, niſi ea prior feceris: quia natura hominum proclivis in vitia, videri vult non modo cum venia, ſed & cum ratione peccare". Hactenus ille. Hoc autem (ut ceteros eius officii conſortes prætercam) ita præſtabat Paulus, ut ſeipſum in imitationis exemplum fidelibus, quibus verbum vitæ tradebat, non ſemel proponeret. Alibi enim ait (*Cor.*4.) Imitatores mei eſtote, fratres, ſicut & ego Chriſti. Et alibi (2.*Cor.*7.) „ Capite nos: neminem læſimus, neminem corrupimus, neminem circumvenimus. Et ad Philip. (*c.*4.) rurſum. „ De cetero, inquit, fratres, quæcumque ſunt vera, quæcumque pudica, quæcumque juſta, quæcumque ſancta,

quæ-

quæcumque amabilia, quæcumque bonæ famæ, hæc cogitate, quæ & didiciſtis, & accepiſtis, & audiſtis, & vidiſtis in me". Non ergo ſolis auribus, quæ utiliter audirent, ſed oculis etiam, quæ admirantes viderent, atque imitarentur, bonus magiſter exempla proponebat.

Ceterum de his, qui alia via gradiuntur (qui videlicet aliter vivunt, quam vivendum eſſe præcipiunt) ſic D. Gregorius ait (*in Paſt.*) „ Sunt nonnulli, qui ſolerti cura ſpiritualia præcepta perſcrutantur: ſed quæ intelligendo penetrant, vivendo concùlcant. Repente docent, quæ non opere, ſed meditatione didicerunt: & quod verbis prædicant, moribus impugnant ". Unde idem vir ſanctus concionatores graviter admonet his verbis: „ Mundari prius oportet, & ſic alios mundare: ſapientem prius fieri, & ſic alios facere ſapientes: lumen fieri, & ſic alios illuminare: ad Deum accedere, & ſic alios ad Deum adducere: ſanctificari, & ita ſantificare: manus habere rectas, & ſic aliis porrigere manum ". Quia vero hoc ſanctiſſimi viri præceptum multi negligunt, merito D. Bernardus (*ſuper Cant.*) queritur, canales nos hodie in Eccleſia habere plurimos, conchas vero perpaucas. Tantæ enim charitatis eſſe, ait, eos, per quos ad populum divinorum eloquiorum fluenta manant, ut prius effundere, quam infundi velint: cum tamen longe alia ratione hoc fieri debere, vel ille Davidis verſiculus (*pſal.*44.) moneat: „ Eructavit cor meum verbum bonum. Quid enim aliud eſt eructare, niſi animum divinorum eloquiorum epulis ſaginatum, de plenitudine cordis verbum bonum pronunciare? Eoſdem etiam Seneca graviſſime notavit (*in Epiſt.* 108.) his verbis: „ Nullos quidem pejus mereri de omnibus mortalibus judico, quam qui Philoſophiam velut aliquod artificium venale didicerunt: qui aliter vivunt, quam vivendum eſſe præcipiunt. Exempla enim ſe ipſos inutilis diſciplinæ circumferunt, nulli non vitio, quod inſequuntur, obnoxii. Non magis mihi poteſt quiſquam talis prodeſſe præceptor, quam gubernator in tempeſtate nauſeabundus. Tenendum eſt rapiente fluctu gubernaculum, luctandum cum ipſo mari, eripienda ſunt vento vela. Quid me poteſt adjuvare rector navigii attonitus, & vomitans? Quanto majore putas vitam tempeſtate jactari, quam ullam ratem? Non eſt loquendum, ſed gubernandum ". Hactenus ille. Sed

quid tam multis argumentis ad hoc probandum in re tam aperta opus eſt, cum ipſi etiam Rhetores oratorem definiant, eſſe virum bonum, dicendi peritum? Si ergo orator, qui de ſtillicidiis arcendis, deque depoſitis reddendis, ut fidem apud judices faciat, vir bonus eſſe debet, priuſque illi vitæ probitas, quam artis peritia tribuitur; quid de concionatore dicendum, cujus tota cura, & officium eſt, homines ad virtutis, & probitatis ſtudium non modo loquendo, ſed etiam recte vivendo traducere? Rectiſſime enim dictum eſt (*Eccl.* 34.) „ Ab immundo quis mundabitur? Ex quibus omnibus intelligere facile poſſumus, quid ſit in cauſa, cur cum hoc noſtro ſeculo omnia fere templa quotidianis concionatorum vocibus, & clamoribus reſonent, tam paucos homines videamus, qui eorum clamoribus perterrefacti pravos mores, & inveteratam peccandi conſuetudinem deſerant. Cum enim verbum Dei ignis ſit, & quaſi malleus conterens petras; quid in cauſa eſt, ut nec hic cæleſtis ignis algentia hominum pectora incendat, nec hic malleus ferrea corda molliat, niſi quod maxima concionatorum turba negotium hoc magis verbis quam exemplis, magis litteris quam lamentis, magis eloquentiæ ſtudiis quam piis precibus urgeat: majoremque popularis plauſus captandi, quam vitia eliminandi, ac poſtremo majorem nominis ſui celebrandi, quam divinæ gloriæ, & ſalutis humanæ procurandæ curam habeat? Hoc autem quid aliud eſt, quam talentum in terra recondere? quando hi commiſſi muneris miniſterium non ad Dei gloriam, & hominum ſalutem, ſed ad terrena commoda referunt: ut videlicet liberius, & indulgentius vivant, ut amplioris dignitatis locum obtineant, ut popularem famam aucupentur, & pinguiora Eccleſiæ ſtipendia percipiant? Hæc dum omni ſtudio captamus, Dei gloriam, & animarum ſalutem vel negligimus, vel in poſtremis habemus. Quomodo autem ſe Dominus adverſus hujuſmodi operarios gerere debeat, ſatis aperte Vates ſanctus indicavit (*Pſal.* 49.) cum ait: „ Peccatori autem dixit Deus, quare tu enarras juſtitias meas, & aſſumis teſtamentum meum per os tuum? & cetera, quæ ſequuntur. Quicumque vero tales ſunt, ad eorum ſortem pertinent, de quibus Salvator in Evangelio (*Matth.* 23.) ait: « Dicunt enim, & non faciunt:

ciunt: alligant onera gravia, & importabilia; digito autem ſuo nolunt ea movere.

CAPUT VII.

De ſtudio charitatis in Eccleſiaſte.

VErum, cum hæc vitæ probitas, & virtutum ſtudium non ad concionatores modo, ſed ad omnes in univerſum pertineat; charitatis tamen virtus (a qua concionandi munus proficiſcitur) in Eccleſiaſte maxime eminere debet. Ex ea namque oritur flagrantiſſimus divinæ gloriæ amor, ardentiſſimumque ſalutis humanæ deſiderium, quod hujus officii caput, & fundamentum eſt. Sic enim huic muneri deſtinatus Dei gloriam, & animarum ſalutem ſitire debet; ut nullus avarus divitias, nullus ambitioſus honores, nullus denique Imperator de hoſtibus triumphum, atque victoriam tanta aviditate deſideret, quanta is animarum ſalutem deperire, & earum interitum lamentari debet. Hoc enim flagrantiſſimum deſiderium, quod a charitatis radice proficiſcitur, adeo Evangelici concionatoris proprium, adeoque illi ad munus ſuum utiliter obeundum neceſſarium eſt, ut qui hoc ardore, ac deſiderio deſtitutus ſit, meo judicio, officium hoc attingere minime debeat. Hoc deſiderio ſancta illa mulier in Apocalypſi (*cap.* 12.) flagrabat, quæ cruciabatur, ut pareret; propterea quod tanto deſiderio pariendi filios ſponſo ſuo tenebatur, ut nullos corporis cruciatus, nulla tyrannorum ſupplicia formidaret, dummodo ſpiritualem hanc ſobolem cœleſti ſponſo generaret. Cujus ardentiſſimum deſiderium Rachel olim adumbravit, quæ tanto filiorum amore flagrabat, ut ad virum ſuum diceret (*Geneſ.* 30.) „ Da mihi liberos, alioquin moriar". Jam vero David rex quo animarum ardore æſtuabat, qui tam acri doloris ſenſu earum interitum, & ruinam deflebat? „ Vidi, inquit (*Pſal.* 118.) prævaricantes, & tabeſcebam, quia eloquia tua non cuſtodierunt. Et (*Pſal.* 68.) „ Zelus domus tuæ comedit me, & opprobria exprobrantium tibi ceciderunt ſuper me. Quibus verbis ſignificat, non minus ſe divinæ gloriæ conviciis torqueri, quam ſi is omnibus probris, & maledictis inceſſeretur. Apoſtolus vero quam multis in locis

cis hoc animi ſui ſtudium, deſiderium, zelum, & charitatem oſtendit! „ Quis, inquit (2 *Cor.* 12.) infirmatur, & ego non infirmor? quis ſcandalizatur, & ego non uror? Et ad Galatas (*cap.* 4. „ Filioli, inquit, mei, quos iterum parturio, donec formetur Chriſtus in vobis. Hoc eſt, quos iterum magno perditionis veſtræ dolore ſaucius, magnoque ſtudio, atque conatu iterum eniti, & Chriſto reddere paro. Ex hoc autem interno igne faces illæ verborum prodierunt (*Ibidem*) „ Vellem eſſe apud vos modo, & commutare vocem meam (id eſt, in omnes me dicendi figuras tranſformare) quoniam confundor in vobis. Hoc eſt, quoniam inops conſilii, & plenus moeroris, atque anguſtiæ ſum, nec quo me vertam, aut quid conſilii capiam, ſcio. Ad Corinth. vero (2. *Epiſt.* 2.) quo dolore, quibus lacrimis ſe priorem epiſtolam ſcripſiſſe profitetur, quod eos ab Evangelica ſimplicitate deſciviſſe intelligeret? Quid vero illa ejuſdem verba (2. *Tim.* 2.) „ Omnia ſuſtineo propter electos, ut & ipſi ſalutem conſequantur? Et (2. *Cor.* 9.) „ Omnibus omnia factus ſum, ut omnes facerem ſalvos? Et ad Theſſalonicenſes ſcribens: „ Volebamus, inquit (*Cap.* 2.) vobis tradere non ſolum Evangelium, ſed etiam animas noſtras, quoniam chariſſimi nobis facti eſtis.

Neque vero illud mihi quiſquam objiciat, hanc mentem Apoſtolorum tantum fuiſſe, qui Spiritus plenitudinem acceperunt: nos vero in hac mundi fece non eam cæleſtium donorum ubertatem percepiſſe, ut ſimili ardore flagrare poſſimus. Sit ita ſane. Sed ſimili tamen ſtudio, & deſiderio Prophetarum pectora ante gratiam quoque Evangelii æſtuabant: quod eorum lacrimæ, quas propter hominum peccata fundebant, eorumque cruciatus, & mortes, quas propter objurgandi ſeveritatem, & acrimoniam pertulerunt, facile declarant. Sequentibus vero ſeculis, quam multi ex ſanctis Patribus, ac doctoribus hoc eodem deſiderio arſerunt? De beato Patre noſtro Dominico inter eximias ejus laudes hæc etiam prædicatur: quod arderet quaſi facula zelo pereuntium. Quo ardore incenſus novum in Eccleſia Prædicatorum Ordinem, Spiritu Sancto inſtigante, primus excogitavit, erexit, ac fundavit. Tanto autem erga homines charitatis igne, tantoque pereuntium animarum dolore torquebatur, ut nulli incommodo, nullique labori parceret,

quo

quo minus diu noctuque opportune, atque importune ſaluti earum invigilaret: adeo ut aliquando integram Quadrageſimam ſolo pane, & aqua victitarit, noctibuſque feſſa diurno labore membra ſuper nudam tabulam reclinaret, quo feminas, apud quas hoſpitabatur, hæreticorum dolis ſeductas ad Fidei ſinceritatem hoc exemplo revocaret; quod & obtinuit.

Hæc igitur mens, hic affectus, hoc flagrantiſſimum divinæ gloriæ, & humanæ ſalutis deſiderium præcipuus hujus officii magiſter eſt. Neque tantum univerſæ Rhetorum ſcholæ, atque præcepta, quam hic unus ardor concionantem juvare in dicendo poterit. Hic enim unus affectus (qui velut mens, & anima quædam hujus artificii eſt) dicenti pæne omnia præſtat. Hic enim docet, ea negligere, quæ aures magis tinnitu verborum, & acumine ſententiarum oblectant, quam mentes erudiant, atque ſanent. Hic omnes perſuadendi rationes excogitare, & omnes dicendi machinas auditorum mentibus admovere facit, ut eas ad timorem Domini, & ſceleratæ vitæ odium traducere poſſit. Hic etiam, ubicumque illi orationis curſus occaſionem præbuit, & affectus excitare, & ſingularia vitæ documenta tradere, & ad mores inſtituendos, quæ dicuntur, accommodare, & languentes auditorum animos dicendi vi, & acrimonia ſuſpenſos tenere, & dormitantes excitare facit. Hic exclamat, arguit, obſecrat, increpat, terret, ſtupet, admiratur, & in omnes ſe affectus, & figuras dicendi transformat: defunctos excitat, abſentes alloquitur, Dei opem implorat, cælum, terras, maria permiſcet, & quaſi quodam prophetico furore percitus clamat: Terra, terra, terra, audi ſermonem Domini. Et: Obſtupeſcite cæli ſuper hoc, & portæ ejus deſolamini vehementer. Et: Generatio prava, atque perverſa, hæccine reddis Domino, popule ſtulte, & inſipiens? Hæc igitur, & multa alia flagrantiſſimum hoc deſiderium concionatoris animo inſpirat, qui interdum ſe ipſe non capit, ac pæne diſrumpitur, cum ſpretam religionem, ſceleratos hominum mores, cæcitatem mentis, obduratum, & inſenſibile pectus, ac tot pereuntium animarum extremum periculum contemplatur; ideoque nullum non movet lapidem, nihil intentatum relinquit, quo homines, quos in ipſis pæne draconis faucibus jam jam devorandos videt, revocare inde

inde poſſit. Tanta eſt hujus ardoris (quem ſolus Spiritus ille cæleſtis excitare, & inflammare ſolet) vis, atque potentia. Quocirca non abs re dictum a nobis fuit, hunc eſſe præcipuum hujus operis, & artificii magiſtrum. Hic eſt enim ſpiritus ille robuſtorum, qui turbinis inſtar impellit parietem; hoc eſt, qui pectora etiam diuturna peccandi conſuetudine obdurata diſrumpit, & concutit. Hæc illa Domini vox, quæ confringit cedros, quæ intercidit flammam ignis, quæ parere facit præ metu cervas, & omnia tandem ſibi obſiſtentia perrumpit. Hanc ergo vocem, hunc animum, hoc ardens, & incitatum deſiderium habere debet quiſquis hoc Propheticum, & Apoſtolicum munus exercere pro dignitate parat. Unde, cum quidam vir pius, qui tum primum concionandi munus aggrediebatur, a veterano ejus artificii principe quæreret, quid ſibi maxime ad id munus obeundum neceſſarium eſſet; ille „ nihil, inquit, magis, quam ut is, qui dicit, ardentiſſimo Domini Jeſu amore flagret. Qui enim ſic erga illum affectus eſt, vehementer illius gloriam, & animarum ſalutem (pro quibus ille vitam profudit) ſitiet, & quæ ille maxime odit (nempe hominum peccata, & flagitia) ſimili affectu deteſtabitur; atque ita fiet, ut cum hiſce de rebus agendum erit, non perfunctorie, non oſcitanter, aut ſegniter, ſed vehementer, acriter, & pro dignitate rerum dicat, eumque affectum animis auditorum imprimat, quem ipſe voce, vultu, geſtu, acrimonia, & tota dicendi contentione præferat. Cum autem hic affectus, & ardor, ut antea diximus, a Spiritu Sancto ſit (non enim hunc natura, ſed gratia, & magna quidem gratia præſtat) non poteſt populus audiens hoc ardore declamantem non mirari, ſuſpicere, & revereri; propterea quod intelligat, majus aliquid, & ſupra hominis facultatem, atque naturam ibi latere, ibique Dei digitum eſſe. Cujus rei cognitio humana pectora vehementer commovet, & concutit: ſive quod Deum intelligant humano ore loquentem, ipſoſque ad ſe vocantem: ſive quod ex inuſitata illa dicentis acrimonia rei dignitatem, de qua agitur, agnoſcant. Cum autem Cicero, nullam eſſe eloquentiam dicat, quæ admiratione careat, nulla re magis, quam hac dicendi vi, auditorum admiratio concitatur.

Quæret hic fortaſſe ſtudioſus concionator, qua ratio-

ne

ne hunc animum, atque affectum induere aliquis poſſit. Cujus rei facilis admodum reſponſio, ſed non facilis ad hoc via eſt. Cum enim (ut dictum eſt) hic mentis ardor ab inflammata in Deum charitate proficiſcatur (quæ niſi intra virtutum omnium ſinum, atque complexum inveniri non poteſt) aperte liquet, innocentia, & puritate vitæ hunc animum eſſe comparandum. In quo quidem ſtudio vehementer adjuvat intentionis puritas (de qua paullo ante loquuti ſumus) qua homo non ſuam, ſed Domini ſui gloriam caſto pectore quærit. Adjuvat in hoc etiam vera animi ſubmiſſio, qua pius Eccleſiaſtes (atque is præſertim, qui ex majorum ſuorum imperio hoc munus exequitur) ſupplicem ſe Deo exhibet; & hinc quidem indignitatem ſuam profeſſus, inde vero parendi neceſſitatem proponens, ſpiritum, atque animum ad ejus officii functionem clementer ſibi a Domino impartiri poſtulat. Ad hanc autem humilitatem pertinet, ut homo omnem a ſe ſui fiduciam ad hoc munus obeundum depellat; nec vel eruditione, vel eloquentia, vel vocis, & pronunciationis elegantia, vel opinione, & fama populari, vel diuturna concionandi conſuetudine, atque dexteritate fretus, aliquid ſe effecturum putet, niſi cælitus adjuvetur, virtuteque ex alto induatur. In mentem vero operis hujus difficultatem revocet (de qua ſatis multa ſuperius diximus) intelligetque, hoc unum ſibi ſupereſſe remedium, ut cum Joſaphat Rege ſanctiſſimo totum ſpiritum ſuum conferat ad rogandum Dominum. Ab illo felicem laboris ſucceſſum, ab illo animarum ſalutem, ab illo dicendi vim, & facultatem, non ab humanis eloquentiæ, aut eruditionis præſidiis ſperet. Si enim unigenitus Dei Filius Patri ſuo & doctrinam, quam prædicabat, & doctrinæ fructum tribuebat, cum diceret (*Joan.* 7.) „ Mea doctrina non eſt mea, ſed ejus, qui miſit me: Et (*Joan.* 15.) „ Verba, quæ ego loquor vobis, a meipſo non loquor: Et (*Ibidem*) “ Sermonem quem audiſtis, non eſt meus, ſed ejus, qui miſit me, Patris: quis adeo impudens, & inſolens erit, qui ſibi aliquid in docendi officio arrogare audeat? Depulſa ergo hac impia ſui fiducia, pius Dominus obedientiæ, atque veræ humilitatis amator nihil vere humili, atque obedienti filio denegabit.

Multum præterea conferet ad ſalutis alienæ ſitim acuendam, ea, quæ paullo ante de hujus officii dignitate, & meriti

riti magnitudine diximus, conſiderare. Cum enim (auctore D. Greg.) nullum ſacrificium Deo gratius ſit, quam ſalus animarum, illeque (ut idem ait) in majore apud Deum amore ſit, qui ad ejus amorem plurimos trahit; quiſquis hujus divini erga ſe amoris ſtudioſus eſt, vehementer optabit, ad ejus amorem plurimos adducere, ut ipſe tandem voti ſui compos efficiatur. Huc pertinet inſigne quoque hujus operis meritum ſimul, & præmium, quod ubique piis concionatoribus ſacræ Litteræ pollicentur. Hoc declarat Jacobus Apoſtolus (*cap.* 1.) cum ait: „ Fratres mei, ſi quis ex vobis erraverit a veritate, & converterit quis eum; ſcire debet, quoniam qui converti fecerit peccatorem ab errore viæ ſuæ, ſalvabit animam ejus a morte, & operit multitudinem peccatorum “. Item Proverb. xi. Salomon „ Anima, inquit, quæ benedicit, impinguabitur “. Juſtum quippe apud æquiſſimum judicem Deum eſt, ut in omni opere par pari hominibus referatur; & ita qui opera, atque doctrina ſua aliorum animas reficit, & ſpiritualibus bonis ditat, ipſe quoque a Domino reficiatur, & ſimilibus bonis locupletetur, quibus ornatus, & auctus ante ſupremi judicis tribunal tutus apparere poſſit, & cum Apoſtolo dicere: „ Quæ eſt enim noſtra ſpes, aut gaudium, aut corona gloriæ? Nonne vos ante Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum eſtis in adventu ejus?

Juvabit & illud, ſi Eccleſiaſtes nominis ſui rationem conſiderans, meminerit, ſe hominum piſcatorem a Domino appellari. Sicut autem piſcator, cum rete jacit, hoc unum præcipue curat, ne vacuum rete domum referat; ſic animarum piſcator hoc præcipue captare, in hoc nervos omnes intendere debet, ut eo modo actionem ſuam inſtituat, quo hujuſmodi præda Evangelicam ſagenam impleat; hoc eſt, ut pereuntium animas Chriſto Domino lucrifaciat. Hoc autem conſequetur, ſi ea dicat, & eo modo dicat, quo poſſit obdurata corda concutere, & in tenebris, & cæca peccati nocte jacentes doctrinæ ſuæ luce ad veritatis notitiam trahere, quo miſerandum animæ ſuæ ſtatum, & periculum agnoſcentes, & animo compungantur, & ad iter ſalutis revocentur. Ad quod & incertam mortis horam, & divini judicii ſeveritatem, & horrendas gehennæ flammas, æternitatemque pœnarum non raro ponere ante oculos debet. Quamvis non ſemper adverſum hos orationis ſtilus dirigendus

dus eſt: quando is ſapientibus, & inſipientibus, piis, & improbis debitor ſit, & ad pietatem, & juſtitiam alios quidem potenter trahere, alios vero blande, & leniter erudire, & inſtruere debeat. Quemadmodum vero piſcator triſtis abſcedit, ubi vacuam ſagenam ab undis extulit; ſic animarum piſcator, ſi adeo languide ſe in officio geſſit, ut conjicere hoc indicio poſſit, ſe nihil prendidiſſe, de hac jactura, non de ignominia ſua dolere debebit.

Nec levis etiam ſtimulus ad dicendum eſt, ſi quas forte animas ab hujus magni maris fluctibus ad portum ſalutis revocavit. In his namque venuſtiſſima virtutis, & juſtitiæ ſpecies mirabiles in animo pii concionatoris amores excitat, & ad eam docendi rationem exſtimulat, qua hunc incomparabilem animarum theſaurum augere queat. Qui accipitres ad capiendas aves nutriunt, hoc ante omnia curant, ut aliqua primum facili præda ineſcentur, quo avidius deinde ad inſequendas ejus generis aves rapiantur, quarum jam guſtum perceperunt. Ad hunc igitur modum concionatores, qui aliquot animas e diaboli faucibus ereptas in libertatem aſſeruerunt, ad alias ſimili ſtudio, atque labore capiendas excitari ſolent. Sic enim Ageſilaus Lacedæmoniorum Rex militum ſuorum animos ad prælium acuebat, pulcherrima illis hoſtium ſpolia, quæ paullo ante in bello ceperant, oſtentans. Hoc ergo modo Eccleſiaſtes inclyta animarum ſpolia, quæ a diaboli poteſtate eripuit, ſibi ante oculos ponat, quo ſe ſtudioſius, & alacrius huic tanto muneri accingat. Quiſquis autem hujuſmodi ſpolia Chriſto Domino obtulit; hoc eſt, qui verbi ſemine ſpirituales Chriſto Domino filios parturivit, cum Lia utique gloriari, ejuſque verba uſurpare poterit, dicens: Nunc quoque copulabitur mihi maritus meus, eo quod pepererim ei tres filios.

Supra omnia vero ad hunc charitatis affectum conſequendum mire adjuvat ſanctæ orationis, & contemplationis ſtudium, quo mens noſtra ſpiritualia, atque divina contemplatur. Ita enim fiet, ut earum amore accendatur, atque omnes pios affectus ſpiritualibus rebus contemplandis nutriat, & foveat. Qua de re jamjam dicemus. Porro autem qui ſine hoc interno divini Spiritus ſenſu, & motu eam dicendi vim, & acrimoniam, quam hactenus deſcripſimus, conſequi volunt, & arte, atque ficta, ſimulataque acrimo-

nia

nia hunc veritatis affectum ſe aſſecuturos putant, ſæpe ridiculi ſunt, & ſe ipſos multis modis produnt; præſertim ſi ipſorum vita parum cum hac dicendi ratione cohæreat. Si ne Apelles quidem puerum ferentem uvas ſic ad vivum penicillo exprimere potuit, ut aviculæ picturæ fraudem non intelligerent; qua fronte quiſquam ſe arte conſecuturum putat, quod ſingulare Spiritus Sancti donum, & maximum quidem donum eſt? Si enim ars nondum eo pervenire poteſt, ut naturam perfecte exprimat; quomodo divini Spiritus energiam, quæ ſupra naturam eſt, exprimere poterit?

CAPUT VIII.

De ſtudio ſanctæ orationis, & meditationis, quod in Eccleſiaſte eſſe debet.

SUpra vitæ integritatem, & intentionis ſinceritatem, quas in Eccleſiaſte eſſe debere docuimus, ſingulare etiam ſanctæ orationis ſtudium requiro, quod non poterit non habere is, qui hac vitæ, & intentionis puritate præditus eſt. Nemo autem me aut nimium, aut ſuperſtitioſum in tam multis virtutibus exigendis judicabit, ſi hujus officii rationem prudenter expenderit. Plura enim Divus Bernardus in Eccleſiaſtico doctore requirit: qui poſteaquam graviter (ut ante diximus) queſtus eſſet, quod multos in Eccleſia canales haberemus, conchas vero perpaucas (quod videlicet concionatores prius effundere, quam infundi vellent) quæ ſint, quæ habere debeant, explicat his verbis: „ En quanta prius infundenda ſunt, ut effundere audeamus, de plenitudine, non de penuria largientes. Primo quidem compunctio, deinde devotio, tertio poenitentiæ labor, quarto pietatis opus, quinto orationis ſtudium, ſexto contemplationis otium, ſeptimo plenitudo dilectionis “. Hactenus ille. Vides ergo inter hæc devotionis ſpiritum, orationis ſtudium, & contemplationis otium a viro ſanctiſſimo requiri. Idemque rurſus in Epiſtol. 201. ad Abbatem quemdam ſcribens, tria illi eſſe neceſſaria ad hominum ſalutem promovendam, docet: „ Nunc, inquit, manent tria, verbum, exemplum, & oratio, major autem horum oratio: ea namque operi, & voci gratiam, & efficaciam promeretur “. Hæc ille. Verum, ut omit-

omittam, quod hæc ipſa vitæ, & intentionis puritas, niſi in pectore divinarum rerum contemplatione ſaginato, vix umquam reperitur; conſtans tamen ſanctorum Patrum ſententia eſt, Evangelicos doctores in contemplatione haurire, quod poſtea populis effundant. Quod in Prophetis (qui hujus officii principes extiterunt) cernere licet, qui a Domino accipiebant, quod populo nunciabant. Hoc enim illa Prophetæ verba (*Pſ. 71.*) innuunt: Suſcipiant montes pacem populo, & colles juſtitiam. Hinc D. Gregorius. „Humani, inquit, generis Redemptor per diem miracula hominibus exhibebat, & ad orationis ſtudium in monte pernoctabat: ut perfectis videlicet Prædicatoribus innuat, quatenus nec activam vitam amore ſpeculationis funditus deſerant, nec contemplationis gaudia operationis nimietate penitus contemnant: ſed quieti contemplantes ſorbeant, quod occupati erga proximos loquentes refundant“. Præterea, cum ſalus animarum, & perditorum hominum poenitentia, & converſio miniſterii hujus finis ſit (quæ res niſi ſingulari Dei auxilio perfici non poteſt, ut paullo ante diximus) opus eſt, ut Eccleſiaſtes non ſolum verbis, ſed multo etiam magis precibus, & lamentis opem Domini imploret, ut pios conatus, & labores ſuos provehat, atque ſecundet. Meminiſſe enim debet, quid piſcanti Petro evenerit, qui tota nocte cum ſociis laborans nihil cepit; cum autem in verbo Domini retia laxaſſet, copioſam piſcium multitudinem concluſit. Qua de cauſa Divus Auguſtinus (*in 4. de doct. Chr.*) concionatorem monet, ſi voti compos fieri velit, ut precibus magis, quam verbis munus ſuum urgeat. Sic enim ait: „Prædicator laboret, ut intelligenter, ut libenter, ut obedienter audiatur: & hæc ſe poſſe magis pietate orationum, quam ſermonis facultate non dubitet, ut orando pro ſe, ac pro illis, quos eſt allocuturus, ſit prius orator, antequam doctor: & ipſa hora accedens, prius quam exerat proferentem linguam, ad Deum levet animam ſitientem, ut ructet quod biberit, vel quod impleverit effundat“.

His etiam adde, quod, cum ex ejuſdem patris Auguſtini, diſertorumque omnium ſententia tam oratoris, quam concionatoris triplex eſſe officium dicatur, nempe docere, delectare, & flectere; & docere quidem neceſſitatis, delectare ſuavitatis, flectere autem, & auditorum animos commo-

vere, victoriæ ſit; quonam modo Eccleſiaſtes aliorum affectus excitare poterit, niſi ipſe etiam commotus ſit? Hinc D. Gregorius „ ad ſupernum, inquit, deſiderium inflammare auditores nequeunt verba, quæ frigido corde proferuntur: nec enim res, quæ in ſeipſa non ardet, aliam accendit". Qua de re non gravabor Quintiliani Rhetorum principis ſententiam hoc in loco attexere: qui Inſtitutionum oratoriarum lib. 6. de concitandis affectibus differens, ſic ait: „ Summa, quantum ego quidem ſentio, circa movendos affectus in hoc poſita eſt, ut moveamur & ipſi. Nam & luctus, & iræ, & indignationis ridicula fuerit imitatio; ſi verba, vultumque tantum, non etiam animum accommodaverimus. Quid enim aliud eſt cauſæ, ut lugentes utique in recenti dolore diſertiſſime quædam exclamare videantur, & ira nonnumquam indoctis quoque eloquentiam faciat; quam quod illis ineſt vis mentis, & veritas ipſa morum? Quare in his, quæ veriſimilia eſſe volumus, ſimus ipſi ſimiles eorum, qui vere patiuntur, affectibus, & a tali animo proficiſcatur oratio, qualem facere judicem volet. An ille dolebit, qui audiet me, cum hoc dicam, non dolentem? Iraſcetur, ſi nihil ipſe, qui in iram concitat, idque exigit, ſimile patiatur? Siccis agenti oculis judex lacrimas dabit? Fieri non poteſt. Neque incendit niſi ignis, nec madeſcimus niſi humore, nec res ulla dat alteri colorem, quem ipſa non habeat. Primum eſt igitur, ut apud nos valeant ea, quæ valere apud judicem volumus, afficiamurque, antequam afficere conemur". Hactenus Quintilianus. Ex hujus ergo præſtantiſſimi artificis ſententia liquet, ad affectus excitandos præcipuum eſſe, ut afficiamur ipſi. Quæro igitur, quinam ſint, in quorum mentibus magis hi affectus erga res divinas dominentur, ſive illi acres & concitati, ſive mites & lenes ſint; quam ii, qui divinarum rerum aſſidua conſideratione, & ſanctæ orationis ſtudio devotionis affectum fovere, nutrire, & augere diu noctuque ſtudent? Horum enim præcipua cura eſt, hujuſmodi exercitatione mentem in Deum attollere, devotionem alere, pioſque erga divina affectus incendere. Quorum multi ita animo diſpoſiti, & conſtituti ſunt, ut inſtar pulveris ſulphurei vel unius verbi Dei ſcintilla tacti, protinus inflammentur. Unde cuidam ex beatiſſimi Patris Franciſci ſociis (qui totus erat divina-

rum

rum rerum contemplationi addictus) illud ſæpe eveniſſe memoratur, ut vel ſola Paradiſi voce audita, pæne in ecſtaſim præ deſiderii, & gaudii magnitudine raperetur. Denique ſicut ligna arida facile ignem concipiunt, viridia vero, atque humentia non item; ſic concionatores divinarum rerum, & devotionis ſtudio deditì, facile velut exſiccata ligna devotionis, atque dilectionis igne inflammantur, quo auditorum animos afficiunt: qui vero devotionis expertes ſunt, tamquam humentia ligna, ut neque ſeipſos incendunt, ita nec alios incendere poſſunt. Hæc autem omnia, quæ diximus, breviter Proſper libro 1. de vita contemplat. complectitur his verbis: „ Prædicator non in verborum ſplendore, ſed in operum virtute totam prædicandi fiduciam ponat: non vocibus delectetur populi clamantis, ſed fletibus: nec plauſum a populo ſtudeat expectare, ſed gemitum; lacrimaſque, quas vult a ſuis auditoribus fundi, ipſe primitus fundat, & ſic eos compunctione ſui cordis accendat “. Hæc igitur de concionatoris officio, ejuſque dignitate præfati, artem ipſam a primis (quod dicitur) incunabulis in ſequenti libro tradere incipiemus.

ECCLESIASTICÆ RHETORICÆ,

SIVE DE RATIONE CONCIONANDI

LIBER SECUNDUS.

De pertinentibus ad naturam Rhetoricæ; necnon de præcipua Inventionis parte, hoc eſt probandi, & argumentandi ratione.

CAPUT I.

Quid ſit Rhetorica, quæ ejus materia, quod officium, & finis, & quæ ſint ejus partes?

RHETORICA eſt bene dicendi ratio, ſeu de quaque re propoſita prudenter, ornateque dicendi ſcientia. Quamvis autem Rhetoricæ nomen eam eloquentiæ partem ſignificet, quæ ſola artis præcepta continet; nos tamen hic Rhetoricam pro eloquentia accipimus, quæ quidem eſt vis illa prudenter, explicate, abundanter, numeroſeque dicendi; id eſt pro eloquentia accipimus, quæ nihil aliud eſt, quam copioſe loquens ſapientia. Qua quidem ex re liquet, quantum illi decipiantur, qui eloquentiam putant eſſe tumultuariam verborum idem ſignificantium congeriem, & affectatum dicendi leporem, & venuſtatem; cum nihil tamen veræ eloquentiæ magis contrarium ſit. Eloquentia enim non eſt illa inanis, & prope puerilis verborum volubilitas, quæ ſæpe in populo inſolenter ſe venditat; ſed (ut diximus) diſerte, & copioſe loquens ſapientia, quæ in prudentum animos cum ſuavitate illabitur. Tolle enim ſapientiam, eloquentiæ ſequetur interitus. Quo enim quis prudentius, & gravius loquutus fuerit, eo præclarius eloquentiæ ſpecimen, modo ſermo purus una acceſſerit, cuique dare videbitur.

Materiam porro hujus artis eam dicimus, in qua omnis ars, & ea facultas, quæ conficitur ex arte, verſatur; ut ſi Medicinæ materiam dicamus morbos, ac vulnera, quod

in his omnis medicina verſetur : ita quibus in rebus verſatur ars, & facultas oratoria, eas res materiam artis Rhetoricæ nominamus. Has autem res alii plures, alii pauciores exiſtimaverunt. Nam Gorgias Leontinus antiquiſſimus fere Rhetor omnibus de rebus oratorem optime poſſe dicere exiſtimavit. Hic infinitam, & immenſam huic artificio materiam ſubjicere videtur. Ariſtoteles autem, qui huic arti plurima adjumenta, atque ornamenta ſubminiſtravit, tribus in generibus rerum verſari Rhetoris officium putavit, Demonſtrativo, Deliberativo, Judiciali. Demonſtrativum eſt, quod tribuitur in alicujus certæ perſonæ laudem, aut vituperationem. Deliberativum eſt, quod poſitum in diſceptatione, vel conſultatione civili, habet in ſe ſententiæ dictionem. Judiciale eſt, quod poſitum in judicio, habet in ſe accuſationem, & defenſionem, vel petitionem & recuſationem. Et, quemadmodum noſtra quidem fert opinio, oratoris ars, & facultas in hac materia tripartita verſari exiſtimanda eſt. Hanc nos quoque Ciceronis ſententiam libenter amplectimur: ſic tamen, ut intelligamus, quod quamvis hujus artis materia his terminis circumſcripta ſit; præcipua tamen ejus pars, hoc eſt, elocutio (unde eloquentia ipſa nomen accepit) ad omnes omnium generum diſciplinas quamlatiſſime patet. Nam & Philoſophi, & Medici, & Juriſconſulti, & Mathematici, & multi etiam ſacrarum Litterarum tractatores, hujus partis, nempe elocutionis præceptis inſtituti, ornatiſſime, & eloquentiſſime dicunt. Ex his autem tribus cauſarum generibus Judiciale, quod præcipue apud Rhetores in uſu fuit (qui in hoc bene dicendi artem excogitarunt, ut civiles cauſas in judicio tractarent) nos tamquam ab hoc inſtituto noſtro, qui non cauſarum actoribus, ſed concionatoribus præcepta comparamus, abdicandum duximus : atque deliberativo, hoc eſt ſuaſorio, & demonſtrativo contenti erimus : quorum altero in ſuadendis virtutum officiis, ac vitiis diſſuadendis, altero in Divorum laudibus celebrandis utimur.

Officium vero hujus facultatis videtur eſſe, dicere appoſite ad perſuaſionem, finis perſuadere dictione. Inter officium autem, & finem hoc intereſt, quod in officio quid fieri, in fine quid officio conveniat, conſideratur: ut medici officium dicimus eſſe, curare ad ſanandum appoſite : finem,

nem, ſanare curatione. Item oratoris quid officium, & quid finem eſſe dicamus, intelligemus, cum id, quod facere debet, officium eſſe dicemus: illud, cujus cauſa facere debet, finem appellabimus.

Cum autem eorum, quæ ad finem aliquem conſequendum inſtituta ſunt, ratio ex ipſo fine ſumenda ſit; ex hoc ipſo fine, quid orator efficere, & quas res habere debeat, commodiſſime intelligitur. Primum enim, ut appoſite ad perſuadendum dicat, oportet eum docere, flectere, & delectare. Dialectico namque, qui rei dubiæ fidem facere contendit, ſufficit ut doceat, hoc eſt ut argumentis, quid voluerit, evincat. Ceterum, cum orator non modo fidem facere, ſed etiam ad aliquid agendum excitare ſoleat; non ſolum argumentis probare, ſed etiam orationis venuſtate, & rerum varietate delectare, atque affectibus concutere auditores, & ad agendum impellere debet. Itaque docere neceſſitatis eſt, delectare ſuavitatis, flectere victoriæ. De quibus ſuo loco copioſius. Et „ docere quidem, Rodulphus ait (*Li. 1. topi.*) rem facilem eſſe, & quam quiſque tantum non inertiſſimæ mentis præſtare poſſit; concutere autem affectibus audientem, & in quemcumque velis animi habitum transformare; allicere item, audiendique voluptate tenere ſuſpenſum; non niſi ſummis, & majori quodam muſarum afflatu inſtinctis contingere ingeniis.

Ex eodem etiam ſive officio, ſive fine colligimus, quas partes habere orator, ſive concionator debeat. Oportet enim, in oratore eſſe Inventionem, Diſpoſitionem, Elocutionem, Memoriam, & Pronunciationem. Inventio eſt excogitatio rerum verarum, aut veriſimilium, quæ cauſam probabilem reddant. Diſpoſitio eſt ordo, & diſtributio rerum, quæ demonſtrat, quid quibus in locis ſit collocandum. Elocutio eſt idoneorum verborum, & ſententiarum ad Inventionem accommodatio. Memoria eſt firma orationis perceptio. Pronunciatio eſt vocis, & vultus, & geſtus moderatio cum venuſtate.

Ad hæc autem omnia paranda tria ſunt neceſſaria: Ars, Imitatio, Exercitatio. Ars eſt præceptio, quæ dat certam viam, rationemque dicendi. Imitatio eſt, qua impellimur cum diligenti ratione, ut aliquorum ſimiles in dicendo velimus eſſe. Exercitatio eſt aſſiduus uſus conſuetudoque dicendi.

cendi.

cendi. Artis autem præceptis opus eſt: primum ad judicandum non ſolum de ſcriptis eloquentium virorum, quos nobis proponimus imitandos, verum etiam de noſtris commentationibus: deinde ad naturam juvandam, quæ ſi non optima ſit; corrigi tamen aliquantum poteſt: &, ut ſcribit Cicero: „ licet ingeniis magnis præditi quidam dicendi copiam ſine ratione conſequantur, ars tamen eſt dux certior, quam natura. Quod enim naturali tantum fretus lumine facis, id arte multo melius, ac certius efficies“. Nemo tamen exiſtimet tantum opis in præceptis artis poſitum eſſe, ut per ea ſatis ſe ad dicendum inſtructum eſſe arbitretur. Niſi enim reliquæ duæ partes acceſſerint, ſcilicet imitatio, & exercitatio (quarum altera multa eloquentium virorum lectione, altera aſſiduo ſcribendi uſu conſtat) nemo eloquentiæ palmam aſſequetur. Neque vero ſatis eſt multa legere, niſi in eo, quod legis, omnes dicendi figuras, ſententias, phraſes, tropos, & quidquid poſtremo ad inveniendi, vel eloquendi rationem pertinet, diligenter animadverteris: ut hac ratione artis præcepta familiaria tibi efficias, & in promptu, & veluti ad manum poſita ſemper habeas. Multi enim ſunt, qui diſertiſſimorum virorum ſcripta legentes, quia ſola rerum cognitione contenti, nihil de dicendi ratione advertunt, nihil prorſus in ea proficiunt.

CAPUT II.

Quomodo Rhetorica a Dialectica differat.

CÆterum, ut Rhetoricæ definitionem (quæ magnam lucem ad ejus rationem, atque naturam penitus cognoſcendam affert) apertius intelligamus, qua in re cum Dialectica conveniat, & ab ea item differat, paullo fuſius explicandum eſt. Definitio namque, expoſita rerum inter ſe finitimarum ſimilitudine, & differentia, colligitur. Conſtat autem ex Ariſtotelis ſententia (*Lib. 1. Rhet. ad Theod.*) finitimam eſſe Dialecticæ Rhetoricam, & ſub illa tamquam ſuperiore diſciplina, quemadmodum Muſica ſub Arithmetica, contineri. Qua de re ſic Arias Montanus ait:

Huic ſoror eſt, ventre ex uno concepta gemella,
Præcipuo Logicen dixerunt nomine Graii,
Quæ rationis opes, vires, nervoſque miniſtrat
Dicenti; vivos adhibet germana colores:
Hæc vincit, victum illa ſequi, parereque ſuadet.

Illud certe conſtat, utriuſque diſciplinæ eumdem eſſe finem, eaſdemque rationes, quibus ad hunc finem pervenitur. Utriuſque finis eſt perſuadere, & rei dubiæ fidem facere, ad quod variis utitur rationibus, & argumentis. Utraque tamen tum diſſimiles auditores, tum etiam diſſimilem dicendi rationem ſequitur. Cum enim quæſtionum aliæ ad intelligendum, aliæ ad agendum deſtinatæ ſint (quarum illæ ſpeculativæ, iſtæ practicæ nuncupantur) Dialectica prioris generis quæſtiones frequentius verſat: Rhetorica vero noſtra, hoc eſt Eccleſiaſtica (de qua ſermonem inſtituimus) poſterioris generis ſæpius tractat. Semper enim, quamvis aliud prima fronte videatur, ſuadere, aut diſſuadere intendit, dum auditores aut ab improbitate deducit, aut ad virtutis, & pietatis ſtudium incitat. Eſt & maxima inter auditores differentia, apud quos Dialecticus, & Eccleſiaſtes dicunt. Ille enim fere in ſcholis apud ſapientiæ ſtudioſos diſputat, hic apud populum, qui magis exemplis, & affectibus, quam philoſophicis rationibus capitur. Unde etiam illa differentia naſcitur, quam Zeno inter Dialecticam, & Rhetoricam compreſſa, & extenſa manu aſſignavit; Dialecticam compreſſæ, Rhetoricam vero protenſæ manui ſimilem eſſe dicens, quod illius oratio brevior, hæc fuſior, & latior ſit. Dialectica enim oratio velut nervos, & oſſa corporis tantum compingere, & ſuis locis aſſignare videtur; Rhetorica vero orationis ſplendore, & copia veluti ſanguinem, & carnem & cutem, & colorem, ac ſpeciem, & ornatum addit. Quibus rebus qui carent, aridi, ac jejuni a Rhetoribus appellantur. Nec minus apte hoc ipſum pictorum exemplo explicatur: qui primum quidem rudi (ut ita dixerim) craſſaque Minerva omnia ſimulacri membra delineant: deinde vero varios & colores, & ornatum, & cetera, quæ ad perfectam, & abſolutam imaginem requiruntur, addunt. Prius autem illud Dialecticæ officium, poſterius vero Rhetoricæ

decla-

declarat. Hæc autem poſtrema differentia ex duabus ſuperioribus (de quibus paullo ante diximus) proficiſcitur. Nam rudis, atque imperita multitudo longiori oratione capienda eſt; quoniam non ſolum ut ſciat, & intelligat, ſed ut agat quod volumus, non ſyllogiſmis tantum, ſed etiam affectibus, & magna vi dicendi concutienda, & exagitanda eſt: quæ non anguſtam, & brevem, ſed acrem, & vehementem, atque copioſam orationem deſiderat. Cujus rei commodiſſimum extat apud Senecam exemplum (*Epiſt.* 82.) quod docendi gratia hoc in loco attexere libuit. Sic enim ait: „Vult nos ab ebrietate deterrere Zeno vir maximus, & hujus ſectæ fortiſſimæ, ac ſanctiſſimæ conditor. Audi ergo, quemadmodum colligat, virum bonum non futurum ebrium. Ebrio ſecretum ſermonem nemo committit, viro autem bono committit, ergo vir bonus ebrius non erit. Non eſt animus in ſua poteſtate ebrietate devinctus. Quemadmodum muſto dolia ipſa rumpuntur, & omne, quod in imo jacet, in ſummam partem vis caloris ejectat; ſic vino æſtuante, quicquid in imo jacet abditum effertur, & prodit in medium. Onerati mero, quemadmodum non continent cibum, vino redundante; ita ne ſecretum quidem, quod ſuum, alienumque eſt, pariter effundunt. Interim ſi hoc colligere vis, virum bonum non debere ebrium fieri, cur ſyllogiſmis agis? Dic, quam turpe ſit, plus ſibi ingerere, quam capiat, & ſtomachi ſui non noſſe menſuram: quam multa ebrii faciant, quibus ſobrii erubeſcunt. Nihil aliud eſſe ebrietatem, quam voluntariam inſaniam. Extende in plures dies illum ebrii habitum: numquid de furore dubitabis? Nunc quoque non eſt minor, ſed brevior. Refer Alexandri Macedonis exemplum, qui Clitum chariſſimum ſibi, ac fideliſſimum inter epulas transfodit, & intellecto facinore mori voluit; certe delituit. Omne vitium ebrietas & incendit, & detegit; obſtantem malis conatibus verecundiam removet. Plures enim pudore peccandi, quam bona voluntate, prohibitis abſtinent. Ubi poſſedit animum nimia vis vini, quicquid male latebat, emergit. Non facit ebrietas vitia, ſed protrahit: tunc libidinoſus ne cubiculum quidem expectat; ſed cupiditatibus ſuis, quantum petierint, ſine dilatione permittit: tunc impudicus morbum profitetur, ac publicat; tunc petulans non linguam, non manum continet. Creſcit inſolenti ſuperbia, cru-

crudelitas ſævo, malignitas livido, omne vitium detegitur, & prodit. Adiice illam ignorationem ſui, dubia, & parum explanata verba, incertos oculos, gradum errantem, vertiginem capitis, tecta ipſa mobilia, velut aliquo turbine circumagente totam domum; ſtomachi tormenta, cum effervescit merum, ac viſcera ipſa diſtendit. Tunc tamen utcumque tolerabile eſt, dum illi vis ſua eſt: Quid? cum ſomno vitiatur, & quæ ebrietas fuit, cruditas facta eſt? Cogita, quas clades ediderit publica ebrietas. Hæc acerrimas gentes, bellicoſaſque hoſtibus tradidit: hæc multorum annorum pertinaci bello defenſa moenia patefecit: hæc contumaciſſimos, & jugum recuſantes in alienum egit arbitrium: hæc invictas acies mero domuit. Alexandrum, cujus modo feci mentionem, tot itinera, tot prælia, tot hyemes, per quas victa temporum, locorumque difficultate tranſierat, tot flumina ex ignoto cadentia, tot maria tutum dimiſerunt, intemperantia bibendi condidit ". Hactenus Seneca. Cujus verba omnia referre hoc in loco volui, quoniam Rhetoricæ, ac Dialecticæ orationis diſcrimen apertiſſime docetit. Nec tamen hoc modo Rhetor loqui ſemper debet, niſi cum res amplificationem magis, quam probationem deſiderat. In probationibus namque Rhetor brevitatem, & acumen Dialecticorum imitatur; ſed ſic tamen, ut oratio non nervis tantum, & oſſibus, ut antea diximus, conſtet; ſed etiam carne, & cute, hoc eſt oratorio ornatu veſtiatur.

Adde, quod auditor non ſolum oratione flectendus, ſed etiam ejuſdem ſuavitate, & elegantia delectandus, qua, ut Auguſtinus docet (*Lib. 4. de doct. Chr.*) & libentius audit, & facilius capitur, & quo impellis, ducitur. Nemo enim ad agendum flectitur, ſi gravate, & moleſte audiat. Hoc autem anguſta, & jejuna oratione, qualis Dialecticorum eſt, fieri nequaquam poteſt. Hinc idem Auguſtinus (*ubi ſupra*) „ Si qui audiunt, inquit, movendi ſunt potius, quam docendi, ut in eo, quod jam ſciunt, agendo non torpeant, majoribus dicendi viribus opus eſt. Ibi obſecrationes, & increpationes, concitationes, & coercitiones, & quæcumque alia valent ad commovendos animos, ſunt neceſſaria. Hæc vero dicendi ratio non brevem, & anguſtam, ſed vehementem, acrem, & copioſam orationem deſiderat. Ex his liquido conſtat, qua in re hæ duæ artes inter ſe conveniant, & qui-

quibus in rebus diſtent, & quanto ſit difficilius voluntatem hominum impellere ad agendum, quam intellectum rationibus convincere ad aſſentiendum.

CAPUT III.

Orationem omnem in triplici genere verſari, Expoſitione Argumentatione, & Amplificatione.

Cum oratio Rhetoricæ artis inſtrumentum ſit, qua munus ſuum orator exequitur, quiſquis orationis rationem, & partes omnes diligenter expenderit, inveniet plane, omnes homines oratione aut ſimpliciter aliquid exponere, aut probare vel improbare, aut rem aliquam ad motum animi excitandum amplificare. Exponimus autem ſimplici oratione, aut hiſtorica narratione, qua mentem noſtram, vel id quod geſtum eſt, vel geri poteſt, explicamus. Probamus vero argumentis, & rationibus, quibus rei dubiæ fidem facere conamur. Amplificamus autem, cum amplo orationis genere rem eſſe in genere ſuo maximam declarantes, ad iram, miſericordiam, mœrorem, odium, amorem, ſpem, metum, admirationem, vel ad quemvis alium affectum auditoris animum concitamus. Non ſum autem neſcius, communia eſſe probandi, atque amplificandi loca, & argumenta (ut paullo poſt videbimus) ſed quoniam tractandi ratio diverſa eſt, docendi gratia alterum ab altero ſecernere maluimus.

Quia vero nullus inter homines ſermo, nullaque oratio eſt, quæ non in his tribus generibus verſetur; quo pacto unumquodque horum confici debeat, diligenter a nobis in hac arte aperiendum eſt. Sic enim fiet, ut Eccleſiaſtes, ubi quid horum in concione occurrerit, facile intelligat, qua id ratione tractare commodius poſſit. Et quoniam inter tria hæc, probandi, & argumentandi ratio præcipua eſt, ex qua etiam (ut modo diximus) vis amplificandi manat; de hac primo loco, mox de aliis dicendum erit. Quia vero rectus dicendi ordo exigit, ut communiora prius, deinde minus communia (quæ ſub illis continentur) tradamus; prius quidem communem hanc probandi methodum, atque

atque rationem, quæ ad omnia concionum genera pertinet; deinde vero propria ſingularum concionum præcepta, & argumenta exponemus. Quem ordinem & Cicero in Rhetoricis, & in Topicis Ariſtoteles ſequuti ſunt. Ille enim veluti ſylvam quamdam ad omnia argumentorum genera invenienda propoſuit, deinde ad ſingulares cauſas tractandas deſcendit: hic vero ſimili ratione locos omnes deſcripſit, qui ad omnem quæſtionem tractandam pertinerent, deinde ad ſingulares quæſtiones explicandas tranſitum fecit: in quibus vel de genere rei, aut definitione, vel de proprio, aut accidente aliquid quæritur.

CAPUT IV.

Diviſio quæſtionis.

QUoniam omnis argumentandi, atque probandi ratio (de qua in hoc ſecundo libro dicere inſtituimus) ad quæſtionem aliquam terminandam deſtinata eſt, quotuplex ſit quæſtio, quæ in diſceptationem venit, explicandum prius videtur. Quæſtionum ergo genera duo ſunt: unum infinitum, quod græce Theſis, latine Propoſitum; alterum finitum, quod græce Hypotheſis, latine Cauſa, ſive controverſia dicitur. Theſis de genere univerſo quærit ſine deſignatione perſonarum, temporum, locorum, & ſimilium: Hypotheſis vero de rebus ſingulis, quæ perſonis, temporibus, & locis implicitæ ſunt. Theſis eſt: Sitne ducenda uxor? Hypotheſis: Sitne Philoſopho, aut ſeni, hoc tempore, illo loco, illis moribus, peregrina, indotata, vetula, puella, Julia Pompejo ducenda? Circumſtantias vocant, quibus fit quæſtio finita: qualia ſunt perſona, res, cauſa, tempus, locus, & modus; de quibus commodiore loco dicemus. Infinita quæſtio duplex eſt, vel enim ad cognitionem pertinet, cujus finis eſt ſcientia; ut: Sitne terra globoſa? Verane ſit uſquam amicitia? Vel ad actionem; ut: Sitne gubernanda Reſpublica? Quibus rebus amicitia colenda ſit? Superioris genera ſunt tria: An ſit, quid ſit, quale ſit, & ſimilia, quæ traduntur a Dialecticis in tractatione thematum ſimplicium, & copulatorum; ut: Sintne Pygmæi? Fueritne ſemper mundus? Idemne ſemper ſit futurus? Quid

ſit,

ſit; ut: Quid anima? Quale ſit; ut: An cælum ſit coloratum? Sitne laudabile, ſitne utile Philoſophiæ operam dare? Alterius vero quæſtionis (cujus videlicet finis non ſcientia, ſed actio eſt) duo ſunt genera: unum ad officium, alterum ad motum animi vel gignendum, vel ſedandum; planeve tollendum. Ad officium, ſicut cum quæritur: Suſcipiendine ſint liberi? Ad movendos animos, cum fiunt cohortationes ad defendendam Rempubl., ad gloriam, ad laudem. Quo ex genere ſunt querelæ, incitationes, miſerationeſque flebiles: rurſuſque oratio tum iracundiam reſtringens, tum metum eripiens, tum exultantem lætitiam comprimens, tum ægritudinem abſtergens.

Ex hac autem quæſtionis diviſione tria intelligimus, quæ ad hanc artem maxime neceſſaria ſunt. Primum quidem alium Inventionis fontem ad infinitam quæſtionem, alium ad finitam, quas Theſim, & Hypotheſim græce appellari diximus, requiri. Ad Theſim quippe tractandam argumenta ex iis præcipue locis depromuntur, quæ græce Topica vocantur: ad Hypotheſim vero ex circumſtantiarum locis, quæ vel rebus, vel perſonis attributa ſunt: quandoquidem hujuſmodi quæſtiones (ut paullo ante diximus) rerum, & perſonarum circumſtantiis implicitæ ſunt. Quamvis autem argumenta, quæ ex circumſtantiis oriuntur, ad topicorum quoque loca referantur (utpote quæ ambitu ſuo omnia argumentorum genera comprehendant) quia tamen multiplices, & variæ circumſtantiæ ſunt, multaque ex illis argumenta eruuntur; ſingularis earum tractatus a locis illis ſejungi debuit, quo ea, quæ illic breviter in adjunctorum, & cauſarum loco inſinuantur, copioſius, & latius tractarentur.

Hæc eadem quæſtionis diviſio facit, ut intelligamus (quod & Cicero, & ceteri hujus artis ſcriptores docent) nempe ut quæſtionem finitam ad infinitam, hoc eſt Hypotheſim revocemus ad Theſim. Quod ut exemplo pateat, finita quæſtio eſt: An Ariſtotelis Philoſophia ſit perdiſcenda? Ejus quaſi pars quædam eſt illa infinita: An Philoſophia ſit perdiſcenda? ad quam orator finitam transferet. Verum hac de re ſuo loco latius.

Eadem etiam quæſtionis diviſio valet, ut pernoſcamus, aliter quæſtiones, quarum finis eſt ſcientia, aliter eas, quæ actio-

actiones appellantur, eſſe tractandas. In illis namque ſatis eſt, ut vel rei naturam explicemus, vel dubiæ fidem faciamus: in his vero non ad ſciendum modo, ſed ad aliquid agendum, vel aliquem motum in animis excitandum auditor impellendus eſt: quod majorem vim, & impetum orationis requirit, ut docuimus, cum Rhetoricæ, & Dialecticæ differentiam traderemus. His ita conſtitutis, de argumentorum Inventione, quibus infinitæ quæſtiones, ſive Theſes tractantur, dicere incipiamus.

CAPUT V.

De locis, unde argumenta ducuntur, quibus præcipue infinita quæſtio tractatur.

QUia omnis argumentorum inventio vel ad probandum, vel ad amplificandum deſtinatur, neceſſe eſt, ut omnia, quæ rem probant, aut amplificant, rebus ipſis, quas probare, vel amplificare volumus, aliqua ratione conveniant, vel illis etiam adverſentur: cum contrariorum eadem ſit diſciplina. Rebus autem ipſis quædam intrinſecus, quædam vero extrinſecus conveniunt. Nam genus, ſpecies, differentia, definitio, propria, accidentia, partes, totum, cauſæ, & effectus rebus omnibus natura inſunt. Nulla enim res his velut affinibus, & attributis deſtituitur. Eſt enim hæc velut communis rerum omnium genealogia, & veluti quædam conſanguinitatis arbor (qualem Theologi pingunt) quæ ante ſe, & poſt ſe, a dextera, lævaque velut affines ſuos habeat. Et quidem anteriori loco ponuntur genus rei, & totum, & partes, & cauſæ, a quibus res profecta eſt: poſteriori vero loco effectus, qui ex cauſis conſequuntur; a dextera vero, lævaque differentia rei, definitio, propriæ qualitates, & accidentia ejus: niſi malis, hæc duo poſteriora inter effectus collocare, quoniam a forma rei tamquam a cauſa prodeunt. Hæc vero, quæ rebus accidunt, alii adjacentia, alii adjuncta vocant, & in tria tempora partiuntur, antecedentia, concomitantia, & conſequentia. Quorum quædam neceſſario rebus cohærent; atque hæc poſteriora Dialectici communiter accidentia vocant. Hæc igitur omnia, quæ varie rebus adjuncta ſunt, intrinſecus eis convenire

nire dicuntur. Extrinſecus vero ſimilia, diſſimilia, majora, minora, paria, exempla, teſtimonia, & oracula (quæ ea de re prolata ſunt) rebus ipſis convenire dicimus. Hæc autem rerum omnium attributa tam Dialectici, quam Rhetores locos appellarunt; quod ex iis tamquam e locis, & veluti promptuariis argumenta omnia ſive ad probandum, ſive ad amplificandum eruantur. De quibus & Ariſtoteles, & Cicero, & Boëtius, multique alii inſignes ſcriptores, & noſtro ſeculo Rodulphus Agricola copioſe ſcripſerunt.

Et hi quidem prima diviſione loca omnia in artificialia, & artis experta, ſive inartificialia diſtribuunt. Ad hoc autem poſterius genus variæ auctoritates, & teſtimonia tum divina, tum humana, & varia item exempla, hoc eſt præclare dicta, aut facta pertinent. Ad prius autem illud genus alia omnia loca, quæ enumeravimus, referuntur, quæ vel in ipſa rei ſubſtantia inſunt, vel cum ea aliqua ratione ſive neceſſario, ſive non neceſſario conjuncta ſunt. Dicuntur autem hæc artificialia, quoniam ab eis probationes, & argumenta arte, & ingenio dicentis eruuntur; illa vero artis expertia, quoniam ab his argumenta non dicentis ingenio, ſed aliunde aſſumpta ad cauſam afferuntur, quamvis eorumdem commoda & venuſta tractatio maxime ad artem pertineat; niſi ſine arte (ut Rodulphus ait) putamus dixiſſe Lucanum:

. . . . quis juſtius induat arma,
Scire nefas: magno ſe judice quiſque tuetur.
Victrix cauſa Deis placuit, ſed victa Catoni.

Hæc autem poſteriora loca, quamvis ſola exempla, & teſtimonia partim divina, partim humana comprehendant; infinitum tamen probationum, & argumentorum campum nobis aperiunt, quando quicquid ubique ſive in divinis Litteris, ſive in ſacris Canonibus, & Conciliis, ſive in Philoſophorum, Hiſtoricorum, & cunctorum ſapientum libris, atque diſciplinis continetur, huic loco deſervit. Probationes quippe ab his locis manantes nequaquam arte, & ingenio dicentis, ſed varia, & multa omnis generis auctorum lectione comparantur.

Sed ad inſtitutum redeuntes, ſumma hujus artis eſt, ut pro-

propoſitionem aliquam ſeu veram, vel falſam probaturus, omnia, quæ ejus propoſitionis ſubjecto, & prædicato (ut Dialectici loquuntur) conveniunt, hoc eſt omnem (ut ita dicam) utriuſque vocis genealogiam diligenter exploret; nempe genus, ſpeciem, definitionem, & cetera, quæ ſuperius commemoravimus. Ex his namque omnibus veluti locis argumenta promuntur. Cum enim aliquid ſubjecto, & prædicato convenire in debita terminorum collocatione probatur, non dubium, quin vere alterum de altero affirmetur; quando, quæ in uno tertio conveniunt, inter ſe quoque convenire neceſſe ſit: contra vero ſi diſſentiant, ipſa quoque inter ſe diſſentire opus eſt; quam rem commodiſſimo exemplo Rodulphus oſtendit. Si enim dijudicare velis, an duæ (verbi gratia) columnæ, quæ longe a ſe diſtant, æquales, an inæquales ſint, virgam utrique parti adhibes: quæ ſi utrique par ſit, æquales eas eſſe judicas; ſi impar, inæquales. Eadem ergo ratio argumentandi eſt, tertiumque illud utrique parti applicandum Medium appellant: quod quidem ex his omnibus rerum attributis, quæ ſupra commemoravimus, deſumitur.

Sed operæ pretium erit, hæc ipſa propoſitis aliquot exemplis illuſtrare. Sumamus, exempli gratia, pium ſanctæ orationis ſtudium, quod hominibus commendare volumus, & quæ illi conveniant, exploremus, ut ex eis ad perſuadendum argumenta ducamus. Genus hujus virtutis eſt Religio, quæ virtutum moralium præſtantiſſima eſt. Definitio eſt: elevatio mentis in Deum, vel petitio rei decentis a Deo. Cauſa orationis præcipua eſt Spiritus Sanctus, nos ad orandum inducens, & poſtulans pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Cauſæ vero ad orandum impellentes ſunt quotidianæ hujus vitæ miſeriæ, & præſentiſſima pericula, & maxima humani cordis ad malum proclivitas, quæ continua divini numinis ope eget, & ſumma item Dei noſtri bonitas, quæ, ut petamus, præcipit, & petentibus auxilium pollicetur. Effectus orationis ſunt, primum quidem gratiæ, & gloriæ augmentum (ſicut cetera virtutum opera in charitate edita) promereri. Deinde, pro commiſſis Deo ſatisfacere. Tertio, id, quod petimus, ſi debite, & religioſe petamus, impetrare. Quarto demum, animo corroborari, & cæleſti luce, atque ſpirituali dulcedine refici,

atque

atque compleri; & nonnulli item alii, quos longum eſſet enumerare. Partes vero ejus oratio vocalis, atque mentalis: ſeu malis, partes ejus eſſe, quas Apoſtolus enumerat (1. *Tim.*) cum ait: „ Obſecro primum omnium fieri orationes, obſecrationes, poſtulationes, gratiarum actiones &c. Quæ verba Caſſianus in Collationibus Patrum diligenter explicat. Adjuncta orationi ſunt, quæ neceſſario cum ea cohærent, Fides, Spes, Charitas, & attentio, ceteræque virtutes, ſine quibus oratio grata Deo non fit. Adjuncta vero, quæ frequenter illam conſequuntur, ſunt vitæ puritas, ſolitudinis amor, ſanctorum deſideriorum ſeges, & robur animi adverſus peccatum, devotio, & alacritas ad omnia pietatis opera, contemptus rerum humanarum. Guſtata enim ſpirituali ſuavitate (quæ devotæ orationis comes eſt) ſordet omnis caro. Hæc autem, dixi, frequenter orationi adjuncta eſſe, quoniam nonnullos orare videmus, qui tamen in virtutis, & juſtitiæ cultu negligentiores ſunt. Similia vero orationi ſunt lectio, meditatio, & contemplatio, quod his etiam officiis mens elevetur in Deum. Orationi autem adverſatur oblivio Dei, quæ malorum omnium origo, ſicut oratio bonorum omnium fons, & initium eſt. Jam vero exempla, & teſtimonia ſive ſacrarum Litterarum, ſive ſanctorum Patrum, quæ orationem commendant, ejuſque utilitates, & neceſſitatem declarant, innumera ſunt, & paſſim obvia. Hæc enim argumenta, quæ artis expertia eſſe diximus, non dicentis ingenium, ſed memoria, & varia omnis generis auctorum lectio præſtat. Dei etiam oblivio, quæ orationi adverſatur, non minus nos, quam quivis aliorum locorum, juvare ad inveniendum poterit. Cum enim explicuerimus, quæ mala ex Dei oblivione conſequantur, facile erit intelligere, quam ſit oratio commendanda: quæ nos a tot malis liberat, dum aſſidue mentem in Deum attollit. Hoc igitur exemplo aperte liquet, quanta argumentorum copia hac arte quæratur. Ex his namque precationis attributis, quæ annotavimus, facile ad eam commendandam varia argumenta promuntur.

Sed inter hos tamen locos, qui ab effectibus, & adjunctis ducitur, ſive illa neceſſario, ſive non neceſſario cum re cohæreant (ut modo diximus) foecundiſſimus eſt. Quamvis enim melius ſit, res ex cauſis, & principiis cognoſcere; frequentius tamen, & facilius ex effectibus ad cauſas philo-

ſophamur, quoniam notiores nobis effectus, quam cauſæ ſunt. Ab hoc igitur effectuum, & adjunctorum loco & virtutes commendamus, cum earum fructus, & effectus, & quæcumque illis adjuncta ſunt, explicamus, & vitia quoque perſtringimus, cum effectus, & mala omnia, quæ ſecum afferunt, commemoramus, & amplificamus. Seneca ex his duobus locis plurima adverſus iram argumenta adducit (*lib.* I. *de Ira*) his verbis: „ Exegiſti a me, Novate, ut ſcriberem, quemadmodum poſſet ira leniri: nec immerito mihi videre, hunc præcipue affectum pertimuiſſe, maxime ex omnibus tetrum, ac rabidum. Ceteris enim aliquid quieti, placidique ineſt; hic totus concitatus, & in impetu eſt, dum alteri noceat, ſui negligens, in ipſa irruens tela, & ultionis ſecum multa tractare avidus. Quidam itaque e ſapientibus viris iram dixerunt brevem inſaniam. Æque enim impotens ſui eſt decoris oblita, neceſſitudinum immemor, in quod cœpit pertinax, & intenta, rationi, conſiliiſque præcluſa, vanis agitata cauſis, ad conſpectum æqui, verique inhabilis, ruinis ſimillima, quæ ſuper id, quod oppreſſere, franguntur. Ut autem ſcias, inſanos eſſe, quos ira poſſidet, ipſorum habitum intuere. Nam, ut furentium certa indicia ſunt, audax, & minax vultus, triſtis frons, torva facies, citatus gradus, inquietæ manus, color verſus, crebra, & vehementius acta ſuſpiria; ita iraſcentium eadem ſigna ſunt. Flagrant, & micant oculi, multus ore toto rubor, exæſtuante ab imis præcordiis ſanguine, labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent, ac ſubriguntur capilli, ſpiritus coactus, ac ſtridens, articulorum ſeipſos torquentium ſonus, gemitus, mugituſque, & parum explanatis vocibus ſermo præruptus, & comploſæ ſæpius manus, & pulſata humus pedibus, & totum concitum corpus, magnaſque iræ minas agens, fœda viſu, & horrenda facies depravantium ſe, ac intumentium. Neſcias, utrum magis deteſtabile vitium ſit, an deforme. Cetera licet abſcondere, & in abdito alere: ira ſe profert, & in faciem exit, quantoque major eſt, hoc efferveſcit manifeſtius. Jam vero ſi effectus ejus, damnaque intueri velis, nulla peſtis humano generi pluris ſtetit. Videbis cædes, ac venena, & reorum mutuas ſordes, & urbium clades, & totarum exitia gentium, & principum ſub civili haſta capita venalia, & ſubjectas tectis

faces,

faces, nec intra mœnia coërcitos ignes, ſed ingentia ſpatia regionum hoſtili flamma relucentia. Aſpice nobiliſſimarum civitatum fundamenta vix notabilia: has ira dejecit. Aſpice ſolitudines per multa millia ſine habitatione deſertas: has ira exhauſit. Aſpice tot memoriæ proditos duces, mali exempla fati". Hæc omnia ex Seneca, qui multa alia his ſimilia enumerat. Quo exemplo apparet, quam ſit fœcundus hic locus, qui ab effectibus, & adjunctis rerum ſumitur. Simili quoque ratione Archytas ille Tarentinus apud Ciceronem (*De ſenect.*) voluptatem ex iiſdem locis accuſat, & diſſuadet. Ait enim „ nullam capitaliorem peſtem, quam voluptatem corporis, hominibus a natura datam: cujus voluptatis avidæ libidines temere, & effrænate ad potiundum incitarentur. Hinc Patriæ proditiones, hinc Rerumpublicarum everſiones, & cum hoſtibus clandeſtina colloquia naſci. Nullum denique ſcelus, nullum malum facinus eſſe, ad quod ſuſcipiendum non libido voluptatis impelleret. Stupra vero, adulteria, & omne tale flagitium, nullis aliis illecebris excitari, niſi voluptatis. Cumque homini ſive natura, ſive quis Deus nihil mente præſtabilius dediſſet, huic divino muneri, ac dono nihil tam eſſe inimicum, quam voluptatem. Nec enim libidine dominante, temperantiæ locum eſſe omnino, nec in voluptatis regno virtutem poſſe conſiſtere. Quod quo magis intelligi poſſet, fingere animo aliquem jubebat tanta incitatum voluptate corporis, quanta percipi poſſet maxima: nemini cenſebat fore dubium, quin tamdiu, dum ita gauderet, nihil agitare mente, nihil ratione, nihil cogitatione conſequi poſſet. Quocirca nihil eſſe tam deteſtabile, tamque peſtiferum, quam voluptatem. Siquidem ea, cum major eſſet, atque longinquior, omne animi lumen extingueret". Hactenus ille. Divus vero Cyprianus (*Ser. de livore*) his duobus locis definitionem, & comparationem adjungens, nos ab invidiæ peſte deterret his verbis: „ Qualis animi tinea eſt, aut quæ cogitationum tabes, invidere in altero virtutem ejus, aut felicitatem, odiſſe in eo vel merita propria, vel beneficia divina, in malum proprium bona aliena convertere, aliorum gloriam facere ſuam pœnam. Non cibus talibus lætus, non potus poteſt eſſe jucundus: ſuſpiratur ſemper, & gemitur, & dolетur. Dumque ab invidis numquam livor exponitur, diebus, ac noctibus

ſine intermiſſione pectus obſeſſum dilaniatur. Mala cetera habent terminum, & quodcumque delinquitur, delicti conſummatione finitur. In adulterio ceſſat facinus perpetrato ſtupro, in latrone conquieſcit zelus homicidio admiſſo, & prædoni rapacitatem ſtatuit poſſeſſa præda, & falſario modum imponit impleta fallacia; zelus terminum non habet, permanens jugiter malum, ac ſine fine peccatum eſt. Quantoque ille, cui invidetur, ſucceſſu meliore profecerit; tanto invidus in majus incendium livoris ignibus inardeſcit. Hinc vultus minax, torvus aſpectus, pallor in facie, in labiis tremor, ſtridor in dentibus, verba rabida, effrænata convitia, manus ad cædis violentiam promptæ, etiam ſi gladio interim vacuæ, odio tamen furioſæ mentis armatæ". Hactenus Cyprianus. Hæc autem ideo tot a me exemplis explicata ſunt, ut ſtudioſus concionator aperte videret, argumenta omnia, quibus aliquid vel probamus, vel amplificamus, ex iis, quæ rebus attributa, & natura cum illis conjuncta ſunt, eſſe ſumenda.

CAPUT VI.

De duobus aliis argumentorum fontibus, nempe genere rei, & ejus contrariis.

Hic igitur primus, ac præcipuus argumentorum fons, qui ex attributis earum vocum, quæ in quæſtione ponuntur (hoc eſt ſubjecti, & prædicati, ut appellant) proficiſcitur. Sunt autem duo alii, e quibus etiam ad eamdem quæſtionem tractandam argumenta ſumuntur: nempe genus rei, ſive unum, ſive multa ſint, & contrarium, ſive unum, ſive multiplex ſit. De genere hoc ſit exemplum. Si quis ab adulterii crimine deterrere velit, adulterii genera inſpiciat. Ejus enim genus proximum eſt impudicitia, remotius vero lethale peccatum. Qui igitur ab adulterio dehortatur, primum, quam ingens periculum ſit, in lethali peccato diu permanere, declarare poterit; mala omnia, quæ peccatum ſecum affert, commemorando: quæ ex omnibus locis, hoc eſt ex omnibus iis, quæ peccato attributa ſunt, colligi poterunt. Deinde ad proximum impudicitiæ genus deſcendens, illud Apoſtoli (1. *Cor.* 6.) proferre: „Omne peccatum, quodcumque fecerit homo, extra corpus eſt; qui autem

autem fornicatur, in corpus ſuum peccat": illud videlicet fœdando, ac turpiter inquinando. Cetera quoque mala, quæ impudicitiæ attribuuntur, ſimili ratione tractari poterunt. Tertio vero loco ad proprie adulterio attributa tractanda perveniet, ut ex rei propriis (quod eſt multo commodius) argumentetur. Argumenta vero, quæ a rerum generibus ducuntur, ex illa Ariſtotelis regula, quæ in Anteprædicamentis ponitur, vim habent: Quando alterum de altero prædicatur, tamquam de ſubjecta ſibi ſpecie; quæcumque de eo, quod prædicatur, dicuntur, de ſubjecta quoque ſibi ſpecie dicuntur. Hoc eſt, quidquid generi convenit, ſpeciei quoque ſubjectæ convenit. Conſtat enim, ſuperiora omnia inferioribus convenire, & de illis (ut Dialectici loquuntur) prædicari.

Neque vero ea, quæ rebus ipſis, de quibus dicimus, contraria ſunt, minorem argumentorum materiam ſuppeditabunt: quandoquidem (ut Philoſophi tradunt) eadem contrariorum diſciplina eſt. Quod plane non in ceteris rebus modo, ſed in moribus præcipue locum habet. Quo enim deteſtabiliorem ſuperbiam, impudicitiam, avaritiam, & iracundiam oſtendemus, hoc magis humilitatem, caſtitatem, liberalitatem, & manſuetudinem commendabis, quæ nos a tot malis, & incommodis liberant. Hinc D.Cypr. Serm. de patientia, cum hujus laudes expoſuiſſet, impatientiæ mala commemorat, ut patientiæ laudes amplificet, quæ nos tanto malo liberat. Sic enim ait: „ Atque ut magis, fratres dilectiſſimi, patientiæ bonum luceat, quid mali e contrario impatientia importet, conſideremus. Nam, ut patientia bonum Chriſti eſt, ſic e contra impatientia zabuli malum: & ſicut in quo habitat, & manet Chriſtus, patiens invenitur, ita impatiens ſemper exiſtit, cujus mentem zabuli nequitia poſſidet &c. Et paullo poſt ita concludit: Et ne longum ſit, ſingulatim recenſere omnia, omnino quæ patientia ædificat ad gloriam, impatientia deſtruit ad ruinam. Quare, fratres dilectiſſimi, & bonis patientiæ, & impatientiæ malis diligenter expenſis, patientiam, per quam in Chriſto manemus (ut venire cum Chriſto ad Deum poſſimus) plena obſervatione teneamus". Hactenus Cypr.

CAPUT VII.

Neceſſariam eſſe concionatori abſolutam earum rerum ſcientiam, de quibus eſt dicturus, quo ſupradictis locis uti poſſit.

CUm igitur argumenta ex his omnibus, quæ natura ipſa rebus conveniunt, eruenda ſint, liquet ſane, plenam earum rerum, de quibus dicturi ſumus, ſcientiam nos ad hoc prius habere oportere. Cum enim Dialecticus me admoneat, ut rei genus, definitionem, proprias paſſiones, & affectiones, cauſas, effectus, ac partes rei, ceteraque his ſimilia explorem, quid mihi hæc admonitio proderit, niſi prius ego iſta omnia noverim? Quomodo autem ea noſſe potero, niſi plenam ejus rei ſcientiam habuero, quæ hæc omnia tradit? Itaque attentius mihi hanc topicorum artem conſideranti apparet, eam ſimilem iis artibus eſſe, quæ methodum quidem, & rationem rerum faciendarum tradunt; quæ tamen materiam aliunde oblatam ſumunt, qualis pharmacopolarum ars eſt, quæ docet, ex quibus herbis hoc, aut illud pharmacum confici debeat, cum aliunde tamen herbas accipiat, quibus ea pharmaca componat. Ad hunc ergo modum Dialecticus in quæſtionibus, quas tractat, ea, quæ rebus natura ipſa conveniunt, & attribuuntur, explorare docet, ut ex eis argumenta inſtituto ſuo accommodata eruat; hæc tamen attributa non ipſe, ſed illæ diſciplinæ præſtant, quæ hiſce de rebus tamquam de propria materia diſputant.

Ex hac autem animadverſione colligitur, totius moralis Philoſophiæ, & Chriſtianæ doctrinæ concionatorem peritum eſſe debere. Cum enim illi de virtutibus, & vitiis, de Legis divinæ præceptis, de Sacramentis, de Chriſtianæ Fidei myſteriis (quæ in Symbolo continentur) dicendum perpetuo ſit, debet utique is, quoad ejus fieri poterit, abſolutiſſimam harum rerum ſcientiam habere, ut ex iis, quæ hiſce rebus attribuuntur, atque conveniunt, argumenta ſumere poſſit, quæ ad ſuadendum vel diſſuadendum, probandum aut improbandum, & amplificandum vel extenuandum conducere valeant. Unde autem hæc copia, niſi

ex

ex varia ſanctarum Scripturarum, veterumque Patrum lectione colligi poteſt? Debet igitur, priuſquam hoc munus attingat, varia & multiplici lectione refertum pectus habere, ut tamquam ſcriba doctus in regno cælorum proferat de theſauro ſuo nova, & vetera. Qui enim, cum primum munus hoc aggrediuntur, ſanctorum Patrum ſcripta legere incipiunt, hi non vetera, & nova, ſed nova ſolum contra hoc Chriſti Domini conſilium proferunt. Qua in re vermiculos, quos bombyces appellamus, imitari debent, quæ pluribus diebus nihil aliud faciunt, quam arborum foliis corpora ſaginare, deinde, ubi in juſtam corporis magnitudinem excreverint, ſerica fila nectere diu noctuque non deſiſtunt. Eos vero, qui ſine hac ſtudioſa præparatione munus hoc obeunt, D. Gregorius caſtigat his verbis: „ Videant, quos a prædicationis officio ætas, vel imperfectio prohibet, & tamen præcipitatio movet, ne cum intempeſtive arripiunt quod non valent, perdant illud, quod tempeſtive aliquoties implere poſſent. Nam & pulli avium, ſi ante pennarum perfectionem volare appetant, unde in alta ire cupiunt, inde in ima cadunt: ſic & conceptam ſobolem, ſi priuſquam formetur, femina profert, non tam domum, quam tumulum replet “. Hæc ille.

In hoc autem ſtudio primum eſt, ut in lectione delectum adhibeat, ut non trita, & vulgaria, & paſſim obvia, ſed præſtantiſſima quæque eligat, & quæ non tam tinnitu, & illecebra verborum aures mulceant, quam quæ acumine, & gravitate ſententiarum vim, & pondus habeant, & multa paucis comprehendant, ut in iis eruendis, & ponderandis paullulum operæ ſuæ concionator ponat. Proximum vero (idque maxime neceſſarium eſt) ut albiolo ad hoc ante parato, & titulis rerum omnium, quæ in concionis argumenta cadunt, inſignito, quæ inventa fuerunt, in his locis collocet, & multa etiam, quæ ad Evangelia, quæ vel Dominicis, vel Feſtis diebus ab Eccleſia leguntur, pertinent, ſimili ratione annotabit. Hos ergo proprios, & ſingulares locos concionatori maxime utiles, & neceſſarios duco, ut ſi de humilitate, charitate, patientia, abſtinentia, precandi ſtudio, contraque ſi de ſuperbia, avaritia, inhumanitateque dicendum ſit, hos locos

conſulat, & ex hujuſmodi penu, ac veluti promptuario ſumat, quod ſibi ad dicendum commodius viſum fuerit.

Neque ſola lectione contentus eſſe debet, ſed quæcumque ab aliis ſive concionatoribus, ſive cujuſvis ordinis hominibus graviter, & ſententioſe dicta fuerint, vel ipſi aliud etiam agenti in mentem venerint, quæ vim, & pondus aliquod ad munus ſuum habeant, nullo modo negligenda putet; ſed protinus ſchedulis breviter committat, ut opportunitatem nactus ea in ſupradictis locis reponat. Quæ enim noſtra ſunt, multo & copioſius, & vehementius (tamquam arma viribus, & corpori noſtro accommodata) tractamus. Hac enim cura, atque diligentia fit, ut theſaurus noſter paullatim augeatur, & poſt aliquot annos ingens deinde ſelectarum rerum cumulus tam multis acceſſionibus ſurgat.

Ex lectione autem ſanctarum Scripturarum reconditiora loca ſeligere curemus, quæ novitate, & dignitate ſua auditores excitent, quorum multa ex Prophetarum, & & Sapientiæ libris colligere licet. Loca enim ab aliis pæne detrita, & paſſim obvia minus movent, niſi ea inſigni aliqua expoſitione ex communibus nova quodammodo faciamus. Danda etiam opera eſt, ut pleraque Scripturarum loca inſigni aliqua expoſitione, aut commentatione illuſtremus, vel ſententiæ vim, & gravitatem ponderantes, vel tropum, ſi quis eſt, aut emphaſim, quæ frequenter in una voce latet, excutientes. Neque tamen oportet, multis Scripturæ teſtimoniis ad unum aliquid probandum uti, quod nonnulli faciunt, oſtentandæ magis memoriæ, & eruditionis, quam ædificationis gratia, ſed modus, atque delectus habendus eſt: neque quid inſidioſus inventionis noſtræ amor ſuggerat, ſed quid res poſtulet, cogitandum. Non enim locus deerit, quo iis, quæ eo tempore reticemus, uti poſtea valeamus.

Qui igitur diligenti ſtudio, lectione, & meditatione hunc ſibi theſaurum opportuno tempore comparaverint, graves, & acres in dicendo erunt, uberrimumque laboris ſui fructum referent. Qui vero vacui, jejuni, & ſteriles hoc munus aggrediuntur, quam frugem referre poterunt, niſi ut tales auditores ſuos relinquant, quales ipſi ad dicendum acceſſerunt? Quocirca ſummum concionatoris ſtudium in divinarum Scripturarum, & ſanctorum Patrum lectione in-

ſumi

ſumi debet, quorum inventis ſua quoque inventa augere, & locupletare debet. Eſt enim valde anguſta humani ingenii vena, quæ, niſi aliorum ſtudiis velut lucernarum acceſſione juvetur, exiguum ſane lumen præferet. Hinc tot Homiliarii noſtro ſeculo prodierunt, in quorum lectione vix inſigne aliquid legentes invenimus, propterea quod eorum auctores ingeniorum ſuorum inventis, & labore contenti, & rerum ſuarum amore allecti, quæ ipſis velut ingenii ſui foetus placuerunt, aliis etiam placitura credebant. Eget ergo Eccleſiaſtes multa, variaque lectione, & inſignium ſententiarum obſervatione. Non enim alia ratione dictum a veteribus eſſe credo, Poetam naſci, Oratorem fieri, niſi quod facultas illa præcipue naturæ beneficio, hæc vero ſtudio, meditatione, aſſidua lectione, multa exercitatione, & imitatione comparatur. Ex ſacris autem auctoribus Jeremias (ut ceteros Prophetas ſileam) quamvis (ut D. Hieronymus ait) minus in verborum delectu cultus, quam Iſaias, ſit, admirabilis mihi concionator eſſe videtur. Tot enim dicendi figuris, & affectibus, tantaque vi, & acrimonia verborum utitur, totque modis & furorem Domini amplificat, & in pravos hominum mores invehitur, ut vix quidquam aut gravius, aut vehementius, aut pro rei magnitudine convenientius excogitari poſſit. Ex Eccleſiæ vero Partibus D. Chryſoſtomus maxime legendus, quod ſit eloquentiſſimus, populique auribus ita accommodatus, ut vix umquam a ſalutari ejus inſtitutione orationem flectat. Hic autem vir admirandus non modo ad ſententiarum gravitatem, ſed ad vim etiam eloquendi, & tractandorum animorum rationem plurimum conferet, præſertim ſi aſſidua lectione Eccleſiaſtes eum ſibi familiarem fecerit. Recte enim D. Auguſtinus in lib. 4. de doct. Chriſt. „ Si ex conſuetudine loquentium fiunt homines loquentes, cur ex conſuetudine eloquentium non fiant eloquentes? Unde enim eloquentiæ præcepta manarunt, niſi ex obſervatione eorum, qui optime ab ipſa natura ad dicendum compoſiti erant? Hinc idem Auguſtinus (*ibidem*) „ Si acutum, inquit, & fervens adſit ingenium, facilius adhæret eloquentia legentibus, & audientibus eloquentes, quam eloquentiæ præcepta ſectantibus, accedente maxime exercitatione ſcribendi, vel dictandi.

CA-

CAPUT VIII.

De locis ex circumſtantiis rerum, & perſonarum.

PRæter hos communes locos, alii quoque aſſignantur ex perſonarum, & rerum circumſtantiis, qui ad ſuperiores quoque referuntur, & ab illis manant. Tractantur autem ſeorſum ab eis, quoniam ad certa genera quæſtionum pertinent, quorum naturam propius, quam communia illa loca attingunt, quæ latiſſime vagantur. Hoc autem in loco ad mentem revocare oportet, quod initio hujus ſecundi libri diximus, nempe duo eſſe genera quæſtionum: quædam enim ex communibus vocibus conſtant, quas Rhetores infinitas, ſive Theſes appellant, quædam vero quæ rerum, & perſonarum circumſtantiis implicitæ ſunt (quæ videlicet ex propriis, & ſingularibus nominibus conſtant) quas finitas, vel Hypotheſes nuncupari, diximus. Priorum exemplum eſt, cum de adulterii deformitate in commune, poſteriorum vero, cum de Davidis adulterio dicimus, utriuſque deformitatem amplificantes. Sic etiam obedientiam, & pudicitiam in commune laudamus, & Abrahæ obedientiam, & Joſephi pudicitiam ſigillatim amplificamus. Ad eas igitur quæſtiones, quas Theſes appellari diximus, priores illi loci accommodati ſunt, ad has vero poſteriores non illi ſolum, ſed hi, qui a circumſtantiis rerum, & perſonarum ducuntur, maxime deſerviunt, cum ea complectantur, quæ ſingularibus rebus, atque perſonis conveniunt. Quæ autem illa ſint, jam explicabimus.

Perſonis undecim hæ circumſtantiæ tribuuntur: Nomen, natura, victus, fortuna, habitus, affectio, ſtudia, conſilia, facta, caſus, orationes. Nomen eſt, quod unicuique perſonæ datur, ut Petrus, Joannes &c. In Natura hujuſmodi conſiderantur, ſexus, natio, patria, cognatio, ætas, dignitas. Sexus, vir, an mulier ſit. Natio, Græcus, an Barbarus. Patria, Athenienſis, an Lacædemonius. Cognatio, quibus majoribus, quibus conſanguineis ſit. Ætas, puer, an adoleſcens, natu grandior, an ſenex. In Dignitate autem commoda, & incommoda conſiderantur a natura data animo, aut corpori, hoc modo: valens an imbecillis

ciliis, longus an brevis, formoſus an deformis, velox an tardus ſit, acutus an hebes, memor an obliviofus, comis, officioſus, prudens, patiens, an contra. Et omnino quæ a natura data animo, & corpori conſiderabuntur, in natura conſideranda ſunt. Nam quæ induſtria comparantur, ad Habitum pertinent, de quo poſterius dicendum eſt. In Victu, ſive Educatione conſiderare oportet, apud quem, & quo more, & cujus arbitratu ſit educatus, quos habuerit artium liberalium magiſtros, quos vivendi præceptores, quibus amicis utatur, quo in negotio, quæſtu, artificio ſit occupatus, quomodo rem familiarem adminiſtret, qua conſuetudine domeſtica ſit. In Fortuna quæritur, ſervus ſit an liber, pecunioſus an tenuis, privatus an cum poteſtate: ſi cum poteſtate, jure an injuria felix, clarus, an contra, quales liberos habeat. Ac ſi de non vivo quæretur, etiam quali morte ſit affectus, erit conſiderandum. Habitum autem hunc appellamus animi, aut corporis conſtantem, & abſolutam aliqua in re perfectionem, ut virtutis, aut artis alicujus perceptionem, aut quamlibet ſcientiam. Et item corporis aliquam commoditatem, non natura datam, ſed ſtudio, & induſtria comparatam. Affectio eſt animi, aut corporis ex tempore aliqua de cauſa commutatio, ut lætitia, cupiditas, metus, moleſtia, morbus, debilitas, & alia, quæ genere in eodem reperiuntur. Studium autem eſt animi aſſidua, & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluptate occupatio, ut ſtudium Philoſophiæ, Poetices, Geometriæ, Litterarum. Conſilium eſt aliquid faciendi, aut non faciendi excogitata ratio. Facta autem, & Caſus, Orationes tribus ex temporibus conſiderabuntur, quid fecerit, aut quid ipſi acciderit, aut quid dixerit, aut quid modo faciat, quid ipſi accidat, quid dicat, aut quid poſtea facturus ſit, quid ipſi caſurum ſit, qua ſit uſurus oratione. Ac perſonis quidem hæc videntur eſſe attributa, a quibus omnibus argumenta ſive ad probandum, ſive ad amplificandum duci poſſunt.

Ceterum a perſonæ Nomine, quod primo loco poſuimus, raro argumenta ſumuntur, niſi cum nomen ipſum ſingulari aliqua ratione perſonæ ſit impoſitum, ut glorioſum Jeſu nomen: item Abrahæ, Saræ, Iſaac, Jacob, Iſraelis, Joſeph, Joannis, Petri, & ſimilium. At vero a

no-

nominibus appellativis recte argumenta ducuntur, & ab etymologia nominis appellantur. Qui locus definitioni proximus eſt, & inter prioris ordinis locos numeratur. Ex hoc autem loco ſic D. Hieronymus (*in Epiſt.*) cum Heliodoro argumentatur: Quid facis in turba, qui monachus es? Et ad Nepotianum „ Clericus, inquit, interpretetur primo vocabulum ſuum, & nominis ſui definitione probata, nitatur eſſe quod dicitur. Si enim cleros græce, latine ſors dicitur; propterea vocantur clerici, quia vel ipſi ſunt de ſorte Domini, vel Dominus ſors illorum eſt". A genere hortamur ad virtutis ſtudium, ne videlicet homo a parentum moribus, & nobilitate degeneret. Et ab hoc item amplificamus eorum pravitatem, qui ab hac nobilitate degenerarunt, eorumque mores conjicimus, qui a ſceleratis parentibus orti ſunt. Unde eſt illud: Mali corui, malum ovum. Improbus eſt, quoniam improbis natus parentibus. A Natione: Pœnus eſt, ergo perfidus: Cretenſis eſt, ergo mendax. Cretenſes enim, ut Apoſtolus quoque meminit (*Ad Tit.* 1.) ſemper mendaces, malæ beſtiæ, ventres pigri. Daniel quoque ad impudicum ſenem ait (*Cap.* 13.) Semen Canaam, & non Juda, ſpecies decepit te. Et per Prophetam Dominus (*Ezech.* 16.) Radix tua, & generatio tua de terra Canaan, Pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa. Hic ex patria impiorum colligit depravatos populi mores, quales harum gentium erant. A ſexu probamus feminarum inconſtantiam, juxta illud: varium, & mutabile ſemper femina. Item affectuum vehementiam; eſt enim femina animal vehementer affectibus obnoxium. Unde eſt illud Publii Mimi: aut amat, aut odit mulier; nihil eſt tertium. A ſexu etiam amplificamus mirabilem illam fortitudinem matris ſeptem Machabæorum, & beatæ item Felicitatis, ac Symphoroſæ, quæ filiorum necem pluſquam virili animo tulerunt. Sic Divus Cyprianus de feminis fortiter ſupplicia perferentibus: Femina, inquit, torta viris torquentibus fortior invenitur. Ab ætate: Ignoſcendum, quoniam puer eſt. Terentius: Amavit, dum ætas tulit. Conſilio valere hunc, credibile eſt, vel attentum eſſe ad rem, quoniam ſenex eſt. Ab educatione, & inſtitutione: Pravus eſt, quoniam male educatus, & ab ineunte ætate mala didicit, malis operam dedit magiſtris, atque

inep-

ineptis. Ab animi affectione: Cum ſceleratiſſimus hic ſemper fuerit, quid mirum, ſi creditum abjurarit? Huc animi bona referuntur, & vitia. A conditione, & fortuna: Huic quoniam pluſculum acceſſit pecuniæ, ſublati ſunt animi. Pauper ubique jacet. Huc pertinet illud Eccleſiaſtici (*Cap.* 11.) Si dives fueris, non eris immunis a delicto. Et illud item ejuſdem (*Cap.* 13.) Dives locutus eſt, & omnes tacuerunt, & verbum illius uſque ad nubes perducent. Pauper locutus eſt, & dicunt: Quis eſt hic? A victu: improbus eſt, quoniam cum improbis verſatur. Sic Salomon (*Prov.* 13.) Qui cum ſapientibus graditur, ſapiens erit: amicus ſtultorum ſimilis efficietur. Item (*Eccleſ.* 13.) Qui tangit picem, inquinabitur ab ea: & qui communicat ſuperbo, induet ſuperbiam. A ſtudiis: Non eſt voluptuarius, quoniam litterarum ſtudioſus. A rebus geſtis: Mandandum eſt Pompejo bellum Mithridaticum, quoniam multa bella feliciſſime confecit.

Rebus autem, & negotiis ſeptem hæc attributa ſunt: res, cauſa, locus, tempus, occaſio, modus, facultates, ſive inſtrumenta. Res, ſive negotium eſt brevis complexio totius negotii, quæ ſummam continet facti, hoc modo: parentis occiſi, patriæ proditio. Cauſa eſt, per quam & quamobrem, & cujus rei cauſa aliquid factum ſit, quæritur. Quo nomine & efficientem cauſam, & finem, qui ad opus aggrediendum impulerit, complectimur. Locus etiam: ſacer an prophanus, publicus an privatus, alienus an ipſius, de quo agitur, locus ſit, aut fuerit. Tempus autem eſt pars quædam æternitatis cum alicujus anni, menſtrui, diurni, nocturnive ſpatii certa ſignificatione. Occaſio autem eſt pars temporis, habens in ſe alicujus rei idoneam faciendi, aut non faciendi opportunitatem. Quare cum tempore hoc differt: nam genere quidem utrumque idem eſſe intelligitur; verum in tempore ſpatium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte ſpectatur: in occaſione autem ad ſpatium temporis quædam faciendi opportunitas intelligitur adjuncta. Modus autem eſt, in quo quemadmodum, & quo animo factum ſit, quæritur. Ejus partes ſunt prudentia, & imprudentia. Prudentia autem quæritur ex his, quæ clam, palam, vi, perſuaſione fecerit. Imprudentia vero in purgationem confertur,

cujus partes ſunt inſcientia, caſus, neceſſitas: & in affectionem animi, hoc eſt, moleſtiam, iracundiam, amorem, & cetera, quæ in ſimili genere verſantur. Facultates, aut quibus facilius quid fit, aut ſine quibus aliquid confici non poteſt: in quo genere inſtrumenta quoque ponuntur, quibus res facta eſt. Facultas autem, & occaſio magnam ad aliquid gerendum opportunitatem præbere ſolent. Hæ ſunt igitur circumſtantiæ, quæ perſonis, & negotiis ſingularibus tribuuntur: a quibus argumenta in propoſitionibus, quas Hypotheſes appellari diximus, manant. Quæ aliis nominibus hoc modo brevius deſignantur: Quis, quid, quamobrem, quando, ubi, quomodo. Quis? ut Græcus, fortis, ignavus, & cetera, quæ perſonis attributa eſſe, diximus. Quid, vel quale, vel quantum? ut furtum, ſacrilegium, honeſtum, turpe, utile, novum, atrox &c. Quamobrem? odio, ira, ſpe lucri &c. Quando? die, noctu &c. Ubi? in templo, in ſylva &c. Quomodo? palam, gladio, dolo, veneno, laqueo, incantationibus, internunciis &c. Præcipuus tamen circumſtantiarum uſus in amplificando, & minuendo cernitur. Nulla enim circumſtantia eſt, quæ alicui rei addita, non eam vel amplificet, vel extenuet. Quam rem ſuo loco propoſitis exemplis declarabimus, quibus ſtudioſus concionator intelliget, quantam ex hoc circumſtantiarum tractatu frugem colligere poterit.

Ceterum, quamvis argumenta ad eas quæſtiones tractandas, quas Hypotheſes appellari diximus, ex his circumſtantiarum locis, quos modo enumeravimus, ducantur; danda tamen opera eſt (ſicut initio admonuimus) ut Hypotheſim reducamus ad Theſim, hoc eſt ut ſingularem quæſtionem ad communem revocemus, quæ fere priorem orationis partem occupare ſolet. A communioribus enim ad minus communia, & a genere in ſpeciem Philoſophi deſcendere docent. Exempli gratia: ſi amicum aliquem ad Carthuſiani inſtituti profeſſionem adhortari volumus, prius in commune de monaſticæ vitæ laudibus, & commendatione dicemus: deinde ad ſingulares amici, & Carthuſiæ circumſtantias, quæ ad hanc exhortationem conducere videbuntur, veniemus. „ Sunt enim, ut ait Cic. (*de Orat.*) ornatiſſimæ orationes eæ, quæ latiſſime vagantur, & a privata, ac ſingulari controverſia ſe ad univerſi generis vim

ex-

explicandam conferunt: ut ii, qui audiunt, natura, & genere, & univerſa re cognita, de ſingulis rebus ſtatuere poſſint. Quod, ut facere queat orator excellens, a propriis perſonis, & temporibus ſemper, ſi poteſt, avocat controverſiam, & ad univerſi generis orationem traducit. Ut autem, quoties argumenti ratio occaſionem nobis præbet, Hypotheſim revocamus ad Theſim; ita contra nonnumquam Theſim deflectimus ad Hypotheſim: ut ſi quis in univerſum ab impudicitiæ flagitio homines deterrere velit, ubi mala, quæ hoc vitium comitantur, expoſuerit, poterit ad ſingulares perſonarum circumſtantias deſcendere, & quibus eas incommodis afficiat, explicare. Verbi gratia: ſi homo ſenex fuerit, ſi adoleſcens, ſi nobilis, ſi litterarum ſtudiis addictus, ſi officium publicum gerat, ſi ſacris initiatus ſit, ſi femina fuerit, ac præcipue ſi nupta &c. In his igitur omnibus, quam ſit hoc vitium unicuique harum perſonarum fœdum, atque deforme, ex ipſis perſonarum circumſtantiis ſigillatim demonſtrare conabimur, hoc modo: ſi ſenex fueris, canos intuere, qui te continentiæ, & honeſtatis admonent, docentque, eam ætatem non amatoriis levitatibus deformandam, ſed virtutis, & ſapientiæ ſtudiis decorandam. Si juvenis, ne committas, ut pulcherrimus iſte ætatis flos hujus vitii turpitudine maculetur, quod te captivum poſt ſe trahat, & cum ipſa ætate adoleſcens ad ſenectutem uſque perſequatur. Ad hunc modum ceteræ perſonarum circumſtantiæ brevius, aut longius tractari poterunt.

CAPUT IX.

De formis argumentorum, atque in primis de Inductione

QUemadmodum res omnes, quæ vel natura, vel arte conſtant, ex materia, & forma compoſitæ ſunt; ita argumentatio, quæ ab arte excogitata eſt, ſuam quoque & materiam, & formam continet: & materiam quidem argumentum, formam autem argumentationem appellant. Argumentum quippe eſt inventum, rei dubiæ faciens fidem, argumentatio vero eſt apta, & conveniens argumenti per orationem explicatio. Quia igitur de fontibus, unde argumenta promuntur, breviter a nobis dictum eſt, res ipſa

exi-

exigere videtur, ut de formis, quibus argumenta ipſa explicanda ſunt, diſſeramus. Quamvis autem hoc ad elocutionis rationem magis, quam ad inventionem ſpectare videatur; tamen propter utriuſque rei affinitatem, & conjunctionem hoc in loco de illis tractare viſum eſt, ſimilique ratione nonnulla, quæ ad argumentorum diſpoſitionem pertinent, his quoque adjiciemus; quo abſoluta hujus partis doctrina, uno in loco tradita, retineatur. De his igitur argumentandi formis ſic Cic. ait (*lib.* 1. *de Invent.*) „ Omnis argumentatio, aut per inductionem tractanda eſt, aut per ratiocinationem. Inductio eſt oratio, quæ rebus non dubiis captat aſſenſionem ejus, quicum inſtituta eſt: quibus aſſenſionibus facit, ut illi dubia quædam res, propter ſimilitudinem earum rerum, quibus aſſenſit, probetur". Extat hujus rei exemplum apud Cyprianum (*contra Idola Gentium*) quo ſimilium inductione, Deum eſſe probat his verbis: „ Ad divinum imperium etiam de terris mutuemur exemplum. Quando unquam regni ſocietas aut cum fide coepit, aut ſine cruore deſiit? Sic Thebanorum germanitas rupta, ſic Romanos geminos unum non capit regnum, quos unum uteri cepit hoſpitium. Pompejus, & Cæſar affines fuerunt, nec tamen neceſſitudinis foedus in æmula poteſtate tenuerunt. Neque hic tu de homine mireris, cum in hoc omnis natura conſentiat. Rex unus eſt apibus, & dux unus in gregibus, & in armentis rector unus: multo magis mundi unus eſt Rector, qui univerſa quæcumque ſunt verbo jubet, ratione diſpenſat, virtute conſummat". Hactenus Cyprianus. Idem rurſus (*Serm. de mortalit.*) eodem modo argumentatur: „ Delicata, inquit, jactatio eſt, cum periculum non eſt, conflictatio in adverſis, probatio eſt veritatis. Arbor, quæ alta radice fundata eſt, ventis incumbentibus non movetur; & navis, quæ forti compage ſolidata eſt, pulſatur fluctibus, nec foratur, & quando area fruges terit, ventos grana fortia, & robuſta contemnunt, inanes paleæ flatu portante rapiuntur". Hoc eodem modo argumentamur, cum plura exempla, quæ idem efficiunt, congerimus. Sic (1. *Mach.* 2.) Mathathias Machabæorum pater morti proximus, filios ſuos ad religionis, & juſtitiæ defenſionem hortatus eſt, propoſitis Abrahæ, Joſeph, Phinees, Joſue, Caleb, Davidis, Azariæ, Ananiæ, Miſaëlis,

atque

atque Danielis exemplis*; ſubjungitque in fine: „ Et ita cogitate per generationem, & generationem, quia omnes, qui ſperant in eum, non infirmantur.

II. Syllogiſmus, ſive Ratiocinatio.

Proxima, atque perfectiſſima argumentandi forma Syllogiſmus eſt, quem Cicero Ratiocinationem vocat: cujus leges, atque naturam Dialectica ars (quæ de eo præcipue differit) pleniſſime tradit. Hoc vero ſolum, quod ad inſtitutionem noſtram pertinet, admonendum: quod, cum Dialectici tribus pronunciatis omnem Syllogiſmum conſtare dicant, videlicet propoſitione, aſſumptione, & concluſione (quarum duas priores majorem, & minorem vocant) Rhetores tamen, quoniam probationes propoſitioni, & aſſumptioni adjungunt, quinquepartitam illam faciunt. Quæ tamen eſſe quadripartita poteſt cum altera ſolum pars eget probatione. Poteſt & tripartita eſſe, cum neutra eget. Pleniſſima tamen eſt, quæ quinque partibus conſtat. Cujus exemplum ſubjicit Cic. (*Lib. 1. de Invent.*) his verbis: „ Melius accurantur quæ conſilio geruntur, quam quæ ſine conſilio adminiſtrantur. Hanc primam partem numerant, eam deinceps rationibus variis approbari putant oportere, hoc modo: domus ea, quæ ratione regitur, omnibus inſtructior eſt rebus, & apparatior, quam ea, quæ temere, & nullo conſilio adminiſtratur. Exercitus is, cui præpoſitus eſt ſapiens, & callidus Imperator, omnibus partibus commodius regitur, quam is, qui ſtultitia, & temeritate alicujus adminiſtratur. Eadem navigii ratio eſt. Nam navis optime curſum conficit ea, quæ ſcientiſſimo gubernatore utitur. Cum propoſitio ſit hoc pacto approbata, & duæ partes tranſierint ratiocinationis, tertia in parte, ajunt, quod oſtendere velis, id ex vi propoſitionis oportere aſſumere, hoc pacto: nihil autem omnium rerum melius, quam omnis mundus adminiſtratur. Hujus aſſumptionis quarto in loco aliam porro inducunt approbationem, hoc modo: nam & ſignorum ortus, & obitus definitum quemdam ordinem ſervant, & annuæ commutationes non modo quadam ex neceſſitate ſemper eodem modo fiunt; verum ad utilitates quoque rerum omnium ſunt accommodatæ: & diurnæ, nocturnæque viciſſitudines nulla in re umquam mutatæ cui-

quam nocuerunt. Quæ ſigna ſunt omnia, non mediocri quodam conſilio naturam mundi adminiſtrari. Quinto inducunt loco complexionem eam, quæ aut id infert ſolum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: conſilio igitur mundus adminiſtratur; aut unum in locum cum conduxerit breviter propoſitionem, & aſſumptionem, id adjungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum: quod ſi melius geruntur ea, quæ conſilio, quam quæ ſine conſilio adminiſtrantur: nihil autem omnium rerum melius, quam omnis mundus adminiſtratur; conſilio igitur mundus adminiſtratur. Quinquepartitam igitur hoc pacto putant eſſe argumentationem". Hactenus Cicero, qui recto ordine ratiocinationis partes collocavit. Qui tamen ordo non ineleganter ſæpe invertitur, cum ab aſſumptione cœpta ratiocinatio in propoſitionem majorem deſinit, quæ illationem concluſionis ex aſſumptione probat. Idque fit, cum propoſitio generalem ſententiam continet, quam ceu communem locum, tractare copioſe poſſumus. Verbi gratia: ſi quis ad carnis macerationem adhortetur, quod per eam Deo pro admiſſis ſceleribus ſatisfaciamus, Syllogiſmum hoc modo conficiet: neceſſe eſt, ut Deo pro commiſſis ſatisfaciamus; at hoc maxime præſtat jejunium, & carnis maceratio: ſtudioſe igitur, ac diligenter hæc virtus a nobis colenda eſt. Hic ordo rectus eſt. Poteſt autem major illa propoſitio ad finem reſervari, & in locum communem conjici: in quo de ſatisfactionis neceſſitate diſſeramus, ut acerbiſſimas ignis Purgatorii pœnas evadere poſſimus: quarum acerbitatem poterimus ad hoc ipſum amplificare. Qua propoſitione latius (ſi videbitur) tractata, rurſum ad priorem concluſionem regrediemur, ut quorſum evagati fuerimus, aperte intelligatur. Ex hoc autem fonte digreſſiones ſæpe oriuntur, quæ orationem ſplendidiorem faciunt, cum ea, quæ ſingularia ſunt, ad communes virtutum, & vitiorum locos referimus. Simili ratione, cum ad miſericordiæ opera adhortamur, quam ſit Deo miſericordiæ virtus grata, late perſequi poſſumus. Quam quidem ſententiam vel ante concluſionem, vel poſt illam tractare poſſumus. Sic Dominus in Evangelio (*Matth.* 18.) cum hanc ſententiam pronunciaſſet: Qui ſcandalizaverit unum de puſillis iſtis, qui in me credunt &c. digreditur in locum communem de ſcandali gra-

vitate differens; ſubdit enim: „Væ mundo a ſcandalis; neceſſe eſt enim, ut veniant ſcandala; & cetera, quæ deinde in hanc ſententiam ſubjecit. Quæ oratio majoris propoſitionis vicem gerit. Ex hac enim ſententia recte ſequitur concluſio illa initio propoſita, nempe: qui ſcandalizaverit unum de puſillis iſtis &c.

Poteſt autem ratiocinatio breviſſima oratione comprehendi, qualis illa: Finem qui quæris amori: cedit amor rebus, res age, tutus eris. Hic omnes Syllogiſmi partes breviſſime comprehenſæ ſunt. Illud etiam obſervandum, ut concionator non ſemper exactam illam Dialecticorum formam, qua in diſputationibus uti ſolent, ſequatur. Alium enim habitum, aliamque loquendi figuram popularis argumentatio poſtulat. Exemplo ſit illa nobilis Poetæ ratiocinatio: Credo equidem, nec vana fides, genus eſſe Deorum. Hæc propoſitio ſequenti Syllogiſmo probatur: Degeneres animos timor arguit. Heu, quibus ille jactatus fatis, quæ bella exhauſta canebat! Major enim propoſitio ſimpliciter prolata eſt. At cum ad minorem ventum eſt, exclamat: Heu, quibus ille jactatus fatis &c. Quanto enim hoc vehementius eſt, quam ſi ſimplici oratione dixiſſet: Multis ille jactatus fatis, multa bella confecit. Nec etiam neceſſe eſt, tres illas partes ſemper adhibere; nonnumquam enim duabus contenti erimus, quando una illarum perſpicua, eſt quod Enthymema vocant. Interdum etiam una conſtat, quod Epicherema appellant. Sic Divus Ambroſius virginis intemeratæ cruciatum in morte Filii exaggerans ait: „Nec illud Virgo ſolatium habebat, quod alium eſſet filium paritura“. Quo in loco pro Mariæ nomine, Virginem poſuit: quod in hac argumentatione (ut Dialectici loquuntur) medium erat, in quo tota vis argumentationis ſita eſt.

III. Complexio, ſive Dilemma.

Præter has argumentandi formas, quæ principem inter ceteras locum obtinent, aliæ quoque numerantur, quas, quoniam non vulgarem vim, & acumen habent, hoc in loco attexere libuit. Eſt autem Dilemma, in quo utrumlibet conceſſeris, reprehenditur. Cicero patriam cum Catilina ſic agentem inducit: „Quamobrem diſcede, atque hunc mihi timorem eripe: ſi verus, ne opprimar: ſin falſus,

ſus, ut tandem aliquando timere deſinam. Et in epiſtola ad Quintum fratrem: „ Si implacabiles ſunt iracundiæ, ſumma eſt acerbitas: ſin autem exorabiles, ſumma levitas. Dictum eſt autem dilemma, quod ita utrinque premat, ac urgeat, ut ex altera parte capiat adverſarium, qua de cauſa cornutus etiam ſyllogiſmus vocatur. Sic enim argumentationis cornua in eo diſponuntur, ut qui alterum effugerit, in alterum incurrat. Cicero Complexionem appellat. Ea ſi vera eſt, numquam reprehenditur: ſin falſa, duobus modis diluetur; aut converſione, aut alterius partis infirmatione. „ Cum viderem (inquit Varro apud Ciceronem) Philoſophiam Græcis literis diligentiſſime explicatam, exiſtimavi, ſi qui de noſtris ejus ſtudio tenerentur, ſi eſſent Græcis litteris eruditi, Græca potius, quam noſtra lecturos: ſin a Græcorum artibus, & diſciplinis abhorrerent, ne hæc quidem curaturos, quæ ſine eruditione Græca intelligi non poſſunt. Itaque ea ſcribere nolui, quæ nec indocti intelligere poſſent, nec docti intelligere curarent “. Hoc dilemma deinde Cicero in eum convertit hoc modo: „Immo vero & Latina legent, qui Græca non poterunt: & qui Græca poterunt, non contemnent ſua. Ad hunc modum eccleſiaſtes Herodem propter Michææ vaticinium innocentes pueros jugulari præcipientem, hoc dilemmate convenire poterit: dic mihi, perfide, an ſtellæ nuncianti, & vaticinio Prophetæ fidem habes, an non habes? ſi non habes, ride inſana hæc hominum commenta, & ſomnia: ſi vero habes, ut habere te oſtendis, quandoquidem Prophetas conſulis; quæ dementia eſt, te viliſſimum vermiculum divinæ majeſtatis conſilia, atque decreta infringere velle, & te ipſa divinitate ſuperiorem facere “? Item Cyprianus contra Demetrianum; „ Quæ eſt, inquit, hæc inſatiabilis carnificinæ rabies, quæ inexplebilis libido ſæviriæ? Quin potius elige tibi alterum de duobus: Chriſtianum eſſe, aut eſt crimen, aut non eſt; ſi crimen eſt, cur non interficis confitentem? ſi crimen non eſt, quid perſequeris innocentem? Torqueri enim debui, ſi negarem “.

IV. Sorites.

Eſt & alia argumentationis forma, quam Soritem Græci appellant, quæ multas argumentationes acervatim complectitur, unde & nomen invenit. Cicero hac forma probat, quod ſit honeſtum, id ſolum eſſe bonum. „ Etenim quid-

quidquid ſit, quod bonum ſit, id expetendum: quod autem expetendum, id certe approbandum: quod vero approbandum, id gratum, acceptumque habendum. Ergo etiam dignitas ei tribuenda eſt. Bonum igitur omne laudabile. Ex quo efficitur, ut quod ſit honeſtum, id ſit ſolum bonum ". Hactenus Cicero. Hoc argumentandi genus Dialectici de primo ad ultimum vocant. Quo D. Hieronymus in Epiſt. ad Heliodorum utitur his verbis: „ Nemo Propheta in patria ſua honorem habet: at ubi honor non eſt, ibi contemptus eſt: ubi contemptus, ibi frequens injuria: ubi autem injuria, ibi & indignatio: ubi indignatio, ibi quies nulla: ubi quies non eſt, ibi mens a propoſito ſepe deducitur: ubi autem per inquietudinem aliquid aufertur ex ſtudio, minus fit ab eo, quod tollitur: & ubi minus eſt, perfectum non poteſt dici. Ex hac ſupputatione, illa ſumma naſcitur, Monachum perfectum in patria ſua eſſe non poſſe. Perfectum autem eſſe nolle, delinquere eſt ". Hactenus Hieronymus.

V. *Enumeratio, ſive Expeditio.*

Eſt etiam enumeratio, in qua pluribus rebus expoſitis, & ceteris infirmatis una reliqua neceſſario confirmatur, hoc pacto: Neceſſe eſt, cum conſtet hominem occiſum, inimicitiarum cauſa, ab hoc eſſe occiſum, aut metus, aut ſpei, aut alicujus amici gratia: aut ſi horum nihil eſt, ab hoc non eſſe occiſum. Nam ſine cauſa maleficium ſuſceptum eſſe non poteſt. Sed neque inimicitiæ fuerunt, nec metus ullus, nec ſpes ex morte illius alicujus commodi, neque ad amicum hujus aliquem mors illius pertinebat. Reliquum eſt igitur, ut ab hoc non ſit occiſus.

VI. *Subjectio.*

Finitima eſt enumerationi ſubjectio. Quidquid enim enumeratione tractatur, multo elegantius per ſubjectionem reddi poteſt. „ Ea vero eſt, ut Cornificius ait (*Lib.* 4. *ad Heren.*) cum quærimus ipſi, quid contra nos dici poſſit: deinde ſubjicimus id, quod dici oportet, hoc modo: Quæro igitur, unde iſte tam pecunioſus factus ſit? Amplum patrimonium relictum eſt? At patris bona venierunt. Hæreditas aliqua obvenit? Non poteſt dici: ſed etiam a neceſ-

 ſariis

ſariis omnibus exhæredatus eſt. Præmium aliquod ex lite, aut judicio cepit? Non modo id non fecit, ſed etiam inſuper ipſe grandi ſponſione victus eſt. Ergo ſi his rationibus locupletatus non eſt, ſicut omnes videtis; aut iſti domi naſcitur aurum, aut unde licitum non eſt pecunias accepit.

Oſorius Epiſcopus ex diuturna Judæorum captivitate, eos à Deo derelictos propter ipſorum perfidiam colligens, hac argumentandi formà acriter, & eleganter utitur. Sic enim ait (*lib.* 1. *de Sapien.*) „ Quam rem gerunt? quod ſcelus conflant? quæ maleficia ſuſcipiunt? propter quæ à Deo, quem tam propitium olim habebant, omnino deſerantur. Simulacris immolant? Immo eorum contactum perhorreſcunt. Commentitios Deos adſciſcunt? At eo nomine, quod Deum colant, efferuntur. Et id verum. Sed moribus immanibus efferati ſunt? At ipſi ſummam ſibi laudis, æquitatis, & pietatis aſſumunt. Quid ergo eſt? Parumne ſupplices ad Deum preces adhibent? Immo in precibus aſſidui ſunt, nec tamen exaudiuntur. Si igitur nec ſimulacra colunt, nec vanos Deos invocant, nec humanum ſanguinem fundunt, nec ſe impiæ fraudis impuritate contaminant; cur illos Deus, quos in fidem ſuam recepit, tam diuturno tempore ope ſua deſtituit? Cur gentem illius numini conſecratam tam diuturnis plagis inſequitur“? Hactenus ille.

CAPUT X.

De collectione, & ejus partibus.

INter has autem argumentandi formas collectio præcipue numeratur, utpote quæ pleniſſima argumentatio ſit. Ea namque & quid ad probationem aſſumere debeamus, & quo ordine diſponamus, edocet. Quocirca (ut ego quidem ſentio) non tam ad elocutionis, quam ad inventionis, ac diſpoſitionis rationem hoc genus argumentationis pertinere videtur: quod res ipſa non obſcure declarat. Ea namque quinque partibus conſtat, videlicet propoſitione, ratione, rationis confirmatione, exornatione, complexione; ſive concluſione. Propoſitio eſt, per quam oſtendimus ſummatim, quid ſit, quod probare volumus. Ratio eſt cauſa, quæ demonſtrat, id verum eſſe, quod intendimus, brevi ſubjectione

ne. Rationis confirmatio eſt ea, quæ pluribus argumentis corroborat breviter expoſitam rationem. Exornatio eſt, qua utimur, rei honeſtandæ, & locupletandæ cauſa, confirmata argumentatione. Complexio, ſive concluſio eſt, quæ concludit, breviter colligens partes argumentationis. Ex hac diſtributione apparet, quid oratoria argumentatio ſupra Dialecticam addat. Dialecticus enim ſola propoſitione, ratione, & concluſione contentus eſt. His enim tribus præcipue partibus pugnat, quamvis interdum confirmationes, ex loco præcipue ab auctoritate, adjiciat. Orator vero confirmationibus, & exornationibus præcipue nititur, quorum alterum ad vim, alterum ad ornatum, & elegantiam maxime pertinet. Nunc de his quinque partibus ſingulatim dicamus.

Et quidem de propoſitione, atque ratione, quoniam hæ duæ partes ad dialecticam præcipue pertinent, hoc in loco dicere ſuperſedeo. De ceteris autem, quæ orator ſupra dialecticum, & concionator ſupra oratorem addit, quoniam hæc propria inſtituti noſtri ſunt, paullo fuſius dicemus.

Confirmatio igitur, qua rationem munimus, & ſtabilimus, a locis externis, quæ extrinſeca dialectici appellant, potiſſimum peti ſolet. Cum enim dialectici tria locorum genera eſſe ſtatuant: interna, quæ ex natura, & ſubſtantia rei ducuntur, & externa, quæ aliunde extra rem aſſumuntur, & media, quæ partim a re, partim extra rem poſita ſunt; rationes quidem a locis internis, & mediis frequentius, confirmationes autem ab externis potiſſimum ducuntur, nempe a ſimilibus, diſſimilibus, repugnantibus, exemplis, variiſque auctorum teſtimoniis, & auctoritatibus. Ut autem erudita ſit oratio, his externis locis, quantum cujuſque facultas ſuppetit, locupletanda eſt. Hoc enim eruditæ conciones ab ineruditis potiſſimum diſtant: quod iſtæ ſolis propoſitionibus, & rationibus, quæ a quovis facile inveniuntur, refertæ ſunt; illæ vero ſelectis divinarum Scripturarum, & ſanctorum Patrum ſententiis, & teſtimoniis illuſtrantur, quæ (ut ſuo loco diximus) multa lectione, & aſſiduo ſtudio paranda, & in locos communes conjicienda ſunt, ut quoties cauſa poſtulaverit, in promptu ſint. Hos enim locos multo magis probo, magiſque concionatori neceſſarios, & proprios duco, quam illos, qui topica appellantur. Illa enim topica cum la-

tiſſime pateant, non facile quid propoſito noſtro conveniat, præbent: hi vero rem ipſam multo propius attingunt.

Quartam argumentationis oratoriæ partem diximus eſſe exornationem, ſive, ut alii vocant, expolitionem. Utroque enim nomine ſic appellata eſt, quod in ea totus fere argumentationis cultus, & ornatus ſit, & in qua maxime orator artis, & ingenii ſui vim oſtendit. Ceterarum enim partium eloquutio prudentis hominis, exornatio autem non niſi diſerti, & eloquentis eſt. Ea vero præcipue locum habet, cum ratio, aut confirmatio, aut etiam propoſitio latentem vim habet, quæ brevi oratione explicari non potuit. Tunc enim prudens orator, ubi quidquid in illa virium, aut gratiæ latebat, ſolerter, & acute penetravit, id auditoribus inſpiciendum, & veluti ſpectandum proponit. Hujus rei infinita apud ſanctos Doctores exempla reperiuntur: quorum ego nonnulla (quo res fiat dilucidior) hoc in loco attexere volui. D. Euſebius Emiſ. de Innocentium cæde agens, hanc propoſitionem ſic exornat: „ Occiduntur, inquit, pro Chriſto parvuli, pro juſtitia moritur innocentia. Hæc propoſitio eſt. Sequitur deinde expolitio: Quam beata ætas, quæ necdum Chriſtum poteſt eloqui, & jam pro Chriſto meretur interfici! nondum opportuna vulneri, & jam idonea paſſioni! Quam feliciter nati, quibus in primo naſcendi limine æterna vita obviam venit! Incurrunt quidem inter ipſa principia acceptæ lucis periculum, & finem ſalutis: ſed de ipſo protinus fine capiunt principia æternitatis. Immaturi quidem videntur ad mortem, ſed feliciter moriuntur ad vitam. Vix dum deguſtaverant præſentem, ſtatim tranſeunt ad futuram. Nondum ingreſſi infantiæ cunas, jam perveniunt ad coronas. Rapiuntur quidem a complexibus matrum, ſed redduntur gremiis Angelorum". Hactenus ille. Idem etiam hanc Iſaiæ ſententiam: Parvulus natus eſt nobis, & Filius datus eſt nobis (quorum alterum ad ſacram humanitatem, alterum ad Divinitatem refert) hoc modo exornat: „ Parvulus, inquit, natus eſt nobis, & Filius datus eſt nobis. Datus eſt ergo ex Divinitate, natus ex Virgine: natus, qui ſentiret occaſum, datus, qui neſciret exordium: natus, qui & matre eſſet junior, datus, quo nec Pater eſſet antiquior: natus, qui moreretur, datus, ex quo vita naſceretur. Ac ſic qui erat, datus eſt, qui non erat, natus eſt.

eſt. Illic dominatur, hic humiliatur, ſibi regnat, & mihi militat“. Divus autem Gregorius parabolam mercatoris quærentis bonas margaritas ad hunc modum & proponit, & exornat: „ Cæleſte regnum negotiatori homini ſimile dicitur, qui bonas margaritas quærit, ſed unam pretioſam invenit; quam videlicet inventam, omnia vendens, emit. Hæc propoſitio eſt. Sequitur deinde ejus exornatio, atque expolitio: Quiſquis enim cæleſtis vitæ dulcedinem, in quantum poſſibilitas admittit, perfecte cognoverit, ea, quæ in terris amaverat, libenter cuncta derelinquit. In comparatione ejus vileſcunt omnia, deſerit habita, congregata diſpergit, inardeſcit in cæleſtibus animus, nihil in terrenis libet, deforme conſpicitur quidquid de terrenæ rei placebat ſpecie; quia ſola pretioſæ margaritæ claritas fulget in mente“. His exornationibus D. Gregorius ubique ſcatet. Quæ enim ſemel expoſuit, iterum latius explicat, & quidquid in ſententia virium latebat, arguta quadam, & peculiari phraſi ſuam in lucem profert. Sic Divus Bernardus in ſermone: „ Gaudete, inquit, in Domino, dilectiſſimi, qui inter continua ſuæ pietatis beneficia indulſit beatum Victorem mundo, cujus multi ſalvarentur exemplo: iterum dico gaudete, quia ſublatus de medio appropinquavit Deo, ut multo plures ejus interceſſione ſalventur“. Hic propoſitio bipartita eſt: quæ duplicem nobis utilitatem a ſanctis viris manare teſtatur, nempe ſuffragii, & exempli. Deinde addit expolitionem, quæ id, quod breviter dictum erat, explicat, & exornat his verbis: „ In terris viſus eſt, ut eſſet exemplo: in cælum levatus eſt, ut ſit patrocinio. Hic informavit ad vitam, illic invitat ad gloriam, factus eſt mediator ad regnum, qui fuit incitator ad opus“. Hactenus Bernardus. Sic etiam D. Cyprianus, dum exemplo viduæ Sareptanæ, quæ Eliam modica farinula pavit, nos ad eleemoſynam invitat; eam huic exemplo addit expolitionem. „ Nec Eliæ cibum petenti obtemperare dubitavit, aut Eliæ filios mater in fame, & egeſtate præpoſuit, nec de abundantia portio, ſed de modico totum datur, & eſurientibus liberis, alter prius paſcitur, nec in penuria, & fame cibus, antequam miſericordia, cogitatur, ut dum in opere ſalutari carnaliter vita contemnitur, ſpiritualiter anima reſervetur. Et illa nondum Chriſtum ſciebat, nondum præcepta ejus audierat, non Cruce,

ce, & Paſſione ejus redempta cibum, & potum pro ſanguine rependebat, ut ex hoc appareat, quantum in Eccleſia peccet, qui ſe, & filios Chriſto anteponens, divitias ſuas ſervat, nec patrimonium copioſum cum indigentium paupertate communicat “. Hoc exemplum oſtendit quonam modo exempla, vel ſimilia, quæ a minori, vel majori ducuntur, exornare, & amplificare debeamus; dum per contentionem imparitas rerum, & circumſtantiarum explicatur, ut quanta ſit in argumento vis, apertius intelligatur. Subjiciam elegantiſſimum aliud ex vita beati Eduardi Regis exemplum, qui virginitatis florem ſimul cum ſanctiſſima uxore ad finem uſque vitæ incorruptum conſervavit. Sic enim in ejus vita ab Arrhievalo monacho, & abbate ſcripta legimus: „ Convenientes igitur in unum Rex, & Regina de caſtitate ſervanda paciſcuntur, nec huic fidei alium, quam Deum, teſtem exiſtimant adhibendum “. Hæc velut propoſitio eſt, quæ rem ſimpliciter, breviterque exponit. Sequitur deinde expolitio, quæ eam eleganter amplificat, & exornat his verbis: „ Fit illa conjux mente, non carne: ille maritus mente, non opere. Perſeverat inter eos ſine actu conjugali conjugalis affectus, & ſine defloratione virginitatis caſtæ dilectionis amplexus. Diligitur ille, ſed non corrumpitur, diligitur illa, nec tangitur: & quaſi nova quædam Abiſag Regem calefacit amore, ſed non diſſolvit libidine: mulcet obſequiis, ſed deſideriis non emollit.

Illud autem hoc in loco admonendum puto, ut cum argutas, breveſque vel ſacrarum Litterarum, vel ſanctorum Patrum, & Philoſophorum ſententias adducimus, quæ multa brevi comprehendant; demus operam, ut ea nos in lucem eruamus, & auditoribus velut ſpectanda proponamus. Quæ res ad hoc genus exornationis pertinet. Hujus generis eſt illa D. Bernardi ſententia: „ Væ his, qui vocantur ad opera fortium, & non aluntur cibo fortium. Idemque de Sponſa innixa ſupra dilectum ſuum ait: Fruſtra nititur, ſi non innititur. Item Seneca: Qui deſiderium clauſit, cum ipſo Jove de felicitate contendat. Hæ ſententiæ, aliæque ſimiles multa, eademque obſervatione digniſſima paucis comprehendunt, quarum vim eccleſiaſtes & diligenter inſpicere, & ponderare, ac deinde in lucem edere, & proferre debet; quod quidem ad hoc genus expolitionis pertinet.

Quod

Quod tamen nemo facile aſſequetur, niſi ad hoc ingenii acumine, & diligenti rei indagine, atque conſideratione juvetur.

Hæc a me tam multis exemplis expoſita ſunt, ut concionator vim; & (ut ita dicam) foecunditatem ſententiarum acute perſpiciens, eam verbis eruere, & explicare norit. Sunt enim quidam adeo ſteriles, atque jejuni (quos Rhetores aridos appellant) qui res non oratorio; ſed dialectico more; ſimplicibus verbis; ſine ulla amplificatione enuncient. Quæ res ad ſcholas magis, & munus diſputandi, quam concionandi accommodata eſt. Aliter enim in ſcholis apud viros doctos, aliter in concione apud populum agendum eſt. Alii contra, dum hoc vitium fugere ſtudent; rem eamdem aliis verbis idem ſignificantibus, ſine ulla figurarum, aut ſententiarum varietate enunciant, quæ res oſtentationi magis; quam utilitati ſervit: Si quis enim exempla, quæ propoſuimus, attentius conſideret, facile deprehendet, in his exornationibus rem quidem eamdem non tam aliis verbis, quam aliis ſententiis, & figuris explicari. Alii vero multo foedius; atque faſtidioſius eamdem ſententiam eiſdem verbis frequenter repetunt, quod vitium Rhetores tautologiam appellant; nec his in mentem venit; quod vulgo dici ſolet, Crambe bis poſita mors.

Exornationem ſequitur concluſio, quæ quando ſit adjicienda, dicentis judicio relinquitur. Non enim ſemper neceſſaria eſt, niſi cum longius oratio vagata fuerit. Tunc enim velut in viam reducere auditores oportet; & totius argumentationis ſummam, quam breviſſime fieri poterit, complecti, ne ſi longa id oratione fiat, auditorum aures eiſdem ſæpe repetitis obtundamus.

CAPUT XI.

De affectibus per totum corpus argumentationis, atque adeo per totam orationem aſpergendis.

Quemadmodum autem orator ſupra dialecticum duas partes; nempe confirmationem, & exornationem addit (quibus potiſſimum tota ejus argumentationis vis, & elegantia continetur) ſic eccleſiaſtes duas item ſupra oratorem

torem addit, nempe affectus, & accommodationem, ſive ad ſingularia deſcenſum. Liceat enim mihi his uti nominibus: Quamvis enim Rhetor per totius cauſæ corpus aſpergi affectus ubicumque rei magnitudo poſtulaverit, præcipiat; hoc tamen ſingulari ratione ad Eccleſiaſtem pertinet, cujus præcipuum munus potius in movendis, quam docendis auditorum animis poſitum eſt; cum homines magis peccent affectu corrupto, quam ignorantia veri. Affectus autem pravi, velut clavus clavo, contrariis affectibus pellendi ſunt.

Cum ſint autem duplices affectus, mites ſcilicet, & acres (quos Græci Ithi, & Pathi nuncupant) utrique pro rerum, quæ dicuntur, natura concitandi ſunt: Ubicumque enim aliquid in ſuo genere magnum, hoc eſt vel maxime miſerabile, vel admirabile, vel deteſtabile, vel indignum, vel etiam periculoſum eſſe, fuerit argumentatione, vel quavis alia ratione comprobatum; tunc affectus, quos ipſa rei natura exigit, movendi ſunt. Exempli cauſa: Cum Maria Moyſis ſoror inſigne illud miraculum, quo patefacta maria iter tutum populo Dei ab Ægypto egredienti præbuerunt, commemoraſſet; ſic erga Deum pio affectu concitatur: „ Quis ſimilis tui in fortibus Domine, quis ſimilis tui? Magnificus in ſanctitate, terribilis, atque laudabilis, & faciens mirabilia ". Verum hoc ad affectus pertinet mitiores. Vehementius tamen ex eodem miraculo Abacuc Propheta aſſurgit, qui cum dixiſſet: Viam feciſti in mari equis tuis in luto aquarum multarum; inclamat protinus: Audivi, & conturbatus eſt venter meus, a voce contremuerunt labia mea. Magnum enim animi ſui timorem, maximamque hujus tantæ rei admirationem, ſtuporemque his verbis teſtatus eſt. Sic etiam ubi immenſam Servatoris noſtri benignitatem expoſuimus, qui pro hominibus, quos in ſe ingratos, & ſceleratos expertus fuerat, terras inviſere, humanam formam induere, ſeque in ſacrificium pro omnibus offerre conſtituit, ut Patris numen eis propitium redderet, illoſque jam morti ſempiternæ deſtinatos, in vitam ſempiternam revocaret: ubi hæc, inquam, ampla oratione expoſuimus; ſic amoris, & grati animi affectus excitamus: „ Hæc igitur benignitas Dei animadverſa non amoris incendium concitabit? non animos ardore pietatis inflammabit? non omnia vitæ pericula adire compellet, ut charitatem

ſan-

ſanguinis profuſione oſtenſam, ſanguinis effuſione penſemus? An non hoc Apoſtolus inſinuavit, cum ait: Charitas Chriſti urget nos? Hoc eſt, tanta vis Dominicæ charitatis non modo excitat, & ſuadet, ſed impellit, & urget, & vim obduratis etiam mentibus infert, ut ſi amare pigebat, redamare ſic amantem non pigeat. Quis enim tam ferreus eſt, cujus præcordia hæc tanta vis dilectionis non molliat "? Sed hi affectus mitiores. Multo tamen acriores illi, in quos idem Apoſtolus ejuſdem beneficii magnitudine propoſita exarſit, cum ait: „ Quis nos ſeparabit a charitate Chriſti? Tribulatio, an anguſtia, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? Certus ſum, quod neque vita " & cetera, quæ ſequuntur, quæ certe admirabilem Apoſtolicæ charitatis vim, & ardorem pari verborum acrimonia, & aſſeveratione præſeferunt. Neque minori affectu, quamvis in diſſimili cauſſa, Jeremias poſt expoſitum idololatriæ peccatum, ipſum Dominum (quod eſt multo acrius) inducit loquentem: „Obſtupeſcite cæli ſuper hoc, & portæ ejus deſolamini vehementer. Duo enim mala fecit populus meus: me dereliquerunt fontem aquæ vivæ &c. Neque minus Moſes in Cant. exarſit, cum ait: „ Generatio prava, atque perverſa! hæccinne reddis Domino, popule ſtulte, & inſipiens? Nonne ipſe eſt Pater tuus, qui poſſedit, & fecit, & creavit te? Et iterum: Gens abſque conſilio, & ſine prudentia eſt. Utinam ſaperent, & intelligerent, ac noviſſima providerent „. Sed commodiſſimum hujus rei exemplum extat primo de Sapient. libr. in quo Oſorius Epiſcopus, poſt nefarium illud ſcelus, quod Judæi in Chriſti Domini morte commiſerunt, expoſitum, & amplificatum, ſic in indignationis affectus erumpit: „ Omnia crimina odii, invidiæ, crudelitatis, immanitatis, & impietatis; non dico, quæ in homines concipi, ſed quæ in Deum ab hominibus audaciſſimis, & profligatiſſimis committi poſſunt, unum in locum collata, minime partem aliquam tam infandi ſceleris conſequentur. Si muta elementa loqui poſſent, ſceleſtiſſimi facinoris crimen illis intenderent, quod interitum rerum omnium moderatori, per quem elementa conſiſtunt, attulerint. Cælum contra illos teſtimonium diceret, quorum ſcelere factum eſt, ut in tenebris, & caligine verſaretur. Terra illos immani ſcelere damnaret, quæ moti-

motibus horrendis, quantum facinus ab impiis hominibus in Chriſti nece commiſſum fuiſſet, indicavit. Mare gentem rebellem, & immanem fluctibus obrueret, quod viderit illius Domini majeſtatem contemni, cujus imperio id in omni turbida tempeſtate obedivit ". Hactenus ille.

D. vero Cyprian. ſerm. de Eleemoſyna, propoſita illa Domini ſententia: Reſpicite volatilia cæli, quæ non ſerunt, neque metunt; contra avaros, & inhumanos his verbis incandeſcit: „ Volucres Deus paſcit, & paſſeribus alimenta diurna præſtantur, & quibus nullus divinæ rei ſenſus eſt, eis nec potus, nec cibus deeſt; tu Chriſtiano, tu Dei ſervo, tu operibus bonis dedito, tu Domino ſuo charo aliquid putas defuturum? Niſi ſi putas, quia qui Chriſtum paſcit, a Chriſto ipſe non paſcitur, aut eis terrena deerunt, quibus cæleſtia, & divina tribuuntur. Unde hæc incredula cogitatio? & unde impia, & ſacrilega iſta meditatio? Quid facit in domo Fidei perfidum pectus? Quid? qui Chriſto omnino non credit, appellatur, & dicitur Chriſtianus? Et mox: Quid tibi, inquit, iſtis ineptis, & ſtultis cogitationibus plaudis, quaſi metu, & ſollicitudine futurorum ab operibus retarderis? quid umbras, & præſtigias quaſdam vanæ excuſationis obtendis? confitere immo quæ vera ſunt, & quia ſcientes non potes fallere, ſecreta, & abdita mentis exprome. Obſederunt animum tuum ſterilitatis tenebræ, & recedente inde lumine veritatis, carnale pectus alta, & profunda avaritiæ caligo cæcavit; pecuniæ tuæ captivus, & ſervus es, catenis cupiditatis, & vinculis alligatus es, & quem jam ſolverat Chriſtus, denuo vinctus es. Servas pecuniam, quæ te ſervata non ſervat, patrimonium cumulas, quod te pondere ſuo onerat: nec meminiſti, quid Deus reſponderit diviti, exuberantium fructuum copiam ſtulta exultatione jactanti: Stulte, inquit, hac nocte expoſtulatur anima tua a te: quæ ergo præparaſti, cujus erunt? Quid divitiis tuis ſolus incubas? quid in poenam tuam patrimonii tui pondus exaggeras, ut quo locupletior ſeculo fueris, pauperior Deo fias " ? Idem de habitu virginum propoſita illa Domini apud Iſaiam (*cap.* 3.) formidanda ſententia: Pro eo quod elevatæ ſunt filiæ Sion, & ambulaverunt extento collo; ſic adverſus corruptum virginum ornatum inſurgit (*Tract.* 2.) „ Exaltatæ (inquit) ceciderunt, comptæ

ptæ turpitudinem, fœditatemque meruerunt, ſerico, & purpura indutæ, Chriſtum induere non poſſunt: auro, & margaritis, & monilibus adornatæ, ornamenta corporis, & pectoris perdiderunt. Quis non id execretur, & fugiat, quod aliis fuerit exitio? Quis id appetat, & aſſumat, quod ad necem alterius pro gladio fuerit, & telo? Si hauſto poculo moreretur ille, qui biberat; venenum ſcires eſſe, quod ille potavit. Si accepto cibo, qui acceperat, interiret; ſcires eſſe letale, quod acceptum potuit occidere: nec ederes inde, nec biberes, unde interiiſſe alios ante conſpiceres. Nunc quanta ignorantia veri eſt animi, quanta dementia, id velle, quod & nocuerit ſemper, & noceat? & putare, quod inde ipſe non pereas, unde alios periiſſe cognoſcas? &c. " quæ in hanc ſententiam ibidem ſequuntur. Hactenus Cyprian.

Hac igitur ratione nos ubi vel letalis peccati gravitatem, vel ſuppliciorum, quæ in gehenna damnati patiuntur, atrocitatem, & æternitatem amplificaverimus, vehementer adverſus eos incandeſcere poterimus, qui tam facile ſine ullo mordentis conſcientiæ ſtimulo, tot letalia crimina pro rebus nihili committunt. Qui plane licet non verbis, tamen operibus ipſis, & moribus teſtari videntur, ſe neque divinæ juſtitiæ ſeveritate commoveri, nec magnifica Dei promiſſa æſtimare; immo ea pro nihilo ducere, atque rerum omnium Domino quodammodo dicere: Neque tuam, Domine, gratiam, & amicitiam, & paternam curam, & providentiam, quam mihi in præſenti vita offers, magnifacio, nec cæleſtem hæreditatem, quam in futura mihi polliceris, accipio. Tua tibi dona habeto, & cui volueris donato: Ego enim momentaneam carnis voluptatem, aut exiguum pecuniæ lucrum omnibus iſtis tuis promiſſis, & Sanguini etiam a te in Cruce profuſo antepono. Quid igitur hoc contemptu, & mentis cæcitate horribilius? quid execrabilius? An ſenſum ullum habere exiſtimandi ſunt, qui in tam horrendam cæcitatis noctem inciderunt? Hoc igitur modo poſt rei alicujus magnitudinem argumentis probatam, aut amplificatam excandeſcere, & auditorum affectus incendere, pro rerum, de quibus agimus, natura valebimus. Quam rem (quoniam eſt in dicendo protentiſſima) Quintilianus de ratione

tione movendi affectus differens (*Inſtit. lib. 7.*) commendat his verbis: „ Huc igitur incumbat orator, hoc opus ejus, hic labor eſt, ſine quo cetera nuda, jejuna, infirma, & ingrata ſunt: adeo ut velut ſpiritus operis hujus, atque animus eſt in affectibus commovendis “. Hæc ille. Quod ſi agentibus in foro cauſas hoc officium tantopere commendatur, cum tamen in quibuſdam bene inſtitutis civitatibus ſine prooemio, & ſine affectibus oratores dicere juberentur; quid de concionatore dicendum, cujus vel ſolum, vel præcipuum munus eſt, auditorum animos commovere, & ad timorem Domini, peccati odium, mundi contemptum, & cæleſtium rerum amorem, ceteroſque pios affectus auditorum animos inflammare? Quomodo autem hoc fieri debeat, ſequenti libro (in quo de amplificandi ratione, & affectibus concitandis agendum nobis eſt) paullo latius explicabimus.

CAPUT XII.

De accommodatione, ſive ad ſingularia deſcenſu.

Alteram vero concionatoris partem accommodationem, ſive ad ſingularia deſcenſum appellare volui, quod ejus proprium ſit ubi aliqua moralis ſententia generatim definita, & probata eſt, ad ſingulares virtutum, aut vitiorum actiones deſcendere; ad illas exhortantes, & ab his deterrentes. Hic enim (ut ante docuimus) totius concionis ſcopus eſt, ad quem omnia referenda ſunt. Cum enim moralis doctrinæ finis non ſpeculatio, ſed actio ſit, quæ circa ſingularia opera verſatur; debet utique is, qui utiliter doctrinam hanc tractare velit, quæcumque hac de re in commune dixerit, ad ſingulares actiones accommodare. Hinc apud Iſaiam Dominus, cum graviſſimis verbis Judæorum pravitatem, & impietatem accuſaſſet, & futuram regni vaſtitatem prænunciaſſet; quid illis faciendum eſſet, quo infenſum ſibi numen placarent, ſubjecit his verbis: „ Lavamini, mundi eſtote, auferte malum cogitationum veſtrarum ab oculis meis, quieſcite agere perverſe, diſcite benefacere, quærite judicium, ſubvenite oppreſſo, judicate pupillo, defendite viduam, & venite, & arguite me, dicit Dominus “.

Jam

Jam vero Magiſter cæleſtis hoc idem in Evangelio facit. Cum enim multa de formidabili judicii die prænunciaſſet, ex iis, quæ dixerat, ſalutaria protinus documenta intulit his verbis: „ Attendite autem vobis, ne forte graventur corda veſtra in crapula, & ebrietate, & curis hujus vitæ, ſuperveniat in vos repentina dies illa; tamquam laqueus enim ſuperveniet in omnes, qui ſedent ſuper faciem omnis terræ. Vigilate itaque omni tempore orantes, ut digni habeamini fugere iſta omnia, quæ futura ſunt, & ſtare ante Filium hominis “. Ad hunc quoque modum regius Propheta, ubi potentiam, & juſtitiam regni Chriſti expoſuit, eam ſententiam ad vitæ inſtitutionem tranſtulit, dicens: „ Et nunc Reges intelligite, erudimini qui judicatis terram: ſervite Domino in timore, & exultate ei cum tremore: apprehendite diſciplinam “ &c. D. autem Gregorius locum illum beati Job enarrans: „ Si fructus terræ comedi abſque pecunia;“ propoſitionem, exornationem, & accommodationem breviter his verbis complexus eſt: „ Fructus terræ abſque pecunia comedere, eſt ex Eccleſia quidem ſumptus accipere, ſed eidem Eccleſiæ prædicationis pretium non præbere. Terræ igitur fructus abſque pecunia comedit, qui Eccleſiæ commoda ad uſum corporis percipit, ſed exhortationis miniſterium non impendit. Quid ad hoc nos Paſtores dicimus, qui adventum diſtricti Judicis præcurrentes, officium quidem præconis ſuſcepimus, ſed alimenta Eccleſiaſtica muti manducamus “? Sed hæc breviter dicta ſunt.

Nos in concione quadam (*Dominic.* 4. *Quadrag.*) paullo fuſius locum illum Joan. 6. „Hoc autem dicebat tentans eum;“ perſequuti ſumus. Ubi enim docuimus, tentationes a Deo permitti, cum ob varias cauſas, tum vel maxime, ut homines firmitatem, vel infirmitatem ſuam agnoſcerent, ſic intulimus; „ Perfecta enim virtus eſt, quæ tentata non corruit, quæ laceſſita non vincitur, quæ nec ſecundis rebus effertur, nec anguſtis contrahitur, quæque tam firmas in anima radices egit, ut quemadmodum ignis vehementi aura exagitatus adeo non extinguitur, ut magis etiam accendatur; ita ipſa multis modis impugnata non modo victa non ſuccumbit, ſed etiam (ut quidam eleganter dixit) inflicto vulnere vireſcit. Ex hac autem doctrina, quæ vera, quæ falſa, quæ conſummata, quæ imperfecta

 vir-

virtus ſit, conjectura colligere licet. Itaque non eſt perfecte pudica mulier, quæ a nemine impetita pudicitiam retinet; ſed quæ multis modis tentata, illibatum, & integrum conſervat pudorem. Non eſt item perfecte manſuetus, qui nulla laceſſitus contumelia non iraſcitur, ſed qui conviciis affectus nihil acerbum reſpondet. Non eſt perfecte humilis, qui honores non appetit; ſed qui ſublatis etiam, & ereptis non indignatur. Non eſt perfecte patiens, cui ad votum omnia cedunt; ſed qui in mediis calamitatibus poſitus cum Propheta dicere poteſt: Probaſti, Domine, cor meum, & viſitaſti nocte &c. Non eſt perfecte obediens, qui nullum inobedientiæ crimen admiſit; ſed qui propria voluntate, & judicio reluctante alienum ſequitur imperium, atque judicium“. Hoc exemplo aperte liquet, quantum lucis, & utilitatis doctrinæ adjiciatur, cum ad hæc ſingularia deſcenditur. Hac enim ratione, qui audiunt, ſeipſos explorare ſciunt, & quid de ſeipſis ſentire debeant, judicare.

Illud etiam hoc in loco admonendus concionator eſt, ut non ſolum peracta argumentatione ad hanc ſingularium rerum enumerationem deſcendat; ſed frequenter etiam alias, ubicumque ſe illi occaſio docendi obtulerit. Quicumque enim vere, & ex animo prodeſſe ceteris ſtudent, hanc præcipue docendi rationem ſequi debent. Sic Paulus Doctor gentium multa virtutum officia in Epiſtolis ſuis fidelibus commendat. Quam multa enim ad Romanos cap. 12. congerit, cum ait: „ Obſecro vos, fratres, per miſericordiam Dei, ut exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viventem, ſanctam, Deo placentem “ & cetera, quæ uſque ad finem capitis ſequuntur. Quæ vir divinus humanæ eloquentiæ expers, tanta eloquentia perſequitur, totque ſententiarum, & verborum luminibus exornat, ut nihil nec uberius, nec elegantius dici potuiſſe videatur.

Sed ne exemplis omnia ex ſacris litteris petamus, duo adjiciam ex una D. Euſebii Emiſſeni homilia (*Epiphaniæ*). Illum namque Evangelicæ lectionis locum, quo Magi per aliam viam in regionem ſuam reverſi memorantur, explanans, ſic ad ſingulares actiones accommodat: „ Illud quoque, quod per illam viam regreſſi ſunt, intelligamus, utilitati, ac ſaluti noſtræ peculiarius convenire. Viæ enim immutatio, vitæ intelligitur emendatio. Nos ergo per alias incedi-

cedimus vias, quando veterem abnegamus hominem, quando ſuperbiam ſuſcepta humilitate deponimus, quando ad patientiam ab iracundia mentem deflectimus, quando veteres voluptates, & conſuetudines priſtinas, & deſideria antiqua damnamus. Ad viam utique aliam de errore tranſimus, quando univerſas concupiſcentias honeſtatis, ac paupertatis amore calcamus, quando caſtitate luxuriam ſubjugamus, ſiniſtras ſemitas relinquentes, dextro tramite iter ſpiritale conficimus". Hæc ille. Et paullo inferius, cum nos ad Chriſti imitationem, & vias ejus ſequendas hortatur, ſic rem univerſam in partes diſtribuit: „ Certum eſt, inquit, quia Chriſti capimus vias, cum relicto itinere terreno, iter ſpiritale conficimus, quando obedientia, & humilitas mentis gubernaculum moderantur, quando terrenis cupiditatibus repudiatis, ſpes futurorum illuminatam occupat mentem, quando illam bonorum cæleſtium pulchritudinem cordis ima ſuſpirant. Per ſalutiferas gradimur vias, quando anima, damnatis omnibus præſentium rerum voluptatibus, id potius cogitat, quando ſepoſitura ſit tabernaculum corporis ſui, rurſumque illud reſurrectionis tempore receptura, ut cum eodem recipiat, prout geſſit, ſive bonum, ſive malum".

Videbor cuiquam fortaſſe longior in hac admonitione fuiſſe; deſinet tamen mirari quiſquis concionatorum officium, & quorumdam ex ipſis abuſum conſideraverit. Moleſtiſſime enim fero nonnullos ita muneris, & inſtituti ſui oblitos, ut nihil minus agant, quam quod ex præſcripto ſibi munere agere tenentur. Cum enim hoc ſit concionatori propoſitum, ut quæcumque dicit, ad animarum ſalutem, ad caſtigandos hominum mores, ad virtutis præcepta tradenda, ad mundi contemptum, ad divini numinis timorem pariter, & amorem, ceteraque his ſimilia dirigere debeat; quidam per res otioſas, & ſupervacaneas ita vagantur, ut miſeri auditores, qui eo confluxerant, quo ſalutarem aliquam doctrinam haurirent, aridi prorſus, atque jejuni a concione redeant. Quis autem ferat Medicum, cui æger commendatus eſt, aliud agere, & officii ſui curam negligere? Quiſquis igitur apte dicere, & officio ſuo ſatisfacere cupit, instar periti ſagittatoris nuſquam oculos a miniſterii ſui ſcopo deflectat, ut ad illum totam orationis ſuæ vim dirigat. Itaque, ut cementarii numquam vel unum lapidem in ædificio col-

 locant,

lecant, quin ſtatim amuſſim & regulam adhibeant, quæ recte, an ſecus collocatus ſit, explorent; ita fidelis, ac prudens divini verbi diſpenſator quæcumque dicere inſtituit, ad hanc regulam expendere debet. Itaque cum aliquid ad dicendum excogitavit, a ſeipſo inquirat, quid hoc ad animarum ſalutem? quid ad bonos mores componendos? quid ad vitam hominum rectis inſtitutis moderandam? Quod ſi ad hoc minus pertinet, quamlibet illud ſibi ſubtiliter, & acute excogitatum videatur (ſi recte ſapit, nec ſe populo venditare cupit) tamquam otioſum, & ab inſtituto ſuo alienum repudiabit. Sed operæ pretium tamen me facturum puto, ſi omnia ea, quæ ad orationem ſuam eccleſiaſtes accommodare, atque deflectere debeat, hoc in loco, velut in tabella quadam ſpectanda, propoſuero.

Ubi concionator ſuggeſtum conſcenderit, & circumfuſam ex eo turbam fuerit contemplatus; proponat ſibi in animo, illam eſſe ægrotorum multitudinem, qui piſcinam olim circumſiſtebant, ut a morbis ſuis liberarentur: ſe vero velut Angelum eſſe cælitus miſſum, qui variis divini verbi medicamentis non unum aliquem, ſed omnes, qui adſunt, ſanare ſtudet. Fingat igitur primo, multos ibi eſſe claudos, qui viam quidem veritatis agnoſcant; inertia tamen, & languore animi, ac laboris metu deterriti, per eam ingredi detrectent. Alios vero eſſe aridos, qui nullum devotionis, nullum humanitatis, & miſericordiæ ſuccum habeant. Alios autem cæcos, qui nulla divinarum rerum cognitione illuminati, in tenebris ambulent, & paſſim offendant. Sunt & alia his finitima vitia, quæ pius concionator ſæpe lamentatur. Cernit enim, alios avaritiæ, & ambitionis facibus inflammari: qui videlicet pecuniam, & inanes ſeculi honores pro Deo colunt; alios livore, & invidia contabeſcere, alios fraterno odio, & vindictæ cupiditate æſtuare; alios ſuperbiæ ſpiritu efferri, ceteroſque præ ſe ipſis faſtidire, atque deſpicere, alios libidinis concupiſcentia uri, alios ira præcipites ferri, ceteroſque aut convitiis, & maledictis inſectari, aut diris omnibus devovere: alios contra ſervili animo blandiri, & turpiter majoribus adulari, alios, qui animas ſuas venales habent, quas pro rebus nihili ſub dæmonis, & peccati jugum mittunt. Quid vero illos referam, qui fluxum cogitationum, & affectuum quodammodo pa-

tiun-

riuntur, qui nullum eis obicem ponunt, neque ullum juſti, & injuſti delectum habent? Quid illos commemorem, qui eodem (ut ita dixerim) fluxu in oculis, & lingua laborant: qui videlicet nullam oculis cuſtodiam, nullum linguæ froenum adhibent; ſed quidquid illis in buccam venerit, effutiunt, & quidquid vident, concupiſcunt? quid illos, qui paralyſis morbo diſſoluti, ad omnia ſpiritualia, atque divina adeo inſenſibiles effecti ſunt, ut non modo ſine ullo doloris ſenſu peccent; ſed lætentur etiam, cum malefecerint, & exultent in rebus peſſimis? Quid illos, quorum Deus venter eſt, qui omnia vitæ ſtudia ad corporis indulgentiam, & voluptatem referunt, nullamque aut animæ ſuæ, aut futuræ vitæ rationem habent, perinde atque omnia ſimul cum vita finirentur, nullamque futurorum ſpem haberent? Adde his etiam ſex illa ſcelera, quod odit Dominus, & ſeptimum, quod deteſtatur anima ejus: nempe oculos ſublimes, linguam mendacem, manus effundentes innoxium ſanguinem, cor machinans cogitationes peſſimas, pedes veloces ad ad currendum in malum, proferentem mendacia, teſtem fallacem, & eum, qui ſeminat diſcordias inter fratres. Sed in his fere omnibus adverſus homines delinqnimus.

Quid vero illa, quanto atrociora, quæ adverſus cæleſtem Patrem committimus, quem ſupra omnia diligere, in quo ſpem omnem, & felicitatem noſtram collocare, cujus mandatis obedire, cujus ſanctum Nomen venerari, quem rebus omnibus anteferre, cui immortales pro innumeris ejus in nos beneficiis gratias agere, quem in ore, & corde ſemper habere, ac de eo dies noctesque cogitare deberemus? Quam longe autem Chriſtianorum multi ab hoc officiorum obſequio diſtant, qui (ut Apoſtolus ait) ſine Deo in hoc mundo vitam agere videntur? His igitur morbis reputet eccleſiaſtes, pleroſque eorum, qui illum audiunt, laborare, qui omnes ſunt ad mortem, & mortem quidem ſempiternam. Quid ergo indignius, quam eum, qui tot, tantiſque malis curandis deſtinatus ſit, per aëra quodammodo volitantem muſcas venari, & aliud agere, quo tempore tantis malis ſalutarem opem ferre deberet?

Quia vero ad Medicum ſpectat non ſolum morbos curare, ſed integris etiam tuendæ ſanitatis præcepta dare; in hoc quoque eccleſiaſtes Medici curam, & ſolertiam imitabitur:

bitur: præſertim cum non ſatis ad perfectam juſtitiam ſit, a malo declinare, niſi bonum facias. Ubi ergo a malis deterruerit, ad bona quoque opera, hoc eſt, ad omnia virtutum officia exhortari debet, maxime cum vitia adverſarum virtutum actionibus ſuperanda ſint. Ad ea vero præcipue ſtimulare debebit, quæ, præterquam quod virtutes egregiæ ſunt, ad aliarum quoque virtutum ſtudia plurimum juvant. In hoc autem genere primas tenent aſſiduum precandi officium, Dominicæ paſſionis, ceterorumque divinorum beneficiorum ſedula meditatio, Sacramentorum frequentior uſus, devota piorum librorum lectio, affectuum cohibitio, diligens, ac ſollicita cordis cuſtodia, carnis caſtigatio, externorum ſenſuum, ac præcipue oculorum, & linguæ moderatio, & omnia miſericordiæ, & humanitatis opera, ſive quæ corporibus, ſive quæ animabus proximorum impendimus. Poſtremo Eccleſiaſtes, exemplo Pauli, omnibus omnia fieri, & in omnes ſe formas velut alter Protheus transformare debet, ut omnes faciat ſalvos. Alios enim terrere, alios in ſpem allicere, alios conſolari ſtudeat (qui videlicet variis calamitatibus, & ærumnis premuntur; cum omnia, quæ ſcripta ſunt, ad noſtram doctrinam ſcripta ſint, ut per patientiam, & conſolationem Scripturarum ſpem habeamus) ſtantes confirmet, lapſos erigat, puſillanimes confortet, currentibus calcar addat, obſirmatos in ſceleribus ſuis divini judicii metu perterreat, & ſingulis quibuſque convenientia ſalutis medicamenta adhibeat. Deinde vero ad varios hominum ſtatus, atque fortunas, variaque vitæ officia inclinanda oratio eſt. Quod quidem Apoſtolus in fine epiſtolarum ſuarum facere ſolet, cum dominis & ſervis, parentibus & filiis, viris & uxoribus, viduis, atque divitibus hujus ſeculi, quid quiſque in ſtatu ſuo facere debeat, ſollicite præſcribit. Quod etiam Joannes Baptiſta fecit, dum omnibus ad ſe confluentibus, pro cujuſque perſonæ conditione, varie tradidit præcepta vivendi. Ad hæc igitur, & his ſimilia, quæcunque dicimus, flectere debemus, ſi pie, fideliter, atque prudenter cæleſtis doctrinæ panem eſurientibus frangere, non populi plauſum captare volumus. Nec tamen ſic dicenti ſalutaris plauſus deerit. Multis namque experimentis conſtat, nulla magis re populum capi, nullamque attentius audire, quam quæ vulneribus ſuis curandis accommodata eſt.

CA.

CAPUT XIII.

De Sententiarum, & Epiphonematum ornamentis.

Sententiæ, & Epiphonemata inter varia elocutionis ornamenta numerantur. Quæ tamen, quoniam cum inveniendi ratione maxime conjuncta ſunt, hoc in loco adſcribere libuit: præſertim quod, quemadmodum affectus, & accommodationes argumentationi oratoriæ adjunximus, & velut partes ejus fecimus, ita & ſententiæ, & epiphonemata cum ipſa argumentatione frequenter commiſcentur. Quod tamen ornamenti genus, qui brevitati nimium ſtudent, negligere ſolent; qui neſciunt, quantam non modo decoris, ſed etiam utilitatis partem orationi detrahant. Hac autem in re mihi etiam concionator ab oratore diſtare videtur; quod hic raro, & verecunde admodum his ornamentis utitur (ne magis vitam hominum inſtituere, quam cauſam agere videatur) concionator autem, cum non cauſas agat, ſed mores hominum inſtruat, his duabus orationis virtutibus maxime utitur; idque adeo ut ſanctorum Evangeliorum enarrationes in hac præcipue re poſitæ ſint, ut ubicumque occaſio tulerit, ſententias, & epiphonemata eruamus, quibus mores, & vitam hominum inſtituamus, quas cum variis Scripturarum, & SS. Patrum teſtimoniis confirmamus, plenam concionem efficimus. Quominus mirandum eſt, ſi nos hiſce duabus virtutibus magis, quam oratores, utamur, eaſque inter inventionis præcepta numeremus.

Sententia autem eſt oratio ſumpta de vita, quæ aut quid ſit, aut quid eſſe oporteat in vita, breviter oſtendit, hoc modo: Difficile eſt primum virtutem revereri, qui ſemper ſecunda fortuna ſit uſus. Item: Liber is eſt exiſtimandus, qui nulli turpitudini ſervit. Item: Egens æque eſt is, qui non ſatis habet, & is, cui nihil ſatis poteſt eſſe. Item: Optima vivendi ratio eſt eligenda, eam jucundam conſuetudo reddet. Hujuſmodi ſententiæ ſimplices non ſunt improbandæ, propterea quod habet brevis expoſitio, ſi rationis nullius indiget, magnam delectationem. Sed illud quoque probandum eſt genus ſententiæ, quod confirmatur ſubjectione rationis, hoc modo: Omnes bene vivendi rationes in virtu-

te ſunt collocandæ, propterea quod ſola virtus in ſua poteſtate eſt; omnia, præter eam, ſubjecta ſunt fortunæ dominationi. Item: Qui fortunis alicujus inducti, amicitiam ejus ſequuti ſunt, hi, ſimulac fortuna dilapſa eſt, devolant omnes; cum enim receſſit ea res, quæ fuit conſuetudinis cauſa, nihil ſupereſt, quare poſſint in amicitia retineri. Sunt item ſententiæ, quæ duplices efferuntur, vel ſine ratione, vel cum ratione, hoc modo: Errant, qui in proſperis rebus omnes impetus fortunæ ſe putant fugiſſe; ſapienter cogitant, qui temporibus ſecundis caſus adverſos reformidant. Cum ratione, hoc pacto: Qui adoleſcentium peccatis ignoſci putant oportere, falluntur; propterea quod ætas illa non eſt impedimento bonis ſtudiis: at hi ſapienter faciunt, qui adoleſcentes maxime caſtigant, ut quibus virtutibus omnem vitam tueri, eas in ætate maturiſſima velint comparare. Hæc omnia ex Herenniana Rhetorica. His porro ſententiis, quæ ex contrariis rebus conſtant, Salomon in Prover. frequentiſſime utitur. Lege cap. 10. cujus eſt initium: „ Filius ſapiens lætificat patrem; filius vero ſtultus mœſtitia eſt matris “. Undecimum quoque eiſdem ſententiis refertum eſt: „ Statera doloſa abominatio eſt apud Deum, & pondus æquum voluntas ejus“ & cetera, quæ ſequuntur.

Quintilianus ſententiis addit, quas Græci Gnomas vocant: quod nomen ex eo acceperunt, quod ſimiles ſint conſiliis, atque decretis. Sub hoc autem nomine Adagia, quæ inſignem aliquam ſententiam continent, comprehendimus, quæ non vulgarem orationi & fidem, & ornamentum addunt, quorum non eſſe inops eccleſiaſtes in lingua ſua debet. Quamvis in hoc genere quædam nimium humilia, ac pæne ſordida ſunt, quæ dicentis auctoritatem, & gravitatem minuunt. Sunt item ſententiæ ad rem tantum relatæ, ut: Nihil eſt tam populare, quam bonitas. Item ad perſonam, quale eſt illud: Princeps, qui vult omnia ſcire, neceſſe habet multa ignoſcere. Sunt autem ſententiæ rectæ, ſunt & figuratæ. Rectæ ſunt: Tam deeſt avaro quod habet, quam quod non habet. Figuratæ autem, ut: Uſque adeo ne mori miſerum eſt? Recte enim dixiſſet: Mors miſera non eſt; ſed illud tamen acrius. Rectum eſt: Nocere facile, prodeſſe difficile. Sed vehementius Medea apud Ovidium dicit: Servare potui, perdere an poſſim rogas? Vertit

tit autem hanc pæne ſententiam ad perſonam Cicero : „ Nihil, inquit, habet, Cæſar, nec fortuna tua majus, quam ut poſſis, nec natura melius, quam ut velis conſervare quamplurimos “.

Eſt ſententiarum genus, non illud quidem petitum ab auctoribus, ſed a nobis ad præſentis commoditatem confictum. Eas licebit omnibus orationis partibus admiſcere. Atque adeo unus locus complures ſæpenumero ſententias parit. Incidunt enim & in enarrando, & in movendis affectibus, non ſolum in probationibus. Quin etiam haud raro tranſitiones per ſententias fiunt, quæ ſi in loco adhibeantur, haud mediocrem orationi copiam adjungent, neque id ſine gravitate, aut gratia. Sunt etiam ſententiæ, quæ Catholicæ dicuntur, vulgo jam ab omnibus receptæ, qualis illa: Invidentia ipſa ſui ſupplicium eſt. Et: Ira eſt brevis ad tempus ſtultitia. Eſt & aliud tacitum, & acutum ſententiæ genus, quod frequenter epithetis conficitur: ut, præceps juventa, inconſultus amor, eſca malorum voluptas, moroſa, ac difficilis ſenecta, vitiorum expultrix philoſophia, humanæ vitæ ſpeculum comoedia, vitæ magiſtra hiſtoria. Sic Virgilius: „ Et cæco carpitur igne “. Quod Ovidius explicuit dicens: „ Tectus magis æſtuat ignis “. Item in narrando: Pars major vincit meliorem; explicabis ſi dixeris: Fere fit, ut pars major vincat meliorem.

Quiſquis igitur concionem ſuam hujuſmodi ſententiis ornare vult, omnes autem velle debent, rerum naturam, de quibus dicit, prudenter exploret, & quidquid in illis, quod ad vitæ inſtitutionem faciat, introſpexerit, brevi oratione explicet. Ut enim ante diximus, ſententia eſt, quæ quid ſit in vita, aut quid eſſe oporteat, breviter oſtendit. Aliquando enim ex his, quæ dicuntur, ſententiæ manant: aliquando vero, ut cauſæ, & rationes eorum, quæ dicimus, afferuntur. Sic Divus Gregorius (*in homil.*) ex Phariſæorum murmure adverſus Dominum, quod peccatores reciperet, in hunc modum philoſophatur: „ Ex qua re colligimus, quia vera juſtitia compaſſionem habet, falſa vero indignationem “. Interdum etiam ex una aliqua ratione plures ſententiæ conſequuntur. Sic Seneca in epiſtola ad Polyb. conſolatoria de morte fratris: „ Illud quoque te adjuvet cogitantem, non injuriam tibi factam, quod talem fra-

fratrem amiſiſti, ſed beneficium datum, quod tam diu pietate ejus tibi uti, fruique licuit. Iniquus eſt, qui muneris ſui arbitrium danti non reliquit. Avidus, qui non lucri loco habet, quod accepit; ſed damni, quod reddidit. Ingratus eſt, qui injuriam vocat finem voluptatis. Stultus, qui nullum fructum eſſe putat bonorum, niſi præſentium: qui non & in præteritis acquieſcit, & ea judicat certiora, quæ abierunt, quia de illis, ne deſinant; non eſt timendum: Nimis anguſtat gaudia ſua, qui eis tantummodo, quæ habet, ac videt, frui ſe putat, & habuiſſe eadem pro nihilo ducit". Divus vero Cyprianus (*in Epiſt.*) ſententiis pro rationibus utitur ad confirmanda ea, quæ ſuadet, his verbis: „ Neque perſecutio ſola metuenda eſt, & ea, quæ ſubruendis, ac dejiciendis Dei ſervis aperta impugnatione grasſantur. Facilior cautio eſt, ubi manifeſta formido eſt; & ad certamen animus ante præſtruitur, quando ſe adverſarius confitetur. Plus metuendus eſt, & cavendus inimicus, cum latenter obrepit; cum per pacis imaginem fallens, occultis acceſſibus ſerpit". Idem in Epiſt. ad Confeſſ. ut felicibus confeſſionis ſuæ initiis finem adjungant, ſic ait: „ Danda vobis opera eſt, ut poſt hæc initia ad incrementa quoque veniatur, & conſummetur in vobis, quod jam rudimentis felicibus eſſe cœpiſtis". Hæc propoſitio eſt, cui rationes ex ſententiis ſubjiciuntur, hoc modo: „ Parum eſt adipiſci aliquid potuiſſe; plus eſt quod adeptum eſt, poſſe ſervare. Sicuti & fides ipſa, & nativitas ſalutaris non accepta, ſed cuſtodita vivificat. Nec ſtatim conſecutio, ſed conſummatio hominem Deo ſervat". Hæc fere de ſententiarum ornamentis Rhetores præcipiunt, in quibus qui volet eſſe dives, legat ex Ethnicis quidem ſcriptoribus Senecam; ex noſtris vero Divum Gregorium, qui in hac virtute principes extiterunt.

Sententiis epiphonemata, quod tenui limite ab illis dividantur, adjunximus. Eſt autem epiphonema, ut Fabius ait, rei narratæ, vel probatæ ſumma acclamatio. Quale eſt illud: tantæ molis erat Romanam condere gentem. Quia vero hæc definitio ſuboblcura eſt, illam ego rudi, quod ajunt, Minerva explicandam curabo. Cujus explicationem facile intelliget quiſquis vel paullulum in dialectica

arte

arte verſatus fuerit. Ea enim, quæ dialectici vel ex definitionibus, vel expoſitionibus, aut concluſionibus inferunt, corollaria vocant. At epiphonema (de quo nunc agimus) quædam corollarii ſpecies eſt. Corollarium namque latiſſime patet. Omnia enim, quæ ex antedictis referuntur, ſive unum, ſive multa ſint, corollaria appellantur. Epiphonema autem corollarium quidem eſt, ſed ad certam, definitamque materiam contractum. Non enim quidquid ex rebus, quas tractavimus, elicitur, epiphonema eſt; ſed id ſolum, quod admirationem, vel rei, de qua agitur, amplificationem, vel inſignem aliquam ſententiam continet. Sic Cicero pro Milone: „ Pudicitiam cum eriperet militi Tribunus in exercitu C. Marii, propinquus ejus Imperatoris interfectus ab eo eſt, cui vim afferebat". Hic breviter res geſta narrata eſt. Subdit protinus Cicero epiphonema hoc modo: „Facere enim probus adoleſcens periculoſe, quam turpiter perpeti maluit". Hæc ſententia ex re narrata aperte conſequitur, quæ adoleſcentis conſtantiam, atque virtutem amplificat, quando is cum periculo etiam vitæ flagitium a ſe propulſavit. Interdum etiam epiphonema cauſam continet facti, cum videlicet ex natura rei cauſa colligitur. Ut enim ex cauſis effectus, ita ex effectibus intelliguntur cauſæ. Tale eſt illud Joannis: „ multi etiam ex Principibus crediderunt, ſed ptopter Phariſæos non confitebantur, ne de Synagoga ejicerentur". Hic effectus eſt. Subdit autem Evangeliſta cauſam: „ dilexerunt enim magis gloriam hominum, quam gloriam Dei". Hæc oratio & cauſam continet facti, & ſententiam ad perſonas relatam. Sulpitius Severus in vita D. Martini, poſtea quam illam ſancti viri in agone mortis conſtituti orationem commemoraſſet: „Domine ſi adhuc populo tuo ſum neceſſarius, non recuſo laborem, fiat voluntas tua" hujuſmodi epiphonema ſubjecit: „O virum ineffabilem, nec labore victum, nec morte vincendum, qui nec mori timuit, nec vivere recuſavit"! Hac eadem ratione in quavis Evangelica lectione multa ſimilia his epiphonemata colligere licet. Sumamus (exempli gratia) Matthæi Evangeliſtæ vocationem, ejuſque obedientiam, & publicanorum convivium. Quam multa hac ſacra lectione epiphonemata, quæ admirationem, & amplificationem continent, colligere licet! Quam larga enim illa Domini pie-

tas

tas, & miſericordia, quæ publicanum ad Apoſtolici, & Evangelici muneris dignitatem vocavit! Item: Quam ſtupenda judicia Dei, qui multis aliis juſtitiæ cultoribus prætermiſſis, hominem turpi negotio victitantem ad tantam gloriam eligere voluit! Quanta item vis illa divini Spiritus, qui unico verbo ita cor hominis immutavit! Quanta rurſus illa obedientia, quæ ad unum vocantis Domini verbum, quæ habebat, omnia deſeruit! Quanta item ejuſdem charitas, & alacritas, quæ amicos, & publicanos ad Domini convivium invitavit, ut ejus monitis, & exemplis, ſuaviſſimoque convictu in ejus amorem raperentur, & exemplo ſuo relictis omnibus eumdem Dominum ſequerentur! Præterea, quanta ejuſdem Domini benignitas, charitas, & humilitas, qui neque peccatorum convivia dedignatus eſt, quo illos ad ſe benigne traheret, neque Pharifæorum obtrectationes curavit! Ac deinde, quanta Pharifæorum malitia, qui virtuti, qua ipſi carebant, vitii nomen impoſuerunt, ne in hoc charitatis officio Chriſto Domino inferiores viderentur! Hæc omnia non dubium, quin epiphonemata ſint, quæ ex ſacra hac hiſtoria colliguntur: quæ nos fuſius perſequentes, integram concionem in ejuſdem Apoſtoli feſto confecimus.

Mirus eſt in hoc genere Divus Ambroſius, qui Agnetis Virginis fortitudinem, atque conſtantiam in tam tenera ætate, hac potiſſimum orationis virtute illuſtrat, & amplificat. Sic enim ait: „ Nomen virginis titulus eſt pudoris; appellabo Martyrem; prædicavi ſatis. Prolixa laudatio eſt, quæ non quæritur, ſed tenetur. Hanc ſenes, hanc juvenes, hanc pueri canant. Nemo eſt laudabilior, quam qui ab omnibus laudari poteſt. Quot homines, tot præcones, qui martyrem prædicant, dum loquuntur. Hæc duodecim annorum martyrium feciſſe traditur. Quo deteſtabilior crudelitas, quæ nec minuſculæ pepercit ætati. Immo magna vis Fidei, quæ etiam ab illa teſtimonium invenit ætate. Fuitne in illo corpuſculo vulneri locus? Et quæ non habuit quo ferrum reciperet; habuit quo ferrum vinceret. Novum Martyrii genus. Nondum idonea pœnæ, & jam matura victoriæ: certare difficilis, facilis coronari. Non ſic ad thalamum nupta properaret, ut ad ſupplicii locum. Flere omnes, ipſa ſine fletu. Mirari plerique, quod tam facile

vitæ

vitæ ſuæ prodiga, quam nondum hauſerat, jam quaſi perfuncta donaret. Stupere univerſi, quod jam Divinitatis teſtis exiſteret, quæ adhuc arbitra ſui per ætatem eſſe non poſſet. Effecit denique, ut ei de Deo crederetur, cui de homine adhuc non credebatur; quia quod ultra naturam eſt, de Auctore naturæ eſt. Stetit, oravit, cervicem inflexit. Cerneres trepidare carnificem, quaſi ipſe addictus fuiſſet: tremere percuſſoris dexteram, pallere ora alieno timentis periculo, cum puella non timeret ſuo “. Hactenus Ambroſius. In cujus oratione facile ſtudioſus lector epiphonemata ſingulis pæne periodis adjecta deprehendet: quæ non vulgari acumine rem per ſe alioqui illuſtrem, illuſtriorem, atque mirabiliorem reddunt.

Eſt autem hoc pulcherrimum orationis ornamentum, in quo quidem abundant, qui ingenii acumine plurimum valent. Quo enim plenius rei naturam comprehendunt, eo plura ex his, quæ dicta ſunt, colligunt: quæ ubi rem amplificant, epiphonemata dicuntur. Narratio quippe, & expoſitio rerum cuique vel rudi etiam ingenio in promptu eſt. At ſententias, & quidquid admirationem, vel amplificationem continet, quod e rebus jam expoſitis, aut probatis infertur, animadvertere, & argute, breviterque proferre (quod epiphonematis eſt proprium) non vulgaris ingenii eſt. Ejus autem præcipuus uſus in clauſulis eſt. Ideo enim epiphonema eſſe dicitur rei narratæ, vel probatæ ſumma acclamatio. Denique quidquid in clauſulis aurem acute ferit, epiphonema eſt. Sic Divus Auguſtinus expoſita breviter beatiſſimi martyris Vincentii paſſione, adjecit epiphonemata, quæ inſuperabilem Martyris conſtantiam mire attollunt, & rem expoſitam amplificant: „ Si conſideretur in hac paſſione humana patientia, incipit eſſe incredibilis; ſi agnoſcatur Divina potentia, deſinet eſſe mirabilis. Tanta graſſabatur crudelitas in Martyris corpore, & tanta tranquillitas proferebatur iu voce, tanta pœnarum aſperitas ſæviebat in membris, tanta ſecuritas ſonabat in verbis, ut putaremus, Vincentio patiente, alium loqui, alium torqueri. Clariorem nobis Martyrem tormenta faciebant. Multiplici enim vulnerum varietate confoſſus non deſerebat pugnam, ſed acrius iterabat. Putares, quod eum duraret flamma, non ureret “. Hactenus Auguſtinus. In cujus verbis quid-

quid

quid expoſita Martyris conſtantia acute colligitur, quod rem amplificet, atque mirabilem faciat, merito epiphonema eſſe dicitur.

CAPUT XIV.

De Prolepſi, quæ latine Præſumptio, vel Anticipatio dicitur.

POſt ſententias, & epiphonemata Prolepſim quoque addere libuit. Quæ quamquam inter ſententiarum figuras, quæ ad elocutionem pertinent (ſicut epiphonemata, & ſententiæ) numeretur; quia tamen plurimum cum inveniendi ratione, ſicut & illa, convenit, plurimumque & ornatus, & utilitatis, & conſilii continet; hoc in loco adſcribendam, & argumentationi adjungendam duxi: quamvis ea non minus in ceteris inventionis partibus locum habeat. Quemadmodum enim ea, quæ dicimus, tum ſententias, tum epiphonemata pariunt; ita ex iiſdem hæc orationis virtus oritur. Quid autem Fabius de hac figura dicat, primo loco ſubjiciam. Ait igitur: „ Mire vero in cauſis valet Præſumptio, quæ Prolepſis dicitur, cum id, quod abjici poteſt, occupamus. Id neque in aliis partibus parum eſt, & præcipue procemio convenit. Sed quamquam generis unius, diverſas tamen ſpecies habet. Eſt enim quædam præmunitio, qualis Ciceronis contra Q. Cæcilium, quod ad accuſandum deſcendat, qui ſemper defenderat. Quædam confeſſio, ut pro Rabirio Poſthumo, quem ſua quoque ſententia reprehendendum fatetur, quod pecuniam Regi crediderit. Quædam prædictio, ut: dicam enim, non augendi criminis gratia. Quædam emendatio, ut: rogo ignoſcatis mihi, ſi longius ſum evectus. Frequentiſſima præparatio, ſi pluribus verbis, vel quare facturi quid ſimus, vel quare fecerimus, dici ſolet. Verborum quoque vis, ac proprietas confirmatur, vel præſumptione, cujuſmodi eſt illud: quamquam illa non poena, ſed prohibitio ſceleris fuit; aut reprehenſione, quale eſt illud: cives, inquam, ſi hoc eos appellari nomine fas eſt “. Hactenus Fabius.

Sed quoniam is breviter hunc locum abſolvit; quid ego de hac virtute ſentiam, familiari Dialecticorum exemplo

plo indicabo. Duos hi rerum conceptus eſſe ſtatuunt, quos directum, & reflexum appellant. Et directum quidem eſſe dicunt, cum ſimpliciter id ſolum concepimus, quod propoſita vox, aut oratio ſignificat, reflexum autem, quo ſupra id, quod directe concepimus, reflectimus, ſingulare aliquid in eo, quod concepimus, expendentes, aut commentantes, aut etiam objicientes. Ex hac enim poſteriori animi conceptione hæc virtus manat, quo videlicet prudens concionator prudentis auditoris perſonam quodammodo induit, & quidquid ille tacita cogitatione vel annotare, vel ponderare, vel objicere poterit, ipſe propter tardiores annotat, ponderat, aut diluit. Itaque duas quodammodo perſonas ſuſcipit, & dicentis, & audientis, atque tacitis hujuſmodi cogitationibus prudenter occurrit. Verbi gratia: ex iis, quæ dicimus, quædam prima fronte apparent arroganter, aut ſordide, aut obſcure, aut minus utiliter, aut ſubtiliter, aut longius, aut brevius, aut aſperius atque liberius, aut minus apte dicta. His igitur veluti querelis prudentis auditoris breviter occurrendum eſt, & ratione oſtendendum, nos id non temere, ſed conſilio dixiſſe, aut aliter fieri minime potuiſſe. Sic D. Chryſoſtomus accuſare eos volens, qui ſorores adoptivas domi foverent, parumque honeſtam hujus cohabitationis cauſam eſſe contenderet, objurgationis aſperitatem hac figura mollivit. Sic enim ait: „ Afferemus autem in medium, quam nos potiſſimum cauſam hujus cohabitationis ſuſpicemur. Et quænam illa? Omnino ſi a ſcopo aberravero, fas vobis eſto, ut me redarguatis. Et quænam cauſa? quis ille prætextus? Videtur mihi mulieris convictus, etiam abſque nuptiis, ac congreſſu, voluptatis habere nonnihil. Quod ſi non recte ſentio, non eſt quod dicam. Meam vobis ſententiam narro, mox autem non meam ſolum, ſed & illorum dicam; nam & illis ſic videtur, quod inde colliqueſcit. Tantam enim gloriam, & tanta ſcandala neutiquam deſpicerent, niſi ingens quædam, & vehemens cohabitandi voluptas eſſet. Precorut nobis venia detur, deſitque indignatio. Neque enim temere, & ſimpliciter inimicos vellem. Non ſum tam miſer, atque ærumnoſus, qui temere omnes offendere velim; ſed valde doleo, ac crucior, & gloriam Dei blaſphemari, & multorum ſalutem propter voluptatem hanc paullatim perire.

rire. Et habet voluptas hæc majorem cohabitandi amorem, quam legitimæ nuptiæ. Quod nunc forte vobis mirum videtur; ſed ubi quod auditis, declarabo, eritis & vos mihi teſtes ". Et paullo inferius, objurgationis acrimoniam iterum mollire volens, his verbis utitur: „ Nec valde ſuccenſeamus eis, neque difficiles ſimus, & importuni. Nam qui ægrum vult reſtituere, non hoc agit ira, & verberibus; ſed aptat magis pharmaca magna cura, & blanda adhortatione. Nobis quamvis illos punire, & eis indignari liceret, utpote in judicum adſcitis ordinem, non tamen hoc facimus; ſed medicorum magis, & eorum, qui curare ſolent, morem ſequi lubet. Unde obſecramus, & adhortamur, & eorum, ſi opus eſt, genua attingimus, ſi forte quod agendum ſuſcepimus, perficiamus ". Hactenus Chryſoſtom. in cujus verbis ſatis liquet, quanta arte, & conſilio occurrit omnibus, quæ cauſæ, quam tractabat, obſiſtere poſſent.

Præter hæc autem, cum res paullo obſcurior, aut ſubtilior, aut etiam illuſtrior eſt dicenda; attentio ab auditoribus ſine ulla arrogantia, & oſtentatione petenda eſt. Breves etiam exclamatiunculæ, quæ rerum dignitatem, neceſſitatem, & pondus oſtendant, interjici non incommode hac virtute ſolent. Cum autem quædam ex iis, quæ dicimus, ad viros, quædam ad dominos, quædam ad ſervos, nonnulla ad divites, alia ad pauperes magis pertineant; hoc quoque breviter indicandum eſt, quo eorum excitet attentionem, ad quos ea potiſſimum ſpectant. Iam vero cum aliquid mirabile, incredibile, ſupraque communem hominum fidem poſitum narramus: non modo affectus ex rei magnitudine concitandi, ſed veritas etiam rei aliqua ratione munienda eſt; & interdum etiam jurejurando confirmanda. Sic D. Hieron. „ Sancta, inquit, Melania noſtri temporis inter Chriſtianos vera nobilitas, calente adhuc mariti corpuſculo, duos ſimul perdidit filios. Rem dicturus ſum incredibilem, ſed teſte Chriſto non falſam. Lacrymæ gutta non fluxit, ſed ad pedes advoluta Chriſti: expeditius, inquit, tibi Domine ſervitura ſum, quia tanto me onere liberaſti ". Jam vero B. Iob rem omnium maxime mirabilem, præſertim ſuo tempore dicturus (nempe reſurrectionis corporis, & Incarnationis Dominicæ ſacramentum) quam appoſita præfatiuncula uſus eſt! „ Quis, inquit, mihi tribuat

buat, ut ſcribantur ſermones mei? quis mihi det, ut exarentur in libro ſtilo ferreo, & plumbi lamina, vel celte ſculpantur in ſilice“? Subdit deinde rem maxime mirabilem: „Scio enim, quod Redemptor meus vivit, & noviſſimo die de terra ſurrecturus ſum“ & quæ ſequuntur. Id interdum longiori etiam oratione fit. Sic Theodoretus in vita Simeonis Stylitis, cum novum illud, & inauditum vitæ genus in altiſſima columna ſub dio confidentis, narrare vellet, ne res adeo nova, ac mirabilis fide careret, hac ſimilitudine rei fidem fecit. „Quemadmodum, inquit, ii, quibus obtigit, ut eſſent Reges hominum, poſt aliquam temporis converſionem mutant imagines nummorum, aliquando quidem leonum exprimentes imagines, aliquando autem ſtellarum, & aliquando angelorum, novo charactere tentantes aurum reddere pretioſius; ita etiam ſummus Rex univerſorum (veluti quaſdam figuras, ac characteres) hæc nova, & multiplicia vivendi inſtituta pietati, veræque Religioni adjiciens, non ſolum Chriſtianorum, ſed infidelium etiam ad laudandum linguas excitat“. Hactenus ille. Sic etiam quiſquis beatiſſimæ Catharinæ Senenſis virtutes celebrare, & admiranda illa Divinæ familiaritatis indicia, quibus illam ſibi Dominus devinxit, narrare parat; quod videlicet illam ſibi Chriſtus Dominus mira ratione deſponſaverit; quod ab ejus pectore abſtractum cor triduo apud ſe retinuerit; quod cum ea canonicas horas recitaverit: hæc omnia, quæ humanam fidem ſuperare videntur, ex immenſa Dei bonitate, & mira in Sanctos ſuos charitate, ejuſque aliis operibus majori admiratione dignis, credibilia facere debet. Hæc exempli gratia dicta ſint; præceptio enim hæc latiſſime patet. Quam tamen dicentis acumen, & prudentia, & auctorum obſervatio magis, quam præcepta explicabunt. Hæc enim virtus concionatoris, & oratoris propria eſt, qui cum rudi frequenter, & indocta multitudine agentes, his eam rationibus erudire, & excitare debent. Mirus eſt in hac figura Greg. Theolog. Ex cujus lectione prudens lector obſervationis hujus rationem magis, quam ex ullis artis præceptionibus intelliget, ſi illius tamen ſcripta non oſcitanter legerit. Quiſquis igitur ea, quæ Fabius de hac figura præcepit, & quæ nos admonuimus diligenter annotaverit, &

legendis auctoribus obſervaverit , facile ejus rationem , & naturam comprehendet.

Ex his ergo, quæ hactenus a nobis dicta ſunt, liquet, nos collectioni (quam Rhetores quinque partibus conſtare dicunt) quinque alias concionatori maxime utiles , & neceſſarias addidiſſe: nempe affectus, accommodationem, ſententias, epiphonemata, & prolepſim; quæ tamen non omnes in omni argumentatione cadunt. Quæ autem cadant , ex natura rerum, quas tractat , prudens concionator colligere poterit.

Harum autem partium cognitio mire utilis eſt . Ea namque admonetur concionator, ut propoſitionem aliquam probaturus, primum ex locis, quos ante commemoravimus, rationes quærat , præcipueque ex iis, quos intrinſecos appellari diximus. Deinde rationum confirmationes inveſtiget, quæ ab extrinſecis potiſſimum locis oriuntur . Tertio loco (ſi natura rei exigat) exornationem adhibebit, quæ non ad ſolam confirmationem , ſed ad quamvis aliam argumentationis partem pertinet. Quarto, inſpecta diligenter rerum natura, de quibus dicit, videat, an materiam ei ad tractandos affectus, accommodationes, ſententias, & epiphonemata ſuppeditent . Hæc enim omnia ex ipſa rerum natura oriuntur ; quemadmodum Philoſophi ex potentia materiæ formam educi ajunt. Prolepſis vero, quæ confutationis naturam refert, non ſolum ex natura rerum , quas dicimus (quando videlicet ex illis dubitandi materia naſcitur) ſed ex auditorum etiam ingeniis, & conditione colligitur, quemadmodum paullo ante a nobis eſt dictum . Has autem figuras, quæ ad elocutionem pertinent , ideo cum inventionis præceptis copulare voluimus; quoniam , ut paullo ante diximus, ex ipſis (ut ita dixerim) rerum viſceribus , de quibus dicimus, oriuntur; quarum materiam res ipſæ concionatori dabunt, ſi eas penitius, altiuſque conſideraverit . Quibus non gravabor exclamationem adjungere (quæ etiam inter eloquutionis figuras numeratur) quæ tunc aptiſſime cadit, cum ex ipſa rerum natura velut ſponte ſua incurrit; ut magis ab ipſa nata, quam dicentis ingenio adſcita eſſe videatur.

CA-

CAPUT XV.

De Elocutionis genere, quo argumentationes ſupra poſitæ tractandæ ſunt.

AD plenam, abſolutamque partis hujus tractationem, hoc unum deſiderari videtur; ut quando tum de inventione argumentorum, tum de formis eorum diſſeruimus, quo elocutionis genere, quibuſque dicendi figuris in argumentatione uti debemus, breviter aperiamus: ne quidquam ſit, quod ad hujus doctrinæ partem deſiderari poſſit. Qua de re cum Fabius de ſyllogiſmis, ceteriſque argumentationum formis multa dixiſſet, ſic in fine ait: „ Peregiſſe mihi videor ſacra tradentium artes, ſed conſilio locus ſupereſt. Namque ego ut in oratione ſyllogiſmo quidem aliquando uti, nefas non duco; ita conſtare totam, aut certe confertam eſſe aggreſſionum, & enthymematum ſtipatione, minime velim. Dialogis enim, & dialecticis diſputationibus erit ſimilior, quam noſtri operis actionibus; quæ quidem inter ſe plurimum differunt. Namque illi homines docti, & inter doctos verum quærentes, minutius, & ſcrupuloſius ſcrutantur omnia, & ad liquidum, confeſſumque perducunt, ut qui ſibi & inveniendi, & judicandi vindicent partes. Nobis ad aliorum judicia componenda eſt oratio, & ſæpius apud omnino imperitos, atque aliarum certe ignaros litterarum loquendum eſt; quos niſi & delectatione allicimus, & viribus trahimus, & nonnumquam turbamus affectibus, ipſa, quæ juſta, ac vera ſunt, tenere non poſſumus. Locuples, & ſpecioſa vult eſſe eloquentia: quorum nihil conſequetur, ſi concluſionibus certis, & crebris, & in unam prope formam cadentibus conciſa, & contemptum ex humilitate, & odium ex quadam ſervitute, & ex copia ſatietatem, & ex amplitudine faſtidium tulerit. Feratur igitur non ſemitis, ſed campis, non uti fontes anguſtis fiſtulis colliguntur, ſed ut latiſſimi amnes totis vallibus fluat, ac ſibi viam, ſiquando non acceperit, faciat. Nam quid illa miſerius lege velut præformatas infantibus litteras perſequentium, ut Græci dicere ſolent, quem mater amictum dedit, ſollicite cuſtodientium? Propoſitio, ac concluſio ex

conſequentibus, & repugnantibus non inſpiret? non augeat? non mille figuris variet, ac vertet? ut ea naſci, & ipſa provenire natura, non manufacta, & arte ſuſcepta, magiſtrum fateri ubique videantur? Quis unquam ſic dixit orator? Nonne apud ipſum Demoſthenem pauciſſima hujuſmodi reperiuntur? Quæ apprehenſa Græci magis (nam hoc ſolum nobis pejus faciunt) in catenas ligant, & inexplicabili ſerie connectunt, & indubitata colligunt, & probant confeſſa, & ſe antiquis per hoc ſimiles vocant. Deinde interrogati, numquam reſpondebunt, quem imitentur. Sed de figuris alio loco. Nunc illud adjiciendum, ne his quidem conſentire me, qui argumenta ſermone puro, & dilucido, & diſtincto, ceterum minime lato, ornatoque putant eſſe dicenda. Namque ea diſtincta quidem, ac perſpicua debere eſſe confiteor; in rebus vero minoribus etiam ſermone, ac verbis quam maxime propriis, & ex uſu. At ſi major erit materia, nullum ornatum his, qui modo non obſcuret, ſubtrahendum puto. Nam & ſæpe plurimum lucis affert ipſa tranſlatio, cum etiam ipſi Juriſconſulti, quorum ſummus circa verborum proprietatem labor eſt, littus eſſe audeant dicere, qua fluctus allidit. Quo quodque natura magis aſperum, hoc pluribus condiendum eſt voluptatibus, & nimis ſuſpecta argumentatio diſſimulatione, & multum ad fidem adjuvat audientis voluptas. Niſi forte exiſtimamus, Ciceronem male in hac ipſa argumentatione dixiſſe: „ Silere leges inter arma, & gladium nobis interim ab ipſis porrigi legibus ". His tamen habendus modus: ut ſint ornamento, non impedimento.

Hactenus de præcipua inventionis parte, hoc eſt probandi ratione, & argumentorum formis, quæ in commune dicenda videbantur, perſtrinximus; nunc conſequens eſt, ut in ſequenti libro de ratione amplificandi, quæ huic finitima eſt, quæque concionatoribus cumprimis neceſſaria, diſſerere incipiamus.

* * *
* *
*

EC-

ECCLESIASTICÆ RHETORICÆ,

SIVE DE RATIONE CONCIONANDI

LIBER TERTIUS,

In quo de Amplificandi ratione, & Affectibus agitur.

CAPUT I.

Quid Amplificatio ab Argumentatione differat?

AMplificationem (quam inventionis partem eſſe conſtat) ab argumentatione, & probandi ratione, de qua hactenus loquuti ſumus, ſecernere voluimus, non quod ab ea modis omnibus ſejuncta ſit; ſed quod argumentatio ad omnia quæſtionum genera latiſſime pateat: in quibus quærimus, ſitne res, an non ſit, quid ſit, qualis item ſit, & cujus rei gratia talis ſit, & multa his ſimilia. Amplificatio autem ad certa quæſtionum, ſive propoſitionum genera contrahitur, in quibus de ſola rei magnitudine, & amplitudine quæritur. Hoc eſt, cum oſtendere nitimur, aliquid eſſe in genere ſuo vehementer indignum, calamitoſum, lætum, triſte, miſerabile, amabile, deteſtabile, formidandum, vel optandum, & quæ ſunt ejus generis. Hac enim ratione ad affectus concitandos, ad ſuadendum vel diſſuadendum, ad laudandum aut vituperandum viam munimus. Ad hæc enim tria amplificandi ratio potiſſimum conducit. Itaque amplificatio velut argumentatio quædam ad certum genus contracta eſt. Differunt etiam hæ duæ orationis partes, argumentorum tractatione. Argumentatio enim ſyllogiſmis utitur, hoc eſt, genere orationis in orbem quodammodo redacto, quamvis fuſius orator, quam dialecticus ſyllogiſmum tractet; amplificationis autem oratio expoſitioni, & enumerationi, quam argumentationi, ſimilior eſt. Sic Paulus propoſitionem hanc: „ Miniſtri Chri-

ſti ſunt, ut minus ſapiens dico, plus ego " laborum ſuorum enumeratione amplificat his verbis: „ In laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis ſupra modum, in mortibus frequenter " & cetera, quæ deinceps ſequuntur. Poſtremo differunt etiam fine. Argumentationis enim eſt, fidem facere, & intellectum ad aſſenſum vi argumentationis perducere; amplificationis autem eſt, non ſolum intellectum convincere, ut rem eſſe in ſuo genere maximam credat; ſed etiam voluntatem ad amandum, vel deteſtandum, vel in quemvis alium affectum inducere.

Inventio autem earum rerum, quæ ad amplificandum pertinent, ex eiſdem locis, unde argumenta petuntur, ſumenda eſt. Si enim amplificatio (ut paullo ante diximus) velut ſpecies quædam argumentationis eſt, efficitur ſane, ut utriuſque inventio ex iiſdem locis oriatur. Sed ex his tamen locis quædam magis ad amplificandum valent; ea videlicet, quæ multa in una aliqua re eſſe oſtendunt. Unde loci a partibus, a cauſis, ab effectibus, & quæ his finitima ſunt, nempe ab adjunctis, hoc eſt antecedentibus, & conſequentibus: quæ omnia exemplis, ſimilibus, & Scripturarum, vel ſanctorum Patrum teſtimoniis augentur, & confirmantur. Quarum rerum exempla paullo poſt ſubjiciemus.

Verumtamen hoc in loco ad memoriam revocare neceſſe eſt, quod ante diximus, videlicet duplices eſſe propoſitiones, quæ probantur, vel amplificantur, hoc eſt Hypotheſes, aut Theſes, quæ Latine finitæ, aut infinitæ dicuntur. Finita, ſive Hypotheſis eſt, ſi quis vel obedientiam Abrahæ filium immolare parantis, vel adulterium a Davide Uriæ uxori illatum amplificare velit; utraque propoſitio finita erit, quæ videlicet ad has tantum perſonas pertineat. Contra vero, ſi quis obedientiam in commune laudare, adulterium vituperare velit, propoſitio infinita erit, quæ videlicet late ad omnia perſonarum genera pateat. Hæc igitur propoſitio infinita ex his præcipue locis, quos ſupra memoravi, argumenta, hoc eſt amplificandi rationes quærit. Finita vero, quæ circumſtantiis implicita eſt, non modo ab his locis, ſed ab omnibus etiam circumſtantiis rem attollit, & amplificat. Quæ res in augenda peccatorum gravitate Theologis valde nota eſt, qui duplices eſſe circumſtantias ſtatuunt: alias, quæ in infinitum peccata aggravent,

vent, & interdum etiam eorum ſpeciem mutent, quas neceſſario in peccatorum confeſſione detegendas ajunt: alias vero, quæ citra infinitum aggravent, quæ tamen non ſint neceſſario confitendæ. Hoc autem peccatorum exemplo facile Theologi intelligent, quonam modo virtutum quoque officia, quæ certis perſonis, ac temporibus tribuuntur, ex circumſtantiis quoque augenda, & amplificanda ſunt, cum eadem contrariorum diſciplina ſit. Sed operæ pretium erit, ut hæc ipſa, quæ diximus, propoſitis exemplis illuſtremus.

CAPUT II.

A Partibus amplificatio.

A Partibus Prophetæ variorum Regnorum caſus miſerandos amplificant; qui non contenti ſimplici oratione Regni excidium, & vaſtitatem indicaſſe, calamitates omnes enumerant, quas una illa vaſtatio complectitur. Sic Jeremias in Threnis Jeroſolymorum ruinam, ſic etiam Babylonis everſionem cap. 50. & 51. amplificat. Sic etiam Ezechiel Tyri, & Ægypti, & Aſſyriorum vaſtationem lamentatur, dum opes omnes horum Regnorum, quæ diripiendæ erant, longa oratione enumerat. Sic etiam Joab ſervorum Davidis beneficium, & intempeſtivas ejus lacrymas hac ratione amplificat: „ Confudiſti, inquit, hodie vultus omnes ſervorum tuorum, qui ſalvam fecerunt animam tuam, & animam filiorum tuorum, & filiarum tuarum, & animam uxorum tuarum, & animam concubinarum tuarum". Hic aperte videmus rem ab ejus partium enumeratione auctam. Sic etiam Gregorius Theologus homilia de ſeptem Machabæis, matris eorum conſtantiam amplificat, quæ omnibus tormentorum generibus ante illam propoſitis, de gradu virtutis, & conſtantiæ depelli non potuit. Unde ait: „ Matris vero robur, animique conſtantiam nihil flectere, & emollire, ac debilitare potuit. Non inſtrumenta luxandis artubus accommodata, non rotæ propoſitæ, non exquiſitiſſima quæque tormentorum genera, non ferrearum ungularum acies, non furentes beſtiæ, non enſes qui acuebantur, non ferventes ollæ, non ignis qui excitabatur, non miſcellanea turba, non urgentes ſatellites, non generis aſpectus, non membra quæ diſcerpebantur, non carnes

quæ lacerabantur, non defluentes ſanguinis rivi, non flos ætatis qui abſumebatur, non præſentia mala, non impendentes acerbitates". Hactenus ille. Quo in loco a partibus, hoc eſt ab enumeratione omnis generis tormentorum mirabilem hujus mulieris conſtantiam amplificavit. Ad hunc etiam modum Lactantius Firmianus Dominicæ Crucis acerbitatem ex ejus partibus, hoc eſt ex cunctis ejus membris ſauciatis amplificat. Sic enim Chriſtum Dominum hoc modo loquentem inducit:

Vertice ad uſque pedes me luſtra: en aſpice crines
Sanguine concretos, & ſanguinolenta ſub ipſis
Colla comis, ſpiniſque caput crudelibus hauſtum,
Undique diva pluens vivum ſuper ora cruorem:
Compreſſos ſpeculare oculos, & luce carentes,
Afflictaſque genas: arentem ſuſpice linguam
Felle venenatam, & pallentes funere vultus:
Cerne manus clavis fixas, tractoſque lacertos,
Atque ingens lateri vulnus: cerne inde fluorem
Sanguineum, foſſoſque pedes, artuſque cruentos.
Flecte genu, lignumque Crucis venerabile adora.

Hactenus ille. Quo in loco vides totum enumeratis partibus, quas integrantes appellant, amplificatum. Magis enim rem auget ſingularum partium diſtincta enumeratio, quam confuſa totius rei propoſitio. Hæc eadem ratione ſecundus de rerum Copia Commentarius hanc propoſitionem amplificat: Rem omnem luxu perdidit. Eam ſententiam in ſumma comprehenſam, quaſique convolutam, hunc ad modum licebit evolvere, ſi plurimas poſſeſſionum formas enumeremus, & varias perdendæ rei vias explicaverimus. „Quidquid vel matris, vel patris nomine hæreditate obvenerat, quidquid aliorum affinium morte contigerat, quidquid ex uxoris dote, quæ quidem neutiquam erat vulgaris, acceſſerat: quidquid ex legatis accreverat (accreverat autem permultum) quidquid ex Principis acceperat liberalitate: quidquid peculii caſtrenſis conflaverat: pecuniam omnem, vaſa, veſtes, fundos, agros, una cum ipſis villis, & pecoribus. Breviter: rem omnem ſeu mobilem, ſeu ſolidam, denique familiam etiam ipſam in foediſſimis ſcortorum amo-

amoribus, quotidianis comeſſationibus, ſumptuoſis obſonationibus, nocturnis perpotationibus, popinis, cupediis, unguentis, alea, luſibus, paucis diebus ita abſumpſit, abligurivit, abſorbuit, ut ne teruncium quidem ſibi reliquum feceriṭ" Hic duo illa verba, *Rem omnem*, & *Luxu perdidit*, ſuis partibus explicantur.

His igitur rationibus totum enumeratione partium, quæ ſub illo continentur, augetur. *Totum* autem appellamus, primum quod multas ſub ſe partes claudit; ut in hoc exemplo propoſito, *Luxus*: quæ vox quam multa in ſe vitia complectatur, explicatum eſt. Deinde *totum* appellamus, quod univerſale ſignum habet adjunctum; ut in eodem exemplo *Rem omnem perditam* dicimus: in quo omnia, quæ ſub illo univerſitatis ſigno continentur, enumeramus. Hoc Dialectici deſcenſum, & aſcenſum appellant; quibus vel a toto ad ſingularium enumerationem, vel a ſingularibus ipſis ad totum argumentamur. Poſtremo *totum* appellamus, quod non ſingularibus rebus, ſed partibus, quas Dialectici integrantes vocant, complectitur. Cujus rei exemplum ex Lactantio propoſuimus. Ubicumque igitur *totum* aliquod ex his tribus generibus inciderit, ſi res ita exigat, hoc modo amplificari poterit. Exempla ſunt vel negligenter attendentibus in ſanctis Litteris, & ſanctorum Patrum ſcriptis, præſertim apud Chryſoſt. & Gregor. Theologum paſſim obvia.

CAPUT III.

Ad adjunctis, hoc eſt antecedentibus, comitantibus, & conſequentibus, amplificatio.

AB antecedentibus, quæ ſub adjunctorum ambitu continentur, rem amplificamus, quoties non contenti ſemel exitum rei protuliſſe, ex quo reliqua, quæ præceſſerunt, intelligi poſſunt; ſed ſingulatim ea quoque commemoramus, per quæ ad eum exitum perventum eſt. Hujus præceptionis in eodem Commentario hoc proponitur exemplum: „Ex ea virgine perditiſſimus, & profligatiſſimus adoleſcens filium ſuſtulit". Hanc ſententiam ab antecedentibus ſic & dilatare, & amplificare licebit: „Eam virginem, quod eſſet

eſſet ſingulari forma, miſere deperibat. Deinde amoris impatiens ſimplicem puellæ animum promiſſis ſollicitavit, muneribus corrupit, blanditiis deliniit, officiis in mutuum amorem pellexit, improbitate vicit, denique conſuetudinem cum ea habuit. Aliquanto poſt tempore uterus virginis cœpit intumeſcere, fœtu videlicet concepto: demum puerum peperit". Aliud exemplum: „Cicero Catilinæ conatus oppreſſit". Eam ſententiam hac ratione dilatare, atque amplificare licebit. „Catilinæ nefarios conatus per juvenes perdiriſſimos, totius Romanæ civitatis exitium, atque internecionem molientes, M. Tullius Cicero Conſul ſua ſagacitate ſtatim odoratus eſt, ſingulari vigilantia perveſtigavit, ſumma prudentia deprehendit, miro in Rempublicam ſtudio prodidit, incredibili eloquentia convicit, graviſſima auctoritate repreſſit, armis extinxit, magna felicitate ſuſtulit".

Hac autem amplificandi ratione (ut ante diximus) in in iis præcipue rebus uti poterimus, in quibus, explorata earum natura, multa alia præceſſiſſe intelliguntur. Cauſæ enim ſive naturales, ſive morales effectus ſuos antegrediuntur, per quas ad eos explicandos pervenimus. Hac autem ratione locum illum Luc. 2. tractare poterimus, „Reſponſum acceperat Simeon a Spiritu Sancto, non viſurum ſe mortem, niſi prius videret Chriſtum Domini". Ante hoc enim Divinum reſponſum multa præceſſiſſe, credendum eſt. Nam primum vir ſanctiſſimus Divinæ gloriæ, & ſalutis animarum amore incenſus, vehementer angebatur, cum univerſum pæne mundum infedelitatis tenebris obrutum animadverteret, & in parvo illo Judææ angulo juſtitiam pæne extinctam, & pro vera Religione ſuperſtitionem fere, & hypocriſim dominari. Sciebat autem, ſummum tantorum malorum remedium in unius Salvatoris adventu poſitum eſſe, qui Evangelii lumen ad revelationem gentium erat prælaturus. Clamabat igitur, & gemitibus inenarrabilibus ejus adventum accelerari poſtulabat, ſciens, ſcriptum eſſe (*Iſaiæ* 62.) „Qui reminiſcimini Domini, ne taceatis, & ne detis ſilentium ei, donec ſtabiliat, & donec ponat Jeruſalem laudem in terra". His ergo ſancti viri precibus, his gemitibus, his continuis lacrymis piis, & miſericors Dominus, qui reſpicit orationem humilium, & non ſpernit preces eorum, hunc gratiſſimum, & jucundiſſimum illi reſponſum dedit:, Non viſu-

viſurum ſe mortem: niſi prius videret Chriſtum Domini“. Hac item ratione beatiſſimi Patris Dominici mentem, atque propoſitum (quo Prædicatorum Ordinem in Eccleſia erigi poſtulavit) amplificare licebit. Neque enim hoc tam præclarum inventum vir ſanctiſſimus excogitare potuit, niſi prius arderet quaſi facula animarum pereuntium zelo, multiſque jejuniis, precibus, & lacrymis hoc ipſum a Domino aſſidue poſtularet.

A comitantibus vero, & conſequentibus rem amplificamus, cum ea ſive mala, ſive bona, ſive commoda, ſive incommoda, quæ rem aliquam ſemper, aut frequenter comitantur, aut conſequuntur, enumeramus. Ut ſi quis accuſare aliquem velit, quod is alicujus belli auctor extiterit; hoc modo ejus temeritatem amplificabit: „Exhauſtum in barbaros milites ærarium, fractam laboribus juventutem, proculcatas ſegetes, abacta pecora, incenſos paſſim vicos, ac villas, deſertos agros, everſa moenia, compilatas domos, direpta fana, tot orbos ſenes, tot orphanos liberos, tot viduas matronas, tot virgines indigne conſtupratas, tot adoleſcentium licentia depravatos mores, tantum luctus, tantum lacrymarum: præterea extinctas artes, oppreſſas leges, obliteratam Religionem, confuſa Divina, humanaque omnia, corruptam civitatis diſciplinam: univerſum, inquam, hoc malorum agmen, quod ex bello naſcitur, tibi uni feremus acceptum; ſiquidem belli fueris auctor“.

Eſt autem hic a comitantibus, & conſequentibus locus mire utilis, vel ad virtutes ex iis, quæ illis conveniunt, amplificandas, vel ad vitia quoque exaggeranda, cum ea mala, quæ ab illis proficiſcuntur, enumeramus. Qui quidem locus ab eo, qui eſt ab effectibus, & adjacentibus, oriri videtur. Eſt autem hæc amplificandi ratio concionatori valde neceſſaria: præſertim cum ad virtutis ſtudium, & amorem hortatur, aut a vitiis deterret: quod ad genus ſuaſorium, vel diſſuaſorium pertinet. Sic D. Cyprianus ſermone de zelo, & livore, invidiæ virus elegantiſſime exaggerat his verbis: „ Late patet zeli multiplex, & foecunda pernicies, radix eſt omnium malorum, fons cladium, ſeminarium delictorum, materia culparum: inde odium ſurgit, animoſitas inde procedit. Avaritiam zelus inflammat, dum quis non poteſt ſuo eſſe contentus, videns alterum ditio-

ditiorem; ambitionem zelus excitat, dum cernit quis alium in honoribus altiorem. Hinc Dominicæ vinculum pacis rumpitur, hinc charitas fraterna violatur, hinc adulteratur veritas, unitas ſcinditur, atque in hæreſes, & ſchiſmata proſilitur, dum obtrectatur Sacerdotibus, dum Epiſcopus invidetur, dum quis queritur, aut ſe non ordinatum, aut indignatur, alterum ſe ferre præpoſitum ". Hactenus ille.

Ab his autem tribus locis, nempe ab antecedentibus, comitantibus, & conſequentibus Oſorius Epiſcopus humanæ vitæ miſeriam elegantiſſime deſcribit his verbis: „ Quam gravis, & acerba ſit humanæ vitæ conditio, quam multis incommodis agitata, nemo poterit vel explicando conſequi, vel enumerando percenſere. Ut enim a natali cujuſque die capiamus exordium, omneſque vitæ partes oratione perſtringentes, ad exitum tandem illius veniamus: horam nullam videbimus aut dolore vacuam, aut labore ſolutam, aut metu liberam; ſed omnem ætatem infinitis difficultatibus affectam, & ſummis curis, & angoribus implicatam. Vitæ namque principium a fletu ducimus, devinctiſque membris omnibus, in terram abjecti labores immenſos a ploratibus auſpicamur. Cum autem reliqua animantia præſidiis naturæ recta, atque veſtita in lucem prodeant, ſolum hominem nudum, & ab omnibus rebus inopem cernimus, atque miſerabiliter impeditum in vitæ primordio vagientem, ſtatuſque ſui miſeriam in ipſo ſtatim initio lamentantem. Quis autem poterit morborum vim, & multitudinem, qui in illam naturam teneram, & imbecillam confeſtim incurrunt, oratione complecti? Quæ cura nutrices, quæ ſollicitudo parentes afficiat? quæ pericula ſint pueris infantibus primis illis menſibus intenta? Jam vero cum ætate progreſſi, metu, & cupiditate magis atque magis turbari incipiunt; omnia mala, quæ minus antea ſentiebant, fiunt eis quotidie graviora. Cum autem ad pubertatem perveniunt, tunc ingens vis tempeſtatis exiſtit, quæ miſeros homines exagitat, nec eos ullo in loco conſiſtere patitur. Hinc enim acerbi amores invadunt, inde turbulenta diſſidia ſtatum animi convellunt. Quid? cum amariſſimæ voluptates multis doloribus emptæ nervos omnes inciderunt? quid? cum dolores admoti totum hominem impetu poſtermunt? quid deinde? cum adulta ætate dominandi libido inflammat animum?

quid?

quid? cum invidia eumdem conficit, atque conſumit? Adde, ſi lubet, nuptiarum moleſtias, familiæ labes, vitæ ſollicitudines, fori contentiones. Adde lubricam amicorum fidem, ſociorum proditiones, rerum civilium turbines, atque procellas. Quid autem ipſius ætatis extremæ morbos, atque moleſtias, & corporis exhauſti deformitatem referam? quid denique cadaveris ipſius horrificam ſpeciem commemorem? Eſt ne aliquid in vita vel odore tetrius, vel aſpectu truculentius, vel contagio peſtilentius? Sic igitur in ſumma vitæ brevitate vis ingens malorum circumquaque volitat, laborem labor excipit, dolor ex dolore nectitur, mœrorem, atque luctum gravior quidam luctus ſæpe conſequitur. Unde colligitur, nihil eſſe in terris homine calamitoſius ". Hactenus Oſorius. In hoc autem exemplo primum quidem ab humanæ vitæ partibus ſuo ordine deſcriptis, deinde ab adjunctis unicuique parti miſeriis tota res amplificatur.

CAPUT IV.

A cauſis rerum, ab effectibus, a communibus locis, & circumſtantiis ſimul, amplificatio.

A Cauſis D. Baſilius paſſionis, ac doloris magnitudinem ſanctorum quadraginta Martyrum amplificat, diligenter cauſas omnes, quæ dolorem illum augere poſſent, ob oculos ponens. „ Cum enim, inquit (*hom.* 40.) Tyrannus Martyrum conſtantiam, & reſpondendi libertatem vidiſſet, in iram excanduit, expendebatque ſecum, quamnam machinam excogitaret, ut longam, ſimulque amaram ipſis mortem conſtrueret. Invenit itaque, & videte, quam gravem. Cum enim conſideraſſet regionis naturam, quod frigore horrida eſſet, & anni tempus, quod hybernum, obſervata nocte, in qua maxime malum ipſum augeſceret, & alias tunc aquilo in ipſa ſpiraret; juſſit, omnes denudatos ſub dio in media urbe congelatos mori. Noviſtis autem omnes, qui hyemem experti eſtis, quam intolerabilis ea tormenti ſpecies exiſtat. Neque enim poſſibile eſt, aliis ipſam demonſtrari, quam iis, qui jam experimento exempla ejus apud ſe repoſita habent. Nam corpus frigori

ri expoſitum, primum quidem totum lividum eſt ſanguine congelato, deinde agitatur, ac effervescit. Dentes colliduntur, fibræ convelluntur, & tota moles involuntarie contrahitur. Dolor autem quidam acris, & afflictio inenarrabilis uſque ad medullas ipſas progrediens, intolerabilem facit his, qui congelantur, doloris ſenſum. Deinde extremitates ipſius amputantur, cum extremæ partes velut ab igne exurantur. Caliditas enim ab extremis corporis fugata, & ad profundum diffugiens, partes, a quibus diſcedit, mortuas relinquit; eas vero, ad quas detruditur, doloribus affligit, morte paullatim per congelationem procedente. Tunc itaque ſub dio pernoctare condemnati ſunt, quando ſtagnum, circum quod urbs habitatur, in qua hoc certamen Sancti decertarunt, velut planicies aliqua ad agitandos equos, expoſitum erat; cum glacies ipſum tranſmutaſſet, & per frigus ad continentem, ac firmam terram redactum, accolis ſecuram ſuper dorſum viam exhibebat. Fluvii vero perpetuo fluentes, glacie ligati a fluxu ceſſarunt, teneræque aquæ natura ad lapidum duritiam tranſmutata erat. Acres autem aquilonis flatus omne animarum ad mortem urgebant. Tunc itaque ubi mandatum audiviſſent (vide mihi virorum hic inſuperabilem conſtantiam) cum gaudio, abjecta etiam poſtrema tunica, unuſquiſque ad mortem per frigus procedebant, velut ad ſpolia diripienda ſe mutuo inhortantes". Hactenus Baſil. qui hac ratione cauſis omnibus doloris explicatis, doloris magnitudinem, proinde Martyrum conſtantiam exaggeravit.

Ab Effectibus autem (qui interdum conſequentibus, vel comitantibus adnumerantur) frequentiſſime rem amplificamus, cum omnem (ut ita dicam) ejus ſobolem, & fœcunditatem ob oculos ponimus. Hoc modo D. Bernardus conſiderationis ſtudium ex fructibus, quos illa parit, commendat. Sic enim ait: „ Primum quidem conſideratio ipſum fontem ſuum, id eſt mentem, de qua oritur, purificat. Deinde regit affectus, dirigit actus, corrigit exceſſus, componit mores, vitam honeſtat, & ordinat. Poſtremo Divinarum pariter, & humanarum rerum ſcientiam confert. Conſideratio eſt, quæ confuſa diſcriminat, ſparſa colligit, ſecreta rimatur, verum inveſtigat, veriſimilia examinat, ficta, & fucata explorat. Hæc eſt, quæ agenda præ-

prædordinat, acta recogitat, in proſperis adverſa præſentit, in adverſis quaſi non ſentit ". Hactenus ille. Hoc autem loco ab effectibus ducto, quo commoda, aut incommoda, quæ ex rebus conſequuntur, enumeramus, cum alias, tum maxime in ſuaſoriis, & diſſuaſoriis concionibus utimur. Ex iis namque rem, de qua agimus, vel eſſe amplectendam, ſi ſuademus, vel fugiendam, ſi diſſuademus, probare contendimus.

Pleniſſima tamen amplificatio eſt, quæ a locis, quos ſupra recenſuimus, ſimul & ab omnibus rerum, & perſonarum circumſtantiis proficiſcitur. Ejus commodiſſimum exemplum extat apud D. Th. 3. parte (*q.* 46. *a.* 6.) in quo Dominicæ paſſionis dolorem omnium maximum fuiſſe ex omnium partium, & cauſarum, & circumſtantiarum enumeratione probat. Eſt autem hoc ipſum exemplum commodiſſimum, quodque apertiſſime quæcumque hactenus diximus declarat. In quo etiam manifeſte apparet, amplificationem eſſe argumentationem quamdam, qua idem ſanctus Doctor hanc propoſitionem probat, nempe Dominicæ paſſionis dolorem fuiſſe omnium maximum. Itaque ſtudioſum lectorem ad hoc exemplum remitto.

Eadem ratione mundi converſionem per Apoſtolos factam cum ex locis, quæ ante commemoravimus, tum ex rerum, & perſonarum circumſtantiis amplificamus. Ex perſona quidem Apoſtolorum, quod exigui numero, genere infimi, lingua barbari, armis, opibus, & potentia, atque terrena ſapientia deſtituti, quique profiterentur, ſe nihil ſcire, niſi Chriſtum, & hunc quidem ſupplicio Crucis affectum. A re vero, quod ea prædicarent, quæ eſſent ad agendum aſpera, multoque magis ad credendum difficilia: nempe hominem inter latrones crucifixum eſſe ſummum Deum, rerum omnium conditorem, & alia, quæ de beatiſſima Trinitate, & ſacra Euchariſtia, & corporum reſurrectione Fides noſtra prædicat. Præmia vero, quod ad moventis cauſæ rationem pertinet, vix ulla in hac vita proponebant, niſi vincula, verbera, exilia, bonorum proſcriptiones, mortes, & cruciatus, Religionis gratia, ſuſtinendos. Contra vero ex perſequentium perſonis rei magnitudo augetur, quod eſſent Reges, Imperatores, populi, nationes, ac poſtremo omnes omnium ordinum homines. Sed quo-

nam

nam modo? Ferali crudelitate, immani odio, & incredibili furoris impetu. Patres etiam in filios, & viri in uxores atrociſſime ſeviebant. Sed quibus machinis, & inſtrumentis adverſus illos dimicabant? Hoc D. Cyprianus explicat his verbis: „ Innoxios, juſtos, Deo charos domo privas, patrimonio ſpolias, catenis premis, carcere includis, gladio, beſtiis, ignibus punis. Admoves laniandis corporibus longa tormenta, multiplicas lacerandis viſceribus numeroſa ſupplicia; nec feritas, & immanitas tua uſitatis poteſt contenta eſſe tormentis. Excogitat novas poenas ingenioſa crudelitas. Sed videamus tamen, quid iis tot machinis, atque tormentis mundus profecerit. Tantum abeſt, ut virtutem Sanctorum, Apoſtolorum, atque Martyrum infringere potuerit, ut vinctas illis manus porrexerit, atque idolorum templis everſis, Chriſti Crucem adorare, ejus paupertatem, & patientiam imitari, & omnes mundi opes, atque divitias, & carnis oblectamenta reſpuere, & cruciatus omnes propter Chriſti amorem amplecti coeperit “. Hoc exemplo cernere licet, quantum ad res inſignes amplificandas conducat, varias tum rerum, tum perſonarum circumſtantias diligenter excutere.

Simili ratione D. Chryſoſtomus ex omnibus circumſtantiis diligentiſſime congeſtis calamitatem ſancti Patriarchæ Jacob exaggerat; cum ei Joſeph filii mors a ceteris filiis nunciata eſſet. Sic enim ait: „ Cum autem adoleviſſet amantiſſimæ uxoris filius, ſolarique illius deſiderium hujus præſenti, & jugi conturbenio ſperaret; tunc ſibi multiplices parantur clades. Fratres enim illius tunicam intinctam ſanguine patri oſtendentes, vario illum luctu confecerunt. Neque enim ſolam lugebat mortem, ſed ipſum quoque mortis genus; plurimaque erant, quæ illius animum confunderent: quod amatæ illius conjugis filius, quod melior reliquis, quod maxime dilectus, quod in ipſo ætatis flore, quod ab eo miſſus, quod nec in domo, neque in lecto, nec patre coram adſiſtente, nec dicens aliquid & audiens, quod non communi morte omnium, quod vivens a ferarum immanitate diſcerptus fuerat, quod ne reliquias quidem illius reperire poterat, & humo condere; iſta illi non in juventute contigiſſent, quando melius ferre potuiſſet, ſed in ſenectute ultima. „ Erat miſerandum omnino ſpectaculum,

lum, videre canos verendos pulvere fœdatos, ſimileque pectus diſciſſa tunica nudatum, lamentaque admittentia conſolationem nullam. Scidit enim (inquit) Jacob veſtimenta ſua, & circumpoſuit cilicium lumbis ſuis, lugebatque filium diebus plurimis ". Hactenus Chryſoſtomus, qui in excutiendis omnibus circumſtantiis mirus artifex eſt. Si quis autem appoſitiſſima, & elegantiſſima hujus amplificationis exempla videre cupit, legat ejuſdem ſancti Patris ſecundum, & tertium de Providentia libros, in quibus, ut Stagiritem monachum arreptitium conſolaretur, ſanctorum Patriarcharum Noe, Abrahæ, Jacob, Moyſis, ac Davidis labores, & calamitates, & perſecutiones (expoſitis, & amplificatis omnibus perſonarum, & rerum circumſtantiis) divina quadam orationis ubertate, & facundia exaggerat. His namque exemplis multo magis, quam artis præceptionibus concionator amplificandi rationem (quæ maxime ad omnia valet) adjicere poterit.

Ceterum, quæ hactenus dicta ſunt, ad inveniendi rationem pertinent; hoc eſt, unde argumenta ſumi debeant, quibus, quod volumus, amplificare valeamus. His autem varias amplificandi rationes adjungemus, quas Quintilianus enumerat, quæ hujus loci propriæ eſſe videntur.

CAPUT V.

De modis amplificandi ex Quintiliano.

PRima eſt igitur amplificandi, vel minuendi ſpecies, in ipſo rei nomine; ut cum eum, qui ſit cæſus, occiſum; eum, qui ſit improbus, latronem; contraque eum, qui pulſavit, attigiſſe; qui vulneravit, læſiſſe dicimus. Hæc autem prima amplificandi ratio ad Hyperbolem pertinere videtur (de qua ſuo loco dicemus) quæ rebus dare ſolet excedentia fidem nomina. Quod maxime naturale, & uſitatum ex his, qui aliquid augere, aut minuere conantur, ut ſupra, vel circa id quod res habet, oratio feratur. Hoc autem genus increſcit, ac fit manifeſtus, ſi ampliora verba cum ipſis nominibus, pro quibus ea poſituri ſumus, conferantur. Ut Cicero in Verrem: „ Non enim furem, ſed raptorem: non adulterum, ſed expugnatorem pudicitiæ:

non ſacrilegum, ſed hoſtem Sacrorum, Religionumque: non ſicarium, ſed crudeliſſimum carnificem civium, ſociorumque in veſtrum judicium adduximus". Illo enim modo, ut ſit multum, hoc etiam plus ut ſit, efficitur.

Quatuor tamen maxime generibus video conſtare amplificationem, incremento, comparatione, ratiocinatione, congerie. Incrementum eſt potentiſſimum, cum magna videntur, etiam quæ inferiora ſunt. Id aut gradu uno fit, aut pluribus; per id venitur, non modo ad ſummum, ſed interim quodammodo ſupra ſummum. Omnibus his ſufficit vel unum Ciceronis exemplum: „ Facinus eſt vincire civem Romanum, ſcelus verberare, prope parricidium necare: quid dicam, in crucem tollere? Verbo ſatis digno tam nefaria res appellari non poteſt". Nam, & ſi tantum verberatus eſſet, uno gradu increverat, ponendo etiam id eſſe facinus, quod erat inferius. Et ſi tantum occiſus eſſet, per plures gradus aſcenderat. Cum vero dixerit, prope parricidium necare, ſupra quod nihil eſt; adjecit, quid dicam in crucem tollere? Ita cum id, quod maximum eſt, occupaſſet, neceſſe erat in eo, quod ultra eſt, verba deficere. Hac autem amplificandi ratione in iis rebus uti poſſumus, quæ multa etiam in eodem genere magna ſub ſe comprehendant; quale eſt admirandum, atque omni laude prædicandum Redemptionis noſtræ beneficium. Magnum eſt enim, quod Propheta quoque miratur, cum ait: „ Quid eſt homo, quod memor es ejus, aut filius hominis, quoniam viſitas eum"? Majus autem, quod Moyſes inauditum ab exordio mundi fuiſſe ait, ut populus Deum audiret de medio ignis ad homines loquentem, & cæleſtibus ipſum præceptis imbuentem. Quod ſi hoc adeo magnum, & mirabile eſt; quid erit, Deum ipſum propter hominum ſalutem mortale corpus induere, cum hominibus in terra verſari, ab hominibus vinciri, cædi, & reprobari? Quid vero in Crucem inter maleficos, & ſceleratos homines ſuſpendi? Hanc tantam Divinæ bonitatis dignationem quæ vis orationis pro meritis amplificare queat? Fit & aliter ſupra ſummum adjectio, ut apud Virgilium de Lauſo: „ Quo pulchrior alter non fuit, excepto Laurentis corpore Turni". Summum eſt enim, quo pulchrior alter non fuit. Huic deinde aliquid ſupra poſitum eſt. Tertius quoque eſt modus,

dus, ad quem non per gradus itur: ut quod non eſt plus, quam maximum, ſed quo nihil majus eſt. Matrem tuam occidiſti. Quid dicam amplius? Matrem tuam occidiſti. Nam & hoc augendi genus eſt, tantum aliquid efficere, ut non poſſit augeri. Creſcit oratio minus aperte, ſed neſcio, an hoc ipſo efficacius, cum citra diſtinctionem, in contextu, & curſu ſemper aliquid priore majus inſequitur: ut de vomitu Antonii Cicero: „Tu iſtis faucibus, iſtis lateribus, iſta gladiatoria totius corporis firmitate, tantum vini in Hippiæ nuptiis exhauſeras; ut tibi neceſſe eſſet, in conſpectu populi Romani vomere poſtridie. Si inter cœnam in tuis immanibus illis poculis hoc tibi accidiſſet, quis non turpe duceret? In cœtu vero populi Romani, negocium publicum gerens, magiſter equitum (cui ructare turpe eſſet) his fruſtis eſculentis, vinum redolentibus, gremium ſuum, & totum tribunal implevit". Singula incrementum habent. Per ſe enim deforme erat vel non in coetu vomere, in coetu etiam non populi, populi etiam non Romani, vel ſi nullum negotium ageret, vel ſi non publicum, vel ſi non magiſter equitum. Sed alius divideret hæc, & circa ſingulos gradus immoraretur. Hic in ſublime etiam currit, & ad ſummum pervenit, non nixu, ſed impetu.

Verum, ut hæc amplificatio in ſuperiora tendit; ita quæ fit per comparationem, incrementum ex minoribus petit. Augendo enim quod eſt infra, neceſſe eſt, ut extollat id, quod ſupra poſitum eſt. Hæc autem amplificandi ratio ab imparium comparatione ſumitur, quæ Dialectici argumenta a minori, vel majori ducta vocant; niſi quod cum argumenta ſunt, probant aliquid, hic vero probando amplificant, & rem majorem eſſe demonſtrant. Hac autem amplificandi ratione qui dicit, pictorum artem, atque ſolertiam imitatur: qui ubi inſignem aliquem colorem eminere inter ceteros volunt, alium ei ſubſternunt, qui illum magis conſpicuum reddat. Ad hunc ergo modum, qui dicit, exempla, & ſimilia requirit, quorum comparatione res, quam attollere cupit, maxima videatur. Hujus rei exempla in Litteris ſanctis paſſim reperiuntur. Sic enim Dominus apud Jerem. (*cap.* 35.) exemplo Rechabitarum, populi ſui intemperantiam, & inobedientiam amplificat. Idemque apud eumdem (*cap.* 2.) ejuſdem populi perfidiam acri, & figurata oratione, Gentilium exemplo, amplificat,

 cum

cum ait: „Tranſite ad inſulas Cethim, & videte, & in Cedar mittite, & conſiderate vehementer, & videte, ſi factum eſt hujuſcemodi, ſi mutavit Gens Deos ſuos, & certe ipſi non ſunt Dii; Populus vero meus mutavit gloriam ſuam in idolum. Obſtupeſcite cæli ſuper hoc" &c. Sic etiam Dominus Judæorum cæcitatem, & ingratitudinem exemplo Ninivitarum, & Reginæ Sabæorum declarat, præſertim cum perſonæ circumſtantiam ſubdit: „ Ecce plus quam Jonas hic, & ecce plus quam Salomon hic". Illud autem in hujuſmodi comparationibus curandum, ut utriuſque partis circumſtantias, quæ rem attollere poſſunt, diligenter excutiamus. Non ſolum enim tota totis, ſed etiam partes partibus comparantur. Sic in Catilinam Cicero: „ An vero vir ampliſſimus Scipio Pontifex maximus Tiberium Gracchum mediocriter labefactantem ſtatum Reipub. privatus interfecit: Catilinam vero orbem terræ cæde, atque incendio vaſtare cupientem nos Conſules perferemus"? Hic & Catilina Graccho, & ſtatus Reipub. orbi terrarum, & mediocris labefactatio cædi, incendiis, & vaſtationi, & privatus Conſulibus comparatur: quæ ſi quis dilatare velit, plenos per ſingula locos habeat. Sic D. Cyprianus (*contra Demetr.*) hoc argumentum a minori ductum, nempe: „ ſi Dominus delinquentem ſervum punit, cur Deus de peccante homine ſupplicium non ſumat"? collatis circumſtantiis hoc modo amplificat: „ ipſe de ſervo tuo exigis ſervitium; & homo hominem parere tibi, & obedire compellis, & cum ſit vobis eadem ſors naſcendi, conditio una moriendi, corporum materia conſimilis, animorum ratio communis, æquali jure, & pari lege vel veniatur in hunc mundum, vel de hoc mundo poſtmodum recedatur; tamen niſi pro arbitrio tuo tibi ſerviatur, niſi ad voluntatis imperium pareatur, imperioſus, & nimius ſervitutis exactor flagellis verberas, fame, ſiti, nuditate, frequenter ferro, & carcere affligis, & crucias, & non agnoſcis Dominum Deum tuum, cum ſic exerceas ipſe dominatum"? Hactenus Cyprian. Hac eadem amplificandi ratione & virtutes virtutum, & vitia vitiorum comparatione ex omnibus circumſtantiis amplificare ſolemus. Ad hunc enim modum idem Cyprianus gravius ſchiſmaticorum, quam lapſorum, hoc eſt eorum, qui Idolis ſacrificarent, crimen eſſe, demonſtrat his verbis: „ Pejus hoc crimen eſt, quam quod admiſiſſe lapſi videntur,

qui

qui tamen in poenitentia criminis conſtituti, Deum plenis ſatisfactionibus deprecantur. Hic Eccleſia quæritur, & rogatur; illic Eccleſia impugnatur. Hic poteſt neceſſitas fuiſſe; illic voluntas tenetur in ſcelere. Hic qui lapſus, eſt, ſibi tantum nocuit; illic qui hæreſim, vel ſchiſma facere conatus eſt, multos ſecum trahendo decepit. Hic animæ unius eſt damnum; illic periculum plurimorum. Certe peccaſſe ſe & hic intelligit, & lamentatur, & plangit; ille tumens in peccato ſuo, & in ipſis ſuis delictis placens, a matre filios ſegregat, & oves a paſtore ſollicitat, Dei Sacramenta diſturbat: & cum lapſus ſemel peccaverit, ille quotidie peccat. Poſtremo lapſus martyrium conſecutus, poteſt regni promiſſa percipere; ille ſi extra Eccleſiam fuerit occiſus, ad Eccleſiæ non poteſt præmia pervenire ".

Eſt & alius amplificandi modus, cui Fabius ratiocinationis nomen impoſuit: quod videlicet hæc amplificatio alibi poſita, alibi valeat, & ut aliud creſcat, aliud augetur, atque inde ad id, quod extolli volumus, ratio deducitur. Objecturus Antonio Cicero merum, & vomitum: „ Tu, inquit, iſtis faucibus, iſtis lateribus, iſta gladiatoria totius corporis firmitate ". Quid fauces, & latera ad ebrietatem? Minime ſunt otioſa. Nam reſpicientes ad hæc, poſſumus æſtimare, quantum ille vini in Hippiæ nuptiis exhauſerit, quod ferre, & concoquere non poſſet illa gladiatoria corporis firmitate. Ergo ſi ex alio colligitur aliud, nec improprium, nec inuſitatum nomen eſt ratiocinationis, qua ex inſequentibus amplificatio ducitur. Siquidem tanta vis fuit vini erumpentis, ut non caſum afferret, aut voluntatem, ſed neceſſitatem, ubi minime deceret, vomendi, & cibus non recens (ut accidere interim ſolet) redderetur; ſed qui uſque in poſterum diem redundaret. Idem hoc præſtant, quæ anteceſſerunt. Nam, cum Æolus a Junone rogatus: „ Cavum converſa cuſpide montem impulit in latus, ac venti velut agmine facto qua data porta ruunt " apparet, quanta ſit futura tempeſtas. Huc etiam pertinet, cum res atrociſſimas, quaſque in ſummam ipſi extulimus invidiam, elevamus conſulto, quo graviora videantur, quæ ſequutura ſunt, ut a Cicerone factum eſt, cum diceret: „ Levia ſunt hæc in hoc reo crimina, metum virgarum Navarchus nobiliſſimæ civitatis pretio redemit, humanum eſt: alius ne ſe-

ſecuri feriretur, pecuniam dedit, uſitatum eſt. Non vult populus Romanus, obſoletis criminibus accuſari Verrem, nova poſtulat, inaudita deſiderat, non de Prætore Siciliæ, ſed de crudeliſſimo Tyranno fieri judicium arbitratur ". Hoc in loco Cicero ratiocinatione uſus eſt, qua colligerent audientes, quantum illud eſſet, quod inferebatur, cui comparata hæc, humana viderentur, atque uſitata. Hoc quidam conceſſionem vocant, cum is, qui dicit, iniquum aliquid pati, atque concedere videtur, ut quæ deinde dicturus eſt, graviora appareant. Sic Divus Cyprianus contra Chriſti hoſtem Demetrianum: „ Parum eſt, inquit, quod furentium varietate vitiorum, quod iniquitate feralium criminum, quod cruentarum compendio rapinarum vita veſtra maculatur, quod ſuperſtitionibus falſis Religio vera ſubvertitur: adhuc inſuper Dei ſervos, & majeſtati, ac nomini ejus dicatos injuſtis perſecutionibus flagellatis? Satis non eſt, quod tu ipſe Dominum non colis: adhuc inſuper eos, qui colunt, ſacrilega infeſtatione perſequeris "? Hic augendi modus diſſimili ratione idem efficit, quod incrementum, de quo ſuperius diximus. In incremento enim magna facimus, quæ anteceſſerunt, ut majus appareat, quod deinde augere volumus. Hic autem, quæ vere maxima ſunt, levia facimus, & extenuamus, ut eorum comparatione longe majus eſſe videatur, quod amplificare volumus. Sic etiam ſolet ex alio aliud augeri, ut cum Annibalis bellicis laudibus ampliatur virtus Scipionis: & fortitudinem Gallorum, Germanorumque miramur, quo ſit major C. Cæſaris gloria. Illud quoque eſt ex relatione ad aliquid, quod non ejus rei gratia dictum videtur, amplificationis genus. Tale eſt illud: „ Non putant indignum Trojani Principes, Grajos, Trojanoſque propter Helenæ ſpeciem tot mala tanto temporis ſpatio ſuſtinere ". Quænam igitur illa forma credenda eſt? Non enim hoc dicit Paris, qui rapuit: non aliquis juvenis, aut unus e vulgo; ſed ſenes, & prudentiſſimi, & Priamo aſſidentes. Verum & ipſe Rex decenni bello exhauſtus, amiſſis tot liberis, imminente ſummo diſcrimine, cui faciem illam, ex qua tot lacrymarum origo fluxiſſet, inviſam, atque abominandam eſſe oportebat; & audit hæc, & eam filiam appellans, & juxta ſe locans, & excuſat etiam, atque ſibi eſſe malorum cauſam negat. Quin ex inſtru-

ſtrumento quoque heroum illorum magnitudo æſtimanda nobis datur. Ad hoc pertinet clypeus Ajacis, & haſta Achillis. Qua virtute egregie eſt uſus in Cyclope Virgilius. Nam quod illud corpus mente concipiam, cujus trunca manum pinus regit? Quid? cum vix loricam duo multiplicem connixi humeris ferrent? Quantus Demoleos, qui indutus eam, curſu palantes Troas agebat? Ad hunc autem modum in lib. Reg. proceritas corporis, & fortitudo Goliæ ex haſta ejus, quod eſſet quaſi liciatorium texentium, & lorica, quæ erat quinque millium ſiclorum ponderis, demonſtratur. Et Deuter. 3. eadem corporis proceritas Regis Baſan ex ferrei lecti ejus magnitudine, qui novem cubitos longitudinis, & quatuor latitudinis haberet, oſtenditur. Hæc autem corporum, & virium amplificatio aliam quoque parit amplificationem, nempe Davidis, qui Goliam interfecit, & Iſraelitici populi, immo Divinæ virtutis, quæ is Regem adeo potentem ſuperavit. Eſt hoc ſimile illi, quæ emphaſis dicitur; ſed illa ex verbo, hoc ex re conjecturam facit, tantoque plus valet, quanto res ipſa verbis eſt firmior.

Poteſt adſcribi amplificationi congeries quoque verborum, ac ſententiarum idem ſignificantium. Nam etiamſi non per gradus aſcendant, tamen velut acervo quodam allevantur. Tale eſt illud Ciceronis: „ Quid enim tuus ille, Tubero, diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? cujus latus ille mucro petebat? qui ſenſus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas“? Simile eſt hoc figuræ, quam Synathriſmum vocant. Sed illic plurium rerum eſt congeries, hic unius multiplicatio. Hæc etiam creſcere ſolet, verbis omnibus altius, atque altius inſurgentibus: „ Aderat janitor carceris, carnifex Prætoris, mors, terrorque ſociorum, & civium Romanorum, lictor Sextius“. Eadem fere eſt ratio minuendi: nam totidem ſunt aſcendentibus, quot deſcendentibus gradus.

Scio, poſſe videri quibuſdam ſpeciem amplificationis Hyperbolem quoque. Nam & hæc in utramque partem valet. Sed quia excedit hoc nomen, in tropos differenda eſt. Facit etiam ad vim, & amplitudinem rerum oſtendendam aſſeveratio: cum vel adverbiis, vel nominibus, vel aliis par-

tibus appoſitis amplificamus vel in laudem, vel in vitupe-rium. „ Majorem in modum me Senecæ lectio delectat. Dici non poteſt, quam tibi faveat ſocer. Verbis conſequi nequeo, quam me delectet Cicero“. Notus, & uſitatus eſt & ille modus amplificandi, cum ſpeciem augemus generi collatam; ut „ Cum omnes diſciplinæ liberales plurimum hominì concilient vel ornamenti, vel commodi, tum in primis Philoſophia.

Hæc fere Rhetores de ratione amplificandi: quorum præcepta propoſitis exemplis apertiora, & illuſtriora fiunt, quæ ſtudioſus concionator legendis ſacris Doctoribus, atque his præcipue, qui eloquentiæ laude floruerunt, quales fere Græci ſunt, obſervare debet, ut hac virtute, quæ præcipua in dicendo eſt, plurimum valeat. Ejus autem præceptionis, quam Fabius ratiocinationem vocat, quæ cum aliud dicat, alio tendat, tria commodiſſima exempla apud Ezechielem invenies. Amplificaturus enim caſum, & ruinam Tyri, primum ejus gloriam, immenſas opes, & emporii celebritatem cap. 27. longa, & magnifica oratione amplificat. Simili ratione cap. 31. regni Aſſyriorum vaſtationem prænunciaturus, primum quidem gloriam extollit, ſimilique ordine cap. ſequenti Ægypti everſionem amplificat, eademque ratione, verbiſque ſplendidiſſimis Iſraelitici populi ingratum animum, & ſcelera exaggerat, divinis beneficiis primum longa oratione enumeratis. Sic enim cap. 16. populum ſuum Dominus ſub mulieris nomine alloquitur: „ Tranſiens per te vidi, te conculcari in ſanguine tuo, & dixi tibi, cum eſſes in ſanguine tuo: Vive. Multiplicatam quaſi germen agri dedi te, & multiplicata es, & grandis effecta“ & cetera, quæ ſequuntur. Simili quoque modo Natan Propheta Davidis adulterium accuſavit, divinis beneficiis, quæ in illum Dominus contulerat, primum expoſitis. Sed his exemplis Prophetarum libri pleni ſunt.

* * *
* *
*

CA-

CAPUT VI.

De rerum Deſcriptionibus.

QUemadmodum, cum de argumentorum inventione, diceremus, formas etiam argumentationum, quæ ad elocutionem magis pertinere videbantur, expoſuimus, ut quæ ſimul in oratione coeunt, ſimul etiam ab arte traderentur; ita nunc, cum de locis, unde omnis amplificandi inventio petatur, dictum a nobis ſit, figuras etiam, quæ amplificationi maxime deſerviunt, & ad elocutionem magis ſpectant, his locis adnectere volumus, ut res inter ſe finitimæ ſimul collocarentur, & concionator, ubi aliquid amplificare voluerit, & quid dicere, & quemadmodum dicere, debeat, in proſpectu habeat. Inter ea vero elocutionis ornamenta, quæ amplificationi deſerviunt, rerum & perſonarum Deſcriptiones præcipue numerantur: quæ quamvis ad alia quoque valeant (ſæpe enim hujuſmodi deſcriptiones, delectationis gratia, adhibentur) frequentiſſimus tamen earum uſus in re amplificanda, & exaggeranda eſt. Cum, enim amplificatio ad commovendos affectus inſtituta ſit; nihil hos magis excitat, quam ſi ita res verbis exprimatur, ut non tam dici, quam geri, & ante oculos poni videatur. Conſtat enim, affectus omnes, rei magnitudine ante oculos poſita, potiſſimum concitari. Quod quidem tum rerum, tum perſonarum deſcriptionibus fit. De quibus jam jam, dicere incipiemus.

Deſcriptio rei eſt, cum id, quod fit, aut factum eſt, non ſummatim, aut tenuiter exponimus, ſed omnibus fucatum coloribus ob oculos ponimus, ut auditorem, ſive lectorem jam extra ſe poſitum, velut in theatrum avocet. Hanc ab effingenda rerum imagine Græci vocant Hypotypoſin; etiamſi vocabulum hoc commune eſt, quoties aliquid oculis ſubjicitur. Hoc autem genus præcipue conſtat circumſtantiarum explicatione, earum præſertim, quæ rem oculis maxime ſubjiciunt, ac moratam reddunt narrationem: hoc eſt quæ ſingularum perſonarum affectus, mores, & ingenium oſtendunt. Non mediocriter tamen adjuvatur collationibus, ſimilibus, diſſimilibus, imaginibus, metaphoris, alle-

allegoriis, & ſi quæ præterea ſunt figuræ, quæ rem illuſtrant. Quin epitheta quoque in hunc uſum plurimum valent. Verum ut iſta probe exprimas, non modo confert ars, & ingenium; verum etiam oculis ſpectaſſe quæ velis effingere, aut ipſis interfuiſſe, aut etiam, ſi natura rei ita ferat, in perſona tua expertum fuiſſe. Ut ſi quis hominis in agone mortis conſtituti, & de ſalute ſua ſollicìti, & peccatorum conſcientia anxii trepidationem, & moerorem deſcribere vellet; non parum conduceret, hoc ipſum periculo, & experimento ſuo didiciſſe. Hoc modo Gregorius Theolog. vitæ contemplativæ tranquillitatem, & felicitatem, quam expertus ipſe fuerat, his veluti coloribus in Apologetico depingit: „ Nihil enim, ait, mihi fortunatius eo homine eſſe videtur, qui clauſis, compreſſiſque corporis ſenſibus, atque extra carnem, mundumque poſitus, in ſeque collectus, nec, niſi ſumma neceſſitate impellente, quidquam humanarum rerum attingens, & ſecum in ſe, & cum Deo colloquens, ſuperiorem rebus in aſpectum cadentibus vitam agit, Divinaſque ſpecies, & imagines puras ſemper, nec ullis terrenis, & errabundis formis permixtas in ſe ipſo circumfert, ac Dei, rerumque Divinarum purum omnino ſpeculum eſt, in dieſque efficitur, lucique lucem, obſcuriori videlicet clariorem adjungit, ac jam futuri ævi bono fruitur, & cum Angelis verſatur; & licet adhuc in terris agens, terram deſerit, atque a ſpiritu in cælo collocatur. Si quis veſtrum hoc amore correptus tenetur, quid dicam, intelligit, atque affectui ei, in quem tum incidi, facile ignoſcet". Hactenus ille.

Divus quoque Cyprianus Tract. de habitu Virg. quarumdam feminarum laſciviam deſcriptione amplificat his verbis: „ Quaſdam non pudet nubentibus intereſſe, & inter illam laſcivientem libertatem ſermonum colloquia inceſta miſcere, audire quod non decet, quod non licet dicere, obſervare, & eſſe præſentes inter verba turpia, & temulenta convivia, quibus libidinum fomes accenditur, ſponſa ad patientiam ſtupri, ad audaciam ſponſus animatur. Quis illi in nuptiis locus eſt, cui animus ad nuptias non eſt? Aut voluntariæ illic, & lætæ eſſe quæ poſſunt, ubi & ſtudia, & vota diverſa ſunt? Quid illic dicitur, quid videtur? quantum a propoſito ſuo virgo deficit, quando pudica, quæ venerat,

nerat, impudicior diſcedit? Corpore licet virgo, ac mente permaneat; oculis, auribus, lingua minuit illa, quæ habebat. Quid vero, quæ promiſcuas balneas adeunt? quæ oculis ad libidinem curioſis pudori, ac pudicitiæ corpora dicata proſtituunt? quæ cum viros, atque a viris nudæ vident turpiter, ac videntur, nonne ipſæ illecebram vitiis præſtant? nonne ad corruptelam, & injuriam ſuam deſideria præſentium ſollicitant, & invitant? Viderit, inquis, qua illuc mente quis veniat, mihi tantum reficiendi corpuſculi cura eſt, & lavandi. Non te purgat iſta defenſio, nec laſciviæ, & petulantiæ crimen excuſat. Sordidat lavatio iſta, non abluit, nec emundat membra, ſed maculat. Impudice tu neminem conſpicis, ſed ipſa conſpiceris impudice. Oculos tuos turpi oblectatione non polluis, ſed dum oblectas alios, ipſa pollueris. Spectaculum de lavacro facis, theatra ſunt fœdiora, quo convenis, verecundia illic omnis exuitur, ſimul cum amictu veſtis honor corporis, ac pudor ponitur, denotanda, & contrectanda virginitas revelatur «. Hactenus Cyprianus.

Sed commodiſſimum hujus rei exemplum extat apud D. Gregor. Nyſſenum hom. de Nativitate Domini, in qua puerorum Innocentum crudeliſſimam ſtragem copioſe deſcribit his verbis: „ Quare horrendum illud edictum emittitur, ut miſelli puelli trucidarentur? Quid maleficii commiſerunt? quam mortis, ac ſupplicii cauſam adverſus ſeſe præbuerunt? quibus unum illud ſolum crimini datur, quod ſcilicet nati ſunt, & in lucem prodierunt. Atque hac de cauſa civitatem carnificibus repleri oportebat? Quis vero oratione calamitates delineaverit, atque deſcripſerit? quis ante oculos ponere narrando clades, & funera poſſit? promiſcuam illam lamentationem? flebilem concentum puerorum, matrum, cognatorum, patrum ad carnificum minas miſerabiliter exclamantium? quomodo quis cum enſe nudo carnificem juxta infantem ſtantem, torvis, ac cæde micantibus oculis intuentem, atque alias conſentaneas voces edentem, ſiniſtra manu puellum ad ſe trahentem, ſuaſque proprias cervices enſis mucroni ſubmittentem, ne ſuis oculis videat miſerum filium carnificis manibus trucidari? Qua ratione quis affectus patrum expoſuerit? implorationes, exclamationes, gemitus, extremos filiorum amplexus, cum multa etiam talia

lia eodem tempore ſimul acciderent? Quis multiplices, ac varias calamitatis facies, ac modos deploraverit, ut miſer infans ſimul & mammæ adhæreſceret, & per viſcera lethale vulnus acciperet? ut miſera mater & papillam ori infantis admoveret, & ſanguinem filii ſinu exciperet? Sæpe autem alicubi carnifex ruente manu, uno impetu gladii filium una cum matre transfixit, atque unum ſanguinis flumen extitit, quod tam ex materna plaga, quam ex lethali vulnere filii commiſceretur. Quoniam autem etiam hoc ſceleſta vox Herodis adjecit, ut non ſolum adverſus modo genitos infantes funeſta, capitaliſque ſententia proferretur; verum etiam ſi quis ad alterum annum progreſſus eſſet, ut is quoque de medio tolleretur (ſcriptum eſt enim: A bimatu, & infra) alteram ex veriſimilitudine cladem in his ratio cernit, quod ſæpe tempus interjectum, duorum filiorum matrem fecerit eamdem. Quale igitur rurſus in talibus ſpectaculum erat, duobus circa matrem unam carnificibus occupatis, uno quidem prætercurrentem ad ſe trahente, altero vero eum, qui mammæ etiam nunc admoveretur, a ſinu revellente? Quomodo miſeram matrem hac de cauſa affectam fuiſſe, credibile eſt, cum adverſus duos filios natura quaſi ſinderetur, utroque æqualiter maternis viſceribus ignem accendente: cum ambigeret, utrum ex improbis carnificibus ſequeretur, uno quidem hinc, altero autem illinc ad cædem attrahentibus infantes? Accurrat ad recens natum, obſcurum adhuc, & indiſtinctum ploratum emittentem. At alterum audit jam loquentem, ac voce balbutiente matrem cum lacrymis implorantem. Quid agat? quo evadat? quo ſe vertat? ad utrius vocem clamorem referat? utrius gemitui opploret? utrius morti illacrymabitur, cum ex æquo naturæ ſtimulis utriuſque nomine urgeatur"?

Poſſumus autem deſcriptionibus, ubi res poſtulaverit, vel longioribus, vel brevioribus uti. Longiores ſunt illæ, quibus D. Chryſoſtomus lib. 6. de Sacerdotio indignitatem ſuam ad Epiſcopale miniſterium Baſilio probare contendit. Quas, quoniam & ſingularem doctrinam continent, & virtutis hujus, quæ eſt in dicendo maxima, rationem apertiſſime demonſtrant, hoc in loco attexere libuit. Is igitur volens ſe purgare Baſilio, quod Epiſcopi dignitatem refugiſſet; muneris amplitudinem, & difficultatem, ſuamque infir-

infirmitatem, & indignitatem ejus rei cauſam extitiſſe ait. Tum deinde, quo metu, atque moerore animi contabuerit, cum ea res tractari coepta eſt, incredibili dicendi facultate amplificat his verbis: „ Ab eo ipſo die, quo tute mihi Epiſcopatus ſuſpicionem hanc injeciſti, factum eſt identidem, ut corpus hoc ab anima propemodum diſſolveretur: tam ingens pavor, tam ingens moeſtitia animum meum occupavit. Nam, cum apud me conſiderarem Chriſti Sponſæ gloriam, ſanctimoniam, venuſtatem ſpiritualem, prudentiam, ornatum, tum vero animi mei vitia expenderem; fiebat, ut aſſiduis tum illam, tum etiam me gemitibus, luctibuſque proſequerer. In tanto ergo æſtu antea vixi, cum id tute ignorares, meque in tranquillitate victitare exiſtimares. Ego vero tibi hic animi mei æſtum detegere tentabo; hinc enim fortaſſe veniam mihi dabis, meque tandem inſimulare deſines. Qui igitur illum detegam? Nam ſi eum aperte oculis iſtis cernere velis, id nimirum haud aliter liceat, quam corde hoc tibi per me prius detecto, nudatoque. Quod quia fieri non poteſt, tibi hunc ego per obſcuram quamdam imaginem, utcumque potero, experiar moeſtitiæ meæ fumum repræſentare. Fingamus, puellam aliquam Regis filiam, & ejus quidem, cui terra ea univerſa, quæ ſub Sole poſita eſt, pareat, a proco quodam expeti: tum vero demus, novam quamdam in ea ineſſe formæ venuſtatem, quæ ſic humanam naturam tranſcendat, ut per eam puella muliebre genus univerſum magno admodum diſcrimine ſuperet: præterea tantam illi ineſſe animi virtutem, ut virorum genus, eorum, inquam, qui vel antea fuere, vel futuri olim ſunt, longo poſt ſe intervallo relinquat: tum autem & morum honeſtate tanta eamdem excellere, ut vel omnes Philoſophiæ terminos excedat: denique talem eſſe, ut proprii aſpectus gratia, oculorumque venuſtas univerſam illam corporis totius elegantiam obſcuret. Addamus item, ſi placet, ipſius procum non ex iis tantum, quæ diximus, virginis amore ardere, ſed furore item neſcio quo erga illam affici: quo quidem inſaniſſimos quoſque, qui antea unquam extiterint, amatores ſuperet. Poſtea procum hunc, dum hoc philtro, ac furore deflagrat, alicunde accepiſſe, futurum, ut puellam illam, quam miro amore depereat, homuncio neſcio

quis

quis humilis, abjectus, obſcuro atque ignobili genere natus, quique idem corpore ſit mutilo, denique mortalium omnium nequiſſimus, in uxorem ducat. Tibine hic exiguam doloris noſtri partem repræſentavimus? ſatin tibi a me facturum putas, vel finita hic a nobis imagine? Equidem ſatis me feciſſe puto, quod ad animi mei mœſtitiam repræſentandam ſpectat, cujus unius rei gratia imaginem ipſam adhibuimus. Atqui, ut tibi item hic metus, ſtuporiſque noſtri modum oculis ſubjiciam, ad aliam rurſus hypotheſim, deſcriptionemque me confero. Ponite ante oculos exercitum ex militibus tum peditibus, tum equitibus, tum nauticis viris conſtantem, ac mare quidem obtegat triremium numerus; rurſum ipſas camporum planicies, ipſos montium vertices hinc peditum, hinc equitum phalanges contegant; æs item armorum oppoſitum Soli ſplendorem reddat, atque a ſolaribus radiis & galearum, & clypeorum coruſcatio vibretur, haſtarum fragor, equorumque hinnitus in cælum feratur, neque mare, neque terra appareat, ubique æs, ubique ferrum. Tum ſint contra hos inſtructi, armati, efferi quidam, ac truces viri. Inſtet jam & conflictus tempus. Poſtea rapiat quis de repente adoleſcentem aliquem in agro educatum, ac qui nullius prorſus artis alterius gnarus ſit, quam lyræ paſtoriciæ, ac pedi, eumdemque armatura ærea cum induerit, per totum illum exercitum circumiens deducat, oſtendatque manipulos, manipulorum ductores, ſagittarios, funditores, centuriones, duces, cataphractos equites, jaculatores, triremes, triremium ductores, milites inibi confertos, navalium machinarum copiam; oſtendat hoſtium procinctam aciem univerſam, & averſandos, formidoloſoſque quoſdam in illis aſpectus, & armorum apparatum ab aliorum apparatu diverſum, & immenſam multitudinem, & convalles, & alta præcipitia, & montium iniquitates; oſtendat & adverſarios in equis volantibus incantatione quadam inſidere, & cataphractos per aërem ferri, explicata etiam ei incantationis illius vi, ac forma: recenſeat porro & belli calamitates, miſſilium jaculorum nivis inſtar ingruentium impetum, multam illam caliginem, & tenebras, obſcuriſſimam noctem, quam ſagittarum multitudo efficiat, Solis radios denſitate ſua avertens, pulverem tenebris non minorem, omnium oculos obcæcantem, ſanguinis torrentes, cadentium gemi-

gemitus, ſtantium clamores, jacentium acervos, rotas ſanguine tinctas, equos præ cadaverum multitudine una cum ſuis ſeſſoribus in caput præcipites, terram univerſam mixtim hæc omnia continentem, ſanguinem, arcus, ſagittas, equorum ungulas, hominum capita ſimul jacentia, & brachia, & collum, & tibiam, & pectus transfixum, cerebella enſibus trajecta, jaculi cuſpidem effractum, cui hominis oculus tamquam infibulatus hæreat; recenſeat item & claſſis mala, atque incommoda, triremes alias in mediis aquis conflagrantes, alias cum cataphractis ipſis peſſum euntes, fluctuum fragorem, nautarum tumultuationem, militum clamorem, ſpumam tum undarum, tum ſanguinis mixtam, eamdemque in naves ſimul omnes irrumpentem, cadavera alia ſuper ipſa navium tranſtra jacere, alia ſubmergi, alia adnatare, alia ad littora æſtuantis maris impetu ejici, alia intra ipſos fluctus ſic obrui, ut navibus iter veluti obſepiant. Poſtremo, cum exacte belli tragoedias omnes edocuerit, addat item & captivitatis calamitates, & ſervitutem nulla non morte duriorem. At ſecundum hæc omnia jubeat illum continuo in equum aſcendere, univerſique illius exercitus ducem agere. Hic tu adoleſcentulum illum cenſes, vel nudæ harum rerum narrationi ſuſtinendæ parem eſſe poſſe? ac non potius, vel a primo ſtatim aſpectu, animo defecturum? Proinde ne me ipſe hic putes rem oratione attollere, neque hoc ipſo quod corpore ſicut carcere aliquo incluſi, nihil prorſus rerum inviſibilium cernere poſſimus, magna ea eſſe ducas, quæ a me dicta ſunt. Videas enim eo prælio longe tum majus, tum horribilius, ſi tibi forte caliginoſiſſimam illam diaboli aciem, conflictumque inſanum oculis iſtis cernere liceat. Non enim illic aut æs, aut ferrum, non equi, non currus, non rotæ, non ignis, non jacula iſta, quæ cernimus; verum alia quædam machinamenta iis, quæ dixi, longe terribiliora. Certe adverſariis iſtis nequaquam opus eſt thorace, non ſcuto, neque enſibus, neque haſtis; ſed vel nudus execrandæ illius militiæ aſpectus talis eſt, ut humanam animam a corpore ipſo diſſolvere poſſit, niſi ea admodum generoſa fuerit, atque adeo, antequam a viribus ipſa ſuis auxilium petat, Divinæ in ſe clementiæ providentiam ſenſerit. Ac ſane, ſi liceret, corpore hoc exuto, aut una

etiam

etiam cum ipſo corpore perſpicue, atque intrepide univerſam illius aciem, bellumque contra nos inſtructum ipſis oculis coram contueri; videres utique non ſanguinis torrentes, neque corpora demortua, ſed animarum lapſus tam multos, ſed vulnera ſic gravia, ut tibi ſtatim belli univerſa illa pictura, quam modo expreſſi, puerorum delectamenta, & ludricum potius, quam bellum videri poſſit. Tam multi certe, ac frequentes ii ſunt, qui in dies ſingulos feriuntur, quorum vulnera non idem mortis genus pariunt; ſed quantum inter ſe diſſident anima, atque corpus, tantum eſt certe inter mortem hanc, atque illam diſcrimen. Nam quoties plagam anima accipit, eademque cadit, hic proſtrata quidem jacet, malæ conſcientiæ cruciatu contabeſcens; poſtea vero quam ſeparata a corpore hinc emigrarit, æterno crucianda ſupplicio traditur. Quod ſi quis exiſtat, qui diaboli plagas non perſentiat, nimirum illius morbus ex ea indolentia ingraveſcit. Quemcumque enim plaga una inflicta non mordet, neque attriſtat, is certe facile & alteram excipit, itemque & hac accepta, tertiam. Neque enim intermittit ad extremum uſque ſpiritum feriens nefarius ille, quoties invenit animam ſupinam, prioreſque plagas contemnentem. Porro autem ſi congreſſus modum expendere velis, hunc vero longe acriorem, ac magis diverſum comperies. Neque enim quisquam eſt, qui tam multas fraudis, doli, artificii formas norit, quam multas ſceleratus ille hoſtis. Qua quidem in parte major illius vis, ac potentia ineſt. Neque inimicitias quis tantas, tamque inconciliabiles adverſus hoſtes ſibi infenſiſſimos gerere poteſt, quantas ille adverſus humanam naturam gerit. Porro ſi quis examinet, quanta cum inhumanitate is depugnet, ridiculum certe fuerit, homines hoc in loco conferre. Sin iracundiſſimas, ac truculentiſſimas qualque feras delegeris, quas cum hujus furore, atque inſania conferas; revera manſuetiſſimas, humaniſſimaſque eas hac comparatione comperies. Tantum ille in animas noſtras furorem ſpirans evomit. Adde, quod & pugnæ inter homines geſtæ tempus breve quidem eſſe ſolet, qua etiam in temporis brevitate multæ dantur induciæ. Nam & natura ſic comparatum videmus, ut & noctis ſuperventus, & jugulandi labor, & cibi capiendi tempus, & multa id genus

nus alia, militi reſpirandi poteſtatem ſic faciant, ut & armaturam exuere, tum vero paullulum reſpirare, ſeque & cibo, & potu reficere, multiſque rebus aliis priſtinas vires recuperare valeat. Adverſus autem diabolum dimicanti numquam licet arma ipſa ponere, ſomnumve ullum capere, ei præſertim, qui perpetuo invulneratus prælio excedere volet. Ex duobus enim neceſſario alterum conſequitur, ut aut cadat quis, ac pereat armis ſpoliatus; aut continenter vigilet, armatuſque ſtet. Siquidem ille continenter cum ſua ipſius acie ſtat, ſocordias noſtras obſervans, ac majus quidem afferens ſtudium ad noſtram internecionem, quam ad noſtram ipſi nos ſalutem afferamus. Poſtremo, ut ſemel finiam, quod a nobis hoſtis ille minime cernatur, quodque de repente, atque improviſo nos adoriatur (quæ res iis, qui non aſſidue in excubiis vigilantes fuerint, infinitorum malorum cauſa eſſe ſolet) facit nimirum, ut bello hoc ægrius, ac majore cum negotio, quam illo, defungi poſſis. In hoc ergo campo voluiſti nos Chriſti militibus duces eſſe? Hoc ipſum vero quid aliud erat, quam diabolo potius duces eſſe? Cum enim is, qui ceteros debet tum in ordines partiri, tum militaribus armis inſtruere, omnium ſimul infirmiſſimus, ſimul & imperitiſſimus fuerit; fit nimirum, ut ſuæ fidei creditos prodat, & diabolo magis, quam Chriſto ducem agat ". Hactenus Chryſoſt. cujus verba huic præceptioni inſerere libuit, non ſolum quod deſcribendi rationem apertiſſimo exemplo doceant; ſed etiam, quod ſingularem doctrinam contineant. In quo quidem exemplo illam quoque amplificandi rationem animadvertere licet, quam Quintilianus annotavit, in qua impari exemplo, hoc eſt, a majori, vel minori ducto, omnes circumſtantias excutimus, quo id, de quo agimus, multo eſſe majus comprobemus. Sic enim hoc in loco D. Chryſoſt. collatione facta aperte oſtendit, quanto acies dæmonum inſtructiſſimo quovis exercitu formidabiliores ſint.

Illud tamen hoc in loco admonendum eſt, ſermocinationes perſonarum, & illud ſimilitudinis genus, quod a Rhetoribus imago ſimilis appellatur (de quibus ſuis in locis diſſeremus) ad has rerum deſcriptiones plurimum lucis afferre. Quod ſequenti deſcriptione, qua in amplificanda

matris ſeptem Machabæorum conſtantia D. Gregorius Theologus uſus eſt, aperte liquet. Sic enim ait (*hom. de 7. Machab.*) „ At vero egregia mater gaudio ſimul, ac moerore afficiebatur, atque in duorum affectuum meditullio poſita erat. Nam ut filiorum fortitudine, certaminumque ſpectaculo mirifice delectabatur; ſic rurſus cum incertum pugnæ eventum, incredibilemque tormentorum magnitudinem ſecum reputaret, timore commovebatur. Ac proinde illos, non ſecus atque avicula pullos ſuos arripiente angue, aut alia quapiam inſidiatrice beſtia, circumvolabat, ſtridebat, obſecrabat, certantes adjuvabat, nihil denique non dicebat, ac faciebat, quo illos ad victoriam paratiores, inſtructioreſque redderet. Cruoris guttas rapiebat, fragmenta membrorum excipiebat, reliquias adorabat, hunc colligebat, illum porrigebat, alium parabat, omnibus acclamabat: Euge filii mei, euge ſtrenui milites, euge in corporibus ferme incorporei, euge legis canæque ſenectutis meæ, atque civitatis, quæ vos aluit, atque ad eam virtutis magnitudinem evexit, antiſtites, atque patroni. Paullum adhuc, & vicimus, paullum adhuc, & ego inter mulieres beata, & vos inter adoleſcentes beati “. Hactenus Theolog. Hoc autem genus ſimilitudinis ad rem oculis ſubjiciendam maxime pertinet.

Alia quoque ſimilitudinum genera, & exempla, quæ a pari, majori, vel minori, ſimili, diſſimili, & contrario ducuntur, plurimum ad res amplificandas valent, ut ſuo loco ex Fabii ſententia expoſuimus. Quo in genere prudens lector duo præcipue in D. Chryſoſtomo, qui in hac parte maxime excellit, animadvertere poterit. Alterum, quod in exemplis imparibus, hoc eſt a majori, vel minori deductis, perſonarum circumſtantias, quæ imparitatis rationem continent, diligenter excutit, & amplificat. Deinde non contentus rem maximam cum alia maxima comparaſſe, dat etiam operam, ut ea, quam augere vult, adhuc longe major appareat. Hac autem ratione in ſermone, quo eos accuſat, qui domi ſorores adoptivas foverent; quo eorum periculum oſtendat, beati Job exemplum inducit, oculos ſuos ne virginem viderent cuſtodientis, & Apoſtoli Pauli corpus ſuum caſtigantis, & in ſervitutem, ne reprobus fieret, redigentis. Sic igitur ait: „ Sanctus ille Job, qui omnem tranſcenderat virtutem, ex omnibus diaboli retibus extra-

ctus,

ctus, qui & primus, & ſolus tantam fortitudinem demonſtravit, & omne ferrum, & adamantem ſua continentia prætergreſſus, ſubnervavit diaboli poteſtatem; ſic veritus erat talem pugnam, & putavit, impoſſibile eſſe cohabitare virgini purum, & ſine damno, adeo ut non ſolum a cohabitatione tali procul, & longe ſeipſum, ſed & ab aſpectu prorſus, & occurſu ſubduxerit, legemque poſuerit oculis ſuis, omnino in virginem ne reſpicere quidem. Sciebat enim manifeſte, quod non ſolum cohabitantem, ſed & videntem curioſe in faciem virginis, difficile, forte autem & impoſſibile eſſet, effugere damnum, quod inde oritur. Propter quod & dicebat: ne cogitarem quidem de virgine. At ſi parvus videtur vobis ad certamen Job (quamvis revera neque ſtercore illius ſimus digni) verumtamen, licet minus tua magnanimitate eſſe putas exemplum, cogita vocaliſſimum præconem veritatis, qui totum orbem circuit, & dicere potuit verba illa multa ſapientia referta, quod non jam ipſe ſit vivens, ſed Chriſtus in ipſo, & quod crucifixus ſit mundo, & mundus ſibi, & quod quotidie moriatur. Poſt tantam ergo ſpiritus gratiam, & tanta certaminum ſpecimina, poſt tam innumera pericula, poſt tam eximiæ diligentiæ, & ſapientiæ ſtudium, declarat nobis, & commonſtrat, quod donec ſpiraverimus, & hac carne fuerimus circumdati, certaminibus nobis opus eſt, & laboribus, neque umquam otio temperantia paratur, ſed multis ſudoribus, & laboribus opus eſt. Ad hoc enim trophæum parandum dicebat: Caſtigo corpus meum, & in ſervitutem redigo, ne dum aliis prædicavero, ipſe reprobus fiam. Hæc autem dicebat declarans ſeditionem carnis, & concupiſcentiæ rabiem, præliumque continuum, ac vitam ſemper in agone conſtitutam ". Hactenus ille. In quibus exemplis aperte liquet, quam ſtudioſe perſonarum circumſtantias (B. ſcilicet Job, & Pauli) excuſſerit, & amplificaverit, ut facile quiſque intelligeret, in quo periculo verſarentur, qui tam longe ab ea animi firmitate, & perfectione diſtarent. Superioris autem obſervationis in eodem ſermone clariſſima extant exempla, quæ, ne in re ſatis aperta ſim longior, ſtudioſo concionatori legenda relinquo. Eſt enim hic ſermo adverſus eos, qui fovent domi ſorores adoptivas, digniſſimus, qui ab omni-

 bus

bus legatur, ut qui ſit tum magno divinæ gloriæ ſtudio, tum maxima eloquentia refertus. Exemplo item huic obſervationi erit navalis prælii ſimilitudo, paullo ante a nobis ab eodem auctore inducta, in qua hic vir divinus poſt utriuſque militiæ collationem, exponit etiam, quanto ſpiritualis militiæ certamen, & periculum ſit atrocius, magiſque pertimeſcendum.

CAPUT VII.

De perſonarum deſcriptionibus.

POſt rerum deſcriptiones ſequitur perſonarum deſcriptio, quæ varias habet ſpecies. Quamvis autem non omnes ad amplificandi rationem, de qua nunc ſermonem inſtituimus, pertineant; ratio tamen præcipiendi exigit, ut quoniam rerum deſcriptiones tradidimus perſonarum quoque tradamus. Primum autem earum genus eſt, cum perſonæ ingenium, mores ceteraſque circumſtantias, quas perſonis attributas ſuperius diximus, ſive laudis, ſive vituperationis gratia, brevi oratione depingimus: quemadmodum Saluſtius Catilinæ, Cæſaris, & Catonis perſonas deſcripſit. Sic in Litteris ſanctis vita ſanctiſſimi Job, Tobiæ, Judith in Veteri Teſtamento; & Simeonis, & Annæ viduæ in Novo mores, & vita breviter deſcribuntur. Hoc autem genus deſcriptionis docendi magis gratia, quam amplificandi ſolet adhiberi.

Eſt aliud propoſito noſtro accommodatius, quod notationem appellant: quoties amantis, luxurioſi, avari, voracis, temulenti, ſomniculoſi, garruli, glorioſi, oſtentatoris, invidi, ſycophantæ perſonam depingimus. Mirus eſt in hoc deſcriptionis genere Joannes Caſſianus. In iis enim libris, quos de octo principalium vitiorum remediis ſcripſit, ingenium, mores, facta, dicta eorum, qui his vitiis contaminati ſunt, appoſitiſſime depingit. Duci autem hujuſmodi notationes videntur a concomitantibus, & conſequentibus, & effectibus, & ab eo loco, quem Dialectici a communiter accidentibus appellant. Docendi autem gratia duo ſolum exempla hic aſcribam; reliqua autem in iis libris ſtudioſus concionator videre poterit. Is igitur in 10-

de

de Acedia libro, eum, qui hoc morbo laborat, quem nonnulli ſeniorum meridianum dæmonem appellabant, ita deſcribit: „ Cum hic dæmon miſerabilem obſederit mentem; horrorem loci, faſtidium cellæ, fratrum quoque, qui vel cum eo, vel eminus commorantur, tamquam negligentium, ac minus ſpiritualium adſpernationem gignit, atque contemptum, ad omne quoque opus, quod intra ſepta ſui cubilis eſt, facit deſidem, & inertem. Non eum in cella reſidere, nec operam ſinit impendere lectioni, nihilque ſe proficere tanto tempore in eadem commorantem, crebrius ingemiſcit, & ab omni ſe dolet ſpirituali quæſtu inanem in eo loco, vacuumque conſiſtere; utpote qui cum poſſet etiam alios regere, ac prodeſſe plurimis, nullum ædificaverit, nec quemquam inſtitutione ſua, doctrinaque lucratus ſit. Abſentia, longeque poſita magnificat Monaſteria, loca etiam illa magis ad profectum utilia, & ſaluti congruentiora deſcribit, conſortia quoque ibidem fratrum ſuavia, & plena ſpirituali converſatione depingit. Contra, univerſa, quæ habentur in manibus, aſpera: & non ſolum ædificationem nullam eſſe in fratribus, qui morantur in loco; ſed ne ipſum quidem victum corporis abſque ingenti labore conquiri. Poſtremo, non poſſe ſe ſalvari putat in eo loco durantem, niſi relicta cella (cum qua ſibi, ſi adhuc in ea fuerit remoratus, pereundum erit) exinde ſemetipſum quantocius aſportaverit. Deinde laſſitudinem corporis, cibique eſuriem quinta, ſextaque hora tantam ſuſcitat, ut velut longo itinere, graviſſimoque labore confectus ſibimet, laſſuſque videatur, aut quaſi refectionem cibi biduano jejunio, triduanove diſtulerit. Tum præterea huc, illucque anxius circumſpectat, & nec fratrem ſibi quempiam adventare ſuſpirat, ſæpiuſque egreditur, & ingreditur cellam, ac Solem, velut ad occaſum tardius properantem, crebrius intuetur. Et ita quadam irrationabili mentis confuſione, velut tetra impletur caligine, omnique actu ſpirituali redditur otioſus, ac vacuus, ut nulla re alia tantæ oppugnationis remedium, quam viſitatione fratris cujuſpiam, ſeu ſomni ſolius ſolatio poſſe exiſtimet inveniri. Deinde honeſtas idem morbus, ac neceſſarias ſuggerit ſalutationes fratribus exhibendas, viſitationeſque infirmorum, vel eminus, vel longius poſitorum. Quædam etiam pia, ac

religioſa dictat officia : illos , vel illas debere parentes inquirere , & ad ſalutandos eos crebrius properare , illam religioſam , devotamque Deo feminam , omni præſertim parentum præſidio deſtitutam , magnum opus eſſe pietatis frequentius inviſere , ac ſi quid ei ſit neceſſarium , quæ à propriis parentibus negligitur , atque deſpicitur , ſanctiſſimum procurari , magiſque oportere in his operibus opera pietatis impendi , quam infructuoſe , ac ſine ullo profectu in cellula reſidere ". Hactenus Caſſianus.

Idem etiam lib. 12. ſuperbi Monachi mores , & ingenium hoc modo deſcribit : „ Quiſquis ſuperbiæ morbo fuerit occupatus , non ſolum nullam ſubjectionis , aut obedientiæ regulam cuſtodire dignatur ; verum ne ipſam auribus quidem ſuis doctrinam perfectionis admittit , tantumque concreſcit in corde ejus ſpiritualis verbi faſtidium , ut cum forte talis fuerit oborta collatio , uno in loco ſtare neſciat ejus obtutus ; ſed huc , illucque ſtupidus circumferatur intuitus , & aliorſum atque in obliquum , quam moris eſt , oculi defigantur . Pro ſuſpiriis enim ſalutaribus ſputa de ſicco gutture contrahuntur , excreationes etiam ſine ulla interpellatione flegmatum provocantur , digiti ludunt , & in modum ſcribentis volitant , & ita huc , atque illuc univerſa membra corporis commoventur , ut dum ſpiritualis agitatur collatio , totum ſe vel ſcatentibus vermibus , vel acutiſſimis ſudibus credat inſidere : & quidquid ſimplex collatio ad ædificationem protulerit audientium , ob ſuam ſuggillationem , æſtimet eſſe prolatum ; totoque tempore , quo ſpiritualis vitæ examinatio ventilatur , ſuis ſuſpicionibus occupatus , non quid inde ad profectum ſuum capere debeat , aucupatur , ſed cauſas , cur unumquodque ſit dictum , ſollicita mente perquirit , vel quid eis poſſit objicere , tacita intra ſe cordis volutatione conjectat . Deinde poſt hæc excelſa vox , ſermo rigidus , amara , & turbulenta reſponſio , inceſſus erectus , ac mobilis , lingua facilis , procax loquela , nec umquam taciturnitatis amica , niſi cum contra fratrem rancorem quemdam in ſuo corde conceperit ; ſitque ſilentium ejus non compunctionis , nec humilitatis ullius , ſed ſuperbiæ , & indignationis indicium : ita , ut quid in eo deteſtabilius ſit , haud facile diſcernatur , utrum diffuſa illa , petulanſque lætitia , an dira hæc , virulentaque feritas . In

illa namque ſermo non opportunus, riſus levis, ac fatuus, effrænata, ac indiſciplinata cordis elatio; in iſta vero ira plenum, virulentumque ſilentium, & quod ob hoc tantum concipitur, ut adverſus fratrem rancor taciturnitate ſervatus protelari diutius poſſit, non ut ex eo virtus humilitatis, ac patientiæ præbeatur. Et cum ipſe tumore poſſeſſus facile cunctis triſtitias inferat, atque ad ſatisfactionem læſi fratris ſemetipſum ſubmittere dedignetur; etiam ab illo ſibimet oblatam reſpuit, atque contemnit". Hactenus Caſſianus, qui ſuis quaſi coloribus & acedioſi, & ſuperbi Monachi mores, & ingenium ad vivum depinxit.

Divus vero Bernardus detractorum mores, qui quodam ſimulato verecundiæ fuco conceptam malitiam, quam retinere non poſſunt, adumbrare conantur, deſcribit his verbis (*Sup. Can. ſerm.* 24.) „ Videas, a detractore alta ſuſpiria præmitti, ſicque cum quadam gravitate, & tarditate, vultu modeſto, demiſſis ſuperciliis, & voce plangenti egredi maledictionem: quæ quidem tanto perſuaſibilior eſt, quanto creditur ab his, qui audiunt, corde invito, & magis condolentis affectu, quam malitioſe proferri. Doleo, inquit, vehementer, pro eo quod diligo eum, ut ſcitis, & numquam potui de hac re corrigere eum, & alias mihi bene compertum fuerat; ſed per me numquam innotuiſſet, per alterum patefacta res eſt. Veritatem negare non poſſum, dolens dico, revera ita eſt. Nam alias quidem in pluribus valet, ceterum in iſta parte, ut verum fateamur, minime excuſari poteſt". Hæc Bernardus. Divus vero Hieron. in epiſtola quadam fictam humilitatem hac eadem figura deſcribit his verbis: „ Fictam humilitatem fugiens, illam ſectare, quæ vera eſt, quam Chriſtus docuit, in qua non ſit ſuperbia incluſa. Multi enim hujus virtutis umbram, veritatem pauci ſequuntur. Perfacile eſt aliquem habere veſtem contemptam, ſalutare ſubmiſſius, manus & genua deoſculari, inclinato in terram capite, oculiſque dejectis, humilitatem, atque manſuetudinem polliceri, lenta voce, tenuique ſermones infringere, ſuſpirare crebrius, & ad omne verbum peccatorem, ac miſerum ſe clamare; ſed ſi vel levi ſermone offenſus fuerit, continuo videbis attollere ſupercilium, levare cervicem, & delicatum illum orationis ſonum inſano clamore repente mutare". Hactenus ille.

His exemplis, quid hæc orationis figura poſtulet, facile erit intelligere.

C A P U T VIII.

De Sermocinatione.

EST etiam Sermocinatio, quæ inter perſonarum deſcriptiones numeratur: qua neſcio quid magis ad concionatoris officium pertinere putem non modo ad rationem amplificandi, ſed ad multa quoque alia. Quo eſt mihi ejus ratio, & natura diligentius aperienda, & exemplis illuſtranda. Prius tamen Cornificii definitionem, & exempla ſubjiciam: „ Sermocinatio eſt, cum alicui perſonæ ſermo attribuitur, & his exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto: Cum militibus urbs redundaret, & omnes timore oppreſſi domi continerentur, venit iſte cum ſago, gladio ſuccinctus, tenens jaculum; quinque adoleſcentes hominem ſimili ornatu ſubſequuntur. Irrumpit in ædes ſubito, deinde magna voce: Ubi eſt iſte beatus, inquit, ædium Dominus? quin mihi præſto ſit? quid tacetis? Hic alii omnes ſtupidi timore obmutuerunt. Uxor illius infeliciſſimi cum maximo fletu ad iſtius pedes abjecit ſeſe. Parce, inquit, & per ea, quæ tibi dulciſſima ſunt in vita, miſerere noſtri, noli extinguere extinctos, fer manſuete fortunam, nos quoque fuimus beati, noſce te eſſe hominem. At ille: Quin illum mihi datis, ac vos auribus meis applorare deſinitis? Non abibit. Illi nunciatur interea veniſſe iſtum, & clamore maximo mortem minari. Quod ſimul ut audivit: Heus, inquit, Gorgia pediſſequa puerorum, abſconde pueros, defende, fac ut incolumes ad adoleſcentiam perducas. Vix hæc dixerat, cum ecce iſte præſto: Sedes, inquit, audax? non vox mea tibi vitam ademit? Exple meas inimicitias, & iracundiam ſatura tuo ſanguine. Ille cum magno ſpiritu: Metuebam, inquit, ne plane victus eſſem, nunc video, in judicio mecum contendere non vis, ubi ſuperari turpiſſimum eſt, ſuperare pulcherrimum: interficere me vis? occidar equidem, ſed victus non peribo. At ille: In extremo vitæ tempore etiam ſen-

ſententioſe loqueriſ, neque ei, quem vides dominari, vis ſupplicare? Tum mulier: Immo quidem iſte rogat, & ſupplicat; ſed tu quæſo commoveare, & tu per Deos, inquit, hunc amplexare, dominus eſt, vicit hic te, vince tu nunc animum. Cur non deſinis, inquit, uxor, loqui quæ me digna non ſunt? tace, & quæ curanda ſunt, cura. Tu ceſſas mihi vitam, tibi omnem bene vivendi ſpem mea morte eripere? Iſte mulierem repulit a ſe lamentantem: illi neſcio quid incipienti dicere (quod dignum videlicet illius virtute eſſet) gladium in latere defixit. Puto, in hoc exemplo datos eſſe unicuique ſermones ad dignitatem accommodatos: quod oportet in hoc genere obſervare. Sunt item ſermocinationes conſequentes hoc genus. Nam, quid putamus illos dicturos, ſi hoc judicaveritis: nonne hac omnes utentur oratione? Deinde ſubjicere ſermonem.

Eſt quidem hæc figura frequens in lib. Sapientiæ. Lege ſecundum ejus libri caput, in quo longa quædam perditorum hominum ſermocinatio continetur. Sic enim ſeipſos ad luxum, & impietatem adhortantur: „ Exiguum, & cum tædio eſt tempus vitæ noſtræ, & non eſt refrigerium in fine hominis, & non eſt qui agnitus ſit reverſus ab inferis: quia ex nihilo nati ſumus, & poſt hoc erimus tamquam non fuerimus &c. Venite ergo, & fruamur bonis, quæ ſunt, & utamur creatura tamquam in juventute celeriter. Vino pretioſo, & unguentis nos impleamus: & non prætereat nos flos temporis. Coronemus nos roſis, antequam marceſcant: nullum pratum ſit, quod non pertranſeat luxuria noſtra « & quæ ſequuntur. Item ejuſdem lib. c. 5. timor, & horror impiorum in extremo judicii die, & ſermo eorum deſcribitur his verbis: „ Tunc ſtabunt juſti in magna conſtantia adverſus eos, qui ſe anguſtiaverunt, & qui abſtulerunt labores eorum, videntes turbabuntur timore horribili, & mirabuntur in ſubita, & inſperata eorum ſalute, dicentes intra ſe, pœnitentiam agentes, & præ anguſtia ſpiritus gementes. Hi ſunt, quos habuimus aliquando in deriſum, & in ſimilitudinem improperii. Nos inſenſati vitam illorum æſtimabamus inſaniam, & finem illorum ſine honore. Ecce quomodo computati ſunt inter filios Dei, & inter Sanctos ſors illorum eſt. Ergo erravimus a via veritatis, & lumen juſtitiæ non luxit nobis, & ſol intelligentiæ

tiæ non ortus eſt nobis &c. Quid nobis profuit ſuperbia ? aut divitiarum jactantia quid contulit nobis ? Tranſierunt illa omnia tamquam umbra " & cetera , quæ ſequuntur . Simili modo in Proverbiis (*cap.* 7.) Salomon procacitatem adulteræ primum deſcribit , deinde ſermonem illi convenientem tribuit . Sic enim ait : „ Conſidero vecordem juvenem, qui tranſit per plateam juxta angulum , & prope viam domus illius graditur in obſcuro, adveſperaſcente die " & cet. quæ ſequuntur . Sic etiam in eodem libr. (*cap.* 1.) Salomon improborum ſermones , quibus ſimplicem hominem ad pravitatis ſuæ conſortium inducere contendunt , ita deſcribit : „ Fili mi , ſi te lactaverint peccatores , ne acquieſcas eis. Si dixerint : Veni nobiſcum , inſidiemur ſanguini , abſcondamus tendiculas contra inſontem fruſtra , omnem pretioſam ſubſtantiam reperiemus , implebimus domos noſtras ſpoliis , ſortem mitte nobiſcum , marſupium unum ſit omnium noſtrum ; fili mi , ne ambules cum eis " . Eadem dicendi figura Iſaias (*cap.* 10.) Regis Aſſyriorum ſuperbiam amplificat. Poſtquam enim de eo Dominus dixerat : „ Væ Aſſur , virga furoris mei , & baculus ipſe eſt , in manu eorum indignatio mea &c. Ipſe autem non ſic arbitrabitur, ſed ad conterendum erit cor ejus , & ad internecionem gentium non paucarum . Dicet enim : Numquid non Principes mei ſimul Reges ſunt " &c. ? Nec ſolum quid perſonæ dicant , ſed quid etiam dicere merito debuiſſent, hac figura ſignificamus . Sic Jeremias (*cap.* 2.) ut filiorum Iſrael ingratum animum exaggeraret , quid ii dicere debuiſſent , exprimit his verbis : „ Et non dixerunt , ubi eſt Dominus , qui aſcendere nos fecit de terra Ægypti , qui traduxit nos per deſertum , per terram inhabitabilem , & inviam " &c. ? Et infra (*cap.* 5.) idem : „ Et non dixerunt , metuamus Dominum , qui dat nobis pluviam temporaneam, & ſerotinam , plenitudinem annuæ meſſis cuſtodientem nobis " . Et iterum (*cap.* 2.) „ Sacerdotes non dixerunt , ubi eſt Dominus " &c.

Hoc etiam modo ſermonem tribuimus homini ſeipſum admonenti , atque ad opus aliquod virtutis adhortanti . Unde Euſebius Emiſſenus fidelem virum vitam , & mores ſuos expendere adhortatur (*In homil.*) his verbis : „ Unuſquiſque conſcientiam ſuam ante conſpectum interioris hominis con-

conſtituat, ipſi noſmetipſos quotidie caſtigemus, ipſi nobiſcum rationem de quotidiana converſatione faciamus. Alloquatur ſe in ſecreto cordis unaquæque anima, & dicat: Videamus, ſi hanc diem ſine peccato, ſine invidia, ſine obtrectatione, ſine murmuratione tranſegi. Videamus, ſi aliquid hodie, quod ad profectum meum, quod ad ædificationem aliorum pertinet, operatus fui. Puto, quod hodie mentitus ſum, pejeravi, ira, vel concupiſcentia victus ſum, nec alicui benefeci, nec pro timore æternæ mortis ingemui. Quis mihi reddet hanc diem, quam in vanis rebus perdidi, quam in cogitationibus noxiis, peſſimiſque conſumpſi«? Hactenus ille. Hoc etiam modo tacitam Spiritus Sancti exhortationem deſcribere ſolemus, ſermonem eidem Spiritui accommodantes, quo nos, propoſito vitæ noſtræ periculo, mortis incerta conditione, gehennæ ſuppliciis, cæleſtibuſque præmiis, diviniſque beneficiis commemoratis, ad oſtium cordis noſtri pulſans, a ſcelerata vita ad pœnitentiam revocare conatur. Similique ratione varias dæmonum ſuggeſtiones deſcribere poſſumus, ſermonem illis malitiæ eorum convenientem tribuentes. Ad hunc quoque modum rationes, quibus improbi homines in ſceleribus ſuis ſeipſos conſolantur, ſalutemque ſibi pollicentur, deſcribere licet: quid quiſque eorum intra ſe dicat, ſermocinatione exprimentes. Longam enim ſibi vitam pollicentur, Dei miſericordiam, Chriſti ſanguinem, beati Latronis exemplum, extremam in fine vitæ pœnitentiam, ceteraque his ſimilia in conſolationem ſuam adhibent. Hac etiam virtute commodiſſime in amplificandis Martyrum certaminibus utimur, cum explicamus, quibus ipſi ſermonibus partim judicibus reſpondebant, partim ſeipſos ad Fidei conſtantiam, & patientiam adhortabantur. Extant commodiſſima hujus rei exempla apud Baſilium in homilia quadraginta Martyrum, itemque apud D. Gregorium Theologum in homilia de ſeptem Machabæis, in qua ſermones deſcribit, quibus mater filios ad patientiam adhortabatur, quibuſque ipſi ſe ad ejuſdem virtutis conſtantiam excitabant. Ad quæ exempla ſtudioſum concionatorem remitto.

CA-

CAPUT IX.

De conformatione.

SErmocinationi finitima eſt conformatio, quæ majorem adhuc vim habet in loco adhibita. De qua ſic idem Cornificius: „ Conformatio eſt, cum aliqua, quæ non adeſt, perſona confingitur, quaſi adſit; aut cum res muta, aut informis fit eloquens, & formata, & ei oratio attribuitur ad dignitatem accommodata, aut actio quædam, hoc pacto: Quod ſi nunc hæc urbs invictiſſima vocem emittat, nonne hoc pacto loquatur? Ego illa plurimis trophæis ornata, triumphis ditata certiſſimis, clariſſimis locupletata victoriis, nunc veſtris ſeditionibus, o cives, vexor. Quam dolis malitioſa Carthago, viribus probata Numantia, diſciplinis erudita Corinthus labefactare non potuit; eam patiemini nunc ab homunculis teterrimis proteri, atque conculcari? Item: Quod ſi nunc Lucius ille Brutus reviviſcat, & hic ante pedes veſtros adſit, non hac utetur oratione? Ego Reges ejeci, vos Tyrannos introducitis: ego libertatem, quæ non erat, peperi, vos partam ſervare non vultis: ego capitis mei periculo Patriam liberavi, vos liberi ſine periculo eſſe non curatis". Hæc conformatio licet in plures res mutas, atque inanimatas transferatur, proficit plurimum in amplificationis partibus, & commiſeratione. Cicero vero adverſus Catilinam patriæ proditorem, ſic eamdem loquentem inducit:„ Quæ tecum Catilina ſic agit, & quodam modo tacita loquitur: nullum jam tot annis facinus extitit, niſi per te, nullum flagitium ſine te, tibi uni multorum civium neces, tibi vexatio, direptioque ſociorum impunita fuit, ac libera. Tu non ſolum ad negligendas leges, & quæſtiones, verum etiam ad evertendas, perfringendaſque valuiſti. Superiora illa quamquam ferenda non fuerunt, tamen ut potui, tuli: nunc vero me totam eſſe in metu propter te unum, quidquid increpuerit, Catilinam timeri, nullum videri contra me conſilium iniri poſſe, quod a tuo ſcelere abhorreat, non eſt ferendum". Hactenus Cicero. Ad hunc etiam modum Oſorius Epiſcopus (*Lib. 7. de Inſtit.Princip.*) eidem patriæ ſermonem adverſus parentes

tes tribuit, qui liberorum ſuorum licentiam, & corruptos mores minime caſtigant. Sic igitur ait: „Quod ſi patria ejuſmodi verbis tecum expoſtulet, quid illi reſpondebis? Homo, cur quantum eſt in te, mihi moliris exitium? cur in me peſtem nefarie machinaris? cur parentem, quam omni pietate complecti debebas, jugulandam ſuſcipis? Meis enim legibus, & inſtitutis in lucem editus, & enutritus fuiſti: per me non ſolum a feris, ſed etiam a morum feritate revocatus, & omni humanitate cultus extitiſti: meo præſidio vitam non ſolum clementer, atque benigne, verum etiam ſecure traduxiſti. Si enim in ſolitudine, & vaſtitate vitam ageres, non modo belluarum laniatus extimeſceres, ſed nihil inter te, & belluas immanes intereſſet. Mea igitur ope factum eſt, ut in periculis auxilium, in morbis remedium, in ærumnis ſolatium, in perturbatione diſciplinam, in curis allevamentum invenires. Cum vita tua tam multis ſimul rebus indigeat; omnes illæ fuerunt a me tibi large, atque munifice ſuppeditatæ. Quod ſi ita non eſſe putas, a me ſecede; lucem meam, atque celebritatem fuge, & te in ſolitudinem abde: & videamus, quo tandem modo poſſis abſque meo præſidio vitam ſuſtentare. Quod igitur opibus abundas, quod humanitatem retines, quod ſecure vitam degis, quod lucis jucunditate frueris, id totum mihi eſt in acceptis referendum. Magis igitur mater ſum tua, quam illa, quæ te peperit, exiſtimanda. Si igitur mihi necem attuleris, non modo te improbum hominem; ſed impium, & ſceleratum parricidam fateare neceſſe eſt. Sed dices fortaſſe, te numquam de meo interitu cogitaſſe. An non intelligis, vitam, atque ſalutem meam civium moribus, & honeſtate contineri? Adeo ſine mente es, ut non videas, ſi illi, cum ad ætatem maturam pervenerint, flagitiis efferati fuerint, eſſe mihi eorum ſcelere miſerum, funeſtumque fatum neceſſario ſubeundum? Nec illud quidem recogitas, te non tam tibi, quam mihi filios genuiſſe? Cur igitur illos flagitiis obrui ſinis? cur eorum peccatis indulges? cur illorum inconſideratam cupiditatem alis? cur eorum pudorem extingui pateris? cur denique illos honeſtatis ſtudium negligere, & libidini ſervire permittis? Quod enim eſt aliud Rerumpublicarum exitium, & funus niſi id, quod corrupta, & vitioſa civium inſti-

inſtitutione comparatur? Cives igitur, qui male filios ſuos inſtituunt, me perdunt, mihi peſtem parant, mihi interitum, & exitium moliuntur. Hæc ſi Reſpub. dicat hominibus in filiorum educatione diſſolutis; venitne vobis in mentem, quomodo homines in tanta re negligentes a maximi, & immaniſſimi criminis ſuſpicione liberetis "? Hactenus Oſorius.

Hæc etiam figura non infrequens in ſanctis Litteris eſt. Unde apud Salomonem, & Eccleſiaſticum Sapientia laudes ſuas prædicat, & homines ad ſui ſtudium advocat. Quale eſt illud (*Prover.* 8.) „O viri, ad vos clamito, & vox mea ad filios hominum " &c. Tale eſt etiam illud ejuſdem (*Prover.* 1.) „ Sapientia foris prædicat, in plateis dat vocem ſuam, in foribus portarum urbis profert verba ſua dicens: Uſquequo parvuli diligitis infantiam: & ſtulti ea, quæ ſunt ſibi noxia, cupient"? &c. Extat libellus quidam de conflictu vitiorum, & virtutum, quem quidam Leoni Papæ, quidam Divo Auguſtino tribuunt, in quo vitiis tamquam rebus animatis ſermones tribuuntur, quibus ſeſe hominibus probent, atque inſinuent, ſimilique ratione virtutes ipſæ pro ſe reſpondent, & cauſam, atque dignitatem ſuam adverſus vitia tuentur.

Divus vero Cyprianus (*de habitu Virg.*) contra feminas, quæ exquiſitis coloribus faciem depingunt, Deum ipſum hoc modo inducit loquentem: „ Non metuis, oro, quæ talis es, ne cum reſurrectionis dies venerit, Artifex tuus te non recognoſcat? & ad ſua præmia, & promiſſa venientem removeat, & excludat? & increpans rigore cenſoris, & judicis dicat: opus hoc meum non eſt, nec hæc imago noſtra eſt. Cutem falſo medicamine polluiſti, crinem adulterino colore mutaſti, expugnata eſt mendacio facies, figura corrupta eſt, vultus alienus eſt, Deum videre non poteris, cum oculi tibi non ſint, quos Deus fecit, ſed quos diabolus infecit. Illum tu ſectata es, rutilos, atque depictos oculos ſerpentis imitata es, de inimico tuo compta, cum illo pariter arſura. Hæc oro, non cogitanda ſunt Dei ſervis? non die ſemper, ac nocte metuenda "? Idem quoque Cyprianus (*Serm. de Eleem.*) exaggerare volens inhumanitatem, ac perverſitatem eorum hominum, qui, cum ingentes ſumptus in rebus inaniſſimis faciant, ne

ne teruncium quidem Chriſto pauperi porrigunt, appoſitiſſime hac eadem figura dæmonem loquentem inducit. Sic enim ait: „ Ponat unuſquiſque ante oculos ſuos diabolum cum ſervis ſuis, id eſt cum populo perditionis, & mortis, in medium proſilire, plebem Chriſti, præſente, & judicante ipſo, comparationis examine provocare dicentem: Ego pro iſtis, quos mecum vides, nec alapas accepi, nec flagella ſuſtinui, nec crucem pertuli, nec ſanguinem fudi, nec familiam meam pretio paſſionis, & crucis redemi; ſed nec regnum cæleſte illis promitto, nec ad Paradiſum reſtituta immortalitate denuo revoco; & munera mihi quam pretioſa, quam grandia, quam nimio, & longo tempore quæſita, ſumptuoſiſſimis apparatibus comparant, rebus ſuis vel obligatis in muneris apparatione, vel venditis, ac niſi editio honeſta ſucceſſerit, convitiis, ac ſibilis ejiciuntur, & furore populari nonnumquam pæne lapidantur. Tuos tales munerarios, Chriſte, demonſtra, illos divites, illos copioſis opibus affluentes, & in Eccleſia præſidente, & ſpectante te ejuſmodi munus edant, oppignoratis, vel diſtractis rebus ſuis, immo ad cæleſtes theſauros, mutata in melius poſſeſſione, translatis. In iſtis muneribus hominum caducis, atque terrenis nemo paſcitur, nemo veſtitur, nemo cibi, & potus ſolatio ſuſtinetur: cuncta inter furorem edentis, & ſpectantis errorem prodiga, & ſtulta voluptatum fruſtrantium vanitate depereunt. Illic in pauperibus tuis tu veſtiris, & paſceris, tu æternam vitam operantibus polliceris, & vix tui meis pereuntibus adæquantur, qui a te divinis mercedibus, & præmiis cæleſtibus honorantur. Quid ad hæc reſpondemus, fratres chariſſimi? divitum mentes qua ratione defendimus? qua excuſatione purgamus, qui zabuli ſervis minores ſumus, ut Chriſto pro pretio paſſionis, & ſanguinis vicem nec in modicis rependamus"? Hactenus Cyprianus. Cujus oratio ſatis indicat, quantum rei, de qua agitur, indignitas, hac dicendi figura creverit.

Extant apud D. Hieronymum in Epitaphio Bleſillæ duo commodiſſima hujus virtutis exempla, quæ his adiicere non gravabor. Cum enim Paula Bleſillæ filiæ mortem moleſtiſſime ferret Hieronymus Bleſillam his verbis loquentem inducit (*In epiſt. ad Paul.*) „ Quas nunc exiſtimas Bleſillam

lam noſtram pati cruces, quæ ferre tormenta, quod tibi Chriſtum videat ſubiratum? Clamat nunc illa lugenti: Si unquam me amaſti, mater, ſi tua ubera ſuxi, ſi tuis inſtituta ſum monitis; ne invideas gloriæ meæ, nec hoc agas, ut a nobis in perpetuum ſeparemur. Putas eſſe me ſolam? Habeo pro te Mariam matrem Domini, multas hic video, quas ante neſciebam. O quanto melior eſt iſte comitatus! Habeo Annam quondam in Evangelio prophetantem. Et, quo magis gaudeas, tantorum annorum labores ego in tribus menſibus conſequuta ſum. Unam palmam caſtitatis accepimus. Miſereris mei, quia mundum reliqui? At ego veſtri ſortem doleo, quos adhuc ſeculi carcer includit, quos quotidie in acie præliantes, nunc ira, nunc avaritia, nunc libido, nunc variorum incentiva vitiorum pertrahunt ad ruinam. Si vis, ut mater mea ſis, cura placere Chriſto. Non agnoſco matrem meo Domino diſplicentem. Loquitur illa & alia multa, quæ taceo: & pro te Dominum rogat ". Hactenus Hieronymus, qui nec hac Bleſillæ oratione contentus, ipſum etiam Dominum ad Paulam matrem his verbis inducit loquentem: „ Non vereris, ne tibi Salvator dicat: iraſceris Paula, quia tua filia mea facta eſt filia? Indignaris de judicio meo, & rebellibus lacrymis facis injuriam poſſidenti? Scis enim, quid de te, quid de ceteris tuis cogitem. Cibum tibi denegas, non jejuniorum ſtudio, ſed doloris. Non amo frugalitatem iſtam. Jejunia iſta adverſarii mei ſunt. Nullam animam recipio, quæ me nolente ſeparatur a corpore. Tales ſtulta Philoſophia habeat martyres, habeat Zenonem, Cleombrotum, vel Catonem. Super nullum requieſcit Spiritus meus, niſi ſuper humilem, & quietum & trementem verba mea. Hoc eſt, quod mihi in Monaſterio promittebas? Quod habitu a matronis ceteris ſeparato, tibi quaſi religioſior videbaris? Mens iſta, quæ plangit, ſericarum veſtium eſt. Interciperis, & moreris, & quaſi non in meas manus ventura ſis, crudelem judicem fugis? Fugerat quondam & Jonas animoſus Propheta, ſed in profundo maris meus fuit. Si viventem crederes filiam, numquam plangeres, ad meliora migraſſe. Hoc eſt, quod per Apoſtolum meum juſſeram, ne pro dormientibus in ſimilitudinem Gentium triſtaremini "? Hactenus ille. Propheta quoque Baruch ad leniendos captivorum animos ipſam

ſam Jeroſolymorum civitatem his verbis filios ſuos alloquentem facit (*c.* 4.) „ Audite confines Sion; adduxit enim mihi Deus luctum magnum; vidi enim captivitatem populi mei, filiorum meorum, & filiarum, quam ſuperduxit illis Æternus. Nutrivi enim illos cum jucunditate, dimiſi autem illos cum fletu, & luctu " &c.

Hæc duo noviſſima deſcriptionum genera, præter alias inſignes utilitates, hoc etiam habent, quod rectum orationis curſum, atque impetum ad formam quodammodo dialogi flectunt, dum ſermones variis perſonis accommodant, quas idem concionator induere debet, & ea vocis, & geſtus figura pronunciare, atque ii, quibus hi ſermones tribuuntur. Quæ res non modo ad orationis, ſed etiam ad pronunciationis varietatem, & gratiam plurimum valet.

Poſt rerum, & perſonarum deſcriptiones, temporum quoque, & locorum numerantur, quas, quoniam propoſito noſtro parum conveniunt, omittendas duxi. Extant autem duo hujus rei apud Lactantium clariſſima exempla in carmine de Phoenice, & de Dominica reſurrectione. Illic enim locus, hic tempus elegantiſſime deſcribuntur.

CAPUT X.

De Affectibus in communi.

POſt amplificandi rationem proximum eſt, ut de Affectibus diſſeramus, quamvis hoc, expoſita jam amplificandi ratione, magna ex parte traditum ſit. Affectus enim, ut Philoſophi ajunt, partim magnitudine rerum, partim earumdem præſentia oculis ſubjecta concitantur. Illud amplificatione, hoc deſcriptione rerum, & perſonarum fit. Utrumque vero hactenus explicuimus. Itaque rerum amplificatio, atque deſcriptio, quamvis in ſuadendo aut diſſuadendo, laudando aut vituperando plurimum valeant; non minus tamen, ſed multo etiam magis ad affectus permovendos conducunt. Hæc igitur prima admonitio ſit, ut cum alicujus rei tractatione auditorum animos afficere volumus, eam rem maximam in ſuo genere oſtendamus, eamdemque, ſi natura rei patitur, velut oculis ſpectandam proponamus. Hujus rei commodiſſimum exem-

plum præbent Lamentationes Jeremiæ, in quibus vir ille ſanctiſſimus non humano, ſed Divino ſpiritu actus, civitatis ſanctæ everſionem, civiumque ſuorum calamitatem miro modo his rationibus exaggerat. Omnia enim, quæ calamitas illa complectebatur, hoc eſt omnes ejus partes, & circumſtantias enumerat, & amplificat, remque totam ante oculos ponit. Hoc enim oſtendunt illa verba (*Thren.*1.) „Quomodo ſedet ſola civitas plena populo? &c. Et (*cap.*4) Candidiores Nazaræi ejus nive, nitidiores lacte &c. Et (*cap.* 1.) Omnes portæ ejus deſtructæ, Sacerdotes ejus gementes, virgines ejus ſqualidæ, & ipſa oppreſſa amaritudine". Jam vero ejuſdem Prophetæ oratio lamentationibus addita, totius calamitatis ſummam complectitur.

Deinde illud etiam ad permovendos animos maxime juvat, ut ipſi, qui movere alios volumus, vehementer commoveamur. Qua de re non gravabor Fabii Quintiliani verba, quæ ſuperius citavi (*lib.* 1. *cap.* 8.) hoc in loco repetere. Is igitur cum de movendis affectibus diſſeruiſſet (*lib.* 6. *inſtit. orat. cap.* 2.) ſic hunc locum abſolvit: „Si tradita mihi ſequi præcepta ſufficeret, ſatisfacerem huic parti, nihil eorum, quæ legi, vel didici, quod modo probabile fuit, omittendo. Sed mihi in animo eſt, quæ latent penitus, ipſa hujus loci aperire penetralia; quæ quidem non aliquo tradente, ſed experimento meo, ac natura ipſa duce, accepi. Summa enim, quantum ego quidem ſentio, circa movendos affectus in hoc poſita eſt, ut moveamur & ipſi. Nam & luctus, & iræ, & indignationis ridicula fuerit imitatio, ſi verba, vultumque tantum, non etiam animum accommodaverimus. Quid enim aliud eſt cauſæ, ut lugentes utique in recenti dolore diſertiſſime quædam exclamare videantur, & ira nonnumquam indoctis quoque eloquentiam faciat; quam quod illis ineſt vis mentis, & veritas ipſa morum? Quare in his, quæ veriſimilia eſſe volumus, ſimus ipſi ſimiles eorum, qui vere patiuntur, affectibus, & a tali animo proficiſcatur oratio, qualem facere judicem volet. An ille dolebit, qui audiet me, cum hoc dicam, non dolentem? iraſcetur, ſi nihil ipſe, qui in iram concitat, idque exigit, ſimile patiatur? ſiccis agenti oculis judex lacrymas dabit? Fieri non poteſt. Neque incendit niſi ignis, nec madeſcimus niſi humore, nec res ulla dat

alteri

alteri colorem, quem ipſa non habet. Primum eſt igitur, ut apud nos valeant ea, quæ valere apud judicem volumus afficiamurque, antequam afficere conemur. At quo modo fiet, ut afficiamur? neque enim ſunt motus in noſtra poteſtate. Tentabo etiam de hoc dicere. Quas Phantaſias Græci vocant, nos ſane Viſiones appellemus, per quas imagines rerum abſentium ita repræſentantur animo, ut eas cernere oculis, ac præſentes habere videamur. Has quiſquis bene ceperit, is erit in affectibus potentiſſimus. Hunc quidem dicunt Euphantaſioton, qui ſibi res, voces, actus ſecundum verum optime fingit, quod quidem nobis volentibus facile continget. Ut, hominem occiſum queror; non omnia, quæ in re præſenti accidiſſe credibile eſt, in oculis habebo? non percuſſor ille ſubitus erumpet? non expaveſcet circumventus? exclamabit? vel rogabit? vel fugiet? non ferientem, non concidentem videbo? non animo ſanguis, & pavor, & gemitus, extremus denique expirantis hiatus inſidet? Inſequetur energia, quæ a Cicerone illuſtratio, & evidentia nominatur, quæ non tam dicere videtur, quam oſtendere, & affectus non aliter, quam ſi rebus ipſis interſimus, ſequentur. Ubi vero miſeratione opus erit, nobis ea, de quibus querimur, accidiſſe credamus, atque id animo noſtro perſuadeamus. Nos illi ſimus, quos gravia, indigna, triſtia paſſos queramur. Nec agamus rem quaſi alienam, ſed aſſumamus parumper illum dolorem. Ita dicemus, quæ in ſimili noſtro caſu dicturi eſſemus. Vidi ego ſæpe hiſtriones, atque comœdos, cum ex aliquo graviore actu perſonam depoſuiſſent, flentes adhuc egredi. Quod ſi in alienis ſcriptis ſola pronunciatio ita falſis accendit affectibus; quid nos faciemus, qui illa cogitare debemus, ut moveri periclitantium vice poſſimus? Orbum agimus, & naufragum, & periclitantem, quorum induere perſonas quid attinet, niſi affectus aſſumimus? Hæc diſſimulanda mihi non fuerunt, quibus ipſe, quantuſcumque ſum, aut fui (nam perveniſſe me ad aliquod nomen ingenii credo) frequenter motus ſum, ut me non lacrymæ ſolum deprehenderint, ſed pallor, & vero ſimilis dolor". Hactenus Fabius.

Ceterum, pios animi erga res ſpirituales affectus nulla ars præbere poteſt, niſi adſit Spiritus ille Divinus, qui

afflatu ſuo hunc motum animis noſtris inſpiret, quo & Prophetæ, & Evangelici viri pleni fuerunt. Hoc enim nobis inſinuat aſpectus ille ſanctorum animalium, quæ Ezechiel Propheta deſcripſit, qui erat ut carbonum ignis ardentium, & quaſi aſpectus lampadarum. Non ſolum enim accenſis lampadibus mentes hominum illuminabant, ſed etiam ignitis carbonibus ad Divinarum rerum amorem incendebant. Hoc affectu ſaucius Jeremias clamabat (*cap.* 9.) „ Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontes lacrymarum, & plorabo die, ac nocte interfectos filiæ populi mei? Et (*Thren.* 1.) O vos omnes, qui tranſitis per viam, & cet. Et (*Thren.* 2.) Defecerunt præ lacrymis oculi mei, conturbata ſunt viſcera mea, effuſum eſt in terra jecur meum ſuper contritione filiæ populi mei ". Hoc eodem affectu commotus Apoſtolus dicebat (2. *Cor.* 11.) „ Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis ſcandalizatur, & ego non uror? Et (*Galat.* 4.) Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Chriſtus in vobis, vellem eſſe apud vos modo, & commutare vocem meam; quoniam confundor in vobis ". Quiſquis igitur hunc animum, atque ſenſum habuerit, non dubium, quin motus ipſe alios movere, & incenſus incendere poſſit. Quia vero hoc, ut ante diximus, Spiritus Sancti donum eſt, qui in humilium cordibus requieſcit; humilitate, & ſubmiſſione animi, aſſiduiſque precibus illud ab eo flagitet, quiſquis onus, & officium hoc effugere non poteſt.

CAPUT XI.

De Affectibus in ſpecie.

VErum hæc in univerſum dicta ſunt. Jam ad affectus in ſpecie tractandos deſcendamus, ſua cuique loca, & inveniendi rationem præſcribentes. Sunt autem alii affectus oratorum, alii concionatorum. Oratores enim fere auditorum animos ad commiſerationem, vel indignationem movere ſolent. Concionatores autem ad amorem Dei, peccati odium, ſpem divinæ miſerationis, metum divini judicii, ad ſpirituale gaudium, ſalutarem triſtitiam, divinarum rerum admirationem, mundi contemptum, & cordis humilita-

ſitatem, ſive animi ſubmiſſionem movere ſolent.

Ariſtoteles ſecundo Rhetoricæ ad Theodectem libro copioſe de omnibus ferme affectibus ſcribit: nempe de ira, manſuetudine, amore, odio, timore, audacia, pudore, indignatione, miſericordia, ceteriſque ſimilibus. In quibus tractandis philoſophico more cauſas explicat, quibus unuſquiſque horum affectuum in animo commoveri ſoleat. Hanc prudentiſſimi Philoſophi methodum his affectibus concitandis, quos ſupra memoravimus, nos quoque ſequemur. Diligenter ergo animadvertenda illa ſunt, quæ in nobis dilectionem erga Deum, peccati odium, ſpem in Deum, timorem, ceteroſque ſimiles affectus concitare ſoleant. Hæc autem omnia ſigillatim explicare, non unius libri, ſed multorum opus eſt: cum magna pars ſacrorum Voluminum, ſanctorumque Patrum hoc præcipue agat, ut hos affectus in animis noſtris ingeneret. Nobis autem hoc in loco ſatis erit, velut digito affectuum fontes indicaſſe, viamque oſtendiſſe, quam in aliis ſequi debeamus.

Amorem igitur in Deum excitant immenſa ejus bonitas, charitas, manſuetudo, pulchritudo, cognatio, & beneficentia. Bonitas enim, ut ab hac incipiamus, humanæ voluntatis objectum a Philoſophis eſſe dicitur. Deus autem non modo bonus, ſed immenſa etiam bonitas, ſummumque, & univerſale bonum eſt, quod omnem complectitur bonitatem, quemadmodum ipſe ad Moſem ait (*Ex.* 33) „ Ego oſtendam tibi omne bonum ". Denique adeo bonus eſt, ut ejus comparatione nihil bonum eſſe dicatur, quemadmodum Salvator ait (*Mar.* 10.) „ Nemo bonus, niſi unus Deus ". Amor etiam noſtri, quem ſecundo loco poſuimus, ad mutuam amoris vicem reddendam incitat. Ac ita nos Dominus dilexit, ut dicat (*Jo.* 15.) „ Majorem hac dilectionem nemo habet, quam ut animam ſuam ponat quis pro amicis ſuis ". Et (*Jo.* 3.) „ Sic Deus dilexit mundum, ut Filium ſuum unigenitum daret ". Et (*Jer.* 31.) „ In charitate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miſerans ". Hæc autem Divina charitas ſic nos ad redamandum impellit, ut Salvator dicat (*Lu.* 12.) „ Ignem veni mittere in terram, & quid volo, niſi ut accendatur "? Lenitas quoque, & manſuetudo amorem conciliant. At virtutem hanc ita ſibi Salvator ſumpſit, ut dicat (*Mat.* 11.) „ Diſcite a

 me,

me, quia mitis ſum, & humilis corde". Et Apoſtolus (2. *Cor.* 10.) ceteris Domini virtutibus prætermiſſis, Fideles obſecrat per manſuetudinem Chriſti. Pulchritudo quoque ad ſe amandam vehementer allicit, quæ Græce Calon (a vocando) dicitur, quod omnia vocet ad ſe, & amoris vi, ac poteſtate trahat. At Deus eſt, cujus immenſam pulchritudinem Sol, & Luna mirantur: qui de ſe ipſo ait (*Pſ.* 49.) „ Pulchritudo agri mecum eſt". Nec agri ſolum, ſed omnium etiam cæleſtium, atque terreſtrium rerum pulchritudinem in ſe uno continet, a quo etiam pulchritudo omnis in omnia, quæ pulchra ſunt, derivatur; cum nemo dare poſſit, quod non habet. Quiſquis autem Pulchri hujus naturam, & conditionem plenius cognoſcere cupit, Platonem legat in Convivio, in quo Socrates feminam quamdam de ſummi hujus Pulchri natura mirabiliter diſſerentem inducit. Sequitur deinde cognatio, quam cum Deo habemus, cujus & genus ſumus, quemadmodum Paulus, Poetæ gentilis teſtimonio, docet (*Act.* 17.) Hæc autem magnum etiam amoris incitamentum eſt. Cum enim ſanguinis, & generis communio inter cognatos ſit, conſequens eſt, ut qui ſeipſum diligit, ejuſdem generis, & ſanguinis conſortes diligat. Inter cognationes autem, parentum, & filiorum magna cognatio eſt. At de Domino Deo noſtro Propheta dicit (*Deut.* 32.) „ Numquid non ipſe eſt Pater tuus, qui poſſedit te, & fecit, & creavit te? Nec enim corporis ſolum formator, ſed animæ etiam creator eſt, ideoque ipſe eſt, a quo omnis Paternitas in cælo, & in terra nominatur, cujus comparatione, ſicut nemo bonus, ita nemo pater ſuper terram appellandus eſt. Unde merito Propheta dicit (*Pſal.* 26.) „ Pater meus, & mater mea dereliquerunt me, Dominus autem aſſumpſit me". Et Iſaias (*cap.* 63.) „Et nunc Domine, Pater noſter es tu: & Abraham neſcivit nos, & Iſrael ignoravit nos". Quanto ergo magis talis Pater diligendus eſt? Sed eſt aliud cognationis nomen multo arctius, atque conjunctius, quodque majorem amoris flammam excitat: nempe viri, & uxoris, propter quam relinquet homo patrem, & matrem. Hoc autem pleniſſimum amoris nomen ſibi Chriſtus Dominus in Canticorum libro vindicavit, ut flagrantiſſimum ſuum erga nos amorem, noſtrumque, hoc eſt, ſanctarum ani-
ma-

marum erga illum inſinuaret: idemque fidelem animam fide, & charitate inflammatam ſibi deſponſat. Utrumque autem nomen & Patris, & Sponſi per Prophetam complexus eſt, cum ait (*Jerem.* 3.) „ Ergo amodo voca me: Pater meus, & Dux virginitatis meæ“. Quo ergo amore talis Sponſus a nobis diligendus eſt? Supereſt beneficientia, quæ omnia Domini beneficia ſive corporis, ſive animæ, ſive naturæ, ſive gratiæ, ſive communia, ſive privata complectitur, atque inter hæc omnia ſummum, & maximum Redemptionis noſtræ beneficium. Quæ autem oratio horum beneficiorum multitudinem, & magnitudinem vel explicare, vel etiam numerare valeat? Facilius enim ſtellarum multitudo, quam Divina beneficia, numerari poterit. Quot ergo ſunt Domini beneficia, tot cordi noſtro igniculi admoventur, qui amoris ignem erga illum incendant. Denique, ut uno verbo omnia complectar, omnes amandi rationes, quæ in rebus conditis inveniuntur, cum infinita acceſſione in hoc ſummo bono auctæ reperiuntur. Quo fit, ut ſolus infinitus amor, qui in Divino pectore æſtuat, huic infinitæ bonitati plene ſatisfaciat; ceteri vero amores vel ipſarum quoque beatarum mentium, infinitis partibus minores ſunt, quam quos infinita illa bonitas, & pulchritudo meretur. Ex his ergo fontibus rationes, & incitamenta charitatis oriuntur, quibus algentia hominum pectora ad Dei amorem incendimus.

Hoc igitur exemplo propoſito, eccleſiaſtes partim ſtudio, & meditatione, partim ſacrarum Litterarum, ſanctorumque Patrum lectione rationes invenire poterit, quibus ceteros affectus in animis auditorum excitare poſſit. Inter quos ad lethalis peccati odium, & deteſtationem, & ad Divinæ juſtitiæ timorem potiſſimum ſtudeat inducere. Hunc autem ſalutarem metum præcipue acuunt peccatorum multitudo, incerta vitæ conditio, mortis inevitabilis neceſſitas, Divinorum judiciorum abyſſus, rationis reddendæ cogitatio, extremi judicii formidanda ſeveritas, ſuppliciorumque gehennæ acerbitas ſimul, & æternitas, ceteraque his ſimilia. Eſt autem hic timoris affectus utiliſſimus ad obdurata hominum pectora concutienda. Cum enim homines nimium ſui amantes ſint, etiamſi Dei amore careant, hoc tamen nimio ſui amore capti, quidquid ſibi

valde noxium eſſe intelligunt, vehementer perhorreſcunt. Unde fit, ut a ſervili timore incipientes, & peccata ſolo poenarum metu deteſtantes, paullatim ad filiorum amorem provehantur. Hac ratione beatiſſimus confeſſor Vincentius infinitam pæne hominum multitudinem ad veram poenitentiam traxit: quod in concionibus ſuis ut vehementiſſimus, ita frequentiſſimus eſſet in hoc Divini judicii, æternorumque ſuppliciorum metu concitando. Quocirca eccleſiaſtes animarum ſalutem ſitiens, frequenter hos affectus urgere, ac præcipue gehennæ acerbitatem, & æternitatem, quanta poterit vi dicendi, exaggerare, & velut oculis ſpectandam proponere debet. Numquam enim tantum has poenas dicendo amplificare poterit, quin multis, ac pæne infinitis partibus ejus oratio ſit inferior, quam quod rei magnitudo poſtulat. Qua in re omnis ars, omniſque dicendi facultas deficit. Cum enim inter oratorum virtutes Dinoſis præcipue numeretur, quæ rei indignitatem, & atrocitatem non ſolum dicendo æquat, ſed etiam ſuperat (qua virtute Demoſthenes plurimum valuiſſe dicitur) in hac tamen poenarum acerbitate amplificanda virtus hæc prorſus deficit. Tantum enim abeſt, ut majorem, quam revera eſt, dicendo faciat, ut nec quanta ſit, efficere ullo modo poſſit. Quamvis autem longe minus ſit, quod hac de re dicitur; hoc ipſum tamen, quod dicitur, vehementer vel ferrea hominum præcordia movere poteſt. Ad hoc autem multa eccleſiaſtes in ſcriniolis repoſita, & meditata habere debet, quibus hunc affectum excitare poſſit, ac deinde ingentem admirationem commovere, quod tam multi ſint, qui hæc omnia certiſſima fide ſibi perſuadentes, non aliter vivant, quam ſi eadem aniles fabulas exiſtimarent. Ubi igitur his rationibus argumenta invenerimus, quibus affectus iſti commoveantur, rationes amplificandi adhibendæ ſunt, quibus ea, quæ inventa fuerint, amplificemus, & hæc ipſa exemplis, ſimilibus, diſſimilibus, & Scripturarum, atque ſanctorum Patrum teſtimoniis confirmabimus.

De Commiſerationis Affectu.

Conqueſtio in cauſis judicialibus defenſori neceſſaria eſt, qua vel Judicum, vel auditorum animos ad miſericordiam

diam flectere conatur. Hujus autem affectus tractatio raro in concionibus incidit; incidit tamen aliquando, ſive cum Dominicæ paſſionis acerbitatem, vel ſacratiſſimæ Virginis dolorem amplificamus, quando aut triduo Filium amiſit, aut cum eo in Ægyptum fugit, aut (quod fuit longe miſerabilius) cum eumdem in Cruce morientem vidit, & tumulo condidit. Poterit etiam in agonibus Martyrum explicandis hic affectus intercedere. Quamvis autem hoc raro eveniat; quia tamen, quæ de hoc animorum motu Rhetores docent, digna ſunt, quæ legantur, ea hoc in loco attexere volui, ex quibus prudens concionator, quæ inſtituto ſuo commodiora videbuntur, ſeligere poterit.

De hoc igitur affectu Cicero in primo de inventione libro ſic ait: „ Conqueſtio eſt oratio auditorum miſericordiam captans. In hac primum animum auditoris mitem, & miſericordem conficere oportet, quo facilius conqueſtione commoveri poſſit. Id locis communibus efficere oportebit, per quos fortunæ vis in omnes, & hominum infirmitas oſtenditur. Qua ratione habita & graviter, & ſententioſe, maxime demittitur animus hominum, & ad miſericordiam comparatur, cum in alieno malo ſuam infirmitatem conſiderabit. Deinde primus locus eſt miſericordiæ, per quem, quibus in bonis fuerint, & nunc quibus in malis ſint, oſtenditur. Secundus, qui in tria tempora tribuitur, per quem, quibus in malis fuerint, & ſint, & futuri ſint, demonſtratur. Tertius, per quem unumquodque deploratur incommodum, ut in morte filii, pueritiæ delectatio, amor, ſpes, ſolatium, educatio, & ſi qua ſimili in genere quolibet de incommodo per conqueſtionem dici poterunt. Quartus, per quem res turpes, & humiles, & illiberales proferentur, & indignæ ætate, genere, fortuna, priſtino honore, beneficiis, quas paſſi, perpeſſurive ſint. Quintus eſt, per quem omnia ante oculos ſigillatim incommoda ponentur, ut videatur is, qui audit, videre, & re quoque ipſa, quaſi adſit, non verbis ſolum, ad miſericordiam ducatur. Sextus, per quem præter ſpem in miſeriis demonſtratur eſſe, & cum aliquid expectaret, non modo id non adeptum eſſe, ſed in ſummas miſerias incidiſſe. Septimus, per quem ad ipſos, qui audiunt, ſimilem caſum convertimus, & petimus, ut de ſuis liberis, aut paren-

rentibus, aut aliquo, qui illis charus debeat eſſe, nos cum videant; recordentur. Octavus, per quem aliquid dicitur eſſe factum, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit, hoc modo: Non adfui, non vidi, non poſtremam ejus vocem audivi, non extremum ejus ſpiritum excepi. Item: inimicorum in manibus mortuus eſt; hoſtili in terra turpiter jacuit inſepultus, a feris diu vexatus, communi quoque honore in morte caruit. Nonus, per quem oratio ad mutas, & expertes animi res refertur, ut ſi ad equum, domum, veſtem ſermonem alicujus accommodes, quibus animus eorum, qui audiunt, & aliquem dilexerunt, vehementer commovetur. Decimus, per quem inopia, infirmitas, ſolitudo demonſtratur. Undecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut ſui corporis ſepeliendi, aut alicujus ejuſmodi rei commendatio fit. Duodecimus, per quem disjunctio deploratur ab aliquo, cum deducaris ab eo, quocum libentiſſime vixeris, ut a parente, filio, fratre, familiari. Tertiuſdecimus, per quem cum indignatione conquerimur, quod ab iis, a quibus minime conveniat, male tractemur, propinquis, amicis, quibus benefecerimus, quos adjutores fore putaverimus; aut a quibus indignum eſt, ut a ſervis, libertis, clientibus, ſupplicibus. Quartuſdecimus, qui per obſecrationem ſumitur, in quo orantur modo illi, qui audiunt, humili, & ſupplici oratione, ut miſereantur. Quintuſdecimus, per quem non noſtras, ſed eorum, qui chari nobis debent eſſe, fortunas conqueri nos demonſtramus. Sextuſdecimus eſt, per quem animum noſtrum in alios miſericordem eſſe oſtendimus; & tamen amplum, & excelſum, & patientem incommodorum eſſe, & futurum, ſi quid acciderit, demonſtramus. Nam ſæpe virtus, & magnificentia, in qua gravitas, & auctoritas eſt, plus proficit ad miſericordiam commovendam, quam humilitas, & obſecratio. Commotis autem animis diutius in conqueſtione morari non oportebit. Quemadmodum enim dixit Rhetor Apollonius, lacryma nihil citius areſcit «. Hactenus Cicero.

CA-

CAPUT XII.

De Figuris elocutionis, quæ affectibus concitandis deſerviunt.

QUæ hactenus de affectibus concitandis diximus, ad inveniendi magis, quam ad eloquendi rationem pertinent. Nunc quaſdam elocutionis figuras, quæ ad hoc ipſum præcipue conducunt, his adjungere viſum eſt. Poſt rem igitur inſignem amplificatam, aut probatam, auditoris animus, qui jam rei magnitudine incipit commoveri, figuris ad hoc idoneis excitandus eſt. Inter quas prima, & vulgatiſſima eſt Exclamatio, qualis illa Apoſtoli (*Gal.* 3.) ex affectu charitatis erumpens: „O inſenſati Galatæ! quis vos faſcinavit non obedire veritati“ &c. Nec ſemper exclamatio ab hac interjectione, O incipienda eſt: ſed ubicumque impotens affectus erumpit, exclamatio eſt, qualis illa (*Deut.* 32.) „Generatio prava, atque perverſa, hæccine reddis Domino, popule ſtulte, & inſipiens? Numquid non ipſe eſt Pater tuus“ &c. Potuiſſet enim dicere: O generatio prava &c. quemadmodum in Evangelio Dominus (*Marc.* 9.) „O generatio incredula, atque perverſa, quamdiu apud vos ero? quamdiu vos patiar“? Illa quoque ejuſdem Domini vox (*Matth.* 18.) doloris index „Væ mundo a ſcandalis; exclamatio eſt. Sed vehementiſſima illa eſt, quæ pluribus conſtat exclamationibus, qualis illa Gregorii Theol. in oratione funebri, in qua Gorgoniæ ſororis, feminæ ſanctiſſimæ virtutes, ac præcipue ſacras in orationis ſtudio vigilias commendat. Re enim expoſita, ſic exclamat: „O noctes inſomnes, & pſalmorum cantus, & ſtationem in diem deſinentem! O David, ſolis piis animis haud prolixe canens! O tenera membra in terram provoluta, ſeque aſpere præter naturam exercentia! O lacrymarum fontes præ tribulatione profuſarum, ut in exultatione meſſem faciant! O nocturnum clamorem nubes penetrantem, ad Deumque pervadentem! O ſpiritus fervorem, præ orationis deſiderio, nec canes nocturnos, nec imbres, nec tonitrua, nec grandinem, nec tenebras extimeſcentem! O femineam naturam, quæ propter commune ſalutis certamen

naturam virilem ſuperaſti, atque oſtendiſti, maris, & feminæ nomine non animos, ſed corpora ſola diſtingui“! Hactenus Gregorius.

Eſt autem exclamatio multo acrior, cum Apoſtrophi conjuncta eſt, in qua animus rei magnitudine commotus ad res etiam mutas, & inanimes ſermonem convertit; qualis illa eſt (*Jer* 2.) „Obſtupeſcite cæli ſuper hoc, & portæ ejus deſolamini vehementer &c. Et illa quoque (*Iſai.* 1.) ante rem expoſitam, quod rarius contingit, contingit tamen: „Audite, cæli, & auribus percipe terra, quia Dominus loquutus eſt“; & ſimilis huic (*Deut.* 32.) „Audite, cæli, quæ loquor, audiat terra verba oris mei“. Sed illa tamen ſi non acrior, certe ſplendidior, atque ſuavior ex deſiderii magnitudine expreſſa vox (*Iſai.* 45.) „Rorate cæli deſuper, & nubes pluant juſtum: aperiatur terra, & germinet Salvatorem. Hanc quidem vocem ingens deſiderii ardor expreſſit. Ille vero vehemens grati animi, & lætitiæ affectus (*Iſai.* 44.) „Laudate cæli, quoniam miſericordiam fecit Dominus, jubilate extrema terra, reſonate montes laudationem, ſaltus, & omne lignum ejus, quoniam redemit Dominus Jacob, & Iſrael gloriabitur“. Divus vero Hieronymus in Epitaphio Nepotiani, mortem ipſam alloquitur his verbis: „O mors, quæ fratres dividis, & amore ſociatos crudelis, ac dura diſſocias &c.

Contraria huic figura eſt, qua non res mutas, & inanimes alloquimur, ſed ipſis etiam ſermonem, & humanos affectus tribuimus: quod in Litteris ſanctis ut vehementiſſimum, ita frequentiſſimum eſt. Quale eſt illud (*Pſal.* 97.) „Flumina plaudent manu, ſimul montes exultabunt a conſpectu Domini, quoniam venit &c. Et (*Pſal.* 95.) „Lætentur cæli, & exultet terra, gaudebunt campi, & omnia, quæ in eis ſunt. Tunc exultabunt omnia ligna ſylvarum a facie Domini, quia venit &c. Et (*Pſal.* 84.) „Miſericordia, & veritas obviaverunt ſibi, juſtitia & pax oſculatæ ſunt.

Finitima his Hyperbole, quæ Latine dicitur Superlatio, cujus eſt etiam non infrequens in Litteris ſanctis uſus, quæ rem attollit quidem ſupra fidem, ſed non ſupra modum. Talis eſt illa vox in Pſalm. 17. „Et intonuit de cælo Dominus, & Altiſſimus dedit vocem ſuam, grando,

& carbones ignis. Et miſit ſagittas ſuas, & diſſipavit eos, fulgura multiplicavit, & conturbavit eos. Et apparuerunt fontes aquarum, & revelata ſunt fundamenta orbis terrarum ". His enim vocibus horrendis impetum, & iram Divini numinis adverſus impios voluit demonſtrare. Ad eumdem modum Deus apud Iſaiam (*cap.* 13.) „ Cælum, inquit, turbabo, & conquaſſabitur terra, propter indignationem Domini exercituum ". Quem locum Divus Hieronymus explanans, ait, hanc eſſe Superlationem, qua vehementiſſimam iram Dei, Vates ſanctus exaggerat. Simile huic eſſe videtur illud ejuſdem Prophetæ (*Iſa. c.* 42.) „ Tacui ſemper, ſilui, patiens fui, ſicut parturiens loquar, diſſipabo, & abſorbebo ſimul, deſertos faciam montes, & colles, & omne gramen eorum exſiccabo ". His enim verbis Divini furoris magnitudo inſinuatur.

Interrogationum quoque repetitio vim habet, & acrimoniam, & non ſolum ad affectus permovendos; ſed etiam ad orationis varietatem plurimum valet. Eſt autem vehementior, atque elegantior, cum plures interrogationes articulis, aut membris diſtinctæ in eadem orationis ſerie fluxerunt: quale eſt illud Apoſtoli (1. *Cor.* 9.) „ Non ſum liber? Non ſum Apoſtolus? Nonne Chriſtum vidi? Nonne opus meum vos eſtis in Domino? Et paullo poſt: Quis militat ſuis ſtipendiis umquam? Quis plantat vineam, & de fructu ejus non edit? Quis paſcit gregem, & de lacte gregis non manducat? Numquid ſecundum hominem hæc dico? An & lex hæc non dicit " &c. Sic etiam expoſita lethalis peccati gravitate, eos, qui hujuſmodi peccata deſerere nullo modo volunt, his interrogationibus urgere, ac perterrefacere licebit: „ Quouſque tandem, o miſeri homines, Divina patientia abutemini? Quamdiu in iſto infeliciſſimo ſtatu permanebitis? Quem tot ſceleribus finem ſtatuetis? Nihil ergo vos periculi veſtri magnitudo, nihil Divini judicii timor, nihil mortis incerta conditio, nihil rationis reddendæ cogitatio, nihil æterni ſupplicii metus, nihil ſuſceptæ cum Deo inimicitiæ periculum, nihil tot Divina beneficia, quæ nos ad benefactoris amorem provocant, nihil Divinæ majeſtatis imperium, quod ſpernitis, & pro nihilo ducitis, nihil Chriſti crux, clavi, lancea, ſputa, vincula, flagella veſtri cauſa ſuſcepta, apud

vos

vos efficient? Quale pectus illud eſt, quod tot machinis non movetur, tot arietibus non quatitur, tot fulminibus non dejicitur? Quomodo talibus aut cibus, aut ſomnus gratus eſſe poteſt; cum in eo ſtatu degant, in quo, ſi repentina mors ſupervenerit, quod fieri non raro ſolet, protinus ad æterna ſupplicia rapiantur? Quis in eis ſenſus remanet, qui ſomnum carpere tot noctes in peccato audent, qui rerum omnium conditorem, ſine cujus virtute ne ſpirare quidem poſſumus, ſibi infenſum, & inimicum habent? quis hic dæmonis vires, atque potentiam non agnoſcat, adeo potenter hominem excæcantis, & veluti adamantinis compedibus vincientis?

Obſecratio quoque, qua aliquid obnixe ab auditoribus poſtulamus, poſt rem probatam, aut amplificatam, appoſitiſſime cadit. Sic Paulus (*Rom.* 12.) „ Obſecro, inquit, vos per miſericordiam Dei, ut exhibeatis &c. Et iterum (2. *Cor.* 10.) Ipſe ego Paulus obſecro vos, per manſuetudinem, & modeſtiam Chriſti &c. Et alibi (*Eph.* 4.) Obſecro vos ego vinctus in Domino " &c. Sic D. Chryſoſtomus, poſteaquam vehementer in eos invectus eſſet, qui ſorores adoptivas domi fovebant, hac obſecratione orationem clauſit: „ Oro igitur, & ſupplico, & ante genua veſtra me provolvo, & omnibus preces offero: perſuadeamini, & ab hac ebrietate redeamus, ſimus noſtri ipſorum compotes, & agnoſcamus honorem, quem dedit nobis Deus, & Paulum clamantem audiamus: Ne ſitis ſervi hominum: & mulieribus ſervire ad communem omnium perniciem deſinamus ". Hactenus ille. Hac igitur figura frequentiſſime concionatores uti poſſunt, quæ ſi a charitatis viſceribus proficiſcatur, magnam vim ad animos permovendos habet. Eſt in Hiſpania concionator quidam, non minus ſanctitate, quam doctrina, & officii dignitate celebris, cujus auditores, inter cetera laudum ejus inſignia, hoc maxime commendant, quod frequenter hac obſecratione uti ſoleat: Obſecro vos, fratres, amore Dei, ne ultra peccare velimus. Quam quidem ſententiam ea vocis, & vultus figura pronunciat, quæ facile affectum ejus charitatis pleniſſimum oſtendunt, quo vehementer auditorum animos commovere ſolet.

Finitima eſt huic adjuratio, quæ majorem adhuc vim habet. Cujus ſpeciem illa Pauli verba (2. *Tim.* 4.) præfeferre

ferre videntur : „ Teſtificor coram Deo, & Jeſu Chriſto, qui judicaturus eſt vivos, & mortuos, per adventum ipſius, & regnum ejus, prædica verbum “ &c. Religioſus admodum Pater Franciſcus Titelmanus, cum in Commentariis de cælo, & mundo, aliquorum ſiderum magnitudinem, ex ſententia Ptolomæi Alfragani, ceterorumque doctiſſimorum Aſtronomorum, declaraſſet, adjeciſſetque, aliquot ſidera eſſe, quæ terræ magnitudinem trigeſies quinquies, alia ſeptuagies, alia nonagies, alia vero, quæ primæ magnitudinis eſſe dicuntur, centies & ſepties ſuperarent; rei magnitudine ſtupefactus, ſic exclamat : „ Adjuro te, lector, quiſquis es, ut Chriſtiano pectore etiam atque etiam perpendas ex his, quæ dicta ſunt, quam ſit miſeranda ſors eorum hominum, qui propter anguſtiſſima hujus terræ gurguſtiola immenſam illam cæleſtis regni amplitudinem amittunt, Iterumque conſidera, quam miſeri ſint, & quam male ſibi conſulant, qui pro hujuſmodi rebus digladiantur, mutuoque ſe ipſos decipiunt, omniaque divina, & humana jura violant. Quamvis enim aliquis totius terræ imperium obtineret, quod tamen nulli hactenus inter mortales contigit, quid aliud, quam punctum rapuit, quid aliud, quam punctum manibus tenet, in atomo tenet imperium? Illi ergo, qui pro terræ minima particula, utpote pro agello, pro anguſto prædiolo, pro domuncula, ſive caſula contendunt; quid aliud moliuntur, quid quærunt, quam hujus puncti hoc eſt totius terræ minimam particulam poſſidere? O vanas hominum curas, o pectora cæca! Diſce, o miſer, pro quam minima recula quantum amittas theſaurum, & pro anguſto formicarum nidulo, quam amplum abjicias palatium, dum terrenam ſortem cæleſti præeligis “.

Optatio quoque affectum animi deſiderantis explicat, qualis illa (*Deut.* 32.) „ Gens abſque conſilio eſt, & ſine prudentia. Utinam ſaperent, & intelligerent, ac noviſſima providerent. Item illa (*Pſal.* 54.) Quis dabit mihi pennas, ſicut columbæ, & volabo, & requieſcam? Et illa (*Pſal.* 93.) Uſquequo peccatores, Domine, uſquequo peccatores gloriabuntur “? Sic etiam Dominus de filiis Iſrael obedientiam pollicentibus ad Moyſem ait (*Deut.* 5.) „ Bene omnia ſunt loquuti. Quis det, talem eos habere mentem, ut timeant me, & cuſtodiant univerſa mandata mea in omni tem-

tempore, ut bene ſit eis, & filiis eorum in ſempiternum? Sanctus quoque Job (*cap.* 14.) Quis, inquit, mihi hoc tribuat, ut in inferno protegas me &c. Et (*cap.* 19.) Quis mihi tribuat, ut ſcribantur ſermones mei? quis mihi det, ut exarentur in libro &c. Jeremias item populi peccatis offenſus, clamat (*cap.* 9.) Quis dabit me in ſolitudine diverſorium viatorum, & derelinquam populum meum? quia omnes adulteri ſunt, coetus prævaricatorum “.

Contraria huic eſt Imprecatio, qualis illa Didonis apud Virgilium:

Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiſcat,
Vel Pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
Pallentes umbras Erebi, noctemque profundam,
Ante, pudor, quam te violem, & tua jura reſolvam.

Eſt hæc figura non infrequens in Litteris ſanctis. Sic ſanctus Job (*cap.* 3.) „ Pereat dies, in qua natus ſum, & nox, in qua dictum eſt: Conceptus eſt homo. Et Oſeæ 14. Pereat Samaria, quoniam ad amaritudinem concitavit Deum ſuum &c. Et in Pſalmo 68. Fiat menſa eorum coram ipſis in laqueum“ &c. Verum his imprecationibus Prophetarum, & Pſalmorum libri pleni ſunt, quæ tamen non tam imprecationes malorum, quam futurarum cladium vaticinia, exiſtimandæ ſunt. Hac figura uti poſſumus, cum gehennæ acerbitatem, aut extremi judicii ſeveritatem exaggerantes, damnatorum voces exprimimus, quibus illi parentibus, nutricibus, præceptoribus, ac poſtremo natali diei, atque ſibi ipſis rabido ore dira imprecantur.

Admiratio quoque inter figuras, quæ affectibus ſerviunt, jure numeranda eſt, cujus eſt in Litteris ſanctis frequens uſus; qualia ſunt illa (*Thren.* 1.) „ Quomodo ſedet ſola, civitas plena populo! & (*Thren.* 4.) Quomodo obſcuratum eſt aurum, mutatus eſt color optimus! & (*Thren.* 2.) Quomodo obtexit caligine in furore ſuo Dominus filiam Sion! Iſaias quoque (*cap.* 14.) Quomodo cecidiſti de cælo Lucifer, qui mane oriebaris &c. Et Pſalmographus (*Pſal.* 113.) Quid eſt tibi mare, quod fugiſti, & tu Jordanis, quia converſus es retrorſum? Montes exultaſtis, ſicut arietes &c. Hoc autem in loco duplicatur figura, cum admirationi jungitur

gitur apoſtrophe. Apparet autem hanc eſſe figuram, quia quod ſimpliciter dici poterat: Sedet ſola civitas plena populo &c. acrius eadem ſententia hoc modo profertur, & honeſtatur.

Sunt & aliæ figuræ, quæ multum etiam ad acrimoniam, & res amplificandas valent: quales ſunt repetitio, converſio, complexio, interpretatio, ſynathriſmus, ſive congeries, contraria, contentio, & quædam aliæ, quas inter ceteras elocutionis figuras reddemus. Eas enim ſolum hic enumerare voluimus, quæ manifeſtos continent affectus. Quas ſi quis inter figuras referre noluerit, non admodum repugnabo; dummodo earum vis, atque natura intelligatur.

Hæc ſunt, quæ de amplificandi ratione in commune mihi dicenda viſa ſunt. Cum autem initio ſecundi libri omnem orationem in triplici genere verſari traditum a nobis ſit, nempe argumentatione, amplificatione, & expoſitione, ac de duobus prioribus jam dictum ſit; reliquum erat, ut de tertia parte, hoc eſt expoſitione modo diceremus, de qua tamen in ſequenti libro, cum de Narratione, & genere Didaſcalico dicendum erit, pauca trademus. Utroque enim modo aliquid exponimus, vel cum rem geſtam narramus, vel cum abſtruſum aliquid dicendo explicamus.

ECCLESIASTICÆ RHETORICÆ,

SIVE DE RATIONE CONCIONANDI

LIBER QUARTUS,

Qui ſingularia concionum genera, & Diſpoſitionis ordinem, atque rationem explicat.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

CAPUT I.

De ſex orationis partibus.

HActenus communia inventionis præcepta, quæ ad omnia concionum genera in univerſum pertinent, expoſuimus. Nunc doctrinæ ordo exigere videtur, ut ad ſingulares concionum ſpecies tractandas deſcendamus, & quid unaquæque earum deſideret, quidque eccleſiaſtes ſupra oratorem addat, explicemus. Diximus autem ex Ariſtotelis, & Ciceronis ſententia, Rhetoricæ artis materiam in triplici cauſarum genere verſari, judiciali, deliberativo, ac demonſtrativo. Et in judiciali quidem genere accuſamus, vel defendimus: in deliberativo ſuademus, diſſuademus, hortamur, dehortamur, petimus, conſiliamus, commendamus &c.: in demonſtrativo perſonas, res, facta laudamus, aut vituperamus. Additum eſt his Didaſcalicum, ſeu Dialecticum genus ab iis, qui latius hoc cauſæ genus patere volunt, ut non tantum finitam complectatur quæſtionem, ſed ad infinitam etiam extendatur, & ad quamcumque rem poſitam, de qua diſſeri vi, & ratione poſſit. Hoc genere continentur theſes: ſeu loci communes & ſimplices, & copulati, quorum tractationem orator a dialectica methodo accipit. Eam rationem Cicero in lib. de officiis ſequutus eſt, nihilque aliud Divus Thomas, ceterique Theologiæ doctores agunt, cum de Deo, de Angelis, de Anima, de Fide, Spe, Charitate, ceteriſque virtutibus diſputant: quarum naturam, genus, ſpecies, partes, cauſas

Digitized by Google

ſas effectus &c. tractant. Hujus autem generis finis cognitio eſt; eccleſiaſtes tamen omnia ad vitæ inſtitutionem inclinabit. Ex his autem quatuor generibus judiciale ab inſtituto noſtro excludendum eſſe ſuperius diximus: reliqua vero tria, quoniam propoſito noſtro magis conveniunt, ſigillatim a nobis tractanda ſunt.

Quia vero non parum refert ad omnia concionum genera, præcipueque ad ſuaſoria, quæ maxime ad inſtitutum noſtrum pertinent, orationis cujuſque præcipuas partes, & veluti membra noſſe; neceſſe erit, ut has ante omnia breviter exponamus. Sunt igitur pleniſſimæ, atque perfectæ orationis ſex partes, exordium, narratio, propoſitio (cui partitio, ſive diviſio jungitur) confirmatio, confutatio, & concluſio, ſive peroratio. Exordium eſt principium orationis, per quod animus auditoris præparatur ad audiendum. Narratio eſt rerum geſtarum, aut perinde ut geſtarum expoſitio. Propoſitio ſummam cauſæ complectitur, cui additur partitio, quæ membra orationis aperit. Confirmatio eſt noſtrorum argumentorum expoſitio cum aſſeveratione. Confutatio eſt contrariorum locorum diſſolutio. Concluſio eſt artificioſus terminus orationis. Has partes natura monſtravit, & hunc ordinem ſervari jubet, ut, antequam de re propoſita dicamus, initio concilientur animi eorum, qui audiunt; deinde res demonſtretur; poſtea controverſia conſtituatur; tum id, quod intendimus, confirmetur; poſt, quæ contradici poſſunt, refellantur; extrema autem oratione, ea quæ pro nobis faciunt, amplificentur, & augeantur, quæ pro adverſariis, infirmentur. Eſt itaque oratio, quæ his partibus conſtat, velut perfectum quoddam in ſuo genere corpus, membris omnibus abſolutum. Prima igitur pars ad conciliandos animos, ultima ad commovendos valet. Confirmatio, & confutatio ad docendum, ac probandum pertinent, ad quam reliquæ viam muniunt. Ex his partibus plena, & perfecta componitur oratio. Quid autem unaquæque earum exigat, exponere incipiamus.

I. De Exordio.

Exordium eſt, quo animus auditoris ad audiendum præparatur. Id ita ſumitur, ut benevolos, ut attentos, ut do-

dociles auditores habeamus. Hic multa Rhetores de captanda benevolentia docent. Benevolos quippe auditores quatuor modis faciunt: a dicentis, ab adverſariorum, ab auditorum perſona, & a rebus ipſis. Et ab adverſariorum quidem perſona, ſi eos in odium, invidiam, contemptum adduxerint, quæ omnia longiſſime ab officio noſtro diſtant. Satis ergo nobis erit, ſi attentos, & dociles efficiamus, quibus etiam rationibus eorum nobis favorem, & gratiam conciliabimus. Attentos enim habebimus, ſi docebimus, nos de rebus magnis, novis, inuſitatis verba facturos, aut de iis rebus, quæ ad Rempublicam pertinent, aut ad eos ipſos, qui audient, aut ad Dei cultum, & Religionem, & ſi rogabimus, ut attente audiant; & ſi numero exponemus res, de quibus dicturi ſumus. Dociles auditores habere poterimus, ſi ſummam cauſæ breviter exponemus, & ſi attentos eos faciemus. Nam docilis eſt, qui attente vult audire.

II. De Narratione.

Poſt exordium Rhetores, qui hanc artem ad judiciales præcipue cauſas tractandas, ut antea diximus, excogitarunt, narrationem ſecundo loco poſuerunt, quæ ad hujuſmodi cauſas agendas fere neceſſaria eſt. Hoc autem narrationis genus parum inſtituto noſtro convenit. Sunt tamen quatuor alia narrationum genera, quæ non raro in conciones incurrunt. Primum eſt, cum res geſtas, quæ vel in ſacris Litteris, vel in vita Sanctorum continentur, ad aliquid confirmandum commemoramus. Secundum eſt, quod amplificandi cauſa tractatur. Tertium eſt, quod allegoriæ, vel tropologiæ ſervit. Quartum in Evangelica lectione explicanda verſatur: de quibus breviter modo dicendum eſt.

Primum ergo genus eſſe dicimus, quod res geſtas, & exempla Sanctorum commemorat. Sic enim narramus hiſtoriam Joſeph a fratribus proditi, ſic Davidis, Tobiæ, Judith, Eſther, Jonæ Prophetæ, ceteraſque ſimiles, alicujus utilitatis gratia, in diverſis concionum partibus commemoramus. Nemo autem putet, facile cuique eſſe, hujuſmodi exempla artificioſe, & eleganter dicere. Hac enim in re cumprimis eloquentia dominatur, ut jucundam narrationem efficiat: in ea namque tum animorum motus, tum

tum verba variis perſonis convenientia, per quæ morata oratio fit, tum etiam breves rerum deſcriptiones adhibendæ erunt, quæ rem oculis ſubjiciant. Genus quoque orationis rebus ipſis convenire debet. Hoc autem fiet, ſi lætis jucunda, ſeriis gravis, inſignibus ornata, triſtibus acerba tribuatur expoſitio.

Quamvis autem hujuſmodi narrationes judicialium cauſarum diſſimiles ſint; eas tamen virtutes habere debent, quas illis Rhetores attribuunt. Volunt quippe, ut omnis narratio brevis, dilucida, veriſimilis, & jucunda ſit. Brevis, & jucunda libentius auditur, perſpicua facilius intelligitur, veriſimilis citius probatur. Solet fere narrationis initio præparatio quædam adhiberi, & fini tamquam peroratio, atque ad contentionem tranſitio, quod ipſum in reliquis etiam partibus obſervandum eſt, ut apte inter ſe omnes, atque eleganter cohæreant. Has ergo res habere narrationem convenit: quæ quoniam fieri oportere ſcimus, quemadmodum facere debeamus, cognoſcendum eſt. Rem breviter narrare poterimus, ſi inde incipiemus narrare, unde neceſſe erit, & ſi non ab ultimo initio repetere volemus, & ſi ſummatim, non particulatim narrabimus; & ſi non ad extremum, ſed uſque eo, quo opus erit, proſequemur; &, ſi tranſitionibus nullis utemur; &, ſi non deerrabimus ab eo, quod coeperimus exponere; &, ſi exitus rerum ita exponemus, ut ante quoque, quæ facta ſint, ſciri poſſint, tametſi nos reticuerimus. Quod genus, ſi dicam, me ex Provincia rediiſſe, profectum quoque in Provinciam intelligatur. Et omnino, non modo id, quod obeſt, ſed etiam id, quod neque obeſt, neque adjuvat, ſatius eſt præterire. Et, ne bis, aut ſæpius idem dicamus; cavendum eſt etiam, ne id, quod ſemel ſupra diximus, deinceps dicamus, hoc modo: Athenis Megaram veſperi advenit Simo, ubi advenit Megaram, inſidias fecit virgini, inſidias poſtquam fecit, vim in loco attulit. Rem dilucide narrabimus, ſi ut quidque primum geſtum erit, ita primum exponemus, & rerum, ac temporum ordinem conſervabimus, ut geſtæ res erunt, aut ut potuiſſe geri videbuntur. Hic erit conſiderandum, ne quid perturbate, ne quid contorte, ne quid ambigue, ne quid nove dicamus, ne quam aliam in rem tranſeamus, ne ab ultimo repetamus, ne longe

proſequamur, ne quid, quod ad rem pertineat, prætereamus, & ſi perſequamur ea, quæ de brevitate præcepta ſunt. Nam quo brevior, eo dilucidior, & cognitu facilior narratio fiet. Veriſimilis narratio erit, ſi, ut mos, ut opinio, ut natura poſtulat, dicemus; ſi ſpatia temporum, perſonarum dignitates, conſiliorum rationes, locorum opportunitates conſtabunt: ne refelli poſſit, aut temporis parum fuiſſe, aut cauſam nullam, aut locum idoneum non fuiſſe, aut homines ipſos facere, aut pati non potuiſſe. Jucunda vero narratio erit, ſi nova, inexpectata, magna, gravia contineat.

Secundum narrationis genus eſſe diximus, quod amplificandi cauſa ſumitur, quo videlicet egregia Sanctorum facta, aut deteſtanda malorum exempla amplificare volumus. Hac ratione Origenes obedientiam Abrahæ in filii ſacrificio, Gregorius Nazianzenus vitam, & mortem beati martyris Cypriani, D. Baſilius quadraginta militum martyrium, D. autem Chryſoſtomus trium puerorum, quos Nabuchodonoſor in fornacem conjici præcepit, conſtantiam, & animi magnitudinem amplificat. Hoc autem narrationis genus majorem adhuc eloquentiæ vim, quam ſuperius illud, deſiderat. Huic enim potiſſimum amplæ illæ rerum, & perſonarum deſcriptiones, & ea omnia, quæ in ſuperiori libro de amplificatione diximus, ſerviunt. Nihil autem nos juvare magis ad hujus artificii rationem poterit, quam hæc ſanctorum Patrum ſcripta, quæ modo retuli, perlegiſſe, & quæ artis ſunt, diligenter in eos annotaſſe. Verum hac de re paullo fuſius, cum ad demonſtrativum genus ventum fuerit, differemus.

Tertium genus eſt, quod Allegoriæ, myſticiſque ſanctarum Scripturarum ſenſibus deſervit. Quia vero ſancti olim Patres (ac præcipue Origenes) in his myſticis ſenſibus explicandis diligentiſſime verſati ſunt, & hoc ipſum ad concionatoris officium maxime ſpectat; quæ mihi hac de re dicenda videbuntur, paucis expediam. Principio igitur inter myſticos ſenſus alii ad mores formandos, alii ad Chriſti myſterium explicandum pertinent: illud Tropologiam, hoc Allegoriam appellant. Et illi quidem ſenſus ad moralem Philoſophiam, hi vero ad Chriſti fidem: illi ad legem, & inſtitutionem vitæ, hi ad gratiam Evangelii expli-

plicandam referuntur. Qua ex re dignitas allegoriæ ſupra tropologiam intelligitur: quandoquidem tropologia Divinæ legis enarrationem continet, allegoria vero Divinæ gratiæ beneficium demonſtrat: illa quidem intellectum erudit, hæc vero propoſita Divinæ gratiæ, Divinæque bonitatis, & miſericordiæ magnitudine, voluntatem accendit. Itaque cum concionator, ut ante diximus, docere, flectere, ac delectare debeat; tropologia ſolum docet, allegoria vero non ſolum docet, ſed etiam flectit, atque delectat. Delectat quidem Divinæ largitatis, & gratiæ, Evangeliique fauſtiſſimo nuncio ante oculos poſito: flectit autem, quia hac tanta Divinæ bonitatis, & charitatis magnitudine expoſita, voluntates hominum ad mutuum in Deum amorem, & peccati odium, & ſalutis ſuæ ſpem vehementer incendit.

Sed cum allegoriæ nomen multa, quæ ad Chriſti myſterium pertinent, comprehendat; illud genus allegoriæ potiſſimum excellit, quod ſummum Redemptionis noſtræ beneficium, & Dominicæ paſſionis meritum, & Divinæ gratiæ, quæ per illam nobis datur, mirabilem viam, & efficaciam præcipue declarat. Hæc enim diligenter expoſita, & amplificata, miro modo mentes hominum in tantarum rerum admirationem rapiunt, & ad Divinæ bonitatis, benignitatis, charitatis, & miſericordiæ amorem vehementer inflammant. Nemo autem allegoriarum tractatione hos affectus excitare poterit, niſi qui prius partim quidem ſtudio, atque doctrina, partim vero ſecreto Spiritus ſancti magiſterio hanc tantam Divinæ dignationis gratiam didicerit, ejuſque non modo cognitionem, ſed etiam ſenſum ab eo hauſerit. Hoc autem ad myſticam Theologiam ſpectat, quæ Divinarum rerum dignitatem magis amando, ac deguſtando, quam intelligendo cognoſcit: cujus verus, ac legitimus magiſter Spiritus ſanctus eſt. Qui ab hoc igitur ſummo præceptore fuerit edoctus; is utique hujuſmodi allegoriarum tractatione poterit animos hominum ad amorem in Deum, & peccati odium excitare, & quem ipſe motum, atque affectum animo conceperit, in alios dicendo transfundere.

Sunt autem quidam præcipue hac noſtra ætate, qui ſolo litterali, ut vocant, ſenſu contenti, myſticos ſenſus refugiunt. Sunt rurſus alii, qui in omnibus pæne ſanctorum Scripturarum locis hos ſenſus indagare ſtudent, quo in ge-

nere notatus olim a D. Hieronymo Origenes fuit. Sic enim de illo ait „ Liberis campis allegoriæ vagatur, & interpretatis nominibus ſingulorum, ingenium ſuum facit Eccleſiæ Sacramenta “. Modus igitur in his adhibendus eſt, & media, hoc eſt, regia via incedendum, ut videlicet nuſquam allegorias requiramus, niſi cum res ipſa myſticum ſenſum poſtulare videtur. Cum enim Dominus in Evangelio lutum facit ex ſputo, & cæci oculos linit, & ad natatoriam Siloe mittit, cumque ſurdum, & mutum a turba ſecernit, & expuens tangit linguam ejus, & digitos mittit in aures ejus, & gemit, & cælum ſuſpicit; aperte hæc omnia myſticum aliquid nobis hic latere inſinuant. Hac igitur in re hæc ab eodem Origene tradita regula mihi tenenda eſſe videtur, ut quoties vel in ſacra hiſtoria, vel in veteris legis præceptis, ſacrificiis, & cæremoniis aliquid inveniatur, quod prima fronte vel otioſum, vel ſpecie tenus ſuperſtitioſum, vel parum rationi, & æquitati conſonum inveniatur; ibi myſticum ſenſum requiramus, ut quod in littera ſcriptoris, aut legislatoris dignitati minus convenire videtur, in myſtico ſenſu maxime convenire reperiatur. Exempli gratia: Parum Divinæ legis æquitati convenire videtur, ut mulier, quæ filium enixa fuerit, ſeptem diebus immunda ſit, & ab omni ſacrorum contactu arceatur: ſi vero filiam peperit, hoc legalis immunditiæ ſpatium duplicetur. Sic etiam, cur vir mundus, qui ex præcepto Domini vaccam legalium immunditiarum expiatricem comburit, & qui ejus cineres colligit, ac in mundiſſimo loco reponit; lavare veſtimenta ſua, & uſque ad veſperam immundus eſſe per legem debeat, cum ex Divinæ legis obedientia, & rei mundiſſimæ contractu nemo ſordes contrahat. Jam vero vacca præcipitur eligi rufa, & ſine macula, & quæ numquam jugum portaverit, & quod extra caſtra, non in templo ſit immolanda, atque comburenda, & ita comburenda, ut ipſius etiam pellis, atque fimus cum ea ſimul comburatur. Quis igitur hæc omnia myſteriis vacare credat? Quid vero mundati leproſi ſacrificium? quam multa continet, quæ ſi nihil ſpirituale, atque reconditum deſignarent, indignum Deo legislatore videretur. Sic enim Levitici decimoquarto de ipſo legimus: „ Adducetur ad Sacerdotem, qui egreſſus de caſtris, cum invenerit lepram eſ-
ſe

ſe mundatam, præcipiet ei, qui purificatur, ut offerat duos paſſeres vivos pro ſe, quibus veſci licitum eſt, & lignum cedrinum, vermiculumque, & hyſſopum, & unum ex paſſeribus immolari jubebit in vaſe fictili ſuper aquas viventes, alium autem vivum cum ligno cedrino; & cocco, & hyſſopo tinget in ſanguine paſſeris immolati, quo aſperget illum, qui mundandus eſt, ſepties, ut jure purgetur, & dimittet paſſerem vivum, ut in agrum avolet". Hactenus verba legis. In his ergo, ac ſimilibus legibus explicandis Origenes ait: „Si credimus, has litteras eſſe Divinas, neceſſe eſt, ut ſpirituale aliquid, atque divinum tanto dignum legiſlatore in eis latere fateamur. Alioqui audeo dicere, Athenienſium, aut Lacedæmoniorum leges commodiores hominibus, magiſque ſalutares extitiſſe. Cum vero idem Dominus in Paſchalis agni ſacrificio præcipiat, ut is agnus ſit anniculus, ut ſine macula, ut in una domo comedatur, ut oſſa ejus non conterantur, ut nihil ex eo in craſtinum reponatur, ſed igne quod reſiduum fuerit, comburatur, ac poſtremo, ut aſſus, non elixus comederetur; quis adeo ſine mente erit, ut non hæc omnia myſticis ſenſibus refertiſſima eſſe credat"? Hic D. Gregor. ex eo, quod Dominus præcepit, ne quid crudum ex hoc agno comederetur, aperte colligit, ſpiritualem in his ſenſum reconditum eſſe. Alioqui otioſum erat præcipere, ne quis crudas carnes comederet, quas præter carnivoras beſtias nemo comedit.

His ita conſtitutis, proximum eſt, ut tractandi rationem in his myſticis ſenſibus oſtendamus. Primum igitur vel legem ipſam, vel hiſtoriam rei geſtæ dilucide, & breviter, ut paullo ante de Narratione diximus, exponemus: hac tamen obſervatione, ut vel ex lege, vel hiſtoria rei geſtæ ea ſolum dicamus, quæ ad myſtici ſenſus explicationem pertinent, cetera vero, niſi quæ ad hiſtoriæ cognitionem neceſſaria fuerint, prætermittamus. Exempli gratia = Si ex ſacrificio illius vaccæ, cujus paullo ante mentionem feci, Redemptionis Chriſti gratiam, & Sacramentorum virtutem a ſacra ejus Paſſione manantem voluero declarare; altero ejuſdem legis myſterio prætermiſſo, de eo videlicet, qui vaccam combuſſit, & ejus cineres in mundo loco repoſuit, qui etiam immundus eſſe uſque ad veſperam dicitur, cetera ſolum, quæ ad ſacram Chriſti humanitatem

per-

pertinent, commemorabo: ne videlicet multis rebus, quarum myſteria explanare nolo, narrationem fruſtra onerem. Rurſum ſi docere voluero, genus humanum primi parentis vitio ad mortem damnatum, nequaquam Moſis lege, ſed per Incarnationis Dominicæ beneficium fuiſſe a morte ſuſcitatum, per quod homines immenſam illam Dei bonitatem, & charitatem agnoſcentes, amore ejus æſtuare coeperunt; ea ſolum ex hiſtoria pueri ab Eliſeo ſuſcitati narrabo, quæ ad hoc myſterium explicandum pertinebunt: nempe, quod illa ſancti viri hoſpita ad ipſum accurrerit; Propheta vero puerum ſuum cum baculo miſerit, quem ſuper defuncti corpus poneret, qui tamen vitam mortuo reddere non potuit, quouſque pueri Dominus venit, ſeque ad defuncti parvuli menſuram contraxit, quo factum eſt, ut caro pueri calefieret, oculoſque aperuerit, atque ita demum vitam amiſſam receperit. Lege igitur, aut hiſtoria hec modo ante oculos poſita, primo loco iis rationibus, quas paullo ante ex Origenis ſententia attigimus, demonſtrandum erit, myſticum aliquid in iis rebus latere. Nam, ut de Eliſeo loquar, quorſum necis, & vitæ auctor Dominus hac tam nova ratione voluerit mortuo vitam reddi, quæ nihil ad hoc pertinere videbatur? Cum his igitur rationibus auditorum attentio fuerit excitata, eorumque animus ejus myſterii cognoſcendi avidus effectus, tum ejus explanationem aggrediemur, ſingulas ejus partes ſingulis vel legis, vel hiſtoriæ partibus accommodantes: idque (quantum orationis perſpicuitas tulerit) translatis verbis utentes, quæ ad legem, vel hiſtoriam propoſitam alludere intelligantur. Quod tamen ita faciendum erit, ut oratio metaphoris reſperſa, non obruta eſſe videatur, ne obſcuritatem pariat, & allegoricus ſermo in ænigmata exeat. In his autem allegoriis nequaquam oportebit, quod quidam faciunt, diutius in nominum interpretatione verſari; ſed hæc ipſa brevi oratione explicantes, in ea re, cujus gratia allegoria inducta eſt, immorari conveniet, & longiore interdum oratione, id quod intendimus, amplificare.

Ultimo vero loco illud adjiciam, ut, quoniam multa ſunt, quæ de hac re præcipiuntur, quæ nos brevi oratione complecti minime poſſumus; ſtudioſus concionator in his myſticis ſenſibus explicandis cum laude verſari cupiens; diligen-

ligenter Origenis libros, qui in Moſis Pentateucum ſcripti ſunt, evolvat, & ex eo, quonam modo hæc præcipua Theologiæ pars tractanda ſit, pleniſſime diſcet. Extat etiam de hoc argumenti genere Radulphi Flaviani opus in Leviticum, dignum profecto, quod a ſtudioſis concionatoribus legatur. Extat item Allegoriarum, moraliumque ſententiarum opus, abs triginta veteribus Patribus collectum, in quo multa in hoc genere ſcitu digna pius concionator congeſta deprehendet.

Reliquum erat quartum narrationis genus, quod in Evangelica lectione explananda verſatur, cujus vim, & rationem paullo poſt ſuo loco explicabimus.

III. De Propoſitione, & Partitione.

Propoſitio eſt, qua breviter ſtatus, & ſumma totius cauſæ comprehenditur. Hæc autem omnis confirmationis caput eſt, quæ omitti numquam poteſt. Si propoſitio ſimplex non eſt, ſubjicitur partitio: quæ brevis eſt partium propoſitionis enumeratio. Ea duplex eſt: una, quæ tantum in genere judiciali adhibetur, per quam aperimus, quid cum adverſariis conveniat, & quid in controverſia relinquatur. Altera eſt, qua in omnibus cauſarum generibus uti licebit, per quam explicamus, quot, & quibus de rebus ſimus dicturi, & quem ſecuturi in dicendo ordinem oſtendimus, ut quid quaque de re, quoque loco dicendum ſit, appareat; quæ res vel maxime docilem facit auditorem, dum quo ordine unamquamque earum, quæ propoſitæ ſunt, partium tractaturus ſit, præcognoſcet, maximumque eadem memoriæ lumen affert: utilis, & neceſſaria non oratori ſolum, ſed cuivis etiam quacumque de re diſſerenti. Sed hic videndum eſt, ne ſit obſcura partitio, ne longa nimium, ac multiplex, ne permixta genera partibus implicentur. Tribus enim virtutibus ea maxime commendatur: abſolutione, & paucitate, nec pluribus fere, quam tribus, aut interdum quatuor membris comprehenditur. Evenire autem interdum poteſt, ut aliqua diviſionis pars docendi gratia iterum dividenda ſit: quod fecit Cicero pro lege Manilia, ſive de Imperatore ad bellum Mithridaticum deligendo. Prima enim partitio fuit: „ Primum mihi videtur de genere belli,

li, deinde de magnitudine, tum de Imperatore deligendo eſſe dicendum ". Abſolutis autem duobus propoſitis diviſionis membris, cum ad tertium ventum eſt, hac diviſione eſt uſus: „ Ego ſic exiſtimo, in ſummo Imperatore quatuor has res ineſſe oportere, virtutem, ſcientiam rei militaris, auctoritatem, felicitatem ". Hæc de partitione in univerſum dicta ſunt, de qua etiam nonnulla paullo inferius annotabimus.

Sunt autem multa alia, quæ Dialectici de diviſionis ratione, atque natura docent, quæ ab illis petenda ſunt. Quod vero ad inſtitutum noſtrum attinet, videndum illud quoque eſt, ut membra diviſionis inter ſe cohæreant: hoc eſt ut ſub eodem genere univoce contineantur. Qua in re multi nimis inſulſe peccant, qui ſola nominis voce contenti, diſſimillima inter ſe membra ſub eodem nomine conjungunt. Pudet hujus rei exemplum ponere. Hoc certe modo peccant, qui civitatem ſupra montem poſitam explicaturi, montem faciunt virum ſanctum, de quo ſermonem habituri ſunt, deinde Eccleſiam, tum juſti viri animam; atque ita de triplici monte ſe concionem habituros dicunt. Quo in genere innumera pæne vitia in multis auctoribus, qui ſermones ſcripſerunt, paſſim deprehendere licet.

Quia tamen non leviter a multis in hac dividendi ratione peccatur (quæ res totius concionis perturbationem parit, quæ tota a diviſionis ordine, & ratione procedit) quid in hac parte eccleſiaſtes conſiderare debeat, paucis expediam. Is igitur ante omnia quid in tota concione efficere velit, hoc eſt orationis ſuæ ſcopum ante oculos ponat. Deinde, quibus illum rationibus attingere velit, animadvertat, eaſque prudenti conſilio ad aliquem ordinem reducat, atque ita demum diviſionis partes colligere poterit, quæ totius cauſæ ſummam comprehendant. Hoc autem apparet in ea Ciceronis diviſione, quam paullo ante citavimus. Cetera vero, quæ de hac re præcipi poſſunt, prudentis concionatoris judicio relinquuntur: quandoquidem totam hanc recte diſponendi rationem, a qua diviſio manat, Cicero prudentiæ magis conſilio, quam artis præceptis conſtare putat.

IV. De

IV. De Confirmatione, & Confutatione.

Quartam, & quintam orationis partem eſſe diximus confirmationem, & confutationem, quas nonnulli ſub contentionis, & probationis nomine comprehendunt; cujus gratia ſuperiores illæ partes traditæ ſunt. Ea vero totius quæſtionis diſputationem continet. Conſtat autem confirmatione, & confutatione, quarum illa ad probandum, hæc ad refellendum valet: illa argumentando cauſæ facit fidem, hæc adverſariorum argumenta, quæ vel objecta ſunt, vel objici poſſunt, diſſolvit. Ad hanc autem probationis partem omnia, quæ in ſecundo libro ſive de argumentorum inventione, ſive de argumentationum formis dicta ſunt, pertinet. Quæ omnia ex Dialecticorum fontibus manant. Verum, cum concionatori efficiendum ſit, non ſolum ut doceat (quod proprium eſt Dialecticorum) verum etiam ut delectet, & permoveat, illuſtrior eſt oratorum, ornatiorque confirmatio, quam jejuna illa Dialecticorum argumentatio; cui tamen Rhetores omne orationis robur acceptum ferunt, ſi quid argumentis aut probare velint, aut reprehendere. Quibus autem orationis figuris Rhetoricæ argumentationes illuſtrandæ, atque exornandæ ſint, ſuperiori libro, ubi de argumentandi ratione tractavimus, expoſitum eſt.

Quibus autem adverſarii confirmatio aut diluatur, aut infirmetur, aut elevetur, Cicero in Rhetoricis docet his fere verbis: „ Omnis argumentatio reprehenditur, ſi aut ex his, quæ ſumpta ſunt, non conceditur aliquid unum, plurave, aut his conceſſis, concluſio ex his confici negatur, aut ſi genus ipſum argumentationis vitioſum oſtenditur, veluti cum docemus, falſa eſſe pro veris aſſumpta, aut ſi contra firmam argumentationem alia æque firma, aut firmior ponitur ". Hæc ab illo pluribus explicantur lib. 1. de Inventione, & a Cornificio lib. 2. Rhetor. ad Heren. & a Quintil. lib. 5. cap. 13. Utimur aliis etiam modis: elevatione, cum adverſarii argumenta ridemus, excuſatione, ut ſi ætas, imprudentia, ſexus afferatur, deprecatione, mutua criminatione, inverſione ſigni contra nos allati.

V. De

V. De Concluſione, ſeu Peroratione.

Peroratio eſt extrema pars orationis, ſeu artificioſus orationis exitus, qui conſtat fere vel enumeratione, vel affectibus. „ Enumeratio eſt (*ex Cic. lib.* 1. *de Invent.*) per quam res diſperſe, & diffuſe dictæ, unum ſub aſpectum ſubjiciuntur. Hæc, ſi ſemper eodem modo tractabitur, perſpicue ab omnibus artificio quodam tractari intelligetur; ſin varie fiet, & hanc ſuſpicionem, & ſatietatem vitare poterit. Quare tum oportebit id facere, ut plerique faciunt propter facilitatem, ſigillatim unamquamque rem attingere, & ita omnes tranſire breviter argumentationes: tum autem, id quod difficilius eſt, dicere, quas partes expoſueris in partitione, de quibus te pollicitus ſis dicturum, & reducere in memoriam, quibus rationibus unamquamque partem confirmaveris: tum ab iis, qui audiunt, quærere, quid ſit, quod ſibi velle debeant demonſtrari, hoc modo: Docuimus hoc, illud planum fecimus; ita ſimul & in memoriam redibit auditor, & putabit nihil eſſe præterea, quod debeat deſiderare. Atque in his generibus, ut ante dictum eſt, tum tuas argumentationes percurrere ſeparatim, tum id, quod artificioſius eſt, cum tuis contrarias conjungere, & cum tuam argumentationem dixeris, tum contra eam quod afferebatur, quemadmodum dilueris, oſtendere. Ita per brevem comparationem auditoris memoria & de confirmatione, & de reprehenſione redintegrabitur. Atque hæc aliis actionis quoque modis variare oportebit. Nam tum ex tua perſona enumerare poſſis, ut quid, & quo loco, quidque dixeris, admoneas, tum vero perſonam, aut rem aliquam inducere, & enumerationem ei totam attribuere. Perſonam hoc modo: Nam ſi legis ſcriptor exiſtat, & quærat a vobis, quid dubitetis; quid poſſitis dicere, cum vobis hoc, & hoc ſit demonſtratum? Atque hic item, ut in noſtra perſona, licebit alias ſigillatim tranſire omnes argumentationes, alias ad partitiones ſingula genera referre, alias ab auditore, quid deſideret, quærere, alias hæc facere per comparationem ſuarum, & contrariarum argumentationum. Res autem inducetur, ſi alicui rei hujuſmodi, legi, loco, urbi, monumento attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo: Quid ſi le-

ges

ges loqui poſſent, nonne hæc apud vos quererentur? Quidnam amplius deſideratis, judices, cum vobis hoc, & hoc planum factum ſit? In hoc quoque genere omnibus eiſdem modis uti licebit. Commune autem præceptum hoc datur ad enumerationem, ut ex unaquaque argumentatione, quoniam tota iterum dici non poteſt, id eligatur, quod erit graviſſimum, & unumquodque quam breviſſime transferatur, ut memoria, non oratio renovata videatur“. Hactenus Cicero. His ſimilia dicit Fabius, quæ quamvis ad judiciales cauſas magis pertineant; multa tamen ex his elicere poſſumus, quæ non parum ad inſtitutum noſtrum, præſertim in ſuaſorii generis peroratione, conducant. Facile enim ex ſimilibus ſimilia procreantur. Sic igitur Fabius: „ In peroratione quæ repetemus, quam breviſſime dicenda ſunt, & quod Græco verbo patet, decurrendum per capita. Nam ſi morabimur, non jam enumeratio, ſed altera quaſi fiet oratio. Quæ autem enumeranda videntur, cum pondere aliquo dicenda ſunt, & aptis excitanda ſententiis, & figuris utique varianda: alioqui nihil eſt odioſius recta illa repetitione, velut memoriæ Judicum diffidentis. Sunt autem innumerabiles; optimeque in Verrem Cicero: Si pater ipſe judicaret, quæ diceret, cum hæc probarentur? Deinde ſubjecit enumerationem. Aut cum idem in eumdem per invocationem Deorum ſpoliata a Prætore templa dinumerat. Licet dubitare, numquid nos fugerit, & quid reſpoſuri ſint adverſarii his, & his, aut quam ſpem accuſator habeat, omnibus ita defenſis? Illa vero jucundiſſima, ſi contingat, aliquod ex adverſario ducere argumentum, ut ſi dicas: Reliquit vero hanc partem cauſæ, aut invidia premere maluit, aut ad preces confugit, & merito, cum ſciret hæc, & hæc. Sed non ſunt ſingulæ ſpecies perſequendæ, ne ſola videantur, quæ forte nunc dixero, cum occaſiones & ex cauſis, & ex dictis adverſariorum, & ex quibuſdam fortuitis quoque oriantur. Nec referenda modo noſtra, ſed poſtulandum etiam ab adverſariis, ut ad quædam reſpondeant. Id autem, ſi & actionis ſupererit locus, & ea propoſuerimus, quæ refelli non poſſunt“. Hactenus Fabius.

Alteram vero orationis partem affectibus conſtare diximus, & quidem Rhetores in judicialibus cauſis indignationis, & commiſerationis affectus excitare conantur. Accuſator

tor quippe ad indignationem adverſus crimen, quod intendit. Defenſor vero commiſeratione ad reum abſolvendum utitur. Ille igitur, ubi crimen admiſſum eſſe probavit, ad vindictam, & ſupplicium criminis atrocitate amplificata excitat: iſte contra, ubi argumentis reum probavit innocentem, ad abſolutionem, & miſericordiam hortatur. Quare ex re liquet, perorationis affectus cum ratione cauſæ, quæ tractata eſt, convenire, & cohærere debere. Ad hunc ergo modum prudens concionator pro argumenti, & materiæ ratione, quam præcipue in concione tractavit, argumentandi ſubtilitate relicta, amplificationi vela pandere debet: ſic tamen, ut amplificatio ipſa, quæ quandoque longior, quandoque brevior futura eſt, cum præcedenti orationis parte cohæreat. Itaque ſi ſuademus, ubi rei dignitatem, & utilitatem argumentis probavimus, aculeos in fine exhortationis adjiciemus: contra vero, ſi diſſuademus, ad odium, & contemptum, ac deteſtationem ejus rei acriter incitabimus. Quæ res quamvis varie per totum orationis corpus ſpargenda ſit: in fine tamen orationis, quando auditor flectendus, & vel a turpi actione deterrendus, vel ad honeſta excitandus eſt, præcipuas partes habet. Qua de re D. Auguſtinus (*Lib.* 4. *de doctrin. Chriſt.*) ſic ait: „ Si qui audiunt, movendi ſunt potius, quam docendi, ut in eo, quod jam ſciunt, agendo non torpeant, & rebus aſſenſum, quas veras eſſe fatentur, accommodent, majoribus dicendi viribus opus eſt. Ibi obſecrationes, & increpationes, concitationes, & coercitiones, & quæcumque alia valent ad commovendos animos, ſunt neceſſaria. Et paullo poſt idem: Cum vero, inquit, id docetur, quod agendum eſt, & ideo docetur, ut agatur; fruſtra perſuadetur, verum eſſe quod dicitur, fruſtra placet modus ipſe, quo dicitur, ſi non ita dicitur, ut agatur. Oportet igitur eloquentem Eccleſiaſticum, quando ſuadet aliquid, quod agendum eſt, non ſolum docere, ut inſtruat, & delectare, ut teneat; verum etiam flectere, ut vincat. Et paullo ante in eodem capite de eodem genere ſic ait: Sicut eſt autem, ut teneatur ad audiendum, delectandus auditor; ita flectendus, ut moveatur ad agendum. Et ſicut delectatur, ſi ſuaviter loquaris, ita flectitur, ſi amet, quod polliceris, timeat, quod minaris, oderit, quod arguis, quod commendas, amplectatur,

quod

quod dolendum exaggeras, doleat, cum quid lætandum prædicas, gaudeat, miſereatur eorum, quos miſerandos ante oculos dicendo conſtituis, fugiat eos, quos cavendos terrendo proponis, & quidquid aliud grandi eloquentia fieri poteſt ad commovendos animos auditorum, non quid agendum ſit, ut ſciant; ſed ut agant, quod agendum eſſe jam ſciunt. Si autem adhuc neſciunt, prius utique docendi ſunt, quam movendi". Hactenus Auguſtinus. His igitur affectibus,& figuris, quæ D. Auguſtinus commemoravit, poſt epilogum, ſive enumerationem, quæ eſt altera perorationis pars, uti licebit. Commodiſſime enim probata jam cauſa, velut ſtrue lignorum compoſita, affectuum flamma conſurgit, quæ tanto erit ardentior, quanto probatio fuerit firmior, & efficacior.

Illud ultimo admonendum duxi, argumentorum epilogum extremam hanc orationis partem, quam Cicero amplificationem vocat, præcedere debere. Non enim in hoc ſolum argumentorum ſumma colligitur, ut auditorum memoria reficiatur, ſed ut omnia ſimul breviter conglobata, velut agmine facto, in eorum animos irrumpant, & apud illos, quod volumus, efficiant. Hanc autem argumentorum enumerationem opportune amplificatio ſequitur, qua vel ab aliquo ſcelere deterremus, vel ad virtutis ejus ſtudium, de qua ſermonem fecimus, adhortamur, & acres ad hoc ſtimulos adhibemus.

Eſt etiam commodiſſimus perorandi modus, quando non ad unam aliquam virtutem, ſed ad omnia virtutum officia adhortamur, quibus æternæ vitæ præmium propoſitum eſt. Quo perorationis genere elegantiſſime D. Paulus in Epiſtola ad Romanos uſus eſt, quam omnium pæne officiorum, atque virtutum enumeratione finivit. Nec hanc ſolum, ſed Epiſtolam quoque ad Hebræos, ceteraſque his virtutum, variorumque officiorum adhortationibus clauſit. Aliquando vero non inutile erit de cæleſti gloria, & Sanctorum felicitate in regno Patris eorum diſſerere, ut hoc ſuaviſſimo animarum ferculo ſpiritualis doctrinæ epulum finiamus. Quod venuſtiſſime D. Cyprian. in Sermone de mortalitate fecit. Hæc autem duo poſtrema perorationis genera in omnibus concionibus, quacumque de re habeantur, non incommode quadrare poterunt. Semper enim quæ vel ad flectendos animos potentiora, vel ad oblectandos jucun-

diora ſunt, extremæ orationis parti, quæ de tota fere concione dijudicat, reſervanda ſunt.

Hæc igitur de ſex perfectæ orationis partibus dicta ſunt, quæ in genere ſuaſorio, ac diſſuaſorio, quod mox tractabimus, præcipue locum habent, ideoque peculiarius de ipſis in eo genere diſſeremus.

CAPUT II.

De primo concionandi modo in genere Suaſorio.

HIs perfectæ orationis partibus explicatis, reliquum eſt, ut ad peculiares concionandi modos tractandos deſcendamus, atque in primis ſuaſorium, ac diſſuaſorium, quos ſub deliberativo genere comprehendi ſuperius diximus. Hoc enim genus adeo concionatoris proprium eſt, ut in omnibus concionibus, ſive quæ de Sanctis, ſive quæ de Redemptionis noſtræ beneficiis habentur, ſive quæ in explanatione Evangeliorum, ceterorumque ſacrorum Librorum verſantur, hunc nobis ſcopum & in tota concione, & ſingulis ejus partibus proponere debeamus, ut ad pietatem, & juſtitiam homines adhortemur, vel a vitiis deterreamus; quod ad hoc genus pertinet. Huc enim ſemper omnis oratio noſtra referenda eſt. De hoc autem genere ſatis multa diximus, cum ſex orationis partium vim, & rationem tradidimus, quæ nullibi commodius, quam in hoc ſuaſorio genere inveniuntur. Sed nos tamen, quæ de his partibus diximus, ad hunc concionandi modum hoc in loco accommodabimus.

Exordium igitur in hoc genere attentos in primis auditores faciet, expoſita rei dignitate, vel neceſſitate, de qua ſermonem habituri ſumus. Omnes enim attente audiunt quæ vel maxime decent, vel quæ ſibi cumprimis neceſſaria ducunt. Exempli cauſa. Si quis vetuſta hominum odia extirpare dicendo velit, præfari poterit, eſſe hoc graviſſimum crimen, dicente Joanne (*Epiſt. 1. c. 3.*) „Qui odit fratrem ſuum, homicida eſt“. Deinde, crimen hoc quam diutiſſime animo infixum hærere, quo tempore innumera peccata hoc peccatum parit. Poſtremo, latiſſime hoc ſcelus patere, cum varia paſſim irarum, atque odiorum incitamenta ab importunis, & ſceleratis hominibus unicuique præbeantur:

tur: ideoque operæ pretium eſſe, hoc tantum periculum, & tam late patens malum, quodque tam multa ex ſe ſcelera germinet, ab auditorum mentibus penitus revellere. Diverſa autem ratione virtutem aliquam ſuaſuri, inſignem ejus laudem, utilitatem, aut neceſſitatem breviter oſtendemus, & quanti noſtra referat, ejus dignitatem exploratam, & perſpectam habere. Sic D. Cyprian. Ser. de patien. ab hac neceſſitate orditur his verbis: „ De patientia locuturus, fratres dilectiſſimi, & utilitates ejus, & commoda prædicaturus, unde potius incipiam, quam quod nunc quoque ad audientiam veſtram patientiam video eſſe neceſſariam, ut ne hoc ipſum, quod auditis, & diſcitis, ſine patientia facere poſſitis? Tunc enim demum ſermo, & oratio ſalutaris efficaciter diſcitur, ſi patienter, quod dicitur, audiatur. Nec invenio, fratres dilectiſſimi, inter ceteras cæleſtis diſciplinæ vias, quibus ad conſequenda divinitus præmia ſpei, ac fidei noſtræ ſecta dirigitur, quid magis ſit vel utilius ad vitam, vel majus ad gloriam, quam ut, qui præceptis Dominicis obſequio timoris, ac devotionis innitimur, patientiam maxime tota obſervatione tueamur. Hanc ſe ſectari Philoſophi quoque profitentur; ſed tam illic patientia falſa eſt, quam & ſapientia falſa eſt“.

Narratio in hujuſmodi cauſis fere locum non habet. Propoſitio tamen, ac diviſio neceſſaria eſt. Propoſitio quidem, ut auditores intelligant, quo potiſſimum oratio noſtra tendat. Qua in re concionatores quidam graviter delinquunt, qui cum initio dicendi concionis ſuæ ſcopum auditoribus non proponant; vix quiſquam eſt, qui, quo tendant, & quid efficere velint, aſſequatur: atque ita auditor dubius hæret, & incertus, neque quid ex doctrina colligere poſſit, aſſequitur. Scopus igitur ante omnia præfigendus eſt, ut auditor aperte videat, quo omnia ſententiarum, & rationum jacula dirigantur.

Propoſitioni finitima eſt diviſio, quæ cauſam in partes dividit. Ea vero e generibus expetendorum, & fugiendorum frequenter ſumenda eſt: illud cum ſuademus, hoc vero cum diſſuademus. Cum enim bonum ita humanæ voluntati a natura propoſitum ſit, ut nihil velle poſſit, niſi quod vel bonum ſit, vel aliquam boni rationem induat; danda nobis opera eſt, ut in eo, quod ſuademus, omnes

boni rationes eſſe oſtendamus. Cum autem tria bonorum genera Philoſophi ſtatuant, honeſtum, utile, atque jucundum; hæc ipſa, quam maxime fieri poterit, in eo, quod ſuademus, eſſe contendamus. Rhetores autem, docendi gratia, hæc tria bonorum genera in alia partiuntur, nempe honeſtum, utile, tutum, jucundum, facile, neceſſarium; atque hæc omnia, vel plura horum in eo, quod ſuadent, ineſſe contendunt. Ab honeſto ſuaſit cæleſtis Magiſter, cum adoleſcenti dixit (*Matth.* 19.) „Si vis perfectus eſſe, vade, vende, quæ habes, & da pauperibus &c. Ab utili ſuadet Paulus, cum ait (1.*Cor.* 15.) „Itaque fratres mei dilecti, ſtabiles eſtote, & immobiles, abundantes in opere Domini ſemper: ſcientes, quod labor veſter non eſt inanis in Domino." A tuto vero idem ſuadet, cum infirmis nuptias concedit propter fornicationis periculum. A jucundo vero argumentatur (*Matth.* 11.) cum nos ad Divinorum mandatorum obedientiam inducit, quod ſit Divinæ legis jugum ſuave, & onus leve. A facili vero, ſervi Naaman Syri illum ad obediendum Prophetæ imperio excitabant, dicentes (4. *Reg.* 5.) „ Pater, etſi rem grandem dixiſſet tibi Propheta, certe facere debueras, quanto magis, quia nunc dixit tibi: Lavare, & mundaberis"? Item Moyſes ad Populum (*Deut.* 30. („ Mandatum, inquit, hoc, quod ego præcipio tibi hodie, non ſupra te eſt, neque procul poſitum, nec in cælo ſitum, ut poſſis dicere: Quis noſtrum valet ad cælum aſcendere, ut deferat illud ad nos, & audiamus, atque opere compleamus? Neque trans mare poſitum" &c. Rurſumque alibi (*Deut.* 10.) „ Et nunc Iſrael, quid Dominus Deus tuus petit a te, niſi ut timeas Dominum Deum tuum, & ambules in viis ejus, & diligas eum, ac ſervias Domino Deo tuo in toto corde tuo, & in tota anima tua, ut bene ſit tibi"? A neceſſario vero urget Dominus, cum ait (*Luc.* 13.) „ Niſi pœnitentiam habueritis, omnes ſimiliter peribitis". His etiam partibus addunt laudabile, quod quamvis numquam ab honeſto ſeparetur; ſunt tamen inter virtutes, quæ ſub eo continentur, nonnullæ, quæ magnam apud homines laudem promerentur; qualis magnanimitas, liberalitas, magnificentia, fortitudo, atque prudentia eſt, & ſi quæ ſunt aliæ. Quia vero homines laudis, & gloriæ maxime avidi ſunt, hæc quoque laudis

pars in eo, quod ſuademus, ineſſe demonſtrandum eſt. Ab hoc enim loco Judas Machabæus milites ſuos ad periculoſiſſimum certamen excitavit (1. *Mach.* 9.) ne videlicet ullum gloriæ ſuæ crimen fugientes inferrent. Capiuntur autem hac eſca potiſſimum Reges, & Principes viri. Ab hoc autem loco Cicero pro lege Manilia ad ſuſcipiendum bellum Mithridaticum adhortatur. „ Et quoniam, inquit, præter ceteras gentes appetentes laudis, & gloriæ fuiſtis; delenda vobis eſt illa macula Mithridatico bello ſuperiore ſuſcepta &c. Denique fructus omnes, & utilitates, & laudes, quas ſecum ea res affert, quam ſuademus, non ſolum enumerare, ſed quam maxime fieri poſſit, amplificare debemus. Diverſa autem ratione diſſuademus, cum id, a quo deterremus, turpe, damnoſum, periculoſum, ignominioſum, injucundum, difficile, aut, ſi fieri poſſet, impoſſibile eſſe probamus. Hoc enim poſtremo loco ſanctus Joſeph ad ſtuprum repudiandum uſus eſt, cum adulteræ reſpondit (*Gen.* 39.) „ Ecce dominus meus, omnibus mihi traditis, ignorat, quid habeat in domo ſua &c. quomodo ergo poſſum hoc malum facere, & peccare in dominum meum“? Utriuſque autem rei clariſſima Deut. 28. extant exempla, in quibus Moſes commoda omnia, quæ pietatem, & juſtitiam conſequuntur, & horrenda item, atque formidanda mala, quæ improbitati conſtituta ſunt, magnifica oratione perſequitur: quæ quidem res maximam in ſuadendo vim habet, cum ex utroque latere auditorum voluntatem feriat, dum & bona proponit, quæ eam alliciant, & mala item, quæ terreant, atque ita demum in officio contineant.

Poſt confirmationem ſequitur confutatio: qua, ut antea diximus, ea, quæ obſtant, quæque auditorum animos remorantur, quo minus præceptis noſtris pareant, amovemus, & confutamus. Sic Divus Cyprianus ſermone de Eleemoſyna, ubi multos hujus virtutis fructus, & utilitates commemoraſſet; ea, quæ homines ab hoc benignitatis ſtudio remorari poterant, diluit, atque confutat. Sic enim ait: „ Si vereris, & metuis, ne, ſi plurimum operari coeperis, patrimonium tuum larga operatione ad penuriam forte redigatur; eſto in hac parte ſecurus“ &c., quæ ſequuntur. Deinde aliorum excuſationem confutat, qui liberis ſe patrimonium ſervare dicunt, his verbis: „ Sed nec

illa res, fratres, a bonis operibus refrænet, & revocet Chriſtianum, quod excuſare ſe poſſe aliquis exiſtimet beneficio filiorum " &c. quæ ſequuntur.

Ultimo loco ſequitur peroratio, ſive epilogus, cujus, ut ante diximus, duo ſunt officia: alterum, breviſſime omnia argumentationum capita in unum congerere, quo multiplici rationum vi, ac pondere auditorum animos in noſtram ſententiam pertrahamus: alterum vero, affectus concitare, quibus ad id, quod jam probavimus, exequendum impellamus, indigniſſimum eſſe oſtendentes, vel rem adeo ſalutarem ſpernere, ſi ſuademus, vel adeo perniciosam amplecti, & perſequi, ſi diſſuademus. Exemplo nobis erit D. Cyprianus ſermone de Patientia. Cum enim is patientiæ laudes, & fructus expoſuiſſet, orationem tandem hoc epilogo claudit: „ Patientia eſt, quæ nos Deo & commendat, & ſervat: ipſa eſt, quæ iram temperat, quæ linguam frænat, mentem gubernat, pacem cuſtodit, diſciplinam regit, libidinis impetum frangit, tumoris violentiam comprimit, incendium ſimultatis extinguit, coercet potentiam divitum, inopiam pauperum refovet, tuetur in virginibus beatam integritatem, in viduis laborioſam caſtitatem, in conjunctis, & maritatis individuam charitatem, facit humiles in proſperis, in adverſis fortes, contra injurias, & contumelias mites, docet delinquentibus cito ignoſcere, ſi ipſe delinquas, diu, & multum rogare, tentationes expugnat, perſecutiones tolerat, paſſiones, & martyria conſummat ". Hactenus Cyprianus.

His autem partibus, quæ concionatori cum oratore communes ſunt, proprium, ac ſingulare quiddam addit eccleſiaſtes: nempe ut cum ad alicujus virtutis officium fuerit adhortatus, vel ab aliquo vitio deterruerit, perorata cauſa, modum oſtendat, quo vel ea virtutis actio exequenda ſit, vel turpis actio fugienda. Sapienter enim Plutarchus ait, „ eos, qui ad virtutem adhortantur, nec tamen docent, vel tradunt eam, ſimiles eſſe iis, qui lucernam quidem emungunt, nec tamen oleum infundunt, quo ali, & ſuſtentari poſſit ". Sic qui ad eleemoſynæ ſtudium adhortatur, docere poſt adhortationem debet, quonam modo utiliter eleemoſyna danda ſit, ut videlicet non anguſta, ſed larga, & liberali manu: quando qui parce ſeminat, parce & metet.

tet. Deinde, ut prompto, & alacri animo: hilarem enim datorem diligit Deus. Præterea, ut eleemoſyna ſit occulta: ut neſciat ſiniſtra tua, quid faciat dextera tua. Tum etiam, ut ex affectu charitatis, & compaſſionis tribuas, quod eſt miſericordiæ proprium: & cetera his ſimilia. Ad eumdem quoque modum, ubi ad precandi ſtudium adhortati fuerimus, de animi præparatione ad precandum, de modo precandi, & conditionibus ad precandum neceſſariis, quo ſit efficax oratio, agendum eſt: ſi non ad oſtentationem, ſed ad ſalutem animarum dicimus. Atque, ut docendi gratia de ſcriptis noſtris exempla proponamus, in fine ejus libri, quem de orationis, & meditationis ſtudio ſcripſimus, tres in hoc genere ſuaſorio tractatus de tribus ſatisfactionis partibus, nempe Oratione, Jejunio, & Eleemoſyna adjecimus: qui facilius, quid hoc argumenti genus requirat, quam ipſa præcepta, indicabunt. In eo autem volumine, cui Hiſpano ſermone titulum præfiximus, *Guia de peccadores*, duobus libris hoc idem argumentum copioſe perſequuti ſumus, in quibus ad virtutis ſtudium ſumus adhortati. Principio enim, in exordio attentionem captavimus: rem omnium, quæ in vita ſunt, maxime neceſſariam dicturos nos profeſſi. Deinde, honeſti partes tractavimus, immenſam Dei bonitatem, ejuſque clariſſima beneficia explicantes, quæ jure ſuo obedientiam, & amorem noſtrum ſibi vindicant. Deinde, utilitatis, & jucunditatis ratio explicata eſt: quo in loco duodecim inſignia privilegia, quibus pii omnes in hac vita potiuntur, expoſuimus. Poſtea excuſationes omnes, quibus improbi homines ſeſe a virtutis ſtudio ſubtrahere ſolent, tamquam inanes, & frivolas apertiſſima oratione confutavimus, atque diſſolvimus. In ultimo vero ejus libri capite, argumentorum omnium ſummam complexi ſumus, & quantum facultas tulit, timoris, & amoris affectus concitavimus, quibus languentes animos ad virtutis amorem, Diviniſque numinis metum excitaremus. Et hæc quidem in priore libro. In poſteriore vero, qua ratione eſſet virtus colenda, atque exercenda, præſcripſimus.

Illud autem in hoc genere præcipue admonendum videtur, ut bona & mala, commoda & incommoda, quæ in hac cauſa ad ſuadendum, vel diſſuadendum adducimus,

quantum fieri poſſit, iis rationibus, quas ſupra memoravi, amplificemus. Quo enim majora ea fecerimus, eo vehementius ſuadebimus.

Illud etiam admonendum, duo eſſe hominum genera, alterum indoctum, & agreſte, quod antefert ſemper utilitatem honeſtati, alterum expolitum, quod rebus omnibus dignitatem anteponit. Apud hoc autem argumenta, quæ ducuntur ab honeſto, apud illud vero, quæ ſumuntur ab utili fortiora ſunt. Hæc de genere ſuaſorio breviter dicta ſint.

CAPUT III.

De ſecundo concionandi modo in genere Demonſtrativo, qui Sanctorum feſtis, & laudibus deſervit.

QUemadmodum concionandi modus, qui proxime a nobis deſcriptus eſt, in genere ſuaſorio verſatur; ita qui in feſtis Sanctorum diebus tractatur, ad demonſtrativum genus pertinet, quo utimur in alicujus certæ perſonæ laudem, vel vituperationem. Finem autem ejus Rhetores ſtatuunt, ut is, quem laudant, laude digniſſimus videatur: contra vero, ſi vituperant. At juxta D. Baſilii ſententiam, laudes Sanctorum nequaquam encomiorum legibus ſerviunt. Non enim hoc præcipue agimus, ut eos ſanctiſſimos fuiſſe doceamus, ſed ut vitam noſtram ad eorum normam effingere ſtudeamus, atque ut hoc argumento mirabilem Divini Spiritus virtutem agnoſcamus, qui homines natura fragiles, & imbecillos, & in peccatis conceptos, ad malumque propenſos ita permutavit, ut pares propemodum Angelis, ac mundo ſuperiores effecerit. In hoc genere Rhetores per omnes perſonarum circumſtantias (quas ſupra enumeravimus) laudationem ducunt: genus videlicet, parentes, patriam, naturæ dotes, educationem, fortunam, ſtudia, dicta, facta, & quæ ſunt hujus generis, commemorantes, atque amplificantes. Hoc autem fere ordine Divus Gregorius Theolog. laudes ſcripſit Divi Baſilii, & Cæſarii fratris, atque Gorgoniæ ſororis. Nos tamen, dum laudes ſanctorum prædicamus, non uſquequaque hunc ordinem ſequimur. Sola enim fere inſignia facta, dictaque, & in-

& interdum etiam miracula enumeramus, & quantum poſſumus amplificamus, auditoreſque ad eorum imitationem excitare contendimus.

In hoc autem genere amplificandi ratio præcipue dominatur, qua tum ex natura rei, & partibus ejus, tum ex omnibus aliis circumſtantiis, quæ rebus, & perſonis attributæ ſunt, egregia Sanctorum facta dicendo illuſtramus, & amplificamus. Sic Apoſtolus ad Romanos (*Cap.* 4.) ex perſonæ circumſtantiis fidem Abrahæ amplificat his verbis: „ Et non infirmatus eſt fide, nec conſideravit corpus ſuum emortum (cum jam fere centum eſſet annorum) & emortuam vulvam Saræ. In repromiſſione etiam Dei non hæſitavit diffidentia, ſed confirmatus eſt fide, dans gloriam Deo: pleniſſime ſciens, quia quæcumque promiſit, potens eſt & facere. Ideo & reputatum eſt illi ad juſtitiam “. Sic Origenes homil. de ſacrificio Iſaac, celerem ejus, & promptam obedientiam in re adeo gravi, & luctuoſa ex omnibus circumſtantiis amplificat. Ut autem, quantum in hoc genere virtus amplificandi valeat, aperte doceam, clariſſimum hujus rei exemplum ex lib. Senecæ de Tranquillitate vitæ (*immo de Conſtant. Sapientis*) hoc in loco referam, quo is dictum illud Stilponis Philoſophi: Omnia bona mea mecum porto, re primum expoſita, his verbis amplificat: „ Megaram Demetrius ceperat, cui cognomen Poliorcetes fuit, ab hoc Stilpon Philoſophus interrogatus, num quid perdidiſſet? Nihil, inquit; omnia namque mea mecum ſunt. Atqui & patrimonium ejus in prædam ceſſerat, & filias rapuerat hoſtis, & patriam violaverat. At is victoriam illi excuſſit, & ſe, urbe capta, non invictum tantum, ſed indemnem eſſe teſtatus eſt. Habebat ergo ſecum vera bona, in quæ non eſt manus injectio; at quæ diſſipata, & direpta ferebantur, non judicabat ſua, ſed adventitia, & nutum fortunæ ſequentia; ideo non ut propria dilexerat. Omnium enim extrinſecus affluentium lubrica, & incerta poſſeſſio eſt. Cogita nunc, an huic fur, an calumniator, an vicinus potens, aut dives aliquis facere injuriam poſſet: cui bellum, & hoſtis ille, egregiam artem quaſſandarum urbium profeſſus, eripere nihil potuit. Inter micantes ubique gladios, & militarem in rapinam tumultum, inter flammas, & ſanguinem, ſtragemque impulſæ civitatis, inter fragorem tem-

templorum ſuper Deos ſuos cadentium, uni homini pax fuit. Non eſt itaque, quod audax judices promiſſum, cujus tibi, ſi parum fidei habeo, ſponſorem dabo. Vix enim credis tantum firmitatis in hominem, aut tantam animi magnitudinem cadere; ſed ſi prodit in medium, qui dicat non eſt, quod dubites, an tollere ſe homo natus ſupra humana poſſit, an dolores, damna, ulcerationes, vulnera, magnos motus rerum circa ſe frementium, ſecurus aſpiciat: & dura placide ferat, & ſecunda moderate, nec illis cedens, nec his fretus: unus, idemque inter diverſa ſit, nec quidquam ſuum, niſi ſe, putet eſſe, ea quoque parte, qua melior eſt. En adſum hoc vobis probaturus, ſub iſto tot civitatum everſore, munimenta incurſu arietis labefieri, & turrium altitudinem cuniculis, ac latentibus foſſis repente reſidere, & æquaturum editiſſimas arces aggerem creſcere; at nulla machinamenta poſſe reperiri, quæ bene fundatum animum agitent. Eripui me nudum domo, & incendiis undique relucentibus, per flammas, per ſanguinem fugi. Filias meas quis caſus habeat, an pejor publico, neſcio. Solus, & ſenior, & hoſtilia circa me omnia videns, tamen integrum, incolumemque eſſe cenſum meum profiteor; teneo; habeo quidquid mei habui. Non eſt quod me victum, victorem te credas. Vicit fortuna tua fortunam meam. Caduca illa, & dominum mutantia ubi ſint, neſcio. Quod ad res meas pertinet, mecum ſunt, mecum erunt. Perdiderunt iſti divites patrimonia, libidinoſi amores ſuos, & magno pudoris impendio dilecta ſcorta, ambitioſi curiam, & forum, & loca exercendis in publico vitiis deſtinata, fœneratores perdiderunt tabellas ſuas, quibus avaritia falſo læta divitias imaginatur. Ego itaque omnia integra, illibataque habeo. Proinde iſtos interroga, qui flent, qui lamentantur, qui ſtrictis gladiis nuda pro pecunia corpora opponunt, qui hoſtem onerato ſinu fugiunt. Ergo ita habe, Serene, perfectum illum virum humanis, diviniſque virtutibus plenum, nihil perdere. Bona ejus ſolidis, & inſuperabilibus munimentis præcincta ſunt. Non Babylonis illi muros contuleris, quos Alexander intravit, non Carthaginis, aut Numantiæ moenia, una manu capta, non Capitolium, arcemve. Patent iſta hoſtili veſtigio, illa, quæ ſapientem tuentur, a flamma, & ab incurſu tuta ſunt, nullum introitum præbent,

excel-

excelſa, inexpugnabilia, Diis æqua. Non eſt, quod dicas, ita ut ſolet, hunc ſapientem noſtrum nuſquam inveniri. Non enim ingentem imaginem falſæ virtutis concipimus; ſed qualem confirmamus, exhibuimus, & exhibemus. Raro fortſitan, magniſque ætatum intervallis invenitur. Nec enim magna, & excedentia ſolitum, ac vulgarem modum, crebro gignuntur. Non poteſt ergo quiſquam aut nocere ſapienti, aut prodeſſe; quemadmodum divina nec juvari deſiderant, nec lædi poſſunt. Sapiens autem vicinus, proximuſque Diis conſiſtit, exeepta mortalitate, ſimilis Deo". Hactenus Seneca. Quem in medium protuli, ut propoſito hoc exemplo ſtudioſus concionator animadverteret, qua ratione egregia Sanctorum facta, dictaque amplificare dicendo poſſit: cum videat hanc unam vocem, *Omnia mea bona mecum porto*, tam longa oratione a Seneca fuiſſe verbis, & ſententiis illuſtratam. Quod ſi hæc egregia hominum facta adeo magnificis verbis, & ſententiis Seneca extulit, quid is faceret, ſi agones, & certamina noſtrorum Martyrum, & puellarum ſcripſiſſet, quæ ſpectaculum admirandum Deo, Angelis, & hominibus præbuerunt? Si quis autem commodiſſima hujus amplificationis exempla videre cupit, legat ſecundum, & tertium D. Chryſoſt. de Divina providentia librum: in quo is Noe, Abrahæ, Jacob, Moyſis, atque Davidis patientiam, varioſque labores mira facundia amplificat. Quibus exemplis ad hanc, de qua loquimur, virtutem erudiri poterit.

Quæret fortaſſe ſtudioſus concionator, qua ratione præclaras Martyrum, ceterorumque Sanctorum virtutes amplificare ſimili ratione poſſit. Ad hoc igitur nonnihil juvabit, præcepta, & amplificandi rationes, quas libro 3. præſcripſimus, probe tenere: deinde diſertiſſimorum Patrum ſcripta, qui in hoc genere magna cum laude verſati ſunt, ſtudioſe legere, & quibus illi rationibus Sanctorum virtutes extulerunt, diligenter annotare, & ad eorum imitationem, quæ laudare voluerint, effingere. Exemplis enim multo magis, quam præceptis animadvertere poterit, quid in hoc genere maxime deceat.

Sed hæc omnia leviora ſunt, niſi adſit Spiritus ille cæleſtis, de quo Apoſtolus ait (1. *Cor.* 2.) „ Nos autem non ſpiritum hujus mundi accepimus, ſed Spiritum, qui ex Deo eſt, ut ſciamus, quæ a Deo donata ſunt nobis";

hoc

hoc eſt ut ejus lumine illuſtrati, virtutum, atque donorum ejus dignitatem, atque amplitudinem æſtimare ſciamus. Si enim nemo ſine arte aurum purum ab adulterino diſcernere, & lapillorum, atque gemmarum pretium, & dignitatem (præſertim cum in pulvere, atque luto ſordent) agnoſcere poteſt; quis ſine Divino lumine Divina dona (quæ exuperant omnem ſenſum) pro dignitate æſtimare, & admirari queat? Regina Saba, cum Salomonis Regiam, & famulorum, atque pincernarum, & cantorum ordines, veſtes, & officia, ac poſtremo regiæ domus apparatum vidiſſet; rerum magnitudine, atque ſplendore ſtupefacta, non habuiſſe ultra ſpiritum dicitur. Si quis autem eos mentis oculos haberet, quibus veri Salomonis opes, hoc eſt imperveſtigabiles divitias Chriſti, & famulorum ejus virtutes, & clariſſima geſta intueri poſſet; non dubium, quin multo magis, quam Regina Saba in admirationem, ecſtaſimque raperetur. Non tamen eſt omnium hos oculos habere, quibus latentem Chriſti, & Eccleſiæ ſuæ ſplendorem cernere poſſint, cum omnis ejus gloria ab intus ſit in fimbriis aureis. Ipſa enim Eccleſia de ſe ait (*Cant.*1.) „ Nigra ſum, ſed formoſa, filiæ Jeruſalem “. Exterius quidem nigra, intus autem miro decoris ſplendore coruſcans. Quonam modo? „ Sicut, inquit, tabernacula Cedar, & ſicut pelles Salomonis “. Hæc namque tabernacula, atque Salomonis pelles extra quidem pulvere deformatæ, atque Solis ardore exuſtæ erant; intus tamen regio cultu, atque apparatu ſplendebant. Quid autem magis ad vivum Eccleſiæ ornatum exprimere potuit, quæ cum extra in ſanctis Martyribus, ceteriſque Divinis hominibus, atque iis præſertim, qui in ſolitudinibus vitam inopem agebant, vilis, atque abjecta carnalium hominum oculis appareret; ſupernis tamen mentibus ſplendore, & dignitate virtutum ita fulgebat, ut ſpectatores ſuos in ſtuporem, atque admirationem raperet? Quis enim non ſtupeat, audiens Paulum dicentem (*Phil.* 2.) „ Si immolor ſupra ſacrificium, & obſequium fidei veſtræ, gaudeo, & congratulor omnibus vobis: idipſum autem & vos gaudete, & congratulamini mihi “? Quis umquam talem gaudii, & congratulationis materiam audivit? Quis non ſtupeat, Andream crucem ſibi paratam tanta devotionis alacritate ſalutantem, laudantem, deſiderantem, tantoque gaudio, & ſecurita-

ritate amplectentem? Quis non ſtupeat, Laurentium inter tormentorum ſuorum flammas lætantem, & Vincentium moras carnificum increpantem, & B. P. Dominicum avidiſſime martyrium ſitientem, & omnia corporis ſui membra diſſecari cupientem? Quid Agnetem virginem commemorem tertiodecimo ætatis anno ignes, & gladios ſuperantem? Quid nobilem virginem Euſemiam rotas, ignes, & beſtias vincentem, & injuriam ſe a judice pati clamantem: quod, cum nobilis eſſet, ignobiliores ſibi in martyrio præferret? Atque, ut a Martyribus ad Confeſſores veniamus, quis beatum Alexium in ipſa paterna domo, patre, matre, ſponſaque præſentibus, ejuſque abſentiam perpetuo luctu lamentantibus, vitam adeo inopem, & aſperam, inter multas ſervorum ſuorum injurias, annis decem & octo patientiſſime uſque ad mortem toleraſſe, non obſtupeſcat? Quis non Divinæ gratiæ potentiam agnoſcat, qui noverit, Eduardum Angliæ Regem ab adoleſcentia ſua ad extremum uſque vitæ diem cum nobiliſſima, & pulcherrima virgine matrimonio ſibi copulata, in perpetua caſtitate vixiſſe, cum neceſſe eſſet illi convivere, & cum ea perpetuo verſari, & communi domo, atque menſa uti?

Miracula vero Sanctorum multi prædicanda non putant, quod illorum commemoratione magis Divorum ſanctitas declaretur, quam auditorum vita inſtituatur. Ego vero ex eorum narratione immenſam Dei noſtri bonitatem, & inæſtimabilem in ſuos charitatem, fidem, paternam curam, & providentiam hac ratione maxime declarari poſſe video: utpote qui eos tanto honore proſequutus ſit, ut non modo ipſorum verbis, & imperio, ſed cineribus, & veſtibus, & ſudariolis, & ſemicinctiis, & pulveri poſtremo tumulorum ſuorum elementa mundi famulari, dæmones obtemperare, morbos cedere, & naturæ leges, quibus mundi Reges, & Imperatores ſubjiciuntur, obedire, voluerit. Sed quid iſta commemoro? Cum cæcus quidam videndi facultatem a Domino poſtulaſſet, juſſus eſt, ut aqua ea, qua manuum ſordes Eduardus Rex, cujus modo mentionem feci, lavaret, oculos ipſe ſuos lavaret: lavit, & oculorum lumen protinus recepit. Quantam, quæſo, dilectionis erga ſuos vim hoc indicio Dominus oſtendit, cum hunc tantum honorem aquæ ſordidæ impendere voluit, non alia vi, quam

quod

quod ea ſervi ſui manus contigiſſet? Quam multa autem hujuſmodi miracula in vitis Sanctorum legimus, quæ ineffabilem hanc Domini in ſuos benignitatem, & miſericordiam apertiſſime teſtantur, & prædicant? Mihi vero neque ſolis, & lunæ, & ſtellarum ſplendor, neque cælum, terra, maria tantam Divinæ bonitatis ſignificationem præbent; quantam hoc, quod video, hæc ipſa omnia, quæ æternis Dominus legibus, & imperio ſtabilivit, atque devinxit, Sanctorum nutui, & pulveri cedere, atque obedire. Quæ quidem bonitas his clariſſimis argumentis patefacta, incredibile dictu eſt, quantam in piis hominibus amoris flammam excitet, quantumque accendat deſiderium ſerviendi ei Domino, a quo nihil ipſi minus ſperare poterunt, ſi fideliter ei, diligenterque ſervierint. Hæc breviter de commemoratione miraculorum, ſeu narratione dicere volui, qua pius concionator auditorum animos in Divinæ bonitatis amorem excitare commode poterit.

Non minus autem has eaſdem Divinæ bonitatis, & charitatis opes paterna illa cura, & providentia declarat, quam fideliſſimus, & amantiſſimus Dominus in Martyrum ſuorum certaminibus oſtendit. Nam præter inſuperabilem conſtantiam, quam illis ad tam immania ſupplicia perferenta contulit; admirandis eos favoribus, cæleſtibuſque ſignis, & miraculis in tormentis reficiebat, & conſolabatur. Ignes frequenter extinguebat, immanes beſtias mitigabat, rotas ferreas confringebat, ferventem adipem refrigerabat, vulnera eorum ſanabat, defluentem ex vulneribus ſanguinem Angelorum manibus abſtergebat, truncata membra redintegrabat, in carcere poſitos viſitabat, inediaque maceratos cæleſti cibo reficiebat. Quibus rebus adeo in Fidei veritate confirmabantur, ut non modo ipſi in ea ſtabiles, & inconcuſſi perdurarent; ſed infideles etiam ad Fidem, miraculorum teſtimonio, converterent, & ad martyrium excitarent. Quis igitur his indiciis non aperte immenſas illas Divinæ bonitatis divitias, & pleniſſima charitatis, & miſericordiæ in ſuos viſcera non agnoſcat? quis non talem Deum flagrantiſſimæ dilectionis ardore proſequatur? quis propter illius gloriam millies in tormentis vitam abjicere non concupiſcat? O fideliſſime piorum Amice! o vere adjutor in opportunitatibus, & in tribulatione! Hanc autem paternam

in

in ſuos curam, & providentiam ſapiens ille declaravit, cum de increata Sapientia loquens ait (*Sap.* 10.) „ Hæc venditum juſtum non dereliquit, ſed a peccatoribus liberavit eum: deſcenditque cum illo in foveam, & in vinculis non dereliquit illum, donec afferret illi ſceptrum regni " &c. Quiſquis igitur Spiritus Sancti magiſterio doctus, harum rerum non modo intellectum, ſed etiam ſenſum acceperit; is utique præclara Sanctorum geſta, & miracula dignis poterit efferre præconiis, atque his argumentis, & exemplis ad Divinæ bonitatis cognitionem pariter, & amorem auditorum animos poterit excitare.

Hæ ſunt igitur, ut ad inſtitutum redeam, veri Salomonis noſtri opes, hæ imperveſtigabiles divitiæ Chriſti, hæc illa virtus, ſive, ut alii verterunt, potentia Evangelii in ſalutem omni credenti, quæ hominem mundo, ſeipſo, atque natura ſuperiorem facit. Hinc etiam licebit Divinæ gratiæ vim, & potentiam vehementer admirari, quæ hanc tantam vim, tantamque puritatem mortali, & fragili creaturæ contulit. Hinc etiam licebit cæcitatem, & amentiam eorum hominum accuſare, qui laboris, ac difficultatis metu, virtutis iter tamquam aſperum, ac difficile ingredi detrectant; cum tamen Divinæ gratiæ, & charitatis virtus non modo Divinorum mandatorum obedientiam, ſed cruces etiam, & ignes jucundiſſimos faciat. Hinc etiam licebit deſides, ac torpentes acriter objurgare, qui non præſtent leviora; cum tamen Sancti omnes ex eadem maſſa procreati, eodemque modo in peccatis concepti, tanto majora præſtiterint. Quiſquis igitur eam mentem, atque ſpiritum, Domini beneficio, nactus fuerit, ut hæc tam magnifica Spiritus Sancti dona, æqua lance, juſtiſque ponderibus librare ſciat; is plane, quem ipſe affectum conceperit, in auditorum animos transferre dicendo poterit, atque ita demum Sanctorum virtutes meritis poterit efferre præconiis. Quia vero pauci admodum ſunt, quibus hæc felicitas contingit, nulli ſermones concionatoribus moleſtiores, ac difficiliores ſunt, quam qui de Sanctorum laudibus habentur. Quiſquis autem hoc præſtare minus poterit, habet ſane paratum in promptu remedium: nempe ut Evangelicam lectionem, quæ eo die legitur, more ſolito explanet, & inſignes Sancti virtutes vel ipſi explanationi, ubi locus admonuerit, admi-

miſceat, vel in extrema concionis parte proponat. Eſt autem contentio demonſtrativa, qua vel perſonam cum perſona, vel rem cum re, laudis, aut vituperationis gratia, conferimus: de qua ſequenti libro inter ſententiarum figuras diſſeremus.

CAPUT IV.

Tertius concionandi modus, qui lectionis Evangelicæ enarrationem continet.

EST etiam tertius concionandi modus, idemque in uſu frequentiſſimus, qui in Evangelicæ lectionis explanatione verſatur. Quomodo autem eccleſiaſtes in hoc concionum genere ſe gerere debeat, paucis expediam.

Principio, Evangelica lectio ante ejus explanationem breviter recitanda eſt; ea tamen brevitate, quæ venuſtate, & ſermonis elegantia non careat. Non enim ea jejuna, & arida eſſe debet, quod quidam nimis injucunde faciunt; ſed ſuo quodam ornatu perpolita. Paraphraſten quippe concionator magis, quam interpretem hac in re agere debet. Ea enim, quæ ſancti Evangeliſtæ brevi, atque ſimplici oratione tradiderunt, ipſe paullo fuſius narrare curabit. Nec hoc tamen perpetuo faciendum eſt, præſertim cum Evangelica lectio ſolito longior extiterit (qualis Lazari quatriduani, & Samaritanæ hiſtoria eſt) aut etiam cum commodius videbitur, eam cum ipſa ſimul explanatione conjungere. Quod concionatoris judicio relinquitur. Neque enim hæc, quæ dicimus, plebiſcita ſunt ære inciſa, ut non aliter facere liceat, cum id videbitur commodius. Sacra vero lectione breviter expoſita, ſequatur ejuſdem explanatio. Ante quam non abs re fuerit, ab aliqua ſententia, vel communi loco ordiri, quæ propoſito quadret, & in ea paullulum immorari, atque ita demum ad id, quod initio explanationis dicturi ſumus, inclinare.

Erit autem operæ pretium, ante Evangelicæ lectionis explanationem, vel narrationem, quid illam in contextu Evangelicæ hiſtoriæ præceſſerit, indicare: quando videlicet ea, quæ ſequuntur, ab antecedentibus pendeant. Sic, cum ſacram illam lectionem explicamus: Caro mea vere eſt cibus &c. Exordium a miraculo quinque panum capiendum eſt,

eſt, quo cum Dominus Judæos ad Fidem inducere vellet, ipſique contra, ſignum tale ab eo flagitarent (quale fuit Manna patribus in deſerto exhibitum) hac occaſione ſumpta, quanto nobiliorem panem, cibumque eſſet ipſe mundo præſtiturus, diſſerere cœpit, qui non corpoream, & temporariam, ſed æternam eſſet hominibus vitam largiturus. Sic etiam parabola illa de Patrefamilias, operarios ad vineæ ſuæ culturam vocante, ab ea Petri interrogatione pendet, qua de præmio iis, qui omnia propter Deum reliquerunt, propoſito inquirit: cui Dominus, poſt præmii hujus magnitudinem expoſitam, de variis præmiandi rationibus, partim ex Divina juſtitia, partim ex gratia in parabola propoſita diſſerit. Hoc igitur exordium breviter abſolvamus, ne tempus explanationi Evangelicæ deſtinatum hac occaſione ſubtrahatur. Qua in re dupliciter a multis peccatur, qui & maximam concionis partem in hac connexione inſumunt; & cum non eſt neceſſe, ſequentibus antecedentia connectunt. Sic enim multi communia quædam concionandi decreta ſibi propoſuerunt, ut quod in una concione decet, in omnibus decere credant, & quod ſemel faciendum eſſe ſtatuunt, ubique faciendum arbitrentur.

Eſt & aliud exordii genus, quo nonnumquam uti debemus, ut auditorum animos ad audiendum præparemus. Quidquid enim impedimento eſt, quo minus auditores vel moveantur, vel perſuadeantur, initio dictionis amovendum eſt. Vehementer autem concionum fructum impedit, quod multi magis conſuetudine ducti, quam ſtudio proficiendi concionibus interſunt, alii vero curioſitatis affectu: alii negligenter, & oſcitanter concionem audientes, vacui, atque jejuni a concione redeunt. Commodum igitur erit, hujuſmodi impedimenta, ceteraque his ſimilia initio dicendi amovere, ſummumque eorum, qui ſic audiunt, periculum explicare. Cum enim malorum noſtrorum remedia in Divinorum eloquiorum medela poſita ſint; quæ ſpes reliqua erit ægroto, cui toties adhibita hæc medicina nihil profuit? Hoc igitur triplici principio in hujuſmodi concionibus uti licebit. Judicio autem concionatoris relinquitur, quando hoc, aut illo principio utendum ſit. Hoc enim ſolum in hac diſciplina perpetuum eſt, quod nihil perpetuo fieri debeat; ſed

pro ratione Evangeliorum, temporum, & auditorum, omnia dicentis conſilio varianda ſunt.

Porro autem in ipſa Evangelii explicatione hæc admonenda eſſe duco. Primum, ut tria ſolum, vel quatuor, aut ad ſummum quinque loca ſibi tractanda eccleſiaſtes proponat. Si enim plura his fuerint, oratio ſæpe interciſa erit; cum frequenter dicendi impetum deponere, atque refrigerare neceſſe ſit, ac denuo novum exordium, atque ſpiritum reſumere. Adde etiam, quod cum præcipuum concionatoris munus ſit, affectus commovere; hos autem, niſi re jam probata, aut amplificata, excitare nequeat: efficitur ſane, ut quanto probatio ipſa, & amplificatio longior, atque vehementior fuerit, tanto affectus acriores concitari poſſint. Quiſquis ergo pauciora loca tractare conſtituit, habet utique longiora ſpatia, quibus & res copioſius probare, & amplificare, atque ita affectus vehementiores accendere queat. Qua commoditate caret, qui multa Evangelicæ lectionis loca unius horæ ſpatio, quod nobis ad dicendum datur, tractare decrevit. Ingens namque flamma ex magna lignorum materia, parva autem ex tenui excitari ſolet. Si enim (ut Sapiens ille ait) ſecundum ligna ſylvæ, ſic exardeſcit ignis; conſultius eſt, pauciora loca copioſe digerere, quam multa breviter jejuna oratione percurrere.

Deinde illud admonendum, ne in ipſa explanatione (quod multi faciunt) vim Scripturis faciamus, ne germanum ſenſum vel adulteremus, vel violenter detorqueamus; ſed id aſſumamus, quod Scriptura ſponte ſua vigilanti atque ſtudioſo lectori offert, & ea potiſſimum deligamus, quæ non curioſitati, aut otioſæ ſubtilitati ſerviant; ſed quæ ad mores componendos, & objurganda vitia plurimum valeant.

Ceterum, quas ſententias ex ſacra lectione deprompſerit, aliis Scripturarum, & SS. Patrum teſtimoniis ſtudeat confirmare. Ut enim D. Hieron. (*Ad Nepotianum*) ait: „Sermo Presbyteri Scripturarum ſale conditus eſſe debet“. In locis autem Scripturarum adducendis quatuor hæc mihi obſervanda videntur. Primum, ut, quatenus fieri poſſit, ne ſint nimium trita, atque vulgata, & cuilibet paſſim obvia, niſi ea inſigni aliqua expoſitione illuſtrentur, ſed reconditiora, & minus trita loca adducenda; qualia multa ſunt,

ſunt, quæ in Prophetarum, & Sapientiæ libris continentur, quæ novitate ſua & dicentium, & audientium animos alliciant. Deinde in his locis afferendis modus adhibendus eſt, ne videlicet quidquid nobis occurrerit, propriæ inventionis amore illecti (quod multis ſane contingit) protinus arripiamus; ſed commodiſſima quæque, & minus cuique obvia eligamus. Præterea illud etiam videndum, ne rem per ſe ſatis apertam, aut jam probatam teſtimoniis non neceſſariis oneremus. Quod quidam faciunt, oſtentandæ magis memoriæ, aut eruditionis, quam neceſſitatis cauſa. Deinde id etiam providendum, ut quas ſententias vel ex Litteris ſanctis, vel ex Patribus attulerimus, ſic interpretemur, ut fide, & integritate ſententiæ conſervata, cum quadam venuſtate, & ſermonis noſtri proprietate ita reddamus, ut non ex Latina lingua tranſlatæ, ſed in noſtra natæ eſſe videantur. Dupliciter enim hac in re multi peccant. Quidam enim ſic Latina vertunt, ut Latini ſermonis idiomata ſervent, atque ita magnam ſententiis gratiam adimunt. Cum enim unaquæque lingua ſua habeat idiomata, proprietateſque loquendi, optimi interpretis eſt, Latini ſermonis idiomata in alterius linguæ idiomata, quæ tantumdem valeant, convertere. Alii vero, ut hoc crimen effugiant, inepte rhetoricantur, nimiaque verborum copia luxuriantes, nec allatæ ſententiæ gravitatem, nec veritatem conſervant.

Ceterum, ut de elocutione aliquid hoc loco dicam, eſt plane methodus valde accommodata ad multa lectionis Evangelicæ loca explicanda: ſi ea ſub quæſtionis, aut dubitationis figura proponamus. Exempli gratia: In Evangelio de Regulo ſalutem filio petente, quæri primum poteſt, cur Dominus illum infidelitatis arguat, cum Fidem habere videretur, qui ſalutem filio petebat? neque enim ſalutem ab eo peteret, quem non crederet Salvatorem. Deinde, cur Principi, qui ſimili ratione ſalutem filiæ petebat, nihil tale dixit? immo cum eo perrexit, & in ipſo itinere in Fide nutantem benigne confirmavit; cum tamen & acriter Regulum corripuerit, & cum eo ire noluerit. Item, cur in Centurionis domum, qui ſalutem ſervo petebat, ire ſponte ſua non rogatus voluit, in domum vero Reguli rogatus etiam ire noluit? Unaquæque harum quæſtionum adhibitis

dubitandi rationibus proponenda eſt. Deinde vero reſponſio ejus aſſignanda, ſimilique modo confirmanda, & ad utilitatem auditorum accommodanda eſt. Quidquid enim in concione dialogi formam præſefert (præterquam quod attentionem dubitatione ipſa excitat) ad pronunciationis varietatem plurimum conducit. Unde Divus Chryſoſtomus tractandorum animorum artifex peritiſſimus, crebris ſæpe interrogatiunculis dormientem excitat auditorem.

Poſtremo illud etiam admonendum eſt, ut cum aliquod Scripturæ teſtimonium citamus, nequaquam ſola ejus interpretatione, quæ vulgari ſermone fit, contenti ſimus: quod multi faciunt, qui totidem verbis Latina patrio ſermone reddunt. Danda enim opera eſt, ut aliquid in teſtimonio adducto obſervatione dignum ponderemus. Quod fit, quando vel emphaſim, quæ in uno aliquo verbo latet, explicamus, vel metaphoram aliquam excutimus. Eſt enim metaphora omnis in arctum contracta ſimilitudo, ideoque per illam explicanda eſt. Interdum etiam ſententiam breviter comprehenſam dilatamus, aut amplificamus. Ad quod dilatandi, atque amplificandi rationes, quæ ſuperius a nobis expoſitæ ſunt, juvare poterunt. Hoc ſatis ſit breviter monuiſſe. Plena quippe hujus rei cognitio totius vitæ ſtudio comparatur. Hoc enim præcipue agimus, cum ſacris Litteris operam damus. Nec enim earumdem intelligentia contenti ſumus; ſed ea etiam ponderamus, quæ aliquid obſervatione dignum continent. Hæc autem admonitio in iis Scripturarum teſtimoniis locum non habet, quæ ad myſticam nominum interpretationem pertinent; ut cum aquæ nomine Divinam gratiam, & ſapientiam ſignificari, vel calicis nomine ſortem, quæ cuique obtigit, aut olei vocabulo miſericordiam intelligi debere dicimus. In his enim ſatis eſt, vocis ſignificationem ex alio loco breviter indicaſſe.

CA-

CAPUT V.

Quartus concionandi modus ex ſuperioribus mixtus.

EST autem quartus concionandi modus ex his, quæ diximus, temperatus, ac D. Chryſoſtomo valde familiaris, cujus ſunt duæ præcipuæ partes, quarum altera Evangelicæ lectionis explanationem continet, altera in hoc genere ſuaſorio, vel diſſuaſorio verſatur, in quo vir ſanctus communia virtutum & vitiorum loca tractare ſolet, in quibus vel ad aliquam virtutis actionem adhortatur, vel ab aliquo vitio deterret; utriuſque rei bona & mala, commoda & incommoda enumerans, & amplificans. Qua de re nihil eſt ſingulare, ac proprium, quod in hoc genere præcipi debeat. Cum enim hic concionandi modus ex duobus ſuperioribus conflatus ſit; quid in toto fieri debeat, ex partium doctrina, e quibus totum conſtat, intelligi facile poteſt. In quo tamen genere periculum eſt, ne dum utrique parti ſatisfacere volumus, plus juſto longiores in concione ſimus. Quæ res magnopere concionatoribus fugienda eſt; ne, dum auditores tædio afficimus; omnium, quæ recte dicta ſunt, gratiam, & fructum amittamus, cum fatigatus auditor, neque quid dicas, attendit, & eorum, quæ audivit, ſuavitatem, & memoriam perdit.

His itaque conſtitutis, non erit alienum hos quatuor concionandi modos inter ſe conferre, ut cujuſque ipſorum ratio, dignitas, atque utilitas intelligatur. Et quidem hi omnes, & quicumque alii reperiantur, ad tria mihi capita revocari poſſe videntur. Primus quidem ſimplex appellari poteſt, cum unum aliquod argumentum, ſive in genere ſuaſorio, ſive in demonſtrativo tractatur: in ſuaſorio, cum ad unam aliquam virtutem hortamur, aut ab aliquo ſcelere dehortamur, quod facit D. Cyprianus in ſermone de Patientia, de Eleemoſyna, de Mortalitate, de Invidia, idemque non raro ceteri quoque Patres. In demonſtrativo autem, cum totus ſermo alicujus Sancti virtutes, & egregia facta, atque inſignia miracula prædicat, & amplificat, quod iidem faciunt. Secundus vero modus Evangelicam lectionem explanat, in qua varia moralis vitæ documenta, & argu-

menta, ut cujuſque loci ratio exigit, explicantur. Quod genus concionandi ſancti quoque Patres frequenter ſecuti ſunt. Quocirca nemo ex his duobus concionandi modis alterum ita probare debet, ut alterum deprimat, quando uterque veteribus Patribus in uſu fuerit, nemoque jure reprehendere poteſt, quod eorum exemplo, & auctoritate defenditur. Hic autem concionandi modus & auditoribus, propter rerum varietatem gratus, & propter diverſa vitæ documenta utilis, & concionatori quoque facilis admodum eſt. Neque enim ſex illis partibus, quas antea commemoravimus, neque artificioſa argumentorum diſpoſitione eget, cum lectionis Evangelicæ ſeriem, atque ordinem ſequatur: neque magnam admodum in concionatore eruditionem requirit, cum nulla tam anguſta ingenii vena ſit, neque tam curta rerum ſupellex, ut non ſingulis explanationis partibus aliquid aliunde ſumat, quod illas locupletare, & illuſtrare queat. Sed hic tamen concionandi modus, ut audienti gratus, & dicenti facilis, ita parum vehemens eſſe videtur. Rerum enim amplificatio, & concitatiores affectus cauſam argumentis jam probatam conſequuntur, tantoque ſunt, ut antea diximus, vehementiores, quanto probatio longior, atque firmior eſt. Hujuſmodi autem probationes in Evangeliorum explanatione longiores eſſe nequeunt, quando qui multa, & ea quidem inter ſe diverſa, unius horæ ſpatio tractare debet, diutius in una aliqua re immorari non poteſt; ideoque brevis, & jejuna probatio magnam affectuum vim excitare non poterit. Adde etiam, quod ille dicendi ardor, atque impetus, in quo tota pæne dicendi vis poſita eſt, frequenter refrigerandus, atque interrumpendus eſt. Quoties enim ab una re ad aliam longe diverſam tranſitum facimus, toties impetum illum ſubſidere, & intercidi neceſſe eſt. Neque quiſquam adeo affectuum ſuorum eſt dominus, ut facile poſſit affectum, quo erat jam permotus, exuere, & novum illum, qui ex diſſimili rerum natura conſurgit, protinus induere. Ceterum, cum una aliqua res in tota concione tractatur, ut cum ad dilectionem inimicorum, ad eleemoſynæ, humilitatis, charitatis, & patientiæ ſtudia exhortamur; ardentior oratio eſſe poterit, quod multiplex argumentorum vis majorem affectibus concitandis materiam præbeat. Difficilior tamen hujus cauſæ tractatio eſt. Primum, quod ma-

majorem in concionatore dicendi facultatem, uberioremque ſententiarum copiam requirat; ut ſatietatem, quæ ex unius rei tractatione excitatur, rerum varietate, & copia vitare poſſit. Hic igitur primus hujus operis labor eſt. Proximus vero, & haud ſcio, an multo major, reliquas orationis partes, nempe exordium, diviſionem, confutationem, & perorationem confirmationi, in qua tota vis cauſæ ſita eſt, aptare, & accommodare. Eſt enim hujuſmodi oratio velut perfectum quoddam corpus, ſuis partibus, & quaſi membris compactum: quæ omnia, tamquam unius corporis membra, cohærere inter ſe, ſibique mutuo reſpondere debent. Hic tamen labor ea ratione, quam diximus, penſatur, quod hujuſmodi oratio vehementior, & ad permovendos animos accommodatior eſt.

Quod ſi quis a me requirat, quem ex his concionandi modis ſequi potiſſimum debeamus, quamvis non is ſim, qui hoc mihi judicium arrogare poſſim, tamen pro tenuitate ingenii mei, quid cenſeam, paucis indicabo. Non probo illos, qui unam dumtaxat concionandi formam ſequuntur, & quod ſemel faciunt, ſemper faciendum eſſe decernunt. Commodius ergo videtur, ut pro rerum natura, ac dignitate, aut etiam auditorum utilitate, vel neceſſitate, nunc hoc, nunc illo concionandi genere utamur. Aliquando enim tota concio in lectionis Evangelicæ explanatione verſabitur, quandoque vero unum aliquod argumentum in genere diſſuaſorio, vel demonſtrativo perſequetur. Satietas vero, quæ ex unius rei tractatione gigni poſſe videtur, hac ratione vitabitur, ſi eadem de re varias quæſtiones explicemus. Exempli gratia: ſi de charitate dicimus, pars prima de laude, & commendatione charitatis, altera vero de his, quæ ad charitatem conſequendam adjuvant, tertia autem de præcipuis charitatis impedimentis, quæ removenda ſunt, diſputabit. Item de humilitate dicturus, eaſdem partes verſabit, atque item de diverſis veræ humilitatis gradibus, & ſignis diſſeret. Eodem modo de orationis quoque virtute diſputare poterit. Cui argumento illud etiam liberum erit adjungere, ut de præparatione animi ad orandum, deque variis virtutibus, hoc eſt fide, humilitate, devotione, jejunio, & miſericordia, quibus efficax oratio fulcienda, atque juvanda eſt, haberi ſermo poterit. Hac ergo multiplici

ejuſdem rei varietate ſatietas, atque faſtidium vitari poterit. Hoc autem meum judicium ſanctorum Patrum auctoritate tueri poſſum, quos aperte videmus in utroque concionandi genere verſatos; ſed inter hos tamen concionandi modos quartus (quem paullo ante indicavimus) commodiſſimus mihi videtur. Nam & Evangelicam lectionem enarrat, ac deinde unum aliquod argumentum perſequitur. Hunc enim concionandi modum (ut ante dixi) ſummo illi concionatori D. Chryſoſtomo video placuiſſe. Hoc igitur frequentius, aliis vero tum pro natura, & conditione rerum, tum pro facultate, & ingenio dicentis uti licebit. Neque enim omnibus ingeniis, aut omnibus etiam argumentis eadem conveniunt.

CAPUT VI.

De genere concionis didaſcalico.

EST & aliud concionum genus, quod didaſcalicum appellant, quod docendi gratia magis, quam movendi adhibetur. Occurrere tamen aliquando ex ſingulari aliqua ratione poteſt, præſertim in aliquibus concionis partibus, quæ hoc exigunt, cum populus non ſolum movendus, ſed etiam docendus eſt. Id vero eſt, cum alicujus rei plenam notitiam, atque ſcientiam tradere volumus.

In hoc igitur genere hic fere ordo ſervandus erit, ut primum oſtendamus, quid res ſit. Deinde qualis ſit, hoc eſt quas habeat qualitates, & affectiones. Tum cauſas ejus, & effectus; ac poſtremo ejus partes per diviſionem indagemus. Sic de Gratiæ natura tractaturus, primum quærit, quid ſit gratia? ſecundo, quas habeat proprietates? tum præcipuas ejus cauſas, & effectus, quos in anima viri juſti operatur; ac poſtremo gratiæ partes variarum gratiarum diviſione numerabit, ac diſcutiet. Horum exemplorum D. Thomas, ceterique Theologiæ tractatores pleni ſunt. Ariſtoteles vero aliam methodum non admodum huic diſſimilem tradit. Præcipit enim, ut primum probemus, rem eſſe; deinde, quid ea ſit; poſtea, qualis ſit; ad extremum, cur talis ſit. Quo quidem ordine, cum commodiſſime quælibet res tractetur, non dubium eſt, quin optimus doctrinæ ordo in eadem re tractanda cenſendus

dus ſit. Quamquam non erit neceſſe, hæc omnia perſequi, cum de uno, aut pluribus conſtiterit. Ad hos quatuor quaſi gradus revocantur omnia, quæ de qualibet re quæri poſſunt. Hac enim ratione & rerum effectus, & cauſæ item explicantur, quarum cognitio ſcientiam parit. Ad hunc ergo modum in tractatione cujuſque virtutis, primum, an propoſita virtus ſit neceſſaria humanæ perfectioni, necne, diſſeritur; quod ad quæſtionem, an res ſit, reducitur. Deinde, quænam ſit ejus materia, tum objecta, tum ſubjecta; quod ad quæſtionem naturæ pertinet. Tum, quæ ſint virtutis affectiones, ac conditiones; quod ad quæſtionem qualitatis perſpicue ſpectat. Ad extremum, quonam pacto ipſam poſſimus conſequi; quod ad quartam quæſtionem revocatur, in qua de cauſis, & impedimentis virtutum agitur. Itaque omnia, quæ de una re diſſeruntur, ad illa quatuor revocantur, eodemque ordine fere tractantur.

Concionator tamen in hac ipſa tractatione meminiſſe debet, quid potiſſimum inter doctorem, & concionatorem interſit. Scholaſticus enim doctor docere ſolum, & intellectum erudire ſtudet: concionator autem voluntatem movere, & ad pietatis, & juſtitiæ ſtudium inflammare debet, ideoque omnia ad hunc ſcopum, quatenus fieri poterit, dirigere, atque referre conabitur.

CAPUT VII.

De diſpoſitione.

Diximus hactenus de inventione argumentorum: reliquum eſt, ut breviter de ipſorum ordine, atque diſpoſitione dicamus. Ordo igitur, quod ad hunc locum attinet, eſt argumentorum inter ſe apta ad perſuaſionem collocatio. Quæ quidem, quam ſit neceſſaria diſſerenti, nemo eſt, qui non videat. Ut enim domui conſtruendæ ſatis non eſt lapides, & reliquam materiam in acervum congerere, niſi his diſponendis, ac collocandis artificum manus adhibeatur; utque milites quantumlibet fortes, ac ſtrenui, niſi periti ducis induſtria formam exercitus accipiant, ad bellum inferendum idonei non ſunt: ſic argumenta ex locis traditis coacta tumultuantur, nec ad finem adipiſcendum apta ſunt, niſi ad perſuaſionem appoſite collocentur, ac

ac diſponantur. Turbati quippe exercitus ſibi ipſis ſunt impedimento, & artus etiam leviter loco moti perdunt, quo viguerunt, uſum. Sic oratio carens hac virtute tumultuetur neceſſe eſt, & ſine rectore fluitet, nec cohæreat ſibi, multa repetat, multa tranſear, velut nocte in ignotis locis errans, nec initio, nec fine propoſito, caſum potius, quam conſilium ſequatur.

Primus igitur diſpoſitionis ordo eſt, cum ſequimur eam præceptionem, quam paullo ante expoſuimus: hoc eſt ut utamur principio, narratione, diviſione, confirmatione, confutatione, concluſione; & hunc ordinem, quemadmodum præceptum ante eſt, in dicendo ſequemur. Item ex inſtitutione artis, non modo totas cauſas per orationem, ſed ſingulas quoque argumentationes diſponemus, quemadmodum in ſecundo libro docuimus: id eſt expoſitionem, rationem, confirmationem rationis, exornationem, complexionem. Hæc igitur duplex diſpoſitio eſt: una per orationes, altera per argumentationes, ab inſtitutione artis profecta.

In confirmatione autem, & confutatione argumentationum diſpoſitiones hujuſmodi convenit habere: firmiſſimas argumentationes in primis, & poſtremis cauſæ partibus collocare; mediocres, & neque utiles ad dicendum, neque neceſſariæ ad probandum; quæ, ſi ſeparatim, ac ſingulæ dicantur, infirmæ ſunt, cum ceteris tamen conjunctæ, firmæ, & probabiles fiunt; interponi, & in medio collocari oportet. Nam & re narrata, ſtatim expectat animus auditoris, ex qua re cauſa confirmari poſſit. Quapropter continuo firmam aliquam oportet inferre argumentationem. Et quoniam nuperrime dictum facile memoriæ mandatur; utile eſt, cum dicere deſinemus, recentem aliquam relinquere in animis auditorum bene firmam argumentationem.

Eſt & alius doctrinæ ordo, qui in quovis orationis genere ſervandus eſt. Primum enim ea priori loco tractare debemus, quæ ad eorum, quæ ſequuntur, intelligentiam vel neceſſaria ſunt, vel majorem illis lucem afferunt. Præterea ſemper a communioribus ad minus communia, a genere ad ſpeciem, a facilioribus ad difficiliora, a magis notis ad minus nota procedendum eſt. Ideoque ab effectibus ad eorum cauſas, & ab his, quæ ſenſu cognoſcuntur, ad

ea,

ea, quæ intellectu prævidentur, conſurgimus; quod ea nobis, ut magis vicina, & familiaria, ita magis nota ſunt. Hac enim ratione, ut Apoſtolus ait (*Rom.* 1.) „ inviſibilia Dei a creatura mundi per ea, quæ facta ſunt, intellecta conſpiciuntur: ſempiterna quoque ejus virtus, & divinitas“. Hactenus de inventione, ac diſpoſitione fere conjunctim, quæ tradenda videbantur, expoſuimus; nunc ad elocutionem, quæ præcipua hujus artis pars eſt, tranſitum faciemus.

ECCLESIASTICÆ RHETORICÆ,

SIVE DE RATIONE CONCIONANDI

LIBER QUINTUS.

De Elocutione.

PRÆFATIO.

NUmquam putaram, ſtudioſe lector, cum libellum hunc ſcribere coepiſſem, ut ad hæc minuta elocutionis præcepta deſcenderem. Sed cum hujus artis inſtitutio ad unam bene dicendi rationem dirigatur, quæ multis tamen partibus, & virtutibus conſtat; ita omnes inter ſe cohærent, & colligatæ ſunt, ut vix una aliqua citra aliarum cognitionem intelligi perfecte poſſit. Quocirca, ne mutila, & manca admonitio noſtra relinqueretur, neve ſtudioſus concionator per varias Rhetorum officinas, & perplexa eorum documenta vagaretur, quæ propoſito noſtro maxime neceſſaria viſa ſunt, quam potui, dilucide, atque recto ordine collegi, eaque perſpicuitatis gratia plurimis D. Cypriani exemplis, qui omnium orthodoxorum Patrum eloquentiſſimus, & ornatiſſimus in dicendo eſt, illuſtranda curavi. Sicut Rhetores unius Ciceronis exempla ad omnia dicendi præcepta, & ornamenta illuſtranda ſufficere credunt; ita ego hunc Chriſtianum Ciceronem ad omnia elocutionis præcepta elucidanda ſatis eſſe arbitror, ut omittam interim, quod is non ſolum præceptis explicandis, ſed etiam formandis moribus, & vitæ recte conſtituendæ ſervit.

* * *
* *
*

CA-

Digitized by Google

CAPUT I.

De elocutionis commendatione, & qualitate ex Fabii lib. 8.

HInc jam elocutionis rationem tractabimus, partem operis, ut inter omnes oratores convenit, difficillimam. Nam & Marcus Antonius ait, a ſe diſertos viſos eſſe multos, eloquentem autem neminem. Diſertis ſatis putat dicere, quæ oporteat, ornate autem dicere, proprium eſſe eloquentiſſimi. Quæ virtus, ſi uſque ad eum in nullo reperta eſt, ac ne in ipſo quidem, aut L. Craſſo; certum eſt, & in his, & in prioribus eam deſideratam, quia difficillima fuit. Et M. Tullius inventionem quidem, ac diſpoſitionem prudentis hominis putat; eloquentiam oratoris. Ideoque præcipue circa partis hujus præcepta elaboravit, quod eum merito feciſſe, etiam ipſo rei, de qua loquimur, nomine palam declaratur. Eloqui enim hoc eſt: omnia, quæ mente conceperis, promere, atque ad audientes perferre; ſine quo ſupervacua ſunt priora, & ſimilia gladio condito, atque intra vaginam ſuam hærenti. Hoc itaque maxime docetur, hoc nullus niſi arte aſſequi poteſt, huic ſtudium adhibendum, hoc exercitatio petit, hoc imitatio, hic omnis ætas conſumitur, hoc maxime orator oratore præſtantior, hoc genera ipſa dicendi alia aliis potiora. Neque enim Aſiani, aut quocumque alio genere corrupti, res non viderunt, aut eas non collocaverunt, neque quos aridos vocamus, ſtulti, aut in cauſis cæci fuerunt; ſed his judicium in eloquendo, ac modus, illis vires defuerunt; ut appareat, in hoc & vitium, & virtutem eſſe dicendi. Non ideo tamen ſola eſt agenda cura verborum. Occurram enim neceſſe eſt, & velut in veſtibulo protinus apprehenſuris hanc confeſſionem meam, reſiſtam his, qui omiſſa rerum, quæ nervi ſunt in cauſis, diligentia, quodam inani circa voces ſtudio ſeneſcunt, idque faciunt gratia decoris, quod eſt in dicendo, mea quidem opinione, pulcherrimum; ſed cum ſequitur, non cum affectatur. Corpora ſana, & integri ſanguinis, & exercitatione firmata, ex iiſdem his ſpeciem accipiunt, ex quibus vires. Namque & colorata, & adſtricta,

cta, & lacertis expreſſa ſunt; ſed eadem, ſi quis vulſa, atque fucata muliebriter comat, fœdiſſima ſunt ipſo formæ labore. Et cultus conceſſus, atque magnificus addit hominibus, ut Græco verſu teſtatum eſt, auctoritatem: at muliebris, & luxurioſus non corpus exornat, ſed detegit mentem. Similiter illa translucida, & verſicolor quorumdam elocutio res ipſas effeminat, quæ illo verborum habitu veſtiuntur. Curam ergo verborum, rerum volo eſſe ſollicitudinem: nam plerumque optima rebus cohærent, & cernuntur ſuo lumine. At nos quærimus illa tamquam lateant ſemper, ſeque ſubducant. Ita numquam putamus circa id eſſe, de quo dicendum eſt, ſed ex aliis locis petimus, & inventis vim afferimus. Majore animo aggredienda eloquentia eſt, quæ ſi toto corpore valet, ungues polire, & capillum reponere non exiſtimabit ad curam ſuam pertinere. Sed evenit plerumque, ut hac diligentia deterior etiam fiat oratio. Primum, quia ſunt optima minime accerſita, & ſimplicibus, atque ab ipſa veritate profectis ſimilia; nam illa, quæ curam fatentur, & ficta, atque compoſita videri etiam volunt, nec gratiam conſequuntur, & fidem amittunt, propter id, quod ſenſus obumbrant, & velut læto gramine ſata ſtrangulant. Nam & quod recte dici poteſt, circumimus amore verborum, & quod ſatis dictum eſt, repetimus, & quod uno verbo patuit, pluribus oneramus, & pleraque ſignificare melius putamus, quam dicere. Quid? quod nihil jam proprium placet, dum parum creditur diſertum, quod & alius dixiſſet? A corruptiſſimo quoque Poetarum figuras, ſeu translationes mutuamur: tum demum ingenioſi ſcilicet, ſi ad intelligendum nos opus ſit ingenio. Atqui ſatis aperte Cicero præceperat, in dicendo vitium vel maximum eſſe, a vulgari genere orationis, atque conſuetudine communi abhorrere. Sed ille durus, atque ineruditus, nos melius, quibus ſordent omnia, quæ natura dictavit, qui non ornamenta quærimus, ſed lenocinia. Quaſi vero ſit ulla verborum, niſi rei cohærentium virtus; quæ ut propria ſint, & dilucida, & ornata, & apte collocentur, ſi tota vita laborandum eſt, omnis ſtudiorum fructus amiſſus eſt. Atque pleroſque videas hærentes circa ſingula, & dum inveniunt, & dum inventa ponderant, ac dimetiuntur. Quod etiam ſi idcirco fieret, ut ſemper optimis uterentur, abominanda

da tamen hæc infelicitas erit, quæ & curſum dicendi refrænat, & calorem cogitationis extinguit mora, & diffidentia. Miſer enim, & ut ſic dicam, pauper orator eſt, qui nullum verbum æquo animo perdere poteſt. Sed ne perdet quidem, qui rationem loquendi primum cognoverit, tum lectione multa, & idonea copioſam ſibi verborum ſupellectilem compararit, & huic adhibuerit artem collocandi: deinde hæc omnia exercitatione plurima roborarit, ut ſemper in promptu ſint, & ante oculos. Namque & hoc qui fecerit, ei res cum nominibus ſuis occurrent. Sed opus eſt ſtudio præcedente, & acquiſita facultate, & quaſi repoſita. Namque iſta quærendi, judicandi, comparandi anxietas, dum diſcimus, adhibenda eſt, non cum dicimus. Hactenus Fabius.

Et paullo inferius idem: In hac igitur cura eſt aliquid ſatis. Cum enim Latina verba ſignificantia tum apte ſint collocata, quid amplius laboramus? Quibuſdam tamen nullus finis calumniandi eſt, & cum ſingulis pæne ſyllabis commorandi; qui etiam cum optima ſint reperta, quærunt aliquid, quod ſit maxime antiquum, remotum, inopinatum, nec intelligunt, jacere ſenſus in oratione, in qua verba laudantur. Sit igitur cura elocutionis quam maxima, dum ſciamus nihil verborum cauſa eſſe faciendum, cum verba ipſa rerum gratia ſint reperta, quorum ea ſunt maxime probabilia, quæ ſenſum animi noſtri optime promunt, atque in animis auditorum, quod volumus, efficiunt. Ea debent præſtare ſine dubio & admirabilem, & jucundam orationem. Verum admirabilem, non ſic, quomodo prodigia miramur: & jucundam orationem, non deformi voluptate, ſed cum laude ad dignitatem conjuncta. Hactenus Fabius. Hæc in genere de elocutionis qualitate dicta ſint. Nunc ad ſingulares ejus ſive partes, ſive virtutes veniamus. In quibus hunc tenebimus ordinem, ut primo loco virtutes, quæ ad elocutionis rationem pertinent, collocemus: deinde vitia illi contraria ſubjiciamus.

* * * * * * * * *

CA-

CAPUT II.

De quatuor præcipuis elocutionis virtutibus: ac primo de Latinitate.

QUatuor præcipue in elocutione Cicero ſpectanda eſſe ait, nempe, ut latine, ut perſpicue, ut ornate, ut ad id, quodcumque agitur, apte, congruenterque dicamus: de quibus eſt nobis ſigillatim hoc libro dicendum.

Primum igitur eſt, ut oratio latina ſit, atque emendata. Quæ res ad Grammatici officium præcipue pertinet, cujus eſt de oratione congrua, & incongrua judicare. Quod non in latino ſolum, aut græco ſermone, ſed in quovis alio inſpiciendum eſt. Habet enim unaquæque lingua non modo ſuas phraſes, & idiomata, ſed etiam ſuam ſyntaxim, & conſtructionem verborum, qua diſerti in ea lingua uti ſolent; quam etiam ſequi debet quiſquis caſte, & emendate loqui deſiderat. Adverſus autem primam hanc virtutem, quæ aliorum omnium fundamentum eſt, tria vitia numerantur: nempe barbariſmus, ſoloeciſmus, & barbara lexis. Barbariſmus autem in una dictione committitur: cum ea verba uſurpamus, quæ apud ejus linguæ peritos, in qua loquimur, non reperiuntur. Soloeciſmus vero in oratione locum habet: cum voces quidem latine, ſed male tamen, hoc eſt contra artis Grammaticæ præcepta copulantur. Barbara vero lexis barbariſmo affinis eſt: cum videlicet peregrina dictione utimur, ut cum latina in hiſpano ſermone, vel hiſpana in latino miſcemus. Caſtus enim, & proprius ſermo hoc etiam vitare ſtudet. Hic autem non alienum erit, ut quemadmodum peregrina verba, ita etiam phraſes & idiomata peregrina magno ſtudio fugiamus. Quod vitium frequenter etiam in diſertiſſimos viros cadit. Nam in T. Livio miræ facundiæ viro putat ineſſe Aſinius Pollio Patavinitatem quamdam. „ Quare ſi fieri poteſt, inquit Fabius, & verba omnia, & vox hujus alumnum urbis oleant, ut oratio Romana plane videatur, non civitate donata “. Quo quidem vitio nonnulli concionatores haud carent, qui patrio ſermone loquentes, latini, aut hebræi ſermonis phraſes admiſcent. Quod tunc vel maxime faciunt, cum Scripturarum, vel SS. Patrum teſtimonia vulgari ſermone reddunt.

CAPUT III.

De ſecunda elocutionis virtute, videlicet perſpicuitate.

ORationis perſpicuitas tum in verbis ſingulis, tum in conjunctis, hoc eſt in contextu orationis diligenter obſervanda eſt. Prius illud efficiunt propria verba, quibus maxima ſermonis pars conſtare debet. Proprietas tamen ipſa non ſimpliciter accipitur. Primus enim intellectus eſt ſua cujuſque rei appellatio, qua non ſemper utimur. Nam & obſcoena vitabimus, & ſordida, & humilia. Sunt autem humilia infra dignitatem rerum, aut ordinis. Sed ne in his quidem virtus oratoris inſpicitur. At illud jam non mediocriter probandum, quod hoc etiam laudari modo ſolet, ut maxime proprie dictum id ſit, quo nihil inveniri poſſit ſignificantius, ut Cato dixit, C. Cæſarem ad evertendam Rempub. ſobrium acceſſiſſe; Annibalem quoque dirum; & acrem tibiam hoc modo dicimus. Et ea quoque, quæ bene translata ſunt, propria dici ſolent. Poſſunt videri verba, quæ plus ſignificant, quam eloquuntur, in parte ponenda perſpicuitatis; intellectum enim adjuvant. Quod facit emphaſis, de qua ſuo loco dicemus. Plus tamen eſt obſcuritatis in contextu, & continuatione ſermonis, & plures modi. Quare nec ſit tam longus ſermo, ut eum proſequi non poſſit intentio, nec trajectione tam tardus, ut in hyperbaton finis ejus differatur. Vitanda etiam ambiguitas, non hæc ſolum, quæ incertum intellectum facit, ut: Chremetem audivi percuſſiſſe Demeam; ſed illa quoque, quæ etiam ſi turbare non poteſt ſenſum, in idem tamen verborum vitium incidit; ut ſi quis dicat, viſum a ſe hominem librum ſcribentem. Nam etiam ſi librum ab homine ſcribi pateat: male tamen compoſuerat, feceratque ambiguum, quantum in ipſo fuit. Etiam interjectione, ſive parentheſi, qua & oratores, & hiſtorici frequenter utuntur, ut medio ſermone aliquem inferant ſenſum, impediri ſolet intellectus, niſi, quod interponitur, breve eſt. Eſt etiam in quibuſdam turba inanium verborum, qui, dum communem loquendi morem reformidant, ducti ſpecie nitoris, circumeunt omnia copioſa loquacitate, quæ dicere volunt;

ipſam deinde illam ſeriem cum alia ſimili jungentes, miſcenteſque, ultra quam ullus ſpiritus durare poſſit, extendunt. Alii brevitatis æmuli, neceſſaria quoque orationi ſubtrahunt verba, & velut ſatis ſit ſcire ipſos, quæ dicere velint, quantum ad alios pertineat, nihil putant. At ego otioſum ſermonem dixerim, quem auditor ſuo ingenio non intelligit.

Nobis igitur prima ſit virtus perſpicuitas, propria verba, rectus ordo, non in longum dilata concluſio, nihil neque deſit, neque ſuperfluat. Ita ſermo & doctis probabilis, & planus imperitis erit. Hæc eſt loquendi obſervatio. Nam rerum perſpicuitas quomodo præſtanda ſit, in præceptis narrationis traditur. Similis autem ratio eſt in omnibus. Nam ſi neque pauciora, quam oportet, neque plura, neque inordinata, aut indiſtincta dixerimus; erunt dilucida, & negligenter quoque audientibus aperta. D. autem Auguſt. juxta illud Græcorum adagium, *Quantumvis rudius dicito, modo clarius*, minus latinis verbis uti admonet, ſi perſpicua magis fuerint. Sic enim ait (*lib*. 4. *de doctrin. Chriſt.*) „ Quid prodeſt locutionis integritas, quam non ſequitur intellectus audientis; cum loquendi omnino nulla ſit cauſa, ſi quod loquimur non intelligunt, propter quos ut intelligant loquimur? Qui ergo docet, vitabit omnia verba, quæ non docent. Et ſi pro eis alia integra, quæ intelligantur, poteſt dicere, id magis eliget. Si autem non poteſt, ſive quia non ſunt, ſive quia in præſentia non occurrunt, utetur etiam verbis minus integris; dum tamen res ipſa doceatur, atque diſcatur integre“. Et paullo poſt: „ Bonorum, inquit, ingeniorum inſignis eſt indoles, in verbis verum amare, non verba. Quid enim prodeſt clavis aurea, ſi aperire quod volumus, non poteſt? aut quid obeſt lignea, ſi hoc poteſt. quando nihil quærimus, niſi patere, quod clauſum eſt“? Hæc ille.

Eſt autem alia non in verbis, ſed in rebus ipſis obſcuritas, ubi quidam concionatores abditas, atque difficiles quæſtiones ex ipſis Philoſophiæ, atque Theologiæ penetralibus deſumptas, rudi, & indoctæ multitudini proponunt; quo ingenium ſuum oſtentent, & eruditi in populo habeantur. Hi autem minime cum Apoſtolo (2. *Cor*. 4.) dicere poſſe videntur: „ Non noſmetipſos prædicamus, ſed Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum: nos autem ſervos veſtros per

Je-

Jeſum ", Vehementer autem indignum eſt, ut quo in loco, & officio alios a vanitatis, & jactantiæ vitio deterremus; nos in idem vitium, quod perſtringimus, incidamus. Quod ſi admonitio mea adverſus hanc multorum conſuetudinem minus valet, valeat ſane D. Auguſtini in 4. de Doct. Chriſt. libro dicentis: „ Sunt quædam, quæ ſua vi non intelliguntur, aut vix intelliguntur, quantumvis planiſſime dicentis verſentur eloquio; quæ in populi audientiam vel raro, ſi aliquid urget, vel numquam omnino mittenda ſunt". Hactenus Auguſtinus.

CAPUT IV.

De tertia elocutionis virtute, quæ in ornatu poſita eſt.

„ VEnio nunc (*verba ſunt Fab.lib.*8. *cap.* 3.) ad ornatum, in quo ſine dubio pluſquam in ceteris dicendi partibus ſibi indulget orator. Nam emendate quidem, ac dilucide dicentium tenue præmium eſt. Magis enim hoc eſt vitiis carere, quam ut magnam aliquam virtutem adeptus eſſe videaris. Nec vero hic ornatus parum cauſæ confert. Nam qui libenter audiunt, & magis attendunt, & facilius credunt, & plerumque ipſa delectatione capiuntur, nonnumquam admiratione auferuntur. Nam & ferrum affert oculis terroris aliquid, & fulmina ipſa non tam nos confunderent, ſi vis eorum tantum, non etiam ipſe fulgor timeretur. Recteque Cicero his ipſis ad Brutum verbis quadam in epiſtola ſcribit: Nam eloquentiam, quæ admirationem non habet, nullam judico. Ariſtoteles quoque eamdem petendam maxime putat. Sed hic ornatus, repetam enim, virilis, fortis, & ſanctus ſit, nec effeminatam levitatem, nec fuco eminentem colorem amet; ſanguine, & viribus niteat. Hoc autem adeo verum eſt, ut cum in hac parte ſint vicina virtutibus vitia; etiam qui vitiis utuntur, virtutis tamen his nomen imponant. Quare nemo ex corruptis dicat, me inimicum eſſe culte dicentibus. Non nego, hanc eſſe virtutem, ſed illis eam non tribuo. An ego fundum cultiorem putem, in quo mihi quis oſtenderit lilia, & violas, & amoenos fontes ſurgentes, quam ubi ple-

na meſſis, aut graves fructu vites erunt? Sterilem platanum, tonſaſque myrtos, quam maritam ulmum, & uberes oleas præoptaverim? Habeant illa divites; licet quid eſſent, ſi aliud nihil haberent? Nullusne etiam fructiferis adhibendus eſt decor? quis negat? Nam & in ordinem, certaque intervalla redigam meas arbores. Quid enim illo quincunce ſpecioſius, qui in quamcumque partem ſpectaveris, rectus eſt? Sed protinus in id quoque prodeſt, ut terræ ſuccum æqualiter trahant. Surgentia in altum cacumina oleæ ferro coercebo: in orbem ſe formoſius fundet, & protinus fructum ramis pluribus feret. Decentior equus, cujus adſtricta ſunt ilia, idem velocior. Pulcher aſpectu ſit athleta, cujus lacertos exercitatio expreſſit, idem certamini paratior. Numquam vera ſpecies ab utilitate dividitur". Hactenus Fabius. D. vero Auguſtinus de hoc orationis ornatu, quo potiſſimum auditorum animi oblectantur, ſic ait: (*ubi ſupra*) „ Sicut autem ſæpe ſumenda ſunt & amara ſalubria; ita ſemper vitanda eſt dulcedo pernicioſa. Sed ſalubri ſuavitate quid melius? Quanto enim magis illic appetitur ſuavitas, tanto facilius ſalubritas prodeſt. Sunt ergo Eccleſiaſtici viri, qui Divina eloquia non ſolum ſapienter, ſed & eloquenter etiam tractaverunt. Quibus legendis magis non ſufficit tempus, quam deeſſe ipſis ſtudentibus, & vacantibus poſſunt". Hæc ille.

CAPUT V.

De ornatu, qui eſt in verbis ſingulis.

QUoniam orationis tam ornatus, quam perſpicuitas, aut in ſingulis verbis eſt, aut in conjunctis; primum quid ſingula verba, deinde quid conjuncta exigant, conſideremus. Qua in re illud primo loco ſtatuendum eſt, quod quemadmodum perſpicuitas propriis verbis, ſic ornatus tranſlatis, vel quovis alio tropo figuratis, præcipue conſtat. Sed cum eamdem rem frequenter plura verba ſignificent (quod Synonimia vocatur) commodiora ſemper, & meliora eligenda ſunt. Conſtat enim, inter hæc ipſa verba, alia eſſe aliis conſonantiora, grandiora, honeſtiora, ſublimiora, nitidiora, jucundiora, vocaliora. Exempli gratia, conſonantiora

tiora ſunt: quamquam, moderatio, & concertare; quam ſi dixeris: etſi, modeſtia, confligere. Grandiora ſunt: immanis, contrucidare, optimus, officioſiſſimus; quam hæc: magnus, necare, bonus, officioſus. Nitidius etiam bos, quam vacca. In univerſum quidem optima ex ſimplicibus verbis creduntur, quæ aut maxime exclamant, aut ſono ſunt jucundiſſima. Et honeſta quidem turpibus potiora ſemper, nec ſordidis umquam in erudita oratione locus.

Ceterum, quod ad uſum attinet (in quo major obſervatio eſt) delectus verborum ſic habendus eſt, ut cum rerum, de quibus dicimus, natura, & dignitate cohæreant. Rebus enim atrocibus verba etiam ipſa auditu aſpera magis convenient. Quod enim verbum in re grandi aptum, & magnificum fuerit, in re humili tumidum erit. Contra vero, quæ humilia circa res magnas, apta circa minores videntur. Et ſicut in oratione nitida notabile eſt humilius verbum, & velut macula; ita a ſermone tenui ſublime, nitidumque diſcordat, fitque corruptum, quod in plano tumet.

Hæc de propriis verbis dicta ſunt. Translata vero (de quibus modo dicendum eſt) niſi in contextu probari non poſſunt. Sed nec inornata ſunt quidem, niſi cum ſunt infra rei, de qua loquendum eſt, dignitatem.

CAPUT VI.

De tropis.

QUoniam (ut paullo ante diximus) perſpicuitas quidem propriis, ornatus vero translatis verbis, vel quovis alio tropo figuratis præcipue conſtat; de tropis jam dicere incipiamus, atque eo libentius, quo in Prophetarum libris frequentior eorum uſus eſt. Omnia enim Prophetarum ſcripta (quoniam de rebus maximis diſſerunt, ſive cum hominum ſcelera corripiunt, ſive cum ultrices ſcelerum poenas improbis denunciant, ſive cum piis hominibus, & in officio manentibus ingentia Divinæ gratiæ beneficia pollicentur) metaphoris, & allegoriis plena ſunt, quibus illi magnarum rerum ſimilitudinibus, quæ ipſi quoque maxima dicunt, amplificare, & ante oculos ponere ſolent. Cu-

jus rei non alienum puto, loca aliquot indicare, ut aperte liqueat, omnia Prophetarum ſcripta metaphoris, & allegoriis referta eſſe. Talis eſt locus ille Iſaiæ (*cap.* 11.) „ Et egredietur virga de radice Jeſſe, & flos de radice ejus aſcendet " &c. Virgæ enim nomine potentiam, floris autem pulchritudinem Domini Salvatoris deſignavit. Deinde ſequentia allegoriis plena ſunt: „ Habitabit lupus cum agno &c. Et cap. 8. „ Pro eo quod abjecit populus iſte aquas Siloe, quæ vadunt cum ſilentio &c. Deinde futuram populi vaſtitatem fluminis inundatione deſignat, & amplificat. Cap. vero 35. converſionem, & lætitiam Gentium pulcherrimis methaphoris declarat, cum ait: „ Lætabitur deſerta, & invia, & exultabit ſolitudo, & florebit quaſi lilium " & quæ ſequuntur. Jeremias vero cap. 4. Aſſyriorum Regem leonis nomine ſignificat, cum ait: „ Aſcendit leo de cubili ſuo &c. Ezechiel vero cap. 17. eumdem Regem ingentis aquilæ nomine exprimit, cum ait: „ Aquila grandis magnarum alarum, longo membrorum ductu, plena plumis, & varietate, venit ad Libanum, & tulit medullam cedri " &c. Pharaonem vero Ægypti Regem draconem appellat (*Cap.*29.) ut ejus ſuperbiam, & atrocitatem oſtendat, his verbis: „ Ecce ego ad te, draco magne, qui cubas in medio fluminum tuorum, & dicis, meus eſt fluvius, & ego feci memetipſum ". Verum hæc exempla in omnibus fere Prophetarum paginis reperiuntur. Quæ tamen hoc in loco referre volui, ut troporum utilitatem, & uſum etiam oſtenderem. Apparet enim, res magnas, & atroces his nominibus attolli, earumque magnitudinem his verbis magis, quam propriis ſignificari. Eſt igitur tropus verbi, vel ſermonis a propria ſignificatione in aliam cum virtute mutatio.

I. metaphora, ſive translatio.

Incipiamus igitur ab eo, qui cum frequentiſſimus eſt, tum longe pulcherrimus: translationem dico, quæ metaphora Græce vocatur. Latiſſime enim patet. Eam neceſſitas genuit inopia coacta, poſt autem delectatio, jucunditaſque celebravit. Nam, ut veſtis frigoris depellendi cauſa reperta primo, poſt adhiberi coepta eſt ad ornatum etiam corporis, & dignitatem; ſic verbi translatio inſtituta

eſt

eſt inopiæ cauſa, frequentata delectationis. Eſt autem tranſlatio, cum nomen, aut verbum transfertur ex eo loco, in quo proprium eſt, in eum, in quo proprium deeſt, aut translatum proprio melius eſt. Id facimus, aut quia neceſſe eſt, aut quia ſignificantius, aut quia decentius. Nam gemmare vites, luxuriem eſſe in herbis, lætas ſegetes, etiam ruſtici neceſſitate dicunt: oratores durum hominem, aut aſperum. Non enim proprium erat, quod darent his affectionibus nomen. Jam incenſum ira, inflammatum cupiditate, & lapſum errore, ſignificandi gratia. Nihil enim horum ſuis verbis, quam his accerſitis, magis proprium erat. Illa vero ad ornatum: lumen orationis, & generis claritatem, & concionum procellas, & eloquentiæ flumina: ut Cicero pro Milone, Clodium fontem ejus gloriæ vocat, & alio loco, ſegetem, ac materiam. Illud autem admirandum videtur, quid ſit, quod omnes translatis, & alienis magis delectentur verbis quam propriis, & ſuis. Nam ſi res ſuum nomen, & proprium vocabulum non habet, ut pes in navi, ut in vite gemma, neceſſitas cogit, quod non habeas, aliunde ſumere; ſed in ſuorum verborum maxima copia, tamen homines aliena multo magis, ſi ſunt ratione translata, delectant. Cauſa autem illa eſt, quod translatio eſt ſimilitudo ad unum verbum contracta: ſimilitudine autem mirifice capiuntur animi. Eo tamen diſtat, quod illa comparatur rei, quam volumus exprimere; hæc pro ipſa re dicitur. Comparatio eſt, cum dico feciſſe quid hominem, ut leonem. Translatio, cum dico de homine, leo eſt.

Metaphoræ autem vis omnis quadruplex eſt. Cum in rebus animalibus aliud pro alio ponitur: ut Livius Scipionem a Catone allatrari ſolitum refert. Inanima pro aliis generis ejuſdem ſumuntur: ut, Concentu virtutum nihil eſt ſuavius. Aut pro rebus animalibus inanima: ut, Duo fulmina belli Scipiades. Præcipueque ex his oritur mira ſublimitas, quæ audaciæ proxima periculo translationis attollitur, cum rebus ſenſu carentibus actum quemdam, & animos damus, qualis eſt: Pontem indignatus Araxes. Et illa Ciceronis: „Quid enim tuus ille, Tubero, diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? cujus latus ille mucro petebat? qui ſenſus erat armorum tuorum“? Arcanæ autem Litteræ propter rerum ma-

gnitudinem hac eadem metaphora non raro utuntur, quia & rebus inanimatis affectus, & actiones humanas tribuunt, & ad ipſas etiam ſermonem convertunt. Tale eſt illud (*Pſal. 97.*) „Flumina plaudent manu, ſimul montes exultabunt a conſpectu Domini“. Et alio loco (*Pſal. 95.*) „Tunc exultabunt omnia ligna ſylvarum a facie Domini &c. Rei enim magnitudo, nempe Chriſti Domini in mundum adventus, hoc exigere videbatur, vel ipſo Domino teſtante, qui ait (*Luc. 19.*) „Si hi tacuerint, lapides clamabunt“.

In translationibus autem fugienda eſt diſſimilitudo, qualis eſt in illo Ennii: Cæli ingentes fornices. Deinde videndum eſt, ne longe ſimile ſit ductum: Syrtim patrimonii, ſcopulum libentius dixerim: Carybdim bonorum, voraginem potius. Facilius enim ad ea, quæ viſa, quam ad illa, quæ audita ſunt, mentis oculi feruntur. Sunt quædam & humiles translationes, ut: Saxea eſt verruca; quædam majores, quam res poſtulat, ut: Tempeſtas comeſſationis; quædam minores, ut: Comeſſatio tempeſtatis. Ut modicus autem, atque opportunus ejus uſus illuſtrat orationem; ita frequens & obſcurat, & tædio complet: continuus vero in allegoriam, & ænigma exit. Quod ſi vereare, ne paullo durior translatio eſſe videatur, mollienda eſt, propoſito ſæpe verbo, ut: ſi olim M. Catone mortuo pupillum Senatum quis relictum dicat; paullo durius: ſin, ut ita dicam, pupillum; aliquanto mitius eſt. Etenim verecunda debet eſſe translatio, ut deducta eſſe in alienum locum, non irruiſſe, atque ut precario, non vi veniſſe videatur. Diligenter etiam cavendum eſt, ne omnia, quæ Poetis permiſſa ſunt, convenire orationi putemus: nec enim paſtorem populi, auctore Homero, dixerim, nec volucres pennis remigare, licet Virgilius in apibus, ac Dædalo ſpecioſiſſime ſit uſus. Modus autem nullus eſt florentior in ſingulis verbis, nec qui plus luminis afferat orationi, eoque in illo explicando merito longiores fuimus.

II. *ſynecdoche.*

Synecdoche tropus eſt, in quo ex parte totum, aut contra, aut ex antecedentibus ſequentia intelliguntur. Quæ deſcriptio octo illos modos comprehendit, quibus fit ſynecdoche,

doche, quos graviſſimi ſcriptores tradiderunt. Ex parte totum intelligitur, ut ex puppe navis, enſis ex mucrone, aut ex tecto domus. Cicero: Mucrones eorum a jugulis noſtris rejecimus. Huc pertinet, cum vel ex uno plures ſignificantur. Livius: Romanus prælio victor; & Virgilius: Hoſtis habet muros. Vel genus ex forma, ſive ſpecie. Virgilius: Denteſque Sabellicus exacuit ſus: pro quovis ſue. Vel ex materia res confecta, qua ratione & ferrum pro gladio, & pinus pro navi, & aurum, atque argentum pro aurea, & argenta pecunia ſumitur. Cicero: Homines inſtructi, & certis locis cum ferro collocati. Contra vero ex toto pars declaratur, ut in illo Virgilii: Fontemque, ignemque ferebant. De quo genere eſt, cum aut e pluribus unus intelligitur. Cicero ad Brutum: Populo, inquit, impoſuimus, & oratores viſi ſumus: cum de ſe tantum loqueretur. Aut e genere pars illi ſubjecta. Virgilius: Prædamque ex unguibus ales projecit. Ex antecedentibus quoque ſequentia monſtrantur, ut cum ait idem Poeta: Aſpice aratra jugo referunt ſuſpenſa juvenci. Ex his autem perſpicuum eſt, translationem ad movendos animos, & res pæne ſub oculos ſubjiciendas repertam eſſe: ſynecdochen vero ad locupletandum ſermonem pertinere.

III. metonymia.

Nec procul ab hoc genere diſcedit metonymia, in qua cauſas per effecta vel effecta per cauſas, vel ex eo quod continet id quod continetur, vel rem e ſigno intelligimus. Per cauſas effecta declaramus, cum inventor, aut alicujus rei auctor pro re inventa ponitur. Virgilius: Onerantque caniſtris dona laboratæ Cereris. Hoc modo Platonem, Ariſtotelem, Demoſthenem frequenter pro eorum ſcriptis ponimus. Cicero: Lectitaſſe Platonem ſtudioſe, audiviſſe etiam Demoſthenem dicitur. Ex effectis autem cauſa ſignificatur, cum ſacrilegium deprehenſum, & ſcelus dicimus pro ſcelerato. Hinc moeſtum timorem, triſtem ſenectutem, & pallidam mortem eleganter optimi dicunt auctores. Virgilius: Moeſtumque timorem mittite. Horatius: Pallida mors æquo pulſat pede pauperum tabernas, Regumque turres. Ex eo quod continet id quod continetur, venuſte etiam intelligitur. Sic bene moratæ urbes vocantur, ſic ſeculum felix, ſic

ſic Roma pro Romano, Athenæ pro Athenienſibus frequenter ponuntur. Virgilius: Cælo gratiſſimus amnis, ideſt cæleſtibus. Cicero: „ Ut omittam illas omnium doctrinarum inventrices Athenas, in quibus ſumma dicendi vis & inventa eſt, & perfecta “ pro Athenienſibus. Huc referuntur etiam illa, cum ex poſſeſſore res, quæ poſſidetur, aut ex duce exercitus ſignificatur. Virgilius: Jam proximus ardet Ucalegon, ideſt Ucalegontis domus. Sic hominem devorari, cujus patrimonium devoratur: & ab Annibale apud Cannas cæſa ſexaginta millia hominum dicimus, ideſt ab ejus copiis. E ſigno denique res monſtratur. Unde toga, quæ pacis erat inſigne, & otii, pro pace, & faſces uſurpantur pro Magiſtratu. Virgilius:

Non illum populi faſces, non purpura Regum
Flexit.

Metonymiam, ut ait Cicero, Rhetores Hypallagen vocant.

IV. antonomaſia.

Antonomaſia ponit aliquid pro nomine: ut, everſor Carthaginis, & Numantiæ, pro Scipione: & Romanæ eloquentiæ Princeps, pro Cicerone. Et per Epitheton, Thalamo quæ fixa reliquit impius: impium pro Ænea poſuit. Sic Philoſophum pro Ariſtotele, Poetam pro Virgilio, excellentiæ cauſa dicimus. Differt antonomaſia a periphraſi, quod illa ad ſola perſonarum nomina referatur: periphraſis vero (de qua mox dicemus) latiſſime ad cetera patet, quæ circuitione aliqua melius, quam proprio nomine ſignificantur.

V. epitheton, vel appoſitum.

Epitheton, ſive latine appoſitum Diomedes ſpeciem facit antonomaſiæ. Eſtque frequenter adjectivum nomen proprio nomini adjectum, ornandi, aut amplificandi, aut indicandi cauſa. Non raro etiam aliis nominibus adjungi, quæ perſonarum propria non ſunt. Neque refert, an hæc epitheta ſint adjectiva nomina, necne: modo quocumque pacto proprietas quædam attribuatur, non perſonis tantum, verum etiam rebus, ut: præceps juventa: præceps, amens, & inconſultus amor: eſca malorum voluptas: moroſa, ac difficilis ſenecta: vitiorum expultrix philoſophia: humanæ vitæ

vitæ ſpeculum comoedia : vitæ magiſtra hiſtoria. In Poematis licebit naturalibus epithetis uti, ut: candida nix, liquidi fontes, frigida nox, volubilis amnis, aureus ſol. In oratione proſa non oportebit adhiberi, niſi emphaſim quamdam habeant, & ad rem propoſitam pertineant, ut: non impetrabis cauſam tam iniquam ab Ariſtide juſtiſſimo; & : coram Catone ſeveriſſimo morum cenſore audes agere Floralia? Id potiſſimum fiet in citationibus exemplorum, aut ſententiarum: Ariſtarchus eruditiſſimus, & idem diligentiſſimus, Cicero eloquentiæ princeps, Plato certiſſimus auctor. Exornantur autem epitheta maxime translationibus, ut: cupiditas effrænata, inſanæ ſubſtructiones &c. Solet etiam fieri aliis adjunctis epitheton tropis. Apud Virgilium: turpis egeſtas, & triſtis ſenectus. Verumtamen talis eſt ratio hujus virtutis, ut ſine appoſitis nuda ſit, & velut incompta omnis oratio: nec oneretur tamen multis. Nam fit longa & impedita, ut: in quæſtionibus eam judices ſimilem agmini totidem lixas habenti, quot milites quoque: in quo & numerus eſt duplex, nec duplum virium. Interdum autem epitheta eleganter ita multiplicantur, ut inſtar definitionis, vel deſcriptionis ſint, immo & frequenter totam rei naturam, ejuſque proprietates explicent. Hic Joannes Clymacus „ Superbia, inquit, eſt Dei abnegatio, aſpernatio hominum, laudum progenies, ſterilitatis argumentum, Divini adjutorii expulſio, ſtuporis præcurſor, lapſuum miniſtra, caſus materia, iracundiæ fons, ſimulationis janua, firmamentum dæmonum, delictorum cuſtos, duritiæ, & crudelitatis artifex, compaſſionis, & miſericordiæ ignoratio, amarus exactor, immitis judex, Dei adverſatrix, blaſphemiæ radix “. Hæc ille. Sic Origenes de muliere Cananæa „ Mulier, inquit, caput peccati, arma diaboli, expulſio Paradiſi, mater delicti, corruptio legis antiquæ veniebat ad Dominum Jeſum “. Sic etiam Judas Apoſtolus in Epiſtola ſua de Pſeudoapoſtolis loquens „ Hi ſunt, inquit, in epulis ſuis maculæ, convivantes ſine timore, ſemetipſos paſcentes, nubes ſine aqua, quæ a ventis circumferuntur, arbores autumnales, infructuoſæ, bis mortuæ, eradicatæ, fluctus feri maris, deſpumantes ſuas confuſiones, ſidera errantia “.

VI. ca-

VI. catachreſis, ſeu abuſio.

Catachreſis, quam recte dicimus abuſionem, non habentibus nomen ſuum accommodat, quod in proximo eſt, ſic: equum divina Palladis arte ædificant; &: pyxides, cujuſcumque materiæ ſunt; &: parricida, matris quoque, aut ſororis interfector dicitur. Valde ſimilis eſt metaphoræ, ſed ab ea tamen diſtinguitur, quod abuſio nomen ex vicina, ac finitima re accommodat alteri rei, quæ ſine nomine eſt: metaphora vero etiam ſi nomen non deeſt, undecumque, modo ſimilitudinem res habeat, alienum nomen adſciſcit. Quid tam propinquum patris interfectori, quam matris, aut ſororis, aut fratris interfector? ergo is, quia nomen latino ſermone non habet, per abuſionem parricida vocatur. Quid rurſus magis ſejunctum, quam arbor, atque Reſpublica, quæ florere, verbo ab arbore translato, dicitur? Unde apparet, duos hos tropos ita ſimiles eſſe, ut tamen ſint diverſi.

VII. allegoria, ſive inverſio.

Allegoria, quam inverſionem interpretamur, aliud verbis, aliud ſenſu oſtendit, ac etiam interim contrarium. Virgilius:

> *Sed nos immenſum ſpatiis confecimus æquor;*
> *Et jam tempus equum ſpumantia ſolvere colla.*

„Habet uſum talis allegoriæ frequenter oratio (*ait Fab. lib. 8. cap. 6.*) ſed raro totius, plerumque apertis permixta eſt. Tota apud Ciceronem talis eſt: Hoc miror enim, queror-que, quemquam hominem ita peſſundare alterum verbis velle; ut etiam navem perforet, qua ipſe naviget. Illud vero commixtum allegoriæ genus frequentiſſimum eſt: Equidem ceteras tempeſtates, & procellas in illis dumtaxat fluctibus concionum ſemper Miloni putavi eſſe ſubeundas. Niſi adjeciſſet, *fluctibus concionum*, eſſet allegoria: nunc eam miſcuit. Illud vero longe ſpecioſiſſimum genus orationis, in quo trium permixta eſt gratia, ſimilitudinis, allegoriæ, & translationis: quod fretum, quem Euripum tot motus,

tan-

tantas, tam varias habere creditis agitationes, commutationes, fluctus; quantas perturbationes, & quantos æſtus habet ratio comitiorum? Dies intermiſſus unus, aut nox interpoſita ſæpe perturbat omnia, & totam opinionem parva nonnumquam commutat aura rumoris. Nam id quoque in primis eſt cuſtodiendum, ut quo genere coeperis translationis, hoc deſinas. Multi enim cum initium a tempeſtate ſumpſerunt, incendio, aut ruina finiunt, quæ eſt inconſequentia rerum fœdiſſima ". Hactenus Fabius. Ceterum Scripturæ Prophetarum, ut aliis tropis, ita pulcherrimis allegoriis, & mira verborum conſequentia illuminantur: qualis eſt illa Iſaiæ 5. de vinea plantata a dilecto in cornu filio olei. Quam etiam non minori elegantia ſeptem continuis verſiculis perſequitur David, cum ait (*Pſal.* 79.) „ Vineam de Ægypto tranſtuliſti, ejeciſti Gentes, & plantaſti eam: extendit palmites ſuos uſque ad mare, & uſque ad flumen propagines ejus " & cetera, quæ ſequuntur.

VIII. ironia, ſive illuſio.

Ironia, quam illuſionem vocant, allegoria eſt, quæ non ſolum aliud ſenſu, aliud verbis oſtendit, ſed contrarium. Ea aut pronunciatione intelligitur, aut perſona, aut rei natura. Nam ſi qua earum verbis diſſentit, apparet diverſam eſſe orationi voluntatem. Cicero in Clodium: „ Integritas tua te purgavit, mihi crede, pudor eripuit, vita anteacta ſervavit ". Et Turnus apud Virgilium: „ Meque timoris argue tu, Drance, quando tot cædis acervos Teucrorum tua dextra dedit.

IX. periphraſis, ſive circuitio.

Periphaſis, ſive latine circuitio, ſicut & allegoria, non in uno verbo, ſed in conjunctis fit: cum id, quod ſimpliciter dici poterat (quo ſit oratio vel plenior, vel ſignificantior) pluribus verbis dicimus. Quod frequentiſſime fit, cum recto obliquum, decoris gratia, adjungimus, ut: Scipionis providentia Carthaginis opes fregit, pro eo quod eſt, Scipio Carthaginem delevit. Sic dicimus admirari virtutis decus, & elegantiam, pro virtutem; & odiſſe ſceleris

ris deformitatem, vel turpitudinem, pro ſcelus. Qua loquendi figura frequentiſſime, & ornatiſſime utitur eloquentiſſimus Oſorius. Conſtat autem aliis modis tropus hic, nempe etymologia, notatione, finitione. Etymologia, cum nominis rationem explicamus: ut ſi quis hæredipetam dicat, qui hæreditates alienas appetat, captetque: aut pro paraſito hominem cibo, ventrique deditum: aut pro Philoſopho hominem ſapientiæ ſtudioſum: pro Grammatico qui litteras doceat: pro locuplete qui plurima loca poſſideat: pro pecunioſo qui magnam pecorum copiam poſſideat. Notatione conſtabit, cum notis quibuſdam accidentium rem quampiam deſcribimus: ut ſi quis iram intelligens, animi, aut bilis effervescentiam dicat, quæ pallorem vultui, ardorem oculis, tremorem membris inducat. Ejuſdem generis eſt & illud: qui digito ſcalpunt uno caput; quo molles, & parum viri ſignificantur. Aut ſi dicas: cubito ſe emungit, ſalſamentarium indicans. Finitione conſtabit, ut ſi quis artem bene dicendi pro Rhetorica dicat. Peculatorem, virum, qui civitatis ærarium compilaſſet. Hominem tyrannum, qui vi leges, ac civium libertatem oppreſſiſſet.

Hæc de tropis dicta ſunt, quæ, ut ante diximus, ornamenti plurimum orationi conciliant, quorum omnium una eſt ratio, atque natura: nempe pro noto, & proprio alicujus rei nomine aliud ſubrogare, quod vel ornatius, vel ſignificantius ſit, vel etiam vim habeat probationis, & argumenti. Atque ut hujus virtutis fontem aperiam, quæ magnam huic facultati lucem præferet; ſciendum, nequaquam nomen aliud pro alio ſubjici poſſe, niſi illi valde finitimum, & quaſi cognatum ſit. Cognata autem rebus ſunt ea, quæ ſupra diximus eſſe rebus, aut perſonis attributa, unde topica, hoc eſt argumentorum ſedes oriuntur. Qualia ſunt genus rei, ſpecies, definitio, propria, accidentia, ſive antecedentia, ſive concomitantia, ſive conſequentia, cauſæ, effectus, totum, & partes, ſimilia, & cetera ejuſdem generis. Cum ergo omnia hæc vim habeant argumenti; periti artificis erit, quo ſit oratio vehementior, frequenter his rerum attributis pro rebus ipſis uti: quod hujuſmodi nomina vicem argumenti; ſive, ut dialectici vocant, medii vim habeant. Sic ſapiens illa femina 2. Reg. 20. Joab

20. Joab civitatem Abelæ obſidenti ait. „ Quare præcipitas hæreditatem Domini“? In qua oratione, verbo præcipitandi obſidionis malum amplificavit: verbo autem hæreditatis, quod pro civitatis proprio nomine poſuit, vim argumenti, & quidem acris incluſit. Quo exemplo aperte liquet, ad omnem uſum, cui topica deſerviunt, tropos etiam deſervire, qui ab illis originem ducunt. Cum autem ſimilitudo inter topica numeretur, ea vero ad probandum, ad amplificandum, ad inferendam rebus lucem, ad rem oculis ſubjiciendam, & ad delectandum accommodata ſit; conſequens eſt, ut metaphora etiam, quæ brevis ſimilitudo eſſe dicitur, ad omnes hos uſus deſerviat, eoque principem inter omnes tropos locum teneat.

Illud etiam admonendum, quod non modo ad orationis ornatum, ſed ad intelligenda quoque ſcripta Prophetarum hæc facultas plurimum conducit, quod frequentiſſime his tropis utantur. Si quis enim in ſcriptis eorum diligenter adverterit, quid pro nominibus propriis earum rerum, de quibus dicunt, uſurpaverint, inveniet, eos non ſolum metaphoricis, & allegoricis locutionibus uſos, ſed aliis etiam tropis: dum aut effectum pro cauſa, aut cauſam pro effectu, aut totum pro parte, aut partem pro toto, aut proprium nomen pro communi, aut commune pro proprio, aut inſtrumenta pro re confecta, aut quæ rebus adjuncta ſunt pro rebus ipſis ponunt. Tale eſt illud Jeremiæ (*cap.* 30.) „ Interrogate, & videte, ſi generat maſculus. Quare ergo vidi omnis viri manum ſuper lumbum ſuum, quaſi parturientis“? Hic ex conſequentibus calamitatis magnitudinem ſignificavit. Simile eſt huic illud ejuſdem (*cap.* 9.) „ Vocate lamentatrices, & veniant: & ad eas, quæ ſapientes ſunt, mittite &c. His enim ſignis venturæ cladis acerbitatem voluit oſtendere. Cum vero Amos divitum inhumanitatem exaggerans ait (*cap.* 6.) „ Nihil patiebantur ſuper contritione Joſeph“ proprium nomen pro communi pauperum, & miſerorum nomine poſuit, ut D. Auguſtinus annotavit (*lib.* 4. *de doct. Chriſt.*) qui hunc Prophetæ tropum plurimum commendavit. Cum vero Apoſtolus ait (*Rom.* 6.) „ Non regnet peccatum in veſtro mortali corpore, ut obediatis concupiſcentiis ejus“ effectum poſuit pro cauſa peccati, nempe concupiſcentia, & fomite, un-

unde peccata oriuntur. Contra vero cum „ Fide, ait (*ibid.* 3.) homines juſtificari“ partem pro toto poſuit. Fides quippe radix, & fundamentum eſt omnium, quæ ad juſtificationem requiruntur, pro quibus Fidem poſuit. Sic ubi in Scripturis legimus: quinquageſimum caput, vel quinquaginta capita; ex præcipua parte totum intelligimus.

Ceterum, qua ratione ſibi eccleſiaſtes ornatiſſimorum verborum copiam, in quibus hæc troporum lumina inveniantur, comparare poſſit, ſuo loco explicabimus.

CAPUT VII.

De ornatu, qui eſt in verbis conjunctis: ac primum de figuris.

CUm paullo ſuperius dictum a nobis ſit, orationis ornatum partim in verbis ſingulis, partim in conjunctis poſitum eſſe; ubi jam de tropis, qui ad priorem ornatus partem deſerviunt, diximus; reliquum eſt, ut de poſteriori, qui in verbis conjunctis cernitur, nunc dicamus. Hic autem præcipue conſtat figuris, compoſitione, & variis dicendi formis ad rerum dignitatem accommodatis. De his igitur in reliqua hujus libri parte tractandum eſt, a figuris, quæ græce Schemata dicuntur, initium ſumentes, in quibus maxima ornatus, & elegantiæ pars ſita eſt. His autem Demoſthenes ita eſt uſus, ut omnia fere, quæ dicit, aliqua hujuſmodi figura exornare curet. Quo nomine multi putant, ut auctor eſt Cicero, eloquentiam ejus maxime eſſe mirabilem.

Principio igitur figuræ definitio, ac diviſio tradenda eſt. Figura autem, ut Rhetores definiunt, eſt conformatio quædam orationis, remota a communi, & primum ſe offerente ratione, qua rectus ſermo in alium cum virtute mutatur. Ut hoc autem rudi, quod ajunt, minerva explicemus; ſciendum eſt, quod quemadmodum eidem corpori veſtimenta plura aptari poſſunt, quorum alia ad venuſtatem, alia ad gravitatem, alia ad luctum, & moeſtitiam, alia ad humilitatem, & ſanctitatem accommodantur; ita eadem ſententia diverſis poteſt figuris, & formis explicari, & quodammodo veſtiri, quorum aliæ venuſta-

tem

tem, aliæ gravitatem, aliæ vim, & acrimoniam præſeferant. Eruditi autem artificis eſt, eam figuram, & velut habitum eligere, qui vel ſententiæ enunciandæ, vel propoſito noſtro maxime quadret. Subjiciamus hujus rei exempla. Simplici, & recta oratione Apoſtolus dicere poterat: Si quis infirmatur, & ego infirmor: ſi ſcandalizatur, & ego uror. Sed ab hac ſimplici, & primum ſe offerente ratione diſcedens, multo acrius, & elegantius per interrogationis figuram dixit (2.*Cor.*11.) „ Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis ſcandalizatur, & ego non uror „? Simili quoque ratione dicere poterat: Nulla res poterit nos a charitate Chriſti ſeparare &c. At quanto vehementius, & elegantius eſt (*Rom.* 8.) „ Quis nos ſeparabit a charitate Chriſti? Tribulatio? an anguſtia? an periculum "? &c. Item ſimplici oratione dicere poterat: Non poſſunt homines Deum invocare, de quo nihil audierunt, neque audire, niſi illis annuncietur, neque quis annunciare poterit, niſi a Deo mittatur. At multo elegantius ait (*ibid.* 10.) „ Quomodo invocabunt, in quem non crediderunt? aut quomodo credent ei, quem non audierunt? quomodo autem audient ſine prædicante? quomodo vero prædicabunt, niſi mittantur "? Hic enim multæ ſimul elocutionis virtutes coeunt. Eſt enim repetitio, & interrogatio, & gradatio, & membra item orationis ex pari fere numero ſyllabarum. Potuiſſet etiam D.Gregorius ſimpliciter dicere: Mirum eſt, peccatricem mulierem ad Dominum venire, & mirum item, eamdem ab eo miſericorditer trahi, & benigne recipi. Sed quanto elegantius eſt, hanc ſententiam figurata oratione ad hunc modum explicari? „ Quid igitur miramur, fratres, Mariam venientem, an Dominum ſuſcipientem? ſuſcipientem dicam, an trahentem? dicam melius: & trahentem, & ſuſcipientem ". Ad hunc modum Sedulius cum dicere potuiſſet: Vehementer nobis prima illa femina, & antiquus ſerpens nocuerunt; multo ornatius, atque vehementius dixit: „ Heu noxia conjux. Noxia tu conjux magis, an Draco perfidus ille? Perfidus ille Draco, ſed ita quoque noxia conjux ". Item ſimpliciter dicere ſolemus: Virtutis comes invidia eſt, quæ viros bonos plerumque inſectatur; acrius tamen per exclamationem dicitur: „ O virtutis comes invidia, quæ bonos plerumque inſequeris, atque adeo inſectaris "! His exemplis, ut arbitror, facile figuræ definitio, & ejus item uſus percipi poteſt.

 De-

Definitionem ſequitur diviſio. Sunt enim duplices figuræ, aliæ verborum, aliæ ſententiarum. Verborum ſunt, quæ venuſta, & concinna eorumdem verborum collocatione conſtant, qua ſublata, mutatur, vel tollitur figura. Sententiarum vero ſunt, quæ non in verbis, ſed in rebus ipſis ſunt poſitæ; ut cum vel exclamamus, vel interrogamus, vel obſecramus, vel dubitare nos aliquid dicimus, vel etiam optamus. Deſcriptiones quoque rerum, & perſonarum, hoc eſt ſermocinationes, notationes, ſententiæ, & epiphonemata, de quibus ante diximus, & multæ item aliæ inter ſententiarum figuras numerantur.

Cum autem verborum figuræ ornatum, & elegantiam orationi concilient; unde hic ornatus originem ducat, diligenter animadvertendum eſt. Hujus enim rei cognitio plurimum ad earum uſum conducet. Sciendum eſt igitur, rerum omnium decorem, & pulchritudinem, quæ vel ſenſibus, vel intellectu percipitur, proportione quadam, & concinnitate partium ſibi invicem apte conſentientium præcipue conſtare. Unde ſapientiſſimus ille rerum omnium Architectus, qui pulcherrima omnia facere voluit, in numero, pondere, & menſura perfecit: ipſumque inter cetera hominem ea natura condidit, ut numeris, & apta rerum concinnitate maxime caperetur. Hac enim de cauſa & pulchritudo oculos oblectat, & vocum concentus ſuis numeris dimenſus aures recreat, & Poetarum carmina, quæ numerorum legibus eleganter adſtricta ſunt, voluptate nos afficiunt. Quo minus mirandum eſt, ſi ornatus, qui in verborum figuris eſt poſitus, in quadam apta, & concinna verborum collocatione, & proportione conſtitutus ſit. Quid autem proportionis hujus nomine intelligam (liceat enim hac voce uti) propoſita exempla facile declarabunt. Sumamus illam Euſebii Emiſſeni ſententiam: „ Ferina immanitas eſt, Deum æſtimare minorem, quia majora contulit, ut ideo a te minus accipiat honoris, quia plus contulit dignitatis “. Hic aperte vides proportionem inter contraria, & ſimiliter cadentia verba. Idem Euſebius locum illum explanans „ Parvulus natus eſt nobis, & Filius datus eſt nobis “ ſic ait: „ Natus eſt nobis, qui ſibi erat. Datus eſt ergo ex Divinitate, natus ex Virgine. Natus, qui ſentiret occaſum; datus, qui neſciret exordium.

Na-

Natus, qui & matre eſſet junior: datus, quo nec Pater eſſet antiquior. Natus, qui moreretur, datus, ex quo vita naſceretur. Ac ſic qui erat, datus eſt: qui non erat, natus eſt. Illic dominatur, hic humiliatur. Sibi regnat, & mihi militat „. Idem etiam de corporum reſurrectione diſputans, ſic ait: „ Ipſa caro honoratur præmiis, quæ eſt probata ſuppliciis, ipſa in muneribus gaudebit, quæ in doloribus triumphavit, quæ ideo tolerabiliter doluit ſe afflictam, quia fideliter credidit reformandam". In his omnibus quis non videt numerum, & proportionem ſimilium, diſſimilium, & contrariorum ſibi invicem reſpondentium? Quin & in Eccleſiaſticis quoque antiphonis, & verſiculis interdum idem numerus, atque proportio reperitur, quale eſt illud in laudibus D. Martini: „ O virum ineffabilem, nec labore victum, nec morte vincendum, qui nec mori timuit, nec vivere recuſavit „! Hic apparet, quomodo ſibi reſpondeant *labore*, & *morte*: *victum*, & *vincendum*: *mori*, & *vivere timuit*, & *recuſavit*. Eſt autem in his omnibus exemplis oratio colis, & commatibus ubique rotunda, de quibus ſuo loco dicemus.

Quia vero D. Auguſtinus (ut ceteros quoque Patres omittam) hoc loquendi genere maxime delecta us eſt; libet nonnulla ejus exempla referre, quæ Proſper Aquitanius annotavit, atque collegit, quæ hanc præceptionem maxime illuſtrabunt: ut omittam interim, quod eadem ipſa, citra hanc commoditatem, non indigna ſunt, quæ legantur. Sic igitur ait: „ Lex data eſt, ut gratia quæreretur; gratia data eſt, ut lex adimpleretur, quæ non vitio ſuo non poterat impleri, ſed vitio prudentiæ carnis; quod vitium per legem demonſtrandum, per gratiam fuit ſanandum. Idem: Divina bonitas ideo maxime iraſcitur in hoc ſeculo, ne iraſcatur in futuro: & miſericorditer temporalem adhibet ſeveritatem, ne æternam juſte inferat ultionem. Idem: Vera confeſſio eſt benedicentis, cum idem ſonus eſt & oris, & cordis: bene autem loqui, & male vivere, nihil aliud eſt, quam ſua ſe voce damnare. Idem: Hoc affectu, & deſiderio colendus eſt Deus, ut ſui cultus ipſe ſit merces: nam qui Deum ideo colit, ut aliud magis, quam ipſum promereatur, non Deum colit, ſed illud, quod aſſequi concupiſcit. Idem: Iniquus puniri ſe ignorat, niſi, cum manifeſto ſupplicio ſen-

 ſerit

ſerit nolens, quantum mali ſit, quod perpetravit volens. Idem: Mala mors putanda non eſt, quam bona vita præceſſerit; non enim facit malam mortem, niſi quod ſequitur mortem: non itaque multum curandum neceſſario morituris, quid accidat, ut moriantur; ſed moriendo, quonam ire cogantur. Idem: Juſtis quidquid malorum ab iniquis dominis irrogatur, non poena eſt criminis, ſed virtutis examen; nam bonus etiamſi ſerviat, liber eſt, malus autem etſi regnet, ſervus eſt, nec unius hominis, ſed (quod eſt gravius) tot dominorum, quot vitiorum. Idem: Diabolus ſuperbus hominem ſuperbientem perduxit ad mortem: Chriſtus humilis hominem obedientem reduxit ad vitam; quia ſicut ille elatus cecidit, & dejecit conſentientem: ſic iſte humiliatus ſurrexit, & erexit credentem. Idem: In rebus ſpiritualibus cum minor majori adhæret, ſicut Creatori creatura; illa fit major, quam erat, non ille: & hoc eſt majus eſſe, quod eſt melius eſſe, quia adhærens creatura Creatori, non mole auctior, ſed virtute fit major. Idem: Omnes Beati habent, quod volunt. Miſeri autem ſunt, qui vel non habent, quod volunt, vel id habent, quod non recte volunt: propior eſt ergo beatitudini voluntas recta, etiam non adepta, quod cupit, quam prava, etiamſi quod cupit, obtinuit. Idem: Qui laudat Deum in miraculis beneficiorum, laudet & in terroribus ultionum: nam & blanditur, & minatur; ſi non blandiretur, nulla eſſet exhortatio, ſi non minaretur, nulla eſſet correctio «. Hactenus ille.

In his autem omnibus locis vel negligenter etiam attendentibus proportionis concinnitas ſatis apparet, qua ſingula verba ſingulis verbis contraponuntur, ſibique mutuo reſpondent. Sed hujuſmodi exemplorum nuſquam non maxima copia, & paſſim obvia, ut merito accuſari poſſim, quod rem adeo perſpicuam tot exemplis oneraverim. Verum hoc feci, ut oſtenderem, hanc decoris, & venuſtatis partem, quæ in verborum figuris cernitur, ex eo fonte manare, unde omnis aliarum rerum pulchritudo, quæ vel arte, vel natura conſtant, manare ſolet: ſimul, ut hac ratione admonerentur, qui eleganter dicere volunt, ut ad hanc dicendi formam ea revocare ſtudeant, quorum natura hujus decoris capax eſt. Hæc enim orationis gratia ſequi rerum naturam debet, non affectari. Et tunc etiam par-

cius

tius hoc loquendi genere utendum eſt, cum in verita e dicemus, quo affectationis vitium omnium aliorum peſſimum fugiamus, utpote quod fidem dicenti adimat. Hoc enim loquendi genere venerandi Patres Auguſtinus, Euſebius Emiſſenus, Petrus Ravennas, D. Bernardus ita delectati ſunt, ut vix alio elocutionis genere frequentius utantur. D. vero Gregorius omnes fere ſententias his numeris adſtringit. Quam rem adeo venuſte Petrus Ravennas egit, ut hac potiſſimum ratione Chryſologi nomen invenerit. Quamvis autem Rhetores hac loquendi figura parcius utendum eſſe præcipiant, quod ea plus habeat jucunditatis, & ſuavitatis, quam gravitatis; hi tamen, quos ſupra memoravi, Patres, ut eorum ſcripta monſtrant, frequentiſſime ea uſi ſunt.

Sed ut ad id, cujus gratia hæc a me inducta ſunt, veniam, ſciendum eſt, pleraſque verborum figuras ex hoc proportionis fonte manare. Eſt enim, quod ad præſens attinet inſtitutum, triplex proportionis genus, nempe ejuſdem verbi ad idem verbum certo ordine, & numero ſibi reſpondens: aut ſimilis ad ſimile: aut contrarii ad contrarium, quacumque ratione contrarium ſit. Varia ſiquidem contrariorum genera a Dialecticis numerantur. Ex hoc ergo triplici proportionum genere tres veluti claſſes figurarum oriuntur, quæ in verbis poſitæ ſunt: de quibus, ubi mox dixerimus, nonnullas alias partim ſimiles, partim contrarias adjiciemus. Utrumque enim ad eumdem ordinem, atque tractationem pertinet.

CAPUT VIII.

Prima claſſis de figuris verborum, quæ ejuſdem verbi repetitione conſtant.

I. repetitio.

EX prima igitur claſſe, ubi idem verbum eleganter repetitur, primum locum tenet repetitio: quæ eſt, cum continenter ab uno, atque eodem verbo in rebus ſimilibus, & diverſis principia ſumuntur. Sic Divus Cyprianus: „ Si, inquit, filii Dei ſumus, ſi templa ejus eſſe jam cœpimus,

 ſi ac-

ſi accepto Spiritu ſancto ſancti, & ſpiritualiter vivimus, ſi de terris oculos ad cælum ſuſtulimus, ſi ad ſuperna, & divina plenum Deo, & Chriſto pectus ereximus; non niſi, quæ ſunt Deo, & Chriſto digna, faciamus". Idemque rurſus contra quoſdam Chriſti Confeſſores paullo licentius agentes, ſub unius nomine ſic invehitur: „ Confeſſor eſt, ſed poſt confeſſionem periculum majus eſt: quia plus adverſarius provocatus eſt. Confeſſor eſt, hoc magis ſtare debet cum Domini Evangelio, per Evangelium gloriam conſecutus a Domino. Confeſſor eſt, ſit humilis, & quietus, ſit in actu ſuo cum diſciplina modeſtus, ut qui Chriſti Confeſſor dicitur, Chriſtum, quem confitetur, imitetur. Confeſſor eſt Chriſti, ſed ſi non poſtea blaſphemetur majeſtas, & dignitas Chriſti. Lingua Chriſtum confeſſa non ſit maledica, non ſit turbulenta, non convitiis, & litibus perſtrepens audiatur. Ceterum, ſi culpabilis, & deteſtabilis poſtmodum fuerit, ſi confeſſionem ſuam mala converſatione prodiderit, ſi vitam ſuam turpi fœditate maculaverit, ſi Eccleſiam denique, ubi Confeſſor factus eſt, derelinquens, & unitatis concordiam ſcindens, fidem primam perfidia poſteriore mutaverit; blandiri ſibi per confeſſionem non poteſt" &c. Hactenus Cyprianus.

II. converſio.

Converſio eſt, per quam non, ut ante, primum repetimus verbum, ſed ad poſtremum continenter revertimur. Cyprianus: „ Deus videri non poteſt, viſu clarior eſt; nec comprehendi, tactu purior eſt; nec æſtimari, ſenſu major eſt. Et ideo ſic Deum digne æſtimamus, dum inæſtimabilem dicimus. Idem: Quiſque ille eſt, quem zelo perſequeris, ſubterfugere, & vitare te poterit, tu te fugere non potes; ubicumque fugeris, adverſarius tuus tecum eſt, hoſtis ſemper in pectore tuo eſt, pernicies intus incluſa eſt, ineluctabili catenarum nexu ligatus, & vinctus es, zelo dominante captivus es, nec ſolatia tibi ulla ſubveniunt". Tale eſt illud Apoſtoli (2. *Cor.* 11.) „ Hebræi ſunt? & ego. Iſraelitæ ſunt? & ego. Semen Abrahæ ſunt? & ego. Miniſtri Chriſti ſunt? ut minus ſapiens dico, plus ego". Sic etiam Seneca (*Libr.* 6. *nat.*

6. nat. quæſt.) „ Hoc eſt, inquit, Alexandri crimen æternum, quod nulla virtus, nulla bellorum felicitas redimet. Nam quoties quis dixerit: Occidit Perſarum multa millia, opponetur: Et Calliſthnem. Quoties dictum erit: Occidit Darium, penes quem tunc magnum regnum erat, opponetur: Et Calliſthenem. Quoties dictum erit: Omnia Oceano tenus vicit, ipſum quoque tentavit novis claſſibus, & imperium ex angulo Thraciæ uſque ad Orientis terminos protulit, dicetur: Sed Calliſthenem occidit. Omnia licet antiqua Ducum, Regumque exempla tranſierit; ex his, quæ fecit, nihil tam magnum erit, quam ſcelus Calliſthenis“.

III. complexio.

Complexio eſt, quæ utramque complectitur exornationem, & hanc, & quam ante poſuimus, ut & repetatur idem primum verbum ſæpius, & crebro ad idem poſtremum revertamur. Cyprianus: „ Solus non eſt, cui Chriſtus in fuga comes eſt. Solus non eſt, qui templum Dei ſervans ubicumque fuerit, ſine Deo non eſt“. Sed hæc brevis complexio eſt. Poteſt autem eſſe multo longior. Cujus rei exemplum non verebor ex ſanctiſſimo Bonaventura afferre, cujus oratio quamvis non adeo leniter fluat; ſententiarum tamen pondere non minus grata ſanis ingeniis eſſe debet, quam quæ elegantia, & nitore ſermonis exornata eſt. Is igitur precandi ſtudium hoc genere exornationis commendat his verbis: „ Si vis patienter tolerare adverſa, vaca orationi. Si vis tentationes, & tribulationes ſuperare, vaca orationi. Si vis pravas affectiones conculcare, vaca orationi. Si vis aſtutias Satanæ cognoſcere, ac ejus fallacias vitare, vaca orationi. Si vis lætanter vivere in opere Dei, & per laboris, & afflictionis viam incedere, vaca orationi. Si vis ſpirituali in vita te exercere, & carnis curam non agere in deſideriis, vaca orationi. Si vis vanas cogitationum muſcas effugare, vaca orationi. Si vis animam tuam ſanctis cogitationibus, & deſideriis impinguare, vaca orationi. Si vis cor tuum virili ſpiritu, & conſtanti propoſito in Dei beneplacito ſtabilire, vaca orationi. Denique ſi vis vitia exſtirpare, & virtutibus ornari, vaca orationi. In ea enim recipitur Sancti Spiritus unctio, quæ de omnibus mentem do-

docet “. Hac eadem figura D. Gregorius utitur, hoc modo: „ Conſidero, inquit, Patres Novi, & Veteris teſtamenti, David, Danielem, Amos, Petrum, Paulum, & Matthæum, & apertis oculis Fidei intueor. Implet namque Spiritus Sanctus puerum citharoedum, & Pſalmiſtam facit: implet abſtinentem puerum, & Judicem ſenum facit: implet paſtorem armentarium, & Prophetam facit: implet piſcatorem, & Principem Apoſtolorum facit: implet perſequutorem, & Doctorem Gentium facit: implet publicanum, & Evangeliſtam facit. Quam ergo inſani ſumus, qui hunc Spiritum non quærimus “? Hic videre licet, eadem eſſe verborum initia, eoſdemque fines.

IV. traductio.

Traductio eſt, quæ facit, ut, cum idem verbum crebrius ponatur, non modo non offendat animum, ſed etiam concinniorem orationem reddat, hoc pacto: Qui nihil habet in vita jucundius vita, is cum virtute vitam non poteſt colere. Item: Eum tu hominem appellas, qui ſi fuiſſet homo, numquam tam crudeliter vitam hominis petiiſſet. At erat inimicus: ergo inimicum ſic ulciſci voluit, ut ipſe ſibi reperiretur inimicus. Item: Divitias ſine divitum eſſe, tu vero virtutem præfer divitiis. Nam ſi voles divitias cum virtute comparare; vix ſatis idoneæ tibi videbuntur divitiæ, quæ virtutis pediſſequæ ſunt.

Repetuntur autem eadem nomina. Primum quidem in diverſis caſibus, quale eſt illud: Imprecor arma armis, pugnent ipſique nepotes. Littora littoribus contraria, fluctibus undas. Eleganter etiam Joannes Picus Mirandul. cum Deo loquens, ſic ait:

Namque tua eſt noſtris major clementia culpis,
Et dare non dignis, res mage digna Deo eſt:
Quamquam ſat digni, ſi quos dignatur amare:
Qui quos non dignos invenit, ipſe facit.

Hoc autem Polyptoton græci vocant.

Huc etiam pertinet Epanalepſis: hoc eſt a poſtremo ad primum verbum regreſſio. Quale eſt illud:

Mul-

Multa ſuper Priamo rogitans, ſuper Hectore multa.

Item illud Cic. in Verrem: „ Multi, & graves dolores inventi parentibus, & propinquis multi “. Quod etiam fit, ſententia aliqua interjecta, hoc modo: Bona, miſerum me! conſumptis enim lacrymis, tamen animo infixus hæret dolor, bona, inquam, Cn. Pompeii acerbiſſimæ voci ſubjecta præconis.

Finitima huic quoque eſt Anadiploſis, quæ idem verbum in fine præcedentis, & initio ſequentis orationis repetit. Quale eſt illud:

Vrbs Etruſca ſolo ſequitur pulcherrimus Aſtur,
Aſtur equo fidens, verſicoloribus armis.

Sic etiam Cic. contra Catil. „ O tempora, o mores! Senatus hoc intelligit, Conſul videt, hic tamen vivit. Vivit? Immo vero etiam in Senatum venit “ &c. Et oratio quoque hoc modo iteratur. Quale eſt illud Sedulii, de prima femina loquens:

. . . . . *Heu noxia conjux!*
Noxia tu conjux magis, an Draco perfidus ille?
Perfidus ille Draco, ſed tu quoque noxia conjux.

Simile eſt & illud Joan. Pici Mirandulani:

Sed premit heu miſeros tantæ indulgentia ſortis,
Quos fecit natos gratia, culpa reos.
Culpa reos fecit, ſed vincat gratia culpam:
Et tuus in noſtro crimine creſcat honor.

Eſt etiam affinis huic Epizeuſis, Latine conduplicatio, quæ vel idem verbum, vel eamdem ſententiam conduplicat. Idem verbum, quale eſt illud: Tu, tu faces illas incendiſti. Et: Me, me, adſum, qui feci, in me convertite ferrum. Et Cicero contra Catilinam; „ Vivis, & vivis, non ad deponendam, ſed ad confirmandam audaciam “. In oratione vero hoc modo: „ Commotus non es? cum tibi mater pedes amplexaretur commotus non es? Item: Nunc etiam audes in horum conſpectum venire, proditor Patriæ? proditor, inquam, Patriæ, venire audes in horum conſpectum “? Vehementer auditorem commovet ejuſdem redintegratio verbi, & vulnus majus efficit: quaſi aliquod telum ſæpius perveniat in eamdem partem corporis.

V. Gra-

V. gradatio.

Gradatio quoque ab hoc repetitionis fonte manat, quæ quamdam verborum catenam efficit: eſtque & ad docendum, & ad delectandum cumprimis accommodata. Divus Cyprianus ſerm. de Livore „ Zelare, inquit, quod bonum videas, & invidere melioribus, leve apud quoſdam crimen videtur, dumque exiſtimatur leve, non timetur; dum non timetur, contemnitur; dum contemnitur, non facile vitatur". D. item Gregorius „ Conſiderandum eſt, ad culmen quiſque regiminis qualiter veniat; & ad hoc rite perveniens, qualiter vivat; & bene vivens, qualiter doceat; & recte docens, infirmitatem ſuam quotidie quanta conſideratione cognoſcat". Et Apoſtolus (*Rom.* 5.), Tribulatio, inquit, patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero ſpem, ſpes autem non confundit". Et iterum (*c.* 8.) „ Quos, inquit, præſcivit, & prædeſtinavit, hos & vocavit; & quos vocavit, hos & juſtificavit &c. Et in 10. capite per interrogationem, & repetitionem venuſtiſſime ait: „ Quomodo invocabunt, in quem non crediderunt? Aut quomodo credent ei, quem non audierunt"? Item: Non ſenſi hæc, & non ſuaſi; neque ſuaſi, & non ipſe ſtatim facere cœpi; neque facere cœpi, & non perfeci; neque perfeci, & non probavi. In hoc autem noviſſimo exemplo, non decus modo, ſed vis etiam, & acrimonia ineſt. Hactenus de figuris, quæ ejuſdem verbi repetitione conſtant.

In his autem figuris non inopia fit, ut ad idem verbum redeatur ſæpius; ſed ineſt feſtivitas quædam, quæ facilius auribus dijudicari, quam verbis demonſtrari poteſt. Huic autem virtuti, ſicut omnibus aliis ſuum quoque vitium finitimum eſt, quod tautologiam appellant, hoc eſt ejuſdem verbi vitioſam repetitionem, quæ non decoris gratia, ſed inopia verborum fit, quæ etiam aurium judicio dijudicatur; qualis eſt illa: Nam cujus rationis ratio non extet; ei rationi, ratio non eſt, fidem adhibere.

CA-

CAPUT IX.

Secunda claſſis de figuris, quæ verborum ſimilitudine conſtant.

SEcundi vero ordinis figuræ, quæ propoſitione verborum ſimilium ſibi invicem reſpondentium conſtant, quatuor præcipue numerantur, nempe compar, ſimiliter cadens, ſimiliter deſinens, & agnominatio.

I. compar, ſive iſocolon.

Compar, quod græce iſocolon dicitur, eſt, quod habet in ſe membra, quæ conſtant ex pari fere numero ſyllabarum. Hoc non de enumeratione noſtra fiet: nam id quidem puerile eſt; ſed tantum affert uſus, & exercitatio facultatis, ut animi quodam ſenſu par membrum ſuperiori referre poſſimus. Cyprianus: „ Mundus ipſe occaſum ſui rerum labentium probatione teſtatur: non hyeme nutriendis ſeminibus tanta imbrium copia eſt, non frugibus æſtate torrendis ſolita flagrantia eſt, nec ſic verna de temperie ſata læta ſunt, nec adeo arboreis foetibus autumna foecunda ſunt “. Sed hujuſmodi exemplorum nuſquam non magna copia eſt.

II. ſimiliter cadens, & ſimiliter deſinens.

Similiter cadens exornatio dicitur, cum in eadem conſtructione verborum duo, aut plura ſunt verba, quæ ſimiliter iiſdem caſibus efferuntur. At ſimiliter deſinens eſt, cum tametſi caſus non inſunt in verbis, tamen ſimiles exitus ſunt. Utriuſque rei exemplum patet his D. Cypriani adverſus Demetrianum verbis: „ Certe & labor irritus, & nullus effectus, offerre lumen cæco, ſermonem ſurdo, ſapientiam bruto; cum nec ſentire brutus poſſit, nec cæcus lumen admittere, nec ſurdus audire “. In hoc autem genere pulcherrima, & jucundiſſima ſunt illa, in quibus non extrema tantum, ſed media quoque varie, & multipliciter ſibi reſpondent: in quibus quanta ſit varietas, exempla declarabunt.

bunt. Cyprianus ad Donatum: „ Accipe, inquit, non diſerta, ſed fortia, nec ad audientiæ popularis illecebram culto ſermone fucata, ſed ad Divinam indulgentiam prædicandam rudi veritate ſimplicia. Accipe quod ſentitur, antequam diſcitur, nec per moras temporum longa agnitione colligitur, ſed compendio gratiæ maturantis hauritur “. Idem contra Demetrianum: „ Qui ad malum motus eſt, mendacio fallente; multo magis ad bonum movebitur, veritate cogente “. Longior quidem illa, ſed non minus ornata Divi Auguſtini ſententia, qua nativitatis, & mortis diem in B. Martyre comparans, ſic ait: “ Illo die ex faſtidioſo matris utero in hanc lucem proceſſit, quæ oculos carnis illecebrat; iſto autem die ex profundiſſimo carcere in illam lucem diſceſſit, quæ viſum mentis illuſtrat. Ad pretioſam mortem juſte vivendo venit; ad glorioſam vero vitam injuſte moriendo perrexit “.

III. agnominatio.

Agnominatio eſt verborum ſimilitudo, in diſſimili tamen ſententia. Quale eſt illud Cypriani de habitu virginum: „ Oculi tibi non ſunt, quos Deus fecit, ſed quos diabolus infecit “. Idem ſer. de Mortal. „ Defunctos fratres non eſſe lugendos, cum ſciamus non eos amitti, ſed præmitti “. Tale eſt illud Fabii: „ Nihil putamus eſſe perfectum, niſi ubi natura cura juvetur „. Eſt autem D. Bernardus ut frequentiſſimus, ita etiam feſtiviſſimus in hac figura; quale eſt illud ejuſdem: „ Benigna charitas affluit, non defluit. Item: Futuram hominis gloriam dæmon vidit, & invidit. Et: Cain munera Deus non reſpicit, quia illum deſpicit. Et: Magna ſuperbia eſt uti datis, quaſi innatis “. Sic multa alia apud eumdem.

CAPUT X.

Tertia claſſis ex figuris verborum, quæ contrariis nominibus, aut rebus conſtant.

TErtius figurarum ordo contrariorum proportione conſtat; in quibus tantum ineſt leporis, & gratiæ, ut quocumque

que fere modo contraria copulentur, ornamenti plurimum orationi afferant, neque jucundam modo, ſed acrem interdum efficiant. Tale eſt illud in Catilinam: „ Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia “. Nec minorem vim, & acrimoniam habet illud Cypriani in epiſtola ad Cornelium contra Novatianos. Sic enim ait: „ An ad hoc, frater chariſſime, deponenda eſt Eccleſiæ Catholicæ dignitas, & Sacerdotalis auctoritas, ac poteſtas, ut judicare velle ſe dicant de Eccleſiæ Præpoſito extra Eccleſiam conſtituti, de Chriſtiano hæretici, de ſano ſaucii, de integro vulnerati, de ſtante lapſi, de judice rei, de ſacerdote ſacrilegi“? Hactenus ille. Nec minori acrimonia Iſaias adverſus ſuperbum, atque laſcivum feminarum ornatum ait (c. 3.) „ Et erit pro ſuavi odore fœtor, & pro zona funiculus, & pro criſpanti crine calvitium, & pro faſcia pectorali cilicium “. Sed quoniam hæc figura ornatiſſima eſt, pluribus a nobis exemplis illuſtranda erit, ut hac ratione multiplex ejus uſus intelligi poſſit. Cyprianus: „ Gratulandum eſt, inquit, cum improbi de Eccleſia ſeparantur, ne columbas, ne oves Chriſti ſæva ſua, & venenata contagione prædentur. Cohærere, & conjungi non poteſt amaritudo cum dulcedine, caligo cum lumine, pluvia cum ſerenitate, pugna cum pace, cum fœcunditate ſterilitas, cum fontibus ſiccitas, cum tranquillitate tempeſtas “. Idem: „ Quemadmodum Satanas transfigurat ſe velut in angelum lucis; ita miniſtros ſuos ſubornat, velut miniſtros juſtitiæ, aſſerentes noctem pro die, interitum pro ſalute, deſperationem ſub obtentu Spei, perfidiam ſub prætextu Fidei, Antichriſtum ſub vocabulo Chriſti: ut dum veriſimilia mentiuntur, veritatem ſubtilitate fruſtrentur “. Idem ſerm. de Eleemoſyna: „ Dei Filius, hominis filius eſſe voluit, ut nos filios Dei faceret. Humiliavit ſe, ut populum, qui prius jacebat, erigeret. Vulneratus eſt, ut vulnera noſtra ſanaret. Servivit, ut ad libertatem ſervientes extraheret. Mori ſuſtinuit, ut moriens immortalitatem mortalibus exhiberet “. Idem etiam ſerm. de Patientia, de admiranda Domini Salvatoris patientia ſic ait: „ Sub ipſa autem Paſſionis hora, quæ convitiorum probra? quæ contumeliarum tolerata ludibria? ut inſultantium ſputamina patienter exciperet, qui ſputo ſuo cæci oculos paullo ante formaverat; & cujus in nomine nunc a ſervis ejus zabulus

cum

cum angelis ſuis flagellatur, flagella ipſa pateretur; coronaretur ſpinis, qui Martyres floribus coronat æternis; palmis in faciem verberaretur, qui palmas vincentibus tribuit; ſpoliaretur veſte terrena, qui indumento immortalitatis ceteros veſtit; cibaretur felle, qui cibum cæleſtem dedit; potaretur aceto, qui poculum ſalutare propinavit". Hæc eadem figura Apoſtolus uſus eſt, cum ait (1. *Cor.* 4.) „Maledicimur, & benedicimus; perſecutionem patimur, & ſuſtinemus; blaſphemamur, & obſecramus". Dei quoque Filius apud Iſaiam (*c.* 61.) in hoc ſe a Patre miſſum eſſe teſtatur „ut lugentibus daret coronam pro cinere, oleum gaudii pro luctu, pallium laudis pro ſpiritu mœroris". Eſt etiam pulcherrimum illud contrariorum genus, quo D. Baſilius in laudem Martyrum utitur his verbis: „Pericula non reſpicit Martyr, coronas reſpicit; plagas non horret, ſed præmia numerat; non videt lictores inferne flagellantes, ſed Angelos ſuperne lætos hominibus acclamantes; non ſpectat ad temporalia pericula, ſed ad præmiorum æternitatem".

I. cohabitatio.

Eſt etiam cohabitatio, qua contraria in eadem re, vel perſona ſimul conjunguntur; quod fieri poſſe ſub diverſis rationibus Dialectici concedunt. Sic Lactantius de Phœnice poſt mortem exurgente ait: „Ipſa quidem, ſed non eadem; quia eſt ipſa, nec ipſa eſt; æternam vitam mortis adepta bono". Tale eſt illud Herennianæ Rhetoricæ: „Ades, abeſſe vis; abes, reverti cupis. In pace bellum quæritas, in bello pacem deſideras". Sic D. Gregorius: „Dedignantur, inquit, juſti, ſed non dedignantes; deſperant, ſed non deſperantes; perſecutionem commovent, ſed amantes".

II. paradiaſtole.

Huic contraria eſt paradiaſtole. Sicut enim illic contraria copulantur; ita hic ſimillima diſcernuntur. Hac elegantiſſima figura elegantiſſime Apoſtolus uſus eſt, cum ait (2.*Cor.*4.) „In omnibus tribulationem patimur, ſed non anguſtiamur; aporiamur, ſed non deſtituimur; perſecutionem patimur, ſed non derelinquimur; dejicimur, ſed non perimus". Sic

D. Cy-

D. Cyprianus ſimilia hoc modo disjungit: „Aliud eſt, inquit, martyrio animum deeſſe, aliud animo defuiſſe martyrium“. Sic etiam Seneca de homine deſide, & otioſo loquens: „Non, inquit, diu vixit, ſed diu fuit. Idem: Pergimus, inquit, non quo eundum eſt, ſed quo itur; nec ad rationem, ſed ad ſimilitudinem vivimus; & dum unuſquiſque mavult judicare, quam credere, numquam de vita judicatur, ſemper creditur. Et iterum: Quæramus quid optimum factu ſit, non quid uſitatiſſimum. Idemque: Opes, inquit, meas fortuna abſtulit, non avulſit“. Item D. Auguſtinus: „Sic diligendi ſunt homines, ut eorum non diligantur errores; quia aliud eſt amare, quod facti ſunt, aliud odiſſe, quod faciunt“. Item D. Cyprianus (*Ser. de Patient.*) „Nos autem, fratres chariſſimi, qui Philoſophi non verbis, ſed factis ſumus, nec veſtitu ſapientiam, ſed veritate præferimus; qui virtutum magis conſcientiam, quam jactantiam novimus; qui non loquimur magna, ſed vivimus quaſi ſervi, & cultores Dei; patientiam, quam magiſteriis cæleſtibus diſcimus, obſequiis ſpiritualibus præbeamus“. Hactenus ille. In epiſtola vero quam Presbyteri Romani ad eumdem Cyprianum de Lapſis miſerunt, ſic inter cetera ſcribunt: „Maxime illis congruit verecundia, quorum in delictis damnatur mens inverecunda. Pulſent ſane fores, ſed non utique confringant; adeant ad limen Eccleſiæ, ſed non utique, ut tranſiliant; caſtrorum cæleſtium excubent portis, ſed armati modeſtia, qua intelligant, ſe deſertores fuiſſe; reſumant precum ſuarum tubam, ſed qua non bellicum clangant“. In his exemplis aperte liquet, quæ ſimilia videntur, ratione disjungi, & quantum inter ſe differant, explicari.

III. contrarium in ſententiis.

Eſt etiam contrarium in ſententiis, quod Dialectici inter ea argumenta, quæ a contrariis ducuntur, referunt. Quia tamen hoc genus argumentationis ceteris ornatius eſt, inter exornationes collocatur. Tale eſt illud: „Nam qui ſuis rationibus inimicus fuerit ſemper, eum quomodo alienis rebus amicum fore ſperes? Item: Nam quem in amicitia perfidioſum eſſe cognoveris, eum quare putes inimicitias cum fide habere poſſe“? Ad hoc etiam genus contrarii argumenta

ta ab imparibus, hoc eſt a majori, & minori referuntur, hoc modo: „ Quos ex collibus dejecimus, cum iis in campo metuimus dimicare? Qui cum plures erant, paucis nobis exæquari non poterant; hi poſtquam pauciores ſunt, metuimus, ne ſint ſuperiores.

IV. contentio.

Huic autem figuræ finitima eſt contentio: quæ non tam ex contrariis, quam ex imparium circumſtantiarum comparatione conſtat; quæ quidem, ſicut & præcedens, magis ad ſententiarum, quam ad verborum figuras pertinet. Quia tamen contrarii ſpeciem habet, his eam adnectere, docendi gratia, voluimus. Ea vero frequentiſſime utimur, cum propoſita ſimilitudine, aut exemplo, quo aliquid vel probare volumus, vel amplificare, utriuſque rei circumſtantias excutimus, ut oſtendamus id, quod intendimus, aut par, aut minus, aut majus eſſe. Sic Cic. pro lege Manil. „ Majores, inquit, noſtri ſæpe, mercatoribus, aut naviculatoribus injurioſius tractatis, bella geſſerunt; vos, tot civium Romanorum millibus uno nuncio, atque uno tempore necatis, quo tandem animo eſſe debetis? Legati quod erant appellati ſuperbius, Corinthum Patres veſtri, totius Græciæ lumen extinctum eſſe voluerunt; vos eum Regem tutum eſſe patiemini, qui legatum Populi Romani conſularem vinculis, ac verberibus, atque omni ſupplicio excruciatum necavit? Illi libertatem civium Romanorum imminutam non tulerunt; vos vitam ereptam negligetis? Jus legationis verbo violatum illi perſequuti ſunt; vos legatum Populi Romani omni ſupplicio interfectum inultum relinquetis“? Subjecit deinde concluſionem his verbis: „ Videte, ne, ut illis pulcherrimum fuit, tantam vobis imperii gloriam relinquere; ſic vobis turpiſſimum ſit, illud, quod accepiſtis, tueri, & conſervare non poſſe“. Verum de hac contentione paullo fuſius, cum de exemplorum tractatione agendum erit, differemus.

V. commutatio.

Ad hoc genus contrariorum pertinet commutatio, quæ Græce dicitur Antimetabole. Ea vero eſt, cum duæ ſen-

ten-

tentiæ inter ſe diſcrepantes ex trajectione ita efferuntur, ut a priore poſterior contraria priori proficiſcatur, hoc modo: „ Edere oportet, ut vivas; non vivere, ut edas. Item: Ea re Poemata non facio, quia, cujuſmodi volo, non poſſum; cujuſmodi poſſum, nolo. Item: Quæ de illo dicuntur, dici non poſſunt; quæ dici poſſunt, non dicuntur, Item: Si Poema loquens pictura eſt; pictura tacitum Poema debet eſſe. Item: Quia ſtultus es, ea re taces; non tamen, quia taces, ea re ſtultus es. Item in ſacris Litteris: „ Nequaquam Dominus propter locum gentem elegit, ſed propter gentem locum “. Item Sedulius: „ Nam ſabbata propter condita ſunt hominem, ſed non homo ſabbata propter “.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

CAPUT XI.

Quarta claſſis de reliquis verborum figuris.

POst hæc tria figurarum genera, quæ proportione quadam verborum ſibi invicem reſpondentium conſtare diximus, ſupereſt quartum genus figurarum, in quibus non ita aperte hæc proportio deprehenditur; quamvis non prorſus ea careat. Hoc enim præcipue figuræ verborum a ſententiarum figuris diſtant; quod in eis ſic verba collocantur, ut quamdam proportionis imaginem præſeferant; unde venuſtas omnis, atque jucunditas orationis manat. Quo fit, ut hujuſmodi verborum figuræ ad delectandum plurimum conferant: quæ res inter tria orationis officia numeratur.

I. adjunctio.

Inter has ergo figuras prima eſt adjunctio; quæ Græce Zeugma dicitur: in qua unum ad verbum, quod primum, aut poſtremum collocatur, plures ſententiæ referuntur, quarum unaquæque deſideraret, ſi ſola poneretur. Fit autem, præpoſito verbo, ad quod reliqua reſpiciant, hoc modo: „ Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia “ aut poſtpoſito, quo plura clauduntur: „ Nec enim is es, Catilina, ut te aut pudor umquam a turpitudine, aut metus a periculo, aut ratio a furore revocarit “. Medium quoque poteſt eſſe, quod & prioribus, & ſequentibus

Q ſuffi-

ſufficiat, ut: formæ dignitas aut morbo deflorefcit, aut vetuſtate. Quia vero in his tribus locis verbum illud collocari poteſt, in principio videlicet, medio, & fine; tres zeugmatis ſpecies Græci fecerunt, nempe protozeugma, meſozeugma, & hyperozeugma: quibus hanc differentiam ſignificarent.

II. disjunctio.

Huic contraria eſt disjunctio, qua unicuique orationis membro ſuum verbum apponitur, cum tamen unum aliquod toti orationi ſufficere potuiſſet. Ut autem illa figura brevius, ita hac ornatius, & elegantius dicimus. Sic D. Cyprianus contra Demet. „ Quid, inquit, cum terrenæ carnis imbecillitate contendis? Cum animi vigore congredere, virtutem mentis infringe, fidem deſtrue, diſceptatione, ſi potes, vince". Idem ſerm. de Mortalit. „ Si avaritia proſtrata eſt, exurgit libido; ſi libido compreſſa eſt, ſuccedit ambitio; ſi ambitio contempta eſt, ira exaſperat". Item Cicero pro Archia de ſtudiis ſuis loquens ſic ait: „ Me autem quid pudeat, qui tot annos ita vivo, ut ab illis nullo me umquam tempore aut commodum, aut otium meum abſtraxerit, aut voluptas avocarit, aut denique ſomnus retardarit"? Et in eadem oratione: „ Homerum Colophonii civem eſſe dicunt ſuum, Chii ſuum vendicant, Salaminii repetunt, Smyrnæi vero eſſe ſuum confirmant".

III. diſtributio.

Diſtributio duplex eſt: altera in ſententiis, quæ inter ſententiarum figuras reddetur: altera in verbis, quæ eſt hujus loci propria, & ſuperiori, hoc eſt adjunctioni, finitima, niſi quod eſt multo ornatior. Sed illa quidem plura verba idem ſignificantia repetit: hæc vero diverſa ſive verba, ſive nomina rebus accommodatiſſima jungit. Quo in genere ut frequentiſſimus, ita elegantiſſimus eſt D. Cyprian. Hinc in epiſt. ad Donat. de pravæ conſuetudinis violentia loquens, ſic ait: „ Tenacibus ſemper illecebris neceſſe eſſe, ut ſolebat, vinolentia invitet, inflet ſuperbia, iracundia inflammet, rapacitas inquietet, crudelitas ſtimulet, ambitio delectet, libido præcipitet". Idem de habit. Virg.
„ Cæ-

„ Cæleſtis hominis imaginem virgines portant, ſtabiles in fide, humiles in timore, ad omnem tolerantiam fortes, ad ſuſtinendam injuriam mites, ad faciendam miſericordiam faciles, fraterna pace unanimes, atque concordes“. Idem contra Demetr. „ Qui alios, inquit, judicas, aliquando eſto tibi judex. Conſcientiæ tuæ latebras intuere; aut enim ſuperbia inflatus es, aut avaritia rapax, aut iracundia ſævus, aut alea prodigus, aut vinolentia temulentus, aut livore invidus, aut libidine inceſtus, aut crudelitate violentus; & miraris in poenas generis humani iram Dei creſcere, cum creſcat quotidie quod puniatur“? Idem ſerm. de Patien. exemplo Domini, in ingratos etiam beneficia conferre ſuadet his verbis: „ Videmus inſeparabili æqualitate patientiæ, nocentibus & innoxiis, religioſis & impiis Dei nutu tempora obſequi, elementa famulari, ſpirare ventos, fontes fluere, grandeſcere copias meſſium, fructus miteſcere vinearum, exuberare pomis arbuſta, nemora frondeſcere, prata virere“.

IV. interpretatio.

Pertinet etiam ad figuras verborum interpretatio, quam Græci Synonymiam appellant: cum inſtandi, augendi, & interdum etiam apertius dicendi cauſa plura verba idem ſignificantia congregantur. Sic D. Cyprianus ſerm. de Lapſis: „ Doleo, fratres, doleo vobiſcum: cum ſingulis pectus meum copulo, moeroris, & funeris pondera luctuoſa participo. Cum plangentibus plango, cum deflentibus defleo, cum jacentibus jacere me credo. Jaculis illis graſſantis inimici mea membra ſimul percuſſa ſunt; ſævientes gladii per mea viſcera tranſierunt“. Idem ſerm. de Livore: „ Si receſſerunt de pectore tuo tenebræ, ſi nox inde diſcuſſa eſt, ſi caligo deterſa eſt, ſi illuminavit ſenſus tuos ſplendor diei, ſi homo lucis eſſe coepiſti; quæ ſunt Chriſti ſequere: quia lux, & dies Chriſtus eſt. Quid in zeli tenebras ruis? quid te nubilo livoris involvis? quid invidiæ cæcitate omne pacis, & charitatis lumen extinguis“? Item Cicero. „ Quæ cum ita ſint, Catilina, perge, quo coepiſti; egredere aliquando ex urbe: patent portæ, proficiſcere. Idem de eodem: Abiit, exceſſit, erupit, evaſit“. Eſt etiam pulcherrima illa Hieronymi Vidæ cum Deo in hymno loquentis interpretatio:

Siſque aliis metus, ut libet, ac formidinis horror:
At mihi blandus amor, mihi ſis placidiſſimus ardor.
Noctes, atque dies toto te pectore verſem;
Te ſine ſit mihi dulce nihil, te præ omnibus optem,
Unum deperearm; totis hunc ſenſibus æſtum
Implicitem; hunc imis exardens oſſibus hauriam;
Hoc mihi ſolvantur flagrantes igne medullæ:
Hos mihi mens unos ſemper ſuſpiret amores.

Verborum autem idem ſignificantium copia, quæ ad hanc figuram cumprimis neceſſaria eſt, non modo ſynonymia, ſed etiam tropis, ac præcipue metaphoris, & allegoriis paratur; quando, quod propriis verbis enunciatum eſt, metaphoricis ſignificamus. Quale eſt illud ejuſdem Hieronymi Vidæ cum Domino agentis:

Nam quamvis hominem admoneas, foveaſque, tegaſque;
Quodlibet audendi eſt tamen omnibus æqua poteſtas,
Et nobis laxas noſtri uſque relinquis habenas.

Hic poſtremus verſiculus idem allegorice, aut metaphorice dicit, quod duobus præcedentibus propriis verbis enunciaverat. Neque verba modo, ſed ſenſus quoque idem facientes acervantur; quale eſt illud: „ Perturbatio iſtum mentis, & quædam ſcelerum obfuſa caligo, & ardentes furiarum faces excitarunt “. Mixta quoque, & idem, & diverſa ſignificantia, hoc eodem modo conjunguntur. Cyprian. de habitu Virg. „ Si tu te ſumptuoſius comas, & per publicum notabiliter incedas, oculos in te juventutis illicias, ſuſpiria adoleſcentum poſt te trahas, concupiſcendi libidinem nutrias, peccandi fomenta ſuccendas, ut etſi ipſa non pereas, alios tamen perdas, & velut gladium te, & venenum videntibus præbeas; excuſari non potes, quaſi mente caſta ſis, & pudica “.

Hoc in loco monendus eſt concionator, ne pluribus verbis idem ſignificantibus eamdem ſententiam oneret: niſi vel augendæ rei, vel alicujus obſcurioris ſententiæ explicandæ gratia, quæ niſi hoc modo exprimi ſatis non poteſt. Quod quidam parum advertentes, plura verba idem pollentia temere congerunt; quæ res dicenti fidem abrogat, propterea quod magnam oſtentationis, & affectationis ſignificationem det.

V. con-

V. congeries, vel ſynathriſmus.

Finitima eſt huic figuræ ſynathriſmus, cujus inter amplificandi rationes meminimus, niſi quod interpretatio eſt unius verbi multiplicatio; ſynathriſmus vero multarum rerum congeries, qua in augendis, & amplificandis rebus præcipue uti ſolemus. In qua plura ſive verba, ſive commata, ſive membra orationis, interpoſitis conjunctionibus, aut etiam ſublatis, quod eſt acrius, conjunguntur. Cyprianus contra Demet. „ Innoxios, juſtos, Deo charos domo privas, patrimonio ſpolias, catenis premis, carcere includis, gladio, beſtiis, ignibus punis “. Idem de ſimpl. Præl. „ Quam vero unitatem ſervat, quam dilectionem cuſtodit, qui diſcordiæ furore verſanus Eccleſiam ſcindit, Fidem deſtruit, pacem turbat, charitatem diſſipat, Sacramentum profanat “. Ad hoc genus pertinet illud Iſaiæ (*c.* 3.) „ In die illa auferet Dominus ornamentum calceamentorum, & lunulas, & torques, & monilia, & armillas, & mitras, & diſcriminalia, & periſcelides, & murenulas, & olfactoriola, & inaures, & annulos “ &c. Simile eſt illud Apoſtoli (1. *Cor.* 4.) „ Uſque in hanc horam & eſurimus, & ſitimus, & nudi ſumus, & colaphis cædimur, & inſtabiles ſumus, & laboramus, operantes manibus noſtris “. Verum hæc figura frequentationi, de qua poſterius erit ſermo, admodum ſimilis, ad ſententiarum figuras magis pertinere videtur. Ejus autem uſus in augendo, & amplificando potiſſimum cernitur. Eſtque hæc amplificandi ratio maxime naturalis, & cuique vel imperito obvia, qua videlicet in una re multa ineſſe dicimus, quæ illam augeant, & exaggerent. Hactenus de verborum figuris; nunc ad ſententiarum figuras, in quibus ut minor jucunditas, ita major vis dicendi eſt.

CAPUT XII.

De figuris ſententiarum.

CUm tria ſint, ut Divus Auguſtinus ait (*in* 4. *de doct. Chr.*) præcipua concionatoris officia, nempe docere, fle-

flectere, & delectare, de quibus ſuo loco dicemus, omnes figuræ tum verborum, tum ſententiarum in loco additæ hæc tria maxime præſtant. Exempli gratia: Tranſitio ad docendum præcipue pertinet, quæ quid dictum ſit, & quid ſit dicendum, perſpicuitatis gratia, breviter exponit. Eadem autem vim, & acrimoniam orationi adjungit, hoc modo: „ Audiſtis graviſſima, audietis graviora ". Quædam tamen inter figuras ſunt, quæ magis ad delectandum, quam ad docendum, aut flectendum accommodantur, quales ſunt verborum figuræ, de quibus hactenus locuti ſumus, quamvis nonnullæ inter eas vim, & acrimoniam habeant, qualis repetitio, conduplicatio, interpretatio, & ſynathriſmus, ſive congeries eſt. Contraria vero, ut propoſita exempla declarant, non modo magnam venuſtatem, ſed vim etiam, & acrimoniam habent. At ſententiarum figuræ minus fortaſſe ad delectandum valent; ad docendum tamen, atque flectendum plurimum conducunt, ideoque illas, perſpicuitatis gratia, in duas claſſes diviſimus: quarum prior eas figuras continet, quæ magis ad docendum pertinent; poſterior vero, quæ ad flectendum magis, hoc eſt ad inſtandum, & animos commovendos magis ſerviunt: quamvis non abnuam, pleraſque earum ad omnia ſimul conferre. Nam & exempla, & ſimilia aliquando rem aperiunt, & perſpicuam faciunt, aliquando orationem ornant, atque delectant, quandoque vero rem amplificant, & augent: quo nomine inter amplificandi rationes, ut ſuo loco expoſuimus, numerantur. Sic etiam rerum, & perſonarum deſcriptiones non ad flectendum modo, quod earum præcipuum eſt, ſed interdum etiam ad docendum, & delectandum adjuvant.

CAPUT XIII.

Prima claſſis de figuris ſententiarum, quæ maxime ad docendum pertinent.

I. definitio.

DEfinitionem conſtat inter locos argumentandi collocari. Eadem tamen inter ſententiarum figuras ponitur, quia non ſolum ad perſpicuitatem, quod ejus eſt prorium,

ſed

ſed etiam ad orationis ornatum non parum conducit. Ea vero eſt, quæ rei alicujus proprias amplectitur poteſtates breviter, & abſolute, hoc modo: „ Majeſtas Reipub. eſt, in qua continetur dignitas, & amplitudo civitatis. Item: Injuriæ ſunt, quæ aut pulſatione corpus, aut convitio aures, aut aliqua turpitudine vitam cujuſpiam violant. Item: Non eſt iſta diligentia, ſed avaritia; ideo quod diligentia eſt accurata conſervatio ſuorum, avaritia injurioſa appetitio alienorum. Item: Non eſt iſta fortitudo, ſed temeritas; propterea quod fortitudo eſt contemptio laboris, & periculi cum ratione utilitatis, & compenſatione commodorum: temeritas eſt cum inconſiderata laborum perpeſſione gladiatoria periculorum ſuſceptio. Hæc igitur commoda putatur exornatio, quod omnem rei cujuſpiam vim, & poteſtatem ita dilucide proponit, & breviter explicat, ut neque pluribus verbis oportuiſſe dici videatur, neque lucidius potuiſſe dici putetur.

Hæc autem brevis, & abſoluta definiendi ratio ex Dialecticorum officina deſumpta eſt. Eſt autem alia longior, atque copioſior, laudis, aut vituperationis cauſa, aſſumpta, quæ ad Rhetores magis pertinet. Vituperationis, ut Cyprianus in epiſt. ad Cornel. de Novatiano loquens „ Magis, inquit, durus ſecularis Philoſophiæ pravitate, quam Philoſophiæ Dominicæ lenitate pacificus, deſertor Eccleſiæ, miſericordiæ hoſtis, interfector poenitentiæ, doctor ſuperbiæ, veritatis corruptor, perditor charitatis ". Laudandi vero gratia, idem Cyprianus de habitu virginum, diſciplinam hoc modo definit: „ Diſciplina cuſtos ſpei, retinaculum fidei, dux itineris ſalutaris, fomes, ac nutrimentum bonæ indolis, magiſtra virtutis, facit in Chriſto manere ſemper, ac jugiter in Deo vivere, ad promiſſa cæleſtia, & divina præmia pervenire ". Idem de oratione Dominica: „ Evangelica præcepta, inquit, nihil ſunt aliud, quam magiſteria Divina, fundamenta ædificandæ ſpei, firmamenta corroborandæ fidei, nutrimenta fovendi cordis, gubernacula dirigendi itineris, præſidia obtinendæ ſalutis: quæ dum dociles credentium mentes in terris inſtruunt, ad cæleſtia regna perducunt ".

II. diviſio.

Diviſio quoque, ſicut definitio, inter locos argumentandi ponitur. Quæ, quoniam & perſpicuitatem, & ornatum quemdam orationi addit, inter ſententiarum figuras collocatur. Ea vero res omnes aliquando in formas, ſive ſpecies, aliquando in partes diſtribuit. Ab ea vero ſic argumentum ducitur: „ Duæ res ſunt, quæ poſſunt homines ad turpe compendium commovere, inopia, atque avaritia. Te avarum in fraterna diviſione cognovimus: inopem, atque egentem nunc videmus. Qui potes igitur oſtendere, cauſam maleficii non fuiſſe“? Inter hanc diviſionem, & illam, quæ de partibus orationis tertia eſt (de qua alibi diximus) hoc intereſt: illa dividit per enumerationem, aut per expoſitionem, quibus de rebus in tota oratione diſputatio futura ſit: hæc ſe ſtatim explicat, & brevi duabus, aut pluribus partibus ſubjiciens rationes, exornat orationem. Eſt etiam diviſionis quædam ſpecies in his D. Cypriani verbis: „ Primus eſt victoriæ titulus, Gentilium manibus apprehenſum, Dominum confiteri. Secundus ad gloriam gradus eſt, cauta ſeceſſione ſubtractum, Domino reſervari. Illa publica, hæc privata confeſſio eſt“.

III. ſubjectio.

Subjectio inter agumentorum formas poſita eſt, quod vim habeat argumentandi. Eademque inter figuras numeratur, quod ornatiſſima ſit. Qua frequenter in confutatione utimur, cum iis, quæ contra nos objici poſſunt, brevi rationis ſubjectione reſpondemus. Sic enim D. Hieronymus in epiſtola ad Heliodorum, qua illum ad eremiticam vitam hortatur, tacitis objectionibus reſpondet, hoc modo: „ Paupertatem times? ſed beatos Chriſtus pauperes appellat. Labore terreris? at nemo athleta ſine ſudore coronatur. De cibo cogitas? ſed Fides famem non timet. Super nudam metuis humum exeſa jejuniis membra collidere? ſed Dominus tecum jacet. Squallidi capitis horret inculta cæſaries? ſed caput tuum Chriſtus eſt. Infinita eremi vaſtitas terret? ſed tu Paradiſum mente deambula. Quotieſcumque

illuc

illuc cogitatione conſcenderis, toties in eremo non eris. Scabra ſine balneis attrahitur cutis? ſed qui in Chriſto ſemel lotus eſt, non illi neceſſe eſt iterum lavare. Et ut breviter ad cuncta, audias Apoſtolum reſpondentem: Non ſunt, inquit, condignæ paſſiones hujus ſeculi ad ſuperventuram gloriam, quæ revelabitur in nobis". Hactenus Hieronymus. D. vero Cyprianus hac eadem figura beatiſſimos Chriſti Confeſſores ad fodienda metalla damnatos commendat, & laudat his verbis: „ Non fovetur in metallis lecto, & culcitris corpus; ſed refrigerio, & ſolatio Chriſti fovetur. Humi jacent feſſa laboribus viſcera; ſed poena non eſt cum Chriſto jacere. Squallent ſine balneis membra ſitu, & ſorde deformia; ſed ſpiritualiter intus abluitur, quod foris carnaliter ſordidatur. Panis illic exiguus; at non in pane ſolo vivit homo, ſed in ſermone Dei. Veſtis algentibus deeſt; ſed qui Chriſtum induit, & veſtitus abundanter, & cultus eſt; Semitonſi capitis capillus horreſcit: ſed cum ſit caput viri Chriſtus, qualecumque caput illud deceat, neceſſe eſt, quod ad Domini nomen inſigne eſt. Omnis iſta deformitas deteſtabilis, & foeda Gentilibus, quali ſplendore penſabitur"?

IV. diſtributio.

Diviſioni finitima eſt diſtributio, quam inter verborum figuras retulimus. Eſt autem diſtributio alia in ſententiis, cum in plures res, aut perſonas certas negotia quædam diſpertiuntur, hoc modo: „ Qui veſtrum, judices, nomen ſenatus diligit; hunc oderit, neceſſe eſt: petulantiſſime enim ſemper iſte oppugnavit ſenatum. Qui equeſtrem locum ſplendidiſſimum cupit eſſe in civitate; is oportet, iſtum maximas poenas dediſſe velit; ne iſte ſua turpitudine ordini honeſtiſſimo maculæ, atque dedecori ſit. Qui parentes habetis, oſtendite in iſtius ſupplicio, vobis homines impios non placere. Quibus liberi ſunt, ſtatuite exemplum, quantæ poenæ in civitate ſint hominibus hujuſmodi comparatæ. Item: Senatus officium eſt, conſilio civitatem juvare. Magiſtratus officium eſt, opera, & diligentia conſequi voluntatem ſenatus. Populi officium eſt, res optimas, & homines idoneos ſuis ſententiis eligere, & probare. Accuſatoris officium eſt, inferre crimina. Defenſoris, diluere, & propul-

pullare. Teſtis eſt, dicere quæ ſcierit, aut audierit. Quæſitoris eſt, unumquemque horum in officio ſuo continere". D. quoque Cypr. ſer. de Lapſis, de corruptis ſeculi ſui moribus ſic ait: „ Non in ſacerdotibus religio devota, non in miniſtris fides integra, non in operibus miſericordia, non in moribus diſciplina. Corrupta barba in viris, in fœminis forma fucata. Adulterati poſt Dei manus oculi, capilli mendacio colorati. Ad decipienda corda ſimplicium callidæ fraudes, circumveniendis fratribus ſubdolæ voluntates ". Ad hunc modum Ezechiel Propheta cap. 22. varia ætatis ſuæ crimina, & corruptam perſonarum omnium diſciplinam, moreſque deſcribit. Contra vero Apoſtolus quinto, & ſexto cap. epiſtolæ ad Epheſ. variorum ſtatuum perſonas, hoc eſt viros, uxores, filios, parentes, ſervos, atque dominos ad virtutum officia unicuique debita hortatur. Quod utinam noſtri ſeculi concionatores frequenter in concionibus ſuis facerent, ut quid quiſque in ſtatu ſuo perſequi deberet, voce concionatoris agnoſceret. Eſt & illa non inelegans, neque infrequens diſtributionis ſpecies, qua frequenter in deſcriptionibus utimur, qualis eſt illa Naſonis:

Jamque aliquis poſita monſtrat fera prælia menſa,
Pingit & exiguo Pergama tota mero.
Hac ibat Simois, hic eſt Sigeia tellus:
Hic ſteterat Priami regia celſa ſenis.
Illic Æacides, illic tendebat Vlyſſes:
Hic lacer amiſſos terruit Hector equos.

Sic etiam Maro varios terrarum fructus deſcribens, ait:

Hic ſegetes, illic veniunt felicius uvæ:
Arborei fœtus alibi, atque injuſſa vireſcunt
Gramina. Nonne vides, croceos ut Tmolus odores,
India mittit ebur, molles ſua thura Sabæi?
At Chalybes nudi ferrum, viroſaque Pontus
Caſtorea, Eliadum palmas Epirus equarum?

Divus vero Cyprianus in epiſt. ad Donat. utramque diſtributionis ſpeciem conjungit his verbis: „ Flagrant ubique delicta, & paſſim multiformi genere peccandi per improbas mentes nocens virus operatur. Hic teſtamentum ſubjicit, ille falſum capitali fraude conſcribit: hic arcentur hæreditatibus

tibus liberi, illic bonis donantur alieni. Inimicus inſimulat, calumniator impugnat, teſtis infamat, utrobique graſſatur in mendacium criminum proſtitutæ vocis venalis audacia".

V. ratiocinatio.

Ratiocinatio duplex eſt: altera, quæ amplificationi ſervit, quam a Fabio hoc nomine appellari ſuperius diximus: altera, quæ inter ſententiarum figuras numeratur, ſubjectioni, de qua modo diximus, admodum ſimilis; niſi quod ſubjectio inter argumentationum formas collocatur, ideoque partes omnes interrogando enumerat, ut ad unam aliquam perveniat: ratiocinatio autem huic partium enumerationi adſtricta non eſt, quamvis illius ſpeciem interrogando, & reſpondendo referat. Ea vero eſt, per quam nos ipſi a nobis rationem poſcimus, quare quidque dicamus, & crebro noſmet a nobis petimus uniuſcujuſque propoſitionis explanationem. Ea eſt hujuſmodi: „ Majores noſtri, ſi quam unius peccati mulierem damnabant, ſimplici judicio multorum maleficiorum convictam putabant. Quo pacto? Quoniam, quam impudicam judicarant, eam veneficii quoque damnatam exiſtimabant. Quid ita? Quia neceſſe eſt, eam, quæ ſuum corpus addixerit turpiſſimæ cupiditati, timere permultos. Quos iſtos? Virum, parentes, ceteros, ad quos videt ſui dedecoris infamiam pertinere. Quid poſtea? Quos tantopere timeat, eos neceſſe eſt, ut quoquo modo poſſit, veneficio petat. Cur? Quia nulla poteſt honeſta ratio retinere eam, quam magnitudo peccati facit timidam, intemperantia audacem, natura muliebris inconſideratam. Quid veneficii damnatam? Putabant impudicam quoque neceſſario. Quare? Quia nulla facilius ad id maleficium cauſa, quam turpis amor, & intemperans libido commovere potuit; cum cujus animus mulieris eſſet corruptus, ejus corpus caſtum eſſe non putarint. Quid in viris? idemne hoc obſervabant? Minime. Quid ita? Quia viros ad unumquodque maleficium ſingulæ cupiditates impellunt; mulieres ad omnia maleficia cupiditas una ducit". Item. „ Bene majores noſtri hoc comparaverunt, ut neminem Regem, quem armis cepiſſent, vita privarent. Quid ita? Quia, quam nobis facultatem fortuna dediſſet, iniquum erat in eorum ſupplicio

plicio conſumere, quos eadem fortuna paullo ante in ampliſſimo ſtatu collocarat. Quid, quod exercitum contra duxit? Deſino meminiſſe. Quid ita? Quia viri fortis eſt, qui de victoria contendant, eos hoſtes putare; qui victi ſunt, eos homines judicare, ut poſſit bellum fortitudo minuere, pacem humanitas augere. At ille ſi viciſſet, num idem feciſſet? Non profecto tam ſapiens fuiſſet. Quid igitur ei parcis? Quia talem ſtultitiam contemnere, non imitari conſuevi". Hæc exornatio ad ſermonem vehementer accommodata eſt, & animum auditoris reddit attentum, tum venuſtate ſermonis, tum rationum expectatione. Hoc exemplo ſatis liquet, qua ratione quiſque & interrogare, & ſibi ipſi reſpondere queat. Eſt autem, ut dixi, figura hæc ad concionandi rationem utiliſſima, propterea quod naturam quodammodo dialogi imitatur, & rectum orationis curſum, atque impetum, quo auditores interdum fatigantur, dialogi ſpecie, atque varietate reficit. Quin etiam attentionem excitat, dum qui audiunt ea, de quibus concionator vel dubitat, vel requirit, ipſi etiam ſimili ratione dubitare, & reſponſionem expectare coguntur, atque in hunc modum variis interrogationibus, & reſponſionibus ineſcantur, ac detinentur. Id adeo verum eſt, ut non defuerint auctores non poenitendi, qui conciones, quas litteris mandaverunt, in dialogorum ſpeciem, & formam retulerint. Cujus rei cum multæ ſint commoditates, non poſtrema illa eſt, quod cum apta pronunciationis varietas, variaque vocis figura auditores plurimum detineat; hæc interrogandi, atque reſpondendi ratio magnam ex natura ſua varietatem, ut in ipſis rebus, ita in pronunciatione petit; ut res non tam in concione, quam in ſcena quodammodo agi videantur.

VI. diminutio.

Diminutio eſt, cum aliquid eſſe in nobis, aut in iis, quos defendimus, aut natura, aut fortuna, aut induſtria dicimus egregium: quod ne qua ſignificetur arrogans oſtentatio, diminuitur, & attenuatur oratione, hoc modo: Nam hoc pro meo jure, judices, dico, me labore, & induſtria curaſſe, ut diſciplinam militarem non in poſtremis tenerem. Hic ſi quis dixiſſet: Ut optime tenerem; tametſi

metſi vere dixiſſet, tamen arrogans viſus eſſet, nunc & ad invidiam vitandam, & ad laudem comparandam ſatis dictum eſt. Item: utrum igitur avaritiæ cauſa, aut egeſtatis acceſſit ad maleficium? Avaritiæ? At largiſſimus fuit in amicos; quod ſignum liberalitatis eſt, quæ contraria avaritiæ eſt. Egeſtatis? At huic quidem pater, nolo nimium dicere, non tenuiſſimum patrimonium reliquit. Hic quoque vitatum eſt, ne magnum, aut maximum diceretur. Tale eſt illud D. Cypriani in epiſtola ad Donat. „ Ceterum, quale, vel quantum eſt, quod in pectus tuum veniat ex nobis? Exilis ingenii anguſta mediocritas tenues admodum fruges parit, nulliſque ad copiam foecundi ceſpitis culminibus ingraveſcit. Aggrediar tamen facultate, qua valeo".

VII. commoratio.

Commoratio eſt, cum in loco firmiſſimo, quo tota cauſa continetur, manetur diutius, & eodem ſæpius reditur. Hac uti maxime convenit, & id eſt oratoris boni maxime proprium. Non enim datur auditori poteſtas animum de re firmiſſima dimovendi. Huic exemplum ſatis idoneum ſubjici non potuit; propterea quod hic locus non eſt a tota cauſa ſeparatus, ſicut membrum aliquod, ſed tamquam ſanguis perfuſus eſt per totum corpus orationis. Hac uti eccleſiaſtes poterit, cum rem aliquam ad ſalutem maxime neceſſariam auditorum animis infigere cupit, ut hac repetita admonitione rei dignitatem, & neceſſitatem intelligant. Sic Divus Hieron. in epiſtola ad Demetriadem: „ Finem, inquit, jungo principio, nec ſemel monuiſſe contentus. Ama ſcientiam Scripturarum, & amabit te ſapientia. Hoc autem Apoſtolum Timotheo præcepiſſe arbitror, cum dixit: Inſta opportune, & importune".

VIII. frequentatio.

Finitima eſt huic figuræ frequentatio, cum res in tota cauſa diſperſæ coguntur unum in locum, quo gravior, aut acrior, aut criminoſior ratio ſit, hoc pacto: „ A quo tandem abeſt iſte vitio? quid eſt, judices, cur velitis eum liberare? Suæ pudicitiæ proditor eſt, inſidiator alienæ, cu-

pidus

pidus, intemperans, petulans, ſuperbus, impius in parentes, ingratus in amicos, infeſtus in cognatos, in ſuperiores contumax, in æquos, & pares faſtidioſus, in inferiores crudelis, denique in omnes intolerabilis ". Hac figura in fine concionis uti poſſumus, præſertim in ſuaſoriis concionibus, cum argumenta omnia, quæ in tota concione tractavimus, breviter in unum colligimus, ut velut agmine facto, in animos auditorum irrumpamus, & illis vim quodammodo inferamus. Qua de rè in ſuperiori libro diximus, cum de ſuaſorii generis partibus ageremus. Neque in fine ſolum concionis, ſed in ejus etiam partibus, ubi longa aliqua diſputatio, vel argumentatio abſoluta fuerit, auditorum memoriam refricare hac eadem figura licebit; non ſolum ut meminerint, ſed etiam ut vi argumentorum aſſentiant, & convincantur. Quo in genere non graviora modo, ſed etiam leviora argumenta colligenda ſunt. Feriunt enim, ſi non ut fulmine, certe ut grandine. Eadem etiam figura ad amplificandum aptiſſima eſt; quando omnia, quæ rem augent, in unum ſimul cogit. Qua de re ſuperius dictum eſt.

IX. brevitas.

Brevitas eſt res ipſis tantummodo verbis neceſſariis expedita, hoc modo: Lemnum præteriens cepit; inde Tarſi præſidium reliquit; poſt urbem in Bithynia ſuſtulit; inde pulſus in Heleſpontum, ſtatim potitur Abydo. Item: Modo Conſul, quondam Tribunus, deinde primus erat civitatis. Tum proficiſcitur in Aſiam; deinde exul, & hoſtis eſt dictus; poſt Imperator, poſtremo Conſul factus eſt. Habet paucis comprehenſa brevitas multarum rerum expeditionem. Quare adhibenda ſæpe eſt, cum tempus non ſinit commorari, aut res non longa eget narratione. Qua de cauſa D. Ambroſius ſuper Lucam multa brevi comprehendit his verbis: „ Non ſolum ab Angelis, & paſtoribus, ſed etiam a ſenioribus, & juſtis generatio Domini accepit teſtimonium. Omnis ætas, & uterque ſexus, eventuumque miracula fidem aſtruunt. Virgo generat, ſterilis parit, mutus loquitur, Eliſabeth prophetat, Magus adorat, utero clauſus Joannes exultat, Vidua confitetur, Juſtus ſpectat ". Hic videre licet, quam multa paucis comprehenſa ſint; quia hoc ſatis erat ad id explicandum, quod

ad

ad rem propoſitam pertinebat. Quæ quidem oratio, quo brevior, eo ad augendum potentior eſt.

CAPUT XIV.

Secunda claſſis de figuris ſententiarum, quæ majorem vim, & acrimoniam habent.

SEquitur deinde altera claſſis de figuris ſententiarum, quæ quamvis ad omnia valeant; præcipue tamen ad commovendos auditorum animos adjuvant. Majorem quippe vim, & acrimoniam, quam præcedentes, habent.

I. interrogatio.

Incipiamus igitur ab ea, quæ magis in uſu eſt, & ad plura valet, nempe interrogatione. Simplex eſt ſic rogare: „ Magiſter bone, quid boni faciam, ut habeam vitam æternam“? Figuratum autem, quoties non ſciſcitandi gratia aſſumitur, ſed inſtandi. Cyprianus de ſimpl. Præla. „ Quid facit in pectore Chriſtiano luporum feritas, & canum rabies, & venenum lethale ſerpentum, & cruenta ſævitia beſtiarum“? Idem ibidem: „ Quam vero unitatem ſervat, quam dilectionem cuſtodit, aut cogitat, qui diſcordiæ furore veſanus Eccleſiam ſcindit, fidem deſtruit, pacem turbat, charitatem diſſipat, Sacramentum profanat“? Idem ſer. de Livore. „ Quid in zeli tenebras ruis, quid te nubilo livoris involvis? quid invidiæ cæcitate omne pacis, & charitatis lumen extinguis? quid ad zabulum, cui renunciaveras, iterum redis? quid Cain ſimilis exiſtis“? Nec minus urget illa ejuſdem interrogatio in ſermon. de Lap. „ Putaſne tu, Dominum cito poſſe placari, quem verbis perfidis abnuiſti, cui patrimonium præponere maluiſti, cujus templum ſacrilega contagione violaſti? Putas, facile eum miſereri tui, quem tuum non eſſe dixiſti“? Sed hæc exempla indignationi, ſequens vero, quod modo ſubjiciam, admirationi, & optationi magis ſervit: quale eſt illud ejuſd. ſer. de Eleem. „ Quæ illa erit, fratres chariſſimi, operantium gloria, quam grandis, & ſumma lætitia, cum populum ſuum Dominus cœperit recenſere, &

meritis, atque operibus noſtris præmia promiſſa retribuere, pro terrenis cæleſtia, pro temporalibus ſempiterna, pro modicis magna præſtare " ? Inſtat etiam illa ejuſdem interrogatio in ſer. de Mortal. „ Quis non peregre conſtitutus properet in patriam regredi ? Quis non ad ſuos navigare feſtinans, ventum proſperum cupidius optaret, ut velociter charos liceret amplecti? Patriam noſtram Paradiſum computamus, parentes noſtros Patriarchas habere jam cœpimus. Quid non properamus, & currimus, ut patriam noſtram videre, ut parentes ſalutare poſſimus "? Ceterum, cum præcipua orationis virtus exiſtat, ut non iners, & languida, ſed viva, & mobilis ſit; hoc quidem cum aliæ figuræ, tum præcipue interrogatio præſtat, quæ neque dicentem, neque audientem langueſcere, aut dormitare ſinit. Semper enim acrior ſententia eſt, quæ interrogatione, quam quæ ſimplici oratione effertur. Quæ eo eſt ornatior, quo & longior; qualis eſt pulcherrima illa Apoſtoli inductio variis exemplis, & ſimilibus decurrens (1. *Cor.* 9.) „ Quis, inquit, militat ſuis ſtipendiis unquam? Quis plantat vineam, & de fructu ejus non edit? Quis paſcit gregem, & de lacte gregis non manducat? Numquid ſecundum hominem hæc dico? An & lex hæc non dicit "? &c. quæ hac eadem figura ſequuntur, atque etiam præcedunt.

II. occupatio.

Occupatio eſt, cum dicimus, nos præterire, aut non ſcire, aut nolle dicere id, quod tunc maxime dicimus. Cyprianus in epiſtola ad Corn. „ Taceo de fraudibus Eccleſiæ factis: conjurationes, & adulteria, & varia delictorum genera prætereo. Unum illud, in quo non mea, neque hominum, ſed Dei cauſa eſt, de eorum facinore non puto eſſe reticendum; quod a primo ſtatim perſecutionis die, cum recentia delinquentium facinora ferverent, & ſacrificiis nefandis non tantum diaboli altaria, ſed adhuc manus ipſæ lapſorum, atque ora fumarent, communicare cum lapſis, & pœnitentiæ agendæ intercedere non deſtiterunt ". Hæc utilis eſt exornatio, ſi aut rem, quam non pertineat aliis oſtendere, occulte admonuiſſe prodeſt, aut ſi longum eſt, aut ignobile, aut planum, aut non poteſt fieri, aut facile poteſt reprehendi.

III. præ.

Google

III. præciſio.

Præciſio eſt, cum dictis quibuſdam, reliquum, quod coeptum eſt dici, relinquitur in audientium judicium, ſic, „Mihi tecum præcertatio non eſt, ideo quod Populus Rom. me: nolo dicere, ne cui forte arrogans videar: te autem ſæpe ignominia dignum putavit". Item: „Tu iſta nunc audes dicere, qui nuper alienæ domui? non auſim dicere, ne cum te digna dixero, me indignum quidpiam dixiſſe videar". Hic atrocior tacita ſuſpicio, quam diſerta explanatio facta eſt. Hac etiam figura vates regius vehemens animi ſui deſiderium ſignificavit, cum ait (*Pſal.* 6.) „Anima mea turbata eſt valde: ſed tu, Domine, uſquequo? Idemque alibi (*Pſ.* 22.) Et calix meus inebrians". Nam quod deinde ſequitur, *Quam præclarus eſt*, ab interprete, explicationis gratia, adjectum eſſe, oſtendit Hieronymi verſio ex hebræo, quæ hac particula caret. Hac eadem figura eccleſiaſtes in rebus indigniſſimis, quas ad ſummum dicendo perduxit, præciſa oratione interjecta, & in ipſo calore dicendi paullulum moratus, ingentem animi affectum ſignificat, quem, quia loquendo explicare non poteſt, ſilentio indicat. Quæ res, cum in veritate ex animo fit, vehementer auditores commovere ſolet. Divus Hieronymus in Epiſt. quorumdam hominum vitia recte caſtigans, neque quid ſignificare vellet, aperte explicans, hac brevi præciſione ſententiam clauſit: „Prudens mecum lector intelligis, quid taceam, & quid magis tacendo loquar".

IV. emphaſis.

Vicina huic emphaſis, altiorem præbens intellectum, quam quem verba per ſeipſa declarant. Ejus duæ ſunt ſpecies: altera, quæ plus ſignificat, quam dicit: altera, quæ etiam id, quod non dicit. Prior eſt apud Ciceronem pro Ligario ad Cæſarem: „Quod ſi in tanta fortuna bonitas tanta non eſſet, quam tu per te, per te, inquam, obtines: intelligo, quid loquar". Tacuit enim illud, quod nihilominus accipimus: Non deeſſe homines, qui illum ad crudelitatem impellerent. Eſt in vulgaribus

quoque verbis emphaſis: Virum eſſe oportet. Et: Homo eſt ille. Et in ſacris Litteris (*Job.* 14.) „ Homo natus de muliere “. Emphaſim habet *Mulier*; quam explicuit D. Gregor. dicens: „ Quid in ſe habet fortitudinis, qui natus eſt de infirmitate “? Item Apoſtolus ad Timotheum (1. *Epiſt. c.* 4.) „ Hæc, inquit, meditare: in his eſto “. Unico verbo, *Eſto*, multa comprehendit: ſtudium, curam, amorem, occupationem, diligentiam, & ſimilia. Omnes quippe animæ vires, & omne tempus, ceteris omnibus prætermiſſis, in hoc uno eſſe voluit. Emphaſis enim eſt, cum dicimus: Hiſce oculis vidi, ne nega. Item, cum Abſalom famulis præcepit, ut Amnon fratrem interficerent, adjeciſſetque (2. *Reg.* 13.) „ Nolite timere, ego ſum, qui præcipio vobis “ verbum illud, *Ego*, emphaſim habet. Sic etiam cum Salvator ait (*Matth.* 5.) „ Ego autem dico vobis: Diligite inimicos veſtros “ &c. Item, cum Apoſtolus ait (2. *Timoth.* 1.) „ Det illi Dominus invenire miſericordiam a Domino in illa die “ pronomen, *Illa*, non vulgarem emphaſim habet. Eſt autem non infrequens in Litteris ſanctis hæc figura, in qua excutienda non minima pars Theologicæ eruditionis poſita eſt.

V. dubitatio.

Dubitatio eſt, cum quærere videtur orator, utrum de duobus potius, an quid de pluribus potiſſimum dicat, hoc modo: „ Obfuit eo tempore plurimum Reipub. Conſulum, ſive ſtultitiam, ſive malitiam dicere oportet, ſive utrumque “. Item „? Tu iſtud auſus es dicere, homo omnium mortalium? quæro quonam te digno, ac moribus tuis appellem nomine “. Item D. Hieronymus: „ Noſtri Doctores ita eloquentia ſuos refercerunt libros, ut neſcias, quid in eis prius mirari debeas, an eruditionem ſeculi, an ſcientiam Scripturarum “. Item Cyprianus ad Chriſti Confeſſorem Celerinum, eumdemque parentibus martyribus natum, ſic ait: „ Non invenio, quem beatiorem magis dicam, utrumne illos de poſteritate tam clara, an hunc de origine glorioſa “. Item Euſebius Emiſſen. homil. de Nativ. Domini: „ Quid primum miretur, quidve poſtremum? quod ſine conceptu eſt collata fœcunditas, an quod per partum magis

gis

gis eſt glorificata virginitas? Sed non mirum, ſi ita peperit: talis erat ille, cui nupſerat“. Item D. Gregorius de Magdal. „Quid igitur miramur, fratres? Mariam venientem, an Dominum ſuſcipientem? Suſcipientem dicam, an trahentem? Dicam melius, trahentem, & ſuſcipientem“. Hac etiam figura quærimus, quid dicamus, aut unde incipiamus. Cyprianus ſerm. de Lap. „Quid hoc loco faciam, dilectiſſimi fratres, fluctuans vario mentis æſtu? quid, aut quomodo dicam? Lacrymis magis, quam verbis opus eſt“. Item Bernardus ad Eugenium: „Unde jam initium ſumam? Libet ab occupationibus tuis“.

VI. conceſſio.

Conceſſio eſt, cum aliquid ei, adverſus quem diſputamus, concedimus: quod ita tamen concedimus, ut cauſæ, atque propoſito noſtro non obſit, aut certe nihil illum juvet, quod in ſententiæ ſuæ defenſionem adducit. Sic honoris cupidis concedimus, ut honorem quidem appetant, ſed verum tamen, & ſolidum, non futilem, & inanem. Sic etiam, ut opes quærant, non tamen fragiles, & caducas, ſed in æternum permanſuras. Sic voluptates, atque delicias permittimus, non turpes, & carnales, quæ hominem in pecudem transforment, ſed ſpirituales, & caſtas, quibus Angeli perfruuntur. Sic Eucherius Epiſcopus ad veræ vitæ amorem hortatur his verbis: „Cupiditas vitæ nos delectatione rei præſentis innexuit. Ergo amantes vitam, hortamur ad vitam. Vera ratio eſt perſuadendi, cum id poſcitur, ut impetremus a vobis, quod concupiſcitis. Pro vita, quam diligitis, legatione apud vos fungimur: & hanc, quam omnes exiguam amatis, inſinuamus, ut ametis æternam? Quam quo pacto amemus, neſcio, ſi non hanc, quam amamus, eſſe quam ſpecioſiſſimam cupimus. Itaque iſtud, quod, cum arctum ſit, placet; placeat magis, ſi poteſt eſſe perpetuum: & quod apud nos pretium habet, cum finem habeat, ſit nobis ſupra pretium, ſi poteſt eſſe ſine fine“. Hactenus ille. Item Cyprianus de habitu Virginum: „Locupletem te eſſe dicis, & divitem, & utendum putas iis, quæ poſſidere te Deus voluit: utere, ſed ad res ſalutares: utere, ſed ad bonas artes: utere ad illa, quæ Deus præ-

cipit, quæ Dominus oſtendit. Divitem te eſſe ſentiant pauperes, locupletem ſentiant indigentes. Patrimonia tua Deo foenera, Chriſtum ciba. Poſſeſſiones tibi, ſed cæleſtes magis compara, ubi fructus tuos juges, ac perennes, & ab omni contactu injuriæ ſecularis immunes, nec rubigo atterat, nec grando cædat, nec ſol urat, nec pluvia corrumpat". Idem etiam ſerm. de Mortal. ſic ait: „ Mori plane timeat, ſed qui ex aqua, & ſpiritu non renatus, gehennæ ignibus mancipatur. Mori timeat, qui non Chriſti Cruce, & Paſſione cenſetur. Mori timeat, qui ad ſecundam mortem de hac morte tranſibit. Mori timeat, quem de ſeculo recedentem perennibus poenis æterna flamma torquebit. Mori timeat, cui hoc mora longiore conferrur, ut cruciatus ejus, & gemitus interim differatur".

VII. adhortatio.

Adhortatio, ut ipſum nomen indicat, eſt, cum plura monita, atque præcepta ſub uno orationis impetu ſimul conjungimus, quibus aliquid fieri, aut non fieri adhortamur. Eſt autem hujuſmodi adhortatio velut concluſio, qua poſt alicujus rei probationem, aut amplificationem uti ſolemus: qua etiam, ut ante diximus, commodiſſime in epilogo ſuaſoriæ concionis utimur. Talis eſt illa Domini adhortatio apud Iſaiam (*cap.* 1.) poſt Iſraelitici populi ſcelera amplificata, qua præteritis, & futuris malis remedium adhibet, his verbis: „ Lavamini, mundi eſtote, auferte malum cogitationum veſtrarum ab oculis meis, quieſcite agere perverſe, diſcite benefacere, quærite judicium, ſubvenite oppreſſo, judicate pupillo, defendite viduam: & venite, & arguite me, dicit Dominus". Cyprianus contra Demetrianum ſic argumentationem claudit: „ Reſpicite itaque, dum tempus eſt, ad veram, & æternam ſalutem; & quia jam mundi finis in proximo eſt, ad Dominum Deum mentes veſtras Dei timore convertite. Deum vel ſero quærite, quia jam pridem per Prophetam præmonens hortatur, & dicit: Quærite Dominum, & vivet anima veſtra. Credite illi, qui omnino non fallit; credite illi, qui hæc omnia fittura prædixit; credite illi, qui credentibus præmium vitæ æternæ dabit; credite illi, qui incredulis æterna ſupplicia gehennæ

næ ardoribus irrogabit ". Idem ſerm. de Livore, poſt invidiæ morbum amplificatum, ſic orationem claudit. „ His meditationibus corroborandus eſt animus, fratres dilectiſſimi: ejuſmodi exercitationibus contra omnia diaboli jacula firmandus. Sit in manibus Divina lectio, in ſenſibus Dominica cogitatio. Oratio jugis omnino non ceſſet. Salutaris operatio perſeveret. Spiritualibus ſemper actibus occupemur: ut quotieſcumque inimicus acceſſerit, quoties adire tentaverit, & clauſum adverſus ſe pectus inveniat, & armatum ". Idemque paullo poſt. „ Venena fellis evome, diſcordiarum virus exclude, purgetur mens, quam ſempiternus livor infecerat. Amaritudo omnis, quæ intus inſederat, Chriſti dulcedine leniatur. Ama eos, quos ante oderas; dilige illos, quibus injuſtis obtrectationibus invidebas. Bonos imitare, ſi potes: ſi ſectari non potes, collætare certe, & gratulare melioribus. Fac te illis adunata dilectione participem: fac te conſortio charitatis, & fraternitatis vinculo cohæredem. Dimittentur tibi debita, quando tu ipſe dimiſeris: accipientur ſacrificia tua, cum pacificus ad Deum veneris ".

VIII. ſuſtentatio.

Suſtentatio eſt figura, qua diu ſuſpenduntur auditorum animi, atque aliquid deinde inexpectatum ſubjungitur, ut in Verrem Cicero: „ Quid deinde? quid cenſetis? furtum fortaſſe, an prædam aliquam " ? Deinde cum diu ſuſpendiſſet judicum animos, ſubjecit; quod multo eſſet improbius. Aliquando etiam, cum expectationem alicujus rei graviſſimæ orator concitaverit, ad aliquid, quod leve ſit, aut nullo modo criminoſum, deſcendit. Hac ratione Phariſæorum levitatem amplificare poſſumus, qui diſcipulos Domini accuſandos putabant, quod illotis manibus manducarent. Prius enim Scribarum, & Phariſæorum dignitatem exponimus, atque eorum præcipue, qui ab Jeroſolymis veniebant: qui omnes uno conſilio Dominum adeuntes, ampla oratione accuſationem ſuam illi propoſuerunt. *Quare*, inquiunt, *diſcipuli tui tranſgrediuntur traditiones Seniorum?* Magnum certe, & intolerandum crimen, cum ſcriptum ſit: *Ne tranſgrediaris terminos antiquos, quos poſuerunt Patres tui*. Sed videamus, quale ſit hoc crimen, qualis iſta tranſgreſſio.

Non, inquiunt, *lavant manus ſuas, cum panem manducant*. Quid hac accuſatione magis ridiculum? Hoccine erat crimen illud, quod tanti Doctores communi conſilio exprobrare volebant? Hac igitur figura duplici in loco utimur, vel cum leve aliquid hoc modo inferre, vel ſummum aliquid, & inexpectatum amplificare volumus, ut quod natura ſua magnum eſt, præmiſſa hac præparatione, majus appareat.

IX. ironia.

Ironia, cum uno verbo, aut brevi oratione fit, tropus eſt, in quo pro rei nomine proprio aliud ſubjicitur. Quale eſt illud. „ Egregiam vero laudem, & ſpolia ampla refertis, tuque, puerque tuus". Cum vero longa oratione fit, inter ſententiarum ornamenta numeratur. Sic Cyprianus adverſus Pupianum, qui ipſum Cyprianum regabat Epiſcopum eſſe, acri ironia hoc modo invehitur: „ Niſi, inquit, apud te purgati fuerimus, & ſententia abſoluti; etiam ſex annis nec fraternitas habuerit Epiſcopum, nec plebs præpoſitum, nec grex paſtorem, nec Eccleſia gubernatorem, nec Chriſtus antiſtitem, nec Deus ſacerdotem? Subveniat Pupianus, & ſententiam dicat. Judicium Dei, & Chriſti in apertum referat, ne tantus fidelium numerus, qui ſub nobis accerſitus eſt, ſine ſpe ſalutis, & pacis exiſſe videatur. Et mox: Annue aliquando, & dignare pronunciare de nobis, Epiſcopatum noſtrum cognitionis tuæ auctoritate firmare: ut Deus, & Chriſtus ejus agere tibi gratias poſſint, quod per te antiſtes, & rector altari eorum pariter, & plebi reſtitutus ſit. Et paullo poſt: Quare in hunc ſcrupulum non inciderunt Martyres Spiritu Sancto pleni, qui ad Cyprianum Epiſcopum litteras de carcere direxerunt? niſi, ſi omnes iſti communicantes mecum, ſecundum quod ſcripſiſti, polluto ore noſtro polluti ſunt; &, ſi ſpem vitæ æternæ communicationis noſtræ contagione perdiderunt; Pupianus ſolus integer, inviolatus, ſanctus, pudicus, qui nobis miſcere ſe noluit, in Paradiſo, atque in Regno cælorum ſolus habitabit". Hactenus ille. Eſt etiam in ſacris Litteris hujus figuræ uſus. Sic Jeremias (*cap.* 6.) „ Confortamini, inquit, filii Beniamin, in medio Jeruſalem, & in Thecua clangite buccina, & ſuper Bethacarem leva-

levate vexillum : quia malum viſum eſt ab aquilone , & contritio magna ". Idem alibi (*cap.* 46.) eadem ironia utitur , cum , denunciato Chaldæorum adventu , ſubdit : „ Præparate ſcutum , & clypeum , & procedite ad bellum : jungite equos , & aſcendite equites : ſtate in galeis , ponite lanceas , induite vos loricis . Quid igitur ? Vidi ipſos pavidos, & terga vertentes " &c. Tale eſt & illud Salomonis (*Eccl.* 11.) „ Lætare ergo juvenis in adoleſcentia tua , & in bono ſit cor tuum in diebus juventutis tuæ , & ambula in viis cordis tui , & in intuitu oculorum tuorum ; & ſcito , quod pro omnibus his adducet te Deus in judicium ". Simile eſt & illud ex Apocal. (*cap.* 22.) „ Qui nocet , noceat adhuc ; & qui in ſordibus eſt , ſordeſcat adhuc ".

X. exemplum.

Exemplum , & ſimile conſtat eſſe argumentandi loca , quæ tamen inter figuras numerantur , propterea quod magnum orationi ornamentum afferant ; præſertim cum illuſtrandæ , aut ornandæ rei gratia adhibentur . Quia vero duo hæc orationis ornamenta magnam inter ſe affinitatem habent, atque eodem fere modo tractantur , de utriſque hoc in loco dicemus .

Exemplum eſt alicujus facti , aut dicti præteriti cum certi auctoris nomine propoſitio . Id ſumitur iiſdem de cauſis , quibus ſimilitudo . Rem ornatiorem facit , cum nullius rei , niſi dignitatis cauſa ſumitur : apertiorem , cum id , quod ſit obſcurius , dilucidum reddit : probabiliorem , cum magis veriſimilem facit : ante oculos ponit , cum exprimit omnia perſpicue , ut res dicta prope manu tentari poſſit . Movent autem potiſſimum animos antiqua , illuſtria , noſtratia , domeſtica , ideſt ſuam quæque gentem , ſuum quæque genus : aut longe minora , ut mulieris , pueri , ſervi , barbari . Adhibentur autem exempla aut ut ſimilia , aut diſſimilia , aut contraria ; rurſum aut ut majora, aut ut minora, aut ut paria . Diſſimilitudo , & inæqualitas conſtat genere , modo , tempore , loco , ceteriſque ferme circumſtantiis , quas ſupra recenſuimus .

Augentur autem , & creſcunt exempla tractandi ratione . Licebit enim vel ab auctoris laude , vel gentis , unde ducitur exemplum , hoc modo præfari . Si quis e Plutarcho

citabit exemplum; præfari licebit, eum auctorem unum omnium eſſe graviſſimum: quippe qui ſummam Philoſophiæ ſcientiam cum hiſtoricorum eloquentia conjunxerit, ut in eo non ſolum hiſtoriæ fidem, verum etiam auctoritatem, & judicium ſanctiſſimi, doctiſſimique Philoſophi ſpectare oporteat. Item, ſi quis M. Attilii Reguli ad hoſtem redeuntis exemplum velit adducere, poterit ad hunc præloqui modum: inter tam multa Romanæ virtutis inſignia decora, nullum umquam facinus pulchrius extitit, aut etiam laudatius, quam M. Attilii. Hujuſmodi commendatiunculas licet affigere vel longiores, vel breviores, utcumque locus poſtulabit. Affigendæ ſunt autem, quæ maxime ſint ad id, quod agitur, appoſitæ. Veluti ſi in exemplo deſiderabitur fides; auctor a gravitate, fideque commendetur. Si pium videri voles, quod affers, ſumatur a pietate commendatio; atque item de ceteris.

Quod vero ad tractandi rationem attinet, aliquando quidem breviter, ubi res notior eſt, quam ut longam orationem deſideret; quale eſt illud D. Hieron. *Memento Daretis, & Entelli*. Aliquando vero longius, quemadmodum idem Hieron. ad ſapientiæ ſtudium commendandum peregrinationem Pythagoræ, Platonis, & Apollonii in Præfatione, quæ univerſæ Scripturæ divinæ præponitur, tractat. Cum autem exempla imparia, aut diſſimilia ſunt, poterunt latius per collationem, & contentionem dilatari; cum videlicet oſtendimus, id, quod adducimus, pro ratione, & commoditate cauſæ noſtræ eſſe ſimile, diſſimile, contrarium, par, majus, aut minus. Atque ea collatio ſumitur ex omnibus rerum, & perſonarum circumſtantiis. Adjuvatur & orationis artificio, cum verbis, aut figuris accommodis alia conſulto elevantur, alia attolluntur. Porro qui copioſiſſime volet exemplum tractare, is ſingulas ſimilitudinis, aut diſſimilitudinis partes explicabit, atque inter ſe per contentionem comparabit. Extat locupletiſſimum hujus rei exemplum apud Divum Bernardum in vita Malachiæ Epiſcopi, quo vitam ejus, & mores cum aliorum Epiſcoporum moribus confert. Sed quoniam exornatio hæc frequenter in dicendo ſolet incidere; alia ejus exempla, ex ſecundo de Copia rerum Commentario deſumpta, ſubjiciemus. Si quis hortetur aliquem, ut filii mortem moderate ferat, & ex Ethnico-

rum

rum exemplis mulierem aliquam objiciat, quæ plurium liberorum mortem fortiter tulerit; poſt enarratam rem ita comparabit: „Quod mulier imbecilla potuit, tu vir barbatus non feres? Illa cum ſexu vicit & affectum matris: tu ab altero ſuperaberis? Illa complurium liberorum jacturam animo infracto pertulit: tu unum extinctum inconſolabiliter defles? Adde, quod illius filii ſimul omnes naufragio perierunt, morte videlicet ingloria: tuus in bello fortiter pugnans occubuit. Illa non habebat, cui filios honeſte imputaret: tu filium impendiſti patriæ. Illi vere, totique perierunt: tuus immortali gloria ſemper victurus eſt. Illa naturæ gratias agebat, quod aliquando tot liberorum mater fuiſſet: tu tantum meminiſti, te optimum perdidiſſe filium. Illa non habebat ſarciendæ orbitatis ſpem, quippe major, quam ut uterum jam ferre poſſet: tibi & uxor foecunda, & ætas etiamnum integra, valenſque. Ergo quod barbara muliercula præſtitit; tu vir Romanus non præſtabis? Quod contemnere potuit litterarum imperita; hoc te tot præditum litteris, tantum Philoſophiæ profeſſorem frangit? Denique quam animi fortitudinem præſtitit pagana; hanc homo Chriſtianus non exhibebit? Illa credens poſt rogum nihil ſupereſſe, tamen luctum indecorum exiſtimavit: tu doctus, eos demum vere vivere, qui cum laude exceſſerint ex hac vita, ſine fine clamas, tibi periiſſe filium? & quod illa æquo animo reddidit naturæ, tu Deo repetenti non reddes? Illa fortiter paruit neceſſitati: tu Deo repugnas"? Ex hac forma ſatis, opinor, apparet, quibus modis oporteat exempla conferre: quamquam in veris cauſis, quoniam major eſt circumſtantiarum copia, facilius eſt invenire varias contentiones: illud obiter admonendum, in hujuſmodi contentionibus ſententias, & epiphonemata non inconcinne poſſe admiſceri. Velut in hoc eodem exemplo poſt primam collationem: Quod mulier imbecilla potuit, tu vir barbatus non poteris? ſubjici poterant ſententiæ: „Natura diſcrevit ſexum, tu non diſcernis animum. A muliere nemo fortitudinis laudem expectat. Vir, niſi fortis ſit animo, nec viri nomine cenſetur. Vir utrumque ſignificat, & ſexum robuſtiorem, & animum infractum. Turpiter barbam geſtat, qui pectoris robore ſuperatur a femina". Item poſt illam contentionem: Illa non habebat, cui filium imputaret honeſte, tu filium impendi-

ſti

ſti patriæ; poterant affigi ſententiæ ferme hujuſmodi: „ Magnum doloris ſolatium eſt, habere, cui honeſte poſſis imputare fortunam. Ut nulli juſtius, ita nec glorioſius impenditur filius, quam patriæ" . Rurſum poſt illam: Illi vere, totique perierunt, tuus immortali gloria ſemper victurus eſt; adjici poterant hujuſmodi: „ Longe felicius honeſta fama, quam hoc communi ſpiritu vivitur. Corporis vita & calamitoſa eſt, & omnino, ut nihil accedat, brevis, denique cum pecudibus communis: illa clara, ſempiternaque homines in Divorum conſortium referens " . Ad eumdem modum ſingulis collationum partibus ſententiæ ſubjicii poterant. At hæc obiter indicaſſe ſat fuerit.

Hæc exempla, quæ propoſuimus, ſatis aperte hujus figuræ naturam explicant, quæ docendi gratia paullo fuere longiora. Ceterum, cum res agitur ſeria, brevius, aut longius, pro ratione earum rerum, de quibus dicimus, tractanda eſt. Superius autem admonuimus, D. Chryſoſtomum, ubi aliqua ſimilitudine, aut exemplo, id, quod dicit, ad ſummum uſque perduxerit, operam dare, ut aliquarum circumſtantiarum comparatione rem, quam amplificat, majorem adhuc faciat.

XI. De contentione demonſtrativa, quæ ad exemplorum ordinem ſpectat.

Eſt & generalis quædam contentio, præſertim in genere demonſtrativo; quoties laudandi, vituperandive gratia, perſonam cum perſona conferimus. Sic Gregorius Nazian. in hom. de laudibus Baſilii, eum cum omnibus laudatiſſimis Veteris, & Novi teſtamenti Patribus, nempe cum Noe, Abraham, Jacob, Joſeph, Moyſe, Davide, Joanne Baptiſta, Petro, Paulo, ceteriſque Patribus comparat, eorumque virtutes vel ſectatum fuiſſe, vel æquaſſe, ait. Sic enim incipit: „ Age igitur, cum multi viri tum in Veteri, tum in Novo teſtamento pietate illuſtres extiterint, legislatores, militares, duces, prophetæ, doctores, fortes uſque ad ſanguinis profuſionem": cum illis Baſilium noſtrum conferamus, ut hinc, qualis fuerit, perſpiciamus " . Eſt & rerum comparatio, quod genus eſt, ſi quis hiſtoriam laudans, eam cum laudatiſſimis quibuſque diſciplinis comparet. Atque in

his

his duplex ratio. Aut enim alterius partis bona elevas, alterius amplificas: aut alterius partis ſic exaggeras laudes, ut præferas tamen, aut certe æques, quod laudandum ſusceperis. In vituperando attollis vitia, ſed ſic, ut ſceleſtiorem tamen, aut æque ſceleſtum oſtendas, quem inſectaris. In his illud obſervandum, ut quæ adhibentur ad comparationem, ſint tum confeſſa, tum inſignia. Ut ſi bonum principem conferas cum Trajano, aut Antonino philoſopho: contra, malum cum Nerone, aut Caligula. Rurſus, ſi hominem maledicum conferas cum Zoilo, & Hyperbolo: aut hominem obtrectatorem cum Dipſade, aut Regulo: hominem voluptatibus effeminatum cum Sardanapalo. Creſcet autem comparationis copia, ſi, quemadmodum modo attigi, ad unius hominis, aut rei laudem, ſeu vituperationem complures aut perſonæ, aut res adhibeantur. Veluti, ſi quis Principem laudaturus, e multis excerpat, quod in unoquoque maxime excelluit. E Julio Cæſare felicitatem, animique præſentiam: ex Alexandro magnanimitatem: ex Auguſto urbanitatem: ex Tito ſeniore civilitatem: ex Trajano ſanctimoniam, & clementiam: ex Antonino gloriæ contemptum: atque item de ceteris. Similiter & in vituperando. Præterea ſi iracundiam deteſtans, conferas eam cum enormi temulentia, cum phreneſi, cum morbo comitiali, aut dæmoniaco. Aut ſi linguæ virulentiam damnans, componas eam cum halitu hominis peſtilentia laborantis, cum afflatu ſerpentum, quibus eſt venenum præſentiſſimum, cum exhalatione quorumdam lacuum, aut ſpecuum ſubitam mortem afferente.

XII. Similitudo.

Similitudo eſt oratio traducens ad rem quampiam aliquid ex re diſpari ſimile. Ea ſumitur aut ornandi cauſa, aut probandi, aut apertius dicendi, aut ante oculos ponendi. Quomodo igitur quatuor de cauſis ſumitur, ita quatuor modis dicitur: per contrarium, per negationem, per collationem, per brevitatem. Ad unamquamque ſumendæ ſimilitudinis cauſam accommodabimus ſingulos modos pronunciandi. Ornandi cauſa ſumitur per diſſimile, ſive contrarium, hoc modo: „ Non enim, ut domus nova, aut

aut navis, aut etiam veſtis melior vetuſta, & vel ſenio confecta eſt; ita melior novus amicus, quam antiquus. Illius enim adhuc dubia, & parum firma fides eſt: hæc, ut aurum, quod igne explorant, multis experimentis, & longa die probata, & perſpecta eſt". Dicitur autem ſimile a contrario, quod negemus rem, quam adducimus, ei ſimilem eſſe, quam probamus. Per negationem vero ducitur ſimile probandi cauſa, hoc modo: „Neque equus indomitus, quamvis natura bene compoſitus ſit, idoneus poteſt eſſe ad eas utilitates, quæ deſiderantur ab equo; neque homo indoctus, quamvis ſit ingenioſus, ad virtutem poteſt pervenire". Hoc probabilius factum eſt, quod magis eſt veriſimile, non poſſe virtutem ſine doctrina comparari: quoniam nec equus quidem indomitus idoneus poſſit eſſe. Ergo ſumptum eſt probandi cauſa. Dictum eſt autem per negationem; id enim perſpicuum eſt de primo ſimilitudinis verbo.

Apertius dicendi cauſa ſimilitudo dicitur per brevitatem, hoc modo: „ In amicitia gerenda, ſicut in certamine currendi, non ita convenit exerceri, ut, quoad neceſſe ſit, pervenire poſſis; ſed, ut productus ſtudio, & viribus ultra facile procurras". Nam hoc ſimile eſt, ut apertius intelligatur, mala ratione facere, qui reprehendant eos, qui verbi cauſa, poſt mortem amici liberos ejus cuſtodiant; propterea quod in curſore tantum velocitatis eſſe oporteat, ut efferatur uſque ad finem: in amico tantum benevolentiæ ſtudium, ut ultra, quam amicus ſentire poſſit, procurrat amicitiæ ſtudio. Dictum autem ſimile eſt per brevitatem; non enim ita, ut in ceteris rebus, res ab re ſeparata eſt, ſed utræque res conjuncte, & confuſe pronunciatæ. Ante oculos ponendi negotii cauſa, ſumetur ſimilitudo per collationem, ſic: „ Uti Citharoedus, cum prodierit optime veſtitus, palla inaurata indutus, cum clamyde purpurea coloribus variis intexta, & cum corona aurea magnis fulgentibus gemmis illuminata, citharam tenens exornatiſſimam, auro, & ebore diſtinctam; ipſe præterea forma, & ſpecie ſit, & ſtatura appoſita ad dignitatem: ſi cum magnam populo commoverit his rebus expectationem, repente ſilentio facto, vocem emittat acerbiſſimam cum turpiſſimo corporis motu; quo melius ornatus, & magis fuerit expectatus, eo ma-

magis deriſus, & contemptus ejicitur; ita ſi quis in excelſo loco, & in magnis, ac locupletibus copiis collocatus, fortunæ muneribus, & naturæ commodis omnibus abundabit: ſi virtutis, & artium, quæ virtutis magiſtræ ſunt, egebit, quo magis ceteris rebus erit copioſus, & illuſtris, & expectatus, eo vehementius deriſus, & contemptus ex omni conventu bonorum ejicietur". Hoc ſimile exornatione utriuſque rei, & alterius inſcitia artificii, alterius ſtultitia ſimili ratione collata, ſub aſpectum rem omnem ſubjecit. Dictum autem eſt per collationem, propterea quod propoſita ſimilitudine paria ſunt relata omnia.

In ſimilibus obſervare oportebit diligenter, ut cum rem afferamus ſimilem, cujus rei cauſa ſimilitudinem attulerimus, verba quoque ad ſimilitudinem habeamus accommodata; id eſt hujuſmodi: „ Ita, ut hirundines æſtivo tempore præſto ſunt, frigore pulſæ recedunt". Ex eadem ſimilitudine nunc per translationem verba ſumimus: „ Ita falſi amici ſereno vitæ tempore præſto ſunt, ſimul atque hyemem fortunæ viderint, devolant omnes". Sed inventio ſimilium facilis erit, ſi quis ſibi omnes res animatas, & inanimatas, mutas, & loquentes, feras, & manſuetas, terreſtres, & cæleſtes, & maritimas, artificio, caſu, natura comparatas, uſitatas, atque inuſitatas, frequenter ante oculos poſuerit; & ex his aliquam venari ſimilitudinem ſtuduerit, qua aut ornare, aut docere, aut apertiorem rem facere, aut ponere ante oculos poſſit. Non enim res tota toti rei neceſſe eſt ut ſimilis ſit; ſed ad ipſum, ad quod conferetur, ſimilitudinem habeat, oportet. Extat libellus quidam ex D. Chryſoſtomi, aliorumque auctorum ſimilitudinibus collectus, qui ſtudioſum concionatorem ad ſimilium inventionem non mediocriter juvare poterit. Meminerit tamen, nequaquam ex rebus ſordidis, & humilibus, neque item ex obſcuris, nimiumque ſubtilibus, & ad intelligendum difficilibus ſimilitudines ſumendas eſſe: illud, quia orationem ſordidant; hoc vero, quia obſcurant: & in id præcipue nocent, ad quod ſimilitudo reperta eſt.

Ceterum, quod ad tractandi rationem attinet, quemadmodum exempla, ſicut paullo ante diximus, quandoque brevius, quandoque latius tractantur; ſic etiam ſimilitudines. Nam aliquando uno verbo notantur, ut: Non intel-

telligis tibi vertenda vela; aut: Deſine lavare laterem; ut jam vel allegoria ſit, vel metaphora. Aliquando latius explicamur, & apertius accommodamur. Quod facit Cicero pro Muræna: „ Quod ſi e portu ſolventibus, qui jam in portum ex alto invehuntur, prædicere ſummo ſtudio ſolent tempeſtatum rationem, & prædonum, & locorum; quod natura fert, ut his faveamus, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti ſumus, ingrediantur, quo me tandem animo eſſe oportet, prope jam ex magna jactatione terram videntem, in hunc, cui video maximas tempeſtates eſſe ſubeundas"? Hanc Ciceronis parabolam ſic imitatur Divus Hieronymus in epiſtola ad Heliodorum: „ Et ego non integris rate, vel mercibus moneo; ſed quaſi nuper naufragio ejectus in littus, timida navigaturis voce denuncio. In illo æſtu Charibdis luxuriæ ſalutem vorat. Ibi ore virgineo ad pudicitiæ perpetranda naufragia Scyllæum renidens libido blanditur. Hic barbarum littus; hic diabolus pirata cum ſociis portat vincula capiendis. Nolite credere, nolite eſſe ſecuri; licet in modum ſtagni fuſum æquor arrideat; licet vix ſumma jacentis elementi ſpiritu terga criſpentur. Magnos hic campus montes habet. Intus eſt periculum, intus eſt hoſtis. Expedite rudentes, vela ſuſpendite. Crux antennæ figatur in frontibus. Tranquillitas illa tempeſtas eſt". Hic, ſi quis ſingula pericula, quæ a vitiis aut improbis, aut aliunde bonis moribus imminent, velit conferre cum ſingulis, quæ nautis vitæ diſcrimen adducere ſolent; deinde per comparationem majus, aut minus, item diſſimile, aut contrarium oſtendere; poſtremo ſententiis, & epiphonematibus, ut inciderint, exornare, nimirum copioſiſſime dilatabit orationem. Velut in hoc exemplo: „ Ut quo pretioſior eſt res, hoc & diligentius ſolet adſervari, & impendi circumſpectius; ita temporis, quo nihil eſt pretioſius, ſumma habenda eſt ratio, ne quid effluat ſine fructu. Etenim ſi curatores dari ſolent his, qui gemmas, & aurum temere profundunt; quæ tandem erit inſania tempus, pulcherrimum immortalis Dei munus, aut otio, aut inhoneſtis ſtudiis turpiter conſumere? Quid enim perdis, cum tempus perdis, niſi vitam? At vita quid eſſe poteſt charius? Et cum una gemmula perit, jacturam vocas; cum totus perit dies, hoc eſt bona vitæ portio, jacturam non vo-

vocas? Præſertim, cum illa perdita aliunde poſſint recuperari; temporis irreparabilis ſit jactura. Præterea illa, cum tibi pereunt, aliis plerumque lucro ſunt: at temporis diſpendium in nullius tranſit compendium. Nullum eſt damnum, ex quo non aliquis emolumentum aliquod ſentiat, præter damnum temporis. Adde his, quod illarum opum jactura ſæpe ſaluti fuit. Nam divitiæ plerumque vitiorum materiam miniſtrant: ita, ut præſtet temere profudiſſe, quam attente adſervaſſe. Quanto cujuſque rei uſus honeſtior, tanto turpior profuſio. At nihil pulchrius, nihil præclarius, quam bonas horas bene collocare. Illas ut quam maxime ſerves, ſæpenumero tamen vel caſus eripit, vel homo tollit; ut jactura te calamitoſum dumtaxat, non etiam turpem reddat. At temporis amiſſio, quoniam non niſi noſtro vitio contingit, non miſeros ſolum, verum & infames reddit. Peſſimum infamiæ genus, quoties culpa in nullum conferri poteſt, præterquam in eum, qui patitur malum. Illis fundos, aut ædes mercari poteras; hoc præter alia animi ornamenta parare poteras immortalitatem. Nulla eſt tam brevis vitæ portio, in qua non magnus aliquis ad felicitatem gradus fieri poſſit. Poſtremo de illis male inſumptis, patri fortaſſis rationem redditurus eras: de horis male tranſactis, Deo ". Sed ſatis eſt indicaſſe, in quantam amplitudinem dilatari poſſit collatio, ſi quis ad eum modum ſingulas circumſtantias velit componere, atque ornare.

Hoc exemplum, docendi gratia, paullo fuſius tractatum eſt. At cum in veritate dicemus, contrahenda eſt oratio; ſic tamen, ut cum a minori, vel majori ducitur ſimilitudo, imparitas hæc maxime conſpicua fiat, quo vis argumenti major appareat. Sumamus, exempli gratia, hoc a minori argumentum: „ Si dominus de ſervo delinquente ſupplicium ſumit, cur non Deus ab homine peccante idem faciat "? Qui igitur artis expers eſt, hoc ſane modo dixiſſet. Vide autem quanto aliter dixerit Cyprianus contra Demetrian. „ Ipſe, inquit, de ſervo tuo exigis ſervitium, & homo hominem parere tibi, & obedire compellis; & cum ſit vobis eadem ſors naſcendi, conditio una moriendi, corporum materia conſimilis, animarum ratio communis, æquali jure, & pari lege vel veniatur in hunc mun-

mundum , vel de hoc mundo poſtmodum recedatur ; tamen , niſi pro arbitrio tuo tibi ſerviatur , niſi ad voluntatis imperium pareatur, imperioſus, & nimius ſervitutis exactor flagellis verberas, fame, ſiti, nuditate, frequenter ferro, & carcere affligis, & crucias : & non agnoſcis Dominum Deum tuum, cum ſic exerceas ipſe dominatum "? In hoc exemplo D. Cyprianus ſumma tum copia, tum brevitate uſus eſt. Summa enim brevitas eſt, quod ait: „ Non agnoſcis Dominum Deum tuum, cum ſic exerceas ipſe dominatum "? Totam enim collationem, quam, Divinæ majeſtatis amplitudine expoſita, latius tractare poterat, breviſſimo ſermone comprehendit. Similitudo vero, quæ præceſſit, copioſe admodum explicata eſt.

Quamvis autem exemplorum, & ſimilium uſus ad faciendam fidem non vulgariter adjuvent; tamen hoc præcipue præſtant, cum per inductionem adhibentur. Quo in genere plurimus eſt Socrates Platonicus. Exemplum per inductionem adhibetur hoc modo : „ Dic mihi quem tandem fructum attulit Demoſtheni inſignis eloquentia? Nempe præter alia incommoda, infeliciſſimum, & miſerandum exitum. Quid autem præmii Tib. & C. Gracchis attulit? Nimirum cædem & miſeram, nec ſatis honeſtam. Quid porro illi tantopere laudato Antonio? Certe & hic latronum ſicis crudeliſſime confoſſus eſt. Age, Ciceroni eloquentiæ parenti quam mercedem attulit? Nonne mortem & acerbam, & miſerandam? I nunc, & tot vigiliis ad ſummam eloquentiæ laudem enitere, quæ præſtantiſſimis quibuſque viris ſemper exitio fuit ". Simile adhibetur per inductionem hoc modo. „ De navigando num melius diſputabit nauta, quam medicus? An non medicus rectius de medendi ratione differet, quam pictor? Num pictor de colorum, & umbrarum, ac linearum ratione melius dicet, quam ſutor? Num auriga de ratione moderandi currum melius, quam nauta "? Et ſi plurima conferantur, faciunt, ut omnino probabile videatur, unumquemque melius de ea re dicturum eſſe, quam melius norit. Sic D. Cyprianus de ſimplicitate Præla. „ Eccleſia una eſt, quæ in multitudinem latius incremento fœcunditatis extenditur, quomodo ſolis multi radii, ſed lumen unum, & rami arboris multi, ſed robur unum tenaci radice fundatum, & cum de-

ſon-

fonte uno rivi plurimi defluunt, numeroſitas licet diffuſa videatur, exundantis copiæ largitate, unitas tamen ſervatur in origine. Avelle radium ſolis a corpore, diviſionem lucis unitas non capit. Ab arbore frange ramum, fractus germinare non poterit. A fonte præſcinde rivum, præciſſus areſcet. Sic & Eccleſia Domini luce perfuſa, per orbem totum radios ſuos porrigit, unum tamen lumen eſt, quod ubique diffunditur, nec unitas corporis ſeparatur; ramos ſuos in univerſam terram copia ubertatis extendit, profluentes largiter rivos latius expandit; unum tamen caput eſt, & origo una, & una mater fœcunditatis ſucceſſibus copioſa".

Hæc de tropis, & figuris cum verborum, tum ſententiarum dicta ſint; in quorum numero, nominibus, vi, & natura explicanda vehementer diſſentiunt auctores tum Græci, tum Latini; neque modo inter ſe ipſi diſcordant, ſed, quod magis mirandum eſt, Cicero ipſe ſibi diſcrepat, qui ut ornatiſſimus in dicendo fuit, ſic in præcipiendo diligentiſſimus. Nam, ut Quintilianus animadvertit, multas figuras in tertio de Oratore libro poſuit, quas in Oratore poſtea ſcripto, quoniam de illis mentionem non fecit, videtur repudiaſſe. Quaſdam poſuit inter verborum exornationes, quæ ſententiarum ſunt lumina. Quædam ne figuræ quidem ſunt. Jam numerus illarum nec fuit olim certus, nec vero umquam eſſe poterit. Cujus rei duas ego reperio cauſas: altera eſt, quod novæ figuræ, Quintiliano etiam auctore, fieri adhuc, & excogitari poſſunt: altera, quod tam verborum, quam ſententiarum figuræ non in formas, ſeu ſpecies, quarum certus eſt numerus, ſed in partes, & quaſi membra, quorum infinitior eſt numerus, diſtribuuntur.

CAPUT XV.

De uſu figurarum.

NON multum prodeſt, figurarum nomina, & definitiones tenuiſſe, niſi earum uſum ſciamus: hoc eſt quonam modo, & quibus potiſſimum in rebus illis uti dea-

beamus. Hoc autem ex tribus præcipuis concionatoris officiis colligendum eſt. Ad eum enim ſpectat, auditores primum docere, deinde delectare, ac poſtremo flectere. Et quidem docere neceſſitatis, delectare ſuavitatis, flectere victoriæ eſſe dicunt. Ex figuris igitur quædam ad docendum, quædam ad delectandum, quædam ad flectendum, & affectus concitandos potiſſimum ſerviunt. Et quidem ad docendum figuræ, quas inter argumentorum formas poſuimus, præcipue pertinent; quibus adjungi poteſt ratiocinatio, quam modo inter ſententiarum figuras numeravimus, & nonnullæ aliæ, quæ vel ad probandum, vel ad expoſitionem rerum conducunt. Inter quas merito collocatur tranſitio; quæ cum exponat, quid dictum ſit, quidque deinceps ſit dicendum, hac diſtinctione lucem orationi affert. Quæ tamen interdum vim habet, & acrimoniam, ut paullo ante admonuimus. Ad delectandum vero pertinent cum aliæ figuræ, tum præcipue quas inter figuras verborum in ſecunda, & tertia claſſe collocavimus; quæ ſimilium, & contrariorum proportione conſtant. Ex aliis vero figuris ſive verborum, ſive ſententiarum pleræque vim, & acrimoniam habere videntur. Sunt tamen aliæ, & quidem non paucæ, quæ ad hæc omnia valent. Conſtat enim, rerum, perſonarum, locorum, ac temporum deſcriptiones, modo ad delectandum, modo vero ad amplificandum, interdum etiam ad docendum valere. Idem de contrariis diximus, quæ præter venuſtatem, & gratiam, vim quoque, & acrimoniam in loco habent. Jam vero exempla, ac præcipue ſimilitudines quid non efficiunt? Quid enim rebus obſcuris majorem lucem, quam ſimilitudines præferunt? Quid non eiſdem amplificamus, aut oculis ſpectandum ſubjicimus? Quantum præterea jucunditatis commode inducta ſimilitudo affert? Studioſi autem concionatoris erit, non ſolum numerum, & nomina, & naturam figurarum noſſe, ſed multo magis earum uſum, ut quibus figuris in quavis concionis parte utendum ſit, probe teneat. Cum autem eadem ſententia pluribus figuris explicari, & quodammodo veſtiri poſſit; periti artificis erit, eam potiſſimum figuram deligere, quæ ſenſum animi ſui apertiſſime, breviſſime, atque appoſitiſſime explicet. Hactenus de figuris; deinceps de compoſitione dicendum eſt.

CA-

CAPUT XVI.

De compoſitione.

POST tropos, & figuras, de quibus hactenus dictum eſt, ſequitur tertia pars ornatus, quæ eſt in compoſitione, & in apta, ac numeroſa verborum collocatione poſita. Quam D. Auguſtinus (*Lib. 4. de doct. Chr.*) non prorſus concionatori negligendam eſſe ait, licet ea in ſacris Litteris minus inveniatur. Ejus hæc verba ſunt: „ Sane hunc elocutionis ornatum, qui numeroſis fit clauſulis, deeſſe fatendum eſt auctoribus noſtris. Quod, utrum per interpretes factum ſit, an, quod magis arbitror, conſulto illi hæc plauſibilia devitaverint; affirmare non audeo, quoniam me fateor ignorare. Illud tamen ſcio, quod ſi quiſquam hujus numeroſitatis peritus, illorum clauſulas eorumdem numerorum lege componat, quod facillime fit, mutatis quibuſdam verbis, quæ tantumdem ſignificatione valent, vel mutato eorum, quæ invenerit, ordine, nihil eorum, quæ velut magna in ſcholis Grammaticorum, aut Rhetorum didicit, illis divinis viris defuiſſe cognoſcet. Et multa reperiet elocutionis genera tanti decoris, quæ quidem & in noſtra, ſed maxime in ſua lingua decora ſunt, quorum nullum in eis, quibus iſti inflantur, litteris invenitur. Sed cavendum eſt, ne divinis, gravibuſque ſententiis, dum additur numerus, pondus detrahatur. Nam illa muſica diſciplina, ubi numerus iſte pleniſſime diſcitur, uſque adeo non defuit Prophetis noſtris, ut vir doctiſſimus Hieronymus quorumdam etiam metra commemoret in Hebræa dumtaxat lingua. Cujus veritatem ut ſervaret in verbis, hæc inde non tranſtulit. Ego autem, ut de ſenſu meo loquar, qui mihi quam aliis, & quam aliorum eſt utique notior; ſicut in meo eloquio, quantum modeſte fieri arbitror, non prætermitto iſtos numeros clauſularum; ita in auctoribus noſtris hoc mihi plus placent, quod ibi eos rariſſime invenio “. Hæc ille. Cujus exemplum ſequi poterit quiſquis aliquid eleganter ſcribere parat. Habent enim hoc præcipue oratio numeroſa, & verba apte collocata, ut ſine oſtentatione, & ſplendore verborum legentis animum

adeo latenter oblectent, ut idem ipſe, qui delectatur, rationem reddere nequeat, cur tantopere delectetur. Eadem etiam compoſitio non mediocriter intellectum adjuvat; quando orationis membra ita ſibi reſpondent, & connexa ſunt, ut planiſſimum orationis ſenſum efficiant. Verum hæc ad ſcribendum. Ad concionandum autem, ut ii etiam, qui hac de re ſcripſere, fatentur, hujuſmodi numeroſa compoſitio minus neceſſaria eſt; ideoque prætermiſſis præceptis, quæ multa Rhetores hac de re tradunt, quam breviſſime hanc partem abſolvam. Cornificius ergo de ea ſic ait: „ Compoſitio eſt verborum conſtructio, quæ facit omnes partes orationis æqualiter perpolitas. Et conſervabitur, ſi fugiemus crebras vocalium concurſiones, quæ vaſtam, atque hiantem orationem reddunt, ut hoc eſt: Vaccæ æneæ amœniſſime impendebant. Et ſi vitabimus ejuſdem litteræ nimiam aſſiduitatem, cui vitio verſus hic erit exemplo: O Tite tute Tati, tibi tanta Tyranne tuliſti. Et hic ejuſdem poetæ: Quidquam quiſquam cuiquam, quod conveniet, neget? Et ſi ejuſdem verbi aſſiduitatem nimiam fugiemus. Ea eſt hujuſmodi: nam cujus rationis ratio non extet, ei rationi, ratio non eſt, fidem habere. Et ſi non utemur continenter ſimiliter cadentibus verbis, hoc modo: flentes, plorantes, lacrymantes, obteſtantes. Et ſi verborum trajectionem vitabimus, niſi quæ erit concinna. Quo in vitio eſt Lucilius aſſiduus, ut hoc eſt in priori libro: „ Has res ad te ſcriptas Luci miſimus Æli ". Tale eſt illud Politiani. „ Legit epiſtolam mihi nuper ad ſe tuam Picus hic Mirandula noſter". Quæ quidem compoſitio puerilis, ab omni gravitate aliena videtur. Item fugere oportet longam verborum continuationem, quæ & auditoris aures, & oratoris ſpiritum lædit.

De duplici ſpecie compoſitionis.

Quiſquis autem compoſitionis rationem exactius aſſequi cupit, quæ res ad artificioſe ſcribendum neceſſaria eſt, ſcire debet, aliam eſſe compoſitionem ſimplicem, aliam duplicem, ſive compoſitam. Simplex eſt a numerorum lege, & periodis longioribus ſoluta, qua in familiari ſermone utimur, quaque pleriſque in locis ſacræ Litteræ utuntur. Simplex enim veritas ſermonis ſimplicitate

te gaudet. Tale eſt illud Geneſeos (*cap.* 1.) „ In principio creavit Deum cælum., & terram. Terra autem erat inanis,, & vacua: & tenebræ erant ſuper faciem abyſſi: & Spiritus Dei ferebatur ſuper aquas. Dixitque Deus: Fiat lux, & facta eſt lux " &c. Compoſita vero, ſive duplex oratio ab hac ſimplicitate recedens, flexuoſa, & longiori utitur oratione: cujus partes etiam velut membra explicare neceſſe eſt, ut eis cognitis, totum, quod ex illis conſtat, facilius agnoſcatur. Ut autem in manu ipſam quidem manum velut totum quoddam conſideramus, deinde digitum ut ejus membrum, ac poſtremo digiti articulos, qui ſunt variæ hujus membri partes; ita in oratione ſimiles partes attendimus. Sunt enim velut articuli ea, quæ Græci commata, Latini cæſa, vel inciſa vocant. Sunt deinde veluti membra, quæ Græci cola, Latini vero eodem nomine membra vocant. Sunt rurſus periodi, quas latini tum ambitum, tum comprehenſionem, tum circumſcriptionem appellant, quæ pluribus membris conſtant. Quia vero Divus Auguſtinus 4. de doct. Chriſt. horum omnium exempla ex 2. ad Corinth. epiſtola (*cap.* 11.) ponit; nos quod ille fecit, in hac parte ſequemur. Cæſa igitur, vel inciſa ſunt quatuor illa: *In laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis ſupra modum, in mortibus frequenter.* Et illa item quatuordecim: *In itineribus ſæpe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in civitate, periculis in ſolitudine*, & cetera, quæ ſequuntur. Membra vero ſunt duo hæc: *Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis ſcandalizatur, & ego non uror?* Periodus vero bimembris eſt apud eumdem: *Libenter ſuffertis inſipientes, cum ſitis ipſi ſapientes.* Trimembris vero, cum ait: *In quo quis audet, in inſipientia dico, audeo & ego &c.* Quadrimembris autem, cum ait: *Quod loquor, non loquor ſecundum Deum, ſed quaſi in inſipientia, in hac ſubſtantia gloriæ.* Poteſt autem periodus plura etiam membra habere. Cum vero membra conſtant pari fere numero ſyllabarum, iſocolon, ſive compar appellari, inter figuras verborum diximus. D. autem Auguſtinus poſteaquam totius loci hujus divinam eloquentiam miris laudibus extuliſſet, & dicendi flores annotaſſet; potiſſimum commendat compoſitionis varietatem, quod modo

cæſis, modo membris, modo periodis hæc oratio fluat; quodque decentiſſime modo poſt cæſa, modo poſt membra periodos intermiſceat, quibus orationis compoſitio variatur, & tædium legentis excutitur, & reſpirandi ſpatium datur. Quod Apoſtolum non humana quidem arte, ſed Divina ſapientia, quam ſequitur, & comitatur vera eloquentia, feciſſe conſtat. Sapientiæ enim eſt, recte, & pro dignitate res concipere, & ponderare: eloquentiæ vero, quod ita conceperis, ſimili oratione proferre. Hanc vero ſapientiam ſequi ſolet vera, & naturalis eloquentia, qua viri ſancti maxime utuntur, quaſi ſine arte artificioſiſſimi, & eloquentes ſunt. Recte enim ille: „ Si rem, inquit, potenter conceperis, nec facundia dicendi, nec ſermo te deſeret ullus ‟. Eadem varietate utitur D. Ambroſius, cum in lib. de virgin. beatiſſimæ Virginis virtutes, laudeſque percenſet. Eadem enim venuſtate, & gratia modo poſt inciſa, modo poſt membra, periodos bimembres, aut trimembres interponit, ut ſequenti capite videbimus.

Sciendum eſt etiam, duplicem eſſe periodi formam: alteram qua vel cæſim, vel membratim dicimus: alteram, vero, qua circumſcripte dicimus; qua videlicet ab initio ad finem uſque quaſi in orbem incluſa fertur oratio, quæ niſi in fine ſententiam non abſolvit. Itaque imaginem refert vel perfecti ſyllogiſmi, vel interdum etiam propoſitionis hypotheticæ, idque modo brevius, modo longius, ut inſtituta ratio, vel argumentatio poſtulaverit. Hoc autem præter ea exempla, quæ modo ex Pauli epiſtola propoſita ſunt, ſequentia quoque declarant. Membratim quidem fluit D. Cypriani periodus contra Demetrianum: „ Mundus ipſe occaſum ſui rerum labentium probatione teſtatur; non hyeme nutriendis ſeminibus tanta imbrium copia eſt, non frugibus æſtate torrendis ſolita flagrantia eſt, nec ſic verna de temperie ſata læta ſunt, nec adeo arboreis foetibus autumna foecunda ſunt. Minus de effoſſis, & fatigatis montibus eruuntur marmorum cruſtæ, minus argenti, & auri opes ſuggerunt exhauſta jam metalla, & pauperes venæ ‟. Cæſim vero perfluit, quæ deinde ſequitur: „ Breviatur in dies ſingulos, ac deficit in agris agricola, in mari nauta, miles in caſtris, innocentia in foro, juſtitia in judicio, in amicitia concordia, in artibus peritia, in moribus diſciplina ‟. Huſjuſmo-

juſmodi autem periodi quamvis poſſint bimembres eſſe; majorem tamen gratiam habent, cum vel trimembres ſunt, vel etiam quadrimembres: quorum illa Greci tricola, hæc vero tetracola vocant. Tricola, ut illud: „ Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia “. Tetracola, ut illud Cypriani: „ Quemadmodum ſponte ſol radiat, dies illuminat, fons rigat, imber irrorat; ita ſe cæleſtis ille Spiritus infundit “. Singula quoque verba cæſam orationem faciunt, ut illud: „ Acrimonia, voce, vultu inimicos perterruiſti “. Periodus vero, qua circumſcripte dicimus, in qua, ut Ariſtoteles ait, principio ita reſpondet finis, ut plenum ſenſum faciat, abſolvatque ſententiam; quandoque brevior, quandoque longior eſt. Brevis eſt illa:

. . . . Finem qui quæris amori:
Cedit amor rebus; res age, tutus eris.

Hic perfectus ſyllogiſmus eſt. Brevior item & illa D. Cypriani in ſerm. de Lap. „ Nemo, fratres, nemo hanc Confeſſorum gloriam mutilet: cum dies negantibus præſtitutus exceſſit, quiſquis profeſſus intra diem non eſt, Chriſtianum ſe eſſe confeſſus eſt “. Paullo vero longior illa ejuſdem, qua ſermonem de Patientia exorditur, hoc modo: „ De patientia locuturus, fratres dilectiſſimi, & utilitates ejus, & commoda prædicaturus, unde potius incipiam, quam quod nunc quoque ad audientiam veſtram patientiam video eſſe neceſſariam, ut ne hoc ipſum, quod auditis, & diſcitis, ſine patientia facere poſſitis “. Paullo etiam longior eſt ea, quæ deinde ſequitur, periodus: „ Nec invenio, fratres dilectiſſimi, inter ceteras cæleſtis diſciplinæ vias, quibus ad conſequenda divinitus præmia ſpei, ac fidei noſtræ ſecta dirigitur, quid magis ſit vel utilius ad vitam, vel majus ad gloriam, quam ut, qui præceptis Dominicis obſequio timoris, ac devotionis innitimur, patientiam maxime tota obſervatione tueamur “. Serviunt autem hujuſmodi periodis frequenter conjunctiones adverſativæ, *Quamquam*, *Etſi*, *Licet*: & item comparativæ, *Ut*, *Sicut*, *Ita &c.* quia ubi hæ particulæ intercedunt, ſenſus orationis, niſi in ejus fine, non abſolvitur; quod hujus periodi, qua

S 4 circum-

circumſcripte dicimus, proprium eſt. Participia quoque in hoc præcipue reperta fuit, ut plura verba ſub una circumductione continerentur. Participia namque verborum vim habent.

His tribus compoſitionis ſpeciebus, cæſis, membris, & periodis additur quarta, Græcis peribole dicta, id eſt circuitus, aut flexus. Ea vero eſt oratio ſinuoſa, & prolixior, conſtans fere pluribus membris, quam vulgata periodus: & hic flexus proprius eſt Hiſtoricorum, in quo plura membra, & commata ſua ſerie ita ſe æqualiter conſequuntur, ut tamen perſpicua ſit continuata, & longior conſtructio. Differt autem peribole a periodo non ita multum; niſi quod in periodo tam rerum, quam orationis conſequentia, & cohærentia requiritur bene coagmentata; ſed peribole eſt hiſtorica, & longior conſtructio orationis, non ita nexis inter ſe antecedentibus, & conſequentibus, quin facillime poſſit in ſua membra reſolvi. Cavere tamen oportet, ne illa ſit juſto prolixior, & obſcuritatem, vel tædium pariat. Summatim ergo periodus eſt circuitus orationis oratoriæ: peribole eſt circuitus orationis hiſtoricæ. Talis eſt illa Sanazarii de partu Virginis oratio, qua ſanctorum Patrum in Limbo reſidentium lætitiam de Filii Dei conceptu, grandi orationis figura, de qua mox dicemus, his verbis deſcribit:

Interea maneis deſcendit fama ſub imos,
Pallenteiſque domos veris rumoribus implet:
Optatam adventare diem, quo triſtia linquant
Tartara, & evictis fugiant Acheronta tenebris,
Immanemque ululatum, & non lætabile murmur
Tergemini canis, adverſo qui carceris antro
Excubat inſomnis ſemper, rictuque trifauci,
Horrendum, ſtimulante fame, ſub nocte profunda
Perſonat, & morſu venienteis appetit umbras.

Huic vero quintam addunt conſtructionis ſpeciem, quam Ariſtoteles camptera, Latini tractum, vel nexum vocant, aut productionem ſpiritus; quæ revera idem eſt, quod peribole, quam definivimus: niſi quod eſt paullo longior, & quo longior, eo elegantior; dum tamen, ut diximus, modum in hac longitudine ſervet. Exemplo erit illud

illud D. Cypriani in epiſtola ad Cornelium, quod etiam grandi figura profluit. Tuetur enim vir ſanctus Epiſcopatus ſui dignitatem adverſus hæreticos, qui illum Epiſcopum eſſe negabant, ejuſque vitæ, & electioni detrahebant. Sic igitur ait: „ Ceterum dico, dico enim provocatus, dico dolens, dico compulſus. Quando Epiſcopus in locum defuncti ſubſtituitur, quando populi univerſi ſuffragio deligitur, quando Dei auxilio in perſecutione protegitur, collegis omnibus fideliter junctus, plebi ſuæ in Epiſcopatu quadriennio jam probatus, in quiete ſerviens diſciplinæ, in tempeſtate proſcriptus, applicato, & adjuncto Epiſcopatus ſui nomine, toties ad leonem petitus, in circo, in amphitheatro Dominicæ donationis teſtimonio honoratus; cum talis frater a quibuſdam deſperatis, & perditis, & extra Eccleſiam conſtitutis impugnari videtur, apparet, quis impugnat: non ſcilicet Chriſtus, qui Sacerdotes aut conſtituit, aut protegit; ſed ille, qui Chriſti adverſarius, & Eccleſiæ ejus inimicus, ob hoc Eccleſiæ præpoſitum ſua infeſtatione perſequitur, ut gubernatore ſublato, atrocius, & violentius circa Eccleſiæ naufragia graſſetur". Hactenus ille.

His igitur quinque conſtructionis ſpeciebus pro rerum natura, quas tractamus, utendum erit. Quo fiet, ut ſatietatem varietate vitemus, & rebus ipſis ſuum veluti habitum, & colorem tribuamus. Periti autem artificis erit, animadvertere, quando his, vel illis uti debeat; neque enim hujus rei plena obſervatio præceptis artis comprehendi poteſt. Illud tamen conſtat, cæſa, & membra non raro inſtandi gratia adhiberi, præſertim cum plura ſint. Periodis tum in argumentando, tum in exordiis frequentius utimur, quamquam hic longioribus, illic vero brevioribus. Peribole ad hiſtoriæ narrationes, & amplificationes accommodatior eſt. Quamquam hæc omnia & in aliis quoque orationis partibus non inepte locum habeant. Hactenus de compoſitione, quam tertiam ornatus partem eſſe diximus, qua leniter, jucunde, & aperte decurrit oratio. Deinceps de quarta elocutionis virtute, nempe apte dicendi, agendum eſt.

CA-

CAPUT XVII.

De apte dicendo.

HActenus de tribus elocutionis virtutibus, nempe latinitate, & perſpicuitate, & ornatu dictum eſt. De ornatu quoque, qui eſt tum in verbis, tum in figuris, tum etiam in compoſitione diſſeruimus. Sequitur *apte dicendi* ratio, quæ & ipſa ornate dicendi pars maxima eſt. Cicero autem paucis totam ejus naturam, atque rationem breviter complexus eſt, cum 2. de Orator. Lib. ait „ non omni cauſæ, neque auditori, neque perſonæ, nec tempori congruere orationis unum genus “. His igitur rebus *apte*, atque appoſite orationem accommodare, id demum apte dicere eſt. „ Quod quidem, ut Fab. ait, non in elocutione tantum, ſed in inventione quoque ſpectatur. Nam ſi tantum habent etiam verba momentum, quanto res ipſæ majus “?

Quatuor ſunt autem, quæ præcipue obſervare debet, qui *apte* dicere cupit, nempe ut oratio tum dicenti, tum audienti, tum rebus ipſis, quas tractat, & officio, quod gerit, maxime conveniat. Hoc eſt, quis dicat, cui dicat, qua de re dicat, & quid potiſſimum dicendo conſequi velit. In his igitur omnibus, quid maxime deceat, conſiderandum eſt: quod quidem non ad artis præcepta ſolum, ſed ad prudentiæ judicium, quod ſicut rerum omnium gerendarum, ita dicendarum moderator eſt, præcipue pertinet. Inter ejus autem officia & maximum, & difficillimum eſt, quid ubique deceat, intelligere. Hinc enim *decorum* illud naſcitur, quod omnibus in rebus captandum eſt. Ceterum, quid in his quatuor rebus, quas ſupra memoravimus, maxime deceat, ordine tractandum eſt.

Primum igitur ejus, qui dicit, ratio habenda eſt. Non enim eadem oratio omnibus convenit; aliter enim juniores, aliter ſenes, aliter principes viri, aliter humiles, atque privati, aliter inferioris ordinis miniſtri, aliter Epiſcopi, & ſuperiores prælati dicere debent. His enim multa licent, quæ aliis non perinde licent. Quod quidem in D. Chryſoſtomi concionibus apparet, in quarum exordiis auditorum

ditorum benevolentiam captat, ſuam erga illos charitatem, paternamque curam, & providentiam declarans, illorumque interdum laudes, & virtutes prædicans. Hoc autem, quod Epiſcopum, & virum ſanctiſſimum maxime decebat, alios non perinde deceret. Cum enim, juxta Fabii ſententiam, Rhetorica ſit prudentia dicendi; præcipuum autem prudentiæ opus ſit intelligere, quid maxime in agendo deceat; non minus ejuſdem erit videre, quid unamquamque perſonam deceat in dicendo. Unde cum Socrati Lyſias orationem, quam in ejus defenſionem compoſuerat, recitaſſet: *Præclara*, inquit, *& elegans oratio eſt, ſed non convenit Socrati*. Erat enim forenſi inſtituto aptior, quam Philoſopho, ac tali Philoſopho. Rurſus Lyſiæ percunctanti, *cur ſi bonam judicaret orationem, putaret, ſibi non convenire? Nonne*, inquit, *fieri poteſt, ut amictus, aut calceus elegans ſit, ac pulcher, qui tamen alicui non conveniat?* Ad omnes tamen in univerſum pertinet, ne quid dicant, quo auditores offendi jure poſſint: hoc eſt ut nihil inſolenter, nihil arroganter, nihil inverecunde, nihil petulanter, nihil contumelioſe, nihil ſordide, nihil ſcurriliter, nihil abjecte, nihil licenter, aut alias indecenter, & vitioſe dicant; ſed totus orationis character modeſtiam, humanitatem, charitatem, & communis ſalutis ſtudium, & ardens veræ pietatis deſiderium præſeferat. Hæc autem modeſtia cum aliis concionis partibus, tum exordiis maxime convenit, quæ ſubmiſſa eſſe debent, & verecunda. Has in dicendo virtutes cum alii Patres, tum præcipue D. Cyprianus ubique præfert. Nihil enim in eo reperies, quod ad oſtentationem ingenii videri poſſit adſcitum. Talis ubique ſermonis habitus eſt, ut loqui ſentias vere chriſtianum Epiſcopum, & martyrio deſtinatum. Pectus ardet Evangelica pietate, & pectori reſpondet oratio; loquitur diſerta, ſed magis fortia, quam diſerta. Hunc autem pietatis, & dilectionis affectum declarat, cum in concionibus ſuis hanc vocem charitatis pleniſſimam frequentiſſime repetit: *Fratres dilectiſſimi*. Sed hunc tamen affectum in ſerm. de Lapſis præcipue declaravit; cujus hæc verba ſunt: „ Quid hoc loco faciam, dilectiſſimi fratres, fluctuans vario mentis æſtu? Quid, aut quomodo dicam? Lacrymis magis, quam verbis opus eſt ad exprimendum dolorem, quo corporis noſtri plaga deflenda eſt,

eſt, quo populi aliquando numeroſi multiplex lamentanda jactura eſt. Quis enim ſic durus, ac ferreus, quis ſic fraternæ charitatis oblitus, qui inter ſuorum multiformes ruinas, & lugubres, ac multo ſqual ore deformes reliquias conſtitutus, ſiccos oculos tenere prævaleat? nec erumpente ſtatim fletu prius gemitus ſuos lacrymis, quam voce depromat"? Quis igitur in his verbis pectus Apoſtolicum, & charitatem pluſquam paternam non agnoſcat? Hanc igitur mentem, hunc de tot pereuntium animarum interitu dolorem eccleſiaſtes aliqua ſaltem ex parte imitari ſtudeat; & quatenus cuique liceat, dicendo quoque manifeſtare curabit. Verum hoc in loco non tam virtutem noſtram oſtendere, quam vitia fugere ſtudeamus. Illud enim oſtentationi proximum eſt, ſi nimium ſit; in hoc autem nihil eſſe poteſt nimium. Inter cetera autem vitia, quæ fugere debemus „ omnem vitioſam ſui jactationem maxime fugiendam eſſe monet Fabius, quod ea audientibus afferat non faſtidium modo, ſed plerumque etiam odium. Habet enim mens noſtra, natura ſublime quiddam, & erectum, & impatiens ſuperioris. Ideoque abjectos, aut ſubmittentes ſe libenter allevamus, quia hoc facere tamquam majores videmur; & quoties diſceſſit æmulatio, ſuccedit humanitas. Atqui ſe ſupra modum extollit, premere, ac deſpicere creditur, nec tam ſe majorem, quam minores ceteros facere. Invident humiliores; nam hoc vitium eſt eorum, qui nec cedere volunt, nec poſſunt contendere, rident ſuperiores, improbant boni". Hactenus ille. Ab hoc autem vitio non admodum abhorrent, qui oſtentandi ingenii, & eruditionis gratia, difficiles quæſtiones, quæ nihil ad animarum ſalutem conducunt, in concionibus tractant. Hac enim ratione ſeipſos oſtentare, & venditare populo volunt. Nec minus peccant, qui eloquentiæ laudem affectantes, plurima verba idem ſignificantia temere congerunt, quibus apud imperitum populum, & rudem concionem hac loquendi facultate, & volubilitate linguæ admirationem ſui faciant; cum tamen nihil eſſe poſſit magis eloquentiæ contrarium. Hæc ſunt igitur, & his ſimilia, quæ qui dicit, partim cavere, partim obſervare debet.

Nec ſolum quis dicat, ſed apud quos etiam dicat, conſiderandum eſſe, ratio ipſa monet. Aliter enim apud ruſti-

ruſticos, & agreſtes homines, aliter apud eruditos, aut nobiles, aut principes viros, & delicatas aures dicendum eſt: Apud hos enim ſublimis, & elaborata oratio, apud illos vero concitatior eſſe debet. Præterea aliter apud monachos, & virgines Deo dicatas, hominesque rerum divinarum ſtudio, & contemplationi addictos: aliter apud eos, qui ſine ullo Divini numinis metu in omnia ſcelera ruunt. Denique pro varietate tum perſonarum, tum vitiorum, quæ in populo graſſantur, varie ſermo tractandus eſt. Cujus rei monitorem habemus Apoſtolum, qui Timotheo præſcripſit, quid viros, quid uxores, quid ſeniores, quid juniores, quid divites docere debeat. Quin & Eccleſiaſticus hujus rei nos admonuiſſe videtur, cum ait (*cap.* 37.) „ Cum viro inreligioſo tracta de ſanctitate, & cum injuſto de juſtitia, & cum muliere de ea, quæ æmulatur, cum timido de bello, cum negotiatore de trajectione, cum emptore de venditione, cum viro livido de gratiis agendis, cum impio de pietate, cum inhoneſto de honeſtate, cum operario agrario de omni opere, cum operario annuali de conſummatione anni, cum ſervo pigro de multa operatione". His igitur verbis non obſcure Eccleſiaſticus docet, pro auditorum varietate ſermonem eſſe varie accommodandum. Hoc autem parum advertunt, qui, cum neque Epiſcopi, neque urbium præfecti, neque cognitores cauſarum in concione adſunt, adverſus illos tonare, ac fulminare ſolent: cum hoc non ſit plebem erudire; ſed indignationem, atque odium, quod forte adverſus illos conceperunt, irritare, atque exſatiare, quod eſt a Chriſtiana pietate maxime alienum. Sed hæc ad auditorum perſonam ſpectant.

Nunc quid res ipſas, de quibus dicimus, & concionatoris officium maxime deceat, conſideremus. Quia vero hoc non ſolum ad eloquendi, ſed etiam ad inveniendi rationem pertinet; quid in hoc genere concionatorem deceat, in ſuperiori libro, cum de inveniendi ratione ageremus, nonnulla obſervanda eſſe, docuimus. Sed ne nihil hoc in loco dicamus; ille *apte* dicere, quod ad inveniendi rationem attinet, putandus eſt, qui pro ratione cauſæ, quam tractat, commodiſsima, maximeque propria, & ad rem potiſsimum pertinentia dicit; neque ab ea vel ad communia loca, vel ad peregrina, minimeque inſtituto ſuo deſervientia

vientia, niſi cum hoc ratio argumenti exigit, digreditur. Qui enim ita vagatur, quamvis eleganter fortaſſe dicat, *apte* tamen minime dicit; quia non id agit, cujus gratia dicere inſtituit. In quo vitio ſunt concionatores ii, qui inſtituti ſui obliti, quod in hominum moribus caſtigandis, & inſtituendis poſitum eſt, aliena, minimeque huic propoſito ſervientia tractant: miſeroſque auditores, qui hujus rei gratia conciones adeunt, jejunos vacuoſque domum dimittunt. Verum hæc in rebus ipſis obſervatio, ut modo diximus, ad inventionis rationem pertinet. Quod autem elocutionis genus rebus ipſis pro ipſarum natura, & varietate conveniat, in quo hujus operis difficultas præcipue ſita eſt, deinceps aperiendum eſt. Quæ enim hactenus diximus, quamvis maxime neceſſaria, quivis concionator vel mediocriter eruditus facile advertere, & præſtare poterit; præſertim ſi fraterna charitate præditus ſit. Difficiliora ſunt, quæ ſequuntur, & quæ non tam a communi prudentia, quam ab artis præceptionibus, maturo judicio, & dicendi exercitatione pendent.

Cujuſmodi elocutionem varia genera cauſarum, variaque concionatoris officia exigant.

Sciendum eſt igitur, non idem elocutionis genus omnibus cauſis & argumentis convenire. Hoc enim perinde eſſet, atque idem indumenti genus diverſis perſonarum ſtatibus, nempe dominis, & ſervis, viris, & feminis, ſacratis Deo hominibus, & profanis velle accommodare; cum conſtet, unicuique harum perſonarum ſuum peculiarem habitum, & cultum pro cujuſque perſonæ conditione, & fortuna convenire. Sic igitur aliud elocutionis genus in parvis cauſis, aliud in mediocribus, aliud in gravibus deſideratur. Qua de re ſic Fabius ait (*lib.* 11.) „ Parata facultate ſcribendi &c. proxima eſt cura, ut dicamus apte: quam virtutem elocutionis quartam Cicero demonſtrat, quæque eſt; meo quidem judicio, maxime neceſſaria. Nam, cum ſit ornatus orationis varius, & multiplex, conveniatque alius alii; niſi fuerit accommodatus rebus, atque perſonis, non modo non illuſtrabit eam, ſed etiam deſtruet, & vim rerum in contrarium vertet. Quid enim prodeſt, eſſe verba

& la-

& latina, & ſignificantia, & nitida, niſi cum his, in quæ auditorem duci, formarique volumus, conſentiant? Si genus ſublime dicendi parvis in cauſis, limitatumque grandibus, lætum triſtibus, lene aſperis, minax ſupplicibus, ſubmiſſum concitatis, trux, atque violentum jucundis adhibeamus: ut monilibus, ac margaritis, ac veſte longa, quæ ſunt ornamenta feminarum, deformentur viri, nec habitus triumphalis, quo nihil cogitari poteſt auguſtius, feminas deceat". Hactenus Fabius. Idemque lib. 8. de vario orationis ornatu diſſerens, eamdem ferme ſententiam, aliquanto tamen apertius, explicat his verbis: „ Illud obſervatione dignius, quod hic ipſe honeſtus ornatus pro materiæ genere debet eſſe variatus. Atque ut a prima diviſione ordiar, non idem demonſtrativis, & deliberativis, & judicialibus cauſis conveniet. Namque illud genus oſtentationi compoſitum, ſolam petit audientium voluptatem, ideoque omnes dicendi artes aperit, ornatumque orationis exponit: ut qui non inſidietur, nec ad victoriam, ſed ad ſolum laudis, & gloriæ finem tendat. Quare quidquid erit ſententiis populare, verbis nitidum, figuris jucundum, tranſlationibus magnificum, compoſitione elaboratum, velut inſtitor quidam eloquentiæ, intuendum, & pæne pertractandum dabit. Nam eventus ad ipſum, non ad cauſam refertur. At ubi res agitur ſeria, & vera dimicatio eſt, ultimus ſit famæ locus. Præterea non debet quiſquam, ubi maxima rerum momenta verſantur, de verbis eſſe ſollicitus. Neque hoc eo pertinet, ut in his nullus ſit ornatus, ſed ut preſſior, & ſeverior, eo minus confeſſus, præcipue vero ad materiam accommodatus. Nam & ſuadendo ſublimius aliquid exigit ſenatus, concitatius populus, & in judiciis publicæ, capitaleſque cauſæ poſcunt accuratius dicendi genus. At privatum conſilium, cauſaſque paucorum, ut frequenter accidit, calculorum purus ſermo, & diſſimilis curæ magis decuerit. An non pudeat certam creditam pecuniam periodis poſtulare? aut circa ſtillicidia affici? aut in mancipii redhibitione ſudare"? Hactenus Fabius.

Cornificius autem (*Ad Heren. lib.* 4.) hæc omnia dicendi genera ad tria revocat his verbis: „ Tria ſunt dicendi genera, quæ nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio non vitioſa conſumitur: unam gravem, alteram me-

mediocrem, tertiam extenuatam vocamus. Gravis eſt, quæ conſtat ex verborum gravium magna, & ornata conſtructione. Mediocris eſt, quæ conſtat ex humiliore, neque tamen ex infima, & pervulgatiſſima verborum dignitate. Attenuata eſt, quæ demiſſa eſt uſque ad uſitatiſſimam puri conſuetudinem ſermonis. In gravi conſumetur oratio figura, ſi quæ cujuſque rei potuerunt ornatiſſima verba reperiri, ſive propria, ſive extranea, unamquamque in rem accommodabuntur: &, ſi graves ſententiæ, quæ in amplificatione, & commiſeratione tractantur, eligentur: &, ſi exornationes ſententiarum, aut verborum, quæ gravitatem habebunt, adhibebuntur. In mediocri autem figura verſabitur oratio, ſi hæc, ut ante dixi, aliquantulum demiſerimus, neque tamen ad infimum deſcenderimus. Attenuatum autem figuræ genus ad infimum, & quotidianum ſermonem demiſſum eſt".

Hæc autem tria dicendi genera, quæ rebus ipſis, quas dicimus, pro earum natura, atque varietate aptanda ſunt, tribus etiam oratoris, aut concionatoris officiis præcipue convenire D. Auguſtinus (4. *de doct. Chriſt.*) ex Ciceronis ſententia auctor eſt. Ejus hæc verba ſunt: „ Dixit quidam eloquens, & verum dixit, ita dicere debere eloquentem, ut doceat, ut delectet, ut flectat". Deinde addit: „ Docere neceſsitatis eſt, delectare ſuavitatis, flectere victoriæ. Horum trium, quod primo loco poſitum eſt, hoc eſt docendi neceſsitas in rebus eſt conſtituta, quas dicimus: reliqua vero duo in modo, quo dicimus. Sicut eſt autem, ut teneatur ad audiendum, delectandus auditor; ita flectendus, ut moveatur ad agendum. Et ſicut delectatur, ſi ſuaviter loquaris; ita flectitur, ſi amet, quod polliceris: timeat, quod minaris: oderit, quod arguis: quod commendas, amplectatur: quod dolendum exaggeras, doleat: cum quid lætandum prædicas, gaudeat: miſereatur eorum, quos miſerandos ante oculos dicendo conſtituis: fugiat eos, quos cavendos terrendo proponis: & quidquid aliud grandi eloquentia fieri poteſt ad commovendos animos auditorum, non quid agendum ſit, ut ſciant; ſed ut agant, quod agendum eſſe jam ſciunt. Si autem adhuc neſciunt, prius utique docendi ſunt, quam movendi. Et fortaſſe rebus ipſis cognitis, ita movebuntur, ut eos non opus ſit majori-

joribus eloquentiæ viribus jam moveri. Quod tamen, cum opus eſt, faciendum eſt. Tunc autem opus eſt, quando cum ſcierint, quod agendum ſit, non agunt, ac per hoc docere neceſsitatis eſt. Poſſunt enim homines & agere, & non agere, quod ſciunt. Quis autem dixerit, eos agere debere, quod neſciunt? Et ideo flectere neceſsitatis non eſt, quia ſemper opus non eſt, ſi tamen docenti, vel etiam delectanti conſentit auditor. Ideo autem victoriæ eſt flectere, quia fieri poteſt, ut & doceatur, & delectetur, & non aſſentiatur. Cum vero id docetur, quod agendum eſt, & ideo docetur, ut agatur; fruſtra perſuadetur, verum eſſe, quod dicitur, fruſtra placet modus ipſe, quo dicitur; ſi non ita dicitur, ut agatur. Oportet igitur eloquentem Eccleſiaſticum, quando ſuadet aliquid, quod agendum eſt, non ſolum docere, ut inſtruat: & delectare, ut teneat; verum etiam flectere, ut vincat ". Hactenus Auguſtinus. Ex his autem tribus concionatoris officiis colligit idem ſanctus, tria eſſe dicendi genera, ſive tres formas, atque figuras, quæ his tribus officiis reſpondeant. Sic enim eodem in loco ait: „ Cum vir eloquens tria præſtare debeat; id eſt ut doceat, ut delectet, ut flectat, ad eumdem etiam hæc tria dicendi genera pertinere, ait idem ipſe Romani auctor eloquii. Sic enim inquit: Is erit eloquens, qui poterit parva ſubmiſſe, modica temperate, magna granditer dicere: tamquam ſi adderet etiam illa tria, & ſic explicaret unam eamdemque ſententiam, dicens: Is igitur erit eloquens, qui ut doceat, poterit parva ſubmiſſe: ut delectet, modica temperate: ut flectat, magna granditer dicere ". Hactenus Auguſtinus. Ex cujus verbis aperte liquet, hæc tria dicendi genera ad tria illa concionatoris officia docendi, delectandi, atque movendi pertinere.

De tribus eloquendi generibus, & quibus potiſſimum ornamentis unumquodque eorum conſtet.

Cum igitur & varietates cauſarum, de quibus ante diximus, & hæc tria concionatoris officia, quæ modo expoſuimus, variam elocutionis rationem, habitumque requirant; de his modo, quot ſint, & quibus potiſsimum or-

namentis conſtent, ex D. Auguſtini ſententia dicendum eſt. Sunt igitur, ut modo diximus, tria dicendi genera: unum ſubmiſſum, tenue, & acutum: alterum vehemens, copioſum, & grave: tertium eſt interiectum, & intermedium, & quaſi temperatum, in quo nec eſt acumen ſuperioris generis, nec vis poſterioris. In genere autem ſubmiſſo, & acuto forma debet eſſe orationis a vinculis numerorum libera, & ſoluta, non tamen vaga; ut ingredi libere, non ut licenter videatur errare. Diligentia etiam conglutinandi verba prætermittenda eſt, & omnis inſignis ornatus removendus. Ponentur tamen acutæ, crebræque ſententiæ: ornamenta verborum, & ſententiarum cum tropis verecunde, parceque adhibebuntur: translationes tamen poterunt eſſe crebriores; nec tam crebræ tamen, quam in genere dicendi ampliſsimo. Genus temperatum uberius eſt aliquanto, & robuſtius, quam hoc humile, de quo dictum eſt: ſubmiſsius autem, quam illud, de quo dicetur, ampliſsimum. Huic omnia dicendi ornamenta conveniunt, plurimumque eſt in hac oratione ſuavitatis. In idem cadunt lumina omnia & verborum, & ſententiarum. Hoc in genere nervorum vel minimum, ſuavitatis autem eſt vel plurimum. At illud amplum, grave, copioſum, ornatum vim profecto habet vel maximam: modo enim perfringit, modo irrepit in ſenſus, inſerit novas opiniones, evellit inſitas. Hic orator & defunctos excitabit, ut Appium Cæcum. Apud hunc & patria ipſa exclamabit, aliquemque, ut apud Ciceronem in oratione contra Catilinam in Senatu, alloquetur. Hic & amplificationibus quoque eriget, & omne genus affectuum, pro rei natura, quam tractat, excutere, & concitare poterit. Ceterum, quod ad verborum delectum attinet; genus hoc dicendi amat verba ampla, & magnifica, & in rebus atrocibus, ut ante diximus, auditu ipſo aſpera & veluti confragoſa. Ex tropis autem illuſtres metaphoras, epitheta, & hyperbolen, ſimileſque tropos. Hujuſmodi ſunt illa Prophetæ verba (*Deut* 32.) „ Inebriabo ſagittas meas ſangnine, & gladius meus devorabit carnes. Ignis ſuccenſus eſt in furore meo, & ardebit uſque ad inferni noviſsima, devorabitque terram cum germine ſuo, & montium fundamenta comburet “. Inebriare autem ſagittas ſanguine, & gladium devorare carnes, inſignes illæ, & au-

& audaces metaphoræ ſunt, de quibus ante diximus: devorare autem terram, & montium fundamenta comburere, hyperbole eſſe videtur, quæ ad rem augendam maxime accommodata eſt. Epitheta quoque, & adverbia epithaſim, hoc eſt incrementum ſignificantia, ad hoc genus præcipue pertinent.

Hæc omnia breviter indicat illa Divi Cypriani oratio in Epiſtola ad Cornelium, ubi ait.„ Gentiles, & Judæi minantur, & hæretici, atque omnes, quorum pectora, & mentes diabolus obſidet: venenatam rabiem ſuam quotidie furioſa voce teſtantur; non tamen idcirco cedendum eſt, quia minantur, aut ideo adverſarius, & inimicus major eſt Chriſto, quia tantum ſibi vendicat, & aſſumit in ſeculo. Manere debet apud nos, frater, Fidei robur immobile, & ſtabilis, atque inconcuſſa virtus contra omnes incurſus, atque impetus oblatrantium fluctuum; velut petræ objacentis fortitudine, & mole debet obſiſtere". Hujus autem figuræ in Herenniana Rhetorica commodiſsimum extat exemplum, quod vel ſolum, quid hoc dicendi genus requirat, abſque ullis etiam artis præceptionibus poterit indicare, ideoque quamvis ſententia, quæ in eo tractatur, ab inſtituto noſtro nonnihil diſsideat, libuit tamen hoc in loco adſcribere, quoniam facile cuique erit, ex ſimilibus ſimilia effingere, atque perficere. Sic igitur ait:„ Quis eſt veſtrum, judices, qui ſatis idoneam poſſit in eum poenam excogitare, qui prodere hoſtibus patriam cogitarit? Quod maleficium cum hoc ſcelere comparari, quod huic maleficio dignum ſupplicium poteſt inveniri? In his, qui violaſſent ingenuum, matremfamilias conſtupraſſent, pulſaſſent aliquem, aut poſtremo necaſſent, maxima ſupplicia majores noſtri conſumpſerunt: huic vero truculentiſsimo, ac nefario facinori ſingularem poenam non reliquerunt? Atque in aliis maleficiis ad ſingulos, aut ad paucos ex alieno peccato injuria pervenit: hujus ſceleris qui ſunt affines, omni conſilio univerſis civibus atrociſsimas calamitates machinantur. O feroces animos! O crudeles cogitationes! O derelictos homines ab humanitate! Quid agere auſi ſunt, aut cogitare potuerunt? Quo pacto hoſtes revulſis majorum ſepulchris, & dejectis moenibus ovantes irruerent in civitatem? Quomodo Deum ſpoliatis templis, optimatibus trucidatis,

aliis arreptis in ſervitutem, matribusfamilias, & ingenuis ſub hoſtilem libidinem ſubjectis, urbs acerbiſſimo concideret incendio conflagrata? Qui ſe non putant id, quod ſvoluerint, ad exitum perduxiſſe, niſi ſanctiſſimæ patriæ miſerandum ſcelerati viderint cinerem? Nequeo verbis conſequi, judices, indignitatem rei; ſed negligentius id fero, quia vos mei non egetis. Veſter enim vos animus amantiſſimus Reipubl. facile edocet, ut eum, qui fortunas omnium voluerit prodere, præcipitem perturbetis ex ipſa civitate, quam iſte hoſtium ſpurciſſimorum dominatu nefario voluit obruere ". Hactenus Cornificius, qui hoc ampliſſimo dicendi genere proditionis indignitatem, & atrocitatem exaggerat. Ex figuris autem verborum, & ſententiarum, quas vim, & acrimoniam habere diximus, cum de illis loqueremur, & præcipue deſcriptiones rerum, & perſonarum, conformatio, & congeries illa, quæ Græce ſynathriſmus dicitur, qua multa ſimul, quæ rei magnitudinem attollunt, unum in locum congeruntur, ad hoc genus pertinent. Compoſitio vero longiores periodos, & flexuoſam orationis formam, quæ multa cæſa, & membra includit, deſiderat: de quibus paullo ante, propoſitis ejuſdem Divi Cypriani exemplis, loquuti ſumus. Omnes vero amplificandi rationes, de quibus etiam ſuo loco diximus, huic generi præcipue ſerviunt. In hoc autem genere licet interdum, cum rei dignitas poſtulat, tonare, ac fulminare, & cælum, ac terram invocare: quale eſt illud Iſaiæ exordinm (*cap.* 1.) „ Audite, cæli, & auribus percipe, terra: quoniam Dominus locutus eſt ". Et apud Jerem. Dominus (*cap.* 2.) „ Obſtupeſcite, cæli, ſuper hoc " &c.

CAPUT XVIII.

Quibus in rebus his tribus dicendi figuris, ſive generibus uti debeamus: ex D. Auguſtini ſententia lib. 4. *de doctrina Chriſt.*

QUoniam quid unaquæque harum figurarum exigat, & quibus potiſſimum ornamentis conficiatur, oſtendimus; ordo exigit, ut quando non omnes hæ formæ omnibus cauſis, & argumentis conveniunt, quibus potiſſimum

mum unaquæque harum conveniat, explicemus. Hunc autem laborem D. Auguſtin. in 4. de doctr. Chriſtiana lib. nobis ademit, qui, variis ſanctarum Scripturarum, & ſanctorum Patrum propoſitis exemplis, præcipuam hanc Rhetoricæ artis partem copioſe tractavit. Quia vero is nonnulla alia huic præceptioni obiter admiſcet, ne harum rerum admixtio lectori tenebras offundat, nos, quæ ad hanc præceptionem maxime pertinent, ab aliis ſejuncta, ejuſdem D. Auguſtini verbis, hoc in loco adſcribenda curavimus. Is igitur cum ex Ciceronis mente dixiſſet, eum eſſe eloquentem, qui, ut doceat, parva ſubmiſſe: ut delectet, modica temperate: ut flectat, magna granditer diceret, ſic ait: „ Hæc tria inſignis ille orator in cauſis forenſibus poſſet oſtendere; non eſt autem hoc in Eccleſiaſticis quæſtionibus, in quibus hujuſmodi, quem volumus informare, ſermo verſatur. In illis enim ea parva dicuntur, ubi de rebus pecuniariis judicandum eſt; ea magna, ubi de ſalute, ac de capite hominum; ea vero, ubi nihil horum judicandum eſt, nihilque agitur, ut agat, ſive decernat, ſed tantummodo, ut delectetur auditor, inter utrumque quaſi media, & ob hoc modica, hoc eſt moderata dixerunt. Modicis enim modus nomen impoſuit. Nam modica pro parvis abuſive, non proprie dicimus. In iſtis autem noſtris, quandoquidem omnia, maxime quæ de loco ſuperiore populis dicimus, ad hominum ſalutem, nec temporariam, ſed æternam referre debemus, ubi etiam cavendus eſt æternus interitus, omnia ſunt magna, quæ dicimus, uſque adeo, ut nec de ipſis pecuniariis rebus vel acquirendis, vel amittendis parva videri debeant, quæ doctor Eccleſiaſticus dicit, ſive ſit illa magna, ſive parva pecunia. Neque enim parva eſt juſtitia, quam profecto & in parva pecunia cuſtodire debemus, dicente Domino: Qui in minimo fidelis eſt, & in magno fidelis eſt. Quod ergo minimum eſt, minimum eſt: ſed in minimo fidelem eſſe, magnum eſt. Nam ſicut ratio rotunditatis, ideſt ut a puncto medio omnes lineæ pares in extrema ducantur, eadem eſt & in magno diſco, quæ in nummulo parvo; ita ubi parva juſte geruntur, non minuitur juſtitiæ magnitudo. Et tamen cum doctor iſte debeat rerum dictor eſſe magnarum: non ſemper eas debet granditer dicere; ſed ſubmiſſe, cum ali-

aliquid docetur: temperate, cum aliquid vituperatur, vel laudatur: cum vero aliquid agendum eſt, & ad eos loquimur, qui hoc agere debent, nec tamen volunt, tunc ea, quæ magna ſunt, dicenda ſunt granditer, & ad flectendos animos congruenter. Et aliquando de una, eademque re magna & ſubmiſſe dicitur, ſi docetur: & temperate, ſi prædicatur: & granditer, ſi averſus inde animus, ut convertatur, impellitur. Quid enim ipſo Deo majus eſt? Numquid ideo non diſcitur? Aut qui docet unitatem Trinitatis, debet niſi ſubmiſſa diſputatione agere, ut res ad intelligendum difficilis, quantum datur, poſſit intelligi? Numquid hic ornamenta, & non documenta quæruntur? Numquid, ut aliquid agat, eſt flectendus auditor; & non potius, ut diſcat, inſtruendus? Porro, cum laudatur Deus, ſive de ipſo, ſive de operibus ſuis, quanta facies pulchræ, ac ſplendidæ dictionis oboritur ei, qui poteſt quantum poteſt laudare, quem nemo convenienter laudat, quem nemo quomodocumque non laudat. At ſi non colatur, aut cum illo, vel etiam præ illo colantur idola, ſive dæmonia, ſive quæcumque creatura, quantum hoc malum ſit, atque ut ab hoc malo avertantur homines, debet utique granditer dici.

Submiſſæ dictionis exemplum eſt apud Apoſtolum Paulum (*Galat.* 4.) ut planius aliquid commemorem, ubi ait: Dicite mihi, qui ſub Lege vultis eſſe. Legem non legiſtis? Scriptum eſt enim: Quoniam Abraham duos filios habuit: unum de ancilla, & unum de libera; ſed ille, qui de ancilla, ſecundum carnem natus eſt: qui autem de libera, per repromiſſionem, quæ ſunt per allegoriam dicta. Hæc enim ſunt duo teſtamenta: unum quidem in monte Sina, in ſervitutem generans, quæ eſt Agar. Sina enim mons eſt in Arabia, qui conjunctus eſt ei, quæ nunc eſt Jeruſalem, & ſervit cum filiis ſuis. Illa autem, quæ ſurſum eſt Jeruſalem, libera eſt; quæ eſt mater noſtra; &c. Itemque ibi (*cap.* 3.) ratiocinatur, & dicit: Fratres, ſecundum hominem dico, tamen hominis confirmatum teſtamentum nemo ſpernit, aut ſuperordinat. Abrahæ dictæ ſunt promiſſiones, & ſemini ejus. Non dicit: & ſeminibus, quaſi in multis, ſed quaſi in uno: & ſemini tuo, quod eſt Chriſtus. Hoc autem dico teſtamentum confirmatum a Deo;

Deo; quæ poſt quadringentos, & triginta annos facta eſt Lex, non irritum facit ad evacuandam promiſſionem. Nam ſi ex Lege hæreditas, jam non ex promiſſione. Abrahæ autem per repromiſſionem donavit Deus. Et quia occurrere poterat audientis cogitationi: Ut quid ergo data eſt Lex, ſi ex illa non eſt hæreditas? ipſe ſibi hoc objecit, atque ait velut interrogans: Quid igitur Lex? Deinde reſpondit: propter tranſgreſſiones poſita eſt, donec veniret ſemen, cui promiſerat, ordinata per Angelos in manu Mediatoris. Mediator autem unius non eſt; Deus autem unus eſt. Et hic occurrebat, quod ſibi ipſe propoſuit: Lex ergo adverſus promiſſa Dei? Et reſpondit: Abſit. Redditque rationem, dicens: Si enim data eſſet Lex, quæ poſſet vivificare, vere ex Lege eſſet juſtitia. Sed concluſit Scriptura omnia ſub peccato, ut promiſſio ex fide Jeſu Chriſti daretur credentibus &c. Hæc igitur omnia, quæ docendi gratia inducta ſunt, ſubmiſſo dicendi genere tractantur.

In illis autem Apoſtolicis verbis (1. *Tim.* 5.) dictio temperata eſt: Seniorem ne increpaveris, ſed obſecra ut patrem, juvenes ut fratres, anus ut matres, juvenculas ut ſorores. Et in illis (*Rom.* 12.) Obſecro itaque vos, fratres, per miſericordiam Dei, ut exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viventem, ſanctam, Deo placentem. Et totus fere ipſius exhortationis locus temperatum habet elocutionis genus: ubi illa pulchriora ſunt, in quibus propria propriis, tamquam debita reddita, decenter excurrunt, ſicuti eſt: Habentes donationes ſecundum gratiam, quæ data eſt nobis, differentes; ſive prophetiam, ſecundum rationem fidei: ſive miniſterium, in miniſtrando: ſive qui docet, in doctrina: qui exhortatur, in exhortando: qui tribuit, in ſimplicitate: qui præeſt, in ſollicitudine: qui miſeretur, in hilaritate. Dilectio ſine ſimulatione: odientes malum, adhærentes bono; charitate fraternitatis invicem diligentes, honore invicem prævenientes. Sollicitudine non pigri, ſpiritu ferventes, Domino ſervientes, ſpe gaudentes, in tribulatione patientes, orationi inſtantes, neceſſitatibus ſanctorum communicantes, hoſpitalitatem ſectantes. Benedicite perſequentibus vos: benedicite, & nolite maledicere. Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus: idipſum invicem ſentientes. Et quam pulchre iſta omnia, ſic effuſa, bimembri circuitu terminantur! Non alta ſa-

pientes, ſed humilibus conſentientes. Et aliquanto poſt (*cap.* 13.) In hoc ipſum, inquit, ſervientes. Reddite ergo omnibus debita; cui tributum, tributum; cui vectigal, vectigal; cui timorem, timorem; cui honorem, honorem. Quæ membratim fuſa clauduntur etiam ipſo circuitu, quem duo membra connectunt. Nemini quidquam debeatis, niſi ut invicem diligatis.

Grande autem dicendi genus hoc maxime diſtat ab iſto temperato genere, quod non tam verborum ornatibus acceptum eſt, quam violentis animi affectibus. Nam capit etiam illa ornamenta pæne omnia, ſed ea, ſi non habuerit, non requirit. Fertur quippe impetu ſuo, & elocutionis pulchritudinem, ſi occurrerit, vi rerum rapit, non cura decoris aſſumit. Satis eſt enim ei, propter quod agitur, ut verba congruentia non oris eligantur induſtria, ſed pectoris ſequantur ardorem. Nam ſi aurato, gemmatoque ferro vir fortis armetur intentiſſimus pugnæ, agit quidem ille armis, quod agit; non quia ſpecioſa, ſed quia arma ſunt: idem ipſe eſt tamen, & valet plurimum etiam cum rimanti telo mira facit. Agit Apoſtolus, ut pro Evangelico miniſterio patienter mala hujus temporis conſolatione donorum Dei omnia tolerentur. Magna res eſt, & granditer agitur, nec deſunt ornamenta dicendi: Ecce nunc, inquit (2. *Cor.* 6.) tempus acceptabile, ecce nunc dies ſalutis; nemini dantes ullam offenſionem, ut non vituperetur miniſterium noſtrum: ſed in omnibus exhibeamus noſmetipſos, ſicut Dei miniſtros, in multa patientia, in tribulationibus, in neceſſitatibus, in anguſtiis, in plagis, in carceribus, in ſeditionibus, in laboribus, in vigiliis, in jejuniis, in caſtitate, in ſcientia, in longanimitate, in ſuavitate, in Spiritu Sancto, in charitate non ficta, in verbo veritatis, in virtute Dei: per arma juſtitiæ a dextris, & a ſiniſtris, per gloriam & ignobilitatem, per infamiam & bonam famam, ut ſeductores & veraces, ſicut qui ignoti & cogniti, quaſi morientes & ecce vivimus, ut caſtigati & non mortificati, quaſi triſtes, ſemper autem gaudentes, ſicut egentes multos autem locupletantes, tamquam nihil habentes & omnia poſſidentes. Vide adhuc ardentem (*ibid.*) Os noſtrum patet ad vos, o Corinthii, cor noſtrum dilatatum eſt, & cetera, quæ perſequi longum eſt. Item ad Ro-

Romanos agit, ut perſecutiones hujus mundi charitate vincantur, ſpe certa in adjutorio Dei. Agit autem granditer, & ornate: Scimus, inquit (*c.* 8.) quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, iis, qui ſecundum propoſitum vocati ſunt ſancti. Nam quos præſcivit, & prædeſtinavit conformes fieri imaginis Filii ſui, ut ſit ipſe primogenitus in multis fratribus, quos autem prædeſtinavit, hos & vocavit; & quos vocavit, hos & juſtificavit; quos autem juſtificavit, illos & glorificavit. Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos? Qui etiam proprio Filio ſuo non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit illum: quomodo non etiam cum illo omnia nobis donavit? Quis accuſabit adverſus electos Dei? Deus, qui juſtificat, quis eſt, qui condemnet? Chriſtus Jeſus, qui mortuus eſt, immo qui & reſurrexit, qui eſt ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis. Quis ergo nos ſeparabit a charitate Chriſti? Tribulatio? an anguſtia? an fames? an nuditas? an periculum? an perſecutio? an gladius? ſicut ſcriptum eſt: Quia propter te mortificamur tota die, æſtimati ſumus ſicut oves occiſionis. Sed in his omnibus ſuperamus propter eum, qui dilexit nos. Certus ſum enim, quia neque mors, neque vita, neque Angeli, neque Principatus, neque Virtutes, neque inſtantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos ſeparare a charitate Dei, quæ eſt in Chriſto Jeſu Domino noſtro.

Ad Galatas autem, quamvis tota illa Epiſtola ſubmiſſo dicendi genere ſcripta ſit, niſi in extremis partibus, ubi eſt eloquium temperatum; tamen interponit quemdam locum eo motu animi, ut ſine ullis quidem talibus ornamentis, qualia ſunt in his, quæ modo poſuimus, non poſſet tamen, niſi granditer dici. Dies, inquit (*cap.*4.) obſervatis, & menſes, & tempora, & annos. Timeo vos, ne forte ſine cauſa laboraverim in vobis. Eſtote, ſicut ego; quia & ego, ſicut vos. Fratres, obſecro vos, nihil me læſiſtis. Scitis autem, quia per infirmitatem carnis evangelizavi vobis jampridem, & tentationem veſtram in carne mea. Non ſpreviſtis, neque reſpuiſtis; ſed ſicut Angelum Dei excepiſtis me, ſicut Chriſtum Jeſum. Ubi eſt ergo bea-

beatitudo veſtra? Teſtimonium enim perhibeo vobis, quia ſi fieri poſſet, oculos veſtros eruiſſetis, & dediſſetis mihi. Ergo inimicus vobis factus ſum, verum dicens vobis? Æmulantur vos non bene, ſed excludere vos volunt, ut illos æmulemini. Bonum autem æmulamini in bono ſemper: & non tantum cum præſens ſum apud vos. Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Chriſtus in vobis. Vellem autem eſſe apud vos modo, & mutare vocem meam, quoniam confundor in vobis. Numquid hic aut contraria contrariis verba ſunt reddita, aut aliqua gradatione ſibi ſubnexa ſunt, aut cæſa, & membra, circuituſve ſonuerunt? Et tamen non ideo tepuit grandis effectus, quo eloquium fervere ſentimus. Sed Apoſtolica iſta ſic clara ſunt, ut & profunda ſint; atque ita conſcripta, memoriæque mandata, ut non ſolum lectore, vel auditore, verum etiam expoſitore opus habeant, ſi quis in eis, non ſuperficie contentus, altitudinem quærat.

Quapropter videamus iſta genera dicendi in eis, qui iſtorum lectione ad rerum divinarum, atque ſalubrium ſcientiam profecerunt, eademque Eccleſiæ miniſtrarunt. Beatus Cyprianus ſubmiſſo dicendi genere utitur in eo libro, ubi de Sacramento calicis diſputat. Solvitur quippe ibi quæſtio, in qua quæritur, utrum calix Dominicus aquam ſolam, an eam etiam vino mixtam debeat habere. Sed exempli gratia, aliquid inde ponendum eſt. Poſt principium ergo Epiſtolæ jam ſolvere incipiens propoſitam quæſtionem: Admonitos autem nos ſcias, inquit, ut in calice offerendo Dominica traditio ſervetur; neque aliud fiat a nobis, quam quod pro nobis Dominus prior fecit, ut calix, qui in commemorationem ejus offertur, vino mixtus offeratur. Nam, cum dicat Chriſtus: Ego ſum vitis vera; Sanguis Chriſti non aqua eſt utique, ſed vinum: nec poteſt videri Sanguis ejus, quo redempti, & vivificati ſumus, eſſe in calice, quando vinum deſit calici, quo Chriſti Sanguis oſtenditur, qui Scripturarum omnium ſacramento, ac teſtimonio prædicatur. Invenimus enim in Geneſi circa Sacramentum Noe, hoc idem præcurriſſe, & figuram Dominicæ paſſionis illic extitiſſe, quod vinum bibit, quod inebriatus eſt, quod in domo ſua nudatus eſt, quod fuit recumbens nudis, & patentibus fœmoribus, quod nuditas illa patris a me-

medio filio denotata eſt, & foras nunciata, a duobus vero majore, & minore conte&a, & cetera, quæ neceſſe non eſt exequi; cum ſatis ſit, hoc ſolum complecti, quo Noe typum futuræ veritatis oſtendens non aquam, ſed vinum biberit, & ſic imaginem Dominicæ paſſionis expreſſerit. Item in Sacerdote Melchiſedech Dominici Sacramenti præfiguratum videmus myſterium, ſecundum quod Scriptura divina teſtatur, & dicit: Et Melchiſedech Rex Salem protulit panem, & vinum; fuit enim Sacerdos Dei ſummi, & benedixit Abrahæ. Quod autem Melchiſedech typum Chriſti portaret, declarat in Pſalmis Spiritus Sanctus ex perſona Patris ad filium, dicens: Ante luciferum genui te. Tu es Sacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech. Hæc, & alia, quæ ſequuntur, hujus Epiſtolæ ſubmiſſæ dictionis modum ſervant; quod facile eſt explorare legentibus. Sanctus quoque Ambroſius, cum agat rem magnam de Spiritu Sancto, ut eum Patri, & Filio demonſtret æqualem, ſubmiſſo tamen dicendi genere utitur; quoniam res ſuſcepta non ornamenta verborum, aut ad flectendos animos commotionis affectum, ſed rerum documenta deſiderat. Ergo inter cetera in principio hujus operis ait: Commotus oraculo Gedeon, cum audiſſet, quod deficientibus licet populorum millibus, in uno viro Dominus plebem ſuam ab hoſtibus liberaret, obtulit hœdum caprarum. Cujus carnes ſecundum præcepta Angeli, & azyma ſupra petram poſuit, & ea jure perfudit. Quæ ſimul, ut virgæ cacumine, quam gerebat, Angelus Dei contigit, de petra ignis erupit, atque ita ſacrificium, quod offerebatur, abſumptum eſt. Quo indicio declaratum videtur, quod petra illa typum habuerit Corporis Chriſti; quia ſcriptum eſt: Bibebant de conſequenti petra; petra autem erat Chriſtus. Quod utique non ad Divinitatem ejus, ſed ad carnem relatum eſt, quæ ſitientium corda populorum perenni rivo ſui Sanguinis inundavit. Jam tunc igitur in myſterio declaratum eſt, quia Dominus Jeſus in carne ſua totius mundi peccata crucifixus aboleret, nec ſolum delicta factorum, ſed etiam cupiditates animorum. Caro enim hœdi ad culpam facti refertur, jus ad illecebras cupiditatum, ſicut ſcriptum eſt: Quia concupivit populus cupiditatem peſſimam, & di-

& dixerunt: Quis nos cibabit carne? Quod igitur extendit Angelus virgam, & tetigit petram, de qua ignis exiit, oſtendit, quod caro Domini Spiritu repleta Divino, peccata omnia humanæ conditionis exureret. Unde & Dominus ait: Ignem veni mittere in terram &c. In quibus verbis Ambroſius rei docendæ, ac probandæ maxime incumbit.

De genere temperato eſt apud Cyprianum virginitatis illa laudatio: Nunc nobis ad virgines ſermo eſt, quarum quo ſublimior gloria eſt, major & cura. Flos eſt ille Eccleſiaſtici germinis, decus, atque ornamentum gratiæ ſpiritualis, læta indoles laudis, & honoris, opus integrum, atque incorruptum, imago Dei reſpondens ad ſanctimoniam Domini, illuſtrior portio gregis Chriſti. Gaudet per ipſas, atque in ipſis largiter floret ſanctæ matris Eccleſiæ glorioſa foecunditas: quantoque plus glorioſa virginitas numero ſuo addit, tanto plus gaudium matris augeſcit. Et alio loco in fine Epiſtolæ: Quomodo portavimus, inquit, imaginem ejus, qui de limo eſt, ſic portemus & imaginem ejus, qui de cælo eſt. Hanc imaginem virginitatis portat integritas, ſanctitas portat, & veritas, portant diſciplinæ Dei memores, juſtitiam cum religione retinentes, ſtabiles in Fide, humiles in timore, ad omnem tolerantiam fortes, ad ſuſtinendas injurias mites, ad faciendam miſericordiam faciles, fraterna pace unanimes, atque concordes. Quæ vos ſingula obſervare, diligere, implere debetis, quæ Deo, & Chriſto vacantes, ad Dominum, cui vos dicaſtis, majore, & meliore parte præceditis. Provectæ annis, junioribus facite magiſterium. Minores natu, præbete paribus incitamentum, hortamentis vos mutuis excitate, æmulis de virtute documentis ad gloriam provocate, durate fortiter, pergite ſpiritaliter, pervenite feliciter; tantum mementote tunc noſtri, cum incipiet in vobis virginitas honorari. Ambroſius etiam genere dicendi temperato, & ornato, profeſſis virginibus proponit Matrem Domini tamquam ſub exempli forma, quod moribus imitentur, & dicit: Virgo erat non ſolum corpore, ſed etiam mente, quæ nullo doli ambitu ſincerum adulteraret affectum, corde humilis, verbis gravis, animi prudens, loquendi parcior, legen-

di ſtudioſior, non in incerto divitiarum, ſed in prece pauperis ſpem reponens, intenta operi, verecunda ſermonibus, arbitrum mentis ſolita non hominem, ſed Deum quærere: nullum lædere, bene velle omnibus, aſſurgere majoribus natu, æqualibus non invidere, fugere jactantiam, rationem ſequi, amare virtutem. Quando iſta vel nutu læſit parentes? quando diſſenſit a propinquis? quando faſtidivit humilem? quando irriſit debilem? quando vitavit inopem? Eos ſolos ſollicita cœtus virorum inviſere, quos miſericordia non erubeſceret, neque præteriret verecundia. Nihil torvum in oculis, nihil in verbis procax, nihil in actu inverecundum, non geſtus fractior, non inceſſus ſolutior, non vox petulantior: ut ipſa corporis ſpecies ſimulacrum fuerit mentis, & figura probitatis. Bona quippe domus in ipſo veſtibulo debet agnoſci; ac primo prætendat ingreſſu, nihil intus latere tenebrarum, tamquam lucernæ lux intus poſita, foris luceat. Quid ego exequar ciborum parſimoniam, officiorum redundantiam? Alterum ſuper naturam ſuperfuiſſe, alterum ipſi naturæ pæne defuiſſe. Illic nulla intermiſſa tempora, hic congeminati jejunio dies: & ſi quando reficiendi ſucceſſiſſet voluntas, cibus plerumque obvius, qui mortem arceret, non delitias miniſtraret &c. Hæc autem propterea in exemplo hujus temperati generis poſui, quia non hic agit, ut virginitatem voveant, quæ nondum voverunt; ſed quales eſſe debeant, quæ jam votæ ſunt. Nam, ut aggrediatur animus tantum, ac tale propoſitum, grandi utique dicendi genere debet excitari, & accendi. Sed martyr Cyprianus de habitu Virginum, non de ſuſcipiendo virginitatis propoſito ſcripſit. Iſte vero Epiſcopus etiam ad hoc eas magno accendit eloquio.

Verum ex eo, quod ambo egerunt, dictionis grandis exempla memorabo. Ambo quippe invecti ſunt in eas, quæ formam pigmentis colorant, vel potius decolorant; quorum prior ille, cum hoc ageret, ait inter cetera: Si quis pingendi artifex vultum alicujus, & ſpeciem, & corporis qualitatem æmulo colore ſignaſſet; & ſignato jam, conſummatoque ſimulacro manus alius inferret, ut jam formata, jam picta quaſi peritior reformaret; gravis prioris artificis injuria, & juſta indignatio videretur. Tu te exiſti-

mas

mas impune laturam tam improbæ temeritatis audaciam, Dei artificis offenſam? Ut enim circa homines impudica, & inceſta fucis lenocinantibus non ſis, corruptis, violatiſque, quæ Dei ſunt, pejor adultera deiineris. Quod ornari te putas, quod putas comi, impugnatio eſt iſta Divini operis, prævaricatio eſt veritatis. Monentis Apoſtoli vox eſt: Expurgate vetus fermentum, ut ſitis nova conſperſio, ſicut eſtis azymi; etenim paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus. Itaque feſta celebremus, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ, & nequitiæ, ſed in azymis ſinceritatis, & veritatis. Num ſinceritas perſeverat, & veritas, quando quæ ſincera ſunt, polluuntur, & adulterinis medicaminum fucis in mendacium vera mutantur? Dominus tuus dicit: Non potes facere capillum unum album, aut nigrum: & tu ad vincendam Domini tui vocem, vis te eſſe potiorem? Audaci conatu, & ſacrilego contemptu crines tuos inficis, malo præſagio futurorum, capillos jam tibi flammeos auſpicaris. Longum eſt inſerere omnia, quæ ſequuntur. Ille vero poſterior, ut in tales diceret: Hinc illa, inquit, naſcuntur incentiva vitiorum, ut quæſitis coloribus ora depingant, dum viris diſplicere formidant, & de adulterio vultus meditantur adulterium caſtitatis. Quanta hæc amentia, effigiem mutare naturæ, picturam quærere? Et dum verentur maritale judicium, ſuum perdiderunt. Prior enim de ſe pronunciat, quæ cupit mutare, quod nata eſt; ita dum alii ſtudet placere, prius ipſa ſibi diſplicet. Quem judicem, mulier, veriorem deformitatis tuæ requirimus, quam te ipſam, quæ videri times? Si pulchra es, cur abſconderis? ſi deformis, cur te formoſam eſſe mentiris, nec tuæ conſcientiæ, nec alieni gratiam erroris habitura? Ille enim alteram diligit, tu adultero vis placere; & iraſceris, ſi amet aliam, qui adulterare in te docetur. Mala magiſtra es injuriæ tuæ. Lenocinari refugit etiam, quæ paſſa eſt lenonem. Ac licet vilis mulier, non alteri tamen, ſed ſibi peccat. Tolerabiliora propemodum in adulterio crimina ſunt; ibi enim pudicitia, hic natura adulteratur. Satis, ut exiſtimo, apparet, feminas, ne ſuam fucis adulterent formam, & ad pudorem, & ad timorem hac facundia vehementer impelli. Proinde neque ſubmiſſum, neque temperatum, ſed grande omnino genus hoc elocu-

elocutionis agnoſcimus. Et in his autem, quos duos ex omnibus proponere volui, & in aliis Eccleſiaſticis viris, & bona, & bene, ideſt ſicut res poſtulat, acute, ornate, ardenterque dicentibus, per multa eorum ſcripta, vel dicta poſſunt hæc tria genera reperiri, & aſſidua lectione, vel auditione, admixta etiam exercitatione, ſtudentibus inoleſcere.

Nec quiſquam præter diſciplinam eſſe exiſtimet, iſta miſcere; immo, quantum congrue fieri poteſt, omnibus generibus dictio varianda eſt. Nam quando prolixa eſt in uno genere, minus detinet auditorem. Cum vero fit in aliud ab alio tranſitus, etiamſi longius eat, decentius procedit oratio: quamvis habeant & ſingula genera varietates ſuas in ſermone eloquentium, quibus non ſinuntur in eorum, qui audiunt, frigeſcere, vel tepeſcere ſenſibus. Verumtamen facilius ſubmiſſum ſolum, quam ſolum grande diutius tolerari poteſt. Commotio quippe animi quanto magis excitanda eſt, ut nobis aſſentiat auditor, tanto minus in ea diu teneri poteſt, cum fuerit, quantum ſatis eſt, excitata. Et ideo cavendum eſt, ne dum volumus altius erigere, quod erectum eſt, etiam inde decidat, quo fuerat excitatione perductum. Interpoſitis vero, quæ ſunt dicenda ſubmiſſius, bene reditur ad ea, quæ opus eſt granditer dici, ut dictionis impetus, ſicut maris æſtus alternet. Ex quo fit, ut grande dicendi genus, ſi diutius eſt dicendum, non debeat eſſe ſolum, ſed aliorum generum interpoſitione varietur; ei tamen generi dictio tota tribuatur, cujus copia prævaluerit. Intereſt enim, quod genus cui generi interponatur, vel adhibeatur certis, & neceſſariis locis; nam & in grandi genere ſemper, aut pæne ſemper temperata debent eſſe principia. Et in poteſtate eſt eloquentis, ut dicantur nonnulla ſubmiſſe, etiam quæ poſſent granditer dici: ut ea, quæ dicuntur granditer, ex illorum fiant comparatione grandiora, & eorum tamquam umbris luminoſiora reddantur. In quocumque autem genere aliqua quæſtionum vincula ſolvenda ſint, acumine opus eſt, quod ſibi ſubmiſſum genus proprie vendicat. Ac per hoc eo genere utendum eſt, & in aliis duobus generibus, quando in eis iſta incidunt, ſicut laudandum aliquid, vel vituperandum: ubi nec damnatio cujuſquam, nec liberatio, nec ad actionem quam-

lil et

libet aſſenſio requiritur : in quocumqne alio genere occurrerit, genus adhibendum, & interponendum eſt temperatum. In grandi ergo genere inveniunt ſuos locos duo cetera, & in ſubmiſſo ſimiliter. Temperatum autem genus, non quidem ſemper, ſed tamen aliquando ſubmiſſo indiget, ſi, ut dixi, quæſtio, cujus nodus eſt ſolvendus, incurrat: vel quando nonnulla, quæ ornari poſſent, ideo non ornantur, ſed ſubmiſſo ſermone dicuntur, ut quibuſdam quaſi thoris ornamentorum præbeant eminentiorem locum. Grande autem genus temperata dictio non requirit. Ad delectandos quippe animos, non ad movendos ipſa ſuſcipitur. Non ſane, ſi dicenti crebrius, & vehementius acclametur, ideo granditer putandus eſt dicere : hoc enim & acumina ſubmiſſi generis, & ornamenta faciunt temperati. Grande autem genus plerumque pondere ſuo voces premit, ſed lacrymas exprimit.

Denique, cum apud Cæſaream Mauritaniæ diſſuaderem populo pugnam civilem, vel potius pluſquam civilem, quam catervam vocabant (neque enim cives tantummodo, verum etiam propinqui, fratres, poſtremo parentes, ac filii lapidibus inter ſe in duas partes diviſi, per aliquot dies continuos, & certo tempore anni ſolemniter dimicabant, & quiſque, ut quemque poterat, occidebat) egi quidem granditer quantum valui, ut tam crudele, atque inveteratum malum de cordibus, & moribus eorum avellerem, pelleremque dicendo; non tamen egiſſe me aliquid putavi, cum eos audirem acclamantes, ſed cum flentes viderem: acclamationibus quippe ſe doceri, & delectari, flecti autem lacrymis indicabant. Quas ubi aſpexi, immanem illam conſuetudinem a patribus, & avis, longe a majoribus traditam, quæ pectora eorum hoſtiliter obſidebat, vel potius poſſidebat, devictam, antequam re ipſa id oſtenderent, credidi. Moxque ſermone finito, ad agendas Deo gratias corda, atque ora converti. Et ecce jam ferme octo, vel amplius anni ſunt, propitio Chriſto, ex quo illic nihil tale tentatum eſt. Sunt & alia experimenta multa, quibus didicimus, homines, quid in eis fecerit ſapientis granditas dictionis, non clamore potius, quam gemitu, aliquando etiam lacrymis, poſtremo vitæ mutatione monſtraſſe. Submiſſo etiam dicendi genere ſunt plerique mutati: ſed ut,

quod

quod neſciebant, ſcirent, aut quod eis videbatur incredibile, crederent: non autem ut agerent, quod agendum jam noverant, & agere nolebant. Ad hujuſmodi namque duritiem flectendam debet granditer dici. Nam & laudes, & vituperationes, quando eloquenter dicuntur, cum ſint in genere temperato, ſic afficiunt quoſdam, ut non ſolum in laudibus, & vituperationibus eloquentia delectentur; verum etiam ipſi laudabiliter appetant, fugiantque vituperabiliter vivere. Et mox: Illud vero, quod agitur genere temperato, ideſt, ut eloquentia ipſa delectet, non eſt propter ſeipſum uſurpandum, ſed ut rebus, quæ utiliter, honeſteque dicuntur, ſi nec docente indigent eloquio, nec movente; quia ſcientes, & faventes auditores habent, aliquanto promptius ex ipſa delectatione elocutionis accedat, vel tenacius adhæreat aſſenſus. Nam, cum eloquentiæ ſit univerſale officium, in quocumque iſtorum trium generum dicere apte ad perſuaſionem; finis autem, id quod intendis, perſuadere dicendo: in quocumque iſtorum trium generum dicit quidem eloquens apte ad perſuaſionem: ſed niſi perſuadeat, ad finem non pervenit eloquentiæ. Perſuadet autem in ſubmiſſo genere, vera eſſe, quæ dicit. Perſuadet in grandi, ut agantur, quæ agenda jam eſſe ſciuntur, nec tamen aguntur. Perſuadet in genere temperato, pulchre, ornateque ſe dicere. Quo fine nobis quid opus eſt? Appetant eum, qui lingua gloriantur, & ſe in Panegyricis, talibuſque dictionibus jactant, ubi nec docendus, nec ad aliquid agendum movendus, ſed tantummodo eſt delectandus auditor. Nos vero iſtum finem referamus ad alterum finem; ut ſcilicet, quod efficere volumus, cum granditer dicimus, hoc etiam iſto velimus: ideſt ut bona morum diligantur, vel devitentur mala; ſi ab hac actione non ſic alieni ſunt homines, ut ad eam grandi genere dictionis urgendi videantur: aut, ſi jam id agunt, ut agant ſtudioſius, atque in eo firmiter perſeverent. Ita fiet, ut etiam temperati generis ornatu non jactanter, ſed prudenter utamur; non ejus fine contenti, quo tantummodo delectatur auditor, ſed potius hoc agentes, ut etiam ipſo ad bonum, quod perſuadere volumus, adjuvetur". Hæc omnia ex Divo Auguſtino ad verbum ſelecta ſunt; quibus hæc præceptio de triplici dicendi genere, ſive de tribus orationis formis

adeo copioſe, & aperte tradita eſt, ut facile quiſque concionator intelligat, quo dicendi charactere in quavis concione, vel concionis parte ſit uſurus.

His autem, quæ vir Sanctus adeo copioſe explicavit, totque commodiſſimis exemplis illuſtravit, nihil deeſſe videtur; niſi ut caveamus, quod Cornificius diligenter admonet „ ne dum hæc tria dicendi genera conſectamur, in finitima his virtutibus vitia incidamus. Nam gravi figuræ, quæ laudanda eſt, propinqua eſt ea, quæ eſt fugienda, quæ recte videbitur appellari, ſi ſufflata nominabitur. Nam ut corporis bonam habitudinem tumor imitatur ſæpe; ita gravis oratio ſæpe imperitis videtur ea, quæ turget, & inflata eſt, cum aut novis, aut priſcis verbis, aut duriter aliunde translatis, aut gravioribus, quam res poſtulat, aliquid dicitur, hoc modo: Nam qui perduellionibus venditat patriam, non ſatis ſupplicii dederit, ſi præceps in Neptunias depulſus ierit lacunas. Pœnitet igitur iſtum, qui montes belli fabricatus eſt, campos ſuſtulit pacis. In hoc genus plerique cum declinaviſſent, & ab eo, quo profecti ſunt, aberraverunt, & ſpecie gravitatis falluntur, nec proſpicere poſſunt orationis tumorem. Qui in mediocre genus orationis profecti ſunt, ſi pervenire eo non potuerunt, errantes perveniunt ad confinium ejus generis, quod appellamus diſſolutum, quod eſt ſine nervis, & articulis: ut hoc modo appellem, fluctuans: eo quod fluctuat huc, & illuc, nec poteſt confirmare, nec viriliter ſeſe expedire. Id eſt hujuſmodi: Socii noſtri, cum belligerare nobiſcum vellent, profecto ratiocinati eſſent etiam atque etiam, quid poſſent facere, ſi quidem ſua ſponte facerent, inde haberent, hinc adjutores multos, malos homines, & audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia volunt agere. Non poteſt hujuſmodi ſermo tenere attentum auditorem; diffluit enim totus, neque quidquam comprehendens perfectis verbis amplectitur. Qui non poſſunt in illa facetiſſima verborum attenuatione commode verſari, veniunt ad aridum, & exangue genus orationis, quod non alienum eſt, exile nominari, cujuſmodi eſt hoc: Nam ille iſtic in balneis acceſſit, ad hunc poſtea dixit: hic tuus ſervus me pulſavit: poſtea dixit hic illi: conſiderabo: poſt ille convicium fecit: & magis, magiſque præſentibus multis clamavit

mavit. Frivolus hic quidem jam, & illiberalis eſt ſermo; non enim adeptus eſt id, quod habet attenuata figura, puris verbis, & electis compoſitam orationem ". Hactenus Cornificius.

CAPUT XIX.

De grandiloqui generis materia.

QUia vero grande genus orationis ſublimitatem, & vim ad commovendos animos habet, quod quidem eſt præcipuum, & ſingulare concionatoris officium, danda illi opera eſt, ut in omni concione unam aliquam rem, aut plures etiam eligat, quas hac dicendi figura proſequatur. Ad hoc autem pertinent, ut ex D. Auguſtini exemplis colligitur, quæcumque in ſuo genere maxima ſunt, & ad movendos animos potentiſſima; cujuſmodi nonnulla docendi gratia hoc in loco breviter annotabimus. Periti autem concionatoris erit, eadem rationibus, & ornamentis, quæ paullo ante expoſuimus, exaggerare, & talia dicendo facere, qualia ſunt.

Ad hoc ergo genus pertinent, quæ de ſeveritate extremi judicii, de atrocitate, & æternitate poenarum, quas improbi apud inferos patiuntur, de lethalis peccati gravitate dicuntur. Qua amplificata, vehementer adverſus eos, qui ſine ullo pungentis conſcientiæ aculeo tot lethalia peccata committunt, incandeſcere poſſumus. Similique ratione adverſus eos indignamur, qui leviſſimis de cauſis, hoc eſt, propter exiguum lucrum, aut etiam ſine ullo ſuo commodo Divinam majeſtatem gratis offendere, & ejus amicitiam, & gratiam amittere non verentur. Quam rem idem ipſe Dominus ſic apud Jerem. amplificat, cum ait (*cap.* 2.) „ Obſtupeſcite, cæli, ſuper hoc, & portæ ejus deſolamini vehementer. Duo enim mala fecit populus meus " &c. Hac item ratione illorum periculum amplificamus, qui ſtatim a confeſſione, nulla interpoſita mora, in eadem crimina relabuntur, atque hunc tota vita ludum ludunt; & eorum etiam, qui de die in diem converſionem ſuam procraſtinant; ac multo magis eorum, qui ad extremum vitæ diem poenitentiam differunt, & eorum etiam, qui quamdiutiſ-

ſime peccatis aſſuevere: quorum converſio adeo difficilis eſt, ut Dominus per Jeremiam dicat (*cap.* 13.) „ Si mutare poteſt Æthiops pellem ſuam, aut pardus varietates ſuas; & vos poteritis benefacere, cum didiceritis malum“. Verum majus adhuc periculum eſt obdurati, & excæcati cordis, ad quod eadem peccandi conſuetudine pervenitur. Eodem modo amplificamus ſummum Redemptionis noſtræ beneficium; quo ſummus ille rerum omnium conditor, ut nos Divinitatis, & gloriæ ſuæ participes efficeret, atrociſſimum Crucis ſupplicium ſubire, & Sanguinem ſuum pretioſum pro nobis fundere dignatus eſt. In quo quidem beneficio omnia ſunt adeo magna, ut majora eſſe nequeant, hoc eſt & meritum, & præmium, & ſupplicium; & dignitas dantis, & indignitas recipientis. Hinc orationis impetum flectimus ad hominum tum malitiam, tum ingrati animi crimen exaggerandum; qui ne tanta quidem Domini ſui bonitate a peccatis cohibentur, nec pro tanto beneficio dignas Redemptori gratias agunt. Neque diſſimilis ratio eſt, cetera Divina beneficia, & ingratitudinem hominum amplificandi, atque eorum præcipue, qui Divinis muneribus non ad largitoris gloriam, ſed, quod eſt multo indignius, ad ejus injuriam abutuntur. Hoc autem genus argumenti mira orationis grandiloquentia Moyſes non quidem Rhetorico, ſed Prophetico ſpiritu afflatus tractat in Cantico illo, cujus initium eſt: *Audite, cæli, quæ loquor*: in quo primum Divina beneficia, deinde populi ingratitudinem, & ſcelera, ac poſtremo Divinæ juſtitiæ ſupplicia ſceleratis hominibus inferenda ampliſſima oratione attollit. Similique ordine, & facultate dicendi idem argumentum tractat Ezechiel cap. 16. ſub metaphora virginis derelictæ, & a Deo in ſponſam aſſumptæ, & multis opibus auctæ, & ornatæ; quæ tamen fidem ſponſo datam violaverit, & adulterium admiſerit. Eadem orationis figura Amos cap. 6. adverſus Iſraelitici populi Principes exclamat his verbis: „ Væ, qui opulenti eſtis in Sion & confiditis in monte Samariæ, optimates, capita populorum, ingredientes pompatice domum Iſrael. Tranſite in Chalane“ & cetera quæ ſequuntur. Hujus autem loci grandiloquentiam D. Auguſt. 4. de doct. Chriſt. lib. miratur, & varia ejus ornamenta copioſe declarat. Verum hæc, quæ docendi gratia ſubjecimus, exempla ad indi-

dignationis affectum commovendum pertinent. In quo quidem amplificationis genere illa, quam Græci Dinoſim vocant, præcipue dominatur, quæ rei indignitatem magnopere auget, & attollit, de qua mox dicemus.

Nemo tamen his exemplis admonitus exiſtimet, ad hos tantum affectus hoc orationis genus deſervire. Quæcumque enim alia res, ſive nimium fauſta, & læta, ſeu vehementer triſtis, & luctuoſa exiſtat, hoc orationis genere tractanda eſt. Utriuſque rei commodiſſimum extat exemplum apud D. Cyprianum in ſermone de Lapsis. Initio namque rem tractat lætiſſimam; gratulatur enim Eccleſiæ de inſigni Confeſſorum gloria, atque fortitudine, qua Chriſti Fidem apud infideles judices conſtanti animo confeſſi fuerant. Deinde vero miſerandam lapſorum ruinam, & inconſtantiam, qui tormentorum metu a Fide deſciverant, moeſtiſsima oratione lamentatur. Confeſſores igitur glorioſos initio ſermonis his verbis collaudat: „ Exoptatus votis omnibus dies venit, & poſt longæ noctis horribilem, tetramque caliginem, Dei luce radiatus mundus eluxit. Confeſſores præconio boni nominis claros, & virtutis, atque fidei laudibus glorioſos, lætis conſpectibus intuemur, ſanctis oſculis adhærentes, deſideratos diu inexplebili cupiditate complectimur. Adeſt militum Chriſti cohors candida, qui perſecutionis urgentis ferociam turbulentam ſtabili congreſsione fregerunt. Parati ad patientiam carceris, armati ad tolerantiam mortis, repugnaſtis fortiter ſeculo, ſpectaculum glorioſum præbuiſtis Deo: ſecuturis fratribus fuiſtis exemplo. Quam vos læto ſinu excipit mater Eccleſia de prælio revertentes! Quam beata, quam gaudens portas ſuas aperit, ut adunatis agminibus intretis, de hoſte proſtrato trophæa referentes! Cum triumphantibus viris & feminæ veniunt, quæ cum ſeculo dimicantes, ſexum quoque vicerunt. Veniunt & geminata militiæ ſuæ gloria virgines, & pueri annos ſuos virtutibus tranſeuntes " &c. Sunt & argumenta alia, quæ hoc genus dicendi exigunt. Ea vero facile quiſque ex his, quæ diximus, intelligere poterit.

Illud tamen hoc in loco advertendum eſt, unius rei amplificationem alteri aditum præbere. Ut exempli cauſa, cum extremi judicii ſeveritatem, aut gehennæ ſupplicium amplificaverimus, incandeſcere licebit adverſus multorum

hominum ſtuporem, atque cæcitatem, qui cum hoc certiſsima fide teneant, non verentur præcipites in omnia ſcelera, atque adeo in ipſa gehennæ ſupplicia ſine ullo doloris ſenſu irruere.

CAPUT XX.

De aliis ornatus virtutibus, ac in primis de energia, quæ Latine evidentia dicitur.

PRæter has autem quatuor ornatus virtutes, quas in tropis, figuris, compoſitione, & apte dicendi ratione poſuimus; ſunt & aliæ, quæ ad eumdem ornatum pertinent; quas modo breviter attingemus.

Eſt enim in primis energia, quæ Latine dicitur evidentia, ſive repræſentatio, quæ rem oculis evidenter veluti ſpectandam proponit, & repræſentat. Qua de re ſic Fabius ait (*lib.* 8. *cap.* 3.) „ Magna virtus eſt, res, de quibus loquimur, clare, atque ut cerni videantur, enunciare. Quod aliquando brevi oratione, aliquando longiori efficitur. Hoc modo Cicero luxurioſum convivium deſcribit his verbis: Videbar videre alios intrantes, alios vero exeuntes, quoſdam ex vino vacillantes, quoſdam heſterna potatione oſcitantes. Humus erat immunda, lutulenta vino coronis languidulis, & ſpinis cooperta piſcium. Quid plus videret, qui intraſſet? Sic urbium captarum creſcit miſeratio. Sine dubio enim, qui dicit expugnatam eſſe civitatem, complectitur omnia, quæcumque talis fortuna recipit; ſed in affectus minus penetrat brevis hic velut nuncius. At ſi aperias hæc, quæ verbo uno incluſa erant, apparebunt & fuſæ per domos, ac templa flammæ, & ruentium tectorum fragor, & ex diverſis clamoribus unus quidam ſonus, aliorum fuga incerta, alii in extremo complexu ſuorum cohærentes, & infantium, feminarumque ploratus, & male uſque in illum diem ſervati fato ſenes: tum illa profanorum, ſacrorumque direptio efferentium prædas, repetentiumque diſcurſus, & acti ante ſuum quiſque prædonem catenati, & conata retinere infantem ſuum mater, & ſicubi majus lucrum eſt, pugna inter victores. Licet enim hæc omnia, ut dixi, complectatur everſio, minus eſt tamen totum dicere, quam omnia ".

Ha-

Hactenus Fabius. Ex cujus exemplis liquet; ad hoc genus virtutis rerum, & perſonarum deſcriptiones, de quibus in tertio hujus operis libro diſſeruimus, maxime pertinere. Eæ namque rem oculis ita ſubjiciunt, ut qui dicit, non dixiſſe, ſed pinxiſſe, & qui audit, non tam audiſſe, quam inſpexiſſe videatur. Ad hanc etiam virtutem pertinet illud ſimilitudinis genus obſcuris rebus explicandis accommodatum: quo ex rebus familiariter notis ea, quæ ſunt reconditiora, & obſcuriora, patefacimus, & velut ex tenebris in lucem producimus. Eſt enim, ut Ariſtoteles ait, innatum nobis, ut ex notioribus, & iis, quæ ſenſu percipiuntur, ad ignotiora, & quæ intellectu comprehenduntur, procedamus. Hoc autem ſimilitudinis genere aliquando quidem brevius, aliquando latius ſacræ Litteræ utuntur. Tale eſt illud (*Iſa.* 53.) „ Sicut ovis ad occiſionem ducetur, & quaſi agnus coram tondente ſe obmuteſcet " &c. Et apud Jeremiam (*cap.* 46.) „ Quis eſt iſte, qui quaſi flumen aſcendit, & veluti fluviorum intumeſcunt gurgites ejus? Ægyptus fluminis inſtar aſcendit, & velut flumina movebuntur fluctus ejus ". Et Dominus in Evangelio (*Matth.* 23.) „ Quoties, inquit, volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos ſuos ſub alas, & noluiſti "? Longiores ſunt illæ apud Iſaiam (*cap.* 31.) „ Quomodo ſi rugiat leo ſuper prædam ſuam, & cum occurrerit ei multitudo paſtorum, a voce eorum non formidabit, & a multitudine eorum non pavebit; ſic deſcendet Dominus exercituum, ut prælietur, ſuper montem Sion ". Et alio in loco idem (*cap.* 29.) „ Sicut ſomniat eſuriens, & comedit, cum autem fuerit expergefactus, vacua eſt anima ejus, & ſicut ſomniat ſitiens, & bibit &c. ſic erit multitudo omnium gentium, quæ dimicaverunt contra montem Sion ". Ad hanc etiam virtutem emphaſim quoque pertinere, idem Fabius auctor eſt. Ea namque rem appoſitiſſimo nomine, reique naturam maxime ſignificante, exprimit: quam inter verborum figuras collocavimus. Præciſio quoque, quæ plus tacendo, quam docendo ſignificat, ad hoc genus pertinet: quam etiam inter ſententiarum figuras numeravimus.

II. dinoſis.

Eſt etiam virtus alia, quam Græci dinoſim, ideſt gravitatem vocant, qua utimur in exaggeranda rei indignitate. Qua virtute Demoſthenes plurimum valuiſſe dicitur. Hac enim fit, ut rei indignitas tanta appareat, quanta eſt; & interdum etiam major, quam eſt. Utinam autem eam nobis Dominus dicendi facultatem concederet, ut peccati indignitatem, & peccati ſupplicia, & multorum fidelium ſtuporem, & ſalutis ſuæ neglectum, ceteraque his ſimilia oratione noſtra, non dico ſupra id, quod ſunt, attollere, ſed ſaltem exæquare poſſemus, & tanta dicendo efficere, quanta ſunt. Sed quæ dicendi facultas hæc ipſa pro dignitate amplificare queat? Danda tamen nobis opera eſt, ut quam proxime fieri poterit, ad harum rerum magnitudinem explicandam accedamus; quo torpentium, atque ignorantium animos ſalutari, & neceſſario metu concutere, & excitare poſſimus.

III. de copia.

Pertinet etiam ad eloquendi rationem orationis ubertas, & copia, qualem in D. Chryſoſtomo videmus. Ut enim eruditæ aures brevitate, & acumine ſententiarum, & preſſa oratione gaudent; ita rudes, & indoctæ copia rerum maxime capiuntur. Ad hanc vero copiam pertinet, ut quidquid apte, & commode pro ratione argumenti dici poteſt, ad cauſam afferamus, neque quidquam, quod eam magnopere tueatur, prætermittamus. Deinde, ut ea ipſa, quæ adducimus, non indigeſta, & anguſta, ſed copioſa oratione ita proſequamur, ut quidquid virium in rebus ipſis latet, eruamus, & in medium proferamus. Quod exornationis proprium eſſe ſuperius diximus, cum collectionis partes explicavimus. Cujus rei exempla ex D. Cypriano, Gregorio Nyſſeno, & Euſebio Emiſſeno adduximus. Ad hanc etiam virtutem pertinet vitare tautologiam, cujus ſuperius mentionem fecimus, quæ eſt ejuſdem verbi vitioſa repetitio, inopiæ cauſa, facta: cum is, qui dicit, adeo inops verborum eſt, ut rem eamdem ſignificaturus, verbum aliud tantumdem

dem efficiens non invenit, quo eam exprimat. Qui enim copiæ ſtudet, non rerum modo, ſed verborum etiam dives eſſe debet, ne inopiæ cauſa idem verbum centies, ut multi faciunt, repetere cogatur. Porro autem quemadmodum liberalitatis virtuti duo vitia finitima ſunt, nempe avaritia, & prodigalitas: quorum alterum defectu, alterum redundantia, virtutis mediocritatem deſerit; ita plane copiæ utroque modo ſua vitia adverſantur. Nam illi primum orationis ariditas contraria eſt, commune barbarorum, & imperitorum vitium, qui animi ſui ſenſus jejuna, & ſterili oratione declarant. Hi enim non vident, hoc vel maxime, ut ante diximus, dialecticam, & ſcholaſticam orationem ab oratoria diſtare: quod illa nervis, & oſſibus tantum conſtet, hæc iſtis cutem, & carnem, & ſanguinem, & coloris pulchritudinem addat. Per redundantiam vero illi adverſatur vitium illud, quod Aſiatiſmum ab Aſianis appellant: qui longiſſima oratione, minimeque neceſſaria utebantur, inanique verborum congerie luxuriabant. Adverſatur etiam hoc eodem modo macrologia, de qua mox dicemus.

IV. de orationis varietate.

Eſt etiam varietas non vulgaris orationis virtus; cui contrarium eſt vitium mire tædioſum, homoeologia: quæ nulla varietatis gratia levat tædium, eſtque tota coloris unius. Eſt igitur primum quidem in rebus ipſis adhibenda varia, & multiplex ſupellex, quam varia auctorum tum noſtrorum, tum etiam Ethnicorum lectio præſtabit. Ad quod non modo ſententiæ, ſed etiam exempla, ſimilia, & apophtegmata mire faciunt. Utendum etiam tribus illis dicendi generibus, de quibus hactenus diximus, infimo, temperato, atque grandi, quæ magnam oratori varietatem conciliant. Cum autem multa membra in eadem orationis ſerie conjunguntur, ne longa rerum enumeratio faſtidium pariat, varietas figurarum adhibenda eſt, quæ orationem a moleſta illa rerum continuatione vendicet. Ad quod cum aliæ figuræ, tum præcipue interrogatio maxime conducit. Sic Ambroſius in eo exemplo, quod paullo ante poſuimus, cum multas Beatiſſimæ Virginis virtutes recto orationis

ductu enumeraſſet, orationem hac interrogatione variavit: „ Quando illa vel nutu læſit parentes? quando vitavit inopem? quando faſtidivit humilem "? &c. Deinde repetitione quoque varietatem auxit: „ Nihil torvum in oculis, nihil in verbis procax, nihil in actu inverecundum: non geſtus fractior " & cetera, quæ ſequuntur. Denique omnes tam verborum, quam ſententiarum figuræ huic orationis varietati deſerviunt. Ut enim perſonæ alio, atque alio cultu, ita eædem ſententiæ alio, atque alio verborum, & figurarum habitu veſtiri poſſunt. Quod ut planius fiat, exempla aliquot, quibus hanc variandi rationem Rhetores commendant, ſubjiciemus. „ Non eſt miſerum mori: &, Uſque adeo ne mori miſerum eſt? Nihil eſt te vanius: An quidquam eſt te vanius "? Hic per Interrogationem variata eſt figura. „ Non magnam laudem aſſecutus es: Egregiam vero laudem es aſſecutus. Non iſta curat populus: Id populus curat ſcilicet ". Hic per Ironiam commutata eſt ſerſermonis facies. „ Vehementer amat pecuniam: Bone Deus, quam amat pecuniam "! Per admirationem verſus eſt orationis color. „ Tum Deum contemnit, tum homines: Haud ſcio, magis ne Deum contemnat, an homines ". Hic per dubitationem commutata eſt orationis forma. „ Nihil mihi charius, aut antiquius fama. Diſpeream, ſi quid mihi charius fama ". Hic per adjurationem variatus eſt ſermo. „ Eſt vir inſigni vanitate: O ſingularem hominis vanitatem "! Hic per exclamationem. „ Non modo virgines aliquot conſtupravit, verum etiam Veſtalem inceſtu polluit: Virgines complures ſtupravit, ut interim de Veſtali inceſtu polluta ſileam ". Hic per occupationem variatus eſt ſermo. „ Cum & genere ſis obſcuriſſimo, & re nulla, nullis litteris, nulla forma, nullo ingenio; quid eſt, cur te adeo jactes? Quid habes, cur tam ſis inſolens? Natalium ſplendorem? atqui genere es obſcuriſſimo. Opes? at vel Iro ipſo pauperior es. Eruditionem? ſed bonas litteras neque attigiſti unquam. Formam? at ipſo Therſite deformior es. Ingenium? at iſtud profecto nactus es ſtupidiſſimum. Quid igitur iſta tua jactantia eſt, niſi mera inſania "? Hic per ſubjectionem variatus eſt orationis habitus. Variatur etiam oratio per æquipollentiam: de qua Dialectici quoque diſſerunt. Ea conſtat negationis additione,

ne, detractione, geminatione, & verbis contrariis. Ut „ primas obtinet: non eſt in poſtremis. Vir egregie doctus: vir minime indoctus. Omniafecit: nihil non fecit. Placet: non diſplicet. Accipio conditionem: non recuſo conditionem “. Ad hanc formam pertinent, quæ actionem & paſſionem declarant. „ Ab illo grave vulnus accepit: Inflixit illi grave vulnus. In Cicerone quædam deſiderantur a doctis: In Cicerone docti quædam deſiderant “. Facilis eſt item variandi ratio per dictiones relativas, quæ & ipſæ ad contrariorum genus pertinent. „ Uxor illius eſſe non vult: non vult illum maritum. Recuſat illius eſſe ſocer: recuſat illum generum. Pudet me hujus nurus: pudet me hujus ſocrum videri. Non alium mihi patrem optem: nullius malim eſſe filius. O me tali felicem præceptore: felicem me, qui tuus ſim diſcipulus“. Hæc de elocutionis virtutibus dicta ſufficiant; nunc ad vitia illis adverſantia tranſeamus.

CAPUT XXI.

De vitiis elocutioni, ac præcipue ornatui oppoſitis.

QUoniam de elocutionis, ac præcipue de ornatæ orationis virtutibus diximus; reliquum eſt, ut, quoniam virtutibus vitia contraria ſunt, de vitiis quoque orationis nonnulla dicamus, quo ea ſtudioſe declinantes, virtutes plenius conſectari valeamus. Et quidem, cum initio hujus libri quatuor præcipuas elocutionis virtutes eſſe dictum ſit, ut videlicet oratio eſſet emendata, perſpicua, ornata, & rebus, quæ dicuntur, apta, & accommodata; quæ eſſent emendatæ, & perſpicuæ orationi contraria vitia, ſimul cum ipſis virtutibus expoſuimus. Ornatæ autem, atque aptæ orationis vitia, quoniam plurima ſunt, in hunc locum reſervavimus: propterea quod ea, niſi cognitis virtutibus, haud facile cognoſci poterant. Atque, ut ſummatim rem totam perſtringamus, quæcumque adverſus ea, quæ ad ornate, apteque dicendum requiri diximus, pugnant, orationis vitia ſunt. Cum igitur ornatus tria illa potiſſimum exigat, delectum verborum cum rebus ipſis cohærentium, accommodatas eiſdem verborum, & ſenten-

tentiarum figuras, lenem, & numeroſam compoſitionem; quidquid adverſus iſta peccat, vitium eſt. Nec minus vitium eſt, ſi oratio perſonis, & rebus apta non ſit. Sed quia ſub hac communi admonitione varia vitia continentur; operæ pretium erit, eadem ſigillatim enumerare, ſuiſque nominibus, quo apertius cognoſcantur, annotare. Incipiamus ab eo vitio, quod honeſtiſſimo cuique cumprimis vitandum eſt, nempe Cacemphaton, ideſt obſcœna pronunciatio, cum turpe aliquod verbum, vel parum honeſtum dicimus. Cujus rei exemplum ponere non decet, ne in id vitium incidamus, quod vitandum præcipimus. Verum, cum aliquid hujuſmodi ſignificandum neceſſario eſt, periphraſi, aut alio tropo utemur.

Deformitati proximum vitium eſt tapinoſis, qua rei magnitudo, vel dignitas verbis, aut ſententiis minuitur, cum videlicet rei honeſtæ, vel ſplendidæ ſordidum nomen tribuimus, parumque rei dignitati accommodatum. Cui natura contrarium, ſed errore par eſt, parvis dare excedentia modum nomina: ut ſi quis parricidam appellaverit nequam hominem, aut deditum meretrici, nefarium. Illud enim parum, hoc nimium eſt. Debent enim verba rebus convenire, niſi cum aliquid augere volumus: de quo in amplificandi rationibus dictum eſt.

Tautologia, hoc eſt vitioſa ejuſdem verbi repetitio, non nitoris, ſed inopiæ cauſa, facta: id, quod aridis, & inexercitatis evenit, ut eadem per eadem dicant, & eamdem quaſi cantilenam recantent, cordaque oberrent eadem. Unde adagium manavit: Grambe bis poſita, mors. Varietas ergo verborum adhibenda eſt, cum res eadem ſæpius eſt dicenda, ne idem verbum pluries in eodem contextu repetatur.

Pleonaſmos, adjectio verbi ſupervacua; ut: Sic ore locuta eſt. Itaque non inurbane Cicero adverſus Panſam declamans, cum is dixiſſet, filium a matre decem menſibus in utero latum, ille contra: Quid igitur? aliæ in penula geſtare ſolent? Omne enim verbum, quod intellectum, aut ornatum non adjuvat, vitioſum dici poteſt. Excuſatur tamen hoc cum aſſeverationis gratia fit; quale eſt illud: Vocemque his auribus hauſi, & hiſce oculis vidi: ne nega.

Macro-

Macrologia, ideſt juſto longior ſermo, quale eſt illud: Legati, non impetrata pace, retro domum, unde venerant, reverſi ſunt. Verum hic in brevi ſententia peccatum eſt. Pejus tamen eſt, cum hoc eodem modo in tota oratione peccatur, hoc eſt quando quæ breviter & dici, & intelligi poterant, longa, & perplexa oratione tractantur; quæ res prudentem auditorem obtundit, enecatque.

Cacozelon, ideſt mala affectatio, per omne dicendi genus peccat. Nam & tumida, & exilia, & prædulcia, & abundantia, & arceſſita, & exultantia ſub idem nomen cadunt. Denique Cacozelon vocatur quidquid eſt ultra virtutem, quoties ingenium judicio caret, & ſpecie boni fallitur: omnium in eloquentia vitiorum peſſimum. Nam cetera parum vitantur, hoc petitur. In hoc autem vitium incidit, quiſquis eam orationem affectat, cui non eſt par, neque aſſuetus.

Brachilogia, ideſt conciſum, cum de re gravi nimis breviter, & anguſte loquimur: quæ longiorem, & apertiorem requirebat ſermonem. Quod, ſi is, qui dicit, alio properans hoc ipſum præſtare non poterit, cauſam reddere conveniet, cur rem amplam anguſtis terminis comprehenderit.

Mioſis, ideſt diminutio, ſuperiori vitio affinis, niſi quod pluribus verbis fit, ubi de re magna, & ardua eſt juſto tenuior, & ſimplicior oratio, quam ejus dignitas, & natura poſtulat: ut ſi quis materiam grandem, & ſplendidam ſermone quotidiano, & jacente, ſervilique proferat. Hoc enim eloquentiæ proprium eſt, ſermone dignitati rerum parem adhibere.

Bomphiologia, hoc eſt tumiditas, contraria Mioſi, ubi res tenues, & leviculæ efferuntur affectata, tumida, & ſpecioſa, nimiſque magnifica oratione: ut ſi quis ad amicum in epiſtolio, vel ad ruſticos, & indoctos ſplendidis nugetur periodis. Quod vitium ſic irridet Horatius in Arte:

Quid dignum tanto feret hic promiſſor hiatu?
Parturient montes, naſcetur ridiculus mus.

Hoc idem Fabius (*Fab. lib.* 11. *cap.* 1.) reprehendit his verbis: „ Ut orantem pro capite ſollicitudo deceat, & cura, & omnes ad amplificandam orationem quaſi machinæ; ita in

ita in parvis rebus, judiciiſque vana ſint eadem; rideaturque merito, qui apud diſceptatorem de re leviſſima ſedens dicturus, utatur illa Ciceronis confeſſione: non modo ſe animo commoveri, ſed etiam corpore ipſo perhorreſcere.

Aſiatiſmus, ideſt Aſianum genus orationis, immodicum verbis, & figuris, ſed rebus inane. Hoc enim orationis genere Aſiani utebantur, a quibus hujus vitii nomen deſumptum eſt, ut paullo ante diximus.

Homoelogia, mire tædioſum vitium, quod nulla varietatis gratia levat tædium, eſtque tota coloris unius; quæ maxime deprehenditur carens arte oratoria. Eodem quippe ducitur ſemper tenore, ſicut cantilena aliqua tædioſior, neque numeris, neque ſonis probe diſtincta, & variata: ideoque non animis ſolum, ſed etiam auribus eſt ingratiſſima. Eſtque hoc vitium ſuperiori finitimum, & ſequenti contrarium.

Picilogia, coloratum, ſuperiori contrarium vitium, ubi nihil in oratione rectum, aut proprium eſt, ſed omnia immodice figurata, & ſicut verſicolor veſtis, ſcurriliter picturata, & conſuta ſunt. Talis eſt fere ſermo Apulianus; atque hoc quidem vocatur alias immodice floridum, eo quod pueriliter, & effeminate floſculis figurarum abutatur.

Periergia, ideſt curioſitas, & ſupervacua, ut ſic dixerim, operoſitas; ut a diligenti curioſus, & a Religione ſuperſtitio diſtat. Ea vero eſt, cum de re nihili, & in ſententia levicula multum verborum abſumimus, nimiſque futiliter immoramur. Quod vitium copiam male affectantibus eſt valde familiare.

Cacophonia, ideſt abſurditas, vel abſonum: cum duriter, & confragoſe inter ſe cohærent, & colliduntur, ſtridentque litteræ, & ſyllabæ. Eſt autem hoc vitium in verſu maxime cavendum, niſi ubi res tumultuoſior requirit talem aſperitatem. Peccat autem hoc vitium contra compoſitionis lenitatem, & concinnitatem.

Arithmon, ideſt ſine numeris, eſt oratio carens numeris, & compoſitione tolerabili: ut ſi quis mere brevibus brevia, aut mere longis longa continuet, aut perpetuis commatibus tinniat, vel continuatis membris abundet, vel perpetuis periodis incedat pompoſe. De quo vitio Fabius

lib. 9.

lib. 9. cap. 4. & Cicero in Oratore perfecto præcipit. Etenim quædam temperatura ſyllabarum eſt facienda, quam & aures mediocriter purgatæ ſentiant, & probent; ut Pontanus ſcribit in opere de Euphonia.

Oniconomiton, idest indiſtinctum, ſuperiori affine vitium, peccans contra decorum orationis, & diſpoſitionis, in qua nulla eſt oeconomia, ſed omnia confuſa ſurſum, deorſumque miſcentur: & fit plerumque verbis pluribus in oratione longa, quæ caret arte, & ordine, neque habet diſpoſitionem artificialem, neque naturalem. Verum hoc vitium non contra elocutionem, ſed contra orationis diſpoſitionem eſt, de qua ſuperius diximus: in quod tamen non raro multi concionatores incidunt; præſertim cum parum meditati ſuggeſtum conſcendunt.

Præter hæc autem vitia numerantur breviter a Fabio alia. Eſt enim oratio hebes, in qua nihil eſt acuminis. Eſt item ſordida, in qua nullus eſt nitor, nullus ſermonis cultus, & elegantia. Eſt ſterilis, & jejuna, quam nulla dicendi ubertas, & copia orationis ornat, atque dilatat, qualis imperitorum eſt, & arte carentium. Eſt item ſubtriſtis, quæ nihil habet lætum, nihil floridum, quo capiat auditorem. Eſt & ingrata, quæ nihil habet ſuavitatis, & jucunditatis. Eſt & vilis, ſordidæ affinis, in qua nihil accurate dicitur. Ut igitur hæc vitia fugienda, ita contrariæ virtutes captandæ ſunt; quas quidem facile conſequetur quiſquis ea, quæ de orationis ornatu hactenus dicta ſunt, ſervare conabitur. Hæc de elocutionis virtutibus ſimul, ac vitiis dicta ſufficiant.

ECCLESIASTICÆ RHETORICÆ,

SIVE DE RATIONE CONCIONANDI

LIBER SEXTUS.

In quo de Actione, ſive Pronunciatione, & quibuſdam aliis ad concionandum adjumentis, diſſeritur.

PRÆFATIO.

Supereſt utiliſſima, eademque ad ſcribendum difficillima hujus operis pars, quam Rhetores pronunciationem, ſive actionem nuncupant: ſed illud nomen ad figuram vocis, hoc ad corporis geſtum, & motum pertinet. De hac virtute Fabius, & Cornificius copioſius, quam ceteri Rhetores, ſcripſerunt. Cui quidem facultati tantum idem Cornificius tribuit; ut non magis inventionem, diſpoſitionem, elocutionem, & memoriam ſine pronunciatione ad agendum conferre dicat, quam ſolam ſine his omnibus pronunciationem. Quam ſit vero difficile de hac re præcepta tradere, idem etiam declarat his verbis: „ Quia nemo de pronunciandi ratione diligenter ſcripſit; nam omnes vix putarunt poſſe de voce, vultu, & geſtu dilucide ſcribi, cum hæ res ad ſenſus noſtros pertinerent, & quia magnopere ea pars a nobis ad dicendum comparanda eſt; non negligenter videtur tota res conſideranda ". Hæc ille. Idem etiam, cum de geſtu corporis præcepta dediſſet, hæc verba ſubjecit: „ Non ſum neſcius, quantum ſuſcepérim negotii, qui motus corporis exprimere verbis, & imitari ſcriptura conatus ſim voces. Verum, nec hoc confiſus ſum poſſe fieri, ut de his rebus ſatis commode ſcribi poſſet: nec ſi id fieri non poſſet, hoc quod feci fore inutile putabam; propterea quod hic admónere voluimus, quid oporteret, reliqua trademus exercitationi. Hoc ſcire tamen opor-

oportet, pronunciationem bonam id perficere, ut res ex animo agi videatur". Hactenus ille. Nos igitur horum auctorum veſtigiis inſiſtentes, prætermiſſis iis, quæ illi multa ad civiles cauſas tractandas litteris commiſerunt, quæ lectori faſtidium parere poſſent, ea ſolum eligemus, quæ inſtituto noſtro fuerint commodiora: ne in tradenda hac re, quæ, ut paullo poſt videbimus, eſt omnium præſtantiſſima, ſtudioſo concionatori defuiſſe videamur. Sed quoniam viri adeo eloquentes difficile eſſe docent, pronunciationis præcepta tradere; danda nobis venia erit, qui vix, quod ſentimus, explicare dicendo poſſumus, ſi minus plene, & aperte, quæ de ea dicenda erunt, exponemus. Quamvis enim de hac virtute nec omnia tradere, nec facili, & dilucida oratione tradere valeamus; quia tamen res magni momenti eſt, nullo modo ea, quæ præcipi poſſunt, negligenda ſunt. Hæc enim legentium ingenia ad ea, quæ deſunt, quæque verbis exprimi nequeunt, excitare poterunt. Incidi paucis antehac diebus in librum quemdam Gallica lingua ſcriptum, qui de arte, atque ratione venandi diſſerebat: qui eouſque ad ſingularia artis hujus præcepta deſcendit, ut iis notis, quibus cantores ea, quæ concinunt, deſignare in libris ſolent, inſinuaret, qua vocis figura, atque ſono canes a venatoribus vocandi, atque ad venandum concitandi eſſent. Demiratus certe ſum hominum diligentiam, qui ad hanc quoque rem non modo præcepta excogitarunt; ſed etiam genus quoddam cantici, & vocis, quo bruta animantia vocanda eſſent, non loquendo, ſed ſcribendo tradere tentarent. Si ergo iſti adeo ſtudioſi in re nihili fuerunt; cur nos in tradenda re omnium præſtantiſſima, maximeque concionatoribus neceſſaria, ab illis ſuperabimur? Ego itaque non modo ex his eloquentiſſimis viris, quos ſupra memoravi, hujus rei obſervationes, & præcepta in medium offeram; ſed etiam quæ ipſe longo concionandi uſu conſequi potui, illis adjungam, eaque variis exemplis illuſtranda, atque exponenda curabo.

CAPUT I.

Pronunciationis, neceſſitas, & commendatio.

QUanta ſit rectæ pronunciationis neceſſitas, & utilitas, non video qua ratione magis explicare poſſim, quam quod non raro mihi videre contigit, immo vero nemo non paſſim videt, concionatores plurimos, quibus neque eruditio in diſputando, nec eloquentia in ſcribendo, nec pietas, & religio in vita deeſt; quorum tamen conciones vix ullæ aures patienter ferre poſſunt. Cujus rei non alia profecto cauſa eſt, quam quod hac una pronunciandi virtute deſtituti ſunt. Hos autem auditorum vulgus eruditos quidem viros, dicendi tamen gratia carere ait: gratiæ videlicet nomine hanc agendi, & pronunciandi virtutem deſignans. Hæc igitur una pars maxime in dicendo dominatur, ſine qua ſummus etiam concionator eſſe in numero nullo poteſt; mediocris vero hac inſtructus ſummos ſæpe ſuperare. Nam & infantes actionis dignitate eloquentiæ ſæpe fructum tulerunt, & diſerti multi deformitate agendi infantes putati ſunt. Cujus rei ea vel præcipua cauſa eſſe videtur, quod auditores ita afficiuntur, ut ad eorum oculos, & aures vultus, ſermoque pervenit. Hinc D. Bernard. epi. 66. „ Solet, inquit, acceptior eſſe ſermo vivus, quam ſcriptus, & efficacior lingua, quam littera; nec tam affectum exprimit ſcribens digitus, quam vultus“. Non tam enim, quid dicas, aut quibus verbis dicas, quam quo vultu, & actione dicas, attendere homines ſolent. Id adeo verum eſt, ut ſi rem indigniſſimam lenta, & languida voce pronuncies; ita ipſi quoque eamdem concipiant, neque pro rei indignitate moveantur. Contra vero ſi levem aliequi injuriam acri voce, & vultu enunciaveris, ſimilem motum auditorum animis incuties. Eſt enim pronunciatio, ut in priori libro diximus, velut extrema orationis forma, quæ tales in auditorum animis motus, & affectus ingenerat, quales dicentis vox, vultus, & geſtus præſeferunt. Nec ad motus animorum tantum, ſed ad fidem etiam faciendam apta pronunciatio plurimum valet. Quam rem adverſus Callidium oſtendit Cicero. Callidius namque Gallum accuſavit,

vit, M. Tullio defendente; cumque accuſator affirmaret, ſe teſtibus, chirographis, quæſtionibus probaturum, ſibi a reo fuiſſe præparatum venenum: ſed interim, rem tam atrocem remiſſo vultu, languida voce, ac reliquo geſtu parum concitato pronunciaret, M. Tullius: „ An iſta, inquit, ſi vera eſſent, ſic a te dicerentur? Tantum abeſt, ut inflammares noſtros animos, ut ſomnum iſto loco vix teneremus".

Sed commodius erit, Fabium hujus virtutis laudes commemorantem audire. Is igitur 11. Oratoriarum Inſtitutionum libro (*cap.* 3.) ſic ait: „ Habet pronunciatio miram quamdam in oratione vim, ac poteſtatem. Neque enim tam refert, qualia ſint, quæ intra noſmetipſos compoſuimus, quam quo modo efferantur. Nam ita quiſque, ut audit, movetur. Quare neque probatio ulla, quæ modo venit ab oratore, tam firma eſt, ut non perdat vires ſuas, niſi adjuvetur aſſeveratione dicentis. Affectus omnes langueſcant, neceſſe eſt, niſi voce, vultu, & totius prope habitu corporis inardeſcant. Nam, cum hæc omnia fecerimus, felices, ſi tamen noſtrum illum ignem judex conceperit, ne dum eum ſupini, ſecurique moveamus, ac non & ipſe noſtra oſcitatione ſolvatur. Documento ſunt vel ſcenici actores, qui & optimis Poetarum tantum adjiciunt gratiæ, ut nos infinite magis eadem illa audita, quam lecta delectent, & viliſſimis etiam quibuſdam impetrent aures, ut quibus nullus eſt in bibliothecis locus, ſit etiam frequens in theatris. Quod ſi in rebus, quas fictas eſſe ſcimus, & inanes, tantum pronunciatio poteſt, ut iram, lacrymas, ſollicitudinem afferat; quanto plus valeat, neceſſe eſt, ubi & credimus? Equidem vel mediocrem orationem commendatam viribus actionis; affirmaverim, plus habituram eſſe momenti, quam optimam, eadem illa deſtitutam. Siquidem & Demoſthenes, quid eſſet in toto genere dicendi ſummum, interrogatus; pronunciationi palmam dedit, eidemque ſecundum, ac tertium locum, donec ab eo quæri deſierit, ut eam videri poſſit non præcipuam, ſed ſolam judicaſſe. Ideoque ipſe tam diligenter apud Andronicum hypocriſi ſtuduit, ut admirantibus etiam ejus orationem Rhodiis, non immerito Æſchines dixiſſe videatur: Quid, ſi ipſum audiſſetis? Et M. Cicero unam in dicendo actionem dominari putat. Hac Cn. Lentulum plus opinionis conſecutum, quam eloquentiæ, tra-

tradit; eadem C. Gracchum in deflenda fratris nece, totius populi Rom. lacrymas concitaſſe; Antonium, & Craſſum multum valuiſſe; plurimum vero Q. Hortenſium, cujus rei fides eſt, quod ejus ſcripta tantum infra famam ſunt: qui diu princeps oratorum, aliquando æmulus Ciceronis exiſtimatus eſt, noviſſime, quoad vixit, ſecundus: ut appareat, placuiſſe aliquid, eo dicente, quod legentes non invenimus. Et hercle, cum valeant multum verba per ſe, & vox propriam vim adjiciat rebus, & geſtus, motuſque ſignificet aliquid; profecto perfectum quiddam fieri, cum omnia coierint, neceſſe eſt. Sunt tamen, qui rudem illam, & qualem impetus cujuſque animi tulit, actionem judicent fortiorem, & ſolam viris dignam; ſed non alii fere, quam qui etiam in dicendo curam, & artem, & nitorem, & quidquid ſtudio paratur, ut affectata, & parum naturalia, ſolent improbare: vel qui verborum, atque ipſius etiam ſoni ruſticitate, ut L. Cottam dicit Cic. feciſſe, imitatiónem antiquitatis affectant. Verum illi perſuaſione ſua fruantur, qui hominibus, ut ſint oratores, ſatis putant naſci: noſtro labori dent veniam, qui nihil credimus eſſe perfectum, niſi ubi natura cura juvetur. In hoc igitur non contumaciter conſentio, primas partes eſſe naturæ. Nam certe bene pronunciare non poterit, cui aut in ſcriptis memoria, aut in his, quæ ſubito dicenda erunt, facilitas prompta defuerit; nec, ſi inemendabilia oris incommoda obſtabunt. Corporis etiam poteſt eſſe aliqua tanta deformitas, ut nulla arte vincatur. Sed ne vox quidem, niſi liberalis, actionem habere optimam poteſt. Bona enim, firmaque, ut volumus, uti licet; mala, vel imbecilla & inhibet multa, ut inſurgere, exclamare; & aliqua cogit, ut ſummittere, deflectere, & raucas fauces, ac latus fatigatum deformi cantico reficere. Sed nos de eo nunc loquimur, cui non fruſtra præcipitur". Hactenus Fabius.

Cum ſit autem omnis actio in duas diviſa partes, vocem ſcilicet, & geſtum: quorum alter oculos, altera aures movet, per quos duos ſenſus omnis ad animam penetrat affectus, prius quidem de voce, deinde de geſtu, qui voci accommodatur, dicendum eſt. Sed antequam ſingulares hujus partis obſervationes, & præcepta tradamus, quem ad finem ea omnia referantur, explicandum eſt, ut fine rei cogni-

gnito, facilius ea, quæ ad finem deſtinata ſunt, percipiamus.

CAPUT II.

In quem finem, ſive ſcopum omnia hujus partis præcepta referenda ſint?

QUamvis multa, ac varia de recte pronunciandi ratione a Rhetoribus ſint tradita; tamen omnia ad unum dumtaxat finem referuntur: hoc eſt, ut ita dicamus, quemadmodum natura ipſa, & communis, ac naturalis loquendi modus dictat eſſe loquendum, a quo declinare, ut contra naturam, ita contra decorum eſt. Neque enim aliud tota artis obſervatio agit, quam ut hunc naturalem loquendi modum exprimat. Qua in re vehementer errant, qui aliam putant eſſe debere vocis figuram, cum concionantur, quam cum loquuntur; cum eadem rerum natura eamdem utrobique agendi, & pronunciandi rationem exigat: niſi quod, cum loquimur, vox quidem ſubmiſſior, cum vero concionamur propter loci amplitudinem, auditorumque frequentiam, eadem attollenda ſit, ut ab omnibus audiatur. Quo magis mirandum eſt, tam paucos eſſe concionatores, qui in hac parte naturam ducem ſequantur, cum nihil facilius eſſe prima fronte videatur, quam illius ductum, & motum, qui natura omnibus inſitus eſt, ſequi. Ut autem, quid in hac parte ſentiam, apertius ſignificare valeam, quid mihi, & cuidam novitio concionatori acciderit, indicabo. Is igitur rogavit me, ut concionantem audirem, quo illum poſtea, ſi quid mihi animadverſione dignum videretur, admonerem. At is concionem omnem, quam ad verbum edidicerat, ſine ulla vocis varietate ita pronunciavit, ac ſi aliquem Davidis pſalmum memoriter recitaret. Cum autem finita concione domum repeterem, vidi in itinere duas mulierculas acriter inter ſe contendentes, atque rixantes. Quæ ut veris animi affectibus concitatæ loquebantur; ita varias quoque vocis figuras, & flexus, pro ipſorum affectuum varietate, ſubinde commutabant. Tunc ego ſocio, qui mihi aderat: Si ille, inquam, concionator has mulierculas audiſſet, & hanc ipſam pronunciandi rationem imi-

taretur, nihil ei ad perfectam actionem, qua prorſus deſtitutus eſt, deeſſet. Qua ex re colligitur, quod quemadmodum pictores, cum vel arborum, vel avium, vel aliorum animantium corpora effingunt, dant operam, ut quam maxime poſſint, ad vivum ea exprimant, ut qui illa cernit, non tam picta, quam vera ſe corpora cernere putet; ita concionator naturalem loquendi cunctorum hominum modum diligenter obſervet, atque eorum præcipue, qui hoc aptius, & elegantius, & cum quadam dignitate faciunt; & hac una obſervatione, quidquid hic longa oratione præcipimus, erit aſſequutus. Animadverti aliquando, pictorem quemdam parvulum Jeſum in tabula exprimentem, qui paſſerculum manu prehenſum teneret: is autem, ut probe aviculam exprimeret, eamdem in manu vivam contemplabatur, ut ita demum effigies avis veram ejus formam repræſentaret. Idem ergo nobis agendum; ut diligenter, & attente naturalem pronunciandi rationem, qua viri eleganti ingenio præditi in familiaribus colloquiis utuntur, obſervemus, ut eamdem nos, dum concionamur, pro virili noſtra referre valeamus. Verum hoc, quamlibet facile, ac naturale eſſe videatur, multi, ut jam diximus, minime aſſequuntur, ac multo minus illi, qui cum verborum inopes ſint, & extemporali dicendi facultate careant, ad verbum conciones ediſcunt: & ita illas eodem vocis tenore, cæcorum mendicantium more, pronunciant. Hæc ideo a me dicta ſunt, ut ſtudioſus concionator intelligeret, in quem finem omnia hujus partis præcepta referenda ſint. Omnia enim eo tendunt, ut illam pronunciandi rationem ſequamur, quam mortalibus cunctis natura ipſa, nullo docente, præſcripſit. Quam qui probe fuerit aſſequutus, non admodum his noſtris præceptionibus indigebit.

CAPUT III.

Quatuor eſſe præcipuas pronunciationis virtutes: quarum prima eſt, ut ſit emendata, hoc eſt ut careat omni vitio.

Est autem commodiſſima, maximeque naturalis illa Fabii partitio, qua dicit eaſdem in pronunciatione virtutes,

tutes, quas in elocutione poſuimus, ſpectandas eſſe. Sic enim ait (*lib.* 11. *c.* 3.) „ Non eſt alia ratio pronunciationis, quam ipſius orationis. Nam, ut illa emendata, dilucida, ornata, & apta eſſe debet; ita hæc quoque primum emendata erit, ideſt vitio carebit, ſi fuerit os facile, explanatum, jucundum, urbanum, ideſt in quo nulla neque ruſticitas, neque peregrinitas reſonet. Non enim ſine cauſa dicitur Barbarum, Græcumve. Nam ſonis homines, ut æra tinnitu, dignoſcimus. Ita fiet illud, quod Ennius probat, cum dicit: Suaviloquenti ore Cethegum fuiſſe: non quod Cicero in his reprehendit, quos ait latrare, non agere. Curabit etiam, ne ſimplicem vocis naturam pleniori quodam ſono, quod quidam faciunt, circumliniat. Itaque ſit ipſa vox primum, ut ſic dicam, ſana, ideſt nullum eorum, de quibus nunc dixi, patiatur incommodum; deinde non abſurda, rudis, immanis, dura, rigida, varia, præpinguis, aut tenuis, inanis, acerba, puſilla, mollis, effeminata: ſpiritus nec brevis, nec parum durabilis, nec in receptu difficilis. Et quoniam in geſtu quoque, & motu corporis ſua vitia ſunt, de his quoque hoc in loco breviter dicendum eſt, quod ea ſint cum vitiis pronunciationis conjuncta: quamvis hac de re copioſius ſuo loco, ut polliciti ſumus, differemus. Curandum ergo eſt, ut quoties exclamandum erit, laterum conatus ſit ille, non capitis; ut geſtus ad vocem, vultus ad geſtum accommodetur. Obſervandum erit etiam, ut recta ſit facies dicentis, ne labra detorqueantur, ne immodicus hiatus rictum diſtendat, ne ſupinus vultus, ne dejecti in terram oculi, nec inclinata utrolibet cervix. Nam frons pluribus generibus peccat. Vidi multos, quorum ſupercilia ad ſingulos vocis conatus allevarentur, aliorum conſtricta, aliorum etiam diſſidentia, cum altero in verticem tenderent, altero pæne oculus ipſe premeretur. Infinitum autem, ut mox dicemus, in his quoque rebus momentum eſt; & nihil poteſt placere, quod non decet.

Secunda pronunciationis virtus, ut ſit dilucida.

Dilucida vero erit pronunciatio, primum ſi verba tota exegerit, quorum pars devorari, pars deſtitui ſolet, pleriſque extremas ſyllabas non proferentibus, dum priorum ſono in-

 dul-

dulgent; expreſſa enim debent eſſe verba. Ut autem eſt neceſſaria verborum explanatio; ita omnes computare, & velut annumerare litteras, moleſtum, & odioſum. Nam & vocales frequentiſſime coeunt, & conſonantium quædam in ſequente vocali diſſimulantur. Præcipue vero ad hanc virtutem parandam adjuvat diſtinctio, hoc eſt, ut oratio, velut ipſa corporis membra, articulis ſuis diſtincta ſit: hoc eſt ut qui dicit, & incipiat ubi oportet, & deſinat. In ipſis tamen diſtinctionibus tempus alias brevius, alias longius dabimus. Intereſt enim, ſermonem finiat, an ſenſum. Ubi enim orationis ſenſus perfecte finitur, deponam, & morabor, & novum rurſus exordium faciam. Sunt aliquando & ſine reſpiratione quædam moræ etiam in periodis, ut in illa: „ In coetu vero pop. Romani, negotium publicum gerens, magiſter equitum, cui ructare turpe eſſet " &c. multa habent membra; ſenſus enim ſunt alii, atque alii; & ſicut una circumductio eſt, ita paullum morandum in his intervallis, non interrumpendus eſt contextus, & e contrario ſpiritum interim recipere ſine intellectu moræ neceſſe eſt, quo loco quaſi ſurripiendus eſt; alioqui, ſi inſcite recipiatur, non minus afferat obſcuritatis, quam vitioſa diſtinctio. Virtus autem diſtinguendi fortaſſe ſit parva, ſine qua tamen eſſe nulla alia in agendo poteſt ". Hæc omnia ex Fabio, qui paucis ſane verbis hanc virtutem ita commendavit, ut ſine ea nullam aliam eſſe cenſeat. Qua ex re liquet, graviter eos delinquere, qui ſumma celeritate tota fere concione ita dicunt, ut nullo in loco ſiſtant, nihil diſtincte dicant, ſed uno ſpiritu, atque uno impetu omnia percurrant. Aut enim memoriæ diffidentes ita dicunt, ne ſi aliter dixerint, aliquid e memoria excidat: aut ita metu, & trepidatione eorum animus obſeſſus eſt, ut ſui juris eſſe non ſinantur: quod metus ille omnem animi ſenſum quodammodo ebibat, & vix quid dicant, aut quo modo dicant, attendere permittat. Quod quidem vitium inter maxima computandum eſt: in quod tamen plerique concionatores incidunt, atque ii maxime, qui hujus officii rudes, & velut tyrones ſunt, vel magno oppreſſi metu dicunt. Hinc idem Fabius „ Nec volubilitate nimia confundenda, quæ dicimus, qua & diſtinctio perit, & affectus, & nonnumquam etiam verba aliqua ſui parte fraudantur. Cui contrarium eſt

vitium

vitium nimiæ tarditatis. Nam & difficultatem inveniendi fatetur, & ſegnitia ſolvit animos. Promptum ergo ſit os, non præceps: moderatum, non lentum. Spiritus quoque nec crebro receptus concidat ſententiam, nec eouſque trahatur, donec deficiat. Quare longiorem dicturis periodum, colligendus eſt ſpiritus: ita tamen, ut id neque diu, neque cum ſono faciamus, neque omnino ut manifeſtum ſit: reliquis partibus, optime inter juncturas ſermonis revocabitur. Exercendus autem eſt, ut ſit quam longiſſimus: quod Demoſthenes ut efficeret, ſcandens in adverſum continuabat, quam poſſet, plurimos verſus".

Tertia pronunciationis virtus, ut ſit ornata.

Ornata eſt pronunciatio, cui ſuffragatur vox facilis, magna, beata, flexibilis, firma, dulcis, durabilis, clara, pura, ſecans aera, auribus ſedens. Eſt enim quædam ad auditum accommodata, non magnitudine, ſed proprietate ad hoc velut tractabilis, utique habens omnes in ſe, qui deſiderantur, ſonos, ſive intentiones, & toto, ut ajunt, organo inſtructa, cui aderit lateris firmitas, ſpiritus cum ſpatio pertinax, tum labori non facile ceſſurus. Nec graviſſimus, ut in muſica, ſonus, nec acutiſſimus orationibus convenit. Nam & ille parum clarus, nimiumque plenus, nullum afferre animis motum poteſt: & hic prætenuis, & immodicæ claritatis, cum eſt ultra verum, tum neque pronunciatione flecti, nec diutius ferre intentionem poteſt. Nam vox, ut nervi, quo remiſſior, hoc gravior, & plenior: quo tenſior, hoc tenuis, & acuta magis eſt. Sic ima vim non habet, ſumma rumpi periclitatur. Mediis igitur utendum ſonis, hique, cum augenda intentio eſt, excitandi: cum ſummittenda, ſunt temperandi.

Ad hunc etiam ornatum pertinet, ut vox quatenus fieri poſſit, cum ſuavitate quadam non quidem feminea, aut etiam affectata, ſed virili, & naturali prodeat: quæ quidem res, ut in cantu, ita etiam in dicendo aures mulcet, ac detinet. Quod ut præſtare poſſimus, curandum, ne cum ſermo in contentione eſt, ita vocem ultra vires urgeamus, ut arteriæ lædantur. Sic enim velut exaſperatur

vox

vox, & inſuavem quamdam raucedinem contrahit, quæ ipſas etiam auditorum aures exaſperat. Hinc Fabius: Vox, inquit, ultra vires urgenda non eſt; nam & ſuffocata ſæpe, & majore niſu, minus clara eſt. Moderandus ergo eſt ille impetus, nec ex toto ſic effundendus, ut & vox lædatur, & ſequentibus non ſufficiat. Hoc autem efficere ſingularis cujuſdam dexteritatis eſt. Impetus enim ille animi ſæpe ita mentem obruit, ut hoc animadvertere non ſinat. Quid autem ad hanc vocis ſuavitatem, & firmitatem conducat, paullo fuſius Herenniana Rhetorica docet. Cujus ſententiam hoc in loco attexere libuit. Primum enim admonet, ut quam maxime ſedata, & depreſſa voce principia dicamus. Nam læduntur arteriæ, ſi antequam leni voce permulſæ ſint, acri clamore complentur. Etiam intervallis longioribus uti conveniet. Recreatur enim vox ſpiritu, & arteriæ reticendo acquieſcunt. Et continuum clamorem remittere, & ad ſermonem tranſire oportet. Commutationes enim faciunt, ut nullo genere vocis effuſo, in omni voce integri ſimus. Et acutas vocis exclamationes vitare debemus. Ictus enim fit, & vulnerantur arteriæ acuta, atque attenuata nimis acclamatione, & ſi quis ſplendor eſt vocis, conſumitur clamore univerſus. Et uno ſpiritu continenter multa dicere in extrema convenit oratione. Fauces enim calefiunt, & arteriæ complentur, & vox, quæ varie tractata eſt, reducitur in quemdam ſonum æquabilem, atque conſtantem. Quod ergo ad vocis integritatem utile ſit, id eſt etiam auditoribus gratum. Sæpe rerum naturæ gratia quædam jure debetur, velut accidit hac in re. Nam quæ diximus ad vocem ſervandam prodeſſe, eadem attinent ad ſuavitatem pronunciationis; ut quod noſtræ voci proſit, idem voluptate auditoris probetur. Utilis eſt ad firmitudinem vocis ſedata vox in principio. Quid vero inſuavius, quam clamor in exordio cauſæ. Intervalla vocem confirmant; eadem ſententias concinniores diviſione reddunt, & auditori ſpatium cogitandi relinquunt. Conſervat vocem continui clamoris remiſſio; & auditorem quidem varietas maxime delectat, cum ſermone animum ejus retinet, aut exuſcitat clamore. Acuta exclamatio vocem, & fauces vulnerat; eadem lædit auditorem. Habet enim quiddam illiberale, & ad muliebrem potius vociferationem, quam ad

viri-

virilem dignitatem in dicendo accommodatum. In extrema oratione continens vox remedio eſt voci. Quid? Hæc eadem nonne animum vehementiſſime calefacit auditoris in totius concluſione cauſæ? Hactenus Herenniana Rhetorica.

Ornatam quoque facit pronunciationem vocis varietas rebus ipſis accommodata, de qua tamen mox dicemus; quod hoc ad rationem apte pronunciandi magis pertineat: id quod non minus ad ejus ornatum facit. Ars enim variandi cum gratiam præbet, ac renovat aures, & dicentem ipſa laboris mutatione reficit; ut ſtandi, ambulandi, ſedendi, jacendi vices ſunt, nihilque horum pati unum diu poſſumus.

Quarta pronunciationis virtus, ut ſit apta.

Hactenus de tribus pronunciationis virtutibus, hoc eſt de ratione emendate, dilucide, & ornate pronunciandi diximus: ſupereſt quarta, & ea quidem præcipua, ac ſumma apte pronunciandi virtus, quæ rebus ipſis, quas dicimus, pro ipſarum natura, vocis figuram accomodat. Quæ res ad attentionem auditorum excitandam, faſtidiumque vitandum miro modo adjuvat. Ad ſingulas quippe vocis mutationes, & flexus, auditoris animus, qui ex loquentis ore pendet, tot intra ſe concipit motus, quot ille ſonos ſubinde mutat. Intelligit enim, non fruſtra illum rectam pronunciandi formam in aliam, atque aliam vocis figuram flectere: atque ita frequenter & attentionem renovat, & ſatietatem varietate vitat. Qua de re ſic Fabius ait: „ Jam tempus eſt dicendi, quæ ſit apta pronunciatio, quæ certe ea eſt, quæ his, de quibus dicimus, accommodatur; quod quidem maxima ex parte præſtant ipſi motus animorum, ſonatque vox ut feriur. Sed cum ſint alii veri affectus, alii ficti, & imitati; veri naturaliter erumpunt, ut dolentium, iraſcentium, indignantium, ſed carent arte; ideoque non ſunt diſciplinæ traditione formandi. Contra qui effinguntur imitatione, artem habent, ſed hi carent natura; ideoque in his primum eſt bene affici, & concipere imagines rerum, & tamquam veris moveri: ſic velut media vox, quem habitum a nobis acceperit, hunc auditorum animis dabit. Eſt enim mentis index, & velut exemplar, ac totidem quot

illa

illa mutationes habet. Itaque lætis in rebus plena, ſimplex, & ipſa quodammodo hilaris fluit. At in certamine erecta, totis viribus, & velut omnibus nervis intenditur. At in blandiendo, fatendo, ſatisfaciendo, rogando lenis, & ſubmiſſa. Suadentium, & monentium, & pollicentium, & conſolantium gravis: in metu, & verecundia contracta: adhortationibus fortis, diſputationibus teres, miſeratione flexa, & flebilis, & conſulto quaſi obſcurior: in expoſitione, ac ſermonibus recta, & inter acutum ſonum, & gravem media. Attollitur autem, concitatis affectibus: compoſitis, & ſedatis deſcendit: pro utriuſque rei modo altius, vel inferius". Hactenus Fabius. Ex cujus verbis haud obſcure, quænam ſit apta pronunciatio, colligitur. Ea namque eſt, quæ non uno, & eodem tenore decurrit; ſed quæ, ut ante diximus, pro rerum varietate, & natura ſubinde vocem commutat: quæ grandia graviter, mediocria temperate, ſubmiſſa leniter, atrocia vehementer, atque acriter efferat; ut & verbis, & rebus, quas dicimus, atque animo vox ipſa reſpondeat. Qua de re ſic idem Fabius ait: „Vitemus illam, quæ Græce Monotonia vocatur, una quædam ſpiritus, ac ſoni intentio: non ſolum, ne dicamus omnia clamoſe, quod inſanum eſt; aut intra loquendi modum, quod motu caret; aut ſubmiſſo murmure, quo etiam debilitatur omnis intentio; ſed ut in iiſdem partibus, iiſdemque affectibus, ſint tamen quædam non ita magnæ vocis declinationes, prout aut verborum dignitas, aut ſententiarum natura, aut depoſitio, aut inceptio, aut tranſitus poſtulabit: ut qui ſingulis pinxerunt coloribus, alia tamen eminentiora, alia reductiora fecerunt, ſine quo ne membris quidem ſuas lineas dediſſent. Proponamus enim nobis illud Ciceronis in oratione nobiliſſima pro Milone principium: nonne ad ſingulas pæne diſtinctiones, quamvis in eadem facie, tamen quaſi vultus mutandus eſt? *Etſi vereor, Judices, ne turpe ſit, pro fortiſſimo viro dicere incipientem timere*. Etiamſi eſt toto propoſito contractum, atque ſubmiſſum, quia & exordium eſt, & ſolliciti exordium; tamen fuerit neceſſe eſt aliquid plenius, & erectius, dum dicit: *Pro fortiſſimo viro dicere*, quam, *etſi vereor*, & *turpe ſit*, & *timere*. Jam ſecunda reſpiratio increſcat oportet, naturali quodam conatu, quo minus pa-

vide

vide dicimus quæ ſequuntur, & quo magnitudo animi Milonis oſtenditur: *Minimeque deceat, cum T. Annius Milo ipſe magis de Reipub. ſalute, quam de ſua perturbetur.* Deinde quaſi objurgatio ſui eſt: *Me ad ejus cauſam parem animi magnitudinem afferre non poſſe*. Tum invidioſioria: *Tamen hæc novi judicii nova forma terret oculos*. Illa vero jam pæne apertis, ut ajunt, tibiis: *Qui quocumque inciderint, veterem conſuetudinem fori, & priſtinum morem judiciorum requirunt*. Nam ſequens latum etiam, atque fuſum eſt: *Non enim corona conſeſſus veſter cinctus eſt, ut ſolebat*. Quod notavi, ut appareret non ſolum in membris cauſæ, ſed etiam in articulis eſſe aliquam pronunciandi varietatem, ſine qua nihil nec minus, nec majus eſt.

Verum hæc in genere de communibus pronunciandi virtutibus dicta ſunt; reliquum eſt, ut cujuſmodi pronunciatio ſingulis orationis partibus adhibenda ſit, diligenter inſpiciamus. Atque ut ordine hanc partem plenius tractemus, neque quidquam a nobis prætermiſſum eſſe videatur; eam methodum ſequemur, quam Dialectici, ceteræque diſciplinæ obſervare ſolent, quæ rem totam, & partes ejus ad prima uſque elementa revocant. Itaque Dialectici, quibus de ſyllogiſmo tractare propoſitum eſt, priuſquam ad hoc veniatur, de ſyllogiſmi partibus, nempe de propoſitionibus, ex quibus ſyllogiſmus conficitur, diſſerunt. Quia vero propoſitiones ſingularibus vocibus conſtant, de illis etiam in libris Prædicamentorum tractant; atque iis omnibus prælibatis, ad ſyllogiſmorum rationem explicandam veniunt. Hanc igitur methodum nos quoque in pronunciandi facultate tradenda ſequemur; niſi quod primo loco de præcipuis orationis partibus: ſecundo vero de variis ſententiis, quæ in eiſdem partibus continentur: ac poſtremo de ſingulis verbis, ex quibus ſententiæ conſtant, quomodo pronuncianda ſint, diſſeremus.

CA-

CAPUT IV.

Cujuſmodi pronunciatio tribus præcipuis orationis partibus, hoc eſt expoſitioni, argumentationi, & amplificationi conveniat.

UT igitur, quod primo loco poſuimus, expediamus, meminiſſe debemus, quid in hujus operis initio a nobis dictum ſit: nempe orationem omnem aut in expoſitione, aut in argumentatione, aut in amplificatione verſari. Conſtat autem vel rudibus etiam, aliam pronunciandi rationem in expoſitione, aliam in argumentatione, aliam in amplificatione requiri. Hæ autem tres partes alias etiam ſub ſe continent. Expoſitioni namque exordium, narratio, propoſitio, atque diviſio finitima ſunt. In argumentatione vero aliquando probamus, aliquando improbamus, & confutamus; & interdum quidem ſedatius, atque ſubtilius, interdum vero acrius, & concitatius, & vehementius diſputamus. In amplificatione autem major varietas eſt. In hac enim diverſarum rerum magnitudinem attollimus, & amplificamus, & varios item affectus, nempe amorem, odium, admirationem, dolorem, & metum, aliosque ſimiles animi motus excitare nitimur; inter quos indignatio, & commiſeratio a Rhetoribus præcipue numerantur. In his ergo affectibus tractandis tam varia eſſe actio debet, quam affectus ipſi varii ſunt, ut ſuo loco monſtrabimus. Nunc, quid unaquæque harum partium exigat, conſideremus.

Expoſitioni igitur, quam ex tribus orationis partibus primam fecimus, finitima eſt, ut diximus, exordii, & narrationis actio; hæc enim tria non acrem, & concitatam, ſed ſedatam actionem poſtulant. In expoſitione ergo, cum citra argumentationem rem aliquam, aut obſcurum locum exponimus, ſedata pronunciatione opus eſt, intervallis tamen diſtincta, voceque paullulum pro ſententiarum natura variata, ut ipſa pronunciatione eas res, quas demonſtrabimus, animis auditorum inferere videamur. De exordio vero ſic Fabius ait: „ Exordio frequentiſſime lenis convenit pronunciatio. Nihil enim ad conciliandum gratius verecun-

recundia. Itaque & vox temperata , ac geſtus modeſtus ; & ſedens humero toga, & laterum lenis in utramque partem motus, eodem ſpectantibus oculis decebit". Hactenus Fabius. Qua in re non leviter concionatores quidam peccare ſolent, qui vel oſtentandæ eruditionis , vel ingenii , vel libertatis cujuſdam gratia, ita dicere incipiunt, ut quadam arrogantiæ ſuſpicione non careant . Quin & auditores hac agendi libertate quodammodo ſe contemni arbitrantur . Alii vero in ipſo etiam exordio acri actione utuntur . Quod tunc maxime faciunt, cum frequentiſſimus ad audiendum populus confluxit. Tunc enim partim majori ad dicendum calore, atque impetu concepto , partim ut vox ab omnibus audiatur, eam , plus quam par eſt , urgent , atque attollunt. Quo fit, ut eos non modo vox , ſed vires etiam in medio orationis curſu deſtituant; atque ita qui acriter coeperunt, lente, & languide viribus fatiſcentibus ſermonem finiant. Hi autem non advertunt , quod vulgo dici ſolet: „ Non flamma fumum , ſed ex fumo flammam excitari debere". Hoc ergo tempore peritus concionator prudenter animi ſui impetum cohibeat, & ad majora illum, magiſque neceſſaria reſervet.

Sequitur narratio. „ Ea vero , ut Fab. ait , magis prolatam manum , geſtum diſtinctum , & vocem ſermoni proximam, ſonum autem ſimplicem frequentiſſime poſtulat in his, quæ nullos continent animorum motus; aut quid ſimile , quod variam agendi rationem exigat". Eſt autem difficilior narrationis , quam argumentationis , aut amplificationis actio. In his enim partibus diſputandi, aut amplificandi ardor , & motus animi actionem inſtruunt, & adjuvant. At cum narratio minus actuoſa , minimeque ardens , & concitata eſſe debeat , ſola dicentis arte, atque prudentia moderanda eſt . Quamvis non inficior, eſſe narrationes aliquas , quæ hos affectus recipiant ; quarum actio non perinde difficilis eſt . In omni igitur narratione vocum varietate opus eſt, ut quo pacto quidque geſtum ſit , ita narrari videatur . Strenue quod volumus oſtendere factum , celeriuſcule dicemus . Deinde modo acriter, tum clementer, moeſte, hilariter in omnes partes computabimus , ut verba , ita pronunciationem . Si qua inciderint in narratione dicta , rogata , reſ-

pon-

ponia, ſi quæ admirationes, de quibus nos narrabimus, diligenter advertemus, ut omnium perſonarum ſenſus, atque animos voce exprimamus.

Maxime varia eſt actio probationum. Nam proponere, quæ ſis dicturus, atque in partes dividere, & explicare, quid conveniat, & quid in controverſia ſit, expoſitioni, de qua modo diximus, ſimilia ſunt. At argumentatio plerumque agilior, & acrior, & inſtantior, conſentientem orationi poſtulat etiam geſtum: ideſt fortem celeritatem. Inſtandum quibuſdam in rebus, & denſanda oratio. Hic oportebit augere vocem, & torquere ſonum, & celeriter cum clamore verba conficere, ut vim volubilem orationis vociferatio conſequi poſſit. Aſſeveratio autem, quæ inter probandum occurrit, interdum plus ipſis probationibus valet. Fiducia igitur appareat, & conſtantia, utique ſi auctoritas ſubeſt. Ceterum, cum rationes, ac probationes difficiles ad intelligendum ſunt, utpote ex Philoſophiæ, aut Theologiæ abditis petitæ, tunc impetus hic cohibendus eſt, & ſedata actione, acuta voce, & longioribus intervallis utendum eſt; ut hac diſtinctione apertior ſit oratio, & auditoribus mora detur, ac ſpatium cogitandi, & percipiendi, quæ dicta ſunt. Celeritas enim, & volubilitas linguæ non modo tardioribus, ſed eruditis etiam impedimento eſt, quo minus ea, quæ dicuntur, intelligant. Hæc igitur argumentandi, ac probandi ratio expoſitioni, ac demonſtrationi, quam argumentationi ſimilior eſt.

Amplificatio vero, quæ tertiam ſermonis partem complectitur, in affectibus præcipue locum habet; qui, ut paullo ante diximus, tam variam vocis, & actionis figuram deſiderant, quam ſunt ipſi varii. Prima igitur ad hoc cura eſſe debet, ut affectus, & motus animi in nobis ſint: tunc enim ipſi naturali vi ſua erumpent; & ut veri motus ſunt, ita vere auditores afficient. Neque aliud agit ars, quam ut naturam imitetur; ad quam tamen ars nulla, quamlibet conſummata ſit, pertingere poteſt. Ideoque numquam declamatores id efficiunt, quod ſancti viri ſpiritu Dei acti, & veris affectibus concitati efficere dicendo potuerunt. Qui ſic igitur commotus fuerit, is plane ipſo affectu docente intelliget, quam diſſimili vocis figura affectus tractandi ſint. Aliud enim vocis genus poſtulat miſeratio, ac moe-

ror:

ror: flexibile, plenum, interruptum, flebili voce. Aliud metus: demiſſum, & hæſitans, & abjectum. Aliud vis: contentum, vehemens, imminens, quadam incitatione gravitatis. Aliud voluptas: effuſum, lene, tenerum, hilaratum, ac remiſſum. Aliud iracundia: acutum, incitatum, crebro incidens; atrox enim vox eſſe debet in ira, aſpera, ac denſa, & reſpiratione crebra; neque poteſt eſſe longus ſpiritus, ubi immoderate effunditur.

Sequitur deinde altera pronunciationis obſervatio, quæ ad peculiares ſententias pertinet, quæ ſub his præcipuis orationis partibus, quas ſupra memoravimus, continentur, de qua nonnulla jam diximus, cum de apta pronunciandi ratione diſſeruimus. Sed quoniam hæc pars præcipuam pronunciandi virtutem continet, de ea copioſius paullo poſt propoſitis variis exemplis tractabimus. Nunc ad aliam veniamus.

Supereſt enim, quod tertio loco polliciti ſumus, de ſingularium verborum pronunciatione. Non enim in ſententiis ſolum, ſed frequenter etiam in ſingulis verbis alia, atque alia vocis figura adhibenda eſt. An non hæc, inquit Fabius, *miſellus*, *& pauperculus*, ſubmiſſa, atque contracta: *fortis*, & *vehemens*, & *latro*, erecta, & concitata voce dicenda ſunt? Accedit enim vis, & proprietas rebus tali adſtipulatione, quæ niſi adſit, aliud vox, aliud animus oſtendet. Quid? quod eadem verba, mutata pronunciatione, indicant, affirmant, exprobrant, negant, minantur, indignantur, interrogant, irrident, elevant? Aliter enim dicitur: Tu mihi quodcumque hoc regni. Et: Cantando tu illum? Et: Tu ne ille Æneas? Et: Meque timoris argue tu, Drance. Et: ne morer, intra ſe quiſque, vel hoc, vel aliud, quod volet, per omnes affectus vertet; verum eſſe, quod dicimus, ſciet". Hactenus Fab. Plurima autem in Scripturis ſanctis verba invenire licet, quæ hac vocis acrimonia enuncianda ſint. Tale eſt illud (*Deut.* 32.) „ Ignis ſuccenſus eſt in furore meo, & ardebit uſque ad inferni noviſſima, devorabitque terram cum germine ſuo, & montium fundamenta comburet". Et (*Ibid.*) „ Inebriabo ſagittas meas ſanguine, & gladius meus devorabit carnes". Hic ſingula verba peculiarem quamdam vocis amplitudinem cum acrimonia conjunctam deſiderant. Sic illud D. Chryſoſtomi:

„ Ut leones ignem ſpirantes ab illa menſa diſcedimus, terribiles dæmonibus effecti “. Videndum tamen in his, ne nimio boatu vocem, affectata quadam amplitudine, a naturali ſono detorqueamus. Nihil enim affectatum, nihil a natura ipſa degenerans placere poteſt. In quo vitio ſunt, qui cum tenuem, & puſillam vocem habeant, inflatis, ut ita dixerim, buccis hanc vocis amplitudinem, & acrimoniam referre volunt.

CAPUT V.

De geſtu, & motu corporis.

DIximus, perfectam pronunciandi, & agendi rationem apta vocis figura, & geſtu corporis contineri. Quia vero de vocis figura, & varietate ſatis dictum eſt; proximum eſt, ut de geſtu, & motu corporis pauca dicamus, atque ea in primis, quæ a Fabio animadverſa ſunt, qui hanc partem diligentiſſime tractavit: utpote qui nullam fere corporis partem prætermiſit, cui non ſuam faciem, geſtumque præbuerit. „ Geſtus ergo primo, ut idem ait, voci conſentiat, & utrumque vox ſcilicet, & geſtus animo ſimul pareat. Is vero quantum habeat in oratione momenti, ſatis vel ex eo patet, quod pleraque etiam citra verba ſignificant. Quippe non manus ſolum, ſed nutus etiam declarant noſtram voluntatem, & in mutis pro ſermone ſunt; & ſalutatio frequenter ſine voce intelligitur, atque afficit, & ex vultu, ingreſſuque perſpicitur habitus animorum: & animalium quoque ſermone carentium ira, lætitia, adulatio &. oculis, & quibuſdam aliis corporis ſignis deprehentur. Nec mirum, ſi iſta, quæ tamen in aliquo poſita ſunt motu, tantum in animis valeant, cum pictura tacens opus, & habitus ſemper ejuſdem, ſic in intimos penetret affectus, ut ipſam vim dicendi nonnumquam ſuperare videatur. Contra, ſi geſtus, ac vultus ab oratione diſſentiant, triſtia dicamus hilares, affirmemus aliqua renuentes, non auctoritas modo verbis, ſed etiam fides deſit. Decor quoque a geſtu, atque a motu venit. Ideoque Demoſthenes grande quoddam ſpeculum intuens, componere actionem ſolebat. Adeo, quamvis fulgor ille ſiniſtras imagines reddat, ſuis demum

ocu-

oculis credidit, quod efficeret. Præcipuum vero in actione, ſicut in corpore ipſo; caput eſt; cum ad ipſum, de quo dixi, decorem, tum etiam ad ſignificationem decoris illa ſunt, ut ſit primo rectum, & ſecundum naturam. Nam & dejecto humilitas, & ſupino arrogantia, & in latus inclinato languor, & præduro, ac rigente barbaria quædam mentis oſtenditur. Tum accipiat aptos ex ipſa actione motus, ut cum geſtu concordet, & manibus, ac lateribus obſequatur. Aſpectus enim ſemper eodem vertitur, quo geſtus: exceptis, quæ aut damnare, aut concedere, aut a nobis removere oportebit; ut idem illud vultu videamur averſari, manu repellere, quale eſt illud:

Dii, talem terris avertite peſtem.
Et: *Haud equidem tali me dignor honore.*

Significat vero plurimis modis. Nam præter annuendi, renuendi, confirmandique motus, ſunt & verecundiæ, & dubitationis, & admirationis, & indignationis noti, & communes omnibus. Solo tamen eo facere geſtum ſcenici quoque doctores vitioſum putaverunt. Etiam frequens ejus nutus non caret vitio, adeo jactare id, & comas excutientem rotare, phanaticum eſt. Dominatur autem maxime vultus. Hoc ſupplices, hoc minaces, hoc blandi, hoc triſtes, hoc hilares, hoc erecti, hoc ſubmiſſi ſumus: hoc pendent homines, hunc intuentur, hunc ſpectant etiam antequam dicamus; hoc quoſdam amamus, hoc odimus, hoc plurima intelligimus. Hic eſt ſæpe pro omnibus verbis. Sed in ipſo vultu plurimum valent oculi, per quos maxime animus emanat, ut citra motum quoque, & hilaritate eniteſcant, & triſtitia quoddam nubilum ducant. Quin etiam lacrymas his natura mentis indices dedit: quæ aut erumpunt dolore, aut lætitia manant. Motu vero intenti, remiſſi, ſuperbi, torvi, mites, aſperi fiunt: quæ, ut actus popoſcerit, fingantur. Labra & porriguntur male, & ſcinduntur, & adſtringuntur, & diducuntur, & dentes nudant, & in latus, ac pæne ad aurem trahuntur. Lambere quoque ea, & mordere, deforme eſt: cum etiam in efferendis verbis modicus eſſe eorum debeat motus. Ore enim magis, quam labris loquendum eſt. Cervicem rectam oportet eſſe, non rigidam, aut ſupinam. Manus vero, ſine quibus trunca

eſſet actio, ac debilis, vix dici poteſt, quot motus habeant, cum pæne ipſam verborum copiam perſequantur. Nam ceteræ partes loquentem adjuvant, hæ, prope eſt, ut dicam, ipſæ loquuntur. An non his poſcimus? pollicemur? vocamus? dimittimus? minamur? ſupplicamus? abominamur? timemus? interrogamus? negamus? gaudium, triſtitiam, dubitationem, confeſſionem, pœnitentiam, modum, copiam, numerum, tempus oſtendimus? Non eædem concitant? inhibent? ſupplicant? probant? admirantur? verecundantur? Non in demonſtrandis locis, atque perſonis, adverbiorum, atque pronominum obtinent vicem? ut in tanta per omnes gentes, nationeſque linguæ diverſitate, hic mihi omnium hominum communis ſermo videatur. Et hi quidem, de quibus ſum locutus, cum ipſis vocibus naturaliter exeunt geſtus". Hactenus Fabius. Idemque multa de digitorum, & manuum motu, atque compoſitione docet: quæ nos, quod minus inſtituto noſtro conveniant, conſulto miſſa fecimus.

Illam autem manus, atque digitorum figuram probamus, qua cum pollice duo ſequentes digiti coeunt: aut quando ſolus index, ceteris ſub pollice compreſſis, directus, & protenſus eſt. Hic autem digitorum poſitus ad omnia fere, quæ dicimus, valet. Interdum etiam, diducto pollice, quatuor reliqui apte junguntur, quando aut pectori manum admovemus, aut etiam aliquid averſantes ab eodem removemus. Siniſtra vero manus numquam ſola recte geſtum facit, dexteræ ſe frequenter accommodat, idque præcipue dexteræ manus indice in ſiniſtræ pollicem, aut indicem incidente, aut alternis motibus, modo pollicem, modo indicem feriente. Hic veteres artifices illud recte adjecerunt, ut manus cum ſenſu & inciperet, & deponeret. Alioqui enim aut ante vocem erit geſtus, aut poſt vocem; quod eſt utrumque deforme. Illud etiam advertendum, ne vox a geſtu, vel geſtus a voce diſſentiat. Unde Polemon ſophiſta hiſtrionem tragœdiarum, qui in Olympiis, O Jupiter! pronunciaret, oſtenſa terra: O terra! manu in cælum projecta, ſubmovit a præmiis, præſidebat enim ei certamini, dicens: *Hic manu commiſit ſolœciſmum*. Cetera vero, quæ de corporis, & membrorum geſtu præcipi poſſunt, communis prudentiæ judicio, & naturæ inſtinctui relinquimus.

CA-

CAPUT VI.

De vitiis pronunciationis, & actionis.

QUemadmodum in ſuperiori libro, poſteaquam elocutionis virtutes expoſuimus, communia quædam ejus vitia annotavimus; ita nunc idem facere viſum eſt, cum de pronunciandi ratione agimus. Quamvis enim facile ſit, virtutibus cognitis, vitia cognoſcere (vitium enim eſt quidquid virtutibus adverſatur) apertior tamen doctrina fuerit, ſi ſeorſum vitia deſignentur. Primum autem, atque vulgatiſſimum vitium eſt, vocis æqualitas, quod Græci monotoniam, hoc eſt unum quemdam vocis ſonum, appellant, cum is qui dicit, eodem vocis tenore ſine ullo ejus flexu, ac varietate, tota fere concione decurrit, more eorum; qui quam orationem memoria complexi ſunt, recitare ſolent. In hoc autem vitium hujus officii tyrones frequenter incidunt. Metu enim, ac trepidatione quadam inſoliti operis preſſi, vix quidquam aliud, quam, ne quod dicturi ſunt, memoria excidat, attendunt. Numquam autem quiſque apte dicet, niſi qui hoc metu, & cura ſolutus, liber, & ſui ipſius compos ſit: quo & quid dicat, & quomodo dicat, prudenter inſpiciat.

Huic autem contrarium vitium eſt vocis inæqualitas; in quo peccant, qui prius illud vitium effugere contendunt. Sic enim frequenter accidit, ut qui vitium aliquod vitare ſtudent: in alterum, quod ei adverſatur, incidant: ut ii faciunt, qui avaritiæ labem, & infamiam fugientes, in prodigalitatis foveam labuntur. Ut enim ſimplicem illum vocis tenorem declinent, vocem ipſam, non pro natura rerum, ſed pro ſuo arbitratu temere, modo in ſublime attollunt, modo ad imum deprimunt: quæ res & graviter auditorum aures lædit, & inſanam, ac temerariam libertatem præſeferre videtur. Ab hac autem pronunciandi ratione graves homines, & ſana ingenia maxime abhorrent. Eſt autem aliud æqualitatis vitium, quod utriuſque hujus naturam referre videtur. Habet enim cum inæqualitate conjunctam æqualitatem. Eſt autem vitium hoc adeo occultum, ut vix verbis indicari poſſit. Quidam enim hunc ſim-

ſimplicem vocis ſonum fugere ſtudentes, quamdam pronunciationis formam captant, quæ ſuos etiam vocis flexus & varietatem habeat, & neque a communi, & familiari loquendi conſuetudine abhorreat; quam tamen omnibus concionis partibus accommodant. Sive enim aliquid narrent, ſive argumententur, ſive rem attollant, atque amplificent, eamdem fere pronunciandi figuram retinent. Quod perinde eſt, ac ſi quis omnibus corporis partibus idem veſtimenti genus aptare velit. Quod quidem vitium auditor minime ſtupidus in nonnullis coucionatoribus deprehendet. Qua quidem animadverſione facilius intelliget, quod nos hoc in loco vix verbis explicare poſſumus.

Eſt & aliud vitium nimiæ tarditatis, quo quidam lenta pronunciatione, longioribuſque intervallis tota fere concione utuntur. Quæ res tantum abeſt, ut auditores afficiat, ut ſomnum etiam frequenter illis incutiat. Cui contrarium eſt vitium nimiæ celeritatis, quo multo plures laborant, ſive quod memoriæ diffidant, niſi ita dicant, ſive quod ea libertate careant, qua dicunt, qui nullo trepidationis affectu oppreſſi, ſui ipſorum, & eorum, quæ dicuntur, compotes ſunt. Iſti enim modo celerius, modo tardius, modo longioribus, modo brevioribus intervallis pro rerum natura, & dignitate uti ſolent. Utrumque enim vitium eſt, & celeri omnia, & tarda voce pronunciare. Quocirca varietas, ut in vocis figura, ita in celeritate, & tarditate adhibenda eſt. Quamvis ſi in alteram partem peccandum ſit, fortaſſe gravius peccant, qui nimia velocitate, quam tarditate dicunt. Initio tamen concionis, quamdiu dicentis animus nondum incaleſcet, ut ſedatæ, & lenes ſententiæ, ita ſedata, & lenis actio, & longioribus intervallis diſtincta, quæ aliquam dicenti ad ea, quæ dicit, excogitanda moram præbeat, non immerito commendatur.

Ut autem in tarditate, & celeritate, ita in acrimonia, & remiſſione, atque languore ſua vitia his non admodum diſſimilia notantur. Sunt enim quidam acri, & vehementi ingenio, qui tota fere concione, velut quodam perciti furore, dicunt. Quod quidem non raro ex quadam animi trepidatione proficiſcitur. Ut enim arbores arboribus, ita affectus affectibus inſeruntur: atque ita alii ex aliis vim, & impetum capiunt. Qui igitur ita dicunt, in hoc incommo-

modum incidunt, ut cum rem indignam acri pronunciatione dixerint, nequaquam tamen auditores commoveant; propterea quod animadvertunt, eos omnia, quæ dicunt, ſive levia, ſive gravia ſint, ſimili vocis impetu pronunciare. Quocirca delectum habere convenit, ut ſciamus, quæ acriore, quæ leniore voce proferenda ſint, ut ſuum cuique velut jus, atque habitum præbeamus. Non abnuo tamen, magis ad dicendum compoſitos eſſe, qui acres, & ardentes ſunt, ſi hunc ardorem ſuum regere ſciant, eoque ſuis in locis utantur; ſic tamen, ut ne tunc quidem, cum eo utendum eſt, totas fervori ſuo habenas permittant, ne fauces ita lædant, ut vocem exaſperent, & illiberali quadam, atque incondita raucedine inficiant. Videant hi quoque, non protinus ad hanc pronunciandi rationem initio ſtatim concionis veniendum eſſe. Si enim nondum præparatis auditoribus in hunc affectum irruperint, inſanire tamquam vinolenti videbuntur.

Quia vero multi concionatores ſeſe ad aliorum, qui ſunt hujus artificii principes, imitationem accingunt, eorumque non modo eloquentiam, ſed etiam agendi, & pronunciandi rationem referre ſtudent; monendi ſunt, ut caute hoc, atque prudenter agant. Cum enim in actione præcipue ſpectetur decorum; ſciant hi, non omnia omnes decere.„ Eſt enim in hoc, ut Fabius ait, latens quædam ratio, & inenarrabilis, & ut vere dictum eſt, caput eſſe artis, decere, quod facias; ita id nec ſine arte, nec totum arte tradi poteſt. In quibuſdam virtutes non habent gratiam, in quibuſdam vitia ipſa delectant. Maximos actores comoediarum Demetrium, & Stratoclem placere diverſis virtutibus vidimus. Fuit enim eorum natura diverſa. Nam vox quoque Demetrii jucundior, illius acrior erat". Quare norit ſe quiſque; nec tantum ex communibus præceptis, ſed etiam ex natura ſua capiat conſilium formandæ actionis. Itaque, quod idem Fabius in clariſſimorum auctorum lectione, atque imitatione docet; idem in imitanda inſignium concionatorum pronunciatione conſilium ſequi debemus. Sic enim ait:„ Neque vero id ſtatim legenti perſuaſum ſit, omnia, quæ magni auctores dixerint, utique eſſe perfecta. Nam & labuntur aliquando, & oneri cedunt, & indulgent ingeniorum ſuorum voluptati; nec ſemper in-

 ten-

tendunt animos, & nonnumquam fatigantur: cum Ciceroni dormitare interim Demoſthenes, Horatio vero etiam Homerus ipſe videatur. Summi enim ſunt, homines tamen; acciditque his, qui quidquid apud illos repererunt, dicendi legem putant, ut deteriora imitentur; id enim eſt facilius: ac ſe abunde ſimiles putent, ſi vitia magnorum conſequantur". Hæc ſunt communia pronunciationis vitia: nunc ſimili ratione actionis, hoc eſt geſtus vitia; quæ fere contingunt, indicanda ſunt.

Ut autem a digitis, & manibus ordiamur, primum vitium eſt, diductis omnibus digitis ſupinam palmam, more eorum, qui ſtipem poſtulant, protendere. Secundum vero ab hoc diverſum eſt, quo quidam digitos omnes ita comprimunt, ut ii faciunt, qui e fonte aquam manu haurire volunt: quod non minus indecorum eſt. Averſo autem pollice demonſtrare aliquid, receptum magis putat Fabius, quam oratori decorum.

Brachiis quoque non uno modo peccatur. Primum enim vitioſe dextrum proferunt, & cubito pronunciant. Quod ego vitium in diſerto etiam concionatore animadverti. Aliud vero brachiorum vitium eſt, cum plus nimio vel in ſummum, vel in imum, vel in latera, inſtar eorum, qui cruci affixi ſunt, protenduntur. Hinc Fabius: „ Tolli, inquit, manum artifices ſupra oculos, demitti infra pectus vetant; adeo a capite eam petere, aut ad imum ventrem demittere, vitioſum eſt. Idemque palmas complodere (quod modo multi concionatores paſſim faciunt) ſcenicum eſſe, ait". Quamvis enim hoc in re maxima nonnumquam deceat; frequenter tamen illud facere & aures, & oculos auditorum offendit: cum præſertim is, qui hoc facit, ardeat; illi vero ſæpe langueant, vel minus fortaſſe attenti ſint. Nec minus foede quidam ſuggeſtum palmis feriunt. Vitium enim hoc, ſicut & illud. „ Femur autem ferire, inquit Fabius, quod Athenis primus feciſſe creditur Cleon, & uſitatum eſt, & indignantes decet, & excitat auditorem. Idque in Callidio Cicero deſiderat: Non frons, inquit, percuſſa, non femur: quamquam, ſi licet, de fronte diſſentio". Hactenus ille. Idemque humerorum vitium his verbis deſcribit. „ Jactantur & humeri, quod vitium Demoſthenes ita dicitur emendaſſe, ut cum anguſto

quo-

quodam pulpito ſtans diceret, haſta humero dependens immineret: ut, ſi calore dicendi vitare id excidiſſet, offenſione illa commoneretur".

Quid autem hic illos referam, qui & pedibus, & brachiis, & irrequieto corporis motu digladiari magis, quam agere videntur? Modo enim medium corpus frangunt: modo ſe intra ſuggeſtum demiſſo corpore condunt: modo inde velut emergunt, & in ſublime attolluntur. Ut igitur languida actio motu caret, ita nimium actuoſa deformis, & indecora eſt. Modus enim eſt rebus adhibendus; quod enim aut ſupra modum, aut infra eſt, & a recto declinat, & intuentes offendit.

Supereſt aliud vitium, cui auditorum voluptas, & ignorantia, virtutis nomen indidit: cum videlicet partim geſtu, partim etiam voce aliorum dicta, aut facta hiſtrionum more imitamur. Geſtus autem exemplum ponit Fabius: „ſi videlicet ægrum tentantis venas medici ſimilitudine, aut citharoedum, formatis ad modum percutientis nervos manibus oſtendas: quod genus quam longiſſime in actione eſt fugiendum. Abeſſe enim plurimum a ſaltatore debet orator, ut ſit geſtus ad ſenſus magis, quam ad verba accommodatus: quod etiam hiſtrionibus paullo gravioribus facere moris fuit. Ergo, ut ad ſe manum referre, cum de ſeipſo loquatur, & in eum, quem demonſtret, intendere, & alia his ſimilia permiſerim; ita non effingere ſtatus quoſdam, & quidquid dicet, oſtendere. Nec id in manibus ſolum, ſed in omi geſtu, ac voce ſervandum eſt. Non enim aut in illa periodo, *Stetit ſoleatus Prætor Populi Romani*, inclinatio incumbentis in mulierculam Verris effingenda eſt. Aut in illa, *Cædebatur in medio foro Meſſanæ*, motus laterum, qualis eſſe ad verbera ſolet, torquendus: aut vox, qualis dolore exprimitur, eruenda. Cum mihi comoedi quoque peſſime facere videantur, qui, cum in expoſitione aut ſenis ſermo, aut mulieris incidit, tremula, vel effeminata voce pronunciant. Adeo in illis quoque eſt aliqua vitioſa imitatio, quorum ars omnis conſtat imitatione". Hactenus Fabius. Qui ſi in oratore, qui de rebus ad brevis hujus ævi uſum pertinentibus diſputat, hanc imitationem indecoram putat; quid idem faceret in concionatore, qui de æterna vita,

æternoque ſupplicio differit? Neque vero me movet, quod frequenter auditores hanc imitationem laudant: laudant quippe, quod eorum aures mulcet, quodque illis voluptatis cujuſdam, & riſus materiam præbet: quemadmodum hiſtrionem laudant, qui probe voces, & actus hominum effingit. Quod tamen graves, & eruditi viri reprehendunt; quorum magis judicium ſequi, quam populi plauſum captare debemus. Hi namque indignum eſſe putant, eccleſiaſtici doctoris auctoritatem ad hiſtrionum geſticulationem, & levitatem degenerare.

Sunt & alia oris vitia, quæ Fabius in prima futuri Rhetoris inſtitutione vitanda eſſe docet, his verbis: „ Curabit etiam, ut quoties exclamandum erit, laterum conatus ſit ille, non capitis: ut geſtus ad vocem, vultus ad geſtum accommodetur. Obſervandum erit etiam, ut recta ſit facies dicentis, ne labra detorqueantur, ne immodicus hiatus rictum diſtendat, ne ſupinus vultus, ne dejecti in terram oculi, ne inclinata utrolibet cervix. Nam frons pluribus generibus peccat. Vidi multos, quorum ſupercilia ad ſingulos vocis conatus allevarentur, aliorum conſtricta, aliorum etiam diſſidentia, cum altero in verticem tenderent, altero pæne oculus ipſe premeretur. Infinitum autem in his quoque rebus momentum eſt. Et nihil poteſt placere, quod non decet “. Hactenus Fabius. Cetera vel actionis, vel pronunciationis vitia facile horum, quæ breviter expoſuimus, admonitu, prudens concionator deprehendet.

CAPUT VII.

De varia pronunciandi ratione in ſententiis.

HÆc omnia, quæ de pronunciandi, atque agendi facultate dicta ſunt, ex Quintiliano hujus artis principe ad verbum pæne deſumpſimus; prætermiſſis tamen his, quæ minus apta inſtituto noſtro eſſent, vel quæ lectori faſtidium, aut obſcuritatem parere potuiſſent. Hæc autem ſatis eſſe putamus, ut concionator minime ſtupidus his documentis inſtructus, reliqua per ſe intelligere queat. Sed quoniam hæc pronunciandi virtus, ut initio diximus, ſumma eſt, & multi nullum laborem inutilem putabunt, dummodo eam plenius aſſequantur; his etiam morem gerendum

dum eſſe duxi. Itaque eadem ipſa, quæ hactenus in commune de vocis figura tradita ſunt, rudi, ut ita dixerim, craſſaque Minerva explicare conſtitui. Nequaquam tamen hoc in loco abſolutum concionatorem, ſed novitium, ac pæne infantem a primis hujus diſciplinæ rudimentis inſtituendum ſuſcipio. Ut enim ludi magiſtri, qui vel legendi, vel ſcribendi artem docent, ab ipſis primum ſingularibus litterarum elementis incipientes, ad majora gradum facere ſolent (ſic enim perficiunt, ut inoffenſe poſtea vel legere, vel ſcribere ſciant) ita ego per plurima ſententiarum genera, ex quibus præcipuæ concionis partes conſtant, decurrens, & qua vocis figura unaquæque earum pronuncianda ſit, inſinuans, facilem ipſi aditum aperiam; ut quonam modo ceteræ pronunciandæ ſint, intelligat. Quæ enim Fabius in commune dixit, ego ad peculiares etiam, & ſingulares ſententias accommodabo, propoſitiſque variis exemplis illuſtranda curabo. In quibus exemplis pronunciandis exerceri poterit quiſquis hanc facultatem plenius conſequi deſiderat.

Neque vero hoc ipſum ſine ejuſdem Fabii auctoritate facio, qui ediſcere inſignia auctorum loca monet: in quibus variam pronunciandi rationem exercere valeamus. Ejus hæc verba ſunt (*lib.* 11.) „ Ediſcere autem, quo exercearis, erit optimum: nam ex tempore dicenti avocatur cura vocis ille, qui ex rebus ipſis concipitur, affectus: & ediſcere quam maxime varia, quæ & clamorem, & diſputationem, & ſermonem, & flexus habeant, ut ſimul in omnia paremur ". Hactenus ille. Itemque rurſus (*lib.* 1. *c.* 11.) Rhetoricæ artis tyronem comœdiarum actori tradi præcipit, ut ab illo hanc naturalem pronunciandi formam diſcat: quamvis & ibidem, & ubique doceat, aliam oratoris, aliam vero actoris pronunciationem eſſe. Ibidem etiam præcipit, quod modo diximus, nempe eligendos eſſe locos aliquot inſigniores, in quorum pronunciatione tyrones exerceantur. Sic enim ait: „ Debet etiam docere comœdus, quomodo narrandum, qua ſit auctoritate ſuadendum, qua concitatione conſurgat ira, quis flexus deceat miſerationem. Quod ita optime faciet, ſi certos ex comœdiis elegerit locos, & ad hoc maxime idoneos, ideſt actionibus ſimiles. Iidem autem ad pronunciandum non modo uti-

liſ-

liſſimi, verum ad augendam quoque eloquentiam maxime accommodati erunt. Et hæc dum infirma ætas majora non capiet. Ceterum, cum legere orationes oportebit, cum virtutes earum jam ſentiet, tum mihi diligens aliquis, ac peritus adſiſtat, neque ſolum lectione formet, verum diſcere etiam electa ex his cogat, & ea dicere ſtantem clare, & quemadmodum agere oportebit: ut protinus pronunciatione vocem, & memoriam exerceat". Hactenus ille. Quia vero nobis neque licet, neque decorum eſt, ex comœdiis loca eligere, in quorum pronunciatione exerceamur; aliqua ex Litteris ſanctis loca in medium proferemus, atque ea in primis, quæ dialogorum ſpeciem præſeferunt: quæ ad hujus facultatis exercitationem commodiora videbuntur. Quod ſi diutius in his exemplis fuerim immoratus, nemo mihi jure ſuccenſere debet. Quia enim ſapientibus, & inſipientibus debitor ſum; ubi hactenus pronunciandi rationem ſapientibus demonſtravi, modo eamdem rudioribus aperire contendam. Sed, ut verum ingenue fatear, illud me ad hunc laborem magis excitavit, quod paucos admodum concionatores videam, qui rectam hanc, & naturalem pronunciandi rationem teneant. Quod eo magis dolendum eſt, quia hujus rei ignoratio in nonnullos cadit, qui ceteris eloquentiæ partibus inſtructiſſimi, quoniam hac virtute deſtituuntur, omnem laboris ſui, & communis utilitatis fructum prorſus amittunt. Huic igitur publicæ utilitatis jacturæ, ſi quid per nos præſtari poſſit, hac nova docendi ratione conſulendum putavi.

CAPUT VIII.

Varia ſententiarum exempla e ſanctis Litteris excerpta.

QUid autem præcipue hoc in loco perſequi velim, paucis indicabo. Tripartitam eſſe pronunciandi rationem ſuperius diximus. Aliam enim pronunciandi rationem præcipuis concionis partibus, hoc eſt expoſitioni, probationi, & amplificationi: aliam variis ſententiis, quæ in has partes incurrunt: aliam vero ſingulis ſæpe verbis, quæ his ſententiis continentur, convenire diximus. Quia vero ſumma pronunciationis obſervatio in hujuſmodi ſen-

ten-

tentiis apte pronunciandis ſita eſt; hanc partem, quam ſuperius carptim, & breviter attigimus, huic loco reſervavimus, ut de ea, quam fieri poſſet, copioſe ageremus, eamque variis, ut dixi, exemplis illuſtraremus. Sed prius tamen infantiam meam confitebor; quod nequaquam varios vocis flexus, atque figuras ſcribendo exprimere potero. Unum tamen illud præſtabo, ut prudentem lectorem admoneam, aliam, atque aliam vocis figuram in diverſis propoſitæ cujuslibet ſententiæ partibus eſſe adhibendam; quam ipſe per ſe, niſi ſtupidus admodum fuerit, facile deprehendet. Verum, quia omnia ſententiarum genera perſequi, & variam pronunciandi rationem unicuique illarum aſſignare, infiniti propemodum operis eſſet; hanc ego methodum commodiſſimam judicavi: ut propoſitis aliquot verborum, & ſententiarum figuris, de quibus in ſecundo, & quinto hujus operis libro diſſeruimus; quam pronunciandi rationem unaquæque exigat, expendamus. Ut enim figuræ omnes peculiarem quemdam veluti geſtum, & formam elocutionis habent; ita peculiarem quoque pronunciandi formam requirunt. Ab his autem primum incipiamus, quæ effectum aliquem, & motum animi exprimunt. In his enim pronunciandi ratio manifeſtior eſt.

Prima igitur figura, ſic enim & hanc, & alias huic ſimiles hoc in loco appellare libet, optatio eſt, quæ ſuam quamdam pronunciandi formam requirit; quæ videlicet deſiderantis animi affectum exprimat: qualis illa Sponſæ in Canticis (*cap.* 8.) „ Quis mihi det te fratrem meum ſugentem ubera matris meæ, ut inveniam te foris, & deoſculer te“? Paullo tamen acrior, & magis anxia, atque indignabunda illa Jeremiæ optatio (*cap.* 9.) „ Quis dabit me in ſolitudine diverſorium viatorum, & derelinquam populum meum, quia omnes adulteri ſunt, coetus prævaricatorum“? Clementior tamen, & veluti commiſerantis illa (*ibid.*) „ Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontes lacrymarum, & plorabo die, ac nocte interfectos filiæ populi mei“? Sic illa (*Deut.* 32.) „ Utinam ſaperent, & intelligerent, ac noviſſima providerent“. In his omnibus eadem vocis figura, cum aliqua tamen diſſimilitudine, pro ſententiarum natura, retinenda eſt.

Contraria huic eſt imprecatio, qualis illa (*Job.* 3.) „Pe-

„ Pereat dies, in qua natus ſum, & nox, in qua dictum eſt: Conceptus eſt homo “. Vehemens eſt illa Didonis apud Maronem imprecatio:

Sed mihi vel tellus, optem, prius ima dehiſcat,
Vel Pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras &c.
Ante, pudor, quam te violem, & tua jura reſolvam.

Hæc autem imprecatio acri, & horrenda voce pronuncianda eſt.

Bona precatio vero, ſicut huic contraria, ita longe diverſam vocis figuram deſiderat, qualis illa Prophetæ (*Pſal.* 40.) „ Dominus conſervet eum, & vivificet eum, & beatum faciat eum in terra “ & quæ ſequuntur. Hoc autem vocis tenore totus ille Pſalmus (19.) pronunciandus, cujus eſt initium: „ Exaudiat te Dominus in die tribulationis &c. Similem vocis figuram exigunt & benedictiones illæ in ſacris Litteris frequentes, qualis illa Iſaac ad Jacob (*Geneſ.* 27.) „ Ecce odor filii mei, ſicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus. Det tibi Deus de rore cæli, & de pinguedine terræ &c. quæ ſequuntur.

Finitima eſt huic obſecratio, quæ blandam, & mollem, non tamen effeminatam vocem requirit; cujuſmodi eſt illa Pauli (2. *Cor.* 10.) „ Ipſe autem ego Paulus obſecro vos per manſuetudinem, & modeſtiam Chriſti, qui in facie quidem humilis ſum inter vos, abſens autem confido in vobis. Rogo autem vos, ne præſens audeam “ &c. Obſecrationi finitima eſt invitatio ad juſtitiam, & pietatem, quæ ſimilem vocis mollitudinem exigit, qualis eſt illa Domini in Evangelio (*Matt.* 11.) „ Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati eſtis “. Simili vocis, ut ita dixerim, blandiloquentia illa regii Vatis invitatio proferenda eſt (*Pſal.* 33.) „ Venite, filii, audite me: timorem Domini docebo vos &c.

Sunt præterea multi alii animorum motus, & affectus, qui quam ſunt varii, tam variam pronunciandi formam depoſcunt. Aliter enim querimur, & vicem noſtram lamentamur, ut cum Propheta pio, & moeſto animi affectu queritur, dicens (*Pſalm.* 12.) „ Uſquequo, Domine, oblivifceris me in finem? uſquequo avertis faciem tuam a

me

me, quamdiu ponam conſilia in anima mea, dolorem in corde meo per diem? uſquequo exaltabitur inimicus meus ſuper me? &c. Sic ſanctus Job (*cap.* 7.) „ Uſquequo non parcis mihi, nec dimittis me, ut glutiam ſalivam meam “? Acrius tamen Habacuc Propheta queritur, cum ait (*cap.* 1.) „ Uſquequo, Domine, clamabo, & non exaudies, vociferabor ad te vim patiens, & non ſalvabis “? Et Michæas (*cap.* 7.) „ Væ mihi, quia factus ſum, ſicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ, non eſt botrus ad comedendum, præcoquas ficus deſideravit anima mea. Periit ſanctus de terra, & rectus in hominibus non eſt “ &c. Hac eadem interjectione, Væ, non modo ſortem noſtram dolemus, ſed aliis etiam mortem, & ſupplicium comminamur. Sic Amos (*cap.* 6.) „ Væ, qui opulenti eſtis in Sion, optimates, capita populorum, ingredientes pompatice domum Iſrael“. Sic Dominus in Evangelio (*Matt.* 23.) „ Væ, inquit, vobis Scribæ, & Phariſæi hypocritæ: quia clauditis regnum cælorum &c.

Finitimus autem comminationi eſt indignationis affectus. Sic Dominus apud Ezechielem (*cap.* 5.) „ Et complebo, inquit, furorem meum: & dabo te in deſertum, & in opprobrium Gentibus, quæ in circuitu tuo ſunt: & eris opprobrium, & blaſphemia, exemplum, & ſtupor Gentibus, quæ in circuitu tuo ſunt, cum fecero in te judicia in furore, & in indignatione, & in increpationibus iræ. Ego Dominus locutus ſum: Quando miſero ſagittas famis peſſimas in eos, quæ erunt mortiferæ: & immittam in vos famem, & beſtias peſſimas uſque ad internecionem: & peſtilentia, & ſanguis tranſibunt per te, & gladium inducam ſuper te: Ego Dominus locutus ſum “. In his verbis aperte conſtat, atrocitatem indignationis ſimilem in pronunciatione atrocitatem poſtulare, ut habitus vocis orationi, & ſententiæ reſpondeat. Sic etiam idem Dominus apud Iſaiam (*cap.* 42.) „ Tacui ſemper, ſilui, patiens fui, ſicut parturiens loquar: diſſipabo, & abſorbebo ſimul: deſertos faciam montes, & colles: & omne gramen eorum exſiccabo “. Sic idem Dominus in Cantico (*Deut.* 32.) „ Ignis ſuccenſus eſt in furore meo, & ardebit uſque ad inferni noviſſima, devorabitque terram cum germine ſuo, & montium fundamenta comburet. Dentes beſtiarum immit-

mittam in eos, cum furore trahentium ſuper terram, atque ſerpentium " & cetera, quæ in hanc ſententiam ſequuntur.

Incidit etiam non raro admirationis affectus. Tale eſt illud apud Iſaiam (*cap.* 14.) „ Quomodo ceſſavit exactor, quievit tributum? Et: Quomodo cecidiſti de cælo Lucifer, qui mane oriebaris? corruiſti in terram, qui vulnerabas gentes " &c. Interdum etiam affectus hic aliis admiſcetur. Sic apud eumdem (*cap.* 1.) indignationi conjungitur: „ Quomodo facta eſt meretrix, civitas fidelis, plena judicii "? Dolori autem apud Jeremiam, cum ait (*Thren.* 1.) „ Quomodo ſedet ſola, civitas plena populo? &c. Sic David amicorum caſum lamentatur (2. *Reg.* 1.) „ Quomodo, inquit, ceciderunt robuſti, & perierunt arma bellica?

Ironia vero, quæ eſt in ſententiis, non vacat quodam amarulentiæ affectu, quam pronunciatio præſeferre debet. Sic Dominus in Evangelio (*Matt.* 15.) „ Sinite illos: cæci ſunt, & duces cæcorum " &c. Ironiæ quoque ſpeciem habet illud Apoſtoli (1. *Cor.* 15.) „ Manducemus, & bibamus: cras enim moriemur ". Et in Apocal. (*c.* 22.) Dominus „ Qui nocet, noceat adhuc: & qui in ſordibus eſt, ſordeſcat adhuc ".

Præciſio autem, quam inter ſententiarum figuras numeravimus, ingentem ſæpe affectum non loquendo, ſed tacendo exprimit. Sic regius Vates (*Pſalm.* 6.) „ Anima mea turbata eſt valde: ſed tu, Domine, uſquequo "? Subſtitit enim in hac voce deſiderantis affectus, & doloris magnitudine impeditus ulterius progredi non valuit. Deeſt enim verbum, *Non parces mihi*, vel aliud ſimile. Diverſum autem animi affectum inſinuavit, cum dixit (*Pſalm.* 22.) *Calix meus inebrians*. Præciſa enim oratio eſt in Hebræo. Particula enim, *Quam præclarus eſt*, ab interprete perſpicuitatis gratia addita fuit. Hac autem orationis præciſione ingentem animi affectum ſignificare poſſumus, cum alicujus rei dignitatem, vel (quod eſt frequentius) indignitatem ad ſummum uſque extulimus. Ad quem ubi perventum eſt, ſubſiſtit oratio: quaſi is, qui dicit, nullam ſatis dignam orationem inveniat, qua, quod reliquum eſt, explicare poſſit. Itaque concionator velut attonitus hæret, ſtupet, ac ſilet: quo quidem ſilentio, cum vere dicentis animus com-

commotus eſt, vehementer auditorum animi concitantur. Tanta autem Divini Spiritus vis in concionatore eſſe poterit, ut concionem ipſam hujuſmodi præciſione aliquando finiat; atque ita ſuſpenſos, & tremebundos auditores relinquat. Quæ quidem res, ut ridicula erit, ſi ex ſola dicentis arte fiat; ita cum ex animo Divinæ gloriæ zelo ſaucio fit, ad permovendos animos efficaciſſima eſt.

Habent affectus aliquid hæc orationum genera, quæ mox ſubjiciemus, atque in primis aſſeveratio, quæ interdum (ut Fabius ait) plus ipſis probationibus valet. Ea enim vim quamdam, & acrimoniam in voce, ac vultu requirit, quæ cauſæ ſuæ fiduciam præſeferat. Talis illa Pauli (*Galat.* 5.) „ Ecce ego Paulus dico vobis; quoniam, ſi circumcidamini, Chriſtus vobis nihil proderit. Teſtificor autem rurſus omni homini circumcidenti ſe, quoniam debitor eſt univerſæ legis faciendæ “. Idemque rurſus (1. *Cor.* 15.) „ Si in hac vita tantum in Chriſto ſperantes ſumus, miſerabiliores ſumus omnibus hominibus “. Et apud eumdem (*Ibid. c.6.*) „ Nolite errare: neque fornicarii, neque idolis ſervientes, neque adulteri, neque molles &c. regnum Dei poſſidebunt “.

Cum aſſeveratione ſimilitudinem quamdam habet adjuratio: cujuſmodi eſt illa Caiphæ Pontificis (*Matth.* 26.) „ Adjuro te per Deum vivum, ut dicas nobis, ſi tu es Chriſtus “. Similem autem acrimoniam, & aſſeverandi vim jusjurandum requirit. Sic David (1. *Reg.* 25.) „ Vivit Dominus Deus Iſrael, qui prohibuit me, ne malum facerem tibi: niſi cito veniſſes in occurſum mihi, non remanſiſſet Nabal uſque ad lucem matutinam, mingens ad parietem “. Sic Elias trepidantem Abdiam confirmat hoc juramento (3. *Reg.* 18.) „ Vivit Dominus exercituum, ante cujus vultum ſto, quia hodie apparebo ei (hoc eſt) Achab Regi “. Sic Joab ad Davidem Abſalonis filii mortem lamentantem ait (2. *Reg.* 19.) „ Nunc igitur ſurge, & procede, & alloquens ſatisfac ſervis tuis. Juro enim tibi per Dominum, quod ſi non exieris, ne unus quidem remanſurus ſit tecum nocte hac: & pejus erit hoc tibi, quam omnia mala, quæ venerunt ſuper te ab adoleſcentia tua uſque in præſens “. Quis non videt, quantam vocis acrimoniam hæc oratio poſtulet?

Habet etiam adhortatio ſpeciem quamdam affectus, quæ præcipientis imperium, & auctoritatem voce ipſa, & quadam pronunciandi celeritate repræſentat: qualis eſt illa Domini apud Iſaiam (*cap.* 1.) „ Quærite judicium, ſubvenite oppreſſo, judicate pupillo, defendite viduam: & venite, & arguite me, dicit Dominus “. Sic apud eumdem (*cap.* 58.) „ Diſſolve colligationes impietatis, ſolve faſciculos deprimentes: dimitte eos, qui confracti ſunt, liberos, & omne onus diſrumpe; frange eſurienti panem tuum “ & cetera, quæ ſequuntur.

Nec longe diſtat ab adhortatione caſtigatio: qualis illa apud Salomonem (*Prov.* 6.) „ Uſquequo piger dormies? quando conſurges e ſomno tuo? paullulum dormies, paullulum dormitabis &c. Idemque (*Prov.* 1.) „ Uſquequo parvuli diligitis infantiam? & ſtulti ea, quæ ſibi ſunt noxia, cupient? & imprudentes odibunt ſcientiam “?

Ad affectus etiam commovendos plurimum conferunt exclamatio, & apoſtrophe, quæ non unum aliquem affectum exprimunt, ſed ad omnes accommodantur. Ex quovis enim ingenti affectu in exclamationem, & apoſtrophen erumpere licet. Ad commiſerationem quidem illa Jeremiæ exclamatio (*Thren.* 1.) pertinet; „ O vos omnes, qui tranſitis per viam attendite, & videte, ſi eſt dolor, ſicut dolor meus “. Leniorem vero indignationem habet illa (*Luc.* 24.) „ O ſtulti, & tardi corde ad credendum in omnibus, quæ locuti ſunt Prophetæ “. Acrior tamen illa Pauli (*Ad Gal.* 3.) „ O inſenſati Galatæ! quis vos faſcinavit non obedire veritati “? Sed multo tamen acrior illa (*Matt.* 17.) „ O generatio incredula, & perverſa, quouſque ero vobiſcum? uſquequo patiar vos “? Neque vero neceſſe eſt ad exclamationes omnes particula O. Sine ipſa namque, & cum aliis etiam interjectionibus, quibus vehemens affectus erumpit, exclamatio fit. Talis eſt illa Joannis Baptiſtæ (*Luc.* 3.) „ Genimina viperarum, quis oſtendit vobis fugere a ventura ira “? Similiter & illa Domini vox apud Iſaiam (*cap.* 1.) „ Heu, conſolabor ſuper hoſtibus meis, & vindicabor de inimicis meis “. Sic & Dominus in Evangelio (*Matt.* 18.) magno erumpente animi dolore ait: „ Væ mundo a ſcandalis: &, Væ homini illi, per quem ſcandalum venit “. Sic & Angelus in Apoc. (*cap.* 18.) homines ipſos inducit Babylonis

caſum

caſum admirantes, & lamentantes: „ Væ, væ civitas illa magna Babylon, civitas illa fortis: quoniam una hora venit judicium tuum". Numeratur etiam inter exclamationes illa Jeremiæ (*cap.* 14.) „ A, a, a, Domine Deus, Prophetæ dicunt eis: Non videbitis gladium, & fames non erit in vobis". Ut enim littera, O, ita etiam, A, commodiſſime exclamationibus ſervit. Utraque enim, quoniam fauces implet, ad exclamandum commodiſſima eſt. Verum ex his, A, mihi commodior, atque facilior ad pronunciandum videtur, minuſque dicentis artificium detegit; cum ſit velut naturalis quædam erumpentis affectus ſignificatio. Qua ſi prudenter ſuis in locis eccleſiaſtes utatur; non parum auditorum affectus excitabit.

Exclamationi finitima eſt apoſtrophe; utpote quæ illi ſemper adjuncta eſt, eademque, ſicut exclamatio, cunctis affectibus ſervit. Vehemens illa (*Iſa.* 1.) „ Audite cæli, & auribus percipe terra, quoniam Dominus locutus eſt". Nec minus illa Moyſis (*Deut.* 4.) „ Teſtes invoco hodie cælum, & terram, cito perituros vos eſſe de terra, quam tranſito Jordane poſſeſſuri eſtis". Nec minus vehemens illa (*Jer.* 2.) „ Obſtupeſcite cæli ſuper hoc, & portæ ejus deſolamini vehementer, dicit Dominus. Duo enim mala fecit populus meus" &c. Sic & illa apud Ezechielem (*cap.* 21.) „ O mucro, mucro, evagina te ad occidendum: lima te, ut interficias, & fulgeas". Longe autem diſſimili vocis figura pronuncianda eſt apoſtrophe illa ſuaviſſima (*Iſaiæ* 45.) „ Rorate cæli deſuper, & nubes pluant juſtum, aperiatur terra, & germinet Salvatorem". Sic & illa (*in hym. Dom. Paſſ.*) „ Flecte ramos arbor alta, tenſa laxa viſcera" &c. Utrobique enim pronunciationis vox deſiderantis animi affectum exprimere debet. Diverſum autem ab hoc affectum requirit illa Davidis apoſtrophe (2. *Reg.* 1.) „ Montes Gelboe, nec ros, nec pluvia veniant ſuper vos, neque ſint agri primitiarum; quia ibi abjectus eſt clypeus fortium".

Interrogatio quoque & omnes recipit affectus, & aperte diſſimilem a communi ſermone pronunciationem requirit, eamque cumprimis pro affectuum, & ſententiarum ratione variam. Simplici autem, & blanda voce adoleſcens ille in-

 ter-

terrogat (*Luc.* 18.) „ Magiſter bone, quid faciens vitam æternam poſſidebo“? Sic & illud (*Lucæ* 24.) „ Qui ſunt hi ſermones, quos confertis ad invicem ambulantes, & eſtis triſtes“? Diſſimili autem voce optantes interrogamus (*Job.* 19.) „ Quis mihi tribuat, ut ſcribantur ſermones mei? quis mihi det, ut exarentur in libro“? &c. Omnia hujus interrogationis membra ſimili vocis tenore, cum quadam tamen vehementia, atque inſtantia pronuncianda ſunt. Sic & illa (2. *Cor.* 11.) „ Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis ſcandalizatur, & ego non uror“? Acrior tamen illa (*Iſa.* 3.) „ Quare atteritis populum meum, & facies pauperum conmolitis“. Et (*Deut.* 32.) „ Generatio prava, atque perverſa, hæccine reddis Domino, popule ſtulte, & inſipiens“? Hæc interrogatio cum quadam iræ, & indignationis ſignificatione proferenda eſt. Sicut etiam hæc (*Jerem.* 5.) „ Numquid ſuper his non viſitabo, dicit Dominus, & in gente tali non ulciſcetur anima mea“? Hærentis autem, dubitantis, & anxii animi voce pronuncianda eſt interrogatio illa (*Jerem.* 6.) „ Cui loquar, & quem conteſtabor, ut audiat“? Et (*cap.* 9.) „ Quis eſt vir ſapiens, qui intelligat hoc, & ad quem verbum oris Domini fiat, ut annunciet iſtud, quare perierit terra, & exuſta ſit quaſi deſertum, eo quod non ſit, qui pertranſeat“? Longum eſt ire per ſingula. Hujuſmodi namque exemplorum in Litteris ſanctis nuſquam non magna copia eſt, in quorum varia, ac diſſimili pronunciatione eccleſiaſtes exerceri poterit, ut hujuſmodi exercitatione veram, ac naturalem pronunciandi formam animo concipiat.

Sermocinatio quoque, quam inter ſententiarum figuras numeravimus, quæ varias perſonas loquentes inducit, variis quoque affectibus ſervit. Ideoque diſſimilem vocis figuram in eiſdem requirit. Aliter enim ſermocinationem illam pronunciamus (*Iere.* 5.) „ Et non dixerunt: Metuamus Dominum Deum noſtrum, qui dat nobis pluviam temporaneam, & ſerotinam in tempore ſuo, plenitudinem annuæ meſſis cuſtodientem nobis“. Aliter illa (*Prov.* 5.) „ Et gemas in noviſſimis, & dicas: Cur deteſtatus ſum diſciplinam, & increpationibus non acquievit cor meum? nec audivi vocem docentium me, & magiſtris non inclinavi aurem meam“? Aliter illa. „ Dixerunt impii cogitantes apud

apud ſe non recte: Exiguum, & cum tædio eſt tempus vitæ noſtræ, & non eſt refrigerium in fine hominis " & cetera, quæ ſequuntur Sapient. 2. Aliter illa, quâ impii feliciſſimam juſtorum ſortem admirantes dicunt. „ Hi ſunt, quos habuimus aliquando in deriſum, & in ſimilitudinem improperii. Nos inſenſati vitam illorum æſtimabamus inſaniam, & finem illorum ſine honore. Ecce quomodo computati ſunt inter filios Dei, & inter Sanctos ſors illorum eſt. Ergo erravimus a via veritatis " &c. Sapien. 5. Aliter illa: „ Viſitabo ſuper fructum magnifici cordis Regis Aſſur. Dixit enim: In fortitudine manus meæ feci, & in ſapientia mea intellexi, & abſtuli terminos populorum " &c. Iſaiæ 10.

Sunt etiam inter figuras aliæ, quæ peculiarem quemdam vocis habitum requirunt, quas non erit inutile hoc in loco exempli gratia recenſere. Earum prima eſt repetitio, quæ idem nomen orationis initio repetit. Hæc autem poſtulat, ut eodem vocis tenore idem nomen repetatur. Sic apud Jeremiam (*cap.* 50.) „ Gladius ad Chaldæos, ait Dominus, & ad habitatores Babylonis, & ad principes, & ad ſapientes ejus. Gladius ad divinos ejus, qui ſtulti erunt. Gladius ad fortes illius, qui timebunt. Gladius ad equos ejus, & ad currus ejus, & ad omne vulgus, quod eſt in medio ejus. Gladius ad theſauros ejus, qui diripientur ". Converſio quoque idem poſtulat in fine, quod repetitio in principio. Sic autem pronunciamus illud Divi Pauli (1. *Cor.*13.) „ Cum eſſem parvulus, loquebar ut parvulus, ſapiebam ut parvulus, cogitabam ut parvulus " &c. Complexio vero, quæ utriuſque figuræ naturam retinet, in qua initia inter ſe, & fines conveniunt, utriuſque etiam figuræ formam in pronunciando retinet. Cujus rei exemplum, cum de hac figura loqueremur, ſubjecimus.

Conduplicatio, quam Græci Epizeuſim vocant, quæ idem verbum, aut etiam orationem repetit, ut aſſeverationi ſinitima eſt, ita ſimilem fere pronunciandi formam requirit. Sic apud Iſaiam Dominus (*cap.* 48) „ Propter me, propter me faciam, ut non blaſphemer, & gloriam meam alteri non dabo ". Et iterum (*cap.*43.) „ Ego ſum, ego ſum ipſe, qui deleo iniquitates tuas propter me ". Acrior illa: „ Tu, tu faces illas incendiſti ". Et in oratione:

„ Commotus non es ? cum tibi mater pedes amplexaretur , commotus non es? Sic & illa: Tu in horum conſpectum venire audes, proditor Patriæ? proditor, inquam, Patriæ, tu in horum conſpectum venire audes ? Et: Matrem tuam occidiſti: quid dicam amplius? Matrem tuam occidiſti “.

Correctio quoque peculiarem quamdam pronunciandi rationem petit; qualis illa D. Gregorii: „ Quid igitur miramur, fratres? Mariam venientem, an Dominum ſuſcipientem? ſuſcipientem dicam? &c. Sic Terentianus ille ſenex, cum filium ſe habere dixiſſet, adjunxit: „ Quid dixi, me habere? Immo habui, Chreme: nunc habeam, necne, incertum eſt.

Dubitatio quoque aliam pronunciandi formam requirit; qualis illa Euſebii Emiſſeni: „ Quid primum mirer, quidve poſtremum ? quod ſine conceptu eſt collata foecunditas, an quod per partum magis eſt glorificata virginitas? Sed non mirum, ſi ita peperit: talis erat ille, cui nupſerat “. Sic D. Cyprian. in ſerm. de Lapſis: „ Quid hoc loco faciam, dilectiſſimi fratres, fluctuans vario mentis æſtu? quid, aut quomodo dicam? lacrymis magis, quam verbis opus eſt “.

Verum inter alias figuras vix ulla majorem in pronunciando varietatem deſiderat, quam ratiocinatio, atque ſubjectio; quæ ſimilem pæne naturam; ſimilemque pronunciandi formam requirunt; propterea quod crebris interrogatiunculis, & reſponſionibus conſtant. Quo fit, ut ſubinde vocis figura varianda ſit, cum aliter interrogemus, & aliter nobis ipſis, tamquam alteri, reſpondeamus. Quocirca non erit tyronibus inutile, in harum duarum figurarum pronunciatione exerceri. Exempla vero, cum de his duabus figuris ageremus, ſubjecimus: quæ hic repetere non eſt neceſſe. Verum de his ſatis multa, quibus facile quiſque intelliget, qua pronunciandi ratione in ceteris quoque ſententiis, quæ ad has revocari non poſſunt, uſurus ſit. Omnia enim, quæ hactenus præcipimus, eo pertinent, ut pronnnciatio cum rerum, & ſententiarum natura apte cohæreat.

CA-

CAPUT IX.

Exempla quædam e Litteris ſanctis deſumpta, in quorum pronunciatione rudes hujus officii exerceri valeant.

QUoniam, ut paullo ante diximus, ediſcere aliquid monet Fabius, in quo exerceri valeant, qui hanc pronunciandi facultatem conſequi deſiderant; operæ pretium me facturum putavi, ſi præter ea exempla, quæ hactenus ex Scripturis ſanctis adduxi, alia quoque paullo longiora afferam, quæ variam pronunciandi rationem exigunt: in quibus hujus artificii rudes exerceri queant, ut perfectam pronunciandi formam addiſcant. Sumamus igitur in primis locum illum ex Pſal. 49. „ Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras juſtitias meas, & aſſumis teſtamentum meum per os tuum“? Hæc duplex interrogatio figura objurgantis, atque admirantis pronuncianda eſt“. Sequitur deinde alio vocis flexu proferendum, quod ſubdit: „ Tu vero odiſti diſciplinam, & projeciſti ſermones meos retrorſum &c. quæ ſequuntur, uſque ad illud: Adverſus filium matris tuæ ponebas ſcandalum“. Hæc omnia membra eodem vocis tenore, atque acrimonia pronuncianda, & ſuis intervallis diſtinguenda ſunt; quoniam omnia eamdem continent enumerationem ſcelerum, niſi quod ſententia illa: *Si videbas furem, currebas cum eo*; nonnihil ab antecedentibus, & conſequentibus membris in pronunciatione diſtat. Sequitur deinde: *Hæc feciſti, & tacui*. Hæc admirantis vox eſt, & velut ad tam diuturnum ſilentium obſtupeſcentis. Ideoque paullulum hoc in loco ſubſiſtere pronunciatio debet. Hoc enim admirationis ratio poſtulat. Quod vero deinde ſequitur: *Exiſtimaſti, inique, quod ero tui ſimilis?* majorem dicentis acrimoniam, & indignationem præſefert; majoremque adhuc, quod protinus ſubdit: *Arguam te, & ſtatuam contra faciem tuam*. Hoc enim minaci geſtu, atque voce pronunciandum eſt. Sequitur deinde alia pronunciandi ratio, ab his longe diſſimilis: *Intelligite hæc, qui obliviſcimini Deum, ne quando rapiat, & non ſit, qui eripiat*. Hæc enim ſententia voce prudenter, atque opportune

ne admonentis, & ab imminenti periculo deterrentis proferenda eſt. Hoc igitur exemplo aperte liquet, quam varia in his paucis verſiculis pronunciandi ratio adhibenda ſit.

Sumamus aliud exemplum ex prima Pauli ad Corinthios epiſtola, in qua Corinthiorum lites reprehendit. Sic igitur ait (*cap.* 6.) „ Audet aliquis veſtrum habens negotium adverſus alterum, judicari apud iniquos, & non apud ſanctos“? Hæc interrogatio, & tres, quæ deinde ſequuntur, habitum vocis acriter objurgantis, admirantis, & inſtantis exigunt. Quod vero ſequitur: „ Secularia igitur judicia ſi habueritis; contemptibiles, qui ſunt in Eccleſia, illos conſtituite ad judicandum “. Hoc majori adhuc vehementia pronunciandum eſt. Habet quippe oratio hæc, *Contemptibiles, qui ſunt in Eccleſia*, ſpeciem quamdam vel hyperboles, vel ironiæ, quam deinde corrigit; cum infert: *Ad verecundiam veſtram dico*. Quæ quidem ſententia aliam vocis figuram requirit. Sequitur deinde: *Sic non eſt inter vos ſapiens quiſquam, qui poſſit judicare inter fratrem ſuum?* Hæc interrogatio admirantis vocem poſtulat, & apertiſſima ratione eos, qui litigabant, convincentis. In illa vero particula, *Sic*, paullulum immorandum eſſe videtur. Habet enim & ſilentium in pronunciatione, alias quidem longis, alias brevius, non vulgarem emphaſim. Quod vero protinus adjicit: *Sed frater cum fratre judicio contendit: & hoc apud infideles?* Hæc ſententia eamdem vocis acrimoniam, & admirationem petit: ſic tamen, ut circumſtantia illa, *Et hoc apud infideles*, majore niſu, atque voce proferenda ſit, quo indignitas rei magis emineat. Sequitur deinde alia pronunciandi ratio, cum ſubdit: *Jam quidem omnino delictum eſt in vobis, quod judicia habetis inter vos*. Verum multo acrius urget, ubi continuo infert: *Quare non magis injuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini?* Hæc enim duplex interrogatio majore ſpiritu, atque impetu pronuncianda eſt. Aliam porro vocis figuram expoſcit, quod ſequitur: *Sed vos injuriam facitis, & fraudatis, & hoc fratribus*. In qua ſententia particula illa, *Et hoc fratribus*, eminere debet: ſicut ſuperior illa, *Et hoc apud infideles*. Utrobique enim rei indignitas ex variis perſonarum circumſtantiis colligitur: quam pronunciatio præſeferre debet. Sequitur continuo alia vocis figura; cum addit: *An neſcitis, quia*

iniqui regnum Dei non poſſidebunt? A qua nonnihil diſtat, quod deinde ſubjicit: *Nolite errare: neque fornicarii, neque idolis ſervientes, neque adulteri, neque molles* &c. *regnum Dei poſſidebunt*. Hi omnes articuli vehementius, atque celerius pronunciandi ſunt: ſic tamen, ut intervallis ſuis diſtinguantur. Aſſeveratio quippe, quæ ipſis interdum probationibus plus valere dicitur, vehementiam atque impetum in aſſeverante requirit.

Quia vero orationes illæ, in quas perſonarum varietas incurrit, quæ inſtar dialogorum ſunt, ad facultatis hujus exercitationem plurimum conferunt, ex his etiam exempla aliquot in medium proferam, atque in primis illud Matthæi 15. ubi Scribæ, & Phariſæi Dominum adierunt, ut ipſum de neglecta diſcipulorum cura, & diſciplina objurgarent. Sic igitur ajunt. „ Quare diſcipuli tui tranſgrediuntur traditionem Seniorum “? Hæc objurgatio magna ſeveritate, & ampla voce proferenda eſt, ut Scribarum, & Phariſæorum perſonam referamus, qui ingentis piaculi eſſe credebant, illotis manibus contra Seniorum traditionem edere. Sed quanto alia voce, Dominica reſponſio proferenda eſt, cum ait. „ Quare & vos tranſgredimini mandatum Dei propter traditionem veſtram? Nam Deus dixit: Honora patrem tuum, & matrem “ & cetera, quæ ſequuntur. Omnis hæc oratio objurgantis, & indignantis vocem deſiderat. Sed acrius tamen eſt, & vehementius, quod deinde addit: „ Hypocritæ, bene prophetavit de vobis Iſaias, dicens: Populus hic labiis me honorat “ &c. Hoc enim eſt, velut adacto verbi Dei pugione, Divinam legem adulterantes transfodere. Longe vero diſſimilem vocis figuram exigit, quod deinde diſcipuli ad Dominum dicunt: „ Scis, quia Phariſæi, audito verbo hoc, ſcandalizati ſunt “? Hoc enim ſubmiſſa voce, quaſi ad aurem inſuſurrando, proferendum eſt. At illud, quod ſequitur, libera aſſeverantis voce pronunciandum: „ Omnis plantatio, quam non plantavit Pater meus cæleſtis, eradicabitur “. Diſſimili protinus voce proferendum eſt, quod ſubjecit Petrus, cum ait: „ Ediſſere nobis parabolam iſtam “. Sed quanto aliter pronunciandum, quod deinde reſpondit Dominus: „ Adhuc & vos ſine intellectu eſtis? Non intelligitis, quia omne, quod in

os intrat, in ventrem vadit, & in ſeceſſum emittitur "& cetera, quæ ſequuntur.

Si quis alia exempla deſiderat, habet in Evangelica hiſtoria nonnulla, atque ea in primis, quæ dialogorum ſpeciem referunt; ut cum Dominus longa oratione cum muliere Samaritana, uſque ad diſcipulorum adventum loquitur, illa interrogante, & Domino reſpondente. Sic etiam, cum Petrus pedes a Domino ablui recuſat, Dominus vero cœpto miniſterio inſtat. Sed commodiſſimum hujus rei exemplum extat apud D. Gregorium Nazian. in funebri Oratione, qua Baſilii Magni virtutes, ac præcipue mirabilem ejus in Fide conſtantiam adverſus Imperatoris Ariani Præfectum commendat. Cujus rei hiſtoriam hoc in loco attexere libuit, non ſolum quia inſtituto noſtro utiliſſima eſt; ſed etiam quoniam hiſtoriam ſcitu digniſſimam continet. Sic igitur Gregorius: „ Quonam autem modo vel Præfecti audaciam, vel Baſilii virtutem, & ſapientiam, cum qua ei reſtitit, ſatis digna oratione complectar? Quæ tua eſt, inquit Præfectus, ratio, heus tu, nomine illum ſuo compellans: nondum enim eum Epiſcopi nomine appellandum ducebat, ut tanto imperio obſiſtere audeas? ſoluſque omnium præfracte, & contumaciter obluctéris? Quorſum, reſpondit Baſilius, hæc oratio ſpectat, & quænam hæc eſt contumacia? Nondum enim id ſatis intelligo. Quoniam, inquit ille, Imperatoris religionem minime profiteris, omnibus aliis jam ſubſtratis, ac ſuperatis. Non enim, inquit Baſilius, hæc vult Imperator meus, nec creaturam ullam adorare ſuſtineo: cum & Dei creatura ſim, & Dei eſſe jubear. Nos vero, inquit ille, qui hæc imperamus, quid tandem tibi videmur? Nihil ne? Age vero, non magnum, & honorificum exiſtimas nobiſcum adjungi, ſocioſque nos habere? Ad hæc Baſilius: Vos quidem Præfecti eſtis, & illuſtres; non inficias eo: minime tamen Deo præſtantiores. Socios autem vos habere mihi quidem amplum, & honorificum fuerit: quidni enim, cum ipſi quoque Dei creaturæ ſitis, ſed ut alios quoſdam ex his, qui nobis ſubjecti ſunt. Non enim perſonarum dignitate, ſed Fidei integritate Chriſtianiſmus dignoſcitur. Hac oratione commotus Præfectus, ac majori ira ſuccenſus, e cathedra ſurrexit, atque aſperioribus verbis cum eo agere per-

perrexit. Quid? poteſtatem hanc non pertimeſcis? Cur vero pertimeſcam? reſpondit Baſilius: quid fiet? quid patiar? Quid patieris? intulit ille: unum e tam multis, quæ meæ ſunt poteſtatis. Quænam hæc? ſubjunxit Baſilius: facito enim, ut ea cognoſcamus. Bonorum, inquit ille, proſcriptionem, exilium, cruciatus, mortem. Tum Baſilius: Si quid aliud habes, id nobis minitare; horum enim, quæ adhuc commemoraſti, nihil nos attingit. Quonam, inquit ille, modo hæc intelligis? Quoniam, inquit Baſilius, primum bonorum proſcriptioni obnoxius non ſum, quippe qui nihil habeam; niſi forte laceris, ac detritis hiſce pannis indiges, ac paucis libellis, in quibus omnis mihi vita ſita eſt. Nec vero exilium ullum cognoſco, qui nullo loco circumſcriptus ſum, ac neque terram hanc, quam nunc colo, meam habeo, & eam omnem, in quam projectus fuero, pro mea duco: immo, ut rectius loquar, univerſam terram Dei eſſe ſcio, cujus advena ego ſum, & peregrinus. Jam quid accipere queant tormenta, cum corpore caream? niſi forte primam plagam dixeris; hujus enim ſolius inferendæ poteſtatem habes. Mors porro beneficii mihi loco erit: citius me ad Deum tranſmitteret, cui vivo, & munere meo fungor, maximaque ex parte obii, & ad quem jampridem propero. Quo ſermone attonitus Præfectus: Nemo, inquit, me (nomenque ſuum adjunxit) ad hunc uſque diem ita eſt allocutus; nec pari verborum libertate. Neque enim, ait Baſilius, fortaſſe in Epiſcopum incidiſti; alioqui hoc prorſus modo diſſeruiſſet, pro hujuſmodi rebus in certamen veniens. Nam ceteris quidem in rebus, o Præfecte, clementes, & placidi ſumus, atque omnium abjectiſſimi, quemadmodum hoc nobis lege præſcriptum eſt: ac non dicam adverſus tantam potentiam, ſed ne adverſus quidem plebejum quemquam, & infimi ordinis hominem ſupercilium attollimus. Verum, ubi Deus nobis periclitatur, ac proponitur; tum demum alia omnia pro nihilo putantes, ipſum ſolum intuemur. Ignis autem, & gladius, & beſtiæ, & ungulæ carnes lacerantes, voluptati nobis potius ſunt, quam terrori. Proinde contumeliis nos affice, comminare, fac quidquid collibuerit, poteſtate tua fruere; audiat hæc etiam Imperator: nequaquam profecto nos vinces, eoque adduces, ut impiæ doctrinæ aſſentia-

tiamur; ne ſi his quidem atrociora miniteris ". Hactenus Gregorii Nazianzeni verba. In his igitur, ſimilibuſque locis apte pronunciandis exerceri poterunt, quicumque hanc facultatem perfecte conſequi deſiderant.

CAPUT X.

Qualis perfecti concionatoris vita eſſe; & quo potiſſimum tempore, quoque temperamento, & quo affectu concionandi munus exercere debeat.

ABſolvimus, amice lector, quæ nobis de concionandi ratione, atque officio in his libris dicenda eſſe videbantur. Reliquum eſt, ut epilogi vice documenta quædam partim ex iis, quæ dicta ſunt, partim aliunde brebiter colligamus; quæ concionator noſter tamquam præcipua hujus officii capita habere ſemper ante oculos debeat. Quæ qui diligenter obſervaverit; non dubium, quin egregius hujus Divini operis artifex evaſurus ſit. Sed antequam hoc attingamus, ad memoriam revocanda ſunt, quæ de concionatore ipſo in primo hujus operis libro diximus. Qua de re quatuor mihi breviter prælibanda eſſe videntur: nempe Quis, Quando, & Quo temperamento, & Quo fine concionantor munus ſuum exercere debeat.

Quod vero ad primum attinet, ſancti illi Patres, qui deſerta Ægypti loca incolebant, eum præcipue huic officio maturum eſſe credebant, qui ſibi jam conſuluiſſet, quique diuturna bene vivendi conſuetudine omnes animi ſui affectus, motuſque compoſuiſſet; ut virute jam in naturam quodammodo tranſeunte, minima cura mores, & actiones ſuas regere, & in officio continere poſſet. Qui enim deſideriorum, atque affectuum ſuorum impotentia laborat, cui neceſſe adhuc eſt cum effrænatis carnis motibus continenter bellum gerere; nondum idoneus eſt, qui ſe totum alienis cupiditatibus frænandis impendat: quandoquidem ſe toto ad ſuarum moderationem indiget. Alios namque erudire, & ad virtutis amorem trahere perfectorum eſt, & eorum, qui firmas jam radices in virtute jecerunt. Quod quidem natura nos & in arboribus, & in animantibus docet. Ne-

que

que enim arbores recenter plantatæ fructus continuo ferunt, neque animantia, ubi primum in lucem edita ſunt, fœtificant; niſi cum ad juſtam corporis magnitudinem pervenerunt. Cumque maxime naturale viventibus ſit, ſimile ſibi generare, hoc tamen niſi in adulta, perfectaque ætate non præſtant. Quocirca probata jam, & corroborata virtus ſit oportet, quæ virtutem in aliis ingenerare debet. Recte enim D. Bernardus cum concionatore agens: „ Dabis, inquit, voci tuæ vocem virtutis; ſi, quod ſuades, prius tibi illud perſuaſiſſe cognoveris. Efficacior enim operis, quam oris vox eſt “.

Adde etiam, quod cum præcipuum concionatoris officium in virtutum, atque vitiorum natura explicanda verſetur; quis hoc aut intelligere, aut eloqui commodius poterit, quam qui perpetuo vitiis bellum indixit, ſeque totum ad virtutum, & Divinæ legis ſtudium compoſuit? Quamvis enim exquiſita doctrina, atque eruditio ad concionandi officium neceſſaria ſit, ſine qua temeraria, & cæca eſſet omnis oratio; tamen, cum ad eam vitæ puritas, & ſanctitas accedit, dictu mirum eſt, quantum ejus acceſſione doctrina juvetur. Quam quidem rem ſanctorum Patrum ſcripta facile declarant, in quibus videre licet, quantam eorum doctrinæ vim, & lucem vitæ ſanctitas, & innocentia adjunxerit. Hinc regius Propheta (*Pſal.* 118.) „ Super omnes, inquit, docentes me intellexi, quia teſtimonia tua meditatio mea eſt: ſuper ſenes intellexi, quia mandata tua quæſivi “. Duo ſunt, quæ plurimum ad ſapientiam conferunt, ſtudium, & experientia: illud ad doctores, hæc ad ſeniores pertinet. In antiquis enim eſt ſapientia, & in multo tempore prudentia. Attamen Divinæ legis amor, atque ſtudium uſque adeo piorum mentes illuſtrat, ut & doctoribus, & ætate provectis anteferatur. Unde eſt illud Eccleſiaſtici (*cap.* 37.) „ Anima viri ſancti enuntiat aliquando vera, quam ſeptem circumſpectores ſedentes in excelſo ad ſpeculandum “. Nam, ut omittam Divinæ gratiæ lumen, & egregia illa Spiritus Sancti dona, quæ ad intellectus humani aciem illuſtrandam, atque perficiendam conferuntur, quantum, quæſo, ad virtutum, & vitiorum cognitionem parandam adjuvat, in virtutis, & pietatis curriculo diu ſudaſſe, atque laboraſſe? Ut enim

qui navigant mare, narrant pericula ejus; ita qui per iter virtutum gradiuntur, & latam vitiorum viam fugere ſtudent, hi plane itineris hujus ingreſſum, & exitum, prælia, & victorias, labores, & dolores, variaſque pugnandi artes, & vitæ pericula non ſolum legendo, ſed multo magis pugnando didicerunt. Quis enim melius de ratione venandi, quam venator, quis de piſcandi arte, quam piſcator dicet? Quis vero anfractus, & compendia viarum exploratius, quam aſſiduus viator, intelliget? „ Qui non eſt, inquit (*Eccl.* 34.) tentatus, quid ſcit “? qui ſpiritualia numquam arma tractavit, qui numquam cum inimico aperto marte conflixit, qui ſe illi vinctum, atque captivum tradidit, qui numquam cum affectibus ſuis colluctatus eſt, qui nullum propter honeſtatem, atque virtutem laborem ſuſcepit; qua ratione de hac ſpirituali pugna diſputare perfecte poterit? Hac enim de cauſa Annibal Phormionem Philoſophum de re militari diſputantem irriſit; quod ſenex, qui numquam hoſtem, numquam caſtra vidiſſet, coram ſe, qui tot annos cum populo Romano orbis victore bella geſſiſſet, de re militari diſputare auſus eſſet. Quo exemplo non obſcure intelligimus, quanto aliter de ſpiritualis militia loquantur, qui in ea ſtrenue verſati ſunt, quam qui numquam illam attigerunt. Jam vero de Divini Spiritus deliciis, de internis fidelis animæ cum cæleſti Sponſo colloquiis, de charitatis ardore, atque impetu, de ſobria illa humanæ mentis ebrietate, qua ſanctorum animæ rapiuntur in Deum, quis melius dicere poterit, quam qui hæc ipſa diu, multumque expertus eſt? Qua ex re liquido apparet, veriſſime a Propheta dictum eſſe (*Pſal.*118.) *A mandatis tuis intellexi*. Hæc autem non eo conſilio diximus, ut doctrinæ vel neceſſitatem, vel dignitatem minuamus, ſine cujus luce mortales in denſiſſimis errorum tenebris verſarentur, & ſine qua nemo docendi munus uſurpare in Eccleſia debet, ſed ut oſtenderemus, quemadmodum paullo ante diximus, quantum lucis, & caloris integritas, & ſanctimonia vitæ ſacræ Theologiæ ſtudiis, atque doctrinæ adjungat.

Ex his autem intelligi facile poterit, quod ſecundo loco poſuimus, hoc eſt *Quo tempore* concionator munus hoc aggredi debeat. Si enim hoc officium ad eos ſolum pertinet,

net, qui firmas in virtute radices jecerunt; conſequens eſt, ut nemo niſi ad hanc virtutis firmitatem pervenerit, munus hoc obire debeat. Ideoque merito Propheta (*Pſal.* 1.) juſtum virum ligno comparat, juxta decurſus aquarum plantato: *quod fructum*, inquit, *ſuum dabit in tempore ſuo*. Neque enim omnia omnibus temporibus conveniunt. Recte enim Salamon ait (*Eccle.* 3.) „ Tempus amplexandi, & tempus longe fieri ab amplexibus“. Illud autem ſpectat ad privatam juſtorum vitam, in qua ii ſpiritualibus deliciis, atque amplexibus cæleſtis Sponſi fruuntur; hoc autem ad publicam, quæ tota in aliorum ſalute procuranda intenta eſt. Eleganter admodum Origenes annotavit, quod magnus ille ſapientiæ amator eamdem ſapientiam modo ſponſam, modo vero ſororem appellet. Quamvis diſſimilis utriuſque nominis ratio ſit; utraque tamen in ſapientiam cadit, quæ alio tempore ſponſa, alio ſoror eſſe debet. Et quidem quo tempore ſponſa eſt, ſolius ſponſi ſui amplexibus deſtinatur, nec alteri communicari poteſt: ubi vero ſoror eſt effecta, poteſt utique aliis matrimonio copulari. Prius igitur tibi eam ſponſam aſſume, cujus tu ſolus deliciis fruaris. Non enim habet amaritudinem convictus illius, neque tædium converſatio illius, ſed lætitiam, & gaudium. Deinde vero illam ceu caſtiſſimam ſororem in publicum profer, & aliis fruendam trade. Hujus autem ordinis inverſio facit, ut concionator & ſibi ipſi noceat, & aliis prodeſſe nequeat. Non eſt enim jacentis alium erigere, neque aliis quiſquam dare poteſt, quod ipſe non habeat. Immaturus ſive arborum, ſive animantium partus ad frugem minime pervenit. Ita fit, ut concionatoris immaturus labor aliis quidem inutilis, ſibi autem damno, atque detrimento ſit. Quod quidem damnum D. Bernardus (*ſup. Cant.*) exponit his verbis: „ Quod tuum eſt ſpargis, & perdis, ſi prius, quam infundaris tu totus, ſemiplenus feſtines effundere: contra legem arans in primogenito bovis, & ovis primogenitum tondens. Nimirum vita, atque ſalute, quam alteri das, te fraudas, cum ſana vacuus intentione, gloriæ inanis vento inflaris“. Hactenus Bernardus.

Sequitur deinde, quod tertio loco poſuimus, hoc eſt: *Quo temperamento* munere ſuo. ſit concionator uſurus. Quam rem brevi oratione Eccleſiaſticus docet (*cap.* 29.) cum

cum ait: „ Recupera proximum ſecundum virtutem tuam, & attende tibi, ne incidas“. Hoc enim charitatis ordo exigit, de quo Sponſa in Cant. gloriatur. Hic autem ordo petit, ut hac ratione concionator aliis proſit, ne ſibi deſit: ſic aliorum ſaluti ſtudeat, ne ſuam deſerat: ſic in alios liberalis, ne ſibi parcus: ſic pius, ne ſibi immitis: ſic denique ſalutaris, ne ſibi inutilis, & ſui negligens exiſtat. Hoc autem nos docent quinque illæ virgines ſapientes, quæ fatuis virginibus oleum poſtulantibus prudenter reſponderunt (*Matth.* 25.) „ Ne forte non ſufficiat nobis, & vobis, ite potius ad vendentes, & emite vobis “. Hoc idem nos Apoſtolus docet, cum ad Timoth. ait (1.*Epiſt. c.*4.) „ Attende tibi, & doctrinæ: hoc enim faciens, & te ipſum ſalvum facies, & eos, qui te audiunt “. Priori ergo loco ſibi concionator proſpicere monetur: ſecundo vero, ut tradendæ populo doctrinæ vacet. Vires igitur ſuas perſpectas, atque exploratas habere debet, ut quod ſibi neceſſarium fuerit, prius ſumat, deinde, quod reliquum fuerit temporis, & officii, aliis impendat. Hoc eſt enim, quod Eccleſiaſticus inſinuavit, cum dixit: „ Recupera proximum ſecundum virtutem tuam “ hoc eſt ne majora viribus tuis aggrediare, ſed par ſit virtuti, atque facultati onus. Qua de re ſic Seneca: „ Quoties aliquid conaberis, te ſimul, & ea, quæ paras, quibuſque pararis, ipſe metire. Idemque rurſus: Ut quietus poſſit eſſe animus, non eſt jactandus, nec multarum rerum actu fatigandus, nec magnarum, ſupraque vires appetitarum. Facile eſt, levia aptare cervicibus, & in hanc, aut in illam partem transferre ſine lapſu “. Illos igitur imitari concionator debet, qui ex alveariis favos decerpunt: qui nequaquam ita illa exhauriunt, ut non apibus alimenta mellis in hyemem repoſita relinquant. Sic etiam paſtores, qui diſtenta lacte ovium ubera emulgent, agnorum, quos lacte nutriunt, rationem habent, ne foetus alimenti inopia deficiat. Ad hunc igitur modum eccleſiaſtes alios cæleſtis doctrinæ pabulo alere debet, ut ſe quoque ipſum ſpiritualibus exercitiis, & interna cum Deo vacatione paſcat. Famem quippe ipſe, & inediam ſuſtinebit, ſi, ſe neglecto, atque eſuriente, de aliorum tantum pabulo ſollicitus ſit. Qua in re non animantium modo, ſed arborum etiam, & terrarum quoque ingenium, atque naturam

turam imitabitur. Arbores enim, quæ uno anno uberrimos proventus ferunt, ſequenti anno a ſolito ferendi fructus labore feriantur: fertiles etiam agri, qui copioſam uno anno meſſem tulerunt, ſequenti, quo ſe reficiant, a ſolito cultu vacare permittuntur. Si ergo terra, cujus proprium eſt, fructus germinare, hac alterna quiete indiget; quanto magis ſpiritus noſter, qui aliunde, quam a natura, vires haurit, eadem laboris, & quietis viciſſitudine indigebit: ne videlicet exhauſtus deficiat, ſi ſe totum aliis, cura ſui prorſus abjecta, permiſerit?

Ceterum, quoniam tantum in me auctoritatis non eſt, ut mihi fides adhiberi debeat; ſanctiſſimi viri Bernardi, qui non tam humano ſtudio, quam Divino hauſtu, atque magiſterio Divina tractavit, hac de re ſententiam proferam. Is igitur ad Eugenium Pontificem Max. ſic ſcribit: „ Audi ergo, quid redarguam, quid ſuadeam. Si quod vivis, & ſapis, totum das actioni, conſiderationi nihil, laudo te, in hoc non laudo. Puto, quod & nemo, qui a Salomone audierit: Qui minoratur actu, percipiet ſapientiam. Certe nec ipſi actioni expedit, conſideratione non præveniri. Sic item, ſi totus vis eſſe omnium, inſtar illius, qui omnibus omnia factus eſt, laudo humanitatem, ſed ſi plena ſit. Quomodo autem plena, te excluſo? Et tu homo es. Ergo, ut integra ſit, & plena humanitas, colligat te intra ſe ſinus, qui omnes recipit. Alioqui, quid tibi prodeſt, juxta verbum Domini, ſi univerſos lucreris, te unum perdens? Quamobrem, cum omnes habeant, eſto etiam tu ex habentibus unus. Quid? ſolus fraudaris munere tuo? Uſquequo vadens ſpiritus, & non rediens? Uſquequo non recipis te & ipſe inter alios vice tua? Sapientibus, & inſipientibus debitor es, & ſoli negas te tibi? Stultus & ſapiens, ſervus & liber, dives & pauper, vir & femina, ſenex & juvenis, clericus & laicus, juſtus & impius, omnes pariter participiant te, omnes de fonte publico bibunt pectore tuo, & tu ſeorſim ſitiens ſtabis? Si maledictus, qui partem ſuam facit deteriorem, quid ille, qui ſe penitus reddit expertem? Sane deriventur aquæ tuæ in plateas: homines, & jumenta, & pecora bibant ex iis; quin & camelis pueri Abrahæ potum tribuas; ſed inter ceteros bibe tu de fonte putei tui. Alienus, inquit, non bibat ex eo.

Numquid tu alienus? Cui non alienus, ſi tibi es“? Hæc omnia ad verbum ex D. Bernardo, cujus ego ſententiæ nihil habeo, quod adjicere poſſim, cum ſatis ſuperque id, quod volumus, a ſanctiſſimo viro explicatum ſit.

Quarto vero loco his, quæ hactenus diximus, illud adjiciendum puto; ut qui hoc Divinum munus aggredi conſtituit, diligenter attendat, *quo ſpiritu, atque animi deſtinatione ad hoc veniat*. Hoc eſt videat, an per oſtium in ovile ovium ingrediatur, an aliunde aſcendat. Oſtium vero vel flagrans veræ charitatis ſtudium, vel majorum obedientia eſt. Nemo quippe ad hunc honoris gradum aſcendere debet, niſi vocatus a Deo tamquam Aaron. Recte enim Apoſtolus (*Rom.* 10.) „ Quomodo, inquit, prædicabunt, niſi mittantur“? Mitti vero eſt a Deo ad hoc opus deſtinari. Neque vero ſatis eſt, ut opus ipſum ex natura ſua pium, atque ſanctum ſit, ut illud protinus adoriri quiſque debeat, niſi pares oneri vires habeat: hoc eſt niſi his virtutum ornamentis, quæ modo commemoravimus, inſtructus ſit. Tutus autem ad hoc officium aditus obedientia eſt, quæ nihil deliberare, nihil diſcutere tenetur; cum ad hanc virtutem non imperata examinare, ſed diligenter exequi pertineat. Sed ne hic quidem ſecuritatis tantum eſt, ut in utramque aurem dormire liceat. Nam & Saul ex imperio Domini regni curam ſuſcepit, quam ipſe quæſitis etiam latebris fugere voluit; eum tamen videmus in obedientiæ quoque portu graviſſimum vitio ſuo feciſſe naufragium. Sic etiam non pauci munus hoc ex majorum imperio obeunt, qui muneris ipſius occaſione elati, aut popularis favoris auram captant, & ad plauſum populi concionantur, aut ex aliorum laudibus, & prædicatione inaniter efferuntur; ita fit, ut qui ſpiritu coeperunt, carne conſummentur. Ceterum, ſi quam multis modis in hac parte peccetur, & in quanto ſalutis diſcrimine multi verſentur, quantumque ii boni operis ſpecie decipiantur, explicare dicendo vellem; nullus eſſet dolorum, & querelarum finis. Quocirca conſultius eſſe duxi, rem tantam ſilentio præterire, quam leviter, ac tenuiter eamdem attingere. Hactenus de concionatoris perſona, & vitæ integritate diximus: nunc, quod paullo ante polliciti ſumus, aggrediamur.

CA-

CAPUT XI.

Quæ ſint, quæ ad concionatoris officium recte exequendum præcipue juvant?

QUoniam multa in his libris ad concionatoris munus utiliter exequendum neceſſaria explicuimus, quæ vix quiſquam ante oculos habere omnia poſſit; erit ſane operæ pretium, pauca quædam ſeligere, quæ in hoc opere præcipua ſunt, quæque ambitu ſuo ea fere omnia, quæ diximus, complectuntur. Horum autem primum, & maximum, & aliorum pæne omnium cauſa cæleſtis Spiritus eſt: quo ſane plenus erat ille, qui dicebat (*Mich.* 3.) „ Ego autem repletus ſum fortitudine ſpiritus Domini, judicio, & virtute, ut annunciem Jacob ſcelus ſuum, & Iſrael peccatum ſuum". Hic autem Spiritus vitæ integritatem, atque ſanctitatem donat; hic concionatoris pectus ardore charitatis inflammat; hic flagrantiſſimam fraternæ ſalutis ſitim accendit; hic mœſtiſſimum pereuntium animarum dolorem excitat; hic aſſiduas pro illis preces ad Dominum fundere compellit: quæ omnia Evangelico concionatori neceſſaria eſſe diximus. Qua de re ſic D. Bernardus (*ſuper Cant. ſer.* 59.) „ Illius doctoris libenter audio vocem, qui non ſibi plauſum, ſed mihi planctum moveat. Vere turturem te exhibes, ſi gemere doceas: & ſi perſuadere vis, gemendo id magis, quam declamando ſtudeas oportebit". Verum, quoniam hac de re multa in primo hujus operis libro dicta ſunt; in præſentia hoc ſolum aſſeveranter affirmare audeo, plus hunc cæleſtem Spiritum ad bene dicendum, quam omnia Rhetorum præcepta in unum congeſta juvare. Cum autem hoc Dei donum, clariſſimum quidem donum ſit; continuis precibus ab eo flagitandum eſt, qui dat Spiritum bonum petentibus ſe. Nemo enim arte, & ſimulatione hujus Divini Spiritus vim exprimere ſe poſſe confidat. Recte enim Fabius: „ Prodit, inquit, ſe quamlibet cuſtodiatur, ſimulatio; nec umquam tanta fuerit eloquendi facultas, ut non titubet, ac hæreat, quoties ab animo verba diſſentiunt".

Secundo loco poſt Divini Spiritus gratiam, cui pri-

mas partes tribuimus, pronunciandi facultas eſt, quæ incredibile dictu eſt quantum in dicendo dominetur: de qua cum tam multa dicta ſint, nihil eſt, quod hoc in loco dicere amplius debeamus.

Tertio vero loco verborum copia paranda eſt; quam, niſi multa eorum librorum lectione, qui patria lingua, qua in concionibus utimur, ſcripti ſunt, nullo modo ſibi quiſquam perfecte comparare poterit. Quæ res quam ſit concionatori neceſſaria, cauſis redditis explicandum eſt. Conſtat igitur, ſummam eloquentiæ in hoc ſitam eſſe, ut dignitati rerum par ſermo tribuatur: hoc eſt ut unamquamque rem tantam dicendo faciamus, quanta eſt; ne ſermo rerum pondere, & dignitate ſit inferior. Sicut igitur umbra corpus, ita ſermo naturam rerum ſequi, & cum ea cohærere debet. Ad hoc autem præſtandum duo ſunt neceſſaria: alterum, ut eas res, de quibus dicturi ſumus, totamque earum vim, atque naturam pro dignitate concipiamus: alterum vero, ut hoc ipſum, quod mente concepimus, verborum, atque orationis miniſterio pleniſſime declaremus, ipſamque mentem noſtram in auditorum animos quodammodo tranſmittamus. Hoc autem quam ſit difficile præſtare, expoſito inter modum loquendi Angelorum, & hominum diſcrimine, intelligi poterit. Angeli enim, præſertim qui ſuperioris ordinis ſunt, quemadmodum per pauciores ſpecies plura intelligunt, ita breviſſima temporis mora conceptus ſuos aliis patefaciunt. Ceterum, quod ad homines attinet, adeo anguſta intellectus humani vena eſt, ut & longiori mora ad plura intelligenda, multiſque verbis ad ea explicanda egeat. Itaque Angeli, ut vaſa oris latiſſimi, quidquid intra ſe habent, momento temporis effundunt: hominum vero mens, & lingua mentis interpres, ut vaſa oris anguſti, guttatim (ut ita dixerim) & longo temporis ſpatio unius rei naturam multis verbis exprimunt. Ad hoc igitur efficiendum, ubi res ipſas perfecte conceperimus, multa verborum ſupellex in promptu habenda eſt, ut neceſſe non ſit, dicentem ad ſingulos animi conceptus hærere, & velut oſtiatim mendicare, quonam modo illos afferre debeat. Nec multitudo ſolum verborum tumultuaria, atque promiſcua, ſed ſelectiſſima eorum copia paranda eſt, quæ ſignificantiſſime, & appoſitiſſime mentem no-

ſtram

ſtram exprimant. Alia enim verba apertius, alia ornatius, alia ſignificantius rerum naturam explicant. Sed illud adhuc difficilius, ut verba rebus accomodentur. Alia enim verba rebus lætis, alia triſtibus, alia grandibus, alia atrocibus ſerviunt. Atrocibus namque verba ipſa atrocia, & auditu aſpera conveniunt.

Ad hanc ergo idoneorum verborum copiam velut in procinctu habendam opus eſt, ut diximus, multa eorum librorum lectione, qui ornatiſſime patrio ſermone ſcripſerunt. Nec ſatis eſt, multa tumultuarie, & properanter legere, niſi diligenter & ejus linguæ phraſes, & idiomata, & verba omnia, quæ vel tropo aliquo a propria ſignificatione deflexa ſunt, vel quæ ſignificantiſſime, & aptiſſime rem exprimunt, obſervemus. Præcipueque inſignes metaphoræ, & allegoriæ annotandæ; quæ, quoniam unico, aut paucis verbis ſimilitudinem quamdam comprehendunt, incredibile dictu eſt, quantam orationi gratiam addant, quantumque ad res ipſas non modo explicandas, & ornandas, ſed multo magis ad amplificandas, & augendas valeant: quando res magnas, quarum tamen magnitudinem non aſſequimur, rerum maximarum translatis nominibus explicamus, ut cum, verbi gratia, dæmonem appellamus leonem, draconem, ſerpentem antiquum, generis humani hoſtem, principem tenebrarum, truculentam beſtiam &c. Qua de cauſa libri Pſalmorum, & Prophetarum metaphoris, & allegoriis ubique ſcatent. Harum ergo inſignium metaphorarum magnam vim ſibi Eccleſiaſtes comparandam aſſidua lectione curabit. Quibus tamen prudenter, ac ſobrie uti debet; ut videlicet neque metaphora ſit nimium frequens, nec dura, aut ſordida, aut obſcura, quales quædam ſunt ex Philoſophiæ penetralibus excerptæ, ac multo minus humilis, quales ſunt, quæ ex rebus vilibus, & ſordidis ſumuntur. Nec longius etiam progrediatur, ut multi faciunt, qui accepta ſemel metaphora recedere neſciunt. Quo fit, ut cum multa, & varia eodem quaſi habitu veſtire nitantur, multa duriter, improprie, & parum verecunde dicant. Nam oratio magna ex parte proprio ſermone conſtare debet. Juvabit autem memoriam hæc eadem in libris, ſubjectis virgulis, aut ſignis aliquot, annotare; ut cum eadem relegimus, horum admonitu ſignorum ibidem pedem

figamus, & memoriæ, atque imitationi, quod annotavimus, commendemus. Nec troporum gratiam ſolum, ſed inſignes quoque figuras tam verborum, quam ſententiarum, de quibus in ſuperiori libro diximus, & quidquid poſtremo artis eſt, annotare legendo debemus. Sic enim fiet, ut artis præcepta variis exemplis renovata, tenacius memoriæ hæreant, & velut ante oculos habeantur, atque dicenti ſeſe vel non quæſita offerant. Qui vero diligentiores in hac parte ſunt, inſignia loca, quæ legentes obſervarunt, in albeolo ad hoc parato ſcribunt, ut frequenti lectione ad eorum imitationem, quæ ſelegerunt, promptiores fiant. Quod cum alias, tum præcipue cum concionaturi ſunt, facere debent; ut hac diligentia verborum copia illis facile ſuppetat. Cujus vero utilitatis hujuſmodi lectio ſit, vel ex eo patet, quod cum tria ſint, quæ eloquentiam pariant, nempe ars, imitatio, & exercitatio; lectio ad imitationem pertinet, quæ nobis ante oculos ponit, quid in dicendo ſequi, & imitari debeamus.

Sed operæ pretium erit, hæc ipſa, quæ diximus, Fabii auctoritate non ſolum comprobare, ſed uberius etiam explicare. Is igitur, quam ſit dicenti verborum copia neceſſaria, & quonam modo paranda ſit, oſtendit his verbis: (*lib.* 10. *c.* 1.) „ Hæc eloquendi præcepta, ſicut cognitioni ſunt neceſſaria; ita non ſatis ad vim dicendi valent, niſi illis firma quædam facilitas, quæ apud Græcos *Exis*, ideſt habitus, nominatur, acceſſerit; quam ſcribendo plus, an legendo, an dicendo conſequamur, ſolere quæri ſcio. Quod eſſet diligentius nobis examinandum, ſi qualibet earum rerum poſſemus una eſſe contenti. Verum ità ſunt inter ſe connexa, & indiſcreta omnia, ut ſi quid ex his defuerit, fruſtra ſit in ceteris laboratum. Nam neque ſolida, aut robuſta fuerit umquam eloquentia, niſi multo ſtilo vires acceperit; & citra lectionis exemplum labor ille carens rectore fluit. Qui autem ſcierit, quo ſint quæque modo dicenda, niſi tamquam in procinctu paratam quidem ad omnes caſus habuerit eloquentiam, velut clauſis theſauris incubabit. Et mox: Non ergo dubium eſt, quin ei velut opes ſint quædam parandæ, quibus uti, ubicumque deſideratum erit, poſſit. Eæ conſtant copia rerum, ac verborum. Sed res propriæ ſunt cujuſque cauſæ, aut paucis communes; verba

in

in univerſas paranda; quæ ſi rebus ſingulis eſſent ſingula, minorem curam poſtularent: nam cuncta ſeſe cum ipſis protinus rebus offerrent. Sed cum aliis ſint alia aut magis propria, aut magis ornata, aut plus efficientia, aut melius ſonantia; debent eſſe non ſolum nota omnia, ſed in promptu, atque, ut ita dicam, in conſpectu, ut cum ſe judicio dicentis oſtenderint, facilis ex his optimorum ſit electio. Equidem ſcio, quoſdam collecta, quæ idem ſignificarent, vocabula ſolitos ediſcere, quo facilius & occurreret unum ex pluribus, & cum eſſent uſi aliquo, ſi breve intra ſpatium rurſus deſideraretur, effugiendæ repetitionis gratia, ſumerent aliud, quo idem intelligi poſſet: quod cum eſt puerile, & cujuſdam infelicis operæ, tum etiam utile parum; turbam enim modò congregat, ex qua ſine diſcrimine occupet proximum quodque. Nobis autem copia cum judicio paranda eſt vim orandi, non circulatoriam volubilitatem ſpectantibus. Id autem conſequemur, optima legendo, atque audiendo. Non ſolum enim nomina ipſa rerum cognoſcemus hac cura, ſed cui quodque loco ſit aptiſſimum; omnibus enim fere verbis, præter pauca, quæ ſint parum verecunda, in oratione locus eſt. Et paullo poſt: Omnia verba, exceptis de quibus dixi, ſunt alicubi optima; nam & humilibus interim, & vulgaribus eſt opus, & quæ nitidiore in parte videntur ſordida, ubi res poſcit, proprie dicuntur. Hæc ut ſciamus, atque eorum non ſignificationem modo, ſed formas etiam, menſuraſque norimus, ut ubicumque erunt poſita, conveniant; niſi multa lectione, atque auditione aſſequi nullo modo poſſumus, cum omnem ſermonem auribus primum accipiamus. Propter quod infantes a mutis nutricibus juſſu Regum in ſolitudine educati, etiamſi verba quædam emiſiſſe traduntur, tamen loquendi facultate caruerunt. Sunt autem alia hujus naturæ, ut idem pluribus vocibus declarent, ita ut nihil ſignificationis, quo potius utaris, interſit, ut *enſis*, & *gladius*: alia, quæ etiamſi propria rerum aliquarum ſint nomina, tropicωs tamen ad eumdem intellectum feruntur, ut *ferrum*, & *mucro*. Nam per abuſionem *ſicarios* etiam omnes vocamus, qui cædem telo quocumque commiſerint: alia circuitu verborum plurium oſtendimus, quale eſt: *Et preſſi copia lactis*. Plurima vero mutatione figuramus: *Scio*, *Non ignoro*: &

Non me fugit, *Non me præterit*: &, *Quis neſcit? Nemini dubium eſt*. Sed etiam ex proximo mutuari licet: nam & *intelligo*, & *ſentio*, & *video*, ſæpe idem valent, quod *ſcio*: quorum nobis ubertatem, ac divitias dabit lectio, ut his, non ſolum quomodo occurrerint, ſed etiam quomodo oporteat, utamur. Non ſemper enim hæc inter ſe idem faciunt; nec, ſicut de intellectu animi recte dixerim, *video*, ita de viſu oculorum, *intelligo* ". Deinde vero, cum legendo, & audiendo verborum copia paretur, lectionem auditioni idem Fabius anteponit his verbis: „ In lectione certius judicium; quod audienti frequenter aut ſuus cuique favor, aut ille laudantium clamor extorquet. Pudet enim diſſentire, & velut tacita quadam verecundia inhibemur plus nobis credere, cum & interim vitioſa pluribus placeant, & a corrogatis laudentur etiam, quæ non placent; ſed e contrario quoque accidit, ut optime dictis gratiam prava judicia non referant. Lectio libera eſt, nec actionis impetu tranſcurrit, ſed repetere ſæpius licet, ſive dubites, ſive memoriæ penitus affigere velis. Repetamus autem, & tractemus, & ut cibos manſos, ac prope liquefactos dimittimus, quo facilius digerantur; ita lectio non cruda, ſed multa iteratione mollita, & velut confecta memoriæ, imitationique tradatur, ac diu non niſi optimus quiſque, & qui credentem ſibi minime fallat, legendus eſt: ſed diligenter, & pæne ad ſcribendi ſollicitudinem. Nec per partes modo ſcrutanda omnia, ſed perlectus liber utique ex integro reſumendus, præcipueque oratio, cujus virtutes frequenter ex induſtria quoque occultantur. " Hæc omnia ad verbum ex Fabio.

Nunc, quas utilitates ex verborum copia concionator ſit aſſecuturus, paucis abſolvam. Primum, quiſquis copioſam idoneorum verborum ſupellectilem ſibi comparaverit; animi ſui ſenſus pleniſſime, atque ſignificantiſſime, quod eloquentiæ maxime proprium eſt, explicabit. Cum enim, ut Philoſophi docent, ea, quæ ſunt in voce, ſint earum, quæ in anima ſunt, paſſionum notæ; qui his vocibus abundaverit, eaſque velut ad manum aſſidua lectione habuerit, facilius, & brevius, & ſignificantius animi ſui ſenſum exprimet. Deinde, etiam minori ſtudio, atque labore concionem adornabit. Facile enim, qui verborum dives eſt, men-

mentem ſuam vel dicendo, vel ſcribendo poterit explicare: qui ſecundus, atque præcipuus poſt rerum inventionem labor eſt. Poſtremo, hic idem verborum apparatus hoc etiam præſtat, ut a metu, & trepidatione, qua concionatorum multi laborant, magna ex parte liberi ſimus. Hic autem metus duo graviſſima incommoda parit, quæ totam pæne vim dicendi exhauriunt. Primum enim mentem dicenti eripit, quæ timoris magnitudine oppreſſa, non ſatis providet, neque quid dicere, neque quomodo dicere debeat. Hoc autem quid aliud eſt, quam ſopito gubernatori clavum in tempeſtate committere? Mens enim orationis clavum moderari, & quæ dicenda ſunt, excogitare debet, ne lingua mentem, ſed mens linguam præcurrat; quæ tamen metu urgente obruta, magna ex parte acumine ſuo, & luce deſtituitur, atque ita ægre admodum, quæ dicenda ſunt, providet. Idem etiam metus, ut initio diximus, pronunciationi obſtat; quæ maximam in dicente libertatem, atque, ut ita dixerim, dominium requirit, ut homo ſui compos eodem temporis ſpatio & quid dicat, & qua vocis figura, & varietate dicat, prudenter attendat. Hanc autem in dicendo libertatem plenius aſſequitur, cui verborum copia ſuppetit. Hæc enim præſtat, ut in quavis periodo, vel temere etiam cœpta, exitum tandem ſine ullo erroris, aut hæſitationis dedecore, verborum copia ſuffragante, invenire valeas. Quæ res magna ex parte dicenti timorem adimit, cum ſciat, facile ſibi paratum ad omnia offendicula remedium. Quocirca non negligenter curanda ea res eſt, quæ tot nobis ad dicendum adjumenta præbet.

Nemo tamen arbitretur, hanc verborum copiam ideo parari, ut multis nominibus idem ſignificantibus rem eamdem, quod quidam nimis inepte faciunt, exprimamus. Hoc enim, niſi in loco fiat, inaniſſimum, & vana oſtentatione plenum eſt, ideoquè nihil magis veræ eloquentiæ contrarium. Neque etiam hoc quærimus, ut a communi ſermone recedentes, ſelectiſſimis verbis ſemper utamur. Hoc enim & curioſitatis, & vanitatis, & affectatæ eloquentiæ ſignificationem dat, & ita fidem dicenti abrogat. In quid ergo hanc verborum copiam paramus? Sane ut & breviter, & facile, & (quod caput eſt) ſignificantiſſime animi noſtri ſenſum, ut paullo ante diximus, exprimamus,

idque

idque ſine ulla ſermonis aut improprietate, aut ruſticitate. Ille autem verborum, & orationis ornatus maxime probandus eſt, qui res ipſas ſequitur, ut ſermonis elegantia non aliunde adſcita, ſed cum rebus ipſis nata videatur. Immo verbum omne inuſitatum, quodque aliquam artis ſuſpicionem præſeferat, non aliter, quam ſcopulum in navigando, fugiendum eſſe moneo. Indigniſſimum quippe cordatis auditoribus videtur, ubi tam magna rerum momenta verſantur, de verbis magis, quam de rebus eſſe ſollicitum. Qua de re multa jam in ſuperioris libri initio ex Fabii ſententia diximus. Hæc tam longa oratione proſequutus ſum, quod multis experimentis edoctus, quantum facultas hæc utilitatis ad bene dicendum afferat, intellexi. Non ignoro tamen, aliquos citra hanc operam, immo vero citra ullum artis ſtudium, ornatiſſime dicere; atque eos præſertim, qui frequenti uſu concionandi copioſam verborum ſegetem ſibi compararunt: ſed hi tamen, ut Fabius ait, excellentis naturæ, atque ingenii ſui imitatores habent paucos, negligentiæ vero quamplurimos. In hoc igitur arti operam damus, ut qui tam egregiam dicendi facultatem a natura non accepimus, artis beneficio conſequamur; & quod illis præclara indoles ingenii dedit, nobis ars, & induſtria conferat. Nam & illi ipſi, qui a natura ad bene dicendum ficti, & compoſiti ſunt, multo uberius, & ornatius id feciſſent, ſi naturam arte, atque diſciplina juviſſent.

Sed quoniam eorum librorum lectionem, qui patria lingua ſcripti ſunt, ad parandam verborum copiam conferre diximus; meminerit ſtudioſus concionator, eloquentiam non in verbis tantum, ſed multo magis in ſententiis eſſe. Quod indicant non modo figuræ ſententiarum, de quibus in ſuperiori libro diſſeruimus, ſed etiam variæ amplificandi, probandi, narrandi, deſcribendi, & exordiendi rationes, quas in ceteris libris expoſuimus; quæ non tam verbis, quam ſententiis conſtant. Ut autem his quoque virtutibus oratio noſtra excolatur, alios nobis auctores ad imitandum proponere debemus, nempe Cyprianum, Chryſoſtomum, Baſilium, Gregorium Nazianzenum, atque Nyſſenum magni Baſilii fratrem, ceteroſque ſimiles Patres, in quibus elegantiſſima oratoriæ facultatis exempla reperiemus. Utrique igitur auctores ſtudioſe legendi, ut ex illorum lectione

ctione verborum copiam comparare, ex horum vero ceteras eloquentiæ virtutes referre, atque imitari poſſimus. Sic enim fiet, ut his exemplis adjuti, apte, atque ornate dicere valeamus. Recte enim Fabius: „ Omnis, inquit, vitæ ratio ſic conſtat, ut, quæ probamus in aliis, facere ipſi velimus. Sic litterarum ductus, ut ſcribendi fiat uſus, pueri ſequuntur; ſic muſici vocem docentium, pictores opera priorum, ruſtici probatam experimento culturam in exemplum intuentur. Omnis denique diſciplinæ initia ad propoſitum ſibi præſcriptum formari videmus. Et hercle neceſſe eſt, ut ſimiles, aut diſſimiles bonis ſimus. Similem raro natura præſtat, frequenter imitatio". Hactenus Fabius.

Ultimo loco illud admonendum eſt, artis præcepta, atque horum auctorum lectionem ſine ſtilo, & exercitatione ſcribendi, quod ad loquendi rationem attinet, exigui admodum fructus eſſe. Hæc enim duo priora ad hoc poſtremum, ceu ad finem, deſtinata ſunt, quo ſublato, neceſſe eſt, illa fruſtra eſſe. Quin & illa ipſa plurimum ſcribendi uſu, & exercitatione juvantur. Qua in re illud evenire videmus, quod Philoſophi ajunt, nempe cauſas ſibi invicem eſſe cauſas, hoc eſt mutuis ſe auxiliis juvare. Conſtat enim, artis præcepta, & bonorum auctorum lectionem magnopere ad uſum ſcribendi, atque dicendi conferre. Nam & ars dux eſt, quæ dicendi rationem, ordinemque deſcribit: & lectio, præterquam quod artis præcepta confirmat, idoneorum verborum copiam ſuppeditat, & veluti exemplar nobis ante oculos ponit, quod ſcribentes intueri, & referre poſſimus. Contra vero ſtilus ipſe, præterquam quod exercitatione ipſa facultatem dicendi parat, quid ſcribenti potiſſimum deſit, hoc eſt quibus præcipue verborum, aut ſententiarum ornamentis deſtitutus ſit, re ipſa experitur. Quo fit, ut multo attentius, atque diligentius ſe in bonorum auctorum lectione, & artis obſervatione gerat, ut inopiæ ſuæ lectionis opibus conſulere valeat. Qua ex re liquido apparet, verum eſſe, quod dici ſolet, optimum dicendi magiſtrum eſſe ſtilum: ideoque illum Fabius commendat his verbis: „ Ut laboris, ſic utilitatis etiam longe plurimum affert ſtilus. Nec immerito M. Tullius hunc optimum effectorem, ac magiſtrum dicendi vocat. Scribendum

dum ergo quam diligentiſſime, & quam plurimum. Nam ut terra altius effoſſa generandis, alendiſque ſeminibus foecundior fit; ſic profectus non a ſummo petitus, ſtudiorum fructus & fundit uberius, & fidelius continet. Nam ſine hac quidem conſcientia, illa ipſa ex tempore dicendi facultas inanem modo loquacitatem dabit, & verba in labris naſcentia. Illic radices, illic fundamenta ſunt, illic opes velut ſanctiore quodam ærario conditæ, unde ad ſubitos quoque caſus, cum res exigit, proferantur. Vires faciamus ante omnia, quæ ſufficiant labori certaminum, & uſu non exhauriantur. Nihil enim rerum ipſa natura voluit magnum effici cito, propoſuitque pulcherrimo cuique operi difficultatem; quæ naſcendi quoque hanc fecerit legem, ut majora animalia diutius viſceribus parentum continerentur". Hactenus Fabius.

Quamvis autem multa ſint argumentorum genera, in quibus eloquentiæ candidatus ſtilum exercere valeat; nulla tamen in re utilius exerceri poterit, quam in aliquot ſanctorum Patrum elegantiſſimis ſcriptis patria lingua vertendis; quales ſunt plurimæ D. Baſilii homiliæ, atque illæ in primis, quas in laudem Gorgònii, & quadraginta Militum martyrum ſcripſit. Sic multa ex D. Chryſoſt. verti poſſunt: ut libri duo de *Ratione orandi*, tres *de Divina providentia* ad Stagiritem monachum arreptitium, & ſex item *de Sacerdotio*: in quibus libris omnes eloquentiæ virtutes, ac præcipue miras amplificandi rationes inveniet. In his igitur, aut ſimilibus ſcriptis vertendis eccleſiaſtes non modo ſtilum exercebit, atque formabit; ſed multa etiam, & præclara orationis ornamenta deprehendet, ad quorum exemplar ipſe ſua, cum alias ſcripſerit, effingere curabit. Horum autem eloquentiſſimorum Patrum, aliorumque ſimilium exemplo, ut hoc obiter admoneamus, intelligere licebit, nequaquam Rhetoricæ artis præcepta Divino Spiritui obſiſtere: cum utrumque in his viris ſanctiſſimis videamus, qui & Dei ſpiritu pleni, & artis, atque eloquentiæ ſtudiis inſtituti, artificioſiſſime, & elegantiſſime ſcripſerunt. Legat, qui volet, D. Cypriani ſermonem *de Lapſis*, & dubitare merito poterit, quid in eo magis mirari debeat, an ſummam eloquentiæ vim, an flagrantiſſimum charitatis, & pii doloris

affe-

affectum, quo miſerandum lapſorum caſum, & ruinam moeſtiſſima oratione lamentatur. Ars enim diuturna conſuetudine in naturam quodammodo verſa, & intellectus jampridem artis præceptis imbutus, non tam ex arte, quam ex ſeipſo, quæ dicenda ſunt, arte inconſulta, providet; ideoque non modo Divino Spiritui mentem hominis agenti, atque inflammanti non obſiſtit, ſed illi etiam miniſterium vocis accomodat, ut flammas ſuas, verborum copia ſuffragante, foras emittat. Quod ideo dixi, ne me quiſquam tot præceptis tradendis Divino Spiritui aditum præcludere, aut impedimentum apponere arbitretur, præſertim cum primum jam, & ſummum locum huic Spiritui tribuerim.

Quartum inter hæc locum inventioni damus, quæ licet prima natura ſit; quia tamen in eloquendo materiæ vicem obtinet (quæ elocutionis, atque pronunciationis virtutibus, ceu formis quibuſdam, ut ante diximus, excolenda, & velut informanda eſt) poſteriorem illi locum dedimus. Nec hoc mirum videri debet cum paſſim cernere liceat, præclara quorumdam concionatorum inventa, ſi eloquutionis, & actionis gratia deſtituantur, auditoribus parum grata, ideoque minus utilia eſſe; vulgaria vero, & quotidiana pæne conſuetudine detrita, ſi his virtutibus illuſtreutur, ab eiſdem maxime probari. Inventionis autem prima virtus eſt electio, quam (ut Fabius ait) multi ab inventione tamquam novam orationis partem ſecreverunt; tantum in illa momenti eſſe putabant. Ad eam vero pertinet, ut non vulgaribus inventis contenti ſimus, ſed optima, & ad id, quod efficere volumus, accommodata eligamus. Sunt enim humilia quorumdam ingenia, qui res inſigniores prætereuntes, aut earum vim minime aſſequentes, vulgatiſſima quæque, & rudibus etiam pervia conſectantur. Qua in re vis ingenii, & acumen maxime deſideratur, quod faciat, ut inſtar periti aurificis prudenter metallorum valorem, & dignitatem expendamus, & purum ab adulterino auro diſcernamus. Sunt autem multi, qui ingeniorum ſuorum inventa, quamlibet rudia ſint (philautia, communi generis humani morbo, decepti) pluſquam par eſt, diligant, parentum more, qui liberos ſuos quamvis deformes, & amore ſuo digniſſimos, & pulcherrimos judicant. A quo morbo qui immunis fuerit, multo rectius de inventis poterit judicare.

care. Quamvis non deſint alii, qui adeo longe ab hoc affectu abſint, ut nihil illis ſuum placeat. Utrumque autem vitium, & omnia ſua amare, & nihil. „ Et neſcio (inquit Fabius) utros peccare validius putem: an eos, quibus omnia ſua placent, an quibus nihil ſuum placet “. Præclara autem inventa, & ſelectæ ſententiæ hoc etiam præſtant, quod dicentis animum ſplendore & dignitate ſua afficiunt; qui ſic affectus facile & commodiſſima verba, & dicendi figuras rei accommodas eligit, quibus, quod ipſe animo concepit, enunciet. Quid? quod hic ipſe affectus non modo facultatem ad eloquendum, ſed vim etiam, atque animum ad agendum confert? ut quem ipſe affectum animo conceperit, in animos auditorum ipſa actionis vi, atque calore transfundat? Quomodo ergo Philoſophi dicunt, formas rerum corporearum ex materiæ ſinu, & potentia educi; ita plane ex præclara aliqua, & inſigni ſententia duplex in dicendo forma, elocutionis videlicet, & actionis educitur.

Altera vero inventionis virtus eſt, ea potiſſimum dicenda eligere, quæ & argumenti natura, & auditorum conditio, & neceſſitas poſtulat. Ex his autem duobus apte dicendi ratio præcipue ſumitur; quamvis diligentius auditorum, quam argumentorum cura habenda ſit, ad quorum inſtitutionem tamquam ad ſcopum tota oratio dirigenda eſt. Quod multi non attendentes, & quid argumenti natura exigat, ſolum perſpicientes, longius in ea re, quam pro auditorum commoditate, progreſſi eoſdem pæne vacuos, inaneſque relinquunt. Sic nonnulli Phariſæorum adverſus Dominum calumnias, & odium perſequentes, cum multa ſeſe illis loca ex Evangelica hiſtoria in eamdem ſententiam offerant, ea omnia congerere, & accumulare ſtudent, in eaque re vel totam, vel maximam concionis partem, auditorum inſtitutione neglecta inſumunt. Tales autem velut in ipſo itinere poſiti, & rerum, quæ in via ſeſe offerunt, ſpecie capti, quo tenderent, obliti ſunt. Omnia enim, quæ dicimus, ad bonos mores inſtituendos, & malos revellendos conferenda eſſe, conſtat. Id ergo ſolum dicendum eſt, & tantum in eo immorandum, quantum ad hunc finem conducat. Itaque, ut fabri lignarii, & cementarii ad amuſſim omnia expendunt, quæ moliuntur, neque quidquam probant, quod vel parum ab ea deflectitur; ſic eccle-

eccleſiaſtes hanc ſemper ante oculos ſive amuſsim, ſive ſcopum proponat; neque quidquam, quamlibet novum, aut ſubtile, aut auribus populi gratum, ad ſe pertinere putet, quod ad hoc inſtitutum non pertineat. Alias proditionis ſe reum exiſtimet, ſi cauſam Chriſti, & animarum agens, rem ſuam magis, quam Chriſti curet, ſuique magis, quam ſalutis animarum, rationem habeat.

Ad hanc autem obſervationem ſpectat, ut pro auditorum varietate ſermo dicentis accommodetur. Qua de re ſic Divus Gregorius (*in Paſtoral.*) „ Ut, inquit, longe ante nos reverendæ memoriæ Gregorius Nazianzenus edocuit, non una, & eadem exhortatio cunctis congruit; quia nec cunctos par morum qualitas adſtringit. Sæpe namque aliis officiunt, quæ aliis proſunt; quia plerumque herbæ, quæ aliis pabulum, aliis necem inferunt, & levis ſibilus equos mitigat, & catulos inſtigat, & medicamentum, quod hunc morbum mitigat, alteri vires jungit, & paſtus, qui vitam fortium roborat, parvulorum necat. Pro qualitate igitur audientium formari debet ſermo doctorum, ut ſua ſingulis congruant, & tamen a communi ædificationis arte nuſquam diſcedat ". Idemque rurſus in eodem libro de hac virtute ſic ait: „ Lingua noſtra bonis fomentum ſit, pravis aculeus; tumidos retundat, iratos mitiget, pigros exacuat, deſides hortatu ſuccendat, refugientibus ſuadeat, aſperis blandiatur, deſperatos conſoletur; ut qui doctores dicimur, viam ſalutis gradientibus oſtendamus ". Ut autem eccleſiaſtes hæc ipſa commode præſtare valeat, diligenter mores hominum, apud quos dicit, & publica item vitia, quæ maxime in populo graſſantur, perſpecta, atque etiam in chartis deſcripta habere debet, eorumdemque vitiorum medicamenta, & remedia; ut ad hæc ipſa omnis ejus oratio dirigatur, & quocumque in dicendo eum vis argumenti rapuerit, meminerit, ad hæc illi rurſum eſſe redeundum. Fruſtra enim dici videtur, quidquid extra hunc finem vagatur.

Hoc autem vel maxime præſtare ſolent, qui ita ſe huic officio dediderunt, ut in eos fidelis operarii nomen, quo illos Dominus in Evangelio appellavit, cadere merito poſſit. Hi namque non modo concionibus frequenter habendis, ſed etiam quotidianis pœnitentium confeſſionibus audiendis, ſaluti animarum continenter incumbunt. In his

autem

autem non modo communes hominum mores, & vana ſtudia, & communia ſcelera quotidie addiſcunt, ſed etiam (quod majus eſt) juſtam animo indignationem, piamque malorum compaſſionem adverſus ea concipiunt. Quo fit, ut majore adverſus illa impetu, & ardore declament. Quin etiam, quæ ſint vera, & ſalutaria vitiorum remedia, hoc eodem opere aſſequuntur; quando de hujuſmodi morborum medicamentis quotidie tractare, & cogitare coguntur. Nec communia ſolum vitia, quæ in populo graſſantur, ſed perverſas etiam de rebus opiniones, & ſophiſticas, atque apparentes rationes, quibus ad ea rapiuntur, ibidem addiſcunt, & adverſus illas graviſſimarum rationum præſidia comparant. Eſt apud nos inſignis quidam concionator, cujus hoc vel præcipuum ſtudium eſt, vulgares, atque fallaces perditorum hominum opiniones, atque ſententias quibus ipſi vitia, ſua tuentur, acerrimis rationibus confutare, atque proſcindere. Cum enim omne vitium error aliquis in intellectu, aut prava aliqua perſuaſio antecedat; conſultiſſimum eſt, ſecurim ad radicem apponere, ut omnis plantatio, quam non plantavit Pater cæleſtis, radicitus evellatur. Harum autem ſive opinionum, ſive vitiorum cognitio facit, ut & aptiſſime dicamus, & attentiores etiam auditores habeamus: quandoquidem attentius ea homines audiunt, quæ ad ſe maxime pertinere intelligunt. Quæ autem cautio in hujuſmodi vitiis carpendis adhibenda ſit, ne pro ſalutaribus pharmacis venena, aut alicujus gravis offenſionis materiam populo præbeamus, concionatoris prudentiæ relinquo. Illud autem admonendum eſſe duxi, ne facile delatoribus fidem habeat, cum aut Præfectorum, aut Prælatorum ſuorum mores accuſant. Sæpe namque hi vel levibus cauſis inducti, vel privatis affectibus incitati, falſa in illos crimina intendunt: quibus concionatores fidem adhibentes, ea ſtatim in concionibus ſine ullo gravi delationis teſtimonio, aut examine criminantur: qua quidem re non levem contra ſe majorum ſuorum indignationem, atque invidiam conflant: & non modo apud illos doctrinæ fructum, ſed fidem etiam amittunt. Quocirca nullibi magis, quam in aliquarum perſonarum vitiis perſtringendis, concionatoris prudentia deſideratur: ne vel dicenda ſileat, vel non dicenda temere effutiat.

Di-

Diſſimili autem ratione, ſed non minori fortaſſe incommodo peccant, qui dicteriis, & facetiis populum ad riſum movent. Hi namque in ſe ipſos injurii ſunt, quandoquidem ſibi in dicendo fidem abrogant; cum nemo credat, illos ex animo a vitiis deterrere, qui hac ratione aures demulcere, & plauſum, atque riſum populi captare ſtudent. Hinc D. Hieronymus illum Iſaiæ locum (*cap.* 3.) explanans: *Popule meus, qui te beatum dicunt, ipſi te decipiunt*; ſic ait: „ Ille eſt doctor Eccleſiaſticus, qui lacrymas, non riſum movet: qui corripit peccatores: qui nullum beatum, nullum dicit eſſe felicem". Et ad Nepotianum: „ Docente te, inquit, in Eccleſia, non clamor populi, ſed gemitus ſuſcitetur; lacrymæ auditorum laudes tuæ ſint".

Illud etiam concionator admonendus eſt, ut nimium ſubtilia, & quæ populi captum excedunt, ſilentio premat; fruſtra enim dicitur, quod non intelligitur. Qui vero contra faciunt, magis ſe ipſos venditare, quam populum docere ſtudent. Hinc D. Gregorius locum illum beati Job (*cap.* 29.) exponens: *Super illos ſtillabat eloquium meum*; ſic ait: „ Debet Prædicator inſpicere, ne plus prædicet, quam ab audiente capi poſſit: ne dum parvis ſublimia, & non profutura jungit, ſe magis curet oſtendere, quam auditoribus prodeſſe".

Ultimo loco illud adjiciendum, hæc ipſa, quæ diximus, ſine pertinaci ſtudio, atque labore non ita multum juvare. Non enim hic vulgarem, ac trivialem concionatorem, ſed ſingularem, maximeque hominibus ſalutarem inſtituimus. Quod ſi Cicero nullam judicat eloquentiam, quæ admirationem non habeat, cum in illa Ethnicorum eloquentia vix quidquam aliud præter verba, & elocutionis ornamenta ſint, quæ admirationem commoveant; quid de Chriſtiana eloquentia ſentiendum eſt, quæ tota in altiſſimis, admirandiſque cæleſtis Philoſophiæ ſacramentis explicandis verſatur: quæque non tam verborum, quam rerum pondere, & majeſtate, mentes hominum in admirationem rapit? Quanta ergo Evangelici concionatoris ignominia erit, ſi ſuſpenſos non teneat auditorum animos, qui non tam verba ſplendida, quam admiranda myſteria illis ante oculos ponit? Ad hanc igitur tantam laudem non inerti otio, atque ſegnitie, ſed pertinaci ſtudio, atque labore perveni-

 tur.

tur. Nam & multa, & varia in omni vita legiſſe opus eſt, & multo labore, ac ſtudio unaquæque concio apparanda eſt. Hoc enim ſtudio ſe Demoſthenes ad dicendum componebat. Unde de ejus orationibus vulgò dicebatur, quod lucernam olerent; ejus videlicet in apparanda oratione vigilias hoc verbo notantes. Quod quidem vulgi teſtimonium ipſe confirmavit, qui dictitare ſolebat, moleſte ſe ferre, ſi quis fabrorum ferrariorum, aut aliorum opificum antelucanas ejus vigilias antevertiſſet. Idemque rogatus, qua ratione tantam eloquentiæ vim comparaſſet: Plus, inquit, olei, quam vini abſumendo. Hoc igitur ſtudio, ac labore id aſſequutus eſt, ut eum inter Græcos Oratores locum aſſequeretur, quem inter Latinos Cicero: quin & is, ut Fabius ait, Ciceronem ipſum, quantus eſt, fecit. In quem Ciceronem, ut Divus Hieronymus in epiſtola quadam ſcribit, pulcherrimum illud extat elogium: „ Demoſthenes tibi præripuit, ne eſſes primus Orator: tu illi, ne eſſet ſolus «. Utrumque autem flagrantiſſimus humanæ gloriæ ardor ad hanc dicendi facultatem magno labore parandam excitavit. Nobis vero non licet hoc affectu, atque animo huic ſtudio incumbere, quibus lege prohibitum eſt, ne offeramus Domino ſacrificium igne alieno. Quocirca ignem illum, quem ſuper Apoſtolos Dominus miſit, aſſiduis ab eo precibus poſtulare debemus, ut ardentiſſimo ejus gloriæ, & fraternæ ſalutis amore incenſi, nihil non faciamus, nullumque ſtudiorum laborem recuſemus, quo multorum animas ſalutis noſtræ auctori Chriſto lucrifaciamus. Multa quippe lectione, multa meditatione, atque agitatione animi, multaque cura, & ſtudio opus eſt, ut egregiam concionem rebus, & verbis inſtructiſſimam parare valeamus. Quod quidem ſtudium gravi moleſtia non caret, cum eadem ſæpe repetere, & memoriæ mandare neceſſe ſit: quæ res faſtidio, & moleſtia non caret; quam tamen flagrans in Chriſtum charitas ſuperare debet. Neque vero quiſquam ſatis ſe ad concionandum inſtructum putet, ſi præclaras inſignis alicujus viri conciones apud ſe retineat. Nemo enim munus hoc tractare pro dignitate poterit, niſi quæ aliunde congeſſit, ita cum animo ſuo verſet, ac volvat, ut ex alienis, multarum rerum adjectione, tractandique ratione, ſua quodammodo faciat: ut videlicet non aliunde adſcita, ſed domi ſuæ nata vi-

videantur; quod non levis operæ, atque negotii eſt. Quo autem is, quem imitari ſtudet, in hac dicendi facultate præſtantior eſt, eo eſt difficilius humili ingenio ſublimia aptare. Hoc enim perinde eſt, ac ſi quis aurea Saulis arma exiguo Davidis corpori accommodare velit.

Hæc ſunt igitur, quæ ſtudioſus concionator providere ante omnia debet, quo fideliter munus ſuum adminiſtrare valeat. Reliqua paucis expediemus.

CAPUT XII.

Qua ratione eccleſiaſtes concionem adornare debeat?

His ita conſtitutis, quonam modo eccleſiaſtes concionem adornare, & ſcribere debeat, breviter indicandum eſt. Meminiſſe igitur ad hoc oportet, ex quinque Rhetoricæ partibus, quas in 2. hujus operis libro numeravimus, tres eſſe ad ſcribendum neceſſarias, inventionem, diſpoſitionem, & eloquutionem. Primus ergo labor eſt invenire, quid dicas. Hanc autem inventionem dabit primum quidem parata ante facultas, & ſententiarum theſaurus; deinde inveniendi ars, de qua in ſuperioribus libris diſſeruimus; tum præterea diligens, & ſtudioſa lectio, quæ præſenti labore inventionis opes augere ſolet. Sed quoniam de inveniendi ratione modo diximus, nihil hic addere opus eſt, niſi hoc ſolum; quod eccleſiaſtes pium mentis affectum, quatenus fieri poſſit, huic præſenti lectioni adjungat; ut quem ipſe pium affectum intra ſe legendo conceperit, in auditorum animos dicendo tranſmittat. Si quid autem inter legendum offenderit, quod ipſum magis afficiat, ibi pedem figat, & cum animo ſuo verſet, atque retractet, nec oblatam pii affectus occaſionem vacuam abire ſinat. Ea vero omnia, quæ vel legendo, vel meditando invenerit, breviſſime in chartula deſcribat, quo videlicet in proſpectu cuncta, quæ invenerit, habeat, ut commodiora ex illis eligere, & in ordinem redigere poſſit.

Poſt inventionem, proxima diſpoſitionis cura eſt. Ubi enim ex tumultuaria illa rerum congerie, & veluti ſylva aptiſſima elegerit; ea in ordinem diſponere, & ſuis in lo-

cis collocare, neceſſe eſt. Quod ita facere debet, ut nihil in ſententiis, aut Scripturarum teſtimoniis afferendis detortum, nihil ſit violentum; ſed omnia ſuis in locis apte collocentur, & velut ad numerum cadant, ut non aliunde adſcita, ſed cum rebus ipſis nata videantur. Quam rem D. Chryſoſtomus diligentiſſime obſervare ſolet. Hanc autem orationis partem prudentia maxime, & judicio conſtare, auctor eſt Cicero. Quæ vero arte tradi poſſunt, in 4. hujus operis libro expoſuimus: ad quem locum ſtudioſum concionatorem remittimus.

Ubi vero inventa diſpoſuerimus, poſtremus, ac maximus eloquutionis labor ſequitur, quæ eſt velut ultima inventionis forma. Prior enim forma eſt diſpoſitio, quæ velut corporis oſſa juncturis diſtincta, ſuis locis aptat: poſterior vero eloquutio eſt, quæ ut ſuo loco diximus, carnem & ſanguinem, & colorem ſuum, ac ſpeciem oſſibus, ac nervis addit. Hujus autem eloquutionis velut parens quædam cogitatio eſt, a qua omnis eloquutionis vis, ornatuſque procedit. Ut enim pictores quam imaginem effingere volunt, mente prius concipiunt, cujus exemplar manus ſequitur; ſic concionator res primum concipere pro dignitate debet, ut deinde calamus propoſiti exemplaris ductum, ordinemque ſequatur. Qua quidem ſimilitudine intelligimus, talia eſſe, quæ propoſito exemplari fiunt, quale exemplar ipſum eſt. Quid enim ex depravato exemplari, niſi depravatum opus, conſequi poteſt? Quo fit, ut quiſquis res optime conceperit, ſit etiam eas optime dicturus. Veriſſime enim dictum eſt: Si rem potenter conceperis, nec facundia dicendi, nec ſermo te deſeret ullus. Huic ergo cogitationi ſe totum eccleſiaſtes tradat. „ Hæc enim, ut Fabius ait (*lib.* 10.*cap.*6.) paucis admodum horis magnas etiam cauſas complectitur. Hæc, quoties intermiſſus eſt ſomnus, ipſis noctis tenebris adjuvatur. Hæc inter medios rerum actus aliquid invenit vacui, nec otium patitur. Neque vero rerum ordinem modo, quod ipſum ſatis erat, intra ſe ipſa diſponit, ſed verba etiam copulat, totamque ita contexit orationem, ut ei nihil præter manum deſit. Nam memoriæ quoque plerumque inhæret fidelius, quod nulla ſcribendi ſecuritate laxatur “ Hactenus Fabius.

Ad

Ad hanc igitur cogitationem & tempora, & loca idonea captanda ſunt. Tempus autem vel antelucanum, vel nocturnum, cum nec familia perſtrepit, nec tumultus ullus partem nobis mentis eripit, commodiſſimum eſt. Loci quoque ſolitudo, & obſcuritas aciem mentis ad cogitandum efficit clariorem. Sacer vero locus, & is in primis, in quo ſacra Euchariſtia adſervatur, ſuper omnes alios aptiſſimus eſt. Sacramentalis enim Chriſti Domini præſentia miro modo pii hominis mentem & componit, & afficit, & ad ſalutaria, atque utilia magis, quam curioſa, & ſubtilia cogitanda inducit. Hoc tamen admonendum: ut cum primum ea, quæ paravimus, cogitare cum animo noſtro coeperimus, ab iis præcipue cogitandi initium faciamus, quæ animum noſtrum maxime, cum legerentur, commoverunt, quæque auditoribus maxime ſalutaria eſſe intelleximus. Hæc namque facile pectus noſtrum, ut ante fecerunt, incendent; quo affectu incenſa mens ad reliqua ab initio uſque ad finem cogitanda magis apta erit. In hac autem cogitatione danda nobis opera eſt, ut quoties argumentationem aliquam fuerimus perſequuti, aut myſterium aliquod explicuerimus, ad officii noſtri ſcopum, hoc eſt ad Chriſtianæ vitæ inſtitutionem, aut pium animorum motum hæc ipſa, quæ diximus, quatenus fieri poſſit, convertamus. Illa etiam, quæ grandis figuræ materiam eſſe in ſuperiori libro diximus, ubi locus poſtulaverit, tractanda erunt. Hæc enim ad flectendos auditorum animos potentiſſima ſunt. Flectere autem eſſe inter tria concionatoris officia præcipuum, ex D. Auguſtini ſententia ſuperius diximus. Ad hoc autem orationis curſum aſſidue vertere, & utiliſſimum, & laudatiſſimum, & cordatis auditoribus, populoque gratiſſimum eſt; cum omnibus fere, natura docente, perſuaſum ſit, concionatoris officium ad Chriſtianæ vitæ inſtitutionem, & morum correctionem inſtitutum eſſe.

Hanc porro cogitationem ſtilus deinde feliciter, & facile ſequetur. Ut enim D. Hieronymus ait: „ Quæ bene ſcimus, bene & loquimur. Ea autem bene ſcimus, quæ diu, multumque cum animo noſtro retractavimus, in eiſque penetrandis aciem mentis infiximus “ · Et initio quidem, quamdiu ſtilus formatus non eſt, expediet ſane, totam concionem patria lingua ad verbum ſcribere: quam-

quam hic nonnihil periculi eſt, niſi diligenter pronunciandi leges attendamus, ne omnia uno vocis tenore pronunciemus; ut ii faciunt, qui ea, quæ memoria complexi ſunt, recitare ſolent. Ubi vero ſtilus ipſe aſſidua exercitatione vires collegerit, tunc ſcribendi laborem moderari oportebit. Quæ enim plana, atque facilia ſunt, breviter ſive latino, ſive patrio ſermone ſcribenda erunt. Poterit enim ea ex tempore concionator commode explicare. Loca vero difficiliora oportebit eo modo ſcribere, quo dicenda ſunt. In quo genere ponimus membra illa, atque comparia, quibus D. Cyprianus frequentiſſime, & elegantiſſime utitur, qualia ſunt illa: „ Evangelica præcepta, fratres dilectiſſimi, nihil ſunt aliud, quam magiſteria Divina, fundamenta ædificandæ ſpei, firmamenta corroborandæ fidei, nutrimenta fovendi cordis, gubernacula dirigendi itineris, præſidia obtinendæ ſalutis; quæ dum dociles credentium mentes in terris inſtruunt, ad cæleſtia regna perducunt". Idemque rurſus ad Donatum: „ Tenacibus ſemper illecebris neceſſe eſt, ut ſolebat, vinolentia invitet, inflet ſuperbia, iracundia inflammet, rapacitas inquietet, crudelitas ſtimulet, ambitio delectet, libido præcipitet". Hactenus ille. Hujuſmodi ergo orationes, ſi quando inciderint, incidere autem aliquando, quoniam ſunt venuſtiſſimæ, debent, prius quidem ad verbum ſcribendæ, & memoriæ etiam, ne nos ſermo deſtituat, fideliter ſunt commendandæ.

CAPUT XIII.

Quomodo eccleſiaſtes præparare animum ſuum debeat, quando concionem habiturus eſt?

UT huic inſtitutioni noſtræ finem apponamus, illud etiam ſcribendum eſſe judicavi: quonam modo eccleſiaſtes præparare animum ſuum debeat, cum jamjam concionaturus eſt. Ut enim diſciplina venatoribus eſt, accipitres ad invadendam prædam inedia præparare; ita nos ad hanc ſpiritualem animarum venationem, de qua Dominus apud Jeremiam meminit, compoſitis animi affectibus præparari debemus. Ad hoc autem primum eſt, ut ea nocte, quæ concionis diem antecedit, in oratione perſeveremus, ſuppliciter illum

illum obſecrantes, qui ſapientiæ auctor, & gubernator eſt, in cujus manu ſumus & nos, & ſermones noſtri, illum, inquam, qui linguas infantium diſertas facit; ut feliciter ſermonis noſtri curſum ad Nominis ſui gloriam dirigat, & nobis quidem puritatem intentionis, auditoribus autem proficiendi ſtudium clementer impertiatur. Novi piiſſimum quemdam concionatorem, qui non modo fuſis lacrymis, ſed cæſo etiam verberibus corpore, hæc ipſa a Domino poſtulabat. Sequenti vero die ſacra Dominici Corporis, & Sanguinis myſteria, quanta poterit animi ſubmiſſione, atque devotione, celebret; detque operam, ut devotionis calorem, quem ex ſacra celebratione, Domino aſpirante, conceperit, ſecum ad ſuggeſtum deferat. Plurimum enim hoc ipſum ad bene dicendum juvabit. Ubi vero ſuggeſtum conſcenderit, priuſquam dicendi initium faciat, quæ dicturus eſt, omnia ad communis Domini gloriam, & animarum ſalutem dirigat; ſuppliciterque ab eodem miſericordiæ Parente poſcat, ut nihil ante oculos ſuos, niſi ſola ejus gloria obverſetur. Indigniſſimum enim eſt, ubi tam magna rerum momenta verſantur, ubi Deus ipſe, cujus cauſa agitur, præſens adeſt, ad inanem popularis auræ plauſum, poſthabito mundi judice Deo, oculos deflectere. Hac igitur in parte eccleſiaſtes Armeniæ inclytæ feminæ fidem, atque pudorem (*Ex l.4.Franciſ.Senen. de inſtit.Reip.*) imitari ſtudeat: quæ a Cyri convivio domum rediens, Cyri pulchritudinem omnibus laudantibus, interrogata a viro, quid de Cyri dignitate ſentiret, ait: „ A te, mi vir, oculos numquam deflexi: itaque qualis alieni viri forma ſit, prorſus ignoro “. Si igitur femina hæc, præſente viro, ne in Cyrum quidem & Regem, & forma præſtantem oculos conjicere auſa eſt; quis ferat, præſente ſeculorum Rege, ad inanes vulgi rumuſculos mentem convertere? Et quoniam ſæpe hoſtis antiquus velut ex inſidiis occupatum concionatorem adoritur, dum inter dicendum latenter vanas ingerit cogitationes; ipſe, antequam dicere incipiat, quidquid dicenti ſibi vanitatis obrepſerit, initio adjuret, atque deteſtetur, Deoque mentem ſuam puram, caſtamque exhibeat. Quod ut præſtare rectius valeat, Chriſtum Dominum ad judicium Sanctorum millibus ſtipatum venientem, ſeque ante illum tumulo conditum in adverſo pariete cogitatione depingat; ut hinc ſuperni judicis timor,

in-

inde mortis paullo poſt futuræ metus concionatoris mentem a periculoſiſſimo, & occultiſſimo inanis gloriæ flatu incolumem ſervet: „ quæ, ut D. Bernar. ait, leviter quidem volat, leviterque penetrat; ſed non leve vulnus ingerit“.

Ut autem & alacrius, & purius munus ſuum aggrediatur, mirabilem ejus fructum, atque utilitatem, quam in primo hujus operis libro expoſuimus, ad mentem revocet, quam novo hoc exemplo utcumque explicare tentabo. Fingamus, eſſe Principem aliquem pietate, & virtute præſtantem, eumdemque non ſolum opibus, ſed etiam miſericordia, & benignitate divitem, qui inter cetera virtutum inſignia, hoc etiam habeat, ut ſeptimo quoque die mille pauperes in domum ſuam convocet, certamque pecuniæ ſummam in uniuſcujuſque ſinu ad inopis vitæ ſuſtentationem condat. Quis non hunc Principem ſummis laudibus efferret? Quis non hoc opus & Deo pauperum amatori gratiſſimum, & Principi maxime ſalutare eſſe non videat? Si hoc igitur opus eximiis laudibus digniſſimum eſt; quibus, quæſo, laudibus pii concionatoris opus dignum putabimus, qui omnibus diebus Dominicis, propoſita ante ſe frequenti hominum turba, non pecuniam perituris corporibus profuturam, ſed animabus ſpiritualem alimoniam, vitæ pabulum, & ſalutis æternæ poculum ſubminiſtrat? Unico enim vocis miniſterio omnes adſtantium animas reficit, erudit, conſolatur, & illuminat; & ita illuminat, ut cum ad omnes doctrinæ lumen pertingat, non minus unicuique luceat, quam ſi ſolus ille hoc beneficio frueretur.

Hoc etiam tempore duo illi, antequam dicere incipiat, providenda ſunt, eloquutio, & pronunciatio; hoc eſt quonam modo animi ſui ſenſa verbis explicare, & qua vocis figura eadem pronunciare debeat. Ad illud autem hoc præcipue ſpectat, ne lingua mentem præcurrat, ne verba in labris tantum naſcantur, ſed ab imo pectore cum judicio progrediantur. Ut enim muſices periti mente prius dictant, quod manus pulſando exequitur, mens enim magiſtra, manus vero miniſtra obſequens eſt, ita vir eloquens ſollicito, & prudenti judicio providet, quæ deinceps lingua prolatura eſt. Qua ex re liquet, quam libera ab omni metu, & perturbatione mens eſſe debeat, quæ uno, atque eodem temporis ſpatio ſermonis velocitatem, & linguæ volubilitatem an-

tever-

revertere, & regere, & actionem etiam moderari debet. Alioqui, niſi dicendi magiſtra mens omnia præveniat, nihil neque prudenter dici, neque apte pronunciari poterit. Qua de cauſa concionis exordia, quamdiu dicentis animus non incaluit, ſubmiſſa, & intervallis longioribus diſtincta eſſe debent; quo ad providenda, quæ dicimus, detur aliqua cogitationi mora. Paullatim enim animus dicendo incaleſcet, quo tempore facilius omnia ſeſe dicenti offerent. Hic enim mentis ardor, ſi rectorem habeat, magnus dicendi magiſter eſt.

Majus autem eſt moderandæ actionis negotium. Eloquutio enim antecedenti labore, ac ſtudio juvatur; at pronunciatio tota præſentis temporis eſt. Ex univerſa autem illa pronunciandi ratione, quam ſuperius tradidimus, hæc ſibi tunc ante oculos ponat. Primum quidem frequentiſſima illa æqualitatis, & inæqualitatis vitia, quæ ibidem perſtrinximus, fugiat. Deinde vero curet, ut diſtincte, apte, atque ornate, quæ dicenda ſunt, pronunciet. His enim virtutibus tota recte pronunciandi facultas continetur. Sic enim fiet, ut pronunciatio, quemadmodum eloquutio, emendata, dilucida, apta, & ornata ſit. Et quidem diſtincte dicimus, cum intervallis ſuis orationis partes, & membra, articuloſque diſtinguimus. Apte vero, cum & ſententiis, & verbis ſuam vocis figuram, & corporis geſtum accommodamus; quam rem paullo ante copioſe tractavimus. Ornate vero pronunciamus, cum damus operam, ut vocem ipſam cum naturali quadam ſuavitate fundamus; quæ videlicet nulla aſperitate auditorum aures lædat, quas, ſi non demulceat, certe non exaſperet. Hoc autem præſtare facilius poterunt, qui clara, & ſuavi voce a natura donati ſunt; ſi hanc in pronunciando curam non neglexerint. Vocis autem acrimonia non ſemper, ſed cum res poſtulat, utendum eſt; quæ, ne langueſcat oratio, non infrequens eſſe debet. Qua in re impetus hic, & ardor animi, ut ante diximus, ſic regendus, & moderandus eſt, ne arteriæ lædantur, & vox incondita quadam, & inſuavi aſperitate aures offendat. Has igitur præcipuas agendi virtutes eccleſiaſtes in proſpectu ſemper habeat. Quas ut uno, ſimplicique intuitu contempletur, non erit inutile, ſi forte inſignem aliquem ætatis ſuæ concionatorem audierit, aut quemvis

vis alium, citra concionem, hac pronunciandi virtute præſtantem, eum ſibi ante oculos ponat; immo & ejus effigiem in adverſo pariete depingat. Sic enim fiet, ut ſola hac imagine ante oculos poſita, tota pronunciandi ratio, quæ multis, ut ante vidimus, præceptis conſtat, hoc uno intuitu ſibi offeratur. Quod ſi duos etiam, variis inter ſe dicendi, pronunciandique virtutibus inſignes, audierit, eos etiam ante ſe ſimili ratione ſtatuat; ut multæ virtutes, multaque agendi præcepta ſub hac ſpecie ſeſe illi objiciant. Illud autem providere diligentiſſime debet, ut cum dicit, totamque vim cogitationis ad bene dicendum confert, partem etiam cogitationis pronunciationi tribuat. Dantur enim in intervallis morulæ quædam, in quibus citra eloquutionis jacturam hoc etiam provideri poſſit. Mens enim, quæ magno Divinitatis beneficio mortalibus data eſt, tantam habet vim, ut eodem temporis ſpatio, & quid dicere, & quomodo dicere, & quemadmodum rebus, quas dicit, vocis figuram, & corporis geſtum accommodet, animadvertere poſſit. Si enim ea recte prius fuerit inſtituta, hæc omnia providere ita poteſt, ut prima illi dicendi cura alias non excludat.

PERORATIO.

HÆc habui, candide lector, quæ de Ratione concionandi dicerem; plura, quæ mihi ſeſe ingerebant, dicturus, ſi per alias occupationes, & impedimenta licuiſſet. Sed hæc tamen, ut arbitror, ſtudioſo concionatori ſatis erunt, ut cetera ipſe per ſe invenire, atque obſervare queat. Vere enim a Salomone dictum eſt (*Prov.* 9.) „ Da ſapienti occaſionem, & addetur ei ſapientia “. Audio etiam, inſignes aliquot viros hac noſtra ætate præclara volumina de concionandi Ratione edidiſſe, quæ nondum ad manus meas pervenerunt; quæ moneo diligenter evolvi. Sic enim fiet, ut hæc Divina facultas multorum inventis, & acceſſionibus aucta, numeris omnibus abſoluta ſit. Hac enim ratione diſciplinas omnes creviſſe, & ad perfectionis culmen perveniſſe, Ariſtoteles auctor eſt. Multorum autem inventa, atque obſervationes ad concionandi officium eſſe neceſſarias, officii hujus excellentia declarat; cujus neſcias æſti-

æſtimare, majorne utilitas, an difficultas ſit. Quam rem inſignium concionatorum raritas, quam in omnibus ſeculis, ætatibuſque videmus, non obſcure declarat. Nec major olim oratorum copia, quam ſeculo noſtro inſignium concionatorum fuit. Ipſe enim eloquentiæ parens Cicero in primo *de Oratore* libro plurimos & Philoſophos, & Mathematicos, & Juriſperitos, & Muſicos, & Poetas, & belli Duces, in ſua quoſque facultate præſtantiſſimos in ſola urbe Roma fuiſſe memorat; cum tamen ſingulis ætatibus vix ſingulos tolerabiles Oratores extitiſſe dicat. Cujus rei cauſam eſſe, docet, multiplicem rerum omnium ſcientiam, variaſque ingenii, & naturæ dotes, quæ ad orandi munus feliciter obeundum requiruntur; inter quas pronunciandi, & agendi gratiam numerat: quæ ſola ipſa, ut idem ait, quanta ſit, hiſtrionum levis ars, & ſcena declarat: in qua cum omnes in oris, & vocis, & motus moderatione elaborent; quis ignorat, quam pauci ſint, fuerintque, quos animo æquo ſpectare poſſimus? Hæc igitur omnia ad perfectam hujus muneris functionem ita requiruntur, ut ſi unum aliquod eorum deſit, facultas dicendi mutila, & manca, ſi vero ſola pronunciationis gratia deſit, nulla futura ſit. Deeſt enim inſtrumentum, & organum, quod animi noſtri ſenſus, atque conceptus ad auditorum aures commode perferat. Cum ſint autem tres præcipue concionatoris partes, inventio, eloquutio, & pronunciatio, & de inveniendi ratione multi multa dixerint; nos omiſſas ab aliis partes, eloquutionem, & pronunciationem, copioſius perſequi voluimus: quod hæ ab aliis neglectæ ad concionandum maxime neceſſariæ ſint. Boni ergo candidus lector operam noſtram conſulat, quæ ſi parum utilis viſa fuerit, hoc tamen præſtabit, quod eruditorum ingenia ad utiliora, & meliora invenienda exacuet, quod abunde magnum laboris noſtri præmium exiſtimabimus.

F I N I S.

INDEX RERUM

ACcommodatio, ſive deſcenſus. Pag.80.
Acedioſus deſcribitur. 133.
Acrimonia quando indecora, ſit, atque vitioſa. 342.
Actio, ſive geſtus, ejuſque diviſio. 322. 326. ſeqq. ab oratione diſſentiens fidem verbis detrahit. 338. ſive actuoſa, ſive languida deformis. 345. quædam aliæ actiones reprehenduntur. ib. ſeq. quomodo actio componenda. 338. ſeq. illius vitia. 341. ſeqq.
Adagia humilia fugienda. 88.
Adhortatio, ejuſque exempla, & uſus. 260. et pronunciatio. 354.
Adjunctio. 241.
Adjuratio. 158. 353.
Admiratio. 160. 352.
Æqualitas vocis. 341.
Affectatio. 229.
Affectus commovendi a concionatore. 75. ſeq. 145. 148. ſeq. quomodo. 322. ſeq.
Agnominatio. 236.
Alexander Magnus a Seneca reprehenſus. 231.
Allegoria. 220. ejus dignitas, & uſus. 166. in ea non immorandum. 170.
Amor cedit rebus. 279. quænam excitent ad amorem Dei. 149.
Amplificatio. 43. ejus differentia ab argumentatione. 101. materia. 102. genera. 114. a partibus. 103. ab adjunctis. 105. ſeqq. longior amplificatio eſt efficacior. 194. & 198. unius rei viam alteri parat. 309. modi amplificandi. 113. ſeq.
Anadiploſis. 233.
Animarum ſalus a concionatore quærenda. 25.
Annibal Phormionem philoſophum de re militari ſecum diſputantem irridet. 366.
Anthonomaſia. 218.
Anticipatio, ejuſque ſpecies, & uſus. 94. ſeq.
Apoſtrophe, ejuſque uſus. 156. qua voce pronuncianda. 355.
Apte dicere. Vid. *Dicere apte*.
Argumentum differt ab argumentatione. 63. unde argumenta eruantur. 46. 52. 58. ducta ab utili rudibus fortiora, ſapientibus ab honeſto. 184.
Ariditas orationis. 313.
Arithmon. 318.
Armeniæ mulieris pudor. 17. 391.
Ars perficit naturam. 39. illius præcepta ſine ſtilo ſcribendi parum conferunt. 379. non non obſiſtunt Spiritui Sancto. 380.

Aſiatiſmus. 318.
Aſſeveratio quomodo pronun- cianda. 353.
Auditor quando flectitur. 288. ſæpe laudat id, quod delectat, etſi non deceat. 345.
S. Auguſtinus laudatur. 227. 292. & alibi ſæpe.

B

Barbara lexis. 208.
Barbariſmus. 208.
Bellum ſpirituale, ac terreſtre deſcribitur. 125. ſeq. bellorum mala. 107.
Bleſilla defuncta matrem alloquens. 143. ſeq.
Bombices imitari concionator debet. 55.
Bomphiologia. 317.
Bonum triplex. 180.
Brachilogia. 317.
Brachiorum actio quænam vitiola. 344.
Brevitas. 254.

C

Cacemphaton. 316.
Cacophonia. 318.
Cacozelum. 317.
Cæla, ſive commata. 277.
Camptera. 280.
Caput in actione primum locum obtinet. 339.
Caſtigatio quomodo pronuncianda. 354.
Catachreſis. 220.
S. Catharina Senen. multos ad bonam frugem convertit. 22.
Cauſa rei. 61.
Celeritas in dicendo reprehenditur. 342.
Charitas neceſſaria concionatori. 25. ſeqq.
Chriſtus Dominus e Cruce alloquens. 104. de illius cruciatibus. 237.
Chryſoſtomus S. Joh. a concionatoribus legendus. 57. ſcribit, ſe indignum eſſe Epiſcopatu. 124. ſeq. artifex periti ſſimus tractandorum animorum. 196.
Circumſtantiæ rerum, & perſonarum. 58.ſeq. earum vis ad amplificandum. iv. ſeq.
Clericus unde dictus. 60.
Cohabitatio figura. 238. cohabitatio virorum, & mulierum reprehenditur. 95.
Cola. 277.
Collectio. 70. ſeqq.
Comminatio quomodo pronuncianda. 351.
Commiſeratio. 152.
Commoratio. 253.
Commutatio. 240.
Compar. 235.
Complexio. 231. qua voce efferenda. 357.
Compoſitio, 275. numeroſa ſine oſtentatione. 276. duplex illius ſpecies. ib. ſeq.
Conceſſio. 259.
Concio perfecta partes habet tres. 163. non eodem ſemper modo formanda. 192
mul-

multo ſtudio apparanda. 385. dialogi formam habens. 251. diſpoſitione carens. 201. erudita 71. Concionum ſcopus. 178. diverſus a ſcopo concionum de Sanctis. 184.

Concionandi munus difficile. 14. illius dignitas. 12. neceſſaria ad illud exequendum oratio. 16. & charitas. 370. genus concionandi triplex. 162. quartum mixtum. 197. hujus præcipuæ partes duæ. ibid. modi concionandi ad capita tria reducuntur. ibid. non idem perpetuo eſſe debet modus. 193. quinam ex modis ad movendum accommodatior. 199.

Concionator quas habere debeat partes, ſeu attributa. 38. rhetorica doctus ornatior. 3. plena ei neceſſaria cognitio dicendorum. 54. atque virtutum, vitiorum &c. 55. quæ haurienda eſt ex ſac. Litteris, & ex Ss. Patribus. ibid. in albiolo notanda potiora, quæ leguntur, & audiuntur. 56. quid imitari ille debeat, quid fugere. 2. 341. copioſa agit oratione, non autem ſyllogiſmis. 41. 201. vitet ſubtilia. 385. & theologicas, aut philoſophicas miſcere quæſtiones. 210. prudenter ſe in nonnullorum vitiis reprehendendis gerat. 384. ſit illius lingua bonis fomentum, improbis aculeus. 383.

Concionator animum advertere debet ad hæc: quis, quando, quo temperamento, & quo fine concionetur. 364. S. Bernardi hac de re inſignis locus. 369. incultus faſtidio eſt auditoribus. 322. ſi caret pronunciatione laboris ſui fructum amittit. 348. exempla ad rectam pronunciationem. ib. ſeq. vocem non varians concionator reprehenditur. 325. naturalem obſervare debet diſertorum loquendi modum. 326. jactantiam fugere. 284. phraſes peregrinas. 208. nec inflatis dicere buccis. 338.

Concionator docere debet, delectare, & flectere. 288. ad quæ reducuntur tres dicendi modi, ſubmiſſe, temperate, & granditer. 289. Concionatoris finis. 33. ei neceſſariæ recta intentio. 16. vocatio. 370. vitæ puritas. 21. 364. maturitas. ibid. virtutes. 365. ſapientia. 367. cura ac ſollicitudo ſalutis proximorum ſimul, & ſuæ. 369. charitas imprimis. 25. ſeq. orationis ſtudium. 32. ſeq. aſſiſtentia Spiritus ſancti.

cti. 371. copia verborum. 372.
Concionator quid facere debet ubi ſuggeſtum aſcenderit. 84. 390. auditores variis morbis laborare ſibi proponat. ibid. quos & a malo deterreat, & ad virtutem hortetur. 85. ad ſingulares actiones deſcendat. 81. ſeq. nonnullorum ad id ſpectans abuſus reprehenditur. 83. orationem ad varios hominum ſtatus flectat. 86. omnibus omnia fiat. ib. meritum, & præmium concionatoris. 14. Cetera, quæ ad Concionatorem pertinent vide in verb. *Actio, Geſtus, Pronunciatio, Dicere apte, Vox &c.*
Concluſio, ſive Peroratio. 174.
Conduplicatio. 357.
Confirmatio. 173.
Conformatio. 140.
Confutatio. 173.
Congeries. 119. 245.
Conqueſtio. 350.
Contentio imparium circumſtantiarum. 240. demonſtrativa. 266.
Contrarium arguendi genus. 239.
Converſio. 230.
Convivium, temulentum deſcribitur. 310.
Copia ornatus orationis. 312.
Correctio. 358.
S. Cyprianus patrum omnium eloquentiſſimus. 204. elegans illius in Pupianum ironia. 262.

D

Dæmon quibus metaphoris appellatur. 373.
Definitio. 246.
Deformitas vocis, & corporis. 334.
Defuncti non ſunt lugendi. 89. ſeq.
Delectare ad eloquentem pertinet. 289. ſed eſſe non debet finis eloquentis. 305.
Demoſthenes Pronunciationi palmam tribuit. 323. ſpeculo actionem componit. 338. vitium corrigit. 344. Demoſthenis orationes lucernam olent. 386.
Demonſtrativum genus. 184. ſeq. quomodo de Sanctorum virtutibus dicendum ſit. ibid. 187. & de miraculis. 189. de his ſermo difficilis. 191. Chryſoſtomum ſequi poſſumus. 187.
Deſcenſus ad ſingularia. 80. ſeq.
Deſcriptio duplex, rei, & perſonæ. 121. 132.
Detractor deſcribitur. 135.
Deus digne æſtimatur, ſi dicatur inæſtimabilis. 230. ejus exiſtentia probatur. 64. Deus eſt exorandus. 244. beneficus etiam erga ingratos. 243.

Dia-

Dialectica in quo conveniat, & differat a Rhetorica. 39. utriuſque finis. 40.
Dicendi genera ſunt tria, ſubmiſſum, tenue, & acutum. 290. horum quodque explicatur. 293.
Dicere apte. 282. quid obſervandum ad dicendum. ibid. vitanda jactantia. 284. aliter apud ruſticos, aliter apud eruditos dicendum. ib. ſeq.
Didaſcalicum concionandi genus. 200.
Dilemma, ſeu complexio. 67.
Diminutio. 252.
Dinoſis. 312.
Disjunctio. 242.
Diſpoſitio. 201.
Diſſuadere difficile eſt. 181.
Diſtributio alia in verbis, qua frequenter S. Cyprianus utitur. 242. alia in ſententiis. 249.
Diviſio. 179. diviſio ſententiarum. 248.
Divitiarum uſus. 259. ſeq.
Docere facile, ſecus afficere. 38. qualiter docendum. 200. doctrina conjungenda cum puritate vitæ. 365.
Doctor eccleſiaſticus non debet movere riſum, ſed lacrymas. 285. Græci, latinique doctores eloquentiſſimi. 7. quos ſequi oportet ad eloquentiam comparandam. 378.
S. Dominicus ſtudioſiſſimus ſalutis animarum. 26.
Dubitatio. 258. quomodo pronuncianda. 358.

E

EBrietas deſcribitur. 41.
Eccleſia plures canales habet, conchas vero perpaucas, ex S. Bernardo. 23.
Eccleſiæ unitas. 272.
Eduardi Regis miraculum deſcribitur. 189.
Educatio filiorum mala a Patria reprehenditur. 141.
Electio ad inventionem pertinet. 381.
Eleemoſyna ſuadetur a S. Cypriano. 78.
Elocutio omnium partium Rhetoricæ difficillima. 205. ea orator oratore præſtantior. ib. quibus virtutibus elocutio conſtet. 203. non eadem in quibuſque cauſis. 286. vitia elocutioni oppoſita. 315.
Eloquendi genus triplex. Vide *Dicendi genera*.
Eloquens, & eloqui. 205. eloquens nemo viſus a Marco Ant. ibid. dicere debet, ut doceat, delectet, & flectat. 288. parva ſubmiſſe, modica temperate, magna granditer. 290. homo fit eloquens ex conſuetudine eloquentium. 57.

Eloquentia. 36. non in verbis conſiſtit. ibid. & 58. ſeqq. ſed in ſententiis. 378. par ſermo tribuendus rebus. 372. ad illam aſſequendam neceſſaria imitatio, & exercitatio. 38. quinam potiſſimum auctores legendi. 378. ad omnes diſciplinas ſe eloquentia extendit. 37. ejus parens aſſidua cogitatio. 388. inventio, ac diſpoſitio. 205. officium, & finis. ibid. parere ea debet admirationem. 386.
Emendata debet eſſe oratio. 208.
Emphaſis. 257. 311.
Energia. 310.
Enúmeratio, 69.
Epanalepſis. 232.
Epilogus. 182.
Epiphonema 87. a ſententia parum diſtinguitur. ibid.
Epitheton, ſive appoſitum. 218. epithetis naturalibus uti in proſa oratione non oportet. 219. epitheta translationibus decora fiunt. ib. quibus non eſt oneranda oratio. ib.
Epizeuſis. 357.
Eruditio conjungenda cum vitæ puritate. 365.
Ethymologia. 222.
Evangelii explanatio quomodo facienda. 192. ſeq. Ejuſmodi explanatio eſt ſecundus concionandi modus. 197.
Evidentia. 310.
Exclamatio ad movendos affectus apta. 155. quænam ſit vehementiſſima. ibid. quando acrior. 156. qua voce pronuncianda. 354.
Exemplum figura ſententiarum. 263. quænam exempla magis moveant. ibid. qua ratione vis addenda exemplis. 264. ſeqq.
Exordium quid ſit, & ejus finis. 163. in eo cauſæ ſumma exponenda. 164. & dignitas, vel neceſſitas, vel utilitas. 178. in Evangelii explanatione quale eſſe exordium oporteat. 193. in exordio verecundia maxime decet. 283. clamor, & arrogantia fugienda. 330. pronunciatio debet eſſe lenis. 334. Exordia debent eſſe ſubmiſſa, & intervallis diſtincta. 393.
Exornatio quarta oratoriæ argumentationis pars. 72. quam ſit neceſſaria. ibid. exornatione carentes aridi appellati. 75.
Expoſitio prima orationis pars 43. ei finitimum exordium, & narratio. 334. in expoſitione eſſe debet ſedata pronunciatio. ibid.

F

Facies dicentis recta eſſe debet. 327.

Facultas circumſtantia perſonæ, aut negotii. 61.
Femur in actione feriendum non eſt. 344.
Figura definitur, atque dividitur. 224. alia in verbis, alia in ſententiis. 226. triplex in figuris proportio. 229. vitanda in illis tautologia. 234. figuræ, quæ ſimilitudine verborum conſtant. 235. & contrariis rebus, aut verbis. 236. magis ad delectandum aptæ, quam ad docendum. 273. Figuræ ſententiarum quam vim habeant. 245. ſeq. Figuræ quare oblectent. 226. eligendæ clariores. 274. noſſe illarum nomina, ac definitiones non prodeſt, ſed prodeſt uſus. 273. modus earum pronunciandarum diverſus. 349. ſeq.
Finitio. 222.
Flectere primum concionatoris munus. 288. aſſidue quærendum. 389. ad flectendum magna granditer dicenda. 289. & 293.
Frequentatio in fine concionis adhibenda. 253.
Frons dicentis multis modis peccat. 344.

G

GEſtus magni momenti eſt in oratione. 338. ad vocem accommodandus. 327. illius vitia. 343. ſeq. hiſtrionum geſtus vitandi. 345.
Gloriola ſæpe concionatorem ſollicitat. 17. ex illius deſiderio metus in dicendo. 19. qua de re S. Gregorii doctrina. ibid. & cujuſdam concionatoris factum. 20.
Gorgonia a S. Gregorio Naz. laudatur. 155.
Gradatio. 234.
Grande dicendi genus quibus rebus conveniat. 293. & 307. durities eo genere flectitur. 305. in qualibet concione locum hoc genus habet. 307. etiam in luctuoſis. 309. & in parvis quandoque rebus. ibid. temperatum eſſe in eodem principium debet. 304. diutius tolerari non poteſt grande dicendi genus. 303. lacrymas excutit. 304. non debet eſſe inflatum. 306. eodem uſus eſt S. Auguſtinus ad pravam conſuetudinem evellendam. 304. alia talis generis dicendi exempla. 290. 296. 301. ſeqq.
S. Gregorius Magnus exornationum dives. 73. & ſententiarum. 90.
S. Gregorius Naz. in uſu anticipationis frequens. 97.

H

S. Hieronymus an vapularit 11. metra in ſacris Litteris reperit. 275.

Hi-

Hiſtrio ſolœciſmum manu commiſiſſe dicitur. 340.
Homeologia. 318.
Homines diligendi, non autem errores hominum 239. affectu magis, quam ignorantia peccant. 76.
Q. Hortenſius actione valens Ciceronis æmulus. 324.
Humeri in actione non jactandi. 344.
Humilitas concionatori neceſſaria. 29. ficta deſcribitur. 135.
Hyperbole. 156.
Hypotheſis. 44. ſeq. ad theſim utiliter revocatur. 45. 62.

I

JAcob ob filii mortem dolens deſcribitur. 112.
Jeremias propheta admirabilis concionator. 57.
Imitatio. 38.
Impatientia deſcribitur. 53.
Imprecatio, ejuſque uſus. 160. & pronunciatio. 349.
Indignatio. 351.
Inductio. 63.
Infantes nutriti in ſylvis non loquerentur. 375.
Ingenium ſtudio juvandum. 57.
Injuriæ definitio. 247.
Ss. Innocentum cædes deſcribitur. 123.
Interpretatio. 243.
Interrogatio movet, variatque orationem. 157. inſtandi gratia aſſumitur. 255. deſignat aut admirationem, aut optationem. ibid. quomodo pronuncianda. 355.
Inventio. 38 eſt veluti materia orationis. 381. ad illam electio pertinet. 162. & perſonæ, cauſæ, auditorum, ac temporis conſideratio. 382.
Inventis vulgaribus concionator non debet eſſe contentus. 381. nonnullis nihil ſuum placet. 382. inventa annotanda ſunt. 392.
Inverſio. 220.
Invidia. 51. a S. Cypriano reprehenſa. 255.
Invitatio ad bonum qua voce proferenda. 350.
Ira. 50. quemadmodum leniatur. 243.
Ironia tropus. 221.
Ironia ſententiarum figura. 262. ejus uſus, & exempla. ibid. qua voce pronuncianda. 352.
Iſocolon. 235.
Judæorum ſcelus in morte Chriſti. 77.

L

LAbiorum vitia in dicendo. 339.
Lacrymæ auditorum laudes concionatoris. 385.
Languor in dicendo vitium. 343.

Laſcivia virginum, quod adſint nuptiis, & balneis a S. Cypriano reprehenſa. 122.
Latinitas elocutionis virtus, quæ in quovis idiomate invenitur. 208. vitia illius. ibid. verba, & phraſes peregrinæ fugiendæ. ibid.
Laudis eſca viri principes facilius capiuntur. 181.
Lectio. Ejus utilitas. 373. neceſſitas lectionis S. Scripturæ, & Ss. Patrum ad concionandum. 54. ſeq ad orationis varietatem. 313. ad copiam verborum comparandam. 373. librorum quoque ſcriptorum patria lingua. ibid. Sed lectio parum prodeſt, niſi obſerves tropos, ſententias &c. 39. ei adjungendus pius affectus. 387.
Lingua efficacior quam ſcriptura ad movendum. 322. in dicendo non debet mentem præcurrere. 392.
Litteralis Sac.Scrip. ſenſus non eſt ſemper adhibendus. 168.
Luxus amplificatio. 104.
Lymbus. 280.

M

MAchabæorum conſtantia. 103. 130.
Macrologia. 317.
Magorum reverſio per aliam viam ſignificat vitæ mutationem. 82.
Manus in actione quamplurimos habent motus. 339. ſeq. quam juvent concionatorem. ib. ſi vox a manu, & manus a voce diſſentiat, dici poteſt ſoloeciſmus. 340. vitia in motu manuum; atque digitorum explicantur. ib. & 344.
Maria Virgo an miranda magis ex foecunditate, an ex virginitate. 258. illius virtutes laudantur. 300. ſeq.
Maria Magdal. Chriſti caput ungens ex circumſtantiis laudatur. V.
Martyrum conſtantia amplificatur a cauſis. 109. & aliis modis. 187. 190. laudata a S. Cypriano. 309.
Medicamentum, quod unum morbum curat, alteri nocet. 383.
Membra compoſitionis. 277.
Mens in bonitate operum ſibi ſæpe mentitur. 19.
Metaphora latiſſime patet. 214. cur multum delectet. 215. principem tenet in tropis locum. 223. prudenter adhibenda. 373. reprehenduntur qui a metaphora ſemel accepta non recedunt. ibid.
Methonimia. 217.
Metus in dicendo. 377. obſtat aptæ pronunciationi. 341. quomodo liberi eſſe ab eo poſſumus. 377.
Mioſis. 317.
Miracula an prædicanda ſint. 189

Digitized by Google

189. & quomodo. ib.
Monotonia. 341.
Mores ſeculi deſcripti a S. Cypriano. 250.
Mors amicorum non dolenda. 143. mortem juſtus non horreat. 260.
Movere qui cupit, ipſe moveatur. 146.
Moyſes magniloquus. xi.
Mulier Cananæa deſcribitur. 219. mulierum converſatio fugienda. 130 ſeq. ornatus reprehenditur a S. Cypr. 78. ſeq. 244. 301. & a S. Ambr. 302. laſcivia quarumdam, quod adeſſent balneis, ac nuptiis. 122. mulier unius peccati damnata habenda rea aliorum maleficiorum. 251. mulieres rixantes ad aptam pronunciationem propoſitæ. 325.
Mundi converſio facta ab Apoſtolis quot modis amplificari poſſit. 111.
Myſtici ſenſus duplices. 166. non ſemper adhibendi. 167. requirendi ſecundum traditam regulam ab Origene. 168. quomodo proponendi. 169.

N

NArratio quid ſit. 164. quatuor ejus genera. ib. qualis eſſe debeat. 165. in genere ſuaſorio fere non habet locum. 179. quomodo pronuncianda. 335.
Natura arte & cura juvatur. 2. nihil ſubito facit magnum. 380.
Nexus. 280.
Nomen unum quando ſubiici pro alio poſſit. 222.
Notatio. 222.
Numeroſa compoſitio. 275. numeros non permittit in oratione S. Auguſtinus. ibid.
Nuptiis virgines præſentes eſſe non decet. 122.

O

OBedientia tutum ad prædicationem oſtium. 379.
Obſcuritas quomodo vitanda. 311.
Obſecratio. 158. a charitate orta magnam vim habet. ib. ejus pronunciatio. 350.
Occupatio. 256.
Oculorum uſus in actione. 339.
Oniconomiton. 319.
Operis vox efficacior, quam oris. 365.
Optatio. 159. & 349.
Optimum factu, non autem uſitatiſſimum quærendum. 239.
Oratio, ſive meditatio neceſſaria concionatori. 32. in vita ſpirituali ad ſingula opera valet. 231.
Oratio, ſive ſermo, Rhetoricæ

ricæ inſtrumentum, quo mens aperitur. 43. omnis ad genus triplex reducitur. ib. perfecta partes habet ſex. 163. variare genera debet. 282.& 303. quomodo varietas comparetur. 313. qualis eſſe debeat oratio. 256. & 373. illius vitia. 315. oratio adjuta ab actione, etſi mediocris, magis æſtimatur, quam optima. 323. ſenſu orationis finito voce morandum. 328. contextus non interrumpendus. ibid.

Orator in actione, & voce a comoedo differre plurimum debet. 345. Ciceronis effatum de oratore languida voce geſtuque dicente. 322. ſeq.

Ornatus ex quibus conſtet. 212. de tropis ac figuris ad ornatum adhibendis. 224. aptandus eſt rebus, & perſonis. 286. natus videri debet cum rebus ipſis. 378. vitia ornatui oppoſita. 315.

Otioſus non vixit diu, ſed diu fuit. 239. otio tempus conſumere maximum malum. 270.

P

PAradioſtole. 238.

Partitio. 171.

Patientiæ laudes. 179. 182. 279.

S. Paulus mundum convertit. V. ſeq.

Peccatores quibus concutiuntur. 79.

Peribole. 280.

Pericles fulgurare dicendo videbatur. 7.

Periergia. 318.

Periodus. 276. ſeq. 281.

Periphraſis. 221.

Peroratio. 174. in genere ſuaſorio. 182. qua voce pronuncianda. 330.

Perſonarum circumſtantiæ. 58.

Perſpicuitas. 209.

Phoenix reſurgens. 238.

Picilogia. 318.

Pleonaſmus. 316.

Polyptoton. 232.

Præciſio. 257. 352.

Prædicationis finis. 33. oſtium ad eam charitas, vel obedientia. 370. Vide *Concionandi munus*.

Prædicator. Vide *Concionator*.

Præſumptio ſeu prolepſis. 94.

Pronunciatio, ejuſque utilitas. 322. ultima orationis forma. ib. ejuſdem neceſſitas. ib. finis. 325. virtutes. 327. varietas. 331. vitia. 341. Vide *Actio*, *Geſtus*, *Vox*.

Propoſitio. 171.

Q

QUæſtionum genera. 44. alia infinita, alia ad ſciendum, alia ad agendum. ib. ſeqq.

Ra-

R

Ratiocinatio. 251. varietatem exigit pronunciationis. 350.
Religionis labores detrectanti reſpondet S. Hieronymus. 248.
Repetitio. 229.
Rhetoricæ artis origo. 1. utilitas, atque neceſſitas ad concionandum. 3. ſeq. eam impugnantes perſtringuntur. 7. illius definitio. 36. materia. 37. finis. 38. differentia a Dialectica. 39. Rhetorica manui extenſæ ſimilis, Dialectica compreſſæ. 40. Nihil perpetuo in Rhetorica fieri debet. 194. in ea virtutes omnes colligatæ. 204.

S

Sanctorum virtutes quomodo ſint laudandæ. 187.
Sapientia aliquando ſponſa quare vocetur. 367. ejus eſt recte concipere. 278.
Scribendi exercitium ad eloquentiam neceſſarium. 379. & ad dicendum optimus magiſter. ibid.
Scripturæ ſacræ lectio neceſſaria concionatori. 54. plura teſtimonia ad unum idem probandum non ſunt eſſerenda. 56. neque iis res aperta atque probata oneranda. 195. de illius ſententiis adducendis. ib. ſeq. atque interpretandis, præſertim myſtice. 196. nihil ſit violentum. 194. & 388. loca reconditiora eligenda. 56. nimium trita minus movent. ib. & 194.
Securi eſſe non debemus. 270.
Sententia quid ſit. 87. non negligenda a concionatore. ibid. ſententiæ, quæ ex contrariis conſtant. 88. ſententiarum variæ ſpecies. ibid. ſeq. utile eſt eas admiſcere omnibus orationis partibus. 89.
Sermo non ſit inferior dignitate rerum. 372. efficacior per vocem vivus, quam ſcriptus. 322.
Sermocinatio. 136. dignus perſonæ ſermo tribuendus eſt. ibid. tribuitur perſonæ quoque ſe ipſam ad opus hortanti. 138. Martyribus. 139. de illius pronunciatione. 356. & exemplis. 362.
Simeonis deſiderium de adventu Domini amplificatur. 106.
Similitudo, ſive ſimile quadruplex, ejus uſus. 267. aliquando brevius, aliquando longius tractanda. 269. ſimilia per inductionem. 272. non ſumenda ex ſordidis, humilibus &c. 269. ſimiliter cadens. 235. ſimiliter de-

ſinens. ibid.
Soloeciſmus manu commiſſus. 340.
Sorites. 68.
Sorores adoptivæ non habendæ domi, ex S. Jo. Chryſoſtomo. 95.
Spiritus ſancti gratia pluſquam omnia Rhetorum præcepta ad concionandum neceſſaria. 380. quæ tamen præcepta Spiritui S. non obſiſtunt. ibid.
Stellarum magnitudo. 159.
Stilus exercendus in vertendis ſcriptis SS. Patrum. 379. ſeq.
Stylites vitæ ſuæ exemplo multos convertit. 22.
Suaſorium dicendi genus. 178. & 183.
Subjectio arguendi forma. 69. in figuris numeratur. 248. de illius pronunciatione. 358.
Submiſſum dicendi genus. 290. quo utimur ad docendum, ut ex variis exemplis conſtat. 294. diutius tolerari tale genus poteſt. 303. miſcendum aliis generibus. ibid. ejuſdem vi complures convicti. 304. illius vitium. 306.
Superbia eſt uti datis, quaſi innatis. 236. ejus deſcriptio. 219. ſuperbi hominis deſcriptio ex Caſſiano. 134.
Suſtentatio figura. 261.
Syllogiſmus apud Rhetores conſtans partibus quinque perfectiſſimus. 65. concionator ſyllogiſmo dialectico non ſæpe utatur. 67.
Synatriſmus. 245.
Synecdoche. 236.
Synonimia. 244.

T

Tapinoſis. 316.
Tarditas in dicendo. 342.
Tautologia. 316. ornatui, & copiæ orationis, & elocutioni opponitur. 312.
Temeritas a fortitudine diſtinguitur. 247.
Temperatum dicendi genus. 290. in eo plurimum ſuavitatis. ibid. affectibus diſtat a grandi. 256. ad laudes, & vituperationes pertinet. 305. habere locum poteſt etiam in grandi. 304. aliquando indiget ſubmiſſi. ibid. Temperati generis exempla. 295. 300.
Tempus inaniter conſumere quantum ſit malum. 270.
Theſis qua ratione diſtinguitur ab hypotheſi. 44. ad theſim probandam unde ſumantur argumenta. 46. ad eam revocari poteſt hypotheſis. ibid.
Traductio figura. 232.
Tranquillitas vitæ amplificatur ex Seneca. 185.
Tranſitio. 246. Tranſitiones

non

non raro per ſententias fiunt 89.

Tropus quid ſit. 214. illius uſus. 224. frequens in ſacra Scrip. 214. troporum cognitio valde utilis ad eamdem intelligendam. 213. ſeq. nomina, & exempla troporum. 214. ſeq.

V

VArietas orationis. 313. ſeq. ad eam habendam, quæ juvent. ibid.

Verba diverſimode rem explicant. 373. aptanda rebus. ibid. humilia, obſcoena, & ſordida vitanda. 209. in cauſa niridiore ſordida, in humili ſunt propria. 375. cohærere rei omnino debent. 206. eorum decor non affectandus. 205. ex verbis propriis oratio majori ex parte conſtare debet. 209. quorum copia paranda. 372.

S. Vincentii Martyris laudes ex S. Auguſtino. 93.

Virginum elogia. 243. & 300. virgines nimium ſe ornantes reprehenduntur. 244. & 301. ſeq.

Virtus perfecta quænam ſit. 81. illius tractatio. 201. labores. 248. exempla movent. 22. cognitio. 365. virtutum aſſequendarum ratio tradenda. 182.

Vitæ humanæ miſeria. 108. tranquillitas. 185. adhortatio ad hujus amorem. 259.

Vita contemplativa deſcribitur. 122.

Vitia alia, uno proſtrato, pullulant. 242.

Voluptas malorum cauſſa. 51.

Vox lenta parum movet. 322. mala impedit bona, 324. non ſit alia cum concionamur, quam cum loquimur. 325. Vox concionando qualis debeat, & non debeat eſſe. 326. ſeqq. voci geſtus conſentire debet, & utrique animus. 338. vocis æqualitas, inæqualitas, aliaque vitia referuntur, atque improbantur. 341. ſeqq. Vide *Exordium*, *Narratio*, *Amplificatio*, *Argumentatio*, *Figura &c.*

Vultus in actione dominatur. 339.

Z

ZEugma figura. 241.

Zeno reprehenſus, quod in Rhetorica ageret ſyllogiſmis. 41.

ERRATA		CORRIGE
Pag. viii.	l. 18. pretereundam	prætereundam
3	l. 8. ſequebatur	ſequebantur
5	l. 13. atmis	armis
44	l. penul. copulatotum	copulatorum
94	l. 19. abjici	obiici
104	l. 24. Hæc	Hac
113	l. 33. circa id	citra id
	l. 34. manifeſtus	manifeſtius
115	l. 14. his fruſtis	hic fruſtis
136	l. 12. his	is
167	l. 19. viam	vim
168	l. 30. contractu	contactu
173	l. 13. pertinet	pertinent
186	l. 3. habeo	habes
225	l. 36. ſolemnus	ſolemus
245	l. 13. verſanus	veſanus
277	l. 2. Deum	Deus
316	l. 28. Grambe	Crambe
338	l. 27. deprehentur	deprehenditur
345	l. 27. omi	omni
360	l. 23. longis	longius
366	l. 22. ſpiritualis	ſpirituali
379	l. 16. loquendi	eloquendi

Cetera ipſe per ſe lector deprehendet, & corriget.

MAG 201387

Digitized by Google

Digitized by Google